

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

Εκπόνηση
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥΦΕΓΓΟΠΟΥΛΟΥ
Μηχανικός Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Επίβλεψη
ΣΟΦΙΑ ΑΥΓΕΡΙΝΟΥ- ΚΟΛΩΝΙΑ, Καθηγήτρια ΕΜΠ

Αθήνα, Οκτώβριος 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) - Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ. Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

της Αναστασίας Τουφεγοπούλου

Μηχανικού Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης (Παν. Θεσσαλίας)

υπό την επίβλεψη της κας Σοφίας Αυγερινού- Κολώνια, Καθηγήτρια ΕΜΠ

Συμβουλευτική Επιτροπή

κ. Πάρις- Γεώργιος Τσάρτας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

κα. Ειρήνη Κλαμπατσέα, Επίκουρος Καθηγήτρια Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Εξεταστική Επιτροπή

1. **Σοφία Αυγερινού - Κολώνια**, Καθηγήτρια Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

2. **Πάρις- Γεώργιος Τσάρτας**, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

3. **Ειρήνη Κλαμπατσέα**, Επίκουρος Καθηγήτρια Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

4. **Αλέξιος Δέφνερ**, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

5. **Κωνσταντίνος Σερράος**, Αναπληρωτής Καθηγητής Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

6. **Παναγιώτα Θεοδωρά**, Επίκουρος Καθηγήτρια Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

7. **Νικόλαος Μπελαβίλας**, Επίκουρος Καθηγητής Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) - Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ. Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Η έγκριση της παρούσας διδακτορικής διατριβής από την επταμελή εξεταστική επιτροπή και τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου δεν προϋποθέτει και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 202, παράγραφος 2 του Ν.5343/1932

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) - Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ. Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

*Στους ανθρώπους που δεν μπορούν να διασχίσουν έναν τόπο χωρίς να ενδιαφερθούν
για την ιστορία του, για τα πουλιά, τα λουλούδια, τα δέντρα του...*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο τουρισμός είναι ένα θέμα κρίσιμο για την αναπτυξιακή πορεία της Ελλάδας και επίκαιρο, όσο ποτέ, για τις χωρικές και περιβαλλοντικές του διαστάσεις. Ο νέος αναπτυξιακός προγραμματισμός για την περίοδο 2014-2020 τον κατατάσσει στους κύριους άξονες της αναπτυξιακής στρατηγικής και αξιολογεί τη συμβολή του ως καθοριστική στην προσπάθεια για αναγέννηση της ελληνικής οικονομίας. Εκτός των άλλων, ο τουρισμός αποτελεί και ένα κατεξοχήν χωρικό φαινόμενο. Επισημαίνεται ακόμα ότι, η χωρική οργάνωση του τουρισμού στην Ελλάδα δεν αποτέλεσε για τρεις δεκαετίες μετά την ψήφιση του πρώτου νόμου για τη χωροταξία (ν.360/76) αποκλειστικό αντικείμενο προσέγγισης χωροταξικού σχεδιασμού και μόλις τα τελευταία έτη αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα αυτή. Σήμερα, διαφαίνεται ότι συγκροτείται μια χωρική πολιτική για τον τουρισμό και ένα νέο πρότυπο χωρικής οργάνωσης, σε μια μάλιστα πολύ κομβική συγκυρία (η εντεινόμενη ύφεση υπαγορεύει τις αναπτυξιακές και χωροταξικές επιλογές, π.χ. προώθηση σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων).

Επιπρόσθετα, συγκεκριμένοι λόγοι επιτείνουν την αναγκαιότητα της χρονικής διάχυσης της τουριστικής δραστηριότητας και της ανάπτυξης νέων τουριστικών προϊόντων (έντονη εποχικότητα, ανάδυση νέων ανταγωνιστικών προορισμών που προσφέρουν επίσης "ήλιο και θάλασσα", επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης κ.λπ.).

Ο οικοτουρισμός αποτελεί ένα βασικό εκφραστή του προτύπου του βιώσιμου τουρισμού (και όχι απλώς μια ιδιαίτερη ξεχωριστή μορφή εναλλακτικού τουρισμού) δεδομένου ότι καλύπτει, υπό προϋποθέσεις, ορισμένες μορφές του (τουρισμός φύσης, τουρισμός περιπέτειας κ.λπ.). Στο πλαίσιο αυτό, ο οικοτουρισμός εκτιμάται ότι έχει τις δυνατότητες και διαμορφώνει προοπτικές, ώστε να προσφέρει διέξοδο στα προβλήματα των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών της χώρας.

Η έρευνα με αφετηρία, λοιπόν, τις παραπάνω διαπιστώσεις και εκτιμήσεις επιχειρεί να συμβάλλει στη διερεύνηση της οργάνωσης των πολλά προσδοκώμενων εναλλακτικών μορφών τουρισμού στο χώρο, με έμφαση στη χωρική οργάνωση του οικοτουρισμού. Έχοντας ως πυξίδα ένα βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της ανάπτυξης του τουρισμού και του οικοτουρισμού, το σχεδιασμό, η έρευνα στοχεύει να αναδείξει επίσης τους τρόπους και τα εργαλεία, ώστε να ενισχύσει την πολιτική για τον τουρισμό προς την κατεύθυνση της χωρικής, χρονικής και θεματικής διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος της χώρας.

Ως προς τη μεθοδολογική προσέγγιση, αυτή περιλαμβάνει: α) πρωτογενή έρευνα, η οποία αφορά την έρευνα πεδίου σε εθνικό και τοπικό επίπεδο και β) δευτερογενή έρευνα με συγκέντρωση της διαθέσιμης τεκμηρίωσης του έργου από ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Η συγκέντρωση των δεδομένων πραγματοποιείται με τη χρήση τεχνικών που αφορούν: α) τη διατύπωση ερωτήσεων (ερωτηματολόγιο/ συνέντευξη) και β) την προσφυγή δευτερογενών στοιχείων και αρχειακού υλικού.

Λέξεις κλειδιά: οικοτουρισμός, προστατευόμενες περιοχές, χωρική οργάνωση, οικοτουριστικός σχεδιασμός, Ζαγόρι

ABSTRACT

Tourism is a critical issue for the developmental course of Greece and currently more relevant than ever before, because of its spatial and environmental dimensions. The new development planning for the period 2014-2020 has placed tourism among the main axes of the development strategy and acknowledged its very significant contribution towards the effort of the recovery of the Greek economy. Besides that, tourism is a spatial phenomenon. It is also highlighted that the spatial organisation of tourism in Greece, for three decades after the introduction of the first spatial planning bill (law 360/76), was not an exclusive subject of the spatial planning approach. Only in recent years was this necessity acknowledged. Today, it becomes evident that a new spatial policy for tourism and a new spatial organisation standard are structured in a very critical circumstance (the intensified recession is dictating the developmental and spatial choices e.g. promotion of composite touristic accommodation).

In addition, certain reasons are intensifying the necessity for temporal diffusion of the touristic activity and the development of new touristic products (intense seasonality, the rise of new competitive destinations that also offer “sea and sun”, the consequences of the economic recession etc).

Ecotourism is a main form of the sustainable tourism model (and not only a special form of alternative tourism), given that it covers, under certain conditions, some of its types (nature, adventure tourism etc.). In this context, ecotourism is considered to have potential and also shapes prospects, in order to provide a solution to the issues of the less developed regions of the country.

This research project, starting from the above ascertainments and assessment, attempts to contribute to the expansion of the organisation of much anticipated alternative forms of tourism in the field, emphasizing the spatial organisation of ecotourism. Guided by the main defining factor of tourism and ecotourism, planning, the research also aims to highlight the approaches and tools in order to support the policy of tourism towards the direction of the spatial, temporal and thematic differentiation of the touristic product of the country.

As far as the methodological approach is concerned, this contains: a) primary research which concerns field study at national and regional level and b) secondary research with accumulation of the available documentation of the project by Greek and international bibliography. The data collection is carried out with techniques such as: a) questioning (questionnaires/interviews) and b) resourcing of secondary data and archive material.

Key words: ecotourism, protected areas, spatial organisation, ecotourism planning, Zagori Municipality Greece

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
-----------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1 ΚΛΙΜΑΚΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ - ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ	9
1.2 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	12
1.3 ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	15
1.3.1 ΕΡΕΥΝΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ.....	18
1.3.2 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ.....	22
1.3.2.1 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ.....	22
1.3.2.2 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ	27
1.4 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ- ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ	40
2.1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ.....	40
2.1.2 Η ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΤΟΜΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ.....	42
2.1.3 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	48
2.1.3.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ.....	49
2.1.3.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ.....	54
2.1.3.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ	58
2.1.4 ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	62
2.1.5 ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ: Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	67
2.2 ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ- ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	69
2.2.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	69
2.2.2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	72
2.2.2.1 ΑΙΤΙΑ, ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ "ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ"	72
2.2.2.2 ΟΡΙΣΜΟΙ, ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	74
2.2.2.3 ΕΝΝΟΙΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	78
2.2.2.4 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ.....	81
2.2.2.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	82
2.2.2.6 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ	84
2.3 ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	86
2.3.1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	86
2.3.2 ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ – ΚΡΙΣΙΜΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ	88

2.3.3 Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	90
2.3.4 ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	94
2.3.5 ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ	100
2.4 ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΚΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	107
2.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ- ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

3.1 ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ: ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ ΚΑΙ ΛΙΣΑΒΟΝΑ.....	117
3.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ, ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ- ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	119
3.3 Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	124
3.3.1 Η ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	124
3.3.2 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	132
3.3.3 ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	136
3.3.4 Η ΑΝΑΝΕΩΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΕ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ: ΓΙΑ ΜΙΑ ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	143
3.3.5 ΑΤΖΕΝΤΑ ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	146
3.3.6 Η ΕΥΡΩΠΗ, Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ- ΕΝΑ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	153
3.4 ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΩΝ ΤΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ	160
3.4.1 ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΥΠΟ ΤΙΣ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ.....	160
3.4.2 Η ΣΤΑΔΙΑΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	164
3.5 Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΩΣΙΜΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΕ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	165
3.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	168

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΧΩΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

4.1. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ	173
4.2 Η ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΝΟΜΟΥ: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ.....	177

4.2.1 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.....	197
4.3 Η ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ.....	201
4.3.1 ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗΣ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (ΠΟΤΑ, ΠΟΑΠΔ, ΠΕΡΠΟ, ΕΣΧΑΔΑ ΚΑΙ ΕΣΧΑΣΕ).....	201
4.3.1.1 ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΠΟΤΑ).....	204
4.3.1.2 ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ (ΠΟΑΠΔ).....	208
4.3.1.3 ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΙΔΙΚΑ ΡΥΘΜΙΖΟΜΕΝΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΗΣΗΣ (ΠΕΡΠΟ).....	211
4.3.1.4 ΕΙΔΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΑΚΙΝΗΤΩΝ (ΕΣΧΑΔΑ).....	213
4.3.1.5 ΕΙΔΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ (ΕΣΧΑΣΕ).....	217
4.3.2 ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΔΙΑΣΠΑΡΤΗΣ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	221
4.3.2.1 Η ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΚΤΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.....	222
4.3.2.2 Η ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΝΤΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.....	227
4.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	228

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

5.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΙΔΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΕΠΧΣΑΑ) ΣΤΗ ΧΩΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ.....	236
5.1.1 ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΟ ΝΟΜΟ 360/76 ΣΤΟ ΝΟΜΟ 2742/99.....	236
5.1.2 ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΕΠΧΣΑΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 2742/99.....	238
5.1.3 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΧΩΡΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΠΑΛΙΟΥ (2009) ΚΑΙ ΝΕΟΥ (2013) ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	240
5.2 ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΩΝ ΤΟΥ ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ, ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	254
5.2.1 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ- ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ.....	254
5.2.2 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	263
5.2.3 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ "ΠΛΗΡΟΤΗΤΑΣ" ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ.....	271
5.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	273

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

6.1 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	278
6.2 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ.....	282

6.3 ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	285
6.3.1 Η ΕΘΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	285
6.3.2 ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ NATURA 2000	296
6.3.3 ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	303
6.4 ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟΥΣ ΕΙΚΟΣΙ ΟΚΤΩ (28) ΦΟΡΕΙΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ (ΦΔ) ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ (ΠΠ)	305
6.4.1 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	309
6.4.1.1 Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΠΠ.....	309
6.4.1.2 ΟΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΦΔ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	312
6.4.1.3 Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΕΠΙΤΕΥΧΘΕΙ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΠΠ ΚΑΙ Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ	317
6.4.1.4 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ	322
6.5 ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΙΣ ΠΕΝΗΝΤΑ ΟΚΤΩ (58) ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ	329
6.5.1 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	330
6.5.1.1 Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	330
6.5.1.2 Η ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	337
6.5.1.3 Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ.....	338
6.5.1.4 ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ- ΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	341
6.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	342

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

7.1. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ	351
7.1.1 ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	359
7.1.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ	361
7.1.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ.....	367
7.1.4 ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΤΙΡΙΩΝ.....	372
7.2 Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΙΟΥ	375
7.2.1 Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ.....	375
7.2.2 Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΩΣ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ.....	382
7.2.2.1 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΧΣΑΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	383
7.2.2.1 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΠΧΣΑΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ	391
7.2.2.3 ΜΕΤΡΑ- ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΥΑ 230/2005 "ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΧΕΡΣΑΙΑΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΌΓΚΩΝ ΤΗΣ Β. ΠΙΝΔΟΥ ΩΣ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ, ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΖΩΝΩΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΧΡΗΣΕΩΝ, ΌΡΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ ΔΟΜΗΣΗΣ"	393
7.2.3 Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ PER SE	403

7.3 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΙΟΥ	409
7.4 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ	411
7.4.1 ΠΟΡΟΙ- ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΛΞΗΣ.....	411
7.4.1.1 ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ.....	411
7.4.1.2 ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΙΣ- ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ.....	415
7.4.1.3 ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΙ.....	420
7.4.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΝΗ.....	421
7.4.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ.....	422
7.5 Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΖΑΓΟΡΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ	431
7.5.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΩΝ.....	432
7.5.2 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ.....	438
7.5.3 ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΦΥΣΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.....	449
7.5.4 ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ.....	452
7.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	457

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

8.1 ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ	465
8.2 ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	466
8.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ.....	472

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	475
--------------------------------------	------------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Β' Τόμος)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

1ο Κεφάλαιο

Πίνακας 1.1: Οι προστατευόμενες περιοχές υπό την ευθύνη φορέων διαχείρισης και το θεσμικό πλαίσιο συγκρότησής τους	23
Πίνακας 1.2: Στοιχεία προσδιορισμού της έρευνας πεδίου σε εθνικό επίπεδο.....	26
Πίνακας 1.3: Στοιχεία προσδιορισμού της έρευνας πεδίου σε τοπικό επίπεδο.....	33

2ο Κεφάλαιο

Πίνακας 2.1: Φυσικές τοποθεσίες - προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα και τουριστικές εικόνες.....	61
Πίνακας 2.2: Οι σημαντικότεροι ορισμοί του βιώσιμου τουρισμού, όπως τους έχει συγκεντρώσει και αξιολογήσει ο Butler (1999).....	95
Πίνακας 2.3: Παραδείγματα δεικτών παρακολούθησης της τουριστικής φέρουσας ικανότητας (ΤΦΙ).....	105
Πίνακας 2.4: Επιλεγμένοι δείκτες κλίμακας της τουριστικής δραστηριότητας (τουριστική ζήτηση, τουριστική προσφορά) στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και στην περιοχή της Λίμνης Κερκίνης.....	108

3ο Κεφάλαιο

Πίνακας 3.1: Η εξέλιξη των προκλήσεων του ευρωπαϊκού τουρισμού μέσα από τις ανακοινώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.....	161
--	-----

4ο Κεφάλαιο

Πίνακας 4.1: Βασικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού, 2011.....	177
Πίνακας 4.2: Κατάταξη των νομών ανάλογα με την ένταση της τουριστικής δραστηριότητας.....	198
Πίνακας 4.3: Οργανωμένοι υποδοχείς τουριστικών δραστηριοτήτων ανά κατηγορία περιοχής.....	203
Πίνακας 4.4: Βασικά χαρακτηριστικά των διαφόρων μορφών οργανωμένων υποδοχέων του τουρισμού.....	218

5ο Κεφάλαιο

Πίνακας 5.1: Κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης ανά κατηγορία περιοχής σύμφωνα με το ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2009 (ΦΕΚ 1138B) και το νέο ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2013 (ΦΕΚ 3155B).....	247
--	-----

Πίνακας 5.2: Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού σύμφωνα με το ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2009 (ΦΕΚ 1138/Β/2009) και το νέο ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2013 (ΦΕΚ 3155Β/2013).....261

Πίνακας 5.3: Συνάφεια των στόχων του χωροταξικού σχεδιασμού για τον τουρισμό με τους στόχους της αναπτυξιακής στρατηγικής για τον τομέα του τουρισμού.....268

6ο Κεφάλαιο

Πίνακας 6.1: Διαδικασία χαρακτηρισμού, υπεύθυνος φορέας διοίκησης και διαχείρισης ανά κατηγορία προστατευόμενης περιοχής.....292

Πίνακας 6.2: Η "περιβαλλοντική ταυτότητα" των 28 προστατευόμενων περιοχών με φορέα διαχείρισης.....310

Πίνακας 6.3: Οι εγκαταστάσεις και οι προσφερόμενες υπηρεσίες από το φορέα διαχείρισης.....315

Πίνακας 6.4: Η πρόοδος στο σχεδιασμό των 28 ΠΠ με ΦΔ και η θεσμική κατοχύρωσή τους.....321

Πίνακας 6.5: Η οικοτουριστική ζήτηση μέσα από τον αριθμό των καταγεγραμμένων επισκεπτών των φορέων διαχείρισης.....324

7ο Κεφάλαιο

Πίνακας 7.1: Ενεργός πληθυσμός, απασχολούμενοι και άνεργοι σε δημοτικές ενότητες, δήμο και νομό, 2001.....367

Πίνακας 7.2: Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η ανάπτυξή τους στο Ζαγόρι, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό.....390

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1ο Κεφάλαιο

Διάγραμμα 1.1: Μεθοδολογία έρευνας- Πορεία υλοποίησης.....17

Διάγραμμα 1.2: Εννοιολογική προσέγγιση οικοτουρισμού.....26

2ο Κεφάλαιο

Διάγραμμα 2.1: Πεδία αναλύσεων των επιστημονικών προσεγγίσεων της τουριστικής ανάπτυξης και η σχέση τους με τη χωρική προσέγγιση.....46

Διάγραμμα 2.2: Υποθετική εξέλιξη μιας τουριστικής περιοχής.....65

Διάγραμμα 2.3: Εννοιολογική προσέγγιση οικοτουρισμού.....80

Διάγραμμα 2.4: Σύγκριση των πραγματικών στοιχείων με τα σενάρια της μελέτης "Τα όρια της Ανάπτυξης.....	87
--	----

3ο Κεφάλαιο

Διάγραμμα 3.1: Οι προστατευόμενες περιοχές στην Ευρώπη συγκριτικά με άλλες περιοχές στον κόσμο.....	123
--	-----

4ο Κεφάλαιο

Διάγραμμα 4.1: Απασχολούμενοι στα ξενοδοχεία-παρόμοια καταλύματα και στο σύνολο των κλάδων στην Ελλάδα, 2006-2011.....	175
Διάγραμμα 4.2: Επίδραση του τουρισμού στην απασχόληση.....	177
Διάγραμμα 4.3: Θεσμικά καθεστώτα δόμησης στον εκτός σχεδίου ελληνικό χώρο.....	222

6ο Κεφάλαιο

Διάγραμμα 6.1: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς (2011).....	326
Διάγραμμα 6.2: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Δρυμού Ολύμπου (2011).....	327
Διάγραμμα 6.3: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου (2011).....	327
Διάγραμμα 6.4: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Πάρκου Δέλτα Αξιού-Λουδία- Αλιάκμονα (2011).....	328
Διάγραμμα 6.5: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Πάρκου Υγροτόπων Κοτυχίου- Στροφυλιάς (2011).....	328
Διάγραμμα 6.6: Η νομική μορφή των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.....	337
Διάγραμμα 6.7: Το έτος ίδρυσης των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.....	338
Διάγραμμα 6.8: Η συμμετοχή των τουριστικών γραφείων στο σύνολο των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.....	340
Διάγραμμα 6.9: Το αντικείμενο- οι δραστηριότητες των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.....	342

7ο Κεφάλαιο

Διάγραμμα 7.1: Διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού των δημοτικών ενοτήτων του δήμου Ζαγορίου.....	362
---	-----

Διάγραμμα 7.2: Κατανομή των απασχολουμένων ανά τομέα οικονομίας, ανά δημοτική ενότητα του δήμου Ζαγορίου, δήμο Ζαγορίου και νομό Ιωαννίνων, 2001.....	368
Διάγραμμα 7.3: Κατανομή των απασχολουμένων ανά τομέα οικονομίας, ανά τοπική κοινότητα της δημοτικής ενότητας Ανατολικού Ζαγορίου του δήμου Ζαγορίου, 2001.....	369
Διάγραμμα 7.4: Κατανομή των απασχολουμένων ανά τομέα οικονομίας, ανά τοπική κοινότητα της δημοτικής ενότητας Κεντρικού Ζαγορίου του δήμου Ζαγορίου, 2001.....	370
Διάγραμμα 7.5: Κατανομή των απασχολουμένων ανά τομέα οικονομίας, ανά τοπική κοινότητα της δημοτικής ενότητας Τύμφης του δήμου Ζαγορίου, 2001.....	370
Διάγραμμα 7.6: Μεταβολή της απασχόλησης στον κλάδο "ξενοδοχεία και εστιατόρια" ανά δημοτική ενότητα Ζαγορίου, δήμο Ζαγορίου και νομό Ιωαννίνων, 1991-2001.....	372
Διάγραμμα 7.7: Εξέλιξη της επισκεψιμότητας του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου την περίοδο 2007-2011.....	410
Διάγραμμα 7.8: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά φύλο.....	432
Διάγραμμα 7.9: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά ηλικία.....	433
Διάγραμμα 7.10: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά εθνικότητα.....	433
Διάγραμμα 7.11: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς.....	434
Διάγραμμα 7.12: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά οικογενειακή κατάσταση.....	434
Διάγραμμα 7.13: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά επάγγελμα.....	435
Διάγραμμα 7.14: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά επίπεδο εκπαίδευσης.....	436
Διάγραμμα 7.15: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά πληθυσμιακό μέγεθος τόπου μόνιμης κατοικίας.....	437
Διάγραμμα 7.16: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά μέσο ετήσιο ατομικό εισόδημα.....	438
Διάγραμμα 7.17: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το εάν έχουν επισκεφτεί την περιοχή πρώτη φορά.....	439
Διάγραμμα 7.18: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον τρόπο επιλογής του προορισμού.....	440
Διάγραμμα 7.19: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον αριθμό διανυκτερεύσεών τους στον προορισμό.....	440
Διάγραμμα 7.20: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το εάν συνδυάζουν το ταξίδι τους στα Ζαγοροχώρια με άλλον προορισμό.....	443
Διάγραμμα 7.21: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον κυρίαρχο πόλο έλξης στην επιλογή του προορισμού.....	443
Διάγραμμα 7.22: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το ενδιαφέρον τους για εκπαιδευτική εμπειρία.....	444

Διάγραμμα 7.23: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον τρόπο οργάνωσης του ταξιδιού.....	445
Διάγραμμα 7.24: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το μέσο άφιξης τους στον προορισμό.....	446
Διάγραμμα 7.25: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον τύπο καταλύματος που διανυκτερεύουν.....	447
Διάγραμμα 7.26: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τα κριτήρια επιλογής καταλύματος.....	447
Διάγραμμα 7.27: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τα χαρακτηριστικά βιώσιμης διαχείρισης του καταλύματος που διανυκτερεύουν.....	448
Διάγραμμα 7.28: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το ενδιαφέρον τους για τις φυσικές περιοχές.....	449
Διάγραμμα 7.29: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τη συμβολή τους σε δράσεις προστασίας των φυσικών περιοχών.....	450
Διάγραμμα 7.30: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τη θέση τους για την επιβολή ορίων/ περιορισμών στη χρήση των φυσικών περιοχών.....	450
Διάγραμμα 7.31: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με την πρόθεσή τους για την προστασία των φυσικών περιοχών.....	451
Διάγραμμα 7.32: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τη θέση τους για το σχεδιασμό και τη διαχείριση των προστατευόμενων φυσικών περιοχών.....	452
Διάγραμμα 7.33: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με την άποψή τους για ποιότητα της οικοτουριστικής εμπειρίας στον προορισμό.....	453
Διάγραμμα 7.34: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το εάν θα επαναλάβουν την επίσκεψή τους στον προορισμό.....	454

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

4ο Κεφάλαιο

Χάρτης 4.1: Τουριστική ζήτηση - Μεταβολή των διανυκτερεύσεων στο σύνολο των αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών ανά νομό, 1981-2009.....	187
Χάρτης 4.2: Τουριστική προσφορά - Μεταβολή των κλινών ανά νομό, 1981-2010.....	189
Χάρτης 4.3: Τουριστική ζήτηση - Μεταβολή των διανυκτερεύσεων των αλλοδαπών τουριστών ανά νομό, 1981-2009.....	191
Χάρτης 4.4: Τουριστική ζήτηση - Μεταβολή των διανυκτερεύσεων των ημεδαπών τουριστών ανά νομό, 1981-2009.....	193

Χάρτης 4.5: Τουριστική ζήτηση - Μεταβολή των διανυκτερεύσεων στο σύνολο των αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών την περίοδο 1981-2009 και αναλογία αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών το έτος 2009, ανά νομό.....	195
Χάρτης 4.6: Ένταση της τουριστικής δραστηριότητας ανά νομό, 2010.....	199

6ο Κεφάλαιο

Χάρτης 6.1: Περιοχές Δικτύου Natura 2000.....	299
Χάρτης 6.2: Περιοχές Δικτύου Natura 2000 και προστατευόμενες περιοχές υπό την ευθύνη φορέων διαχείρισης.....	301
Χάρτης 6.3: Προστατευόμενες περιοχές υπό την ευθύνη φορέων διαχείρισης.....	307
Χάρτης 6.4: Γεωγραφική κατανομή των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.....	333
Χάρτης 6.5: Παράγοντες χωρικής οργάνωσης του οικοτουρισμού: προστατευόμενες περιοχές υπό την ευθύνη φορέων διαχείρισης και επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.....	335

7ο Κεφάλαιο

Χάρτης 7.1: Η θέση του Δήμου Ζαγορίου στο Νομό Ιωαννίνων και την Περιφέρεια Ηπείρου.....	355
Χάρτης 7.2: Η θέση του Δήμου Ζαγορίου στο Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου.....	357
Χάρτης 7.3: Πληθυσμιακή μεταβολή ανά Τοπική Κοινότητα του Δήμου Ζαγορίου.....	365
Χάρτης 7.4: Ζώνες προστασίας Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου.....	401
Χάρτης 7.5: Στοιχεία οικοτουριστικής προσφοράς του Δήμου Ζαγορίου: Πόροι-προϊόντα τουριστικής έλξης.....	427
Χάρτης 7.6: Στοιχεία τουριστικής προσφοράς: Αριθμός κλινών ανά Τοπική Κοινότητα του Δήμου Ζαγορίου.....	429
Χάρτης 7.7: Προτιμήσεις οικοτουριστών στο Δήμο Ζαγορίου.....	455

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ**3ο Κεφάλαιο**

Εικόνα 3.1: Η κατανομή των περιοχών που ανήκουν στο δίκτυο Natura 2000 στην ΕΕ-27, 2011.....	123
---	-----

5ο Κεφάλαιο

Εικόνα 5.1: Οι βασικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης του τουρισμού στο νέο ΕΠΧΣΑΑ του τουρισμού.....	253
--	-----

7ο Κεφάλαιο

Εικόνα 7.1: Η πλατεία στον οικισμό Τσεπέλοβο.....	374
Εικόνα 7.2: Λιθόστρωτο μονοπάτι και χαρακτηριστικός μαντρότοιχος στον οικισμό Μονοδένδρι.....	375
Εικόνα 7.3: Άποψη του φαραγγιού από το παρατηρητήριο- θέση θέας στον οικισμό Βίκο....	418
Εικόνα 7.4: Ο ποταμός Βοϊδομάτης.....	418
Εικόνα 7.5: Εντός του παραδοσιακού οικισμού του Πάπιγκου.....	419
Εικόνα 7.6: Η τρίτοξη γέφυρα Καλογήρου (Καλογερικό) ή Πελεκίδη (Πλακίδη).....	419

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ - ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΒΕΠΕ	Βιομηχανική και Επιχειρηματική Περιοχή
ΓΟΚ	Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός
ΓΠΣ	Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο
ΓΠΧΣΑΑ	Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΔΕ	Δημοτική Ενότητα
ΔΕΣΕ	Διεύθυνση Ελέγχου και Συντήρησης Έργων
ΔΣ	Διοικητικό Συμβούλιο
ΕΓΤΑΑ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης
ΕΔ	Εθνικός Δρυμός
EDEN	European Destination of Excellence
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
EEMT	Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού
ΕΖΔ	Ειδική Ζώνη Διατήρησης
ΕΘΠ	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΟΤ	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
ΕΠ	Εθνικό Πάρκο
ΕΠΜ	Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη
ΕΠΧΣΑΑ	Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΕΣΛ	Ειδικό Σήμα Λειτουργίας
ΕΣΧΑΔΑ	Ειδικό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης Δημόσιων Ακινήτων
ΕΣΧΑΣΕ	Ειδικό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων
ΕΤΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Αλιείας

ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΕΧΒΤΠΠ	Ευρωπαϊκός Χάρτης για το Βιώσιμο Τουρισμό σε Προστατευόμενες Περιοχές
ΕΧΜ	Ειδική Χωροταξική Μελέτη
ΖΕΠ	Ζώνη Ειδικής Προστασίας
ΖΟΕ	Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου
ΗΑΤΤΑ	Σύνδεσμος των Ελληνικών Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων
ΙΟΒΕ	Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
ΙΤΕΠ	Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων
ΚΑΖ	Καταφύγιο Αγρίας Ζωής
ΚΣΧΟΠ	Κεντρικό Συμβούλιο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΝΔ	Νομοθετικό Διάταγμα
ΞΕΕ	Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας
ΟΑΤ	Ομάδα για την Αειφορία του Τουρισμού
ΟΥΤΑ	Οργανωμένος Υποδοχέας Τουριστικής Δραστηριότητας
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΠΕ	Περιφερειακή Ενότητα
ΠΕΡΠΟ	Περιοχή Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης
ΠΟ	Περιοχή Οικοανάπτυξης
ΠΟΑΠΔ	Περιοχή Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων
ΠΟΤΑ	Περιοχή Οργανωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης
ΠΟΤ	Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού
ΠΠ	Προστατευόμενη Περιοχή
ΠΠΧΣΑΑ	Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΠΥΤ	Περιφερειακή Υπηρεσία Τουρισμού
ΡΣ	Ρυθμιστικό Σχέδιο

ΣΑΚΧ	Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου
ΣΔ	Συντελεστής Δόμησης
Σχ.Δ	Σχέδιο Διαχείρισης
ΣΜΠΕ	Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
ΣΤΚ	Σύνθετο Τουριστικό Κατάλυμα
ΣΧΟΟΑΠ	Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης
ΤΚ	Τοπική Κοινότητα
ΤΚΣ	Τόπος Κοινοτικής Σημασίας
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνιών
ΤΦΙ	Τουριστική Φέρουσα Ικανότητα
ΥΠΕΚΑ	Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής
ΥΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
ΦΔ	Φορέας Διαχείρισης
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ολοκλήρωση της έρευνας αυτής δε θα ήταν δυνατή χωρίς την υποστήριξη και καθοδήγηση συγκεκριμένων ανθρώπων. Αναμφίβολα, το πιο μεγάλο ευχαριστώ το οφείλω στην επιβλέπουσα της διατριβής μου, κα. Σοφία Αυγερινού- Κολώνια, Καθηγήτρια ΕΜΠ, καθώς επίσης και στην κα. Ρένα Κλαμπατσέα, Επίκουρο Καθηγήτρια ΕΜΠ, για τη διαρκή καθοδήγηση και ενθάρρυνσή τους, και κυρίως γιατί ενισχύουν καθημερινά την αγάπη μου για την έρευνα. Επίσης, θερμές ευχαριστίες οφείλω στον κ. Πάρι Τσάρτα, Καθηγητή Πανεπιστημίου Αιγαίου, για τις πολύτιμες παρατηρήσεις και επισημάνσεις του, κατά τη διάρκεια εκπόνησης της έρευνας. Τις ευχαριστίες μου θέλω να εκφράσω ακόμα στον κ. Κώστα Σερράο, Αναπληρωτή Καθηγητή ΕΜΠ, για την υποστήριξη και την άμογη συνεργασία μας καθ' όλη τη διάρκεια της πορείας μου (σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο), καθώς και στην κα. Γιώτα Θεοδωρά, Επίκουρο Καθηγήτρια ΕΜΠ, για την υποστήριξη αλλά και την εμπιστοσύνη της στην ολοκλήρωση της εργασίας μου.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στη θεία μου, κα. Ελένη Δημητριάδου, ΕΔΙΠ Αγροτικής Οικονομίας του Τμήματος Γεωπονίας ΑΠΘ, για την αρωγή και συνεργασία της κατά το στάδιο της επεξεργασίας των ερωτηματολογίων της επιτόπιας έρευνας και στον κ. Γιώργο Γαλιφιανάκη, φιλόλογο, για την πολύτιμη βοήθειά του στην τελική επιμέλεια των κειμένων. Ακόμα, θα ήταν παράλειψή μου να μην ευχαριστήσω όλους τους φορείς, επιχειρηματίες του τουρισμού, ειδικούς σε θέματα τουρισμού κ.λπ. για τη συνεργασία τους· ξεχωρίζω δε τη συνεισφορά της κας Ελισάβετ Χατζηνικολάου, ειδικής σε θέματα τουριστικής ανάπτυξης και τουριστικής νομοθεσίας, για τις πολύτιμες συμβουλές της στο στάδιο της ερευνητικής διαδικασίας.

Τέλος, γι' αυτό το ταξίδι, που για μένα δεν ήταν μόνο γνώσης αλλά και αυτογνωσίας, ευχαριστώ το σύζυγό μου Βασίλη, τους γονείς μου Σταύρο και Σοφία, την αδερφή μου Κατερίνα, τους φίλους μου Γιάννη και Αναστασία, η στήριξη και η αγάπη των οποίων είναι η δύναμή μου σε κάθε μου εγχείρημα. Η συνεισφορά τους είναι ανεκτίμητη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός είναι ένα θέμα κρίσιμο για την αναπτυξιακή πορεία της Ελλάδας και επίκαιρο, όσο ποτέ, για τις χωρικές και περιβαλλοντικές του διαστάσεις. Ο νέος αναπτυξιακός προγραμματισμός για την περίοδο 2014-2020 τον κατατάσσει στους κύριους άξονες της αναπτυξιακής στρατηγικής και αξιολογεί τη συμβολή του ως καθοριστική στην προσπάθεια για αναγέννηση της ελληνικής οικονομίας. Εκτός των άλλων, ο τουρισμός αποτελεί και ένα κατεξοχήν χωρικό φαινόμενο. Ο χώρος αποτελεί πρωταρχικά το φυσικό αποδέκτη της τουριστικής δραστηριότητας και σήμερα αναγνωρίζεται επίσης ότι αποτελεί ουσιώδη μηχανισμό-διαμορφωτή της τουριστικής αγοράς (Αυγερινού-Κολώνια, 2011). Επισημαίνεται ακόμα ότι, η χωρική οργάνωση του τουρισμού στην Ελλάδα δεν αποτέλεσε για τρεις δεκαετίες μετά την ψήφιση του πρώτου νόμου για τη χωροταξία (ν.360/76) αποκλειστικό αντικείμενο προσέγγισης χωροταξικού σχεδιασμού και μόλις τα τελευταία έτη αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα αυτή. Σήμερα, διαφαίνεται ότι συγκροτείται μια χωρική πολιτική για τον τουρισμό και ένα νέο πρότυπο χωρικής οργάνωσης, σε μια μάλιστα πολύ κομβική συγκυρία (η εντεινόμενη ύφεση υπαγορεύει τις αναπτυξιακές και χωροταξικές επιλογές, π.χ. προώθηση σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων).

Επιπρόσθετα, συγκεκριμένοι λόγοι επιτείνουν την αναγκαιότητα της χρονικής διάχυσης της τουριστικής δραστηριότητας και της ανάπτυξης νέων τουριστικών προϊόντων:

- Το πρόβλημα της έντονης εποχικότητας που διακρίνει τον ελληνικό τουρισμό (έρευνα του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων αναφέρει ότι το 2012 το 20% των αφίξεων πραγματοποιήθηκε το μήνα Αύγουστο και το 85% από Μάιο μέχρι Οκτώβριο).
- Η αμφισβήτηση του οφέλους των τουριστικών περιοχών από το μαζικό τουρισμό διακοπών.
- Η ανάδυση νέων ανταγωνιστικών προορισμών που προσφέρουν επίσης "ήλιο και θάλασσα" (Κροατία, Τουρκία κ.λπ.).
- Η αυξανόμενη ετερογένεια στα κίνητρα των τουριστών.
- Το ζήτημα της προστασίας και ανάδειξης του περιβάλλοντος.
- Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης (μείωση της μέσης δαπάνης ανά ταξίδι, μείωση της μέσης ημερήσιας κατανάλωσης κ.λπ.).

Ο οικοτουρισμός αποτελεί ένα βασικό εκφραστή του προτύπου του βιώσιμου τουρισμού (και όχι απλώς μια ιδιαίτερη ξεχωριστή μορφή εναλλακτικού τουρισμού) δεδομένου ότι καλύπτει, υπό προϋποθέσεις, ορισμένες μορφές του (τουρισμός φύσης, τουρισμός περιπέτειας κ.λπ.). Στο πλαίσιο αυτό, ο οικοτουρισμός εκτιμάται ότι έχει τις δυνατότητες και διαμορφώνει προοπτικές, ώστε να προσφέρει διέξοδο στα προβλήματα των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών της χώρας.

Συνεπώς, η έρευνα με αφετηρία τις παραπάνω διαπιστώσεις και εκτιμήσεις επιχειρεί να συμβάλει στη διερεύνηση της οργάνωσης των πολλά προσδοκώμενων εναλλακτικών μορφών τουρισμού στο χώρο, με έμφαση στη χωρική οργάνωση του οικοτουρισμού. Έχοντας ως πυξίδα ένα βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της ανάπτυξης του τουρισμού και του οικοτουρισμού, το σχεδιασμό, η έρευνα στοχεύει να αναδείξει επίσης τους τρόπους και τα εργαλεία, ώστε να ενισχύσει την πολιτική για τον τουρισμό προς την κατεύθυνση της χωρικής, χρονικής και θεματικής διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος της χώρας.

Στην πορεία υλοποίησης του στόχου, θεμελιώδης αρχή που υιοθετεί η έρευνα και διατρέχει το σύνολο του κειμένου είναι ότι ο σχεδιασμός του οικοτουρισμού δεν μπορεί να αποτελέσει ανεξάρτητη διαδικασία από αυτήν του τουριστικού σχεδιασμού και γενικότερα από το χωροταξικό και περιβαλλοντικό σχεδιασμό (Κομίλης, 2007).

Για την επίτευξη του τελικού επιδιωκόμενου αποτελέσματος, απαιτείται η σταδιακή υλοποίηση ειδικότερων στόχων που θα δομήσουν συνθετικά στην εξέλιξη της ερευνητικής διαδικασίας στέρεα συμπεράσματα. Αυτοί είναι:

- Η απόδοση του περιεχομένου των εννοιών που πραγματεύεται η έρευνα, ήτοι εναλλακτικός τουρισμός, οικοτουρισμός, βιώσιμος τουρισμός, η σχέση τους, η εξελικτική πορεία του καθορισμού τους και πώς αυτό αντανακλάται στο περιεχόμενό τους και οι συσχετίσεις αυτών με το κυρίαρχο πρότυπο του μαζικού- συμβατικού τουρισμού. Ο προσδιορισμός ενός σαφούς εννοιολογικού πλαισίου για τον οικοτουρισμό, ο οποίος να αίρει την ασάφεια που περιβάλλει τον όρο, κρίνεται ως μείζον ζήτημα για την εξέλιξη της έρευνας.
- Η αξιολόγηση του μέχρι σήμερα ρόλου της ευρωπαϊκής πολιτικής στον τομέα του τουρισμού, της συνεισφοράς της στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και η ανάδειξη των προοπτικών του ευρωπαϊκού τουρισμού.

- Η περιγραφή και ανάλυση της χωρικής οργάνωσης του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο.
- Η αξιολόγηση του ρόλου του χωροταξικού σχεδιασμού στην οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα.
- Η διερεύνηση των κύριων παραγόντων που διαμορφώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης και οργάνωσης του οικοτουρισμού στην Ελλάδα.
- Η διερεύνηση των κύριων παραγόντων που προσδιορίζουν τη χωρική οργάνωση του οικοτουρισμού στο τοπικό επίπεδο.

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Εισαγωγή

Η μεθοδολογία της έρευνας, με την ευρύτερή της έννοια και όχι μόνο βάσει του τρόπου διεξαγωγής της, περιλαμβάνει την πορεία που ακολούθησε ο ερευνητής, δηλαδή το σύνολο της ερευνητικής διαδικασίας, από τον ερευνητικό προβληματισμό μέχρι τους τρόπους προσέγγισης των ερωτημάτων- προβλημάτων που έθεσε εξαρχής ως αντικείμενα διερεύνησης.

1.1 ΚΛΙΜΑΚΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ - ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Για τους επιστήμονες του χώρου (χωροτάκτες-πολεοδόμους, γεωγράφους, αρχιτέκτονες κ.λπ.) βασικό μέρος της έρευνάς τους είναι η κλίμακα (χωρικό επίπεδο) που μελετώνται τα φαινόμενα. Για παράδειγμα, αν υποθέσουμε ότι μια οικονομική μονάδα ολοκληρώνεται¹ σε περιφερειακή κλίμακα, τότε η περιφέρεια θεωρείται το κατάλληλο επίπεδο άσκησης στρατηγικής χωροταξίας (Οικονόμου, 2004). Δεδομένου, ωστόσο, ότι οι τουριστικές μονάδες παρουσιάζουν περιοχές ολοκλήρωσης που χαρακτηρίζονται από γεωγραφική ασυνέχεια δεν είναι εύκολα προσδιορίσιμη, τουλάχιστον απ' αυτήν την επιστημονική οπτική, η κατάλληλη κλίμακα μελέτης του τουριστικού φαινομένου. Επίσης, σύμφωνα με ερευνητές, φορείς κ.ά. του τουριστικού σχεδιασμού, τα κατάλληλα χωρικά επίπεδα για το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης δύναται να ποικίλουν ανάλογα με το χαρακτήρα του σχεδιασμού (κατευθυντήριο, δεσμευτικός κ.λπ.), τα μέσα υλοποίησής του (πλαίσια, σχέδια, κίνητρα κ.λπ.) αλλά και ως προς τον τύπο της μελετώμενης περιοχής (π.χ. προστατευόμενη περιοχή, νησί κ.λπ.).

Η εν λόγω έρευνα συνεκτιμώντας τα παραπάνω διαμορφώνει το σχεδιασμό της με στόχο να διερευνήσει το φαινόμενο του τουρισμού και δη του οικοτουρισμού σε διαφορετικές γεωγραφικές κλίμακες. Από την ευρωπαϊκή κλίμακα, στην οποία εξετάζεται ουσιαστικά η στρατηγική ανάπτυξης του τουρισμού και η οποία περιλαμβάνει μια συνολική θεώρηση της τουριστικής δραστηριότητας, έως το τοπικό

¹ "Περιοχή χωρικής ολοκλήρωσης μιας μεμονωμένης οικονομικής (ή μη οικονομικής) μονάδας είναι η περιοχή μέσα στην οποία είναι χωροθετημένα τα βασικά στοιχεία (εισροές, εκροές κ.λπ.) και το σύνολο των σχέσεων που είναι αναγκαία για την πλήρη (ολοκληρωμένη) λειτουργία μιας δραστηριότητας" (Οικονόμου, 2004, σελ.6).

επίπεδο, στο οποίο προσδιορίζονται μέχρι και ζώνες, χρήσεις γης, όροι και περιορισμοί δόμησης.

Ο ερευνητικός αυτός σχεδιασμός επιλέγεται συμπληρωματικά και για τους παρακάτω πρόσθετους λόγους:

- Αφενός ο τουρισμός αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο αφετέρου διαμορφώνεται σε τοπικό επίπεδο, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες κάθε τόπου (προσφερόμενο τουριστικό προϊόν). Τα προβλήματα αειφορίας που συνδέονται με αυτόν ποικίλλουν από παγκόσμια, τα οποία απαιτούν για την επίλυσή τους πρωτοβουλίες σε παγκόσμιο επίπεδο, έως και σε τοπικά, τα οποία απαιτούν ανάληψη δράσης σε τοπικό επίπεδο (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003).
- Ακόμα και η πολιτική για τον τουρισμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο διαπνέεται από την έννοια της τοπικότητας. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας επισημαίνεται ότι ο ρόλος της εδαφικής διάστασης ισχυροποιήθηκε, καθώς αυτή συμπεριλήφθηκε ως καταστατική επιδίωξη της Ένωσης και ως τρίτη συνιστώσα της πολιτικής συνοχής. Επίσης, με την Ατζέντα για την Εδαφική Συνοχή (2007) και στη συνέχεια με την Πράσινο Βίβλο για την Εδαφική Συνοχή (2008) τονίστηκε η εδαφική ποικιλομορφία της ΕΕ και αναγνωρίστηκε ως πλεονέκτημα που δύναται να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη του συνόλου της Ένωσης. Επιπλέον, εισήχθησαν νέες έννοιες όπως η "εδαφική αλληλεγγύη", η "χωρική διακυβέρνηση" και προτάθηκε μια νέα πιο ευέλικτη προσέγγιση της γεωγραφίας και πολιτικές με επίκεντρο πλέον τον τόπο και τις ιδιαιτερότητές του.

Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, τα βασικά ερωτήματα που τίθενται προς διερεύνηση από την παρούσα διδακτορική διατριβή ανά κλίμακα χώρου είναι τα ακόλουθα:

Ευρωπαϊκό επίπεδο

1^ο Ερευνητικό Ερώτημα: Ποιος είναι ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα του τουρισμού και ειδικότερα στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξής του;

2^ο Ερευνητικό Ερώτημα: Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα του τουρισμού αναγνωρίζει προοπτικές στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού;

Εθνικό επίπεδο

3^ο *Ερευνητικό Ερώτημα*: Ποια είναι η κατανομή² της τουριστικής δραστηριότητας στον ελλαδικό χώρο από το 1981 έως σήμερα;

4^ο *Ερευνητικό Ερώτημα*: Πώς διαμορφώνεται το πρότυπο χωρικής οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας και ποιοι είναι οι παράγοντες που το προσδιορίζουν;

5^ο *Ερευνητικό Ερώτημα*: Ποιες είναι οι βασικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας που προωθούνται από το χωροταξικό σχεδιασμό σε εθνικό επίπεδο και πώς αυτές αξιολογούνται;

6^ο *Ερευνητικό Ερώτημα*: Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των παραγόντων που διαμορφώνουν την ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού στην Ελλάδα και πως αξιολογείται ο ρόλος των φορέων διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών και των τουριστικών επιχειρήσεων που ειδικεύονται στον οικοτουρισμό;

Τοπικό επίπεδο

7^ο *Ερευνητικό Ερώτημα*: Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των παραγόντων που διαμορφώνουν την ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού στο Ζαγόρι;

8^ο *Ερευνητικό Ερώτημα*: Πώς αξιολογείται ο ρόλος του σχεδιασμού στην οικοτουριστική ανάπτυξη του Ζαγορίου;

9^ο *Ερευνητικό Ερώτημα*: Ποια είναι τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των οικοτουριστών της περιοχής Ζαγορίου και πώς αξιολογείται το ενδιαφέρον των οικοτουριστών για τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές καθώς επίσης και η ικανοποίησή τους από την οικοτουριστική εμπειρία στην περιοχή;

Και το ερευνητικό ερώτημα που τίθεται ως κατακλείδα:

10^ο *Ερευνητικό Ερώτημα*: Έχει μέλλον και προοπτική στη χώρα μας η ανάπτυξη του οικοτουρισμού; Εάν ναι, με ποιες αρχές και προϋποθέσεις;

² "Η κατανομή (distribution) μιας δραστηριότητας αφορά διαφοροποιήσεις ως προς τις θέσεις όπου εγκαθίσταται ή ασκείται η συγκεκριμένη δραστηριότητα, καθώς και τη συχνότητα και ένταση με την οποία συμβαίνει" (Κομίλης, 1986, σελ.18).

1.2 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Με στόχο τη διερεύνηση των παραπάνω κύριων ερωτημάτων, η δομή της έρευνας και το περιεχόμενό της προσδιορίζεται ως εξής:

1ο Κεφάλαιο: Το παρόν κεφάλαιο αφορά την περιγραφή του συνόλου του ερευνητικού σχεδιασμού - μεθοδολογίας της έρευνας. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στα ερωτήματα που τίθενται προς διερεύνηση ανά επίπεδο χώρου, στη δομή και το περιεχόμενο της έρευνας, τη μέθοδο που ακολουθήθηκε κατά την τεκμηρίωση της έρευνας (έρευνα βιβλιογραφίας και έρευνα πεδίου) και τέλος στα προβλήματα που η έρευνα αντιμετώπισε κατά τη διεξαγωγή της.

2ο Κεφάλαιο: Στο δεύτερο κεφάλαιο "Θεωρητικό πλαίσιο τουρισμού- οικοτουρισμού" επιχειρείται να αποδοθεί το περιεχόμενο των εννοιών που πραγματεύεται η έρευνα, ήτοι εναλλακτικός τουρισμός, οικοτουρισμός, βιώσιμος τουρισμός, η σχέση τους, η εξελικτική πορεία του καθορισμού τους και πώς αυτό αντανακλάται στο περιεχόμενό τους και οι συσχετίσεις αυτών με το κυρίαρχο πρότυπο του μαζικού- συμβατικού τουρισμού. Επισημαίνεται, επίσης, η σύγχυση στις έννοιες που έχει παρατηρηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία με έμφαση στη σύνδεση των ειδικών μορφών τουρισμού με τη βιώσιμη ανάπτυξη και η ευκολία, συνήθως εσκεμμένη και όχι άδολη, από τους εμπλεκόμενους στη διαμόρφωση τουριστικής πολιτικής να αντιμετωπίζονται αυτές οι μορφές ως συνώνυμες με την έννοια της βιωσιμότητας. Στο παραπάνω πλαίσιο, η αναφορά στους προσδιοριστικούς παράγοντες της τουριστικής ανάπτυξης ώστε να είναι σαφές ποιο είναι το ευρύτερο πλαίσιο που εντάσσεται η έρευνα και ποιες παραδοχές έχουν γίνει, είναι *sine qua non* για τη διάγνωση των βασικών χαρακτηριστικών τους.

3ο Κεφάλαιο: Στο τρίτο κεφάλαιο "Ευρωπαϊκή πολιτική για τον τουρισμό-οικοτουρισμό" εξετάζεται η πολιτική που εφαρμόζει η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) για τον τομέα του τουρισμού και δη για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, με έμφαση στον οικοτουρισμό. Αρχικά, παρουσιάζεται το πλαίσιο πολιτικής που ορίζει η Ένωση για τον τουρισμό από το 1995 και τη δημοσίευση της "Πράσινη Βίβλου" μέχρι και την πρώτη επίσημη έκθεση για τον ευρωπαϊκό τουρισμό μετά την ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας, με τίτλο "Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο – ένα

νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό". Στη συνέχεια, μέσω της συνθετικής ανάλυσης, διερευνώνται η εξέλιξη των προκλήσεων του ευρωπαϊκού τουρισμού καθώς και η διαδρομή στον πληρέστερο προσδιορισμό της έννοιας "βιώσιμος τουρισμός". Παρουσιάζονται οι νέες έννοιες που έχουν ενσωματωθεί σταδιακά στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον τουρισμό και την ενδυναμώνουν προς την κατεύθυνση όχι μόνο της επιφανειακής αποδοχής της βιώσιμης ανάπτυξης αλλά της ουσιαστικής και ρεαλιστικής εφαρμογής της: φέρουσα ικανότητα, τοπικότητα, ηθική. Επιπρόσθετα, λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος της έρευνας για τον οικοτουρισμό και δεδομένου ότι η νέα ευρωπαϊκή πολιτική προωθεί την ανάπτυξη του τουρισμού που βασίζεται στη φυσική κληρονομιά, επιλέγεται να παρουσιαστεί "Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για το Βιώσιμο Τουρισμό σε Προστατευόμενες Περιοχές", ως μία ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία της ΕΕ για τη σύνδεση τουρισμού και φυσικού περιβάλλοντος.

4ο Κεφάλαιο: Βασικό αντικείμενο του κεφαλαίου "Η χωρική οργάνωση του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο" είναι η περιγραφή και ανάλυση της κατανομής της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς στον ελλαδικό χώρο την περίοδο 1981-2010. Και επιλέχθηκε βέβαια αυτή η περίοδος επειδή είναι γνωστό ότι από τη δεκαετία του 1980 άρχισαν να αναπτύσσονται οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες αλλαγής της ταυτότητας του μέχρι τότε τουρισμού (εφαρμογή του αγροτουρισμού με χρηματοδότηση της ΕΟΚ, προγραμματισμός χιονοδρομικών κέντρων και υδροθεραπευτηρίων για την ανάπτυξη του χειμερινού και θεραπευτικού τουρισμού αντίστοιχα). Αρχικά, γίνεται μια σύντομη παρουσίαση των σημερινών βασικών μεγεθών της τουριστικής ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο. Στη συνέχεια, περιγράφεται η διαχρονική εξέλιξη της κατανομής του τουρισμού σε επίπεδο νομού και οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρέασαν την κατανομή αυτή. Τέλος, ακολουθεί η παρουσίαση εκείνων των παραγόντων που διαμόρφωσαν τη χωροθετική συμπεριφορά των τουριστικών δραστηριοτήτων στο λεπτομερέστερο επίπεδο των χρήσεων γης, βάσει της ανάλυσης των κυριότερων καθεστώτων χωροθέτησης και δόμησης του τουρισμού.

5ο Κεφάλαιο: Στο κεφάλαιο "Χωροταξικός σχεδιασμός του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο" διερευνάται η προσέγγιση του ζητήματος της χωρικής οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας, με έμφαση στον οικοτουρισμό, η οποία αποτελεί έναν από τους βασικούς καταναλωτές του χώρου, μέσα από την ανάλυση και κριτική του

Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΠΧΣΑΑ) για τον τουρισμό. Αν και το θεσμικό πλαίσιο της χωροταξίας στην Ελλάδα υπήρχε από το 1976 και την ψήφιση του νόμου 360/76, χωροταξικό σχεδιασμό απέκτησε η χώρα μας μόλις το 2003 με τη θεσμοθέτηση των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ) του νόμου 2742/99. Συνεπώς, η ανάπτυξη και οργάνωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων στον ελλαδικό χώρο, συμπεριλαμβανομένου και του τουρισμού, μέχρι και τις αρχές του 2000 διαμορφώθηκαν ελλείψει χωροταξικού σχεδιασμού, ωστόσο με τις παρεμβάσεις άλλων δημόσιων πολιτικών με άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις στη διάρθρωση αυτών των δραστηριοτήτων στο χώρο. Αρχικά, επιχειρείται η ανάδειξη των βασικών κατευθύνσεων χωρικής οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας που προωθούνται από το χωροταξικό σχεδιασμό σε εθνικό επίπεδο και σε δεύτερο στάδιο επιχειρείται η κριτική προσέγγισή τους στη βάση των ακόλουθων κριτηρίων: α) βάσει του κριτηρίου του περιεχομένου- των βασικών ενοτήτων του Πλαισίου, β) βάσει του κριτηρίου της συνάφειας του Πλαισίου με την Εθνική Αναπτυξιακή Στρατηγική στον τομέα του Τουρισμού και γ) βάσει του κριτηρίου της "πληρότητας" όσον αφορά την προσέγγιση του Πλαισίου στη χωρική οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας.

6ο Κεφάλαιο: Μετά την προσέγγιση σε προηγούμενα κεφάλαια της χωρικής οργάνωσης του τουρισμού και του χωροταξικού σχεδιασμού του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο όπου διαγράφηκε το ευρύτερο πλαίσιο ένταξης του οικοτουρισμού, στο κεφάλαιο αυτό, "Η οργάνωση του οικοτουρισμού σε εθνικό επίπεδο", εξετάζονται οι κύριες παράμετροι που διαμορφώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης και οργάνωσης του οικοτουρισμού στην Ελλάδα. Αυτές επικεντρώνονται: α) στα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής ζήτησης, β) στα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής προσφοράς- οικοτουριστικού προϊόντος, γ) στα χαρακτηριστικά της οργάνωσης και διαχείρισης του οικοτουρισμού, δ) στους φορείς που εμπλέκονται στη διαδικασία της οικοτουριστικής ανάπτυξης και ε) στις τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.

7ο Κεφάλαιο: Σε αυτό το κεφάλαιο, "Η οργάνωση του οικοτουρισμού σε τοπικό επίπεδο μέσα από το παράδειγμα του Ζαγορίου", αναδεικνύονται συνιστώσες και ιδιαιτερότητες της οικοτουριστικής διαδικασίας, οι οποίες είναι απαραίτητες για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του οικοτουρισμού. Ειδικότερα, τα κύρια αντικείμενα

ανάλυσης αφορούν: α) τα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής ζήτησης, που αναφέρονται: α.1) στη θέση των δραστηριοτήτων που επιλέγουν οι οικοτουρίστες στο χώρο του Ζαγορίου, α.2) στη θέση των καταλυμάτων που προτιμούν σε σχέση με το δίκτυο των οικισμών του Ζαγορίου και των πόρων και α.3) στα συγκοινωνιακά δίκτυα (με ποιο μέσο φτάνουν στην περιοχή, ποια διαδρομή ακολουθούν κ.λπ.) και β) στα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής προσφοράς, που αναφέρονται: β.1) στη θέση-κατανομή των διαφόρων κατηγοριών πόρων και β.2) στη διερεύνηση των προτιμήσεων των οικοτουριστών για τις διάφορες κατηγορίες πόρων. Τέλος, αξιολογείται η ένταξη και προσαρμογή των αναπτυξιακών διαστάσεων του οικοτουρισμού (υποδομές, δραστηριότητες κ.λπ.) στο ευρύτερο πλαίσιο των χωροταξικών- περιβαλλοντικών κατευθύνσεων και ρυθμίσεων της περιοχής του Ζαγορίου.

8ο Κεφάλαιο: Στο όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο, "Τελικά συμπεράσματα", επιχειρείται μια συνολική αξιολογική τοποθέτηση ως προς τη θεωρία για τον οικοτουρισμό και ως προς το σχεδιασμό του οικοτουρισμού. Στο πλαίσιο αυτό, βασιζόμενη στις αναλύσεις, διαπιστώσεις και συμπεράσματα των προηγούμενων κεφαλαίων σχετικά με το ρόλο του σχεδιασμού στις διάφορες κλίμακες του χώρου, συντίθεται ένα κατευθυντήριο πλαίσιο σχεδιασμού της οικοτουριστικής ανάπτυξης, το οποίο επιδιώκει να ενισχύσει την πολιτική για τον τουρισμό προς την κατεύθυνση της χωρικής, χρονικής και θεματικής διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος της χώρας. Τέλος, η έρευνα ολοκληρώνεται με αναφορά στους περιορισμούς- ερευνητικούς προβληματισμούς για μελλοντική διερεύνηση.

1.3 ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η μεθοδολογική προσέγγιση περιλαμβάνει δευτερογενή έρευνα με συγκέντρωση της διαθέσιμης τεκμηρίωσης του έργου από ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία και πρωτογενή έρευνα, η οποία αφορά την έρευνα πεδίου σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

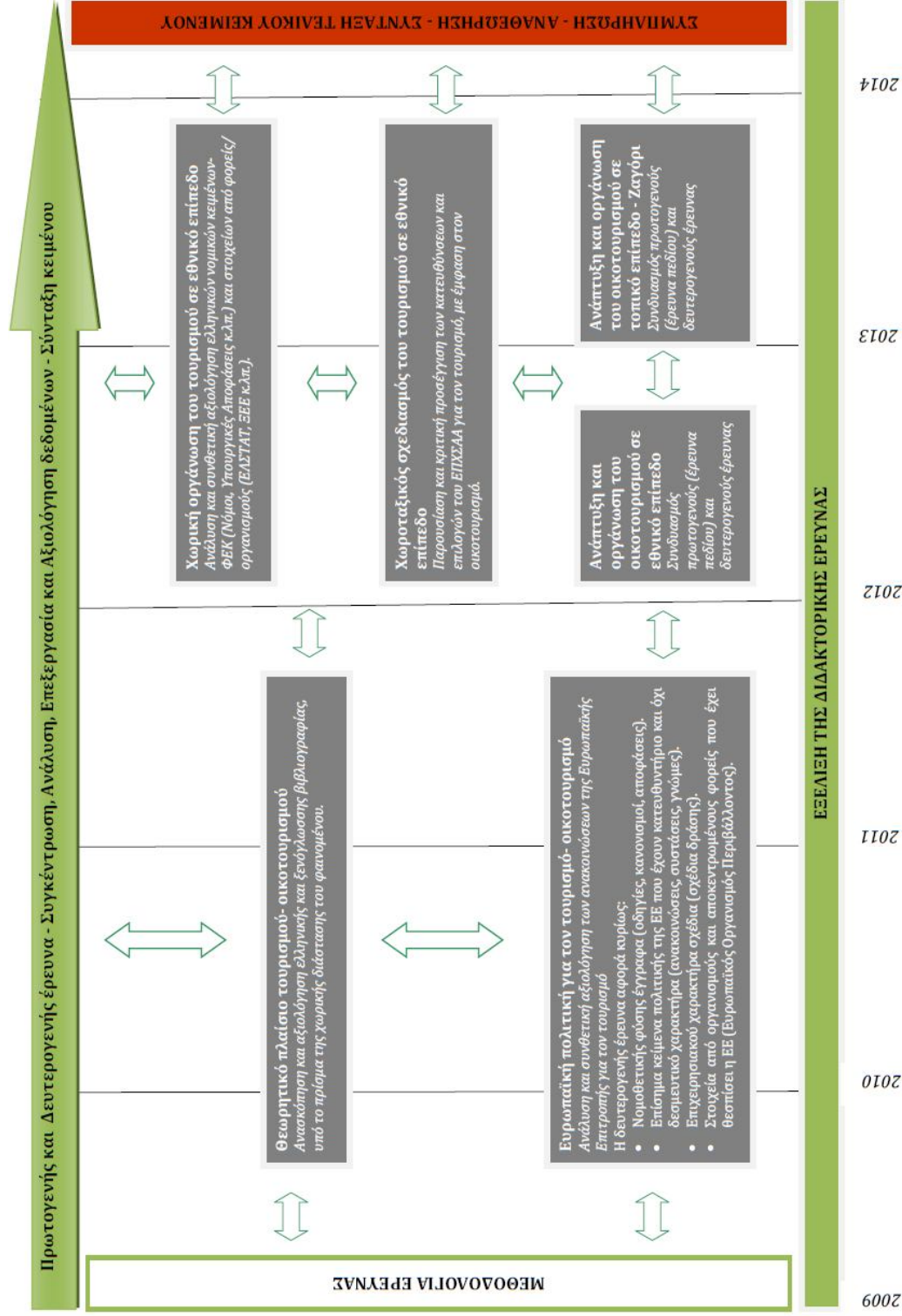
Υπενθυμίζεται ότι η ερευνητική διαδικασία αξιολογείται ως μια άκρως δυναμική διαδικασία. Αυτό σημαίνει ότι η έρευνα πεδίου δεν αρχίζει να υλοποιείται αφού ολοκληρωθεί η βιβλιογραφική ανασκόπηση αλλά οι διασυνδέσεις μεταξύ τους κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας διαπιστώνεται ότι είναι πολλαπλές, συνεχείς και

τελικά κρίνονται ως εντελώς αναγκαίες. Συνεπώς, οι αναθεωρήσεις και οι συμπληρώσεις θεωρούνται αναπόσπαστο μέρος της ερευνητικής διαδικασίας.

Επίσης, στο χρονοδιάγραμμα που ακολούθησε η έρευνα και παρουσιάζεται παρακάτω, αποτυπώνεται με σαφήνεια ότι η θεωρία προηγείται της έρευνας πεδίου. Μάλιστα, όπως πολύ παραστατικά σημειώνουν οι Guy, Edgley, Arafat και Allen (1987, όπ. αναφ. στο Σιάρδος, 2009, σελ.7):

Η θεωρία είναι για τις μεθόδους ό,τι ο οδικός χάρτης για την οδήγηση. Χωρίς αυτόν όλοι οι δρόμοι φαίνονται ίδιοι, δεν μπορεί να πει κανείς ποτέ με σιγουριά πού βρίσκεται, χάνει πολύ χρόνο κάνοντας λαθεμένους ελιγμούς και χάνεται, όταν μάλιστα καταλήξει στο πού πηγαίνει ίσως να μην το έχει αναληφθεί.

Διάγραμμα 1.1: Μεθοδολογία έρευνας- Πορεία υλοποίησης

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

1.3.1 ΕΡΕΥΝΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Προκειμένου να εμπλουτιστεί αλλά και να αποκτηθεί νέα γνώση ως προς το διερευνώμενο αντικείμενο πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη έρευνα βιβλιογραφίας και γενικότερα συγκέντρωση δεδομένων από δευτερογενείς πηγές. Οι πηγές αυτές περιλαμβάνουν:

- Βιβλία
- Κεφάλαια βιβλίων
- Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά
- Αναφορές/ εκθέσεις/ μελέτες από οργανισμούς/ φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, επαγγελματικούς φορείς του τουρισμού και μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις (Υπουργείο Τουρισμού, ΥΠΕΚΑ, ΕΟΤ, ΞΕΕ, ΣΕΤΕ, ΙΤΕΠ, ΙΟΒΕ, Δήμος Ζαγορίου, Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών κ.λπ.)
- Έρευνες
- Ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια
- Απογραφές της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής
- Βάσεις δεδομένων από άλλες πηγές
- Λήμματα σε λεξικό/ εγκυκλοπαίδεια κ.λπ.

Επίσης, επισημαίνεται η σημαντική συνεισφορά προηγούμενων διδακτορικών διατριβών με αντικείμενο τον τουρισμό, και ιδιαίτερα της Ευθυμίας Σαραντάκου (Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο), με τίτλο "Ωριμοί τουριστικοί προορισμοί: εξέλιξη και δυνατότητες μετάβασης σε ένα βιώσιμο μοντέλο θερινού - πολιτιστικού τουρισμού: η ελληνική περίπτωση" καθώς και της Ελένης Βαγιάννης (Πανεπιστήμιο Αιγαίου), με τίτλο "Αξιολόγηση Βιωσιμότητας Ειδικών Τουριστικών Προϊόντων: Η περίπτωση της Λέσβου".

Ορισμένες από τις παραπάνω πηγές εντοπίστηκαν σε έντυπη και άλλες σε ηλεκτρονική μορφή και παρουσιάζονται αναλυτικά τόσο μέσα στο κείμενο της εργασίας (ενδοκειμενικές βιβλιογραφικές παραπομπές) όσο και στον κατάλογο της βιβλιογραφίας στο τέλος του κειμένου, με βάση το βιβλιογραφικό σύστημα της Αμερικάνικης Ψυχολογικής Εταιρείας (American Psychological Association – APA),

με βάση την τελευταία έκδοσή του (6η). Επιλέχθηκε το συγκεκριμένο σύστημα βιβλιογραφικής τεκμηρίωσης, καθώς αποτελεί ένα από τα πλέον διαδεδομένα συστήματα. Το σύστημα της Αμερικάνικης Ψυχολογικής Εταιρείας, το οποίο έχει καθιερωθεί με τη συντομογραφία του, δηλαδή ως σύστημα APA, αποτελεί ίσως την πιο γνωστή έκδοχή του συστήματος (του Πανεπιστημίου) Harvard (το οποίο προσδιορίζεται και ως σύστημα "παρενθετικής" μορφής καθώς και μέθοδος Αλφαβητικού βιβλιογραφικού καταλόγου) (Πετρογιάννης, 2012).

Πιο αναλυτικά, ανά κεφάλαιο της διατριβής, η δευτερογενής έρευνα περιλαμβάνει:

- *1ο Κεφάλαιο:* Στο πρώτο κεφάλαιο της έρευνας, αυτό της μεθοδολογίας, οι βασικές πηγές αφορούν τα εγχειρίδια μεθοδολογίας έρευνας, τα οποία βοηθούν με μεθοδικό και ολοκληρωμένο τρόπο στη διεξαγωγή της έρευνας.
- *2ο Κεφάλαιο:* Στο πλαίσιο της θεωρητικής τεκμηρίωσης του τουρισμού-οικοτουρισμού διερευνήθηκε η ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, με έμφαση στη χωρική προσέγγιση του φαινομένου. Σημειώνεται, μάλιστα, ότι η βιβλιογραφία για τον οικοτουρισμό και οι ερευνητές αντίστοιχα με αντικείμενο τον οικοτουρισμό προέρχονται κατά κύριο λόγο από τις ΗΠΑ, Καναδά και Αυστραλία και λιγότερο από χώρες της γηραιάς ηπείρου. Πληροφορίες αντλήθηκαν, επίσης, από οργανισμούς και φορείς σχετικούς με τον τουρισμό και οικοτουρισμό, όπως είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, η Διεθνής Ένωση Οικοτουρισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ταξιδίων, από τα επίσημα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αλλά και από επιστημονικά περιοδικά όπως τα *Annals of Tourism Research*, *Current Issues in Tourism*, *Tourism Management*, *Journal of Tourism Studies*, *Tourism Geographies*.
- *3ο Κεφάλαιο:* Στην επισκόπηση και συνθετική αξιολόγηση της πολιτικής για τον τουρισμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η δευτερογενής έρευνα αφορά κυρίως: α) νομοθετικής φύσης έγγραφα, όπως οδηγίες, κανονισμούς, αποφάσεις, β) επίσημα κείμενα πολιτικής της ΕΕ που έχουν κατευθυντήριο και όχι δεσμευτικό χαρακτήρα, όπως ανακοινώσεις, συστάσεις και γνώμες. Πέραν της έρευνας των εγγράφων με δεσμευτικό ή κατευθυντήριο χαρακτήρα εξετάστηκαν και αντίστοιχου περιεχομένου επιχειρησιακού χαρακτήρα σχέδια, όπως είναι τα σχέδια δράσης. Τέλος, η έρευνα ολοκληρώθηκε με άντληση στοιχείων εκτός από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ (Συμβούλιο, Κοινοβούλιο, Επιτροπή κ.λπ.) και

από οργανισμούς και αποκεντρωμένους φορείς που έχει θεσπίσει η ΕΕ με σαφώς καθορισμένο πεδίο δραστηριότητας, όπως ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος.

- *4ο Κεφάλαιο:* Επειδή στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μια σύντομη παρουσίαση των σημερινών βασικών μεγεθών της τουριστικής ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο, περιγράφεται, ακόμα, η διαχρονική εξέλιξη της κατανομής του τουρισμού σε επίπεδο νομού, αλλά και η παρουσίαση και αξιολόγηση εκείνων των παραγόντων που διαμόρφωσαν τη χωροθετική συμπεριφορά των τουριστικών δραστηριοτήτων στο λεπτομερέστερο επίπεδο των χρήσεων γης, ως βασικές πηγές αυτού του κεφαλαίου χρησιμοποιούνται οι εξής: α) στοιχεία από ινστιτούτα, οργανισμούς κ.λπ. που εξετάζουν τον τουρισμό, όπως ΙΤΕΠ, ΙΟΒΕ και ΣΕΤΕ, β) στοιχεία τις Ελληνικής Στατιστικής Αρχής από πηγές του ΞΕΕ, και γ) επίσημα κείμενα και ΦΕΚ (νόμοι, υπουργικές αποφάσεις κ.λπ.).
- *5ο Κεφάλαιο:* Στο κεφάλαιο αυτό η δευτερογενής έρευνα επικεντρώνεται στο ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό και άλλα επίσημα κείμενα χωροταξικού (ν.2742/99) και αναπτυξιακού ενδιαφέροντος (Σχέδιο Κατευθύνσεων Εθνικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής 2014-2020).
- *6ο Κεφάλαιο:* Στο πλαίσιο της διερεύνησης της σχετικής με την οικοτουριστική ανάπτυξη ζήτηση και προσφορά στην Ελλάδα, αναζητήθηκαν πληροφορίες και αξιοποιήθηκαν γνώσεις από προηγούμενες μελέτες, έρευνες, σχέδια/προγράμματα για τον οικοτουρισμό, με σημαντικότερες τις παρακάτω: α) Το εγχειρίδιο με τίτλο "Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές" (2003), που ανατέθηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων στο Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς) και συντάχθηκε από την Ελένη Σβορώνου. β) Η μελέτη με τίτλο "Εθνικός Σχεδιασμός για τον Οικοτουρισμό (Master Plan)" (2004), που εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Ανταγωνιστικότητα" του Υπουργείου Ανάπτυξης και πραγματοποιήθηκε από την εταιρία ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ Α.Ε. και γ) Η μελέτη με τίτλο "Ελληνικοί Υγρότοποι Ραμσάρ: Αξιολόγηση Προστασίας και Διαχείρισης" (2009), που εκπονήθηκε από το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς), την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία και την Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού.

- *7ο Κεφάλαιο:* Τέλος, η δευτερογενής έρευνα επικεντρωμένη χωρικά στην περιοχή του δήμου Ζαγορίου περιλαμβάνει: α) Σχετικά με την καταγραφή και αξιολόγηση των πόρων της περιοχής μελέτης, αναζητήθηκαν πληροφορίες και αξιοποιήθηκαν γνώσεις από προηγούμενες μελέτες, έρευνες, σχέδια/ προγράμματα για τον οικοτουρισμό, με σημαντικότερες τις παρακάτω: α.1) Η μελέτη με τίτλο "Σχεδιασμός αξιοποίησης, με στόχο την ήπια οικολογική τουριστική ανάπτυξη, του τμήματος της ενδοχώρας που ορίζεται από τον άξονα της οροσειράς της Πίνδου και από τις Πρέσπες έως τη Ναύπακτο και αναγνώριση ορεινών χιονοδρομικών όγκων" (1995), που εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Τουρισμός- Πολιτισμός" του Υπουργείου Ανάπτυξης και πραγματοποιήθηκε από τα γραφεία TEAM 4 ΕΠΕ και ΟΜΑΣ ΕΠΕ και α.2) Η μελέτη με τίτλο "Σχεδιασμός Δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού" (2000), που εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Τουρισμός- Πολιτισμός" του Υπουργείου Ανάπτυξης και ανατέθηκε από τον ΕΟΤ/ Υπουργείο Ανάπτυξης στο Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς). β) Όσον αφορά το χωρικό και περιβαλλοντικό σχεδιασμό της περιοχής αντλήθηκαν στοιχεία, επίσης, από το δήμο Ζαγορίου και το Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου. γ) Σχετικά με τα ερωτηματολόγια με αποδέκτες οικοτουρίστες του Ζαγορίου, πολύτιμες ήταν οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν με κατευθύνσεις για την επεξεργασία και ανάλυση δεδομένων δειγματοληπτικής έρευνας.

Τα παραπάνω στοιχεία συλλέχθηκαν είτε με επιτόπιες επισκέψεις στις αρμόδιες υπηρεσίες, φορείς, οργανισμούς, βιβλιοθήκες κ.λπ. είτε δια μέσου διαδικτύου.

Αυτό που προκύπτει από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας είναι η έλλειψη που παρατηρείται σε πληροφοριακό υπόβαθρο σχετικών με την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην Ελλάδα ερευνών/ μελετών. Το κενό αυτό είναι εντονότερο όταν αναζητούνται οι συνδέσεις με το χώρο και το σχεδιασμό. Στο σημείο αυτό θα ήταν παράλειψη να μη γίνει αναφορά στο μοναδικό έργο που κατά τη γνώμη της γράφουσας εξειδικεύεται στην αναπτυξιακή και χωρική διάσταση του οικοτουρισμού, το έργο του Παναγιώτη Κομίλη "Οικοτουρισμός. Η εναλλακτική προοπτική αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης".

1.3.2 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

1.3.2.1 ΈΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Δεδομένου ότι απουσιάζουν έρευνες ή/και μελέτες με αντικείμενο τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά του οικοτουρισμού στην Ελλάδα, την οργάνωση του στο χώρο, τις δυνατότητες και περιορισμούς για την ανάπτυξή του εν γένει, μετά τη διερεύνηση του θεωρητικού πλαισίου μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης απαραίτητη κρίνεται η συμπλήρωση της γνώσης σχετικά με το ερευνητικό πρόβλημα μέσω πρωτογενούς έρευνας (έρευνας πεδίου).

Πιο συγκεκριμένα, ο σχεδιασμός της έρευνας πεδίου επιχειρεί να αναδείξει τις κύριες παραμέτρους που διαμορφώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης και οργάνωσης του οικοτουρισμού στον Ελλαδικό χώρο, οι οποίες επικεντρώνονται:

- Στα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής ζήτησης (χωρική και χρονική κατανομή, δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των οικοτουριστών, κίνητρα για οικοτουρισμό κ.λπ.).
- Στα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής προσφοράς- οικοτουριστικού προϊόντος (περιβαλλοντικοί πόροι, τουριστικές δραστηριότητες που συναρτώνται με τους πόρους και μορφές οικοτουρισμού που αναπτύσσονται, υπηρεσίες, υποδομές κ.λπ.).
- Στα χαρακτηριστικά της οργάνωσης και διαχείρισης του οικοτουρισμού (ειδική περιβαλλοντική μελέτη, ΚΥΑ/ΠΔ χαρακτηρισμού και οριοθέτησης της προστατευόμενης περιοχής, σχέδιο διαχείρισης).
- Στους φορείς που εμπλέκονται στη διαδικασία της οικοτουριστικής ανάπτυξης.
- Στις τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.

Προσδιορισμός του πληθυσμού της έρευνας

Οι πληθυσμοί- στόχοι έχουν επιλεγεί ώστε να εξυπηρετούν τους σκοπούς του σχεδιασμού της έρευνας και να απαντούν στα ερωτήματα που αυτή θέτει. Καθώς τα χαρακτηριστικά του οικοτουρισμού, όπως και κάθε άλλης μορφής τουρισμού, καθορίζονται από τη σύνθετη επενέργεια μιας πολύμορφης ομάδας παραγόντων, έτσι

και οι συμμετέχοντες στην έρευνα παρουσιάζουν σημαντική ετερογένεια ώστε να της προσδίδουν χαρακτηριστικά εγκυρότητας και αντικειμενικότητας.

Αυτοί είναι:

Α) Οι 28 Φορείς Διαχείρισης (ΦΔ) των Προστατευόμενων Περιοχών (ΠΠ) της Ελλάδας³, επειδή ακριβώς ο οικοτουρισμός λαμβάνει χώρα σε φυσικές περιοχές και μάλιστα οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν το κατεξοχήν πεδίο δραστηριότητάς του. Παράλληλα, στην αρμοδιότητα των ΦΔ, βάσει του θεσμικού πλαισίου που τους διέπει (άρθρο 15 του ν.2742/99), υπάγεται "η προώθηση, υποστήριξη, οργάνωση και εφαρμογή οικοτουριστικών προγραμμάτων".

Πίνακας 1.1: Οι προστατευόμενες περιοχές υπό την ευθύνη φορέων διαχείρισης και το θεσμικό πλαίσιο συγκρότησής τους

	Προστατευόμενες Περιοχές	Συγκρότηση ΦΔ
1	Εθνικό Πάρκο Δέλτα Έβρου	ΚΥΑ 125188/361/ΦΕΚ 126 Β'/17.2.03
2	Εθνικό Πάρκο Δάσους Δαδιάς – Λευκίμης - Σουφλίου	ΚΥΑ 125187/360/ΦΕΚ 126 Β'/17.2.03
3	Εθνικό Πάρκο Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (Δέλτα Νέστου, Βιστωνίδας, Ισμαρίδας)	ΚΥΑ 125208/394/ΦΕΚ 140 Β'/11.2.03
4	Εθνικό Πάρκο Οροσειράς Ροδόπης	ΚΥΑ 125810/1415/ΦΕΚ 566 Β'/11.2.03
5	Εθνικό Πάρκο Υγρότοπου Κερκίνης	ΚΥΑ 125564/994/ΦΕΚ 364 Β'/28.3.03
6	Εθνικό Πάρκο Λιμνών Κορώνειας - Βόλβης	ΚΥΑ 125192/365/ΦΕΚ 126 Β'/7.2.03 ΥΑ 15564/ΦΕΚ 493 Β'/18.4.06
7	Εθνικό Πάρκο Δέλτα Αξιού – Λουδία - Αλιάκμονα	ΚΥΑ 125191/364/ΦΕΚ 126 Β'/7.2.03
8	Εθνικό Πάρκο Δρυμού Πρεσπών	ΚΥΑ 125811/1416/ΦΕΚ 566Β'/9.5.03
9	Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου (Εθνικών Δρυμών Βίκου-Αώου και Πίνδου)	ΚΥΑ 125184/357/ΦΕΚ 126 Β'/7.2.03
10	Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων, Περιστερίου και χαράδρας Αράχθου	ΠΔ: ΦΕΚ 49Δ'/12.2.09
11	Περιοχή Λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων	ΚΥΑ 135074/5193/ΦΕΚ 1531 Β'/9.12.02
12	Εθνικός Δρυμός Ολύμπου	ΚΥΑ 125206/392/ΦΕΚ 140 Β'/11.2.03
13	Περιοχή Κάρλας Μαυροβουνίου – Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου	ΚΥΑ 126885/3051/ΦΕΚ 1141 Β'/11.8.03
14	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου – Β. Σποράδων	ΚΥΑ 23537/ΦΕΚ 621 Δ'/19.6.03

³ Επισημαίνεται ότι ενώ η έρευνα στους ΦΔ είχε ολοκληρωθεί μέχρι το Δεκέμβριο του 2012, κατά την υποβολή της διατριβής (Σεπτέμβριος 2014), είναι ήδη θεσμοθετημένη η συγχώνευση των ΦΔ σε 14 (άρθρο 8 του ν.4109/2013), με στόχο τη μείωση της οικονομικής επιβάρυνσης του Δημοσίου στο πλαίσιο των συγχωνεύσεων και καταργήσεων φορέων του δημοσίου. Οι ΜΚΟ εκφράζουν σοβαρές επιφυλάξεις για την απόφαση του υπουργείου και προειδοποιούν για κίνδυνο οπισθοδρόμησης στις περιβαλλοντικές κατακτήσεις της χώρας.

15	Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Αμβρακικού	ΚΥΑ 125566/966/ΦΕΚ 364 Β'/28.3.03 Τροποποίηση: ΚΥΑ 126866/3017/ΦΕΚ 1072 Β'/1.8.03
16	Περιοχή Προστασίας της Φύσης Στενών και Εκβολών των ποταμών Αχέροντα και Καλαμά	ΚΥΑ 125185/358/ΦΕΚ 126 Β'/7.2.03
17	Εθνικό Πάρκο Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου	ΚΥΑ 125735/1282/ΦΕΚ 473 Β'/18.4.03
18	Εθνικός Δρυμός Αίνου	ΚΥΑ 125190/363/ΦΕΚ 126 Β'/7.2.03
19	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου	ΠΔ: ΦΕΚ 906/Δ/22.12.99 Τροποποίηση: ΠΔ ΦΕΚ 1272/Δ/27.11.03
20	Εθνικός Δρυμός Οίτης	ΚΥΑ 125734/1281/ΦΕΚ 473 Β'/18.4.03
21	Εθνικός Δρυμός Παρνασσού	ΚΥΑ 125913/1552/ΦΕΚ 566 Β'/9.5.03
22	Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας	ΚΥΑ 125736/1283/ΦΕΚ 473 Β'/18.4.03
23	Εθνικό Πάρκο Σχινιά - Μαραθώνα	ΠΔ: ΦΕΚ 793/Δ/13.9.02
24	Εθνικό Πάρκο Χελμού - Βουραϊκού	ΚΥΑ 125207/393/ΦΕΚ 140 Β'/11.2.03 Τροποποίηση: ΚΥΑ 126866/3017/ΦΕΚ 1072 Β'/1.8.03
25	Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Κοτυχίου - Στροφυλιάς	ΚΥΑ 125565/995/ΦΕΚ 364 Β'/28.3.03
26	Περιοχή Οικοανάπτυξης Όρους Πάρνωνα και Υγρότοπου Μουστού	ΚΥΑ 125186/359/ΦΕΚ 126 Β'/7.2.03
27	Περιοχή Ολύμπου Καρπάθου -Σαριάς	ΚΥΑ 125914/1553/ΦΕΚ 566 Β'/9.5.03
28	Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς	ΚΥΑ 125189/362/ΦΕΚ 126 Β'/7.2.03 Τροποποίηση: ΚΥΑ 126866/3017/ ΦΕΚ 1072 Β'/1.8.03

Πηγή: "Νομικό Πλαίσιο για τους 28 Φορείς Διαχείρισης (ΦΔ)" 2009, Ιδία επεξεργασία

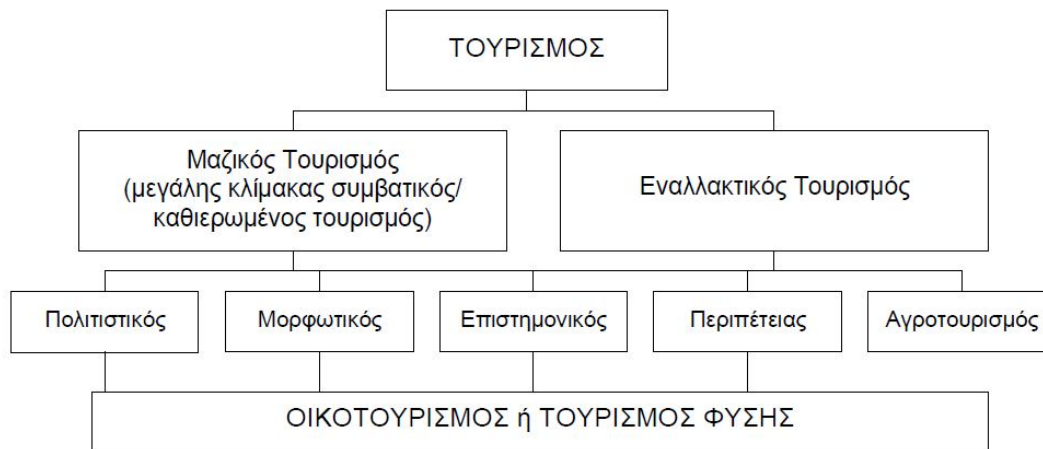
Β. Οι τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού στην Ελλάδα, με έμφαση στον οικοτουρισμό. Οι τουριστικές επιχειρήσεις αποτελούν μία από τις βασικές παραμέτρους που διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης. Το γεγονός μάλιστα ότι αυτές επηρεάζουν άμεσα την τουριστική ζήτηση, τους επιτρέπει να επηρεάζουν καθοριστικά και τη διαμόρφωση συγκεκριμένων προτύπων ανάπτυξης από την πλευρά της προσφοράς (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001).

Στο πλαίσιο αυτό και καθώς η έρευνα επιδιώκει να διερευνήσει τους κύριους συντελεστές της οικοτουριστικής ανάπτυξης και οργάνωσης στην Ελλάδα, κρίθηκε απαραίτητη η πραγματοποίηση πρωτογενούς έρευνας στις τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό. Δεδομένου ότι ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) αλλά και ο Σύνδεσμος των Ελληνικών Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων (ΗΑΤΤΑ) δε διαθέτει συγκροτημένη βάση δεδομένων για τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται αποκλειστικά ή σε μεγάλο βαθμό με τον

οικοτουρισμό, συγκροτήθηκε μια βάση δεδομένων μέσα από πολλαπλές πηγές πληροφορίας. Αυτές οι πηγές είναι: α) ο κατάλογος των εκθετών της 1^{ης} Διεθνούς Έκθεσης Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού που πραγματοποιήθηκε από 29 Μαρτίου έως 1 Απριλίου 2012 στην Αθήνα, β) η βάση δεδομένων εταιρίας που δραστηριοποιείται στον κλάδο των τηλεπικοινωνιών και ειδικότερα του καταλόγου του ελληνικού ιντερνέτ (Fortnet Directory), γ) ο δικτυακός τόπος για την πεζοπορία στα μονοπάτια της Ελλάδας (<http://www.pezoporoi.gr/>) και δ) η τουριστική έκδοση "ΑΠΟΔΡΑΣΕΙΣ". Τέλος, η βάση δεδομένων διαμορφώθηκε και μετά από μια ευρύτερη έρευνα σε τουριστικές εκδόσεις και στο διαδίκτυο. Ο συνολικός αριθμός αυτών των επιχειρήσεων ανέρχεται σε 58 και περιλαμβάνει κυρίως τουριστικά γραφεία, σχολές εκπαίδευσης και κάθε άλλη επιχείρηση παροχής υπηρεσιών σε σχέση με δραστηριότητες οικοτουρισμού (αναλυτικά ο κατάλογος των επιχειρήσεων παρατίθεται στο παράρτημα).

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι, δεδομένου πως υπάρχει μεγάλη δυσκολία, όπως αναλύεται εκτενώς στο θεωρητικό μέρος, στον προσδιορισμό του οικοτουρισμού και επακόλουθα και στις επιχειρήσεις που προσφέρουν αυτές τις δραστηριότητες, η διάκρισή τους έγινε βάσει μιας ευρύτερης εννοιολογικής προσέγγισης του οικοτουρισμού που προτείνεται από τον Mieczkowski (1995) και παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα (1.2). Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, ο οικοτουρισμός ταυτίζεται με τον τουρισμό φύσης, δεν αποτελεί ιδιαίτερη ξεχωριστή μορφή εναλλακτικού τουρισμού αλλά καλύπτει ορισμένες μορφές του. Κατά την άποψη του Κομίλη, πρόκειται για το πληρέστερο εννοιολογικό πλαίσιο για μια ολοκληρωμένη ανάλυση του οικοτουρισμού (Κομίλης, 2007). Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι δε συμπεριλήφθησαν επιχειρήσεις, οι οποίες, όπως διαπιστώθηκε από την έρευνα, δεν προσφέρουν καμία από τις συνήθεις δραστηριότητες οικοτουρισμού (πεζοπορία, επισκέψεις σε εθνικούς δρυμούς- εθνικά πάρκα, παρατήρηση, κατάδυση, ιππασία, ορειβασία, διαδρομές με ποδήλατο κ.λπ.).

Διάγραμμα 1.2: Εννοιολογική προσέγγιση οικοτουρισμού

Πηγή: Mieczkowski, 1995 όπ. αναφ. στο Κομίλης, 2007, σελ.36

Γ. Οι φορείς με δραστηριότητες σχετικές με τον οικοτουρισμό (εμπλοκή στο σχεδιασμό και την υλοποίηση οικοτουριστικών προγραμμάτων), όπως δημόσιοι φορείς, επαγγελματικοί, ΜΚΟ: Υπουργείο Τουρισμού - Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Σύνδεσμος των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων (ΗΑΤΤΑ), Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, WWF Ελλάς κ.ά.

Δ. Οι ειδικοί του τουρισμού

Προσδιορισμένη ομάδα πληροφορητών αποτελούμενη από ειδικούς σε θέματα οικοτουρισμού και τουρισμού εν γένει.

Πίνακας 1.2: Στοιχεία προσδιορισμού της έρευνας πεδίου σε εθνικό επίπεδο

Πληθυσμός- στόχος	Τεχνικές συγκέντρωσης δεδομένων	Χρονικό Πλαίσιο	Ερευνητικός Σκοπός
Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών	Δομημένη συνέντευξη	Μάιος- Δεκέμβριος 2012	Διερεύνηση/ Περιγραφή
Τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό	Δομημένη συνέντευξη	Μάιος- Σεπτέμβριος 2012	Διερεύνηση/ Περιγραφή
Φορείς με δραστηριότητες σχετικές με τον οικοτουρισμό	Ημιδομημένη συνέντευξη	Μάιος- Σεπτέμβριος 2012	Διερεύνηση/ Εξήγηση
Ειδικοί του τουρισμού	Ημιδομημένη συνέντευξη	Μάιος- Σεπτέμβριος 2012	Διερεύνηση/ Εξήγηση

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Τεχνικές συγκέντρωσης των δεδομένων

Ειδικότερα, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου σε εθνικό επίπεδο οι τεχνικές συγκέντρωσης των δεδομένων αφορούν σε:

- *Δομημένη συνέντευξη (κυρίως τηλεφωνική)*: Επιλέχτηκε η συγκεκριμένη μέθοδος συγκέντρωσης των δεδομένων γιατί στην περίπτωση των ΦΔ και των τουριστικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό ο πληθυσμός και των δύο ομάδων είναι προκαθορισμένος και ο σκοπός της έρευνας είναι η υποβολή ακριβώς των ίδιων ερωτήσεων ανά ομάδα (Σιάρδος, 2009).
- *Ημιδομημένη συνέντευξη*: Η χρήση της ημιδομημένης συνέντευξης παρέχει τη δυνατότητα μεγαλύτερης ευελιξίας, η οποία συνίσταται στην ύπαρξη των ανοικτών κυρίως ερωτήσεων που η συνέντευξη περιλαμβάνει. Αυτές οι ανοικτές ερωτήσεις σχηματίζουν τον πυρήνα κάθε θέματος και δίνουν τη δυνατότητα καταγραφής σχετικών αλλά μη προβλεπόμενων απαντήσεων οι οποίες βοηθούν την εις βάθος προσέγγιση των διερευνώμενων ζητημάτων (Τσάρτας, Μανώλογλου & Μάρκου, 2001). Η τεχνική της ημιδομημένης συνέντευξης χρησιμοποιήθηκε για τους πληθυσμούς της έρευνας: α) των φορέων με δραστηριότητες σχετικές με τον οικοτουρισμό (δημόσιοι, επαγγελματικοί, ΜΚΟ κ.λπ.) και β) των ειδικών του τουρισμού.

1.3.2.2 ΈΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Για την έρευνα σε τοπικό επίπεδο επελέγει η περιοχή του δήμου Ζαγορίου για μια σειρά από λόγους. Καταρχήν, η περιοχή περιλαμβάνεται σχεδόν στο σύνολό της στο Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου, το οποίο αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους βιοτόπους της Ευρώπης, με διακρίσεις ακόμα και σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και μια από τις πληρέστερα διαχειριζόμενες περιοχές της χώρας (ύπαρξη ειδικής περιβαλλοντικής μελέτης, ΚΥΑ χαρακτηρισμού και καθορισμού ζωνών προστασίας, χρήσεων, όρων και περιορισμών δόμησης στην προστατευόμενη περιοχή, σχεδίου διαχείρισης στο στάδιο της έγκρισης). Η περιοχή του Πάρκου όμως χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερης και μοναδικής αξίας όχι μόνο εξαιτίας της οικολογικής αξίας των οικοσυστημάτων της, τα

οποία είναι φυσικά και στο μεγαλύτερο βαθμό με αυτόχθονα είδη, αλλά και λόγω της πολιτιστικής αξίας του ανθρωπογενούς περιβάλλοντός της. Επιπλέον, η περιοχή του Ζαγορίου αποτελεί έναν από τους δημοφιλέστερους οικοτουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας, με οφέλη αφενός για την προστασία και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και αφετέρου για την τοπική κοινωνία, καθώς η ανάπτυξη του οικοτουρισμού συμβάλει καθοριστικά στην ανάσχεση της πληθυσμιακής αποψίλωσης της περιοχής.

Αρχικά, η έρευνα πεδίου στην περιοχή του Ζαγορίου περιλαμβάνει έρευνα σε φορείς της περιοχής, οι οποίοι εμπλέκονται στη διαδικασία του σχεδιασμού και την υλοποίηση οικοτουριστικών προγραμμάτων στην περιοχή μελέτης. Η τεχνική συγκέντρωσης των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε για το σκοπό αυτό είναι η ημιδομημένη συνέντευξη (όπως αναλυτικά περιγράφηκε ανωτέρω). Σκοπός της έρευνας με φορείς της περιοχής είναι η διερεύνηση των δυνατοτήτων και των προβλημάτων που αντιμετωπίζει τόσο η περιοχή όσο και ειδικότερα το εθνικό πάρκο, με επίκεντρο το ρόλο του σχεδιασμού στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού στο Ζαγόρι.

Ωστόσο, ο πυρήνας της έρευνας πεδίου στο στάδιο αυτό είναι η έρευνα με ερωτηματολόγια, με αποδέκτες οικοτουρίστες της περιοχής Ζαγορίου. Ο σκοπός της έρευνας με ερωτηματολόγια είναι η διερεύνηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των οικοτουριστών της περιοχής Ζαγορίου, των προτιμήσεών τους, των κινήτρων τους και γενικότερα της κατανόησης του "γιατί αναπτύσσεται ο οικοτουρισμός στην περιοχή;" απαντώντας στα καθοριστικά ερωτήματα "ποιος επιλέγει αυτόν τον προορισμό;" και "τι τον ελκύει στον προορισμό;". Επιπλέον, διερευνάται το ενδιαφέρον των οικοτουριστών για τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές καθώς επίσης και οι προσδοκίες και ο βαθμός ικανοποίησής τους από την τουριστική εμπειρία στην περιοχή μελέτης.

Η περιγραφή αυτών των χαρακτηριστικών κρίνεται ότι μπορεί να σχηματίσει την εικόνα της οικοτουριστικής ζήτησης και προσφοράς και τις προοπτικές επακόλουθα του οικοτουρισμού στην περιοχή μελέτης. Συγκεκριμένα, τα στοιχεία που εξετάζονται είναι (αναλυτικά το ερωτηματολόγιο παρατίθεται στο παράρτημα):

- Τα δημογραφικά (κοινωνικο-οικονομικά) χαρακτηριστικά των οικοτουριστών, όπως φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, επάγγελμα, επίπεδο εκπαίδευσης, τόπος μόνιμης κατοικίας, μέσο ετήσιο ατομικό εισόδημα.

- Στοιχεία οικοτουριστικής ζήτησης και προσφοράς, όπως ο αριθμός των διανυκτερεύσεων στην περιοχή, οι δραστηριότητες που επιλέγει να πραγματοποιήσει ο οικοτουρίστας, η οργάνωση του ταξιδιού, στοιχεία σχετικά με το κατάλυμα που διαμένει κ.λπ.
- Το ενδιαφέρον για τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές, όπως η συμμετοχή τους σε δράσεις που συμβάλλουν στην προστασία των φυσικών περιοχών, οι θέσεις και κρίσεις τους για τη σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος κ.λπ.
- Η ικανοποίηση από την οικοτουριστική εμπειρία στην περιοχή μελέτης, όπως η ποιότητα της οικοτουριστικής εμπειρίας, η αξιολόγηση των αρνητικών και θετικών σημείων από την οικοτουριστική εμπειρία στην περιοχή κ.λπ.

Δεδομένου ότι η δευτερογενής έρευνα αποδεικνύει την έλλειψη ερευνών με αποκλειστικό πληθυσμό - στόχο τους οικοτουρίστες στην Ελλάδα και μάλιστα στα Ζαγοροχώρια, κυρίως για λόγους δυσκολίας προσδιορισμού τους, το εγχείρημα αυτό παρουσιάζει ασφαλώς πρωτοτυπία, ενδιαφέρον αλλά και επιφύλαξη ως προς τη δυνατότητα γενίκευσης των εξαγόμενων συμπερασμάτων. Η επιφύλαξη έγκειται σε δύο βασικούς λόγους:

- Πρώτον, όπως προαναφέρθηκε, στη δυσκολία διάκρισης/ αναγνώρισης των οικοτουριστών από το σύνολο των τουριστών της περιοχής.
- Δεύτερον, ως απόρροια του πρώτου, στην αδυναμία καθορισμού του συνολικού πληθυσμού των οικοτουριστών και άρα αδυναμία επιλογής δείγματος με τις συνήθεις μεθόδους δειγματοληψίας (απλή τυχαία, συστηματική κ.λπ.).

Ωστόσο, έγινε προσπάθεια οι παραπάνω δυσκολίες να περιοριστούν μέσα από συγκεκριμένες επιλογές, τόσο κατά τη σύνταξη του ερωτηματολογίου όσο και κατά τη διεξαγωγή της έρευνας. Συγκεκριμένα, η έρευνα με τα ερωτηματολόγια πραγματοποιήθηκε, αφού προηγήθηκε η βιβλιογραφική ανασκόπηση και οι συνεντεύξεις, από τις οποίες προσδιορίστηκε το κατάλληλο χωρικό και χρονικό πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας σε οικοτουρίστες. Έτσι,

- Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το μήνα Μάιο του 2013. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας σε εθνικό επίπεδο, διαπιστώνεται ότι την άνοιξη (κυρίως Απρίλιο και Μάιο) το Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου έχει τη δεύτερη μεγαλύτερη

επισκεψιμότητα, μετά τον Αύγουστο, και είναι μάλιστα η περίοδος που επιλέγεται από οικοτουρίστες (όχι απλώς από τουρίστες).

- Ένα άλλο στοιχείο προσδιορισμού των οικοτουριστών ήταν οι θέσεις στις οποίες θα μπορούσαν αυτοί να εντοπιστούν. Συνεπώς, ακολουθώντας τις κατευθύνσεις του Φορέα Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου και δεδομένου ότι οι οικοτουρίστες παρουσιάζουν μεγάλη χωρική διασπορά κατά τη διάρκεια άσκησης της δραστηριότητας (π.χ. διάσχιση του φαραγγιού, πεζοπορία κ.λπ.) τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν κυρίως κοντά στις περιοχές ενδιαφέροντός (φαράγγι του Βίκου, ποταμός Βοϊδομάτης κ.λπ.).
- Τέλος, πραγματοποιήθηκε έλεγχος του κινήτρου για το ταξίδι με πρώτη ερώτηση "οδηγό" σχετικά με το κυρίαρχο κίνητρο στην επιλογή του προορισμού. Αν το κυρίαρχο κίνητρο ήταν "η επαφή με τη φύση", "το φυσικό περιβάλλον" κ.λπ. τότε ο συνεντευκτής προχωρούσε στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Σύνταξη ερωτηματολογίου

Ο τύπος του ερωτηματολογίου που υιοθετήθηκε από την παρούσα έρευνα είναι αυτός του "ερωτηματολογίου συνέντευξης", το οποίο αφορά στη συμπλήρωση του με την παρουσία του ερευνητή. Η χρήση του ερωτηματολογίου συνέντευξης έχει σημαντικά πλεονεκτήματα όπως (Σιάρδος, 2009):

- Ο ερευνητής είναι σε θέση να προβεί σε διασαφήνιση των ερωτήσεων τις οποίες ο ερωτώμενος βρίσκει μη κατανοητές ή/και πολύπλοκες.
- Η παρουσία του συνεντευκτή περιορίζει σε σημαντικό βαθμό απαντήσεις της μορφής "δεν ξέρω/δεν απαντώ".
- Λόγω της άμεσης επαφής συνεντευκτή και υποψήφιου ερωτώμενου επιτυγχάνεται υψηλός βαθμός ανταπόκρισης από την πλευρά των ερωτώμενων.

Σχετικά με τη δομή του ερωτηματολογίου, αυτή έχει διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετεί δύο κύριες λειτουργίες του: την περιγραφή και τη μέτρηση.

- Η πρώτη αναφέρεται στην περιγραφή χαρακτηριστικών των οικοτουριστών (φύλο, ηλικία, επάγγελμα, εισόδημα κ.λπ.) και στοιχείων της οικοτουριστικής

ζήτησης και προσφοράς (π.χ. δραστηριότητες που επιλέγουν να πραγματοποιήσουν στην περιοχή).

- Σε ό,τι αφορά τη μέτρηση, το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει ερωτήσεις για τη μέτρηση στάσεων, αντιλήψεων ως προς το ενδιαφέρον των οικοτουριστών για τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές, την ικανοποίηση από την τουριστική εμπειρία στην περιοχή κ.λπ.

Δεδομένου του απροσδιόριστου μεγέθους του πληθυσμού στόχου και επακόλουθα του δείγματος, επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο να δομηθεί με μια σειρά ερωτήσεων που να μην αφήνουν πτυχές του διερευνούμενου προβλήματος άγνωστες ή/και αδιευκρίνιστες αλλά και να μην οδηγούν γρήγορα τον ερωτώμενο σε κόπωση ή δυσαρέσκεια. Έτσι, επιλέχθηκαν 37 ερωτήσεις, οι οποίες τοποθετήθηκαν με τέτοια σειρά ώστε να συνθέσουν τις τέσσερις βασικές ενότητες περιεχομένου του ερωτηματολογίου. Η σειρά είναι η εξής:

1. Πρώτα οι "πραγματικές ερωτήσεις" που αφορούν τα δημογραφικά στοιχεία του ερωτώμενου.
2. Ακολουθούν οι ερωτήσεις "γεγονότων- πράξεων", οι οποίες αφορούν κυρίως την ενότητα της "οικοτουριστικής ζήτησης και προσφοράς".
3. Τέλος, οι ερωτήσεις "προθέσεων- απόψεων", οι οποίες αφορούν κυρίως τις ενότητες "ενδιαφέρον για τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές" και "ικανοποίηση από την οικοτουριστική εμπειρία".

Όσον αφορά τον τύπο των ερωτήσεων ανάλογα με τη δυνατότητα "ελευθερίας" στην απάντηση, το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει κυρίως ερωτήσεις "κλειστού" τύπου, ενώ συνήθως για λόγους επιχειρηματολογίας/ τεκμηρίωσης από πλευράς του ερωτώμενου δίνεται η δυνατότητα και για ερωτήσεις "ανοικτού" τύπου. Όμως, ακόμα και στις κλειστού τύπου ερωτήσεις δίνεται η δυνατότητα στον ερωτώμενο να δώσει και κάποια άλλη απάντηση εκτός των προκαθορισμένων με την επιλογή "Άλλο". Επίσης, σε ορισμένες ερωτήσεις ο ερωτώμενος μπορεί να δώσει περισσότερες από μία απαντήσεις, κατατάσσοντας όμως με ιεραρχική σειρά τις απαντήσεις του. Ο αριθμός των απαντήσεων στην περίπτωση αυτή είναι καθορισμένος.

Πρέπει να σημειωθεί επιπρόσθετα ότι για τον έλεγχο της εγκυρότητας των ερωτήσεων και της καταλληλότητάς τους λήφθηκαν υπόψη ερωτηματολόγια προηγούμενων ερευνών με σχετικό αντικείμενο.

Για τις ανάγκες της έρευνας, καθώς αυτή απευθύνεται όχι μόνο σε ημεδαπούς αλλά και σε αλλοδαπούς οικοτουρίστες της περιοχής του Ζαγορίου, το ερωτηματολόγιο μεταφράστηκε στα αγγλικά.

Ακόμα, επισημαίνεται ότι στο ερωτηματολόγιο σημειώνονται η ημερομηνία, η θέση διεξαγωγής του ερωτηματολογίου και ο αύξοντας αριθμός του, ο οποίος είναι απαραίτητος κατά την επεξεργασία τους, προκειμένου να υπάρχει η δυνατότητα να ανατρέξει κάποιος εκ νέου στα πρωτογενή στοιχεία των ερωτηματολογίων.

Τέλος, η σύνταξη του ερωτηματολογίου ολοκληρώθηκε με την παράθεση μιας συνοδευτικής επιστολής, ως εισαγωγή, η οποία παρουσιάζει το ερωτηματολόγιο και δίνει ορισμένες σχετικές με το αντικείμενο της έρευνας εξηγήσεις. Η εν λόγω συνοδευτική επιστολή παρατίθεται επίσης στο παράρτημα.

Επιλογή δείγματος

Όπως προαναφέρθηκε, στην περίπτωση της παρούσας έρευνας η επιλογή του δείγματος δεν ήταν εύκολη καθώς δεν υπάρχουν στοιχεία ούτε για το μέγεθος του αριθμού των οικοτουριστών στα Ζαγοροχώρια ούτε και για τα χαρακτηριστικά του μελετώμενου πληθυσμού. Έτσι, για να είναι το δείγμα, κατά το δυνατό, έγκυρο και αντιπροσωπευτικό η επιλογή του έγινε στη βάση των κατευθύνσεων από την έρευνα (πρωτογενή και δευτερογενή) που είχε προηγηθεί και προσδιορίστηκε στα 30 άτομα- 30 αξιοποιήσιμα ερωτηματολόγια, ως το ελάχιστο δείγμα που επιτρέπει τη στατιστική ανάλυση.

Περιγραφική και στατιστική ανάλυση των στοιχείων του δείγματος

Η περιγραφική και στατιστική ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τη διενέργεια της έρευνας πεδίου με τη χρήση ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε με την εφαρμογή του στατιστικού λογισμικού SPSS. Στην ενότητα των αποτελεσμάτων, όπως

αυτά παρατίθεται αναλυτικά στο παράρτημα, οι ποιοτικές μεταβλητές παρουσιάζονται με τη συχνότητα εμφάνισής τους και το αντίστοιχο ποσοστό (ανάλυση συχνοτήτων – frequency analysis). Η περιγραφική ανάλυση περιλαμβάνει στοιχεία του δείγματος που αφορούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, παρουσιάζοντας έτσι το προφίλ τους. Επίσης, πραγματοποιείται ανάλυση συχνοτήτων στις μεταβλητές εκείνες που σχετίζονται με τα στοιχεία της οικοτουριστικής ζήτησης και προσφοράς, με το ενδιαφέρον των ερωτώμενων για την προστασία των φυσικών περιοχών, καθώς και με την ικανοποίηση που προκύπτει από την τουριστική εμπειρία στην περιοχή μελέτης. Παράλληλα, ο στατιστικός έλεγχος συσχέτισης χ^2 (Pearson chi-square) χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για τον έλεγχο της σχέσης μεταξύ συγκεκριμένων μεταβλητών του δείγματος και της ηλικίας και του μέσου ετήσιου εισοδήματος των ερωτώμενων. Η συσχέτιση μεταξύ αυτών των μεταβλητών είναι στατιστικά σημαντική, γεγονός που σημαίνει ότι μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για τον πληθυσμό από τα στοιχεία του δείγματος, όταν η τιμή p-value του στατιστικού ελέγχου χ^2 είναι μικρότερη του 0,05.

Πίνακας 1.3: Στοιχεία προσδιορισμού της έρευνας πεδίου σε τοπικό επίπεδο

Πληθυσμός- στόχος	Τεχνικές συγκέντρωσης δεδομένων	Χρονικό Πλαίσιο	Ερευνητικός Σκοπός
Φορείς της περιοχής	Ημιδομημένη συνέντευξη	Μάιος- Δεκέμβριος 2013	Διερεύνηση/ Εξήγηση
Οικοτουρίστες	Ερωτηματολόγιο	Μάιος 2013	Διερεύνηση/ Εξήγηση

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

1.4 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα προβλήματα που ανέκυψαν κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν σε δύο βασικές ενότητες: α) δυσκολίες λόγω της ιδιαιτερότητας του αντικειμένου και β) προβλήματα που σχετίζονται με την παρατεταμένη κρίση που διανύει η χώρα.

Όσον αφορά τις δυσκολίες που αντιμετωπίστηκαν διερευνώντας τη χωρική οργάνωση του τουρισμού και δη του οικοτουρισμού σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, αυτές συνοψίζονται ως εξής:

- Πλήρης απουσία στατιστικών στοιχείων για τη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, τόσο από τον ΕΟΤ όσο και από το ΞΕΕ, το σύνδεσμο τουριστικών γραφείων και λοιπών σχετικών με τον τουρισμό φορέων (σχετικά με τη ζήτηση, τις τουριστικές επιχειρήσεις που ειδικεύονται σε αυτήν τη μορφή, τα ενταγμένα-υλοποιημένα αναπτυξιακά έργα σε σχέση με τον οικοτουρισμό κ.λπ.).
- Η ένδεια της ελληνικής επιστημονικής βιβλιογραφίας στο θέμα του οικοτουρισμού, πολύ δε περισσότερο της χωρικής του προσέγγισης. Η σχετική ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία συνήθως προσεγγίζει το ζήτημα των Ειδικών και Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού συνολικά. Επιπλέον, οι όποιες προσπάθειες καταγράφονται έως τις αρχές του 2000 (συγκεκριμένα ως το 2002 που χαρακτηρίστηκε "Διεθνές Έτος Οικοτουρισμού") και έκτοτε το ενδιαφέρον "παγώνει".
- Η σύγχυση που παρατηρείται στον εννοιολογικό προσδιορισμό του οικοτουρισμού, η οποία μεταφέρει τις δυσκολίες στο να απομονωθεί ο αριθμός των οικοτουριστών (ως διακριτό τμήμα της αγοράς) και αυτό με τη σειρά του, ως ντόμινο, στο να οριστεί το μέγιστο αποδεκτό επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης σε μια περιοχή (φέρουσα ικανότητα της περιοχής), να εξασφαλιστούν οι απαραίτητες ανωδομές και υποδομές (τουριστικά καταλύματα, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής π.χ. μονοπάτια, παρατηρητήρια κ.λπ.), να προσεγγιστεί η συμβολή της οικοτουριστικής δραστηριότητας καταρχήν στα οικονομικά οφέλη των τοπικών κοινωνιών αλλά σε επόμενο στάδιο και στην οικονομία της χώρας κ.λπ.

Τέλος, σχετικά με τα προβλήματα που ανέκυψαν εξαιτίας της κρίσης, αυτά εντοπίζονται αφενός στο γεγονός ότι σε ελάχιστο χρονικό διάστημα παρήχθη πλήθος νομοθετημάτων με χωρική διάσταση και αφετέρου στη δυσκολία από μέρους της διοίκησης να διαχειριστεί αυτήν την πολυνομία. Ενδεικτικό είναι ότι αρχικά το Κεφάλαιο 5 "Χωροταξικός σχεδιασμός του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο" δομήθηκε εξετάζοντας το ΕΠΧΣΑΑ του τουρισμού του 2009 (ΦΕΚ 1138B/2009), στη συνέχεια τροποποιήθηκε αρκετές φορές ενσωματώνοντας τις κατευθύνσεις από τα διάφορα σχέδια ΚΥΑ που ανακοινώνονταν προς διαβούλευση και τελικά αναδιαμορφώθηκε το 2013 σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του νέου ΕΠΧΣΑΑ (ΦΕΚ 3155B/2013).

Σύμφωνα με έρευνα της Κλαμπατσέα (2012), από τον Απρίλιο του 2010 έως τον Απρίλιο του 2012 θεσμοθετήθηκε αξιοσημείωτος αριθμός χωρικών ρυθμίσεων και διατάξεων με άμεσες ή έμμεσες χωρικές επιπτώσεις υπό το πρίσμα και την επίκληση αντιμετώπισης της δημοσιονομικής κρίσης που βιώνει η ελληνική κοινωνία (15 νομοθετήματα σε δύο χρόνια). Μάλιστα, το συμπέρασμα της ίδιας έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της φύσης του αντικειμένου της παρούσας έρευνας:

Η πολυσχιδής αντιμετώπιση του χώρου ως οικονομικού αντικειμένου διαχείρισης της κρίσης και ο ρόλος του σχεδιασμού ερήμην κοινωνικής συμμετοχής και περιβαλλοντικής προστασίας, με "ευέλικτες" και κατά περίπτωση διαδικασίες "τακτοποίησης" του ήδη παραγόμενου χώρου, οφείλουν να συνεχίσουν να απασχολούν τον ακαδημαϊκό, πολιτικό και κοινωνικό διάλογο στην εποχή της κρίσης, θέτοντας στο επίκεντρο την κατεύθυνση του σύγχρονου σχεδιασμού στον ελληνικό και διεθνή χώρο.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ- ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο της διδακτορικής διατριβής επιχειρείται να αποδοθεί το περιεχόμενο των εννοιών που πραγματεύεται η έρευνα, ήτοι εναλλακτικός τουρισμός, οικοτουρισμός, βιώσιμος τουρισμός, η σχέση τους, η εξελικτική πορεία του καθορισμού τους και πώς αυτό αντανακλάται στο περιεχόμενο τους και οι συσχετίσεις αυτών με το κυρίαρχο πρότυπο του μαζικού- συμβατικού τουρισμού. Επισημαίνεται, επίσης, η σύγχυση στις έννοιες που έχει παρατηρηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία με έμφαση στη σύνδεση των ειδικών μορφών τουρισμού με τη βιώσιμη ανάπτυξη και η ευκολία, συνήθως εσκεμμένη και όχι άδολη, από τους εμπλεκόμενους στη διαμόρφωση τουριστικής πολιτικής να αντιμετωπίζονται αυτές οι μορφές ως συνώνυμες με την έννοια της βιωσιμότητας. Στο παραπάνω πλαίσιο, η αναφορά στους προσδιοριστικούς παράγοντες της τουριστικής ανάπτυξης ώστε να είναι σαφές ποιο είναι το ευρύτερο πλαίσιο που εντάσσεται η έρευνα και ποιες παραδοχές έχουν γίνει, είναι *sine qua non* για τη διάγνωση των βασικών χαρακτηριστικών τους.

Ο πυρήνας της έρευνας στο στάδιο αυτό είναι η ανασκόπηση και αξιολόγηση της σχετικής βιβλιογραφίας για τον τουρισμό, με το επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος να εστιάζεται στη χωρική διάσταση του φαινομένου, και για ένα ιδιαίτερο κομμάτι του, τον οικοτουρισμό, με την βαρύτητα να αποδίδεται στις εξής συσχετιζόμενες κατηγορίες θεμάτων:

1. Αίτια, παράγοντες ανάπτυξης και ιστορικές καταβολές του όρου. Έτσι, κατανοούνται οι συνθήκες που ανέδειξαν τον οικοτουρισμό από τη δεκαετία του '70.
2. Ορισμοί, αρχές και χαρακτηριστικά. Αναδεικνύεται ότι ο τρόπος με τον οποίο ορίζει κάποιος τον οικοτουρισμό, τις αρχές που οφείλει αυτός να υπηρετεί και τα χαρακτηριστικά που του αποδίδει προϋποθέτει και συνεπάγεται μια ιδεολογική τοποθέτηση και μια ηθική προσέγγιση για το μέλλον των φυσικών περιοχών.
3. Συνάφεια με άλλες μορφές, είτε γιατί ο οικοτουρισμός περιλαμβάνει κοινές δραστηριότητες με αυτές είτε γιατί παρουσιάζει ομοιότητες στον τρόπο άσκησης της δραστηριότητας.

4. Μέγεθος- Επιπτώσεις. Επισημαίνονται οι δυσκολίες ποσοτικού προσδιορισμού του μεγέθους του οικοτουρισμού και των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της οικοτουριστικής ανάπτυξης.
5. Οικοτουρισμός και περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση σε θεωρητικό επίπεδο της πολύπλοκης αυτής σχέσης, η οποία χαρακτηρίζεται από διαξιφισμούς και ποικίλες αντιπαραθέσεις.

Τέλος, διερευνάται η ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού στην Ελλάδα μέσα από τη μελέτη δύο διαφορετικών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης (οργανωμένος μαζικός τουρισμός vs εναλλακτικός τουρισμός).

2.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ

2.1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Ο τουρισμός, ως περιήγηση- γνωριμία με πολιτιστικές και κοινωνικές αξίες άλλων λαών, χρονολογείται από την αρχαιότητα και στη μορφή του αυτή οφείλονται πλήθος ταξιδιωτικές, ιστορικές και γεωγραφικές πληροφορίες από ταξιδιώτες- περιηγητές διαφόρων εποχών. Θρησκευτικοί και αθλητικοί πόλοι έλξης και γεγονότα καθώς και εκπαιδευτικοί λόγοι οδήγησαν στις πρώτες ειδικές μορφές τουρισμού που χάνονται στα βάθη των αιώνων (Τσεκούρας, Καλοκάρδου, & Τσάρτας, 1991). Έτσι, ομαδικές ή ατομικές μετακινήσεις για θεραπευτικούς σκοπούς θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως οι προπομποί του θεραπευτικού- ιαματικού τουρισμού καθώς και του τουρισμού υγείας που παρουσιάζει εξαιρετικά μεγάλη ανάπτυξη τα πρόσφατα χρόνια, τα ταξίδια κυρίως στην Αφρική για σαφάρι περιλήφθηκαν στη συνέχεια στην έννοια του φυσικού τουρισμού κ.λπ.

Ακολουθεί μια σύντομη ανασκόπηση της ιστορικής εξέλιξης του τουριστικού φαινομένου⁴ μέσα από τις μορφές που αυτό προσδιορίστηκε κατά τη διάρκεια των

⁴ Υπό την έννοια της περιήγησης και του ταξιδιού και όχι ως οικονομικό φαινόμενο, το οποίο αναπτύχθηκε κυρίως από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

σημαντικότερων χρονικών περιόδων της ιστορίας της ανθρωπότητας (Βαρβαρέσος, 1997, 1998):

- Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, δύο μορφές τουρισμού επικρατούν κατεξοχήν: α) ο πανεπιστημιακός και β) ο τουρισμός των μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων και εορτών.
- Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης, ο τουρισμός εμπλουτίζεται με νέα κίνητρα. Οι άνθρωποι ταξιδεύουν με κύριο σκοπό την ευχαρίστηση, καθώς και από “διανοουμενίστικη περιέργεια”.
- Το 1800 χρησιμοποιείται για πρώτη φορά η λέξη "tourist", για να χαρακτηρίσει τα άτομα που συμμετείχαν στη μακρά περιήγηση (grand tour) που περιελάμβανε το Παρίσι, τη νότια Γαλλία και τη Βουργουνδία. Το 1811 πρωτοεμφανίζεται η λέξη "tourism", για να δηλώσει κατά επεξηγηματικό τρόπο την πρακτική του να ταξιδεύει κανείς από ευχαρίστηση.
- Μεταξύ 1840 και 1860, τα χαρακτηριστικά του τουρισμού και η κινητικότητα των τουριστών μεταβάλλονται με την ανακάλυψη και την εξάπλωση του σιδηροδρόμου, που υπήρξε και το πρώτο μέσο μαζικής μεταφοράς αλλά και την κατασκευή μεγάλων ατμόπλοιων.
- Φτάνοντας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το τουριστικό φαινόμενο μεταβάλλεται. Οι θεσμικές, οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές ανακατατάξεις που επιτελούνται στα πλαίσια της βιομηχανικής επανάστασης προσδιορίζουν όχι μόνο τη μελλοντική μορφολογία του τουρισμού, αλλά συμβάλλουν επίσης στην εμφάνιση των πρώτων τάσεων της μαζικοποίησης και της εμπορευματοποίησής του.

Σε διάστημα μόνο μισού αιώνα, η Ευρώπη είναι διάσπαρτη από σιδηροδρομικά δίκτυα και ταξιδιωτικούς οδηγούς. Παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού των τουριστών, ενώ οι πρώτες τάσεις μαζικοποίησης των τουριστικών μετακινήσεων γίνονται ορατές. Αυτή η περίοδος συμπίπτει με την τουριστικοποίηση της Ιταλίας, την “Belle Epoque” στην Κυανή Ακτή, με τα καζίνο και τις λουτροπόλεις. Η Άπω Ανατολή και η Αμερική, μέσω των ατμοπλοϊκών διασυνδέσεων, μετατρέπονται σε τουριστικούς προορισμούς και αποποιούνται τον εμπορικό και μεταναστευτικό τους χαρακτήρα (Βαρβαρέσος, 1997).

Όσον αφορά ειδικότερα την εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου στη χώρα μας είναι γεγονός ότι η Ελλάδα αρχίζει να δέχεται τα μεγάλα τουριστικά ρεύματα από τη δεκαετία του 1950, ωστόσο είναι δέκτης τουριστικών ρευμάτων από την αρχαιότητα. Η Αιδηψός, η Ολυμπία, η Επίδαυρος, η Δωδώνη, οι Δελφοί θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και ως “τουριστικά κέντρα” της αρχαιότητας, όπου η υποδοχή των ξένων ήταν οργανωμένη και μεθοδευμένη τόσο από την πολιτεία (λήψη νομοθετικών μέτρων) όσο και από μέρους των ιδιωτών (ανέγερση καταλυμάτων). Τα κίνητρα για τις μετακινήσεις την περίοδο εκείνη ήταν κυρίως θρησκευτικοί λόγοι, αθλητικά γεγονότα και λόγοι υγείας.

Σχετικά με το ταξίδι σε φυσικές περιοχές, η βιβλιογραφία παρουσιάζει παραδείγματα που αναφέρονται σε ταξιδευτές με προορισμό τις φυσικές περιοχές ήδη από τα τέλη του 18ου αρχές 19ου αιώνα για να απολαύσουν την αυθεντικότητα μιας τέτοιας εμπειρίας. Ο οικοτουρισμός, όχι ασφαλώς με αυτό το όνομα και τις αρχές που τον προσδιορίζουν σήμερα, αλλά υπό ένα ευρύτερο πλαίσιο συμβαίνει εδώ και πολλά χρόνια πριν. Στις αρχές του 1800, Ευρωπαίοι ταξίδευαν στην Αφρική και την Ινδία για να κάνουν σαφάρι. Επίσης, το πρώτο οργανωμένο ταξίδι με θέμα τα πουλιά έλαβε χώρα στο τέλος της δεκαετίας του '30, όταν η "National Audubon Society" ξεκίνησε περιηγήσεις στην κεντρική Φλόριντα (Hvenegaard, 1994).

2.1.2 Η ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΤΟΜΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Ο τουρισμός σήμερα αποτελεί έναν από τους πλέον δυναμικούς και ανταγωνιστικούς τομείς της παγκόσμιας οικονομίας και διαπλέκεται με το σύνολο των συστατικών μερών αυτής –παραγωγικοί και κλάδοι παροχής υπηρεσιών- επιφέροντας σημαντικές αλλαγές στο οικονομικό, κοινωνικό και χωρικό "γίγνεσθαι" των τόπων υποδοχής και προέλευσης των τουριστικών ρευμάτων.

Υπάρχει μια πληθώρα προσεγγίσεων του τουρισμού ανάλογα με το πλαίσιο που αυτός εξετάζεται (οικονομία, γεωγραφία, κοινωνιολογία κ.λπ.). Ο Τσάρτας (1996) επισημαίνει:

Ο μεγάλος αριθμός των άμεσα ή έμμεσα επηρεαζόμενων κλάδων και υπηρεσιών που σχετίζονται με τον τομέα του τουρισμού εκφράζει δυναμικά την ποικιλία των

θεμάτων που απαιτούν οργάνωση, διαχείριση, εκπαίδευση, έρευνα και προβολή στην ανάπτυξη του τουρισμού. Υπό αυτό το πρίσμα η θεσμοποίηση του τουρισμού στην κοινωνικοοικονομική δομή των περισσότερων αναπτυγμένων και αναπτυσσομένων χωρών ενεργοποιεί έναν μεγάλο αριθμό επιστημονικών κλάδων που καλούνται να αναλύσουν, να διαχειριστούν και να ερμηνεύσουν τις ποικίλες διαπλοκές της τουριστικής ανάπτυξης. (σελ.52)

Όπως είναι λογικό, οι οικονομικές, για παράδειγμα, προσεγγίσεις παραγκωνίζουν θέματα τουριστικής εμπειρίας και ανταλλαγών μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων και αντιστρόφως οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις δίνουν μικρότερη βαρύτητα στα θέματα περιφερειακής ανάπτυξης, τιμών γης κ.λπ. ωστόσο ορισμένα ζητήματα αποτελούν κοινό πεδίο έρευνας. Επίσης, από τότε που η τουριστική δραστηριότητα έλαβε διαστάσεις οικουμενικές (εκτιμάται ότι ο τουρισμός είναι η μεγαλύτερη παγκόσμια "βιομηχανία" όπως προκύπτει από τους δείκτες κίνησης των τουριστών και τους οικονομικούς δείκτες, έχει καθιερωθεί ως κοινωνικό κεκτημένο κ.λπ.) παρεμβαίνει στη δυναμική του χώρου και τον διαμορφώνει, επιστημονικοί κλάδοι όπως η χωροταξία, η πολεοδομία και η αρχιτεκτονική αποκτούν ένα νέο επιστημονικό πεδίο έρευνας και μελέτης που αφορά στη χωρική προσέγγιση του φαινομένου. Οι διαφορετικές, λοιπόν, προσεγγίσεις είναι βέβαιο ότι συμβάλουν στην ανάδειξη της πολύπλοκης και πολυδιάστατης φύσης του τουριστικού φαινομένου αλλά και στην προαγωγή της έρευνας και ανάπτυξής του.

Όπως υπογραμμίζει ο γεωγράφος Lozato- Giotard (1996):

Ο χώρος δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο θαυμασμού, αλλά χρησιμοποιείται, διευθετείται και αλλοιώνεται. Αν μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η τουριστική ανάπτυξη ενδιαφέρει τον κοινωνιολόγο, ενδιαφέρει εξίσου τον γεωγράφο εξαιτίας των χωρικών της επιπτώσεων: ο τουρισμός γίνεται λίγο πολύ έντονα αντιληπτός στο τοπίο λόγω της παρουσίας κάποιων τουριστών που κυκλοφορούν στην Παταγονία ή που διασχίζουν τις περιοχές με τα άγρια ζώα της Νότιας Αφρικής, όσο και από τις πραγματικές ορδές τουριστών που θα έλεγε κανείς ότι καταλαμβάνουν με έφοδο τις ακτές της Μεσογείου. Ο τουρισμός, άλλοτε διακριτικός και άλλοτε τυραννικός, καταλήγει σε ποικίλες γεωγραφικές διαμορφώσεις. Πλέον κανένας χώρος όσο μακρινός και αποκρουστικός και αν είναι,

δε φαίνεται ότι μπορεί να ξεφύγει από τη γεωγραφική επέκταση του τουρισμού.
(σελ.3)

Συμπληρωματικά στα παραπάνω επισημαίνεται η μεγάλη ευθύνη των επιστημών του σχεδιασμού του χώρου. Αρκεί η αναφορά στον πρώτο ορισμό που δόθηκε στη χωροταξία (Amenagement du Territoire) μέσα από το πρώτο εθνικό χωροταξικό σχέδιο της Γαλλίας του 1950 ως "η αναζήτηση, στο γεωγραφικό πλαίσιο της Γαλλίας, μιας καλύτερης κατανομής των ανθρώπων, σε συνάρτηση με τους φυσικούς πόρους και τις δραστηριότητες". Επανερχόμενοι στο σήμερα και στη νέα ορολογία –έτσι όπως αυτή εγκαινιάστηκε στις κοινοτικές εκθέσεις “Ευρώπη 2000” και “Ευρώπη 2000+” και επεκτάθηκε στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ)- ως “χωρικός σχεδιασμός” ορίστηκε "η δημόσια πολιτική και οι δράσεις που επιδιώκουν να επηρεάσουν την κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο και τις μεταξύ τους σχέσεις" ενώ ως "χωρική ανάπτυξη" αντίστοιχα "οι μεταβολές στην κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο και οι μεταξύ τους σχέσεις που επέρχονται λόγω της αλλαγής του προορισμού της γης και των χρήσεων της ιδιοκτησίας" (Γιαννακούρου, 2008).

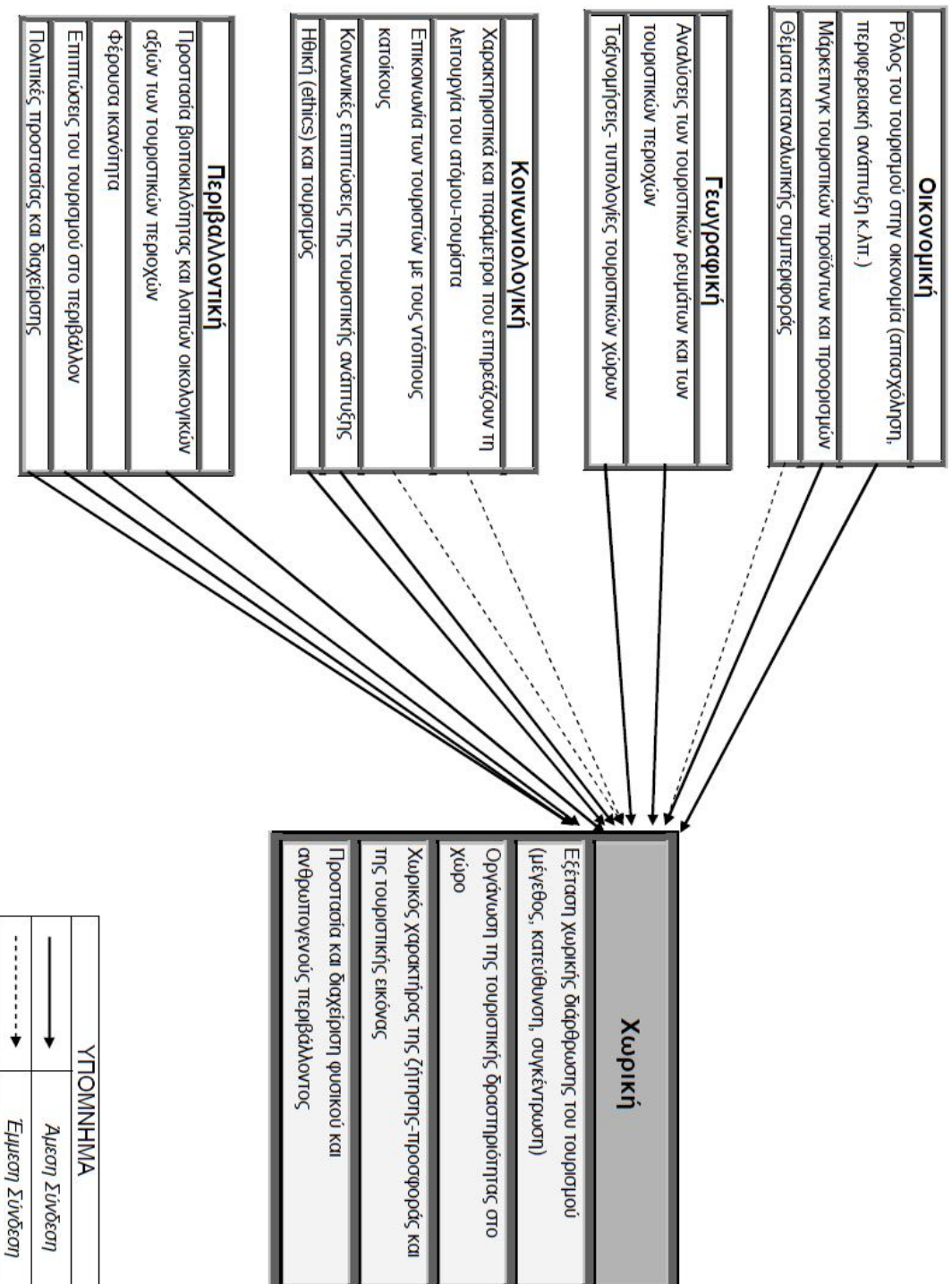
Ακόμα, κρίσιμη θεωρείται από την παρούσα έρευνα και η διάσταση του περιβάλλοντος καθώς αυτή αποτελεί τον τρίτο βασικό πυλώνα της βιώσιμης ανάπτυξης και συνδέεται άρρηκτα με την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού και δη με τον οικοτουρισμό. Να σημειωθεί ότι από τα πιο σημαντικά επιστημονικά περιοδικά στον τομέα του τουρισμού (όπως είναι το "Journal of Sustainable Tourism" και το "Journal of Ecotourism") επικεντρώνονται στη διερεύνηση και ερμηνεία της πολύπλοκης σχέσης μεταξύ της προστασίας του περιβάλλοντος με την τουριστική ανάπτυξη.

Ειδικότερα, όσον αφορά τη μελέτη του φαινομένου του οικοτουρισμού πλήθος προσεγγίσεων, κυρίως οικονομικών αλλά και κοινωνικών, έχουν αναπτυχθεί που εξετάζουν τη σχέση κέντρου- περιφέρειας (ανεπτυγμένες χώρες πηγές με ελεύθερο χρόνο υπό αξιοποίηση- αναπτυσσόμενες χώρες υποδοχείς με ανέγγιχτους φυσικούς πόρους), με επεκτάσεις ελέγχου- εξάρτησης.

Στόχος αυτής της ενότητας δεν είναι μια αναλυτική αναφορά των επιστημονικών προσεγγίσεων που μελέτησαν το τουριστικό φαινόμενο· αντίθετα, στη βάση

συγκεκριμένης στόχευσης της έρευνας παρουσιάζονται οι κυριότερες προσεγγίσεις (αυτές που έχουν επιδείξει μεγάλο αριθμό εμπειρικών και θεωρητικών αναλύσεων) αφενός για την ολοκληρωμένη περιγραφή του τουρισμού ως ενός φαινομένου πολυδιάστατου και αφετέρου για να προσδιοριστεί εξαρχής η σύνδεσή τους με την χωρική προσέγγιση, που αποτελεί και το επίκεντρο της παρούσας έρευνας. Οι διαφορετικές επιστημολογικές προσεγγίσεις του τουρισμού κατατάσσονται βάσει του πεδίου πραγματικότητας (αναλύσεων- αναζητήσεων) στο οποίο αναφέρονται, καθώς αυτό είναι ουσιαστικά που καθορίζει τον χαρακτήρα τους.

Διάγραμμα 2.1: Πεδία αναλύσεων των επιστημονικών προσεγγίσεων της τουριστικής ανάπτυξης και η σχέση τους με τη χωρική προσέγγιση

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Παρά την ισχυρή εξάρτηση του τουρισμού από τις παραπάνω επιστήμες και την έλλειψη στην οποία συνηγορούν οι περισσότεροι μελετητές του φαινομένου ενός ενιαίου θεωρητικού πλαισίου για τον τουρισμό *per se*, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν τη διαμόρφωση μιας ξεχωριστής τουριστικής επιστήμης. Χαρακτηριστικός θεωρείται ο Leiper, σύμφωνα με τον οποίο η τουριστική επιστήμη θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα ανοιχτό σύστημα πέντε βασικών στοιχείων, που δρουν μέσα στο ευρύτερο περιβάλλον (φυσικό, πολιτιστικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, τεχνολογικό) με το οποίο αλληλεπιδρούν. Τα στοιχεία αυτά είναι: 1) οι τουρίστες, 2) η περιοχή προέλευσης, 3) μια ενδεχόμενη ενδιάμεση περιοχή, 4) η περιοχή προορισμού ή περιοχή υποδοχής και 5) η τουριστική βιομηχανία. Σκοπός της προσέγγισης του Leiper ήταν να κατανοηθούν οι προορισμοί, οι περιοχές προέλευσης τουριστών, οι ενδιάμεσες περιοχές, το περιβάλλον και οι ροές μέσα στο πλαίσιο ενός ευρύτερου τουριστικού συστήματος τουρισμού και όχι ως χωριστές ανεξάρτητες οντότητες (Hall & Page, 2010a).

Δεδομένης της δυσκολίας προσδιορισμού της έννοιας του τουρισμού (οι περισσότεροι ερευνητές δίνουν έναν συγκεκριμένο ορισμό ή ερμηνεύουν την έννοια του τουρισμού ανάλογα με το επιστημονικό τους υπόβαθρο) η προσέγγιση των Burkart και Medlik (1981, σελ.42) προσφέρει μια περιγραφή της κατάστασης στη βάση πέντε βασικών χαρακτηριστικών που αναγνωρίζονται στην έννοια του τουρισμού:

- Ο τουρισμός προσδιορίζεται από τη μετακίνηση των ατόμων και τη διαμονή τους στους διάφορους προορισμούς.
- Υπάρχουν δύο στοιχεία σε “κάθε” τουρισμό: το ταξίδι στον προορισμό και η διαμονή, συμπεριλαμβανομένων των δραστηριοτήτων στον προορισμό.
- Το ταξίδι και η διαμονή λαμβάνουν χώρα έξω από την περιοχή κατοικίας και εργασίας, ώστε ο τουρισμός να δώσει ώθηση στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων διαφορετικών από αυτές που βιώνουν τα άτομα στον τόπο κατοικίας και εργασίας τους.
- Η μετακίνηση στον προορισμό χαρακτηρίζεται από προσωρινό, βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα, με την πρόθεση της επιστροφής μέσα σε λίγες ημέρες, εβδομάδες ή μήνες.
- Οι προορισμοί επιλέγονται για λόγους διαφορετικούς από μόνιμη διαμονή ή αμειβόμενη εργασία στον τόπο υποδοχής.

Ο επίσημος ορισμός που δίνει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (World Tourism Organization, χ.χ.) για το μελετώμενο φαινόμενο είναι:

Ο τουρισμός είναι ένα κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό φαινόμενο που συνεπάγεται την μετακίνηση των ατόμων σε χώρες ή τόπους εκτός από το σύνηθες περιβάλλον τους για προσωπικούς ή επιχειρηματικούς/επαγγελματικούς σκοπούς. Τα άτομα αυτά καλούνται επισκέπτες (που μπορούν να είναι είτε τουρίστες είτε εκδρομείς, κάτοικοι ή όχι) και ο τουρισμός έχει να κάνει με τις δραστηριότητές τους, μερικές από τις οποίες υπονοούν τις δαπάνες τουρισμού.

Βάσει του παραπάνω ευρύτερου ορισμού που δίνει ο ΠΟΤ, πλέον ο τουρισμός "απεγκλωβίζεται" από τον περιορισμό η μετακίνηση να έχει διάρκεια πάνω από είκοσι τέσσερις ώρες (ορισμός του ΠΟΤ του 1981), δηλαδή να περιλαμβάνει και διανυκτέρευση. Η ανάγκη αυτή έχει επισημανθεί και από τις σχετικές με τον τουρισμό στατιστικές, οι οποίες σήμερα περιορίζονται σε τουλάχιστον μία διανυκτέρευση, ωστόσο από το 2014 και μετά θα καλύπτονται επίσης και οι επισκέψεις χωρίς διανυκτέρευση (European Commission, χ.χ.).

2.1.3 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Σύμφωνα με τους Κοκκώση και Τσάρτα (2001) οι παράμετροι διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης είναι:

- Τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης.
- Οι τουριστικοί πόροι της χώρας ή της περιοχής.
- Η επιρροή των υπαρκτών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης στην προσφορά.
- Οι φορείς, οργανισμοί και κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες που εμπλέκονται στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης.
- Οι τουριστικές επιχειρήσεις.
- Η τουριστική πολιτική (διεθνής, εθνική, τοπική).

Αυτούς τους παράγοντες η έρευνα επιχειρεί να διερευνήσει, επιδιώκοντας την προσέγγιση των χωρικών χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης, η οποία θεματικά επικεντρώνεται στον οικοτουρισμό. Για το λόγο αυτό, στο συγκεκριμένο στάδιο της έρευνας κρίνεται απαραίτητη η θεωρητική ανάλυση της τουριστικής

ζήτησης και της τουριστικής προσφοράς, ως τους κύριους παράγοντες που διαμορφώνουν τη διάρθρωση της δραστηριότητας στο χώρο. Επίσης, επιχειρείται να προσεγγιστεί η έννοια της τουριστικής εικόνας, αφενός, γιατί η τουριστική εικόνα διαμορφώνεται από το τουριστικό προϊόν ενός τόπου και περιλαμβάνει πέρα από την πρωτογενή τουριστική προσφορά, τις τουριστικές εγκαταστάσεις, εξοπλισμούς, υποδομές μεταφορών και πληροφόρησης κ.λπ., αφετέρου γιατί η εικόνα επικαλείται το τουριστικό τοπίο, το οποίο βασίζεται στο χώρο. Τέλος, η τουριστική πολιτική και τα πρότυπα της τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν διακριτές ενότητες και θα αναλυθούν σε επόμενα κεφάλαια της διατριβής ενώ οι παράγοντες τουριστικές επιχειρήσεις και φορείς, οργανισμοί κ.λπ. που εμπλέκονται στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν τους κύριους πληθυσμούς ανάλυσης της έρευνας πεδίου και θα εξεταστούν στη συνέχεια υπό το πρίσμα του οικοτουρισμού.

2.1.3.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ

Από την οικονομική σκοπιά, η τουριστική ζήτηση αντιπροσωπεύει τις ποσότητες των αγαθών και των τουριστικών υπηρεσιών που επιθυμούν να καταναλώσουν οι τουρίστες μια δεδομένη χρονική περίοδο. Αυτή η ζήτηση είναι επακόλουθο μιας πληθώρας παραγόντων, που μπορούν να λάβουν διάφορες μορφές (π.χ. οικονομικές, φυσικές κ.λπ.) και που επεξηγούν τη συμμετοχή των ατόμων στις τουριστικές μετακινήσεις (Βαρβαρέσος, 1998). Στο πλαίσιο αυτό, συνήθως εξετάζονται στους παράγοντες που διαμορφώνουν την τουριστική ζήτηση οικονομικά μεγέθη, όπως το εισόδημα, οι τιμές των τουριστικών υπηρεσιών κ.λπ.

Επίσης, όπως τονίζουν πολλοί ερευνητές του φαινομένου (Pearce, 1991· Hall & Page, 2010b), η τουριστική ζήτηση καθώς από την φύση της έχει να κάνει με την τουριστική συμπεριφορά και το κίνητρο για τουρισμό, έχει εξεταστεί κυρίως από κοινωνιολόγους, οικονομολόγους και όχι τόσο από επιστήμονες του χώρου. Σύμφωνα με έναν γεωγραφικό ορισμό η τουριστική ζήτηση είναι: "ο συνολικός αριθμός των ατόμων που ταξιδεύουν ή επιθυμούν να ταξιδέψουν, που χρησιμοποιούν τουριστικές εγκαταστάσεις και υπηρεσίες σε τόπους μακριά από την περιοχή της εργασίας τους και της κατοικίας τους" (Mathieson & Wall, 1982 όπ. αναφ. στο Hall & Page, 2010b, σελ.68).

Σε όρους εννοιολογικούς, υπάρχουν τρία βασικά στοιχεία στην τουριστική ζήτηση (Hall & Page, 2010b):

- Η "πραγματική" ζήτηση, η οποία περιλαμβάνει τον αριθμό των ατόμων που συμμετέχουν στον τουρισμό, που συνήθως εκφράζεται ως ο αριθμός των ταξιδιωτών. Οι επίσημες πηγές δεδομένων καταγράφουν αυτήν τη ζήτηση.
- Η "συγκαλυμμένη" ζήτηση, η οποία περιλαμβάνει τον πληθυσμό που δεν μπορεί να ταξιδέψει εξαιτίας ορισμένων καταστάσεων, που ονομάζεται δυνητική ζήτηση. Η δυνητική ζήτηση μπορεί να μετατραπεί σε πραγματική αν οι καταστάσεις αλλάξουν.
- Η "μηδενική" ζήτηση είναι μια ξεχωριστή κατηγορία και αφορά στον πληθυσμό που δεν έχει επιθυμία να ταξιδέψει. (σελ.68)

Σύμφωνα με τον Κομίλη (1986):

Χωρικά η ζήτηση εκφράζει έναν διπλό προσανατολισμό: α) ζήτηση βασισμένη και κατευθυνόμενη στους τουριστικούς πόρους και β) ζήτηση συνδεδεμένη με το χρήστη- καταναλωτή και τον τόπο εγκατάστασής του. Ο χωρικός χαρακτήρας της ζήτησης αναφέρεται σε διάφορα επίπεδα χώρου (διεθνές, εθνικό, περιφερειακό, τοπικό) όπου συνήθως εξετάζονται: α) οι θέσεις και η κατανομή των τουριστικών δραστηριοτήτων στο χώρο, β) οι σχέσεις του τουρισμού με το δίκτυο των οικισμών ή με το σχήμα γεωγραφικής κατανομής του πληθυσμού και των διάφορων πόρων, γ) τα συγκοινωνιακά δίκτυα και ο ρόλος της απόστασης στη διαμόρφωση τουριστικών μετακινήσεων ή ροών μεταξύ διαφόρων χωρικών μονάδων. (σελ.27 & 107)

Η τουριστική ζήτηση, ως αποτέλεσμα των ειδικότερων κινήτρων των τουριστικών ταξιδιών, είναι και αυτή που έχει μελετηθεί περισσότερο τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά. Για παράδειγμα στο μοντέλο του Schmoll, ως προσωπικοί και κοινωνικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της ταξιδιωτικής συμπεριφοράς θεωρούνται τα κίνητρα, οι ανάγκες και οι επιθυμίες, καθώς και οι προσδοκίες του καταναλωτή. Στο εν λόγω μοντέλο, η απόφαση του τουρίστα ως προς την επιλογή τόπου προορισμού, τύπου καταλύματος, τρόπου και χρόνου ταξιδιού προκύπτει ως το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας τριών διαδοχικών φάσεων (Schmoll, 1977 όπ. αναφ. στο Κομίλης & Βαγιονής, 1999):

- *Ταξιδιωτικά πληροφοριακά ερεθίσματα*: διαφημιστικές καμπάνιες πρακτορείων τουρισμού, υποδείξεις/ συστάσεις άλλων ταξιδιωτών κ.λπ.
- *Προσωπικοί και κοινωνικοί προσδιοριστικοί παράγοντες*: κοινωνικο-οικονομικό status, κοινωνικές στάσεις/ αξίες και κοινωνικές επιδράσεις.
- *Εξωτερικές μεταβλητές και χαρακτηριστικά γνωρίσματα τόπων προορισμού*: σχέσεις κόστους- αξίας, ελκυστικότητα τουριστικού προϊόντος και ποικιλία ευκαιριών, προσφερόμενες ταξιδιωτικές ρυθμίσεις κ.λπ.

Συγκεκριμένα για τον οικοτουρισμό, η επιθυμία να απολαύσεις μοναδικά τοπία, τη φύση, να ανακαλύψεις καινούρια μέρη και να βιώσεις πρωτόγνωρες εμπειρίες, είναι ορισμένα από τα πιο δημοφιλή κίνητρα των οικοτουριστών. Οι Gale και Hill (2009) εμπνευσμένοι από τον Maslow και τη θεωρία της ιεράρχησης των αναγκών, σύμφωνα με την οποία η ανάγκη για την ικανοποίηση των αναγκών είναι αυτό που δημιουργεί το κίνητρο για δράση, καταλήγουν στο ότι οι οικοτουρίστες παρακινούνται από αυτό που ονομάζεται "growth motivators" (και όχι μόνο από τα κίνητρα για κάλυψη των βασικών- φυσιολογικών αναγκών) και πως ο οικοτουρισμός συμβάλει στην επίτευξη αυτών των αναγκών.

Όσον αφορά τις παραμέτρους που διαμορφώνουν την τουριστική ζήτηση σε ένα γενικότερο πλαίσιο (ορισμένες από αυτές χαρακτηρίζονται από μεσοπρόθεσμη σταθερότητα ενώ άλλες συνδέονται με τη χρονική συγκυρία) είναι οι ακόλουθες (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001):

- *Οι εδραιωμένες τάσεις της ζήτησης σε διεθνές επίπεδο*. Η ζήτηση για οργανωμένο μαζικό τουρισμό αποτελεί παράδειγμα τέτοιας τάσης, η οποία επηρεάζει την τουριστική ανάπτυξη πολλών περιοχών του κόσμου.
- *Τα ειδικά κίνητρα των τουριστών*. Υπάρχει σημαντική ετερογένεια στα κίνητρα που ενεργοποιούν τα ταξίδια. Τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης επηρεάζονται ανάλογα, διαμορφώνοντας τις κατάλληλες υποδομές και υπηρεσίες για να ανταποκριθούν σε αυτά.
- *Η διαφήμιση*. Αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα, ιδιαίτερα στο πλαίσιο ενός εντεινόμενου ανταγωνισμού. Η δημιουργία μιας "κατά παραγγελία" τουριστικής εικόνας μέσω της διαφήμισης αποκτά ολοένα και αυξανόμενη σημασία.

- *Η πολιτική των tour-operators για τη συγκεκριμένη περιοχή.* Εφόσον πρόκειται για περιοχή με διεθνή πελατεία, ο ρόλος των tour-operators είναι σημαντικός στη διαμόρφωση των κεντρικών τάσεων της ζήτησης.
- *Η γεωγραφική θέση της περιοχής.* Αν, για παράδειγμα, η περιοχή βρίσκεται γεωγραφικά σε μία από τις παραδοσιακά αναπτυγμένες ζώνες τουρισμού, αυτό επηρεάζει τη ζήτησή της συνήθως θετικά.
- *Το μάρκετινγκ.* Η ύπαρξη ενός δυναμικού προγράμματος μάρκετινγκ για την περιοχή επηρεάζει τη σύνθεση της ζήτησης και την πορεία ανάπτυξης της περιοχής.
- *Η συγκυρία στις χώρες αποστολής ή υποδοχής τουριστών.* Παραδείγματα σε αυτήν την περίπτωση είναι: η οικονομική ή πολιτική κρίση, η ανάγκη για ασφάλεια στον τόπο προορισμού, η στροφή σε άλλες αγορές λόγω πτώσης τιμών ή μόδας κ.λπ.

Ασφαλώς, υπάρχουν και άλλοι κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες που επηρεάζουν καθοριστικά την τουριστική ζήτηση για παράδειγμα, όπως προαναφέρθηκε, το εισόδημα. Συνήθως, από στατιστικές προκύπτει πως οι χώρες που έχουν το υψηλότερο ΑΕΠ ανά κάτοικο εμφανίζουν και τα μεγαλύτερα ποσοστά αναχώρησης για διακοπές. Επίσης, συμπληρωματικά στον παράγοντα γεωγραφική θέση της περιοχής σημειώνεται ότι συνήθως οι περιοχές υποδοχής τουριστών βρίσκονται κοντά με τις περιοχές προέλευσης των τουριστικών ροών.

Αναντίρρητα, οι προαναφερθείσες παράμετροι με την πάροδο του χρόνου τείνουν να στρέφουν την αγορά σε πιο "πράσινες" επιλογές. Ειδικότερα, όσον αφορά την οικοτουριστική ζήτηση, όπως εξετάζεται αναλυτικά στη συνέχεια, υπάρχει μεγάλη δυσκολία στο να απομονωθεί ο αριθμός των οικοτουριστών (ως διακριτό τμήμα της αγοράς), ακριβώς επειδή πρώτιστα υπάρχουν διαφωνίες ως προς τους παράγοντες που προσδιορίζουν τον οικοτουρισμό *per se*. Ωστόσο, επιτρέποντας να χρησιμοποιηθούν διαφορετικά κριτήρια για να διακρίνουν τους οικοτουρίστες από τους άλλους καταναλωτές, ένα ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα της έρευνας έχει αναδυθεί, που επιχειρεί να διαιρέσει τους οικοτουρίστες σε ευδιάκριτες υποομάδες, υποθέτοντας ότι η κάθε υποομάδα θα χαρακτηρίζεται από ένα δικό της σύνολο διαχείρισης των επιπτώσεων. Από την πλευρά της συμπεριφορικής προσέγγισης οι παραλλαγές του ήπιου/σκληρού

μοντέλου είναι αυτές που κυριαρχούν. Γεωγραφικά, αναδύονται και νέες οικοτουριστικές αγορές, κυρίως στην Ανατολική Ασία, αν και οι παραδοσιακές αγορές είναι η Ευρώπη και η Βόρεια Αμερική. Δημογραφικά, η πρόσφατη βιβλιογραφία αναγνωρίζει την αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στον οικοτουρισμό χωρίς ωστόσο να υπάρχουν εμπειρικές έρευνες που να το επιβεβαιώνουν (Weaver & Lawton, 2007).

Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με τη ζήτηση των καταναλωτών για οικοτουρισμό, συγκεντρωτικά στοιχεία παρουσιάζει ο Παγκόσμιος Οργανισμός για τον Οικοτουρισμό (The International Ecotourism Society, 2006) ενώ συμπληρωματικά στοιχεία αντλήθηκαν και από την πρόσφατη έρευνα του Ευρωβαρόμετρου (European Commission, 2012):

- Περισσότερο από τα δύο τρίτα των Αυστραλιανών και των ταξιδιωτών των ΗΠΑ και το 90% των Βρετανών τουριστών, λαμβάνουν υπόψη τους την ενεργό προστασία του περιβάλλοντος και υποστηρίζουν τις τοπικές κοινότητες ώστε να είναι μέρος της ευθύνης ενός ξενοδοχείου.
- Στην Ευρώπη:
 - Το 20%-30% των ταξιδιωτών είναι ενήμερο για τις ανάγκες και τις αξίες του βιώσιμου τουρισμού.
 - Το 10%-20% των ταξιδιωτών αναζητούν "πράσινες" επιλογές.
 - Το 5%-10% των ταξιδιωτών απαιτούν "πράσινες" διακοπές.
- Στην Ευρώπη, σύμφωνα με τα στοιχεία του 2012, το 18% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η φύση είναι ο κυριότερος λόγος επιλογής των διακοπών τους. Από τις χώρες που συμμετείχαν στην έρευνα η Τσεχική Δημοκρατία έδωσε το μεγαλύτερο ποσοστό (32%) ενώ η Ιρλανδία και Κύπρος τα μικρότερα (6% και 7% αντίστοιχα) και στην Ελλάδα το 13% των ερωτηθέντων. Επίσης, τα φυσικά χαρακτηριστικά του προορισμού είναι ο βασικότερος παράγοντας (50%) στο να επαναλάβουν τις διακοπές τους στον προορισμό.
- Στη Γερμανία, το 65% (39 εκατομμύρια) των ταξιδιωτών προσδοκά περιβαλλοντική ποιότητα, το 42% (25 εκατομμύρια) θεωρεί ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικό να βρει φιλική προς το περιβάλλον διαμονή.
- Σχεδόν το 50% αυτών που ερωτήθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία απάντησε ότι θα ήταν πιθανότερο να προτιμήσουν μια επιχείρηση που έχει πιστοποίηση στις

καλές συνθήκες εργασίας, στην προστασία του περιβάλλοντος και στην υποστήριξη των τοπικών φιλανθρωπιών στον τόπο προορισμού.

- Έρευνα στους Αμερικανούς, Βρετανούς, και τους Αυστραλούς ταξιδιώτες αποκάλυψε ότι το 70% θα πλήρωνε μέχρι \$150 περισσότερο για μια δεκαπενθήμερη παραμονή σε ένα ξενοδοχείο με "υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά".

Το προφίλ αυτών των τουριστών παρουσιάζεται ως εξής (The International Ecotourism Society, 2006):

- Έμπειροι ταξιδιώτες.
- Υψηλής εκπαίδευσης.
- Υψηλού εισοδηματικού επιπέδου.
- Ηλικία: μεσήλικες έως ηλικιωμένοι.
- Διαμορφώνουν την κοινή γνώμη.
- Ρωτούν και λένε στους φίλους και τους συναδέλφους τους για το ταξίδι.
- Είναι η σημαντικότερη πηγή ταξιδιωτικών πληροφοριών.

2.1.3.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

Η τουριστική προσφορά, δηλαδή το τουριστικό προϊόν μιας περιοχής, μιας χώρας κ.λπ., ως έννοια, είναι από τις πιο δύσκολες να προσδιοριστεί. Όπως επισημαίνεται από αρκετούς μελετητές του τουρισμού, υπάρχει δυσκολία στην οριοθέτηση της τουριστικής προσφοράς, επειδή το θεματικό εύρος των πόρων που χρησιμοποιούνται στον τουρισμό είναι μεγάλο και αρκετά ετερογενές. Επιπλέον, η εντεινόμενη εξατομίκευση των αναγκών οδηγεί στην ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού και επιτείνει την επανεξέταση ή/και ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων.

Η "προσφορά" οικονομικά ορίζεται ως η ποσότητα των αγαθών και των υπηρεσιών που μπορεί να διοχετευτεί στην αγορά σε μια συγκεκριμένη τιμή. Η τουριστική προσφορά αποτελεί το σύνολο των αγαθών και των υπηρεσιών που προτείνονται στον καταναλωτή, για να ικανοποιήσει τις τουριστικές του ανάγκες (Βαρβαρέσος, 1998).

Σύμφωνα με τους Κομίλη και Βαγιονή (1999) οι δύο κύριες κατηγορίες παραγόντων που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος αναφέρονται:

- στους σχετικούς με το χώρο υποδοχής της τουριστικής δραστηριότητας παράγοντες που διαμορφώνουν την παραγωγική διάσταση (καταλύματα, πόροι έλξης, δίκτυα περιήγησης κ.λπ.) και
- στους εξωτερικούς ή τους παράγοντες εκείνους που διαμορφώνουν την καταναλωτική διάσταση (συνθήκες διεθνούς αγοράς, προτιμήσεις καταναλωτών/τουριστών, tour operators, κ.ά.).

Χωρικά η τουριστική προσφορά διακρίνεται σε δύο κατηγορίες (Κομίλης, 1986):

- Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τους πόρους μιας περιοχής που δεν έχουν σχέση με συγκεκριμένες δραστηριότητες αναψυχής- τουρισμού, αλλά λόγω της ιδιότητας και της έλξης που ασκούν προσδιορίζουν τη μορφή, φύση και κατεύθυνση τέτοιων δραστηριοτήτων. Σε αυτήν την κατηγορία εντάσσονται το κλίμα, οι ακτές, το τοπίο κ.λπ.
- Η δεύτερη κατηγορία είναι προσανατολισμένη προς τη ζήτηση (τον τουρίστα καταναλωτή ή χρήστη). Πρόκειται για προσφορά που προσδιορίζεται και εξαρτάται, στη χωρική της εγκατάσταση, από τις αποφάσεις διαφόρων ιδιωτικών και δημόσιων φορέων και καλύπτει τον κύριο όγκο του ανθρωπογενούς εξοπλισμού (καταλύματα, εγκαταστάσεις αναψυχής, υπηρεσίες κ.λπ.).

Το κύριο αντικείμενο ανάλυσης των χωρικών χαρακτηριστικών της τουριστικής προσφοράς, κατά τον Κομίλη (1986) αφορά γενικά:

α) ποσοτικούς και ποιοτικούς προσδιορισμούς των διαφόρων κατηγοριών πόρων (π.χ. μήκος και ποιότητα ακτών, αριθμός και ελκυστικότητα μνημείων, αριθμός και ποιότητα ξενοδοχειακών κλινών κ.λπ.), β) τον καθορισμό του γεωγραφικού σχήματος κατανομής των πόρων και του δυναμικού σε τουριστικούς πόρους -με τη συνεκτίμηση του παράγοντα απόσταση ή προσπελασιμότητα- και γ) τη διερεύνηση των προτιμήσεων του κοινού για τις διάφορες κατηγορίες πόρων, καθώς και της ελκυστικότητας και ανταγωνιστικότητας της μιας έναντι μιας άλλης κατηγορίας πόρων. (σελ.122)

Ο Pearce (1991) διακρίνει πέντε κατηγορίες τουριστικών πόρων στον προορισμό: αξιοθέατα, μεταφορές, καταλύματα, υποστηρικτικές εγκαταστάσεις και υποδομές. Τα αξιοθέατα ενθαρρύνουν τους τουρίστες να επισκεφτούν την περιοχή, οι υπηρεσίες μεταφορών τους βοηθούν να το κάνουν, τα καταλύματα και οι υποστηρικτικές εγκαταστάσεις (π.χ. για εστίαση και αναψυχή) φροντίζουν για την ευχάριστη διαμονή τους στον προορισμό και οι υποδομές εξασφαλίζουν τις βασικές λειτουργίες για όλα αυτά.

Από τη διερεύνηση της σχετικής βιβλιογραφίας σε θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις, έχει προκύψει ποικίλο και ευρύ φάσμα μεθόδων ανάλυσης- καταγραφής και αξιολόγησης των τουριστικών πόρων. Μια εμπειριστατωμένη πρόταση μεθοδολογίας για την καταγραφή και την κατηγοριοποίηση των τουριστικών πόρων, εστιασμένη στους αστικούς τουριστικούς πόρους, διαμορφώθηκε από το ερευνητικό έργο "ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ: Ένα πρότυπο ηλεκτρονικό εργαλείο για την οργάνωση και διάθεση πληροφοριών που αφορούν στην τουριστική προσφορά και κατανάλωση" (Αυγερινού- Κολώνια, 2002).

Στη βάση αυτής της τυπολογίας προτάθηκε η θεματική κατηγοριοποίηση σε *α) πόρους και προϊόντα τουριστικής έλξης, β) στοιχεία τουριστικής διαμονής και γ) στοιχεία τουριστικής μετακίνησης και πληροφόρησης*. Στους πόρους και τα προϊόντα τουριστικής έλξης ανήκουν τόσο οι φυσικοί όσο και οι πολιτιστικοί πόροι αλλά και οι ανθρωπογενείς πόροι (π.χ. μνημεία, μουσεία κ.λπ.).

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ουσιαστικά τη "βάση" της τουριστικής δραστηριότητας. Ωστόσο, η ύπαρξη της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας είναι αυτή που θα καταστήσει έναν πρωτογενή πόρο- προϊόν τουριστικής έλξης αξιοποιήσιμο ή όχι. Αν για παράδειγμα μια περιοχή διαθέτει ένα πλούσιο φυσικό περιβάλλον, σημαντική πολιτιστική κληρονομιά κ.λπ. αλλά στερείται των βασικών υποδομών ώστε να είναι προσπελάσιμη στον εν δυνάμει καταναλωτή- τουρίστα (αεροδρόμιο, οδικό δίκτυο κ.λπ.), είναι δύσκολο να αναπτυχθεί τουριστικά. Επομένως, η επιλογή του τόπου υποδοχής από τους τουρίστες πραγματοποιείται σε συσχετισμό με μια ομάδα παραγόντων που χαρακτηρίζουν την τουριστική προσφορά.

Λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος της παρούσας έρευνας για τους φυσικούς πόρους αξίζει να γίνει αναφορά στην κατηγοριοποίηση των προστατευόμενων περιοχών όπως αυτή έχει διατυπωθεί από τη Διεθνή Ένωση για τη Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources, χ.χ.) και σε μεγάλο βαθμό συγκεντρώνει τη σύμφωνη γνώμη των κυβερνήσεων αλλά και σχετικών με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος οργανισμών. Η κατηγοριοποίηση έχει ως εξής:

- Περιοχή απόλυτης προστασίας της φύσης (Strict Nature Reserve)
- Περιοχή άγριας φύσης (Wilderness Area)
- Εθνικό πάρκο (National Park) (προστασία οικοσυστήματος, προστασία των πολιτιστικών αξιών)
- Μνημείο της φύσης (Natural Monument)
- Περιοχές προστασίας οικοτόπων/ειδών (Habitat/Species Management)
- Προστατευόμενα τοπία (Protected Landscape/Seascape)
- Προστατευόμενη περιοχή με βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων (Protected area with sustainable use of natural resources)

Επίσης, σχετικά με τα στοιχεία τουριστικής διαμονής και τα στοιχεία τουριστικής μετακίνησης και πληροφόρησης, πέρα από τα συμβατικά ξενοδοχεία, τα ταξιδιωτικά γραφεία κ.λπ. που μεταξύ άλλων εξυπηρετούν και οικοτουρίστες ή/και παρέχουν προϊόντα οικοτουρισμού, οι αμιγείς οικοτουριστικές επιχειρήσεις μπορούν να διακριθούν σε: α) οικολογικές κατοικίες (ecolodges), β) οικοτουριστικούς πράκτορες (ecotour operators) και γ) αυτούς που μεσολαβούν για να έχει πρόσβαση ο οικοτουρίστας στον πόλο έλξης (π..χ υποβρύχια που διευκολύνουν την πρόσβαση σε περιοχές που διαφορετικά θα ήταν εντελώς απρόσιτες) (Weaver & Lawton, 2007).

Ειδικότερα από την έρευνα των Weaver και Lawton (2007), όσον αφορά την προσφορά του οικοτουρισμού, το ζήτημα του ορισμού του συνιστά ένα σημαντικό κομμάτι της βιβλιογραφίας, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1990. Ωστόσο, υπογραμμίζουν πως το μεγαλύτερο κομμάτι ερευνών στη βιβλιογραφία κατέχουν οι σχετικές με το χώρο - οικοτουριστικό προορισμό μελέτες περίπτωσης, δηλαδή οι προστατευόμενες περιοχές κυρίως των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών (με εξαίρεση αυτές της Αυστραλίας). Επιπλέον, η έρευνά τους αποδεικνύει ότι οι μελέτες περίπτωσης του οικοτουρισμού

αφορούν συντριπτικά τις δημόσιες προστατευόμενες περιοχές, αν και οι ιδιωτικές προστατευόμενες περιοχές σταδιακά παρουσιάζονται ως ένας δημοφιλής εναλλακτικός τόπος, κυρίως στην Κεντρική Αμερική και τη Νότια Αφρική. Άλλη μια αναδυόμενη τάση αφορά το ενδιαφέρον για οικοτουριστικούς τόπους που δεν είναι προστατευόμενες περιοχές και βρίσκονται εντός αστικών περιοχών.

2.1.3.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Η εικόνα ενός τόπου παραπέμπει στο σύνολο των παραστάσεων που έχουμε αποτυπώσει στο μυαλό μας για τον τόπο αυτό, παραστάσεις μορφών όπως είναι ο δομημένος χώρος και εν γένει τα υλικά στοιχεία που τον συνιστούν αλλά και παραστάσεις γεγονότων και αισθημάτων που αναδύονται, όταν αναφερόμαστε σε αυτόν τον τόπο. Για παράδειγμα, η εικόνα μιας πόλης άλλοτε είναι ένας συνδυασμός πολλών χαρακτήρων, όπως ο πολιτιστικός-ιστορικός, και άλλοτε διαμορφώνεται στη βάση ενός κυρίαρχου-ιδιαίτερου χαρακτηριστικού της, το οποίο θα μπορούσε να αναφέρεται και ως "ταυτότητα της πόλης" (Μεταξάς, 2002).

Συγκεκριμένα, η τουριστική εικόνα έχει μελετηθεί κυρίως μέσω του τουριστικού μάρκετινγκ και ειδικότερα στην έννοια αυτή στηρίζεται μια νέα σχετικά στρατηγική αυτή του "place branding" (κυρίως γνωστή ως "place marketing" κατά τη δεκαετία του '90). Σύμφωνα με τους Δέφνερ, Καραχάλη και Μεταξά (2013), για την αποφυγή παρερμηνειών, αποσαφηνίζεται ότι με αυτόν τον όρο εννοείται η απόδοση συγκεκριμένης χωρικής ταυτότητας σε μια περιοχή ή πόλη ώστε να διαμορφωθεί μια κεντρική ιδέα για τα χαρακτηριστικά της και τη χωρική της ιδιαιτερότητα.

Συνεπώς, η τουριστική εικόνα κρίνεται σημαντικό να συμπεριληφθεί στα χαρακτηριστικά εκείνα της τουριστικής ανάπτυξης που διαμορφώνουν τη διάρθρωσή της στο χώρο. Και αυτό γιατί, αφενός διαμορφώνεται από το τουριστικό προϊόν ενός τόπου και περιλαμβάνει πέρα από τους πόρους- προϊόντα τουριστικής έλξης, τις τουριστικές εγκαταστάσεις, εξοπλισμούς, υποδομές μεταφορών και πληροφόρησης κ.λπ. και αφετέρου επειδή η εικόνα πολλές φορές επικαλείται το τουριστικό τοπίο, το οποίο βασίζεται στο χώρο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η τουριστική εικόνα της Ελλάδας ως τουριστικός προορισμός. Η νοητή τουριστική εικόνα της χώρας που προσφέρει άφθονο "ήλιο, άμμο και θάλασσα" (τρία S) θεωρείται από τους

περισσότερους μελετητές του φαινομένου καθοριστικός παράγοντας της περιορισμένης τουριστικής ζήτησης των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού (EEMT) και επακόλουθα της ανάπτυξης νέων τουριστικών τόπων μακριά από τις ακτές.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί μια σημαντική αδυναμία από πλευράς στρατηγικής σε όλες τις μέχρι σήμερα επικοινωνιακές καμπάνιες του Εθνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ), η οποία είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την διαμόρφωση της τουριστικής εικόνας της Ελλάδας. Η αδυναμία αυτή, όπως καταγράφεται στη Μελέτη Αγοράς για τον Ελληνικό Τουρισμό (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Υπουργείο Ανάπτυξης & Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, 1998), αφορά την έλλειψη ενός σχεδίου μάρκετινγκ ως μέρος ενός ευρύτερου επιχειρησιακού σχεδίου για τον ελληνικό τουρισμό. Μάλιστα, αναφέρει ως βασικό πρόβλημα τη συνεχή αλλαγή του βασικού επικοινωνιακού συνθήματος (slogan).

Πιο συγκεκριμένα, το 1993 χρησιμοποιείται το ενιαίο σύνθημα "Greece-chosen by the gods", το 1994 χρησιμοποιείται διαφορετικό σύνθημα για κάθε ομάδα χωρών, το 1995 επιλέγεται το "Greece makes your heart beat", το 1996 χρησιμοποιείται το "Greece-A never ending story" κ.λπ. Αντίστοιχα, από το 2004 (έτος ανασύστασης του Υπουργείου Τουρισμού) έως και σήμερα, το Υπουργείο υιοθετεί συνθήματα-σλόγκαν, τα οποία χαρακτηρίζουν τη διαφημιστική του καμπάνια κάθε χρόνο και με έναν διαφορετικό τρόπο (Αντωνοπούλου, 2012): "Leave your myth in Greece" (2004-2005), "Explore your senses" (2006-2007), "Greece: the true experience" (2008), "Greece 5000 years old: A Masterpiece you can afford" (2009), "Kalimera!" (τέλη 2009 έως αρχές 2010), "You in Greece" (2010-2011) και "Greece all time classic" το νέο σλόγκαν του ελληνικού τουρισμού από το Νοέμβριο του 2012. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, η συχνή αλλαγή "positioning/concept/slogan" πρέπει να αποφεύγεται, διότι παραβαίνει μια βασική αρχή επικοινωνίας: την αρχή του "κτισίματος" της εικόνας (image building). Σύμφωνα με την αρχή αυτή, δεν μπορεί "να κτισθεί" η τουριστική εικόνα για έναν προορισμό, αν δεν υπάρχει συνέχεια και συνέπεια στο "positioning/concept", το οποίο μεταφέρεται συνήθως μέσω του συνθήματος της επικοινωνιακής καμπάνιας.

Τέλος, έχει ιδιαίτερη σημασία, λόγω του ενδιαφέροντος της έρευνας για τις φυσικές περιοχές, να αποσαφηνιστεί και η διαφορά μεταξύ φυσικής και τουριστικής τοποθεσίας, να προσδιοριστούν τα χαρακτηριστικά και τα όρια τους (Lozato- Giotard, 1996):

- *Από τη φυσική τοποθεσία στην τοποθεσία- εικόνα:* Η φυσική τοποθεσία είναι μια χωρική οντότητα που αποτελείται από διάφορα στοιχεία π.χ. το ανάγλυφο, τη φύση, τα ρέοντα ύδατα κ.λπ. Η αξιολόγηση αυτών των στοιχείων αποτελεί την πρώτη πράξη για την τουριστική αξιολόγηση μιας τοποθεσίας.
- *Τα διάφορα είδη τοποθεσιών.* Τα κίνητρα των τουριστών δεν έχουν σχέση μόνο με τη φυσική τοποθεσία, παρ' ότι η τουριστική δραστηριότητα είτε εξαρτάται από αυτήν είτε τη χρησιμοποιεί. Ανάλογα με τον τουριστικό της ρόλο οι τοποθεσίες ταξινομούνται σε πέντε κατηγορίες:
 1. Τις *μη διαμορφωμένες φυσικές τοποθεσίες- διακόσμους* που αποτελούν οι ίδιες την αιτία της τουριστικής κίνησης (π.χ. οι καταρράκτες του Νιαγάρα, το Γκράντ Κάνυον (Grand Canyon) κ.λπ.).
 2. Τις *φυσικές τοποθεσίες- διακόσμους*, που είναι εν μέρει διαμορφωμένες και ανήκουν σε έναν τουριστικό τόπο ή περιοχή με ιστορικό και πολιτιστικό υπόβαθρο (π.χ. το Μον Σαιν Μισέλ (Mont Saint Michel), χιονοδρομικά κέντρα, παραθαλάσσια συγκροτήματα κ.λπ.).
 3. Οι *τοποθεσίες- στολίδια*, παραλλαγή κατοικημένης περιοχής ενός χώρου που κυριαρχείται από τον τουρισμό ή όπου ο διάκοσμος είναι εν μέρει διαμορφωμένος από τον άνθρωπο σύμφωνα με τα τοπικά ή περιφερειακά έθιμα.
 4. Οι *αστικές τοποθεσίες- διάκοσμοι* που παρουσιάζονται με φημισμένες στερεότυπες τουριστικές εικόνες (π.χ. οι όχθες του Σηκουάνα στο Παρίσι, η πλατεία του Αγίου Μάρκου στη Βενετία κ.λπ.).
 5. Οι *τεχνητές τοποθεσίες* που δημιουργούνται από διευθέτηση και αποσκοπούν στην ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων, ενώ μεταμορφώνεται εν μέρει ή συνολικά η φυσική τοποθεσία υποδοχής (π.χ. τα "τσιμεντένια τείχη" που σχηματίζονται από τις αλυσίδες συγκροτημάτων ακινήτων στην Κόστα Ντελ Σολ).

Παρά το ποσοστό υποκειμενικότητας στην αξιολόγηση μιας τουριστικής τοποθεσίας μπορούν να σημειωθούν ορισμένα μεγάλα είδη φυσικών τοποθεσιών, οι κυρίαρχες μορφές τουρισμού που έχουν αναπτυχτεί/ δύναται να αναπτυχθούν σε αυτές και η κυρίαρχη τουριστική τους εικόνα ως εξής.

Πίνακας 2.1: Φυσικές τοποθεσίες - προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα και τουριστικές εικόνες

Φυσικές Τοποθεσίες	Παραδείγματα Προστατευόμενων Περιοχών	Κυρίαρχες Μορφές Τουρισμού	Τουριστική Εικόνα
Ορεινές περιοχές	Όλυμπος, Πίνδος	οικοτουρισμός, χιονοδρομικός, ορεινός/ορειβατικός, περιπέτειας	σύνθεση πολλών χαρακτηριστικών, ποικιλία κινήτρων για το ταξίδι, τουρισμός καθ' όλη τη διάρκεια του έτους
Υγρότοποι	Δέλτα Έβρου, Δέλτα Νέστου, Λίμνη Κερκίνη, Λίμνες Κορώνειας- Βόλβης, Αμβρακικός κόλπος	οικοτουρισμός	κυρίαρχο- ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, ειδικό κίνητρο για το ταξίδι, τουρισμός καθ' όλη τη διάρκεια του έτους
Νησιωτικές περιοχές	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου και Βόρειων Σποράδων	οικοτουρισμός	κυρίαρχο- ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, ειδικό κίνητρο για το ταξίδι, τουρισμός καθ' όλη τη διάρκεια του έτους

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Συνεπώς, λοιπόν, η τουριστική εικόνα μπορεί να συγκεντρώνει χαρακτηριστικά αντικειμενικότητας ωστόσο πολλές φορές η εικόνα αυτή δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η βιβλιογραφία βρίθει παραδειγμάτων στα οποία η εικόνα που έχουν οι τουρίστες για έναν προορισμό (τουριστική εικόνα) είναι εκ διαμέτρου αντίθετη από την εικόνα που έχουν οι καθημερινοί χρήστες του χώρου, και κυρίως οι κάτοικοι για τον τόπο τους. Τέτοια χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι κάτοικοι της Βενετίας που διαδηλώνουν φωνάζοντας ότι: "Η Βενετία δεν είναι ξενοδοχείο", της Χαβάης: "Δεν θέλουμε τον τουρισμό. Δεν σας θέλουμε. Δεν θέλουμε να μας υποβαθμίσετε σε σερβιτόρους και χορευτές. Πρόκειται για πολιτισμική πορνεία. Δεν υπάρχουν αθώοι τουρίστες" (Pfafflin, 1987 όπ. αναφ. στο Fennell, 2001, σελ.322). Η δυσκολία επιτείνεται όταν πρόκειται για τουρισμό που κατευθύνεται σε ευαίσθητες περιβαλλοντικά περιοχές και η εικόνα πρέπει να διαμορφωθεί με τέτοιον τρόπο ώστε να αντανάκλα ταυτόχρονα την ανάγκη για προστασία και έλξη επισκεπτών.

2.1.4 ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο όρος "στάδια" σύμφωνα με τους Κοκκώση και Τσάρτα (2001, σελ.36) "χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις διαδοχικές φάσεις της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, στην καθεμία από τις οποίες διαμορφώνονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά σε ό,τι αφορά την κοινωνικο-οικονομική δομή και τον τύπο των τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών".

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση συνάγεται ότι, στις σχετικές με τα μοντέλα ανάπτυξης μιας περιοχής αναλύσεις, τα στάδια από τα οποία διέρχεται μια περιοχή διαφοροποιούνται με κριτήρια συνήθως τις παρατηρούμενες αλλαγές στη χωρική οργάνωση της τουριστικής ανάπτυξης (δίκτυα τουριστικών θερέτρων, συγκοινωνιακά δίκτυα, χωροθέτηση τουριστικών εγκαταστάσεων κ.λπ.), στη συμπεριφορά των τουριστών και του τοπικού πληθυσμού και στις επιπτώσεις στην κοινωνικοοικονομική δομή της περιοχής. Επίσης, υπάρχουν και προσεγγίσεις που εστιάζουν στα χαρακτηριστικά των ταξιδιωτών και στα κίνητρά τους, στις πολιτικές που εφαρμόζουν οι αρμόδιοι φορείς για την τουριστική ανάπτυξη, στο βαθμό συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού στην αναπτυξιακή διαδικασία κ.λπ. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως παρουσιάζεται παρακάτω, τα στάδια είναι πέντε, σε άλλες έξι και σε άλλες τρία, χωρίς όμως να αλλάζουν ουσιαστικά τα βασικά χαρακτηριστικά της εξέλιξης της ανάπτυξής τους. Αυτό που έχει σημασία να τονιστεί είναι ότι ορισμένες αναλύσεις φτάνουν μέχρι και το στάδιο της "ωρίμανσης" ενός τουριστικού προορισμού και δεν εκτιμούν την εξέλιξη μετά από αυτό, ενώ άλλες παρουσιάζουν εναλλακτικά σενάρια (π.χ. παρακμή ή αναζωογόνηση).

Ο Pearce (1991) υποστηρίζει ότι: "Το μοντέλο του Miossec (1976,1977), το οποίο αναπαριστά τη δομική εξέλιξη των τουριστικών περιοχών στο χρόνο και στο χώρο, είναι η πιο σαφής και ξεκάθαρη εννοιολογική προσέγγιση της διαδικασίας της τουριστικής ανάπτυξης" (σελ.16). Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, εξετάζονται οι αλλαγές στα: τουριστικά θέρετρα, τις μεταφορές, την συμπεριφορά των τουριστών και αυτών που λαμβάνουν τις αποφάσεις σε τοπικό επίπεδο και του πληθυσμού της περιοχής - υποδοχής. Ειδικότερα:

- Στα πρώτα στάδια (0 και 1), η περιοχή είναι απομονωμένη, υπάρχει ελάχιστη ή και καθόλου ανάπτυξη, οι τουρίστες έχουν μια γενική ιδέα για τον προορισμό

ενώ οι κάτοικοι τείνουν να έχουν μια "πολωμένη" άποψη για το τι ο τουρισμός μπορεί να επιφέρει.

- Στο δεύτερο στάδιο, η επιτυχία των πρωτοπόρων θερέτρων οδηγεί σε περαιτέρω ανάπτυξη.
- Στα τελευταία στάδια (3 και 4), όσο η τουριστική βιομηχανία επεκτείνεται, ένα όλο και περισσότερο σύνθετα ιεραρχικό σύστημα θερέτρων και μεταφορικών δικτύων αναπτύσσεται, ενώ οι αλλαγές στις τοπικές συμπεριφορές μπορεί να οδηγήσουν στην απόλυτη αποδοχή του τουρισμού, την υιοθέτηση των ρυθμίσεων του σχεδιασμού ή ακόμα και την απόρριψη του τουρισμού. Στο μεταξύ οι τουρίστες γνωρίζουν πλέον τι μπορεί η περιοχή να προσφέρει. Ο Miossec θεωρεί λοιπόν ότι από εκείνο το στάδιο και πέρα, αν η περιοχή συνεχίζει να προσελκύει τουρίστες, γι' αυτό ευθύνεται το ίδιο το τουριστικό φαινόμενο και όχι τα αρχικά θέλγητρα που είχαν ανακαλύψει και αν όχι, είναι και πάλι ο ίδιος ο χαρακτήρας του τουρισμού που ωθεί τους τουρίστες να φύγουν από αυτόν τον προορισμό και να ανακαλύψουν νέους.

Επίσης, μία από τις προσεγγίσεις που κυριαρχούν στο ζήτημα των σταδίων της τουριστικής ανάπτυξης είναι αυτή του Butler (1980), ο οποίος συνδέει τα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης με την έννοια του "κύκλου ζωής του τουριστικού προϊόντος". Στόχος είναι η εφαρμογή αυτού του μοντέλου στο σχεδιασμό και τη διαχείριση των τουριστικών πόρων. Ο Butler (1980) αναγνωρίζει έξι στάδια αυτής της εξέλιξης:

- Το στάδιο της "εξερεύνησης". Αυτό χαρακτηρίζεται από μικρό αριθμό τουριστών, έλλειψη ή/και ανυπαρξία ειδικών εγκαταστάσεων για τους επισκέπτες, σημαντική επικοινωνία με τους κατοίκους της περιοχής, ελάχιστες ή/και καθόλου επιπτώσεις στην οικονομική και κοινωνική ζωή των μόνιμων κατοίκων.
- Το στάδιο της "ανάμειξης". Σε αυτό εισέρχονται ορισμένοι κάτοικοι όσο ο αριθμός των επισκεπτών αυξάνεται και ξεκινούν να παρέχουν υπηρεσίες και εγκαταστάσεις κυρίως ή αποκλειστικά για τους τουρίστες. Καθώς το στάδιο αυτό εξελίσσεται προσδιορίζεται μια βασική αρχική αγορά, δημιουργείται μια τουριστική περίοδος και γίνονται προσαρμογές τουλάχιστον σε αυτούς τους κατοίκους που εμπλέκονται στον τουρισμό. Επίσης, στο στάδιο αυτό μπορεί να προσδοκάται η επίτευξη ενός βαθμού οργάνωσης στο τουριστικό ταξίδι αλλά

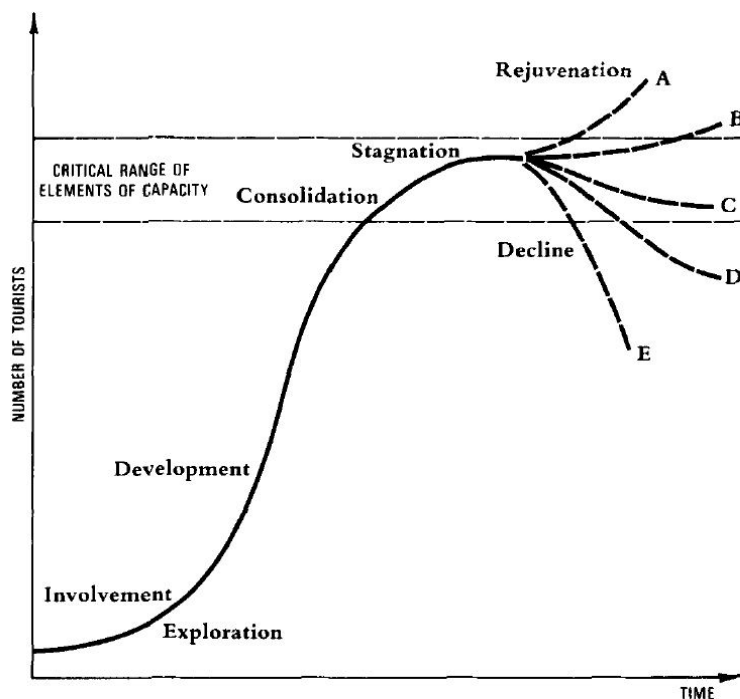
και οι πρώτες πιέσεις σε κυβερνήσεις και δημόσιους φορείς, ώστε να παρέχουν ή να βελτιώσουν τις μεταφορές ή άλλες υπηρεσίες για τους επισκέπτες.

- Το στάδιο της "ανάπτυξης". Το στάδιο αυτό αντανακλά μια καλά προσδιορισμένη τουριστική αγορά, που διαμορφώνεται σε ένα βαθμό από έντονη διαφήμιση στις περιοχές που "παράγουν" τουρίστες. Όσο αυτό το στάδιο εξελίσσεται, η τοπική ανάμειξη και ο έλεγχος της ανάπτυξης φθίνει. Οι αλλαγές στο φυσικό χώρο είναι αξιοσημείωτες, ενώ προφανώς δεν είναι όλες καλοδεχόμενες από τον τοπικό πληθυσμό. Ο αριθμός των τουριστών τις περιόδους αιχμής είναι ίσος ή ακόμα μπορεί και να υπερβαίνει το μόνιμο πληθυσμό. Στο στάδιο αυτό δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας που σχετίζονται με την τουριστική βιομηχανία, ενώ αλλάζει και ο τύπος του τουρίστα που επισκέπτεται την περιοχή.
- Το στάδιο της "εδραίωσης". Σε αυτό το στάδιο ο ρυθμός αύξησης των επισκεπτών μειώνεται, αν και σε απόλυτα μεγέθη ο αριθμός τους αυξάνεται, ενώ αυτός ο αριθμός υπερβαίνει τον αριθμό των μόνιμων κατοίκων. Ένα σημαντικό τμήμα της οικονομίας της περιοχής συνδέεται με τον τουρισμό. Η προώθηση και η διαφήμιση είναι ευρύτερη και γίνονται προσπάθειες επέκτασης της τουριστικής περιόδου και της τουριστικής αγοράς. Σημαντικές "franchises" και αλυσίδες της τουριστικής βιομηχανίας εκπροσωπούνται στην περιοχή. Ο μεγάλος αριθμός των επισκεπτών και οι σχετικές υπηρεσίες που τους παρέχονται, προκαλούν αντιθέσεις και δυσaréσκειες μεταξύ των μόνιμων κατοίκων καθώς επίσης μπορούν να οδηγήσουν σε απώλεια και περιορισμό των δραστηριοτήτων τους.
- Το στάδιο της "τελμάτωσης". Όταν η περιοχή έχει εισέλθει στο στάδιο της "τελμάτωσης" τα όρια της φέρουσας ικανότητας για διάφορες μεταβλητές είτε έχουν προσεγγιστεί είτε έχουν ξεπεραστεί, με επακόλουθο περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Η περιοχή έχει πλέον μια καλά εδραιωμένη εικόνα αλλά δεν είναι πλέον στη "μόδα". Επιπλέον, η εικόνα αυτή εμφανίζεται "χωρισμένη" από το ευρύτερο γεωγραφικό της περιβάλλον.
- Το στάδιο της "παρακμής". Στο στάδιο της "παρακμής" η περιοχή δεν είναι σε θέση να ανταγωνιστεί γειτονικούς προορισμούς και έτσι αντιμετωπίζει μια φθίνουσα αγορά, τόσο χωρικά όσο και αριθμητικά. Όλο και περισσότερες τουριστικές εγκαταστάσεις εκλείπουν, καθώς η περιοχή γίνεται όλο και

λιγότερο ελκυστική στους τουρίστες και η βιωσιμότητα και των υπολοίπων τουριστικών εγκαταστάσεων γίνεται όλο και πιο αμφίβολη. Η τοπική συμμετοχή στον τουρισμό είναι πιθανό να αυξηθεί σε αυτό το στάδιο, καθώς οι υπάλληλοι και άλλοι κάτοικοι είναι σε θέση να αγοράσουν εγκαταστάσεις σε σημαντικά χαμηλότερες τιμές καθώς η αγορά φθίνει. Τέλος, η μετατροπή πολλών χρήσεων-δραστηριοτήτων σε άλλες είναι πιθανή.

- Το στάδιο της "αναζωογόνησης". Από την άλλη πλευρά αντί του σταδίου της "παρακμής" μετά την "τελμάτωση" μπορεί να έρθει η "αναζωογόνηση". Ωστόσο, ο συγγραφέας υποστηρίζει πως αυτό το στάδιο δε θα έρθει ποτέ, αν πρώτα δεν αλλάξουν εντελώς οι πόλοι έλξης στους οποίους βασίζεται ο τουρισμός στην περιοχή.

Διάγραμμα 2.2: Υποθετική εξέλιξη μιας τουριστικής περιοχής

Πηγή: Butler, 1980, σελ.7

Ο Prosser (1994) υιοθετώντας αρχικά το μοντέλο του Butler (1980), για να διαμορφώσει στη συνέχεια το δικό του, διατυπώνει την κρίσιμη ερώτηση, αν υπάρχει ζωή μετά τον τουρισμό, δηλαδή μετά το στάδιο της "παρακμής". Απαντώντας παραθέτει τρεις ενεργοποιητές αυτού του κύκλου ζωής του προϊόντος: α) η επιδεικτική κατανάλωση, την οποία διαμορφώνουν κυρίως παράγοντες όπως η μόδα, το "status", η

εικόνα, δηλαδή όταν καταναλώνουμε για να προβληθούμε, β) οι παρεμβάσεις από τις κοινωνικές τάξεις, όταν δηλαδή δημιουργείται μια μόδα από την "elite" τάξη την οποία σταδιακά μπορεί να την ακολουθήσει μια ευρύτερη ομάδα κοινωνικών στρωμάτων και με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η ανανέωση) και γ) η ευχαρίστηση της περιφέρειας, καθώς, όσο η διαδικασία συνεχίζεται, οι εξερευνητές και οι ελίτ οδηγούνται από την επιθυμία της καινούριας, της μοναδικής εμπειρίας αναζητώντας νέους προορισμούς. Αλλά και σε αυτήν την περίπτωση, όπως τονίζει ο συγγραφέας, δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αυτό το μοντέλο του κύκλου ζωής του προϊόντος σε όλες τις φάσεις του είναι εφαρμόσιμο σε όλους τους προορισμούς, ενώ και ο χρόνος της κάθε φάσης ποικίλει.

Να επισημανθεί ότι τα στάδια αυτά δεν είναι μόνο θεωρητικά αλλά προκύπτουν από εμπειρικές έρευνες σε συγκεκριμένους προορισμούς. Ένα τέτοιο παράδειγμα στην ελληνική βιβλιογραφία είναι αυτό του Τσάρτα (1991) το οποίο παρουσιάζει τα στάδια ανάπτυξης του τουρισμού σε αγροτικές περιοχές και τις αντίστοιχες μορφές της αγροτικής πολυδραστηριότητας. Λαμβάνοντας υπόψη αυτήν την έρευνα και με βάση τις αναλύσεις των Noronha, Greenwood και Pearce διαμόρφωσαν οι Κοκκώσης και Τσάρτας (2001) στη συνέχεια "το εξελικτικό μοντέλο των τριών σταδίων ανάπτυξης μιας περιοχής". Στην ανάλυση αυτή οι παράμετροι που λαμβάνονται υπόψη είναι οι ακόλουθες: α) οι αλλαγές στην τοπική κοινωνικοοικονομική δομή, β) οι παράγοντες που κατά κύριο λόγο συμβάλλουν σε αυτές τις αλλαγές και γ) τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης. Το μοντέλο αυτό αφορά κυρίως αγροτικές κοινότητες ή μικρά αστικά κέντρα της υπαίθρου, γεωγραφικά απομονωμένες περιοχές και νησιά. Όσον αφορά ειδικά τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης, αυτά είναι ανά στάδιο:

- **Πρώτο Στάδιο:** Πρώτη υποτυπώδης υποδομή σε ξενοδοχεία και επιχειρήσεις εστίασης. Μικρός αριθμός τουριστών που ταξιδεύουν αυτόνομα και επιθυμούν τη διαμονή σε περιοχές ήσυχες, με καθαρό φυσικό περιβάλλον. Ανύπαρκτη διαφημιστική "εικόνα" στις τουριστικές αγορές του μαζικά οργανωμένου τουρισμού. Πρώτες -μικρής εμβέλειας- τουριστικές επενδύσεις.
- **Δεύτερο Στάδιο:** Δημιουργία μιας σύνθετης τουριστικής υποδομής. Μεγάλης εμβέλειας επενδύσεις από το κράτος και πρώτες σημαντικές επενδύσεις από ιδιώτες. Σημαντικές αλλαγές στη χωρική και λειτουργική οργάνωση της περιοχής, ώστε να εξυπηρετούνται οι τουρίστες. Πρώτες ομάδες

οργανωμένου τουρισμού που ταξιδεύουν χρησιμοποιώντας υπηρεσίες. Η περιοχή αποκτά διαφημιστική "εικόνα".

- Τρίτο Στάδιο: Οργανωμένη μαζική υποδομή τουρισμού του "πακέτου". Υπηρεσίες και δραστηριότητες για εξυπηρέτηση τουριστών. Η περιοχή μετατρέπεται σε "τουριστικό προορισμό" με διεθνείς προδιαγραφές. Έρχονται κυρίως τουρίστες με οργανωμένα πακέτα τουρισμού διακοπών μέσω των "tour operators". Η διαφημιστική "εικόνα" της περιοχής διεθνοποιείται και συμβάλει στη μαζική προσέλευση τουριστών.

Βεβαίως, πρέπει να σημειωθεί ότι τα παραπάνω δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα γενικής εφαρμοσιμότητας, δηλαδή να ισχύουν για κάθε περιοχή, ωστόσο, αν τα δεδομένα του χώρου και γενικά οι αρχικές βασικές υποθέσεις συγκλίνουν με αυτές των αναλύσεων που περιγράφηκαν ανωτέρω, τότε είναι σημαντικές οι πιθανότητες επαλήθευσης. Παρ' όλα αυτά, δεδομένου ότι η ζήτηση και οι παράγοντες που την διαμορφώνουν συνεχώς μεταβάλλονται και αντίστοιχα οι πολιτικές και ο σχεδιασμός ανταποκρίνονται στις αλλαγές αυτές υπάρχουν περιθώρια μια περιοχή να παραμείνει σε ένα στάδιο αλλά και πιθανότητα να μη διέλθει μια περιοχή καθόλου από κάποια στάδια.

2.1.5 ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ: Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι περισσότερες εννοιολογικές οριοθετήσεις προσδίδουν στον όρο μαζικός το χαρακτηριστικό "οργανωμένος". Ουσιαστικά, δηλαδή, ταυτίζεται ο τρόπος οργάνωσης του ταξιδιού με το χαρακτήρα του. Το παραπάνω πλαίσιο συμπληρώνεται με το κίνητρο του τουρίστα ως παράγοντας που συντελεί καθοριστικά στην ανάπτυξη μορφών τουρισμού εκτός του μαζικού, δηλαδή στην επιθυμία για αξιοποίηση διαφορετικών τουριστικών προϊόντων από τα κυρίαρχα, όπως στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού (ήλιος, θάλασσα κ.λπ.).

Μια ολοκληρωμένη θεώρηση των προβλημάτων από την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού επιχειρήθηκε από τον Butler (1991), από το άρθρο του οποίου ο Κομίλης (2007) αναφέρει συνοπτικά τις ακόλουθες προβληματικές καταστάσεις:

- Άγνοια ή παραγνώριση των πραγματικών διαστάσεων και της δυναμικής του τουρισμού, καθώς και των περιβαλλοντικών παραμέτρων που εμπλέκονται στη διαδικασία τουριστικής ανάπτυξης.
- Έλλειψη συνειδητοποίησης, κατανόησης και αναγνώρισης του τουρισμού ως βιομηχανίας που προκαλεί επιπτώσεις σημαντικής εμβέλειας, καθώς και των δυσκολιών αναίρεσης ή αναστροφής των αλλαγών που προκαλούνται.
- Έλλειψη δυνατότητας ή και ικανότητας να προσδιοριστούν επίπεδα αιεφόρου ανάπτυξης και χωρητικότητας (capacity) και να εφαρμοστούν ολοκληρωμένες και αποδοτικές πολιτικές διαχείρισης και ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης.
- Έλλειψη σωστής αναγνώρισης της αξίας και της αναπτυξιακής δυναμικής του τουρισμού, των ποικίλων διασυνδέσεων του τουρισμού με το οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό σύστημα, αλλά και έλλειψη αναγνώρισης των αλλαγών που αυτός προκαλεί, δυσχεραίνοντας μια ολοκληρωμένη ανταπόκριση και παρέμβαση στην επίλυση των προβλημάτων.
- Έλλειψη συνεργασίας, συμφωνίας και συνεννόησης (consensus) μεταξύ διαφόρων φορέων σε διάφορα χωρικά και διοικητικά επίπεδα ως προς τα επιθυμητά επίπεδα τουριστικής ανάπτυξης, τις ενδεικνυόμενες μορφές και κατευθύνσεις και τις αναγκαίες πολιτικές ρυθμίσεων και διαχείρισης. (σελ.42-43)

Οι κοινωνικές αλλαγές και εξελίξεις στον τρόπο διεξαγωγής των ταξιδιών στις χώρες αποστολής (νέα κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα, αύξηση του ελεύθερου χρόνου και του αριθμού των ετήσιων ταξιδιών, στροφή στην παραδοσιακή ζωή και στο περιβάλλον της υπαίθρου, αλλαγές στα κίνητρα κ.λπ.) σε συνδυασμό με τις αλλαγές στα οργανωτικά χαρακτηριστικά του τουριστικού τομέα και στις επιλογές των τουριστών (αλματώδης επέκταση της χρήσης του διαδικτύου, βελτίωση των υποδομών και υπηρεσιών, αυξημένη ευαισθησία για την προστασία του περιβάλλοντος κ.λπ.) αλλά και η αμφισβήτηση του οφέλους των τουριστικών περιοχών από το μαζικό τουρισμό αποτέλεσαν τους βασικότερους παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού (Κοκκώσης, Τσάρτας & Γκρίμπα, 2011). Επιπλέον, η αναγκαιότητα για αντιμετώπιση του προβλήματος της εποχικότητας, για γεωγραφική ανακατανομή της τουριστικής κίνησης και ανάδειξη νέων περιοχών, η ανάγκη να συνεκτιμάται πλέον ο παράγοντας "περιβάλλον" κ.λπ. από την πλευρά της

πολιτικής και του σχεδιασμού συνέβαλαν προσθετικά στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

2.2 ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ- ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.2.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ενιαίος ορισμός για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού δεν υπάρχει. Γενικά, υπάρχει η τάση, κυρίως από τους εμπλεκόμενους στη διαμόρφωση τουριστικής πολιτικής, να χαρακτηρίζεται οποιαδήποτε μορφή τουρισμού που δεν είναι μαζική ή συμβατική ως “εναλλακτική”, "υπεύθυνη" ή/και “βιώσιμη”. Σε αυτό συμβάλει η σύγχυση στις έννοιες που έχει παρατηρηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία με έμφαση στη σύνδεση των ΕΕΜΤ με τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τους Κοκκώση και Τσάρτα (2001):

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αποτελούν τμήμα των ειδικών μορφών και χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός κυρίαρχου ειδικού κινήτρου στη ζήτηση το οποίο συνδέεται με συγκεκριμένα θέματα όπως: φυσιολατρία, ταξίδια περιπέτειας, αθλητισμός, περιήγηση, περιβάλλον, γνωριμία με την τοπική παράδοση. Στις εναλλακτικές μορφές, οι τουρίστες συχνά επιλέγουν ένα τρόπο οργάνωσης και διεξαγωγής του ταξιδιού στον οποίο κυριαρχεί η αυτονομία στις επιλογές και η περιήγηση με μικρή ή ελάχιστη χρήση υπηρεσιών οργανωμένου τουρισμού. Επιπλέον, στις εναλλακτικές μορφές καταγράφεται η ανάπτυξη μιας ειδικής υποδομής που εξυπηρετεί τους συγκεκριμένους τουρίστες. Τέλος, κοινός παρονομαστής, τόσο στη ζήτηση όσο και στην προσφορά των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αποτελεί ο σεβασμός της τοπικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής δομής. (σελ.82)

Αξίζει επίσης να επισημανθεί, βάσει ενός γενικότερου ορισμού ότι "ο εναλλακτικός τουρισμός περιλαμβάνει μορφές τουρισμού οι οποίες είναι σύμφωνες με τις φυσικές, κοινωνικές και κοινοτικές αξίες και επιτρέπουν στους οικοδεσπότες και στους τουρίστες να απολαύσουν μια θετική και αξιόλογη αλληλεπίδραση καθώς και κοινές εμπειρίες" (Smith & Eadington, 1992, σελ.3).

Κύρια χαρακτηριστικά της έννοιας “εναλλακτικός τουρισμός” (που συνήθως περιλαμβάνει και τους όρους “κατάλληλος”, “υπεύθυνος”, “ήπιος”) είναι (Κομίλης, 2007):

- Η μικρής κλίμακας, ελεγχόμενη και ρυθμιζόμενη ανάπτυξη.
- Η ποικιλία δραστηριοτήτων σε βάση ατομική/ ανεξάρτητη ή μικρής κλίμακας.
- Η έμφαση στην απόκτηση εμπειριών για τις τοπικές κουλτούρες και στη διατήρηση παραδοσιακών αξιών. (σελ.31)

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού λοιπόν εξ’ ορισμού θεωρούνται βιώσιμες, στην εφαρμογή τους όμως άλλοτε αποκτούν περισσότερα και άλλοτε λιγότερα χαρακτηριστικά βιωσιμότητας. Συνεπώς, υιοθετώντας την παραπάνω εννοιολογική οριοθέτηση, όσο ανακριβής και επισφαλής είναι ο χαρακτηρισμός “βιώσιμη” για μια μορφή τουρισμού που δεν ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, άλλο τόσο είναι και ο χαρακτηρισμός “εναλλακτική” και αυτό σημειώνεται ως κρίσιμο στοιχείο για την πορεία της ερευνητικής διαδικασίας. Άλλωστε, μια εκ των βασικών επιδιώξεων της βιώσιμης ανάπτυξης είναι αυτή να μπορεί να επιτευχθεί τόσο στους τουριστικούς χώρους που έχουν υιοθετήσει το πρότυπο του μαζικού τουρισμού, όσο και σε αυτούς τους χώρους όπου ο τουρισμός αρχίζει να αποκτά σταδιακά αυξανόμενο ρόλο στην αναπτυξιακή δυναμική του τόπου. Επίσης, πρέπει να τονιστεί ότι κάθε μικρή κλίμακας επένδυση δεν είναι αυτομάτως βιώσιμη ή εναλλακτική.

Σύμφωνα δε και με τον Butler (1999, σελ.12): "Είναι σχεδόν αδύνατο να υπάρξει μια μορφή τουρισμού που να μην έχει επιδράσεις στο χώρο στον οποίο αναπτύσσεται. Η αφελής υπόθεση ότι ο τουρισμός που στρέφεται στη φύση αυτόματα είναι βιώσιμος όχι μόνο είναι λανθασμένη αλλά μπορεί να αποδειχτεί και επιβλαβής". Μάλιστα, συνεχίζει αναφερόμενος στο παράδειγμα του οικοτουρισμού ότι καθώς αυτός αναπτύσσεται μέσα σε ιδιαίτερα ευαίσθητα και τρωτά περιβάλλοντα, μερικά από τα οποία δεν μπορούν να αντέξουν ούτε μέτρια επίπεδα χρήσης, οι επιπτώσεις σε αυτά, αν και είναι μικρές μεμονωμένα, μπορούν να γίνουν σοβαρές λόγω του χώρου στον οποίο εμφανίζονται ή λόγω των αθροιστικών αποτελεσμάτων τους.

Στη συνέχεια, για την καλύτερη αποσαφήνιση της έννοιας και των χαρακτηριστικών του εναλλακτικού τουρισμού, σημειώνονται οι διαφορές που παρουσιάζει ο

εναλλακτικός τουρισμός σε σχέση με το μαζικό, καθώς και τις περισσότερες ειδικές μορφές τουρισμού (Ανδριώτης, 2008):

- Στον εναλλακτικό τουρισμό οι αλλαγές στο υπάρχον κοινωνικοοικονομικό σύστημα και στο περιβάλλον προσανατολίζονται στη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού, στην προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, στην προβολή και αναζωογόνηση της ντόπιας κουλτούρας κ.λπ., ενώ στο μαζικό η προστασία του περιβάλλοντος και του πολιτισμού και η προαγωγή της ποιότητας ζωής του ντόπιου πληθυσμού δεν αποτελούν πρωταρχικό στόχο. Αντ' αυτού υπερισχύει το οικονομικό όφελος.
- Για την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού απαραίτητο είναι να γίνουν μικρής κλίμακας επενδύσεις. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι ο εναλλακτικός τουρισμός δε χρησιμοποιεί τις υποδομές που δημιουργήθηκαν για την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού. Ωστόσο, η ανορθολογική διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που διαθέτει ένας τουριστικός προορισμός μπορεί να οδηγήσει σε μετατροπή του προτύπου τουριστικής ανάπτυξης από αυτό του εναλλακτικού τουρισμού σε αυτό του μαζικού τουρισμού διακοπών.
- Ενώ ο μαζικός τουρίστας θεωρείται παθητικός και τα κίνητρά του επικεντρώνονται στα λεγόμενα "3S", με τις ενεργητικές δραστηριότητες να έχουν δευτερεύουσα σημασία, ο εναλλακτικός τουρίστας θεωρείται ενεργητικός με αυτοσκοπό την περιήγηση, τη γνωριμία με το περιβάλλον και τον πολιτισμό της περιοχής που επισκέπτεται και τη συναναστροφή με τον ντόπιο πληθυσμό.
- Στην ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού πρωταρχικό ρόλο διαδραματίζουν οι ντόπιοι κάτοικοι ως επενδυτές, εργαζόμενοι και οικοδεσπότες. Συνεπώς, στον εναλλακτικό τουρισμό ο ντόπιος πληθυσμός συμμετέχει ενεργά και με ποικίλους τρόπους στην παροχή υπηρεσιών, κάτι που τις περισσότερες φορές δε συμβαίνει στο μαζικό.

Στο πλαίσιο του νέου, προσανατολισμένου σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού ενδιαφέροντος, ο οικοτουρισμός θεωρείται ότι κατέχει την κυρίαρχη θέση.

2.2.2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στη σχετική διεθνή βιβλιογραφία διαπιστώνεται σύγχυση σχετικά με τον ορισμό του οικοτουρισμού, τα βασικά χαρακτηριστικά του, τις δραστηριότητες και τις αρχές του. Η απουσία ενός ορισμού κοινά αποδεκτού από την ακαδημαϊκή κοινότητα, από αυτούς που διαμορφώνουν αλλά και από αυτούς που ασκούν πολιτική και εν γένει από το σύνολο των εμπλεκόμενων στο τουριστικό σύστημα έχει οδηγήσει και στην απουσία αξιόπιστων δεδομένων για το σημερινό μέγεθος του τομέα. Σκοπός αυτής της ενότητας δεν είναι να δοθεί ακόμη μια απάντηση στην ερώτηση "τι είναι οικοτουρισμός;" ή "ποιες δραστηριότητες περιλαμβάνει;" κ.λπ. αλλά να αναγνωριστεί ο πολύπλευρος χαρακτήρας του φαινομένου, να φωτιστούν οι διαφορετικές πτυχές που εστιάζει η κάθε προσέγγιση, προκειμένου να διερευνηθεί στη συνέχεια μέσω της ερευνητικής διαδικασίας η αναπτυξιακή προοπτική του. Επιπλέον, λόγω της ιδιαίτερης φύσης αυτής της μορφής τουρισμού, ο τρόπος με τον οποίο ορίζει κάποιος τον οικοτουρισμό προϋποθέτει και συνεπάγεται μια ιδεολογική τοποθέτηση και μια ηθική προσέγγιση για το μέλλον των φυσικών περιοχών αλλά και γενικότερα για την τουριστική ανάπτυξη. Συνεπώς, ο εννοιολογικός προσδιορισμός του οικοτουρισμού λειτουργεί ως ο θεμέλιος λίθος της έρευνας, επί του οποίου θα δομηθεί στη συνέχεια η έρευνα πεδίου.

2.2.2.1 ΑΙΤΙΑ, ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ "ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ"

Ο οικοτουρισμός αναδύθηκε με την ανάπτυξη του περιβαλλοντικού κινήματος (από τη δεκαετία του '70). Η περιβαλλοντική ευαισθησία σε συνδυασμό με την αυξανόμενη δυσαρέσκεια από τον συμβατικό-μαζικό τουρισμό οδήγησε στην επιλογή του οικοτουρισμού ως ένα εναλλακτικού τρόπου τουρισμού, περισσότερο περιβαλλοντικά αλλά και κοινωνικά ευαισθητοποιημένου. Ταυτόχρονα, κυρίως από τη δεκαετία του 1980 πολλά ήταν τα παραδείγματα λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών που στήριζαν την ανάπτυξή τους στον οικοτουρισμό, αφενός ως μέσο διατήρησης της πλούσιας φυσικής κληρονομιάς τους και αφετέρου ως μέσο οικονομικής μεγέθυνσης.

Σύμφωνα με τον Hvenegaard (1994), δύο είναι οι παράγοντες στους οποίους αποδίδεται η ανάπτυξη του οικοτουρισμού και αυτοί αφορούν τη ζήτηση:

- Πρώτον, οι τουρίστες ενδιαφέρονται περισσότερο για μια εκπαιδευτική εμπειρία σε φυσικά περιβάλλοντα, έχουν αναπτύξει μια αίσθηση σπουδαιότητας για την επίσκεψη σε αυτές τις περιοχές, ενώ είναι δυσαρεστημένοι από τα παραδοσιακά, κοσμοβριθή τουριστικά κέντρα.
- Δεύτερον, ο οικοτουρισμός έχει υποβοηθηθεί από βελτιωμένες υποδομές, περισσότερες ταξιδιωτικές εταιρίες, εκτεταμένη δημοσιότητα και αναγνώριση από διάφορες κυβερνήσεις. (σελ.25)

Μια άποψη που εμφανίζεται σε πολλές έρευνες-μελέτες (Blamey, 2001, σελ.5· Fennell, 2001, σελ.58) υποστηρίζει ότι ο πρώτος που χρησιμοποίησε επίσημα τον όρο "οικοτουρισμός" ήταν ο Ceballos- Lascurain (1987). Τον όρισε ως "το ταξίδι προς σχετικά αμόλυντες ή αδιατάρακτες φυσικές περιοχές με στόχο τη μελέτη, το θαυμασμό και την απόλαυση του τοπίου και της άγριας φύσης καθώς και κάθε πολιτιστικής εκδήλωσης, που μπορεί να λαμβάνει χώρα σε αυτές τις περιοχές". Ωστόσο, η ιδέα της ενσωμάτωσης της διατήρησης, της τοπικής κοινωνίας και του τουρισμού ίσως για πρώτη φορά αρθρώθηκε από τον Kenton Miller το 1978 στο σχεδιασμό εθνικού πάρκου στην Λατινική Αμερική. Ο Miller υποστήριξε ότι η ανάπτυξη οφείλει να ενσωματώνει το οικολογικό ενδιαφέρον με τους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες, ώστε να αντιμετωπίσει τόσο τις περιβαλλοντικές όσο και τις ανθρώπινες ανάγκες (οικο-ανάπτυξη) (Honey, 2008).

Ακόμη παλαιότερα, ο Hetzer (1965), χρησιμοποίησε τον όρο για να εξηγήσει την πολύπλοκη σχέση ανάμεσα στους τουρίστες και στο περιβάλλον και την κουλτούρα με την οποία έρχονται σε επαφή. Ο Hetzer προσδιόρισε τέσσερις θεμελιώδεις αρχές που πρέπει να ισχύουν προκειμένου να έχουμε μια πιο υπεύθυνη μορφή τουρισμού (Blamey, 2001· Fennell, 2001):

- Ελάχιστη περιβαλλοντική όχληση.
- Ελάχιστη επίδραση στις κοινότητες υποδοχής και μέγιστος σεβασμός σε αυτές.
- Μέγιστα οφέλη για τους ντόπιους κατοίκους.
- Μέγιστη ικανοποίηση για τους τουρίστες.

2.2.2.2 ΟΡΙΣΜΟΙ, ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Σύμφωνα με τον επίσημο ορισμό του Παγκόσμιου Οργανισμού για τον Οικοτουρισμό, τον πρώτο παγκόσμιο οργανισμό για τον οικοτουρισμό, "ο οικοτουρισμός είναι το υπεύθυνο ταξίδι σε φυσικές περιοχές που συντηρεί το περιβάλλον και στηρίζει την ευημερία των τοπικών κατοίκων" (The International Ecotourism Society, 1990).

Ο Fennell στο σύγγραμμά του "Οικοτουρισμός" παραθέτει τουλάχιστον 14 διαφορετικούς ορισμούς του οικοτουρισμού και διατυπώνει το δικό του ορισμό, ο οποίος στηρίζεται σε αυτά που πιστεύει πως είναι τα σημαντικότερα στοιχεία του φαινομένου και στην ανάγκη ύπαρξης ακρίβειας στις αρχές αυτές. Ο ορισμός, λοιπόν, του Fennell (2001), έχει ως εξής:

Οικοτουρισμός είναι μια βιώσιμη μορφή φυσικού τουρισμού, που εστιάζεται κατά κύριο λόγο στην εμπειρία και την επιμόρφωση σχετικά με τη φύση και η οποία λαμβάνει μια τέτοια δεοντολογική μορφή διαχείρισης, ώστε να έχει μικρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, να μην είναι καταναλωτική και να προσανατολίζεται στην τοπική κοινότητα (έλεγχος, οφέλη και κλίμακα). Τέλος, ο οικοτουρισμός λαμβάνει χώρα σε φυσικές περιοχές και θα πρέπει να συμβάλλει στην προστασία των περιοχών αυτών. (σελ.73)

Σύμφωνα με την Honey (2008), ο πραγματικός οικοτουρισμός διακρίνεται από τα παρακάτω επτά χαρακτηριστικά:

- Αφορά το ταξίδι σε φυσικές περιοχές, οι οποίες συνήθως υπόκεινται σε κάποιο καθεστώς προστασίας (σε εθνικό, διεθνές, τοπικό ή ιδιωτικό επίπεδο).
- Ελαχιστοποιεί τις επιπτώσεις χρησιμοποιώντας ανακυκλωμένα υλικά, τοπικά υλικά που αφθονούν στην περιοχή, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, περιβαλλοντικά και πολιτιστικά ευαίσθητο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, ελεγχόμενο αριθμό και συμπεριφορά τουριστών κ.λπ.
- Δομεί περιβαλλοντική συνείδηση μέσω της εκπαίδευσης τόσο των κατοίκων όσο και των τουριστών. Βασικό, επίσης, στον "καλό" οικοτουρισμό είναι οι καλά εκπαιδευμένοι, πολύγλωσσοι, φυσιογνώστες οδηγοί με δεξιότητες στη φυσική και πολιτιστική ιστορία, στην περιβαλλοντική ερμηνεία, στις αρχές της ηθικής και την αποτελεσματική επικοινωνία.

- Παρέχει άμεσα οικονομικά οφέλη για τη διατήρηση, δηλαδή την περιβαλλοντική προστασία, έρευνα και εκπαίδευση μέσω ποικίλων μηχανισμών, όπως τα εισιτήρια εισόδου σε πάρκα, οι φόροι σε ταξιδιωτικές εταιρίες, ξενοδοχεία, αεροδρόμια κ.λπ. και η εθελοντική προσφορά.
- Παρέχει οικονομικά οφέλη και ενδυνάμωση για την τοπική κοινωνία. Η τοπική κοινωνία πρέπει να εμπλέκεται στο εισόδημα που εισέρχεται αλλά και σε άλλα απτά οφέλη (π.χ. υποδομές) από την περιοχή που προστατεύεται και τις τουριστικές της εγκαταστάσεις.
- Σέβεται τον τοπικό πολιτισμό. Αυτό δεν είναι εύκολο, κυρίως γιατί ο οικοτουρισμός συχνά αφορά στο ταξίδι σε απομακρυσμένες περιοχές όπου κυριαρχούν οι μικρές και απομονωμένες κοινότητες που έχουν μικρή εμπειρία στην συναναστροφή με ξένους. Άλλωστε μέρος του να είσαι υπεύθυνος τουρίστας είναι να μάθεις εκ των προτέρων για τα τοπικά έθιμα, να σέβεσαι τους κανόνες ένδυσης και άλλους κοινωνικούς κανόνες και όχι να εισβάλεις στην κοινότητα εκτός αν είσαι καλεσμένος.
- Υποστηρίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δημοκρατικά κινήματα.

Λαμβάνοντας υπόψη λοιπόν τα παραπάνω χαρακτηριστικά η Honey (2008) καταλήγει στον παρακάτω ορισμό του οικοτουρισμού:

Οικοτουρισμός είναι το ταξίδι σε ευαίσθητες, άθικτες και συνήθως προστατευμένες περιοχές που αγωνίζεται να είναι χαμηλών επιπτώσεων και (συνήθως) μικρής κλίμακας. Βοηθάει στην εκπαίδευση του ταξιδιώτη, παρέχει κεφάλαια για τη διατήρηση, ωφελεί άμεσα την οικονομική ανάπτυξη και την πολιτική ισχύ των τοπικών κοινοτήτων και ενδυναμώνει τον σεβασμό για τους διαφορετικούς πολιτισμούς και τα ανθρώπινα δικαιώματα. (σελ.32-33)

Επίσης, ο οικοτουρισμός βάσει της ανάλυσης των Gale και Hill (2009, σελ.9) είναι:

- μικρής κλίμακας,
- μη καταναλωτικός⁵,
- ηθικός/ υπεύθυνος,

⁵ Όπως επισημαίνει ο Hvenegaard (1994): "Ο όρος "μη καταναλωτικός" στον οικοτουρισμό δεν χρησιμοποιείται για να υπονοηθεί ότι δεν υπάρχουν επιπτώσεις αλλά για να υποστηριχθεί ότι η άγρια φύση δε θα εξαφανιστεί ή δε θα επηρεασθεί μόνιμα από μια εμπειρία αναψυχής σχετική με αυτήν (σελ.25).

- επωφελής για την τοπική κοινωνία και
- ενθαρρυντικός της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς, όταν συνοδεύεται από ερμηνεία.

Ο Diamantis (1999) αξιολογώντας τους διαφορετικούς ορισμούς που έχουν δοθεί για να προσδιορίσουν τον οικοτουρισμό καταλήγει στο ότι οι περισσότεροι από αυτούς περιλαμβάνουν τρία κοινά συστατικά:

- Ο οικοτουρισμός βασίζεται στη φύση. Το πρωτεύον θέμα είναι ότι ο οικοτουρισμός λαμβάνει χώρα και σε προστατευόμενες και μη-προστατευόμενες περιοχές, και ότι έχει ορισμένες ομοιότητες με το φυσικό τουρισμό.
- Η βιώσιμη διαχείριση. Ο οικοτουρισμός πρέπει να καταργήσει το σύνδρομο, όπου το επίκεντρο είναι ο τουρισμός (tourism-centered) και να υιοθετήσει την προσέγγιση όπου το επίκεντρο είναι η φύση (nature - centered) προκειμένου να εκφραστεί η βιωσιμότητα παρά οι αρχές του τουρισμού.
- Η εκπαίδευση-ερμηνεία. Οι διαφορετικοί τύποι περιβαλλοντικών εκπαιδευτικών/επιμορφωτικών προγραμμάτων ανέδειξαν διάφορα ζητήματα. Το κρίσιμο ζήτημα σε αυτά τα προγράμματα είναι, πως πρέπει να αντανακλούν τις ανάγκες και τα αιτήματα τόσο των συμμετεχόντων/εμπλεκόμενων όσο και των καταναλωτών.

Η Wight (1994) υποστηρίζει ότι δύο είναι οι οπτικές που κυριαρχούν στον οικοτουρισμό: η πρώτη οραματίζεται ότι το δημόσιο ενδιαφέρον για το περιβάλλον μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο να προωθήσει ένα προϊόν και η δεύτερη ότι το ίδιο ενδιαφέρον μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο να συντηρήσει τους πόρους πάνω στους οποίους αυτό το προϊόν βασίζεται. Αυτές οι οπτικές βέβαια απαιτείται να μην είναι αμοιβαία αποκλειόμενες αλλά συμπληρωματικές.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα προσέγγιση είναι των Yeο και Piper (2011) από το πεδίο των κοινωνικών επιστημών, που αντιμετωπίζει το ζήτημα του ορισμού του οικοτουρισμού ως ένα ηθικό και στην πραγματικότητα πολιτικό ζήτημα. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

Για να απαντηθεί η ερώτηση "τι είναι οικοτουρισμός;" δεν πρόκειται απλά να πούμε κάτι γι' αυτό που στην πραγματικότητα μετριέται ή αποκαλείται οικοτουρισμός

αλλά μάλλον γι' αυτό, τυπικά μιλώντας, που θα έπρεπε να μετρηθεί ή να ονομαστεί οικοτουρισμός. Η απάντηση σε αυτήν την ερώτηση έχει σημασία όχι μόνο για στατιστικούς λόγους αλλά και για πολιτικούς, στο μέτρο που η πολιτική επιδιώκει να διαμορφώσει, να διαχειριστεί και να ελέγξει την αυξανόμενη βιομηχανία του οικοτουρισμού. (σελ.12)

Και παρακάτω συμπληρώνουν οι συγγραφείς πως "οι άνθρωποι με διαφορετικές ηθικές απόψεις επομένως θα τείνουν να ορίσουν ή να κατανοήσουν την έννοια ώστε να την οδηγήσουν προς το μέλλον που προτιμούν. Στην περίπτωση του οικοτουρισμού, το ζητούμενο είναι πως ο οικοτουρισμός πρέπει να ελεγχθεί και να ρυθμιστεί" (Yeo & Piper, 2011, σελ.12).

Επιπλέον, ενώ οι πρώτες εννοιολογικές προσεγγίσεις επικεντρώνονταν στην εμπειρία που αναζητά ο τουρίστας, η οποία βασίζεται στη φύση, οι πιο πρόσφατοι ορισμοί δίνουν έμφαση στις ποικίλες αρχές που σχετίζονται με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς σταδιακά αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο από τη βιομηχανία και τις κυβερνήσεις ότι ο φυσικός τουρισμός μπορεί να είναι βιώσιμος μακροπρόθεσμα μόνο αν μια ηθική και προληπτική διαχείριση από την άποψη της οικοτουριστικής προσφοράς εφαρμοστεί (Blamey, 2001).

Συνοψίζοντας, η ανάλυση των ορισμών παρουσιάζει τέσσερις βασικούς πυλώνες που στηρίζουν το οικοδόμημα του οικοτουρισμού:

1. Ενδιαφέρον για τη *φύση* και συμβολή στην προστασία της.
2. Οφέλη για την *τοπική κοινωνία*.
3. Προώθηση της *εκπαίδευσης και ερμηνείας*.
4. *Βιώσιμη διαχείριση*.

Τέλος, η παρούσα έρευνα υιοθετεί και έναν πέμπτο πυλώνα, ο οποίος θεωρείται από ορισμένους συγγραφείς (όπως οι Blamey, Fennell, Honey, Hill και Gale), όχι ωστόσο από την πλειοψηφία, βασικός στον προσδιορισμό του οικοτουρισμού και αυτός είναι η *μικρή κλίμακα* υποστηρίζοντας πως αν ο οικοτουρισμός δε διατηρείται στην κλίμακα αυτή, τότε και πάλι θα παρουσιάζονται σταδιακά οι επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, ο οποίος είναι συνυφασμένος με τη μεγάλη κλίμακα.

Ασφαλώς, η έννοια της κλίμακας είναι εξαιρετικά σύνθετη, διακρίνεται από πολλές ερμηνείες και ποικίλες αναγνώσεις. Πέρα από την ευρέως γνωστή στις επιστήμες του χώρου ερμηνεία της ως "η αναλογία της έκτασης που καταλαμβάνει κάτι σε μια παράσταση προς την πραγματική του έκταση" (Μπαμπινιώτης, 2002), προσδιορίζεται και από ένα κυρίαρχο χαρακτηριστικό γνώρισμά της που είναι η αξιολόγηση. Στη βάση των παραπάνω στη συνέχεια της έρευνας τίθεται προς περαιτέρω διερεύνηση η σχέση βιωσιμότητας και κλίμακας μέσα από τη μελέτη διαφορετικών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης (μαζικός τουρισμός vs εναλλακτικός τουρισμός).

2.2.2.3 ΕΝΝΟΙΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

Όσον αφορά τη σχέση του οικοτουρισμού με άλλες παρόμοιες μορφές τουρισμού πρέπει να σημειωθεί ο λεπτός διαχωρισμός στον εννοιολογικό προσδιορισμό τριών μορφών τουρισμού που οι έρευνες λόγω ποικίλων δυσκολιών τείνουν να τους αντιμετωπίζουν ως μία. Οι μορφές αυτές είναι: ο οικοτουρισμός, ο τουρισμός φύσης και ο τουρισμός περιπέτειας και αυτό συμβαίνει γιατί και οι τρεις συνήθως λαμβάνουν χώρα σε φυσικές περιοχές περιβαλλοντικής σπουδαιότητας.

Πιο συγκεκριμένα, ο τουρισμός φύσης συνήθως στη βιβλιογραφία ορίζεται ως "το ταξίδι με στόχο την απόλαυση των μη ανεπτυγμένων φυσικών περιοχών και της φύσης" (Honey, 2008, σελ.7). Στην πράξη δηλαδή, βάσει των ορισμών που υιοθετεί η παρούσα έρευνα, κάποιος που κάνει οικοτουρισμό αυτόματα κάνει και φυσικό τουρισμό.

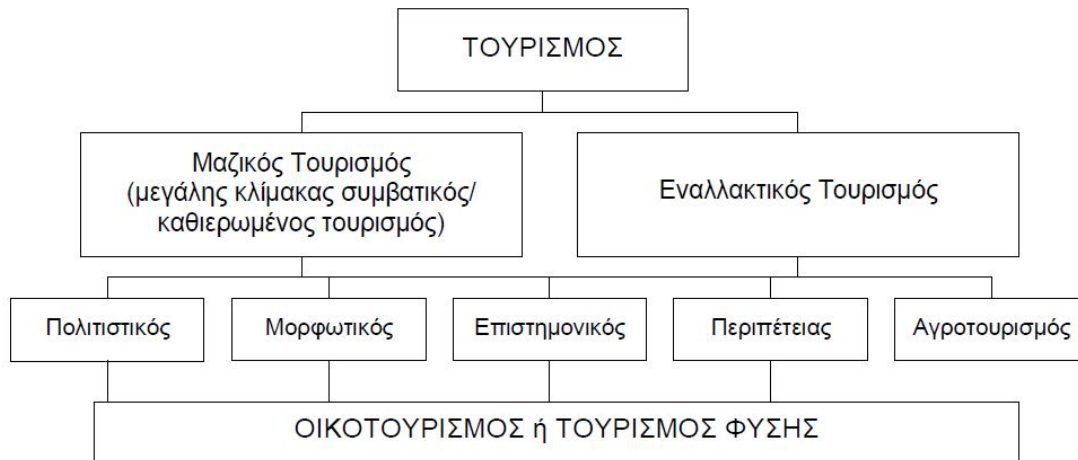
Αντίστοιχα, ο Buckley (2006, σελ.1) στο πρώτο βιβλίο που προσεγγίζει τον τουρισμό περιπέτειας, τον ορίζει ως "οργανωμένες εμπορικές περιηγήσεις όπου ο κύριος πόλος έλξης είναι μια υπαίθρια δραστηριότητα που στηρίζεται στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της φυσικής έκτασης, απαιτεί γενικά εξειδικευμένο αθλητικό ή παρόμοιο εξοπλισμό, και είναι συναρπαστική για τους πελάτες". Επίσης, είναι αρκετοί οι ερευνητές που υποστηρίζουν ότι ο οικοτουρισμός είναι τμήμα του τουρισμού περιπέτειας. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή πρέπει να επισημανθεί μια εκ των βασικών διαφορών τους που δεν επιτρέπει να συγκαταλεχθεί ο οικοτουρισμός στον τουρισμό περιπέτειας και αυτή είναι ότι στην περίπτωση του τουρισμού περιπέτειας το κυρίαρχο κίνητρο είναι η συμμετοχή σε μια περιπετειώδη- ρισκοκίνδυνη δραστηριότητα και όχι ο χώρος, δηλαδή το περιβάλλον που αυτή λαμβάνει χώρα. Συνεπώς, στην πράξη κάποιος

που κάνει οικοτουρισμό ή τουρισμό περιπέτειας υπό προϋποθέσεις δύναται να ανήκει και στις δύο αυτές μορφές τουρισμού.

Μάλιστα, δεδομένου ότι οι οικοτουρίστες δεν αποτελούν μια ομοιογενή ομάδα, έχουν αναπτυχθεί διάφορες κατηγοριοποιήσεις, οι οποίες τους κατατάσσουν σε διακριτές ομάδες (όπως αυτές αναφέρονται σε συγγράμματα των Fennell, Kusler, Lindberg, Κομίλη, Δέφνερ, Ανδριώτη και πολύ πρόσφατα των Κοκκώση, Τσάρτα και Γκρίμπα κ.ά.). Ειδικότερα, σύμφωνα με την προσέγγιση του Lindberg, οι οικοτουρίστες διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες (Burton, 1995 όπ. αναφ. στο Δέφνερ, 1999):

- *Φανατικοί (ή σκληροί)*. Είναι επιστήμονες, ερευνητές ή διάφορες άλλες ομάδες τουριστών ειδικά προορισμένων για σκοπούς σχετικούς με την εκπαίδευση και την προστασία του περιβάλλοντος.
- *Αφοσιωμένοι*. Είναι άτομα που ταξιδεύουν ειδικά για να δουν προστατευόμενες περιοχές και να κατανοήσουν την τοπική φυσική και πολιτισμική ιστορία.
- *Παραδοσιακοί*. Είναι άτομα που επισκέπτονται τους προορισμούς της άγριας φύσης για να πραγματοποιήσουν ένα ασυνήθιστο ταξίδι.
- *Περιστασιακοί*. Είναι άτομα που συμμετέχουν σε δραστηριότητες σε σχέση με τη φύση συμπτωματικά ως τμήμα ενός μεγαλύτερου ταξιδιού.

Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, τα παραπάνω η δυσκολία στη διάκριση των αμιγών οικοτουριστών οδήγησε την έρευνα να υιοθετήσει μια ευρύτερη εννοιολογική προσέγγιση του οικοτουρισμού που προτείνεται από τον Mieczkowski (1995) και παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 2.3. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, ο οικοτουρισμός ταυτίζεται με τον τουρισμό φύσης, δεν αποτελεί ιδιαίτερη ξεχωριστή μορφή εναλλακτικού τουρισμού αλλά καλύπτει ορισμένες μορφές του. Ωστόσο, πρέπει να είναι απολύτως σαφές ότι ακόμα και σε αυτήν την περίπτωση το κυρίαρχο κίνητρο παραμένει η επαφή/ γνωριμία με τη φύση. Κατά την άποψη του Κομίλη, πρόκειται για το πληρέστερο εννοιολογικό πλαίσιο για μια ολοκληρωμένη ανάλυση του οικοτουρισμού (Κομίλης, 2007).

Διάγραμμα 2.3: Εννοιολογική προσέγγιση οικοτουρισμού

Πηγή: Mieczkowski, 1995 όπ. αναφ. στο Κομίλης, 2007, σελ.36

Ο οικοτουρισμός, όμως, δε χαρακτηρίζεται μόνο από συγκεκριμένες δραστηριότητες αλλά και από ορισμένες βασικές αρχές, διαφορετικά δε μιλάμε για οικοτουρισμό. Για το λόγο αυτό κρίθηκε σκόπιμο να γίνει αναφορά όχι μόνο σε αυτές τις μορφές τουρισμού που είτε γιατί λαμβάνουν χώρα κυρίως στις ίδιες κατηγορίες χώρου (προστατευόμενες περιοχές) είτε γιατί περιλαμβάνουν κοινές δραστηριότητες (παρατήρηση της χλωρίδας και της πανίδας, διάσχιση φαραγγιών, πεζοπορία, ορειβασία, καταδύσεις κ.λπ.) θεωρούνται συναφείς μορφές αλλά και σε αυτές τις μορφές τουρισμού που πολλοί τις ταυτίζουν με τον οικοτουρισμό λόγω του τρόπου άσκησης της τουριστικής δραστηριότητας. Αυτές είναι: ο εναλλακτικός τουρισμός (όπως έχει αναλυθεί παραπάνω), ο βιώσιμος τουρισμός (θα ακολουθήσει στη συνέχεια η ανάλυσή του σε διακριτή ενότητα) αλλά και ο υπεύθυνος τουρισμός.

Η έννοια του υπεύθυνου τουρισμού παρουσιάστηκε επίσημα το 2002 στη Διεθνή Διάσκεψη του ΟΗΕ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ (Διακήρυξη του Κέιπ Τάουν). Σύμφωνα με τη Διακήρυξη του Κέιπ Τάουν, ως υπεύθυνος τουρισμός ορίζεται ο τουρισμός που:

- Ελαχιστοποιεί τις αρνητικές οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιπτώσεις.
- Παράγει μεγαλύτερα οικονομικά οφέλη για τους ντόπιους κατοίκους και ενισχύει την ευημερία των κοινοτήτων υποδοχής, βελτιώνει τις συνθήκες

εργασίας και την πρόσβαση στη βιομηχανία.

- Προϋποθέτει τη συμμετοχή των ντόπιων κατοίκων στις αποφάσεις που έχουν επιπτώσεις στις ζωές τους και στις ευκαιρίες γι' αυτούς.
- Συμβάλει θετικά στη διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και στη διατήρηση της παγκόσμιας ποικιλότητας.
- Παρέχει περισσότερες ευχάριστες εμπειρίες στους τουρίστες μέσω σημαντικότερων συνδέσεων με την τοπική κοινωνία και μεγαλύτερη κατανόηση των τοπικών πολιτιστικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων.
- Παρέχει πρόσβαση στα άτομα με ειδικές ανάγκες.
- Είναι πολιτιστικά ευαίσθητος, προκαλεί τον σεβασμό μεταξύ τουριστών και ντόπιων κατοίκων και δημιουργεί τοπική υπερηφάνεια και εμπιστοσύνη. (The International Centre of Responsible Tourism, χ.χ.).

2.2.2.4 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ

Η έλλειψη ενός ακριβούς ορισμού του οικοτουρισμού, οι πολλαπλοί ορισμοί που ενίοτε λειτουργούν και ανταγωνιστικά αφενός, αφετέρου αφήνουν σημαντικά περιθώρια ερμηνείας στον αναγνώστη μετακύλησαν τις δυσκολίες από το θεωρητικό μέρος και τον προσδιορισμό και στο κομμάτι της έρευνας και την ποσοτικοποίηση του μεγέθους αυτού του τομέα, με όρους οικονομικούς αλλά και κοινωνικούς και χωρικούς-περιβαλλοντικούς. Σήμερα, μια από τις λιγοστές αξιόπιστες πηγές για τα μεγέθη αυτά μας παρέχει ο Παγκόσμιος Οργανισμός για τον Οικοτουρισμό, ο οποίος έχει συγκεντρώσει τα στοιχεία από διάφορες πηγές και τα έχει καταγράψει ως εξής (The International Ecotourism Society, 2006):

- Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο οικοτουρισμός είχε ετήσια αύξηση 20%-34%.
- Το 2004 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού εκτιμούσε ότι ο οικοτουρισμός και ο τουρισμός φύσης γενικότερα αυξάνονταν παγκοσμίως τρεις φορές ταχύτερα από την τουριστική βιομηχανία στο σύνολό της.
- Ο φυσικός τουρισμός εκτιμάται ότι μεγεθύνεται 10%-12% ανά έτος στη διεθνή αγορά.
- Ο τουρισμός "ήλιου και άμμου" έχει "ωριμάσει" ως αγορά και η ανάπτυξή του προβλέπεται να παραμείνει στάσιμη. Αντίθετα, ο τουρισμός "εμπειρίας" -που

περιλαμβάνει τον οικοτουρισμό, τον φυσικό τουρισμό, τον τουρισμό κληρονομιάς, τον πολιτιστικό, και τον ήπιο τουρισμό περιπέτειας, καθώς επίσης και υποτομείς όπως ο αγροτικός και ο τουρισμός κοινότητας- είναι μεταξύ των μορφών τουρισμού που αναμένεται να αυξηθούν γρηγορότερα τις επόμενες δύο δεκαετίες.

- Το Πρόγραμμα Περιβάλλοντος των Ηνωμένων Εθνών (UNEP) και η Διεθνής Συντήρηση (CI) έχουν αποδείξει ότι το μεγαλύτερο μέρος της επέκτασης του τουρισμού εμφανίζεται μέσα και γύρω από τις φυσικές περιοχές.
- Οι αναλυτές προβλέπουν αύξηση των οικο-θερέτρων (eco-resorts) και των ξενοδοχείων, και μια ραγδαία ανάπτυξη στον φυσικό τουρισμό, έναν τομέα που ήδη αυξάνεται κατά 20% ετησίως.

2.2.2.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στο σημείο αυτό γίνεται μια επιλεκτική αναφορά σε ορισμένες προσεγγίσεις των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της οικοτουριστικής ανάπτυξης, με έμφαση στην οικονομική αξία του οικοτουρισμού σε σύγκριση με αυτήν του μαζικού τουρισμού μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα (The International Ecotourism Society, 2006):

- Στη Δομίνικα, στην Καραϊβική, οι τουρίστες που διαμένουν σε μικρά βασισμένα στη φύση καταλύματα δαπανούν 18 φορές περισσότερο απ' ό,τι οι επιβάτες κρουαζιέρας που επισκέπτονται το νησί.
- Στο εθνικό πάρκο "Komodo" στην Ινδονησία, οι ανεξάρτητοι ταξιδιώτες δαπανούν σχεδόν 100 δολάρια τοπικά ανά διαμονή, ενώ οι τουρίστες του "πακέτου" μόνο το ήμισυ αυτού. Αντιθέτως, οι αφίξεις με κρουαζιερόπλοια αποφέρουν κατά μέσο όρο 3 cents στην τοπική οικονομία.
- Το 80% των χρημάτων για τα πακέτα διακοπών "all inclusive" πηγαίνουν στις αεροπορικές εταιρίες, τα ξενοδοχεία, και άλλες διεθνείς επιχειρήσεις. Η μίσθωση και αγορά οικολογικών κατοικιών (ecolodge) τοπικά, μερικές φορές αποδίδει τουλάχιστον το 95% των χρημάτων στην τοπική οικονομία.
- Οι καθημερινές δαπάνες των τουριστών με βασικό κίνητρό τους τον πολιτισμό (άνω των €70/US\$90) είναι υψηλότερες από αυτές των τουριστών για διακοπές

(€52/US\$67), για θάλασσα (€48/US\$62), για "city-break" (€42/US\$54) ή αυτών που επιλέγουν ένα ταξίδι στον αγροτικό χώρο.

Επίσης, το Κέντρο Υπεύθυνου Ταξιδιού αναφέρει ως οικονομικές επιπτώσεις του οικοτουρισμού τα εξής (Center For Responsible Travel, χ.χ.):

- Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών (UNWTO) υπολογίζει ότι το 2007 ο οικοτουρισμός κατέλαβε το 7% της διεθνούς αγοράς.
- Σύμφωνα με το "Travel Weekly", ο βιώσιμος τουρισμός θα μπορούσε να αυξηθεί στο 25% της παγκόσμιας τουριστικής αγοράς ως το 2012, φτάνοντας την αξία του τομέα σε περίπου \$473 δισεκατομμύρια ετησίως.

Η Wight (1994) μελετώντας τις προσεγγίσεις των Ziffer (1989), Boo (1990) και Lindberg (1991) σχετικά με την οικονομική διάσταση των επιπτώσεων του οικοτουρισμού καταλήγει πως αν αυτός γίνει αντικείμενο σχεδιασμού, ανάπτυξης και διαχείρισης με ορθολογικό τρόπο τότε μπορεί να έχει σημαντικά θετικά οικονομικά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα:

- Οικονομική διαφοροποίηση, ειδικά σε αγροτικές, περιφερειακές και μη βιομηχανοποιημένες περιοχές.
- Μακροπρόθεσμη οικονομική σταθερότητα.
- Τάση για υψηλότερες δαπάνες και μεγαλύτερη σε διάρκεια διαμονή των οικοτουριστών.
- Ζήτηση για τοπικά αγαθά και υπηρεσίες, η οποία ωφελεί την τοπική οικονομία.
- Ανάπτυξη υποδομών.
- Αύξηση απολαβών από τις εξαγωγές.

Συνολικά, τα δυνητικά κοινωνικο-οικονομικά οφέλη από την ανάπτυξη του οικοτουρισμού μπορούν να διακριθούν στις κατηγορίες (Κομίλης, 2007, σελ.48):

- Συναλλαγματικές εισροές αλλοδαπών και έσοδα από δαπάνες ντόπιων επισκεπτών.
- Διαφοροποίηση και ενδυνάμωση της τοπικής οικονομίας, ειδικά σε απομακρυσμένες/ αγροτικές περιοχές.
- Αύξηση άμεσης και έμμεσης απασχόλησης.

- Δημιουργία και αύξηση της ζήτησης για ορισμένα τοπικά αγροτικά προϊόντα (π.χ. οικολογικά/ βιολογικά) και σχετικά κέντρα διατροφής.
- Παρακίνηση/ στήριξη της ανάπτυξης ντόπιων βιοτεχνικών προϊόντων (π.χ. λαϊκής τέχνης) και καταστημάτων διάθεσής τους.
- Ενθάρρυνση/ προώθηση της ανάπτυξης και βελτίωσης τοπικών δικτύων και υπηρεσιών μεταφορών/ επικοινωνιών, αλλά και της διαμόρφωσης και υλοποίησης προγραμμάτων περιβαλλοντικής προστασίας.

2.2.2.6 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Ο Cater (1994) πολύ νωρίς διατυπώνει κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με το αν ο οικοτουρισμός είναι μια βιώσιμη επιλογή. Αρχικά διερευνά ζητήματα όπως, αν ο οικοτουρισμός είναι προϊόν ή αρχή, αν η βιωσιμότητα είναι ρητορική ή πραγματική, αν υπάρχει η επιλογή της οικοτουριστικής ανάπτυξης όσον αφορά κυρίως τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες ή αυτό απλά υπαγορεύεται. κ.ά. Αναμφισβήτητα η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένα από τα βασικότερα προαπαιτούμενα της οικοτουριστικής ανάπτυξης. Χωρίς επαρκή περιβαλλοντική προστασία η οικοτουριστική ανάπτυξη υπονομεύεται και αναπόφευκτα η τωρινή και μελλοντική προοπτική του συνόλου των εμπλεκόμενων μερών στο τουριστικό σύστημα (τουρίστες, τόποι, οργανισμοί κ.λπ.) τίθεται σε κίνδυνο. Ο Cater (1994) τη δεκαετία του '90 αναγνωρίζει τέσσερα διαφορετικά σενάρια, τα οποία αντανακλούν τη σχέση περιβάλλοντος και ανάπτυξης. Το πρώτο σενάριο ("the win-win scenario") είναι η κατάσταση όπου η θετική σύνδεση μεταξύ περιβάλλοντος και ανάπτυξης οδηγεί ταυτοχρόνως τόσο σε περιβαλλοντική ενδυνάμωση όσο και σε προώθηση της αύξησης του εισοδήματος, με πιο προφανή αυτήν την κατάσταση στο πεδίο της ενέργειας και ειδικότερα στη χρήση εναλλακτικών πηγών ενέργειας. Τα υπόλοιπα τρία σενάρια παρουσιάζουν τις συγκρούσεις που προκύπτουν και την ανάγκη για συμβιβαστικές επιλύσεις ώστε να καταλήξουν σε ένα βιώσιμο αποτέλεσμα ("the win-lose scenario"). Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση που σχεδιάζεται ένα εθνικό πάρκο/ προστατευόμενη περιοχή και ο στόχος είναι να επιτευχθούν οι σκοποί της διατήρησης του πάρκου, αφαιρείται από τον τοπικό πληθυσμό ένα προηγούμενο δικαίωμά του όπως είναι το να ασχολείται με τις παραδοσιακές του ασχολίες π.χ. παραδοσιακή κτηνοτροφία/ γεωργία κ.λπ. Ο Mannion (1992) υποστηρίζει: "ότι είναι βιώσιμο, είναι βιώσιμο μόνο για μια στιγμή και για ένα

μέρος. Έτσι, όχι μόνο πρέπει να τίθεται το ερώτημα για ποιον η τουριστική ανάπτυξη είναι βιώσιμη αλλά επίσης πού και πότε" (Cater, 1994, σελ. 13).

Κατά ορισμένους συγγραφείς ο οικοτουρισμός δεν είναι (και δεν μπορεί ποτέ να γίνει) συνώνυμος με την περιβαλλοντική βιωσιμότητα δεδομένου ότι ισχύουν τα παρακάτω (Gale & Hill, 2009):

- Συνήθως απουσιάζει ένα κατάλληλο διαχειριστικό καθεστώς.
- Υπάρχει η πιθανότητα απλά και μόνο από την παρουσία των οικοτουριστών στις περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές αυτές να διαταραχθούν.
- Πολλά προϊόντα τιτλοφορούνται ως "οικοτουριστικά", ενώ έχουν ελάχιστα ή κανένα από αυτά τα χαρακτηριστικά, το οποίο σημαίνει πως ο οικοτουρισμός χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση οικονομικών επιδιώξεων, προωθώντας την ποιότητα του περιβάλλοντος για να προσελκύσει τουρίστες και όχι με σκοπό τη διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου (λίγες περιπτώσεις εξαιρούνται).
- Τέλος, εξαιτίας του γεγονότος ότι οι περισσότεροι οικοτουριστικοί προορισμοί είναι γεωγραφικά απομακρυσμένοι από τις περιοχές προέλευσης-οικοτουριστικής αγοράς, απαιτούνται μεγάλης απόστασης ταξίδια, πράγμα που μοιραία συμβάλλει στην κλιματική αλλαγή μέσω των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα που οι μετακινήσεις επιφέρουν.

Όπως σε όλα τα ζητήματα της βιώσιμης ανάπτυξης έτσι και με τον οικοτουρισμό, που εμπεριέχει στον προσδιορισμό του την έννοια της βιωσιμότητας, υπάρχει δυσκολία στην ταυτόχρονη επίτευξη των περιβαλλοντικών και των οικονομικών επιδιώξεων. Ασφαλώς, είναι κοινώς αποδεκτό ότι όλες οι μορφές υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού έχουν επιπτώσεις στους φυσικούς πόρους. Το ζητούμενο, ωστόσο, είναι να αναγνωριστούν καταρχήν οι επιπτώσεις ανά περίπτωση και να τεθούν οι προϋποθέσεις/κριτήρια με τις οποίες αυτές θα ελεγχθούν.

Πριν αναφερθούμε στη συνέχεια στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και στον βιώσιμο τουρισμό ειδικότερα, έχει ενδιαφέρον να παρουσιαστούν οι βασικές αρχές που διακρίνουν τον οικοτουρισμό από την ευρύτερη έννοια του βιώσιμου τουρισμού, όπως αυτές διατυπώθηκαν στη "Διακήρυξη του Κεμπέκ για τον Οικοτουρισμό". Αυτές είναι (World Tourism Organization, 2002):

- Ο οικοτουρισμός συμβάλλει ενεργά στη διατήρηση της φυσικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Περιλαμβάνει τις τοπικές κοινότητες στον σχεδιασμό του, στην ανάπτυξη και τη λειτουργία του, και συμβάλει στην ευημερία τους.
- Ερμηνεύει τη φυσική και την πολιτιστική κληρονομιά του προορισμού στους επισκέπτες.
- Είναι περισσότερο κατάλληλος για ανεξάρτητους ταξιδιώτες, καθώς επίσης και για οργανωμένες, μικρού μεγέθους ομάδες τουριστών.

2.3 ΒΙΩΣΙΜΗ⁶ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

2.3.1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης γεννήθηκε και αναπτύχθηκε σταδιακά μόλις τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επισκόπηση της εννοιολογικής οριοθέτησής της καθώς, όπως για την επίτευξή της έχει αναγνωριστεί ότι απαιτείται μια συνεχής διαδικασία εξέλιξης και προσαρμογής, έτσι και ο εννοιολογικός προσδιορισμός της μέχρι και σήμερα παρουσιάζει ένα δυναμισμό.

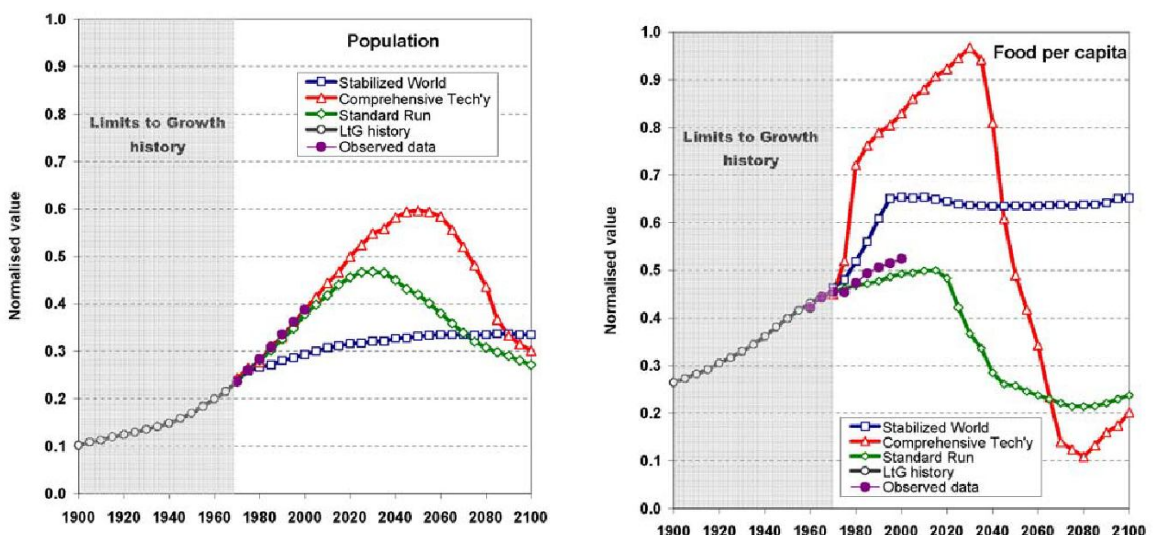
Η αναζήτηση της βιωσιμότητας προέκυψε αρχικά ως μια προσπάθεια γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ των περιβαλλοντικών ανησυχιών για τις όλο και περισσότερο εμφανείς οικολογικές συνέπειες των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και των κοινωνικοπολιτικών ανησυχιών για τα ζητήματα ανάπτυξης (Robinson, 2004).

Αν και στα επίσημα κείμενα πολιτικής η έννοια της βιωσιμότητας ενσωματώθηκε σημαντικά καθυστερημένα, σε θεωρητικές αναζητήσεις μέσα από επιστημονικά συγγράμματα εντοπίζεται νωρίτερα, όταν "Η Ομάδα της Ρώμης" (Club of Rome) δημοσίευσε το βιβλίο με τίτλο "Τα όρια της Ανάπτυξης" (The Limits to Growth), το 1972. Το βιβλίο αφορά τη μελέτη που πραγματοποίησε μία ομάδα επιστημόνων (D.H.Meadows, D.L. Meadows, J. Randers, W.W, Behrens) στο Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης (MIT) σχετικά με την αναπτυξιακή πορεία της

⁶ Στην παρούσα έρευνα ο όρος βιώσιμη ή αιεφόρος ανάπτυξη χρησιμοποιείται στη θέση του αγγλικού όρου "sustainable development".

ανθρωπότητας και τα προβλεπόμενα όριά της μέσα από τη διασύνδεση των εξής συστημάτων: πληθυσμού, παραγωγής τροφίμων, βιομηχανικής παραγωγής, μόλυνσης και κατανάλωσης μη ανανεώσιμου φυσικού κεφαλαίου. Η μελέτη αυτή προέβλεπε ότι, εάν η οικονομική δραστηριότητα εκείνης της περιόδου συνεχιζόταν με τους ίδιους ρυθμούς, τα όρια της ανάπτυξης θα εξαντλούνταν σε λιγότερο από εκατό χρόνια (Κιλίπρης, 2009). Σύμφωνα με το σενάριο αυτό ("standard-run"), όταν οι πόροι μειωθούν θα ακολουθήσει μια ορμητική κατάρρευση του οικονομικού συστήματος, η οποία θα οδηγήσει σε ογκώδη ανεργία, μειωμένη παραγωγή προϊόντων και πληθυσμιακή συρρίκνωση καθώς το ποσοστό θανάτου θα αυξηθεί. Η έκθεση ανανεώθηκε το 1992 με το "Πέρα από τα όρια" (Beyond the Limits) και τριάντα χρόνια μετά, το 2004, αναδημοσιεύτηκε από τους D. H. Meadows, J. Randers, D. L. Meadows (Limits to Growth: The 30-Year Update). Σε πρόσφατη έρευνα του G. Turner (2008), όπου συγκρίνονται τα πραγματικά δεδομένα του 1970 - 2000 με το "standard-run" σενάριο διαπιστώνεται ότι οι προβλέψεις αντιστοιχούν σχεδόν στα γεγονότα τονίζοντας εξαρχής ότι στόχος του μοντέλου δεν ήταν να προβλέψει πότε θα καταρρεύσει το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα αλλά να παρουσιάσει τους τρόπους ώστε να κατανοηθεί η συμπεριφορά του.

Διάγραμμα 2.4: Σύγκριση των πραγματικών στοιχείων με τα σενάρια της μελέτης "Τα όρια της Ανάπτυξης"

Πηγή: Turner, 2008, σελ.43 & 45

Πρόσθετη σημαντική συμβολή στην προσέγγιση της βιώσιμης ανάπτυξης στις αρχές της δεκαετίας του '70 πραγματοποιήθηκε από την επιστημονική εργασία της UNESCO

"Man and the Biosphere Programme (MAB)". Το πρόγραμμα σήμερα έχει ολοκληρώσει 40 χρόνια δράσης και προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι νέες προκλήσεις όπως η επιταχυνόμενη αλλαγή του κλίματος, η επιταχυνόμενη απώλεια της βιολογικής και πολιτιστικής ποικιλομορφίας και η εντεινόμενη αστικοποίηση υιοθέτησε το Σχέδιο Δράσης της Μαδρίτης για τα αποθέματα βιόσφαιρας (2008-2013) (United Nations Educational Scientific Cultural Organization, χ.χ.).

2.3.2 ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ – ΚΡΙΣΙΜΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Η βιβλιογραφία βρίθει προσεγγίσεων καθορισμού του όρου, σύμφωνα με τον Κιλιπίρη (2009, σελ.23) "είναι γεγονός ότι μέχρι και σήμερα έχουν εντοπιστεί στη διεθνή βιβλιογραφία πάνω από 20 διαφορετικοί ορισμοί της αειφόρου ανάπτυξης (Pearce et al 1989), (Suzuki, 1993), (Lele, 1991), (Brower, 1992), (Sharpley, 2000), (Farrel and Twining- Ward, 2005). Σχεδόν όλοι τους θεωρούν την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης διαφορούμενη". Ο πιο γνωστός και ευρέως διαδεδομένος ορισμός για τη βιώσιμη ανάπτυξη μέχρι και σήμερα είναι αυτός της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development) που εμπεριέχεται στην έκθεση Brundtland "Το κοινό μας μέλλον" (Our common future), η οποία δημοσιεύτηκε το 1987. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό:

Βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να συμβιβάζει τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες". Ο ορισμός αυτός εμπεριέχει δύο βασικές έννοιες: α) την έννοια των "αναγκών", και ιδιαίτερα των ουσιαστικών αναγκών των φτωχών σε παγκόσμιο επίπεδο, στους οποίους πρέπει να δοθεί προτεραιότητα και β) την έννοια των "ορίων" που επιβάλλονται από την κατάσταση της τεχνολογίας και της κοινωνικής οργάνωσης στη δυνατότητα του περιβάλλοντος να ικανοποιήσει τις παρούσες και μελλοντικές ανάγκες. (World Commission on Environment and Development, 1987, σελ.41)

Τα κρίσιμα ζητήματα της βιωσιμότητας όπως αποδίδονται στην έκθεση είναι:

- Η αναζωογόνηση της ανάπτυξης.
- Η αλλαγή στην ποιότητας της ανάπτυξης.
- Η ικανοποίηση των βασικών αναγκών για εργασία, τροφή, ενέργεια, νερό και υγιεινή.

- Η εξασφάλιση ενός βιώσιμου πληθυσμιακού επιπέδου.
- Η διατήρηση και ο εμπλουτισμός των πόρων.
- Ο επαναπροσδιορισμός της τεχνολογίας και ο έλεγχος των κινδύνων που αυτή ελλοχεύει.
- Η διασύνδεση του περιβάλλοντος με την οικονομία στη λήψη αποφάσεων.
(World Commission on Environment and Development, 1987, σελ.41)

Ένα από τα πιο εντυπωσιακά χαρακτηριστικά του όρου "βιώσιμη ανάπτυξη" είναι ότι σημαίνει τόσα πολλά διαφορετικά πράγματα σε τόσους πολλούς διαφορετικούς ανθρώπους. Ειδικότερα, έχουν παρουσιαστεί έντονες αντιπαραθέσεις μεταξύ εκείνων που προτιμούν την προσέγγιση των τριών στυλοβατών (κοινωνία- οικολογία- οικονομία) και μιας άλλης προσέγγισης που δίνει έμφαση στη σχέση μεταξύ ανθρωπότητας και φύσης (Robinson, 2004). Επίσης, κυριαρχούν ερωτήματα για πώς μπορεί να μετρηθεί η ανάπτυξη σε άλλους όρους πέρα από το ΑΕΠ (εξομοίωση της έννοιας της ανάπτυξης με την οικονομική μεγέθυνση). Ωστόσο, το επίκεντρο εξακολουθεί να παραμένει στο τι πρέπει να γίνει για να εξασφαλιστεί η βιώσιμη ανάπτυξη και πώς αυτή μπορεί να διατηρηθεί (προϋποθέσεις και όρια).

Έχει ενδιαφέρον, επίσης, μια επισήμανση του Robinson (2004) σχετικά με μια κριτική της έννοιας "βιώσιμη ανάπτυξη" από μια μη κυβερνητική οργάνωση το 1991 όταν σε όλον τον κόσμο ήταν διάχυτο ένα πρωτοφανές επίπεδο δημόσιας ανησυχίας για το περιβάλλον και καθώς ήταν σε πλήρη εξέλιξη οι προετοιμασίες για τη Σύνοδο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών. "Σε εκείνο το άρθρο ο Gibson σημείωσε τρεις βάσεις προβληματισμού για την έννοια: ήταν ασαφής, θα προσέλκυε τους υποκριτές και ήταν πιθανό να ενθαρρύνει αυταπάτες" (σελ.373). Αρκετά χρόνια αργότερα, ο Robinson θεωρεί ότι μπορεί να είναι χρήσιμη η επιστροφή σε εκείνες τις τρεις βάσεις προβληματισμού. Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει και ο Redclift (2005) "η απλότητα αυτής της προσέγγισης είναι παραπλανητική και κρύβει ελλοχεύουσες περιπλοκές και αντιφάσεις" (σελ.213).

Πάντως, οι θέσεις πολλών ερευνητών συγκλίνουν στο ότι οι διαφορετικοί εννοιολογικοί προσδιορισμοί της βιώσιμης ανάπτυξης απεικονίζουν και την πολιτική και ιδεολογική στάση των ατόμων που τις κυοφορούν καθώς και αυτών που τις εφαρμόζουν.

2.3.3 Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η πρώτη Διεθνής Διάσκεψη του ΟΗΕ για το Περιβάλλον στη Στοκχόλμη το 1972 αποτελεί τον πρώτο σημαντικό σταθμό για την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων στην έννοια της ανάπτυξης. Τα αποτελέσματα της Διάσκεψης λειτούργησαν ως εφαλτήριο για την περιβαλλοντική δράση σε παγκόσμιο επίπεδο. Πρόκειται για τη Διακήρυξη που περιλαμβάνει 26 αρχές σχετικά με το περιβάλλον και την ανάπτυξη (βασική αρχή συνιστά "η προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος για τις παρούσες και επόμενες γενιές" που μέχρι σήμερα αποτελεί συστατικό στοιχείο της έννοιας της βιωσιμότητας, άλλη αρχή είναι πως "η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένης της άγριας φύσης, πρέπει να λάβει τη σπουδαιότητά της στον προγραμματισμό για την οικονομική ανάπτυξη" κ.ά.), ένα Σχέδιο Δράσης με 109 συστάσεις, και ένα ψήφισμα (United Nations, 1972). Επίσης, κεντρική απόφαση της Διάσκεψης για το Περιβάλλον ήταν η δημιουργία του Περιβαλλοντικού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Environment Programme).

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης παρουσιάστηκε σε επίσημο κείμενο πολιτικής για πρώτη φορά το 1980 στην πρώτη Παγκόσμια Στρατηγική για τη Διατήρηση (World Conservation Strategy) η οποία δημοσιεύτηκε από τη Διεθνή Ένωση για την Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Αποθεμάτων (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources). Οι βασικοί στόχοι της Στρατηγικής είναι: α) η διατήρηση των βασικών οικολογικών διαδικασιών και των συστημάτων που υποστηρίζουν τη ζωή, β) η διαφύλαξη της γενετικής ποικιλότητας και γ) η εξασφάλιση της βιώσιμης χρήσης των ειδών και των οικοσυστημάτων (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 1980). Όπως είναι προφανές, η προσέγγιση αυτή έδωσε έμφαση στην ανάγκη διατήρησης ενός κρίσιμου φυσικού κεφαλαίου και στη διατήρηση της βιοποικιλότητας.

Στην έκθεση Brundtland βασίστηκε πέντε χρόνια αργότερα η Σύνοδος για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Conference on Environment and Development), περισσότερο γνωστή και ως "Earth Summit", στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992. Τα βασικά παραγόμενα της Συνόδου ήταν η "Ατζέντα 21", η "Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη", η "Δήλωση Αρχών για τα

Δάση", η "Σύμβαση- Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή" και η "Συνθήκη των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιοποικιλότητα". Ειδικότερα, η "Ατζέντα 21" ήταν το πρώτο παγκόσμιο σχέδιο δράσης για την εφαρμογή της βιώσιμης ανάπτυξης. Το περιεχόμενό της συνίσταται σε 40 κεφάλαια, τα οποία ομαδοποιούνται σε τέσσερις βασικές ενότητες θεμάτων: α) κοινωνική και οικονομική διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης, β) διατήρηση και διαχείριση των πόρων για ανάπτυξη, γ) ενδυνάμωση της συμμετοχής ευρύτερων ομάδων στη διαδικασία της βιώσιμης ανάπτυξης και δ) μέσα για την εφαρμογή της (United Nations, 1993).

Την "Ατζέντα 21" ακολούθησε μια σειρά από συνθήκες, συμβάσεις και θεσμικά κείμενα εν γένει που ισχυροποιούν τη θέση των περιβαλλοντικών ζητημάτων ως αναπόσπαστο τμήμα της βιώσιμης ανάπτυξης σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) τα θέματα του περιβάλλοντος εισχωρούν ως κεντρική στόχευση της Ένωσης στην άσκηση οιασδήποτε πολιτικής. Το άρθρο Ζ ορίζει μεταξύ άλλων ότι ένας από τους βασικούς στόχους της Κοινότητας είναι να προάγει "μία αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων μία σταθερή και διαρκή, μη πληθωριστική και σεβόμενη το περιβάλλον ανάπτυξη" (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1992, σελ.5). Στη συνέχεια η Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) έθεσε στο επίκεντρο της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) την έννοια της βιωσιμότητας. Στο άρθρο 2 παρ.4 προστίθεται ότι "οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των κοινοτικών πολιτικών και δράσεων που αναφέρονται στο άρθρο 3, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη" (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1997, σελ.25). Επίσης, καθοριστικός ήταν ο ρόλος των συνόδων κορυφής που ακολούθησαν, όπου οι ηγέτες της ΕΕ συναντώνται για να αποφασίσουν τις ευρύτερες στρατηγικές προτεραιότητες και τις κυριότερες πρωτοβουλίες της Ένωσης, για την ενσωμάτωση της βιωσιμότητας στις ευρωπαϊκές πολιτικές και τη δημιουργία δεσμεύσεων για την επίτευξή της (Κάρντιφ, 1998, Λισαβόνα 2000, Γκέτεμποργκ, 2001 κ.λπ.). Ειδικότερα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας καθόρισε ένα στρατηγικό στόχο για την Ένωση για την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, "να καταστεί η πιο ανταγωνιστική και δυναμική βασισμένη στη γνώση οικονομία στον κόσμο, ικανή για βιώσιμη οικονομική αύξηση με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001, σελ.2). Η στρατηγική αυτή, που είναι ευρέως γνωστή

ως "Στρατηγική της Λισαβόνας" αναπτύχθηκε από μεταγενέστερα Ευρωπαϊκά Συμβούλια και βασίζεται σε τρεις πυλώνες: έναν οικονομικό πυλώνα, έναν κοινωνικό πυλώνα και έναν περιβαλλοντικό πυλώνα.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ήδη από το 1999 είχε ζητήσει από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ετοιμάσει μια πρόταση για μια μακροπρόθεσμη στρατηγική που θα συνδυάζει πολιτικές με στόχο την οικονομικά, κοινωνικά και οικολογικά βιώσιμη ανάπτυξη. Στο κάλεσμα αυτό απάντησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την ανακοίνωσή της "Αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη", η οποία ανανεώθηκε το 2006. Σύμφωνα με την ανακοίνωση, η Επιτροπή προτείνει να εστιάζεται η στρατηγική σε έναν αριθμό προβλημάτων τα οποία θέτουν σοβαρή ή μη αναστρέψιμη απειλή για τη μελλοντική ευημερία της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Ως σημαντικότερες απειλές για την αειφόρο ανάπτυξη αναγνωρίζονται (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001):

- Οι ανθρωπογενείς εκπομπές αερίων θερμοκηπίου.
- Η αύξηση που παρουσιάζουν τα ανθεκτικά στα αντιβιοτικά στελέχη ορισμένων ασθενειών και, εν δυνάμει, οι πιο μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των πολυάριθμων επικίνδυνων χημικών ουσιών που είναι σήμερα σε καθημερινή χρήση.
- Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός.
- Η γήρανση του πληθυσμού.
- Η απώλεια της βιοποικιλότητας.
- Η συμφόρηση στις μεταφορές. Το πρόβλημα αυτό αφορά κυρίως τις αστικές περιοχές, οι οποίες επίσης αντιμετωπίζουν προβλήματα όπως παρακμή του κέντρου των πόλεων, προάστια χωρίς ρυμοτομία και συγκεντρώσεις έντονης φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Οι περιφερειακές ανισορροπίες στην ΕΕ παραμένουν σοβαρό πρόβλημα.

Για να αντιμετωπιστούν αυτές οι αντίθετες προς τις αρχές της βιωσιμότητας τάσεις και να υλοποιηθεί το όραμα που προσφέρει η βιώσιμη ανάπτυξη, η Επιτροπή κρίνει ότι απαιτείται επείγοντως η λήψη μέτρων. Το πρώτο μέτρο στο οποίο αναφέρεται είναι πως: "Η αειφόρος ανάπτυξη πρέπει να είναι ο κεντρικός στόχος όλων των πολιτικών. Ιδίως, κατά τις επερχόμενες αναθεωρήσεις κοινών πολιτικών θα πρέπει να αναζητηθούν

τρόποι για θετικότερη συνεισφορά στην αειφόρο ανάπτυξη" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001, σελ.7) .

Έκτοτε, η Συνθήκη της Λισαβόνας (δεύτερη θεμελιώδης συνθήκη της ΕΕ) ενσωματώνει την αειφόρο ανάπτυξη μεταξύ των στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης, αειφόρος ανάπτυξη του πλανήτη, αειφόρος ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών από οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική άποψη, αειφόρος διαχείριση των παγκόσμιων φυσικών πόρων (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2007). Τέλος, σχετικά με την αειφόρο ανάπτυξη σε επίπεδο ΕΕ, αξίζει να γίνει αναφορά στη νέα στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης "Ευρώπη 2020". Ο στόχος της στρατηγικής είναι η Ευρώπη να βγει ισχυρότερη από την κρίση και να μετατραπεί η ΕΕ σε μια έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομία. Ειδικότερα, τρεις είναι οι προτεραιότητες στη στρατηγική για την Ευρώπη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.5):

- Έξυπνη ανάπτυξη – ανάπτυξη μιας οικονομίας βασισμένη στη γνώση και την καινοτομία.
- Διατηρήσιμη ανάπτυξη – προώθηση μιας πιο αποδοτικής στη χρήση πόρων, πιο πράσινης και πιο ανταγωνιστικής οικονομίας.
- Ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς – μια οικονομία με υψηλό ποσοστό απασχόλησης που θα επιτυγχάνει κοινωνική και εδαφική συνοχή.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, μετά την πρώτη Διεθνή Διάσκεψη του ΟΗΕ για το Περιβάλλον στη Στοκχόλμη το 1972 και τη Διάσκεψη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992, το 2002 πραγματοποιήθηκε η Διεθνής Διάσκεψη του ΟΗΕ για την Αειφόρο Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ. Η διάσκεψη αποτίμησε κυρίως τα αποτελέσματα της Διάσκεψης του Ρίο και παρήγαγε ένα συγκεκριμένο σχέδιο υλοποίησης της "Ατζέντας 21". Τα κύρια πορίσματα της διάσκεψης περιέχονται στα κείμενα του Σχεδίου Εφαρμογής (Plan of Implementation) και της Πολιτικής Διακήρυξης (Political Declaration). Τον Ιούνιο του 2012 πραγματοποιήθηκε στο Ρίο ντε Τζανέιρο το "Ρίο 20", η Διάσκεψη του ΟΗΕ για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Το βασικό παραγόμενο προϊόν της διάσκεψης είναι το κείμενο "Το μέλλον που θέλουμε" ενώ, παρά τις προσδοκίες, δεν προχώρησε σε ουσιαστικές δεσμεύσεις, προτάσεις και χρονοδιαγράμματα.

2.3.4 ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Το τουριστικό πεδίο αποτελεί ένα από τα βασικά πεδία έρευνας και μελέτης της βιώσιμης προσέγγισης. Το θέμα "βιώσιμος τουρισμός" επισημάνθηκε τη δεκαετία του 1990 ως αποτέλεσμα της συζήτησης που προέκυψε από την έκθεση Brundtland. Ο Butler (1999) θεωρεί ότι:

Εάν υπάρχει ένας μοναδικός παράγοντας που έχει τη δυνατότητα να αλλάξει τη φύση του τουρισμού περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο, αυτός είναι η εισαγωγή της έννοιας "βιώσιμη ανάπτυξη". Από την εμφάνιση του όρου εδώ και μια δεκαετία, έχει επιτύχει την παγκόσμια αναγνώριση και τη διαδεδομένη, ακόμα και επιφανειακή, αποδοχή. (σελ.8)

Στην αναζήτηση της βιωσιμότητας στην τουριστική ανάπτυξη σύμφωνα με τον Prosser (1994) συνέβαλλαν αφενός οι κινητήριες δυνάμεις της κοινωνικής αλλαγής: 1) η δυσαρέσκεια από τα υπάρχοντα προϊόντα, 2) το αυξανόμενο περιβαλλοντικό ενδιαφέρον και η πολιτιστική ευαισθησία, 3) η κατανόηση από τις περιοχές-προορισμούς της πολύτιμης αξίας των ανθρώπινων και φυσικών πόρων που διαθέτουν και της ευαισθησίας αυτών των πόρων και 4) οι μεταβαλλόμενες στάσεις των "developers" και των τουριστικών πρακτόρων και αφετέρου η ανάγκη αλλαγής των συνηθειών των τουριστών, της περιοχής του προορισμού και της τουριστικής βιομηχανίας.

Όπως η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης επιδέχεται πολλές ερμηνείες, αντίστοιχα και ο βιώσιμος τουρισμός, με τις ερμηνείες να διαφοροποιούνται ανάλογα με το εάν η προτεραιότητα είναι η οικονομική μεγέθυνση της δραστηριότητας ή η προστασία του περιβάλλοντος.

Οι αρχές που καθιέρωσε η Διακήρυξη του Ρίο χρησίμευσαν ως η βάση για την προοδευτική ανάπτυξη της έννοιας "βιώσιμος τουρισμός". Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (ΠΟΤ) ως βιώσιμος τουρισμός ορίζεται: "Ο τουρισμός που λαμβάνει πλήρως υπόψη του τις τωρινές και μελλοντικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές του επιπτώσεις, ικανοποιώντας τις ανάγκες των επισκεπτών, της βιομηχανίας, του περιβάλλοντος και των κοινοτήτων υποδοχής του τουρισμού" (World Tourism Organization, χ.χ.).

Πίνακας 2.2: Οι σημαντικότεροι ορισμοί του βιώσιμου τουρισμού, όπως τους έχει συγκεντρώσει και αξιολογήσει ο Butler (1999)

Ορισμοί	
1	Ο τουρισμός που ικανοποιεί τις ανάγκες των τωρινών τουριστών και των περιοχών υποδοχής προστατεύοντας και ενισχύοντας την ευκαιρία για το μέλλον. (World Tourism Organization 1993: 7)
2	Ο βιώσιμος τουρισμός είναι ο τουρισμός και οι σχετικές υποδομές που: και οι δύο τώρα και στο μέλλον λειτουργούν μέσα στις φυσικές ικανότητες για την αναγέννηση και τη μελλοντική παραγωγικότητα των φυσικών πόρων, αναγνωρίζουν τη συμβολή των ανθρώπων και των κοινοτήτων, των εθίμων και των τρόπων ζωής, διαμορφώνουν την τουριστική εμπειρία, δέχονται ότι αυτοί οι άνθρωποι πρέπει να έχουν ένα δίκαιο μερίδιο στα οικονομικά οφέλη των ντόπιων κατοίκων και των κοινοτήτων στις περιοχές υποδοχής. (Eber 1992: 3)
3	Ο τουρισμός που μπορεί να στηρίζει τις τοπικές οικονομίες χωρίς να καταστρέφει το περιβάλλον από το οποίο εξαρτάται. (Countryside Commission 1995: 2)
4	Πρέπει να είναι ικανός στο να προσθέτει οικονομικές ευκαιρίες που να είναι ανοικτές στους ανθρώπους χωρίς να επηρεάζει αρνητικά τη δομή της οικονομικής δραστηριότητας. Ο βιώσιμος τουρισμός δεν πρέπει να παρεμποδίσει τις υπάρχουσες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Τέλος, ο βιώσιμος τουρισμός πρέπει να σέβεται τα όρια που τίθενται από τις οικολογικές κοινότητες. (Payne 1993: 154-5)
5	Ο βιώσιμος τουρισμός στα πάρκα (και σε άλλες περιοχές) πρέπει πρώτιστα να καθορίζεται σε όρους βιώσιμων οικοσυστημάτων. (Woodley 1993: 94)
6	Ο βιώσιμος τουρισμός είναι τουρισμός που αναπτύσσεται το γρηγορότερο δυνατό, λαμβάνοντας υπόψη την τρέχουσα ικανότητα στέγασης, τον τοπικό πληθυσμό και το περιβάλλον, και: Ο τουρισμός που σέβεται το περιβάλλον και κατά συνέπεια δε συμβάλλει στην εξαφάνισή του. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στις κορεσμένες περιοχές, και: Ο βιώσιμος τουρισμός είναι ο υπεύθυνος τουρισμός. (Bramwell <i>et al.</i> 1996a:10-11)

Πηγή: Butler, 1999, σελ.10

Αξίζει να σημειωθεί πως η σταδιακή αποκρυστάλλωση του προσδιορισμού της βιωσιμότητας στον τουρισμό παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα διαδρομή μέσα από τα επίσημα κείμενα πολιτικής της ΕΕ για τον τουρισμό. Η πολιτική της ΕΕ για τον βιώσιμο τουρισμό και τον οικοτουρισμό αναλύεται και αξιολογείται διεξοδικά στο επόμενο κεφάλαιο.

Όσον αφορά τις κυρίαρχες παραμέτρους της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης αυτές σύμφωνα με τους Κοκκώση κ. συν. (2011) συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Ειδικός σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης, με στόχο την ισορροπία ανάμεσα στην κοινωνία, την οικονομία και το περιβάλλον.
- Ενίσχυση όλων των μέτρων (τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες, λειτουργικές διασυνδέσεις ανάμεσα στους διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας, έρευνα,

εκπαίδευση, μάρκετινγκ) που συμβάλλουν στις διαδικασίες ανατροφοδότησης της ανάπτυξης.

- Ειδικό θεσμικό πλαίσιο που θα προωθεί τις διαδικασίες της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και την τοπική συμμετοχή.
- Προώθηση μέτρων και πολιτικών που συμβάλλουν στην προστασία και ανάδειξη του τοπικού φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος.
- Χρήση των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού ως βασικού άξονα της τοπικής τουριστικής ανάπτυξης. (σελ.93)

Σχετικά με τις αρχές που πρέπει να διέπουν τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, το 1995 αυτές διατυπώθηκαν με τη μορφή Χάρτας στο Παγκόσμιο Συνέδριο στο νησί Λανθαρότε της Ισπανίας από τους World Tourism Organization, United Nations Educational Scientific Cultural Organization & United Nations Environment Programme (1995). Έτσι, σύμφωνα με την εν λόγω Χάρτα:

1. Η τουριστική ανάπτυξη θα πρέπει να βασίζεται στα κριτήρια της βιωσιμότητας, πρέπει δηλαδή να είναι μακροπρόθεσμα συμβατή, οικονομικά βιώσιμη καθώς ηθικά και κοινωνικά αποδεκτή.
2. Η βιώσιμη φύση του τουρισμού εισάγει την ολοκλήρωσή του στο φυσικό, πολιτιστικό και ανθρώπινο περιβάλλον.
3. Ο τουρισμός πρέπει να υπολογίζει τις επιπτώσεις του στην πολιτιστική κληρονομιά και στις δραστηριότητες της παράδοσης.
4. Η ενεργή συμβολή του τουρισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει απαραίτητως τη συγκέντρωση και συμμετοχή όλων των παραγόντων, που εμπλέκονται στη διαδικασία.
5. Η διατήρηση, προστασία και αξιοποίηση του πλούτου της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί ένα προνομιακό πεδίο για συνεργασία.
6. Η διατήρηση ταυτόχρονα της ποιότητας του τουριστικού προορισμού και της ικανότητας να ικανοποιεί τους τουρίστες, θα πρέπει να εκφράζει τους πρωταρχικούς στόχους στη διαμόρφωση των τουριστικών στρατηγικών και προγραμμάτων.
7. Ο τουρισμός πρέπει να βασίζεται στη διαφοροποίηση των ευκαιριών, που προσφέρονται από την τοπική οικονομία, εδραιώνοντας σταθερούς δεσμούς που θα διασφαλίσουν την πλήρη ολοκλήρωσή του και τη θετική του συμβολή στην τοπική οικονομικά ανάπτυξη.

8. Όλες οι εναλλακτικές για την ανάπτυξη του τουρισμού πρέπει να υπηρετούν τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πληθυσμών υποδοχής και πρέπει να επιφέρουν θετικό αποτέλεσμα στην κοινωνικοπολιτιστική ταυτότητα.
9. Οι κυβερνήσεις και οι υπεύθυνες αρχές για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη θα πρέπει να προωθούν ενέργειες για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό του τουρισμού στην βάση των αρχών της βιωσιμότητας.
10. Ως λειτουργική αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, προτείνεται η ανάπτυξη μέτρων, που επιτρέπουν μια πιο ισόρροπη κατανομή του οφέλους και του φόρτου του τουρισμού.
11. Ζώνες πιο ευάλωτες από τη σκοπιά του περιβάλλοντος και του πολιτισμού, θα πρέπει να έχουν ειδική προτεραιότητα στο ζήτημα της βοήθειας και συνεργασίας για την ανάπτυξη του τουρισμού. Ειδική αντιμετώπιση θα πρέπει να έχουν επίσης ζώνες υποβαθμισμένες από τύπους τουρισμού που προκαλούν έντονες επιπτώσεις.
12. Αναγνωρίζεται η ανάγκη προώθησης εναλλακτικών μορφών τουρισμού που εναρμονίζονται με τις αρχές της βιωσιμότητας και ενθαρρύνουν τη διαφοροποίηση του προϊόντος ως εγγύηση μεσοπρόθεσμης και μακροπρόθεσμης σταθερότητας.
13. Οι υπεύθυνες αρχές θα πρέπει να προωθούν τη δημιουργία ανοικτών δικτύων πληροφοριών, έρευνας, διάχυσης-διάδοσης του κατάλληλου τουρισμού, περιβαλλοντικής γνώσης και τεχνολογιών.
14. Υπάρχει η ανάγκη υποστήριξης και προώθησης της εφαρμογής τουριστικών υποδειγματικών προγραμμάτων στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης που περιέχουν την πολιτισμική, γεωγραφική, κοινωνικοοικονομική και περιβαλλοντική διαφοροποίηση καθώς και αναπτυξιακών προγραμμάτων.
15. Οι τουριστικές αρχές και υπηρεσίες θα πρέπει να αναδείξουν ένα πλαίσιο για ενισχυτικές ενέργειες για την ανάπτυξη και τη διαχείριση του τουρισμού από μία σκοπιά, που να υπολογίζει το περιβάλλον και να εδραιώσουν προγράμματα υποστήριξης της εφαρμογής τέτοιων πρακτικών.
16. Θα πρέπει να ενθαρρύνεται η υιοθέτηση εθελοντικών κωδικών διαχείρισης από τους κύριους συντελεστές του τουρισμού.
17. Θα πρέπει να παρθούν μέτρα για την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κοινού.
18. Θα πρέπει να ενθαρρύνονται δημόσια ιδρύματα και ιδιωτικοί οργανισμοί

τοπικής, περιφερειακής, εθνικής και διεθνούς φύσης των οποίων οι δραστηριότητες σχετίζονται με τον τουρισμό και το περιβάλλον.

Το 1996 τρεις διεθνείς οργανισμοί -το Παγκόσμιο Συμβούλιο για το Ταξίδι και τον Τουρισμό (World Travel & Tourism Council), ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (World Tourism Organization) και το Συμβούλιο της Γης (Earth Council)-συνεργάστηκαν για τη δημιουργία ενός σχεδίου δράσης με τίτλο "Ατζέντα 21 για την Ταξιδιωτική και Τουριστική Βιομηχανία: Προς μια Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Ανάπτυξη" (Agenda 21 for the Travel & Tourism Industry: Towards Environmentally Sustainable Development), με το οποίο εξειδικεύτηκαν οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως αυτή διατυπώθηκε στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992, στον τουριστικό τομέα. Το σχέδιο αυτό αφορούσε όλους τους εμπλεκόμενους στο τουριστικό σύστημα: κυβερνήσεις, επιχειρήσεις, οργανισμούς, αλλά και το ταξιδιωτικό κοινό.

Η ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία, λοιπόν, σύμφωνα με την "Ατζέντα 21" οφείλει να ακολουθεί τις παρακάτω αρχές (World Travel & Tourism Council, World Tourism Organization & Earth Council, 1996):

1. Το ταξίδι και ο τουρισμός πρέπει να βοηθάνε τους ανθρώπους ώστε να ακολουθούν μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση.
2. Το ταξίδι και ο τουρισμός πρέπει να συνεισφέρουν στη διατήρηση, προστασία και αποκατάσταση των οικοσυστημάτων της γης.
3. Το ταξίδι και ο τουρισμός πρέπει να βασίζονται σε βιώσιμα παραγωγικά και καταναλωτικά πρότυπα.
4. Το ταξίδι και ο τουρισμός, η ειρήνη, η ανάπτυξη και η περιβαλλοντική προστασία δεν εξαρτώνται από πουθενά.
5. Ο προστατευτισμός στις εμπορικές ταξιδιωτικές και τουριστικές υπηρεσίες πρέπει να σταματήσει ή να ανακληθεί.
6. Η περιβαλλοντική προστασία πρέπει να συνιστά ένα ενσωματωμένο τμήμα της διαδικασίας της τουριστικής ανάπτυξης.
7. Τα ζητήματα τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να αντιμετωπίζονται με τη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων πολιτών, και οι αποφάσεις σχεδιασμού να είναι προσαρμοσμένες στα τοπικά δεδομένα.
8. Τα κράτη οφείλουν να ενημερώνουν τα άλλα για τις φυσικές καταστροφές που μπορούν να επηρεάσουν τους τουρίστες ή τις τουριστικές περιοχές.

9. Το ταξίδι και ο τουρισμός μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις δυνατότητες που διαθέτουν για να δημιουργήσουν στο μεγαλύτερο βαθμό απασχόληση για τις γυναίκες και τον ντόπιο πληθυσμό.
10. Η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να αναγνωρίσει και να υποστηρίξει την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τα ενδιαφέροντα των ντόπιων κατοίκων.
11. Οι διεθνείς νόμοι, για την προστασία του περιβάλλοντος, πρέπει να είναι σεβαστοί από την ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1999, η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης ισχυροποιήθηκε μέσω ακόμα μιας καθοριστικής διακήρυξης, αυτής του "Παγκόσμιου Κώδικα Ηθικών Αρχών για τον Τουρισμό" (Global Code of Ethics for Tourism). Σύμφωνα με τον Κώδικα, οι αρχές αυτές συνοπτικά είναι οι εξής (Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, 1999):

1. Η συμβολή του τουρισμού στην αμοιβαία κατανόηση και το σεβασμό ανάμεσα στους λαούς και τις κοινωνίες.
2. Ο τουρισμός πρέπει να προγραμματίζεται και να υλοποιείται ως ένα προνομιακό μέσο για την ατομική και συλλογική ολοκλήρωση.
3. Όλοι οι φορείς της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να προασπίζουν το φυσικό περιβάλλον, με σκοπό την επίτευξη μίας υγιούς, συνεχούς και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης.
4. Οι τουριστικές πολιτικές και δραστηριότητες πρέπει να υλοποιούνται με σεβασμό στην καλλιτεχνική, αρχαιολογική και πολιτιστική κληρονομιά, την οποία πρέπει να προστατεύουν και να κληροδοτούν στις επόμενες γενιές.
5. Οι τοπικοί πληθυσμοί πρέπει να απασχολούνται στις τουριστικές δραστηριότητες και να μετέχουν κατά τρόπο δίκαιο στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά οφέλη που αυτές παράγουν και ειδικότερα στις άμεσες και έμμεσες θέσεις εργασίας που προκύπτουν από αυτές.
6. Οι επαγγελματίες του τουριστικού τομέα έχουν την υποχρέωση να παρέχουν στους τουρίστες αντικειμενικές και ειλικρινείς πληροφορίες για τους προορισμούς και τις συνθήκες ταξιδιού, φιλοξενίας και παραμονής κ.λπ.
7. Η προοπτική της άμεσης και της προσωπικής πρόσβασης στην ανακάλυψη και την απόλαυση των τουριστικών πόρων του πλανήτη, συνιστά ένα δικαίωμα ισότιμα ανοικτό για όλους τους κατοίκους του κόσμου.

8. Οι τουρίστες και οι επισκέπτες πρέπει να επωφελούνται, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες, από την ελευθερία των μετακινήσεων εντός των χωρών τους και από το ένα κράτος στο άλλο, σε συμφωνία με το άρθρο 13 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
9. Τα θεμελιώδη δικαιώματα των μισθωτών και των αυτοαπασχολουμένων εργαζομένων στην τουριστική βιομηχανία και τις συναφείς δραστηριότητες, πρέπει να διασφαλίζονται υπό την εποπτεία των εθνικών και τοπικών διοικητικών αρχών, τόσο των χωρών προέλευσης όσο και των χωρών υποδοχής.
10. Οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς στην τουριστική ανάπτυξη θα πρέπει να συνεργάζονται για την εφαρμογή αυτών των αρχών και να επιβλέπουν την αποτελεσματική υλοποίησή τους.

Για την εφαρμογή του βιώσιμου τουρισμού, όπως επισημαίνεται στη Χάρτα της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης (άρθρο 2) καθώς επίσης και στον Κώδικα Ηθικών Αρχών (άρθρο 3), προϋπόθεση είναι ο σεβασμός της φέρουσας ικανότητας του τόπου υποδοχής. Μάλιστα, στο δεύτερο κείμενο αρχών υπογραμμίζεται πως "ο τουρισμός στη φύση και ο οικοτουρισμός αναγνωρίζονται ως σημαντικοί συντελεστές για τον εμπλουτισμό και την αναβάθμιση του επιπέδου του τουρισμού, υπό τον όρο να σέβονται τη φυσική κληρονομιά και τους τοπικούς πληθυσμούς και να βρίσκονται σε αρμονία με τη φέρουσα ικανότητα των τοπίων". Πολλά είναι τα παραδείγματα τουριστικών προορισμών, τόσο των ανεπτυγμένων χωρών όσο και των αναπτυσσόμενων, που μας διδάσκουν ότι ο τουρισμός μπορεί να είναι βιώσιμος σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα μόνο, εάν ο αριθμός των τουριστών και η κατανομή τους είναι ελεγχόμενη.

2.3.5 ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ

Σύμφωνα με το Δίκτυο Φέρουσας Ικανότητας (Carrying Capacity Network, χ.χ.):

Είναι εσφαλμένη η άποψη που εξομοιώνει τους υφιστάμενους και φαινομενικά ανοικτούς και "χωρίς χρήση" χώρους με τα παραγωγικά εδάφη που απαιτούνται ώστε να υποστηριχθεί η ανθρώπινη ζωή υπό τους σύγχρονους όρους. Στην πραγματικότητα, το κριτήριο για το εάν μια περιοχή είναι υπερπληθής ή όχι δεν είναι η έκταση των εδαφών αλλά η φέρουσα ικανότητα. Η φέρουσα ικανότητα αναφέρεται

στον αριθμό των ατόμων που μπορούν να υποστηριχθούν σε μια δεδομένη περιοχή μέσα στα όρια των φυσικών πόρων, και χωρίς να υποβαθμίζεται το φυσικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό περιβάλλον για τις τωρινές και τις μελλοντικές γενιές. Η φέρουσα ικανότητα για οποιαδήποτε δεδομένη περιοχή δεν είναι καθορισμένη. Μπορεί να μεταβληθεί από την πρόοδο της τεχνολογίας, αλλά συνήθως μεταβάλλεται προς το χειρότερο από τις πιέσεις που συνοδεύουν την αύξηση του πληθυσμού. Καθώς το περιβάλλον υποβαθμίζεται, η φέρουσα ικανότητα πρακτικά συρρικνώνεται, καθιστώντας το περιβάλλον ανίκανο να υποστηρίξει ακόμη και τον αριθμό των ανθρώπων που μπορούσαν στο παρελθόν να έχουν ζήσει στην περιοχή με βιώσιμο τρόπο. Κανένας πληθυσμός δεν μπορεί να ζήσει πέρα από την φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος για πάρα πολύ.

Η φέρουσα ικανότητα, λοιπόν, συναρτάται πάντοτε με το χώρο στον οποίο αναφέρεται. Αποτελεί μια δυναμική έννοια, η οποία εξελίσσεται καθώς μεταβάλλονται όχι μόνο τα χαρακτηριστικά του χώρου αλλά και οι ευρύτερες οικονομικές και κοινωνικές-πολιτιστικές συνθήκες. Επίσης, αυτή μπορεί να διαφοροποιείται ανά χρονική περίοδο, κυρίως σε προστατευόμενες περιοχές, ανά δραστηριότητα και ανά τύπο επισκέπτη. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι παράγοντες όπως συγκέντρωση και ένταση της τουριστικής δραστηριότητας (πέρα από το μέγεθος και τη μορφή της), όπως π.χ. η διάρκεια παραμονής, θα μπορούσαν να επηρεάσουν τα όρια της φέρουσας ικανότητας.

Ο Coccossis (2004) παρουσιάζει ακόμα ένα κεντρικό ζήτημα στην έννοια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας, αυτό της σπουδαιότητας των επιπτώσεων που έχει η δραστηριότητα συναρτώντας το με δύο εξίσου καίρια ερωτήματα: "σε σχέση με τι" και "πόσο" αντανakλώντας τα είδη των επιπτώσεων και τα μεγέθη τους. Επίσης, επισημαίνει ότι η έννοια της φέρουσας ικανότητας μπορεί να ερμηνευτεί και να χρησιμοποιηθεί με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, για ορισμένα είδη προορισμών, όπως είναι οι προστατευόμενες περιοχές, οι αρχαιολογικοί χώροι κ.λπ., η ερμηνεία της ικανότητας μπορεί να συνδεθεί με τον συνωστισμό. Έτσι, η τουριστική φέρουσα ικανότητα μπορεί να είναι ο μέγιστος αριθμός ανθρώπων που μπορεί να χρησιμοποιεί έναν χώρο χωρίς να προκαλεί μια μη αποδεκτή τροποποίηση στο περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές) και χωρίς να προκαλεί μια μη αποδεκτή υποβάθμιση στην ποιότητα της τουριστικής εμπειρίας. Ωστόσο και εδώ ανακύπτουν ζητήματα καθώς η μέτρηση του επιπέδου ικανοποίησης/αίσθησης συνωστισμού ενός

ανθρώπου στην πράξη έχει αποδεικτεί αδύναμη⁷. Αν αυτή εφαρμοστεί σε μια μεγαλύτερη γεωγραφική περιοχή (όπως είναι π.χ. ένα νησί, μια ιστορική πόλη κ.λπ.) μπορεί να αποκτήσει ευρύτερη σημασία ώστε να εκφράζει μια μέγιστη αποδεκτή τουριστική ανάπτυξη (αριθμός κλινών, καταλυμάτων κ.λπ.) στη βάση της ικανότητας των πόρων (όπως είναι π.χ. το έδαφος, το νερό κ.λπ.) ή των υποδομών (όπως είναι π.χ. οι αναβατήρες για σκι κ.λπ.) (Coccossis, 2004).

Ο Pearce διακρίνει τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις της φέρουσας ικανότητας μιας περιοχής (Pearce, 1989 όπ. αναφ. στο Κοκκώσης, 2000):

1. Φυσική περιβαλλοντική

- Οικολογική, την ικανότητα των φυσικών πόρων και οικοσυστημάτων να υποστηρίζουν την τουριστική ανάπτυξη. Για παράδειγμα, η διαθεσιμότητα νερού ή η ευαισθησία του οικοσυστήματος επιβάλλουν περιορισμούς ως προς τη δυνατότητα ανάπτυξης δραστηριοτήτων αναψυχής.
- Χωρική (physical), την ικανότητα της υποδομής και της ανωδομής να υποστηρίζουν την τουριστική ανάπτυξη. Για παράδειγμα, η διαθέσιμη γη για οικιστική ανάπτυξη, ή η ικανότητα του αποχετευτικού ή ηλεκτρικού δικτύου ή του αεροδρομίου επιβάλλουν όρια που μπορούν να θεωρηθούν ως καθοριστικά για την ανάπτυξη του τουρισμού.

2. Κοινωνική περιβαλλοντική

- Ψυχολογική, η οποία θεωρεί την ευχαρίστηση/ απόλαυση του επισκέπτη ως μέτρο/όριο για την ανάπτυξη του τουρισμού σε μια περιοχή. Για παράδειγμα, σε φυσικά ή θεματικά πάρκα ο αριθμός των επισκεπτών ανά πάσα στιγμή είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως "όριο".
- Πολιτιστική, η οποία περιγράφει την ανοχή του εγχώριου πληθυσμού (συμπεριφορά κ.λπ.) ή του τόπου (αισθητική τοπίου κ.λπ.) στον τουρισμό. Για παράδειγμα, σε ορισμένες περιπτώσεις σε ειδικούς τόπους (π.χ. θρησκευτικά κέντρα) ή περιοχές με έντονες διαφορές ως προς τα ήθη και

⁷ Οι Shelby και Heberlein (1986) αναλύοντας τις ομάδες ανθρώπων που ασχολούνται με την πλεύση σε ποταμό με σχεδία (rafting), με κανό (canoeing), το ψάρεμα και το κυνήγι στα δυτικά των ΗΠΑ, μέτρησαν τις αντιλήψεις του συνωστισμού και της ικανοποίησης μέσα από τη σημασία του επιπέδου χρήσης και των επαφών με άλλους ανθρώπους. Τα αποτελέσματα τους έδειξαν ότι τα υψηλότερα επίπεδα χρήσης (ο αριθμός δηλαδή των ατόμων που χρησιμοποιούν τη συγκεκριμένη περιοχή) δεν προκαλούν πάντα μια αίσθηση συνωστισμού. Αντίθετα πιο ισχυρή ήταν η σχέση μεταξύ συναντήσεων και συνωστισμού. Όσο περισσότερο αυξάνονταν οι συναντήσεις τόσο πιο συνωστισμένοι ένιωθαν οι άνθρωποι (Fennell, 2001).

έθιμα της τοπικής κοινωνίας με τους επισκέπτες τουρίστες, ο έλεγχος του αριθμού των τουριστών-επισκεπτών είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ως "όριο ασφαλείας".

3. Οικονομική περιβαλλοντική, η οποία εστιάζεται στη σχέση ("αντοχή") της τοπικής οικονομίας ως προς τον τουρισμό. Για παράδειγμα, το εργατικό δυναμικό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως περιοριστικό στοιχείο στη σχέση τουρισμού και τοπικής οικονομίας.

Η κάθε μία από τις ανωτέρω προσεγγίσεις ορίζει και μια διαφορετική διάσταση στον καθορισμό ορίων στην τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής, εκφράζοντάς την σε όρους έντασης της χρήσης του χώρου, π.χ. σε σχέση με τον αριθμό των τουριστών (Κοκκώσης, 2000). Επιπλέον, η κάθε μία από τις ανωτέρω προσεγγίσεις ανάγεται σε μείζονα ανάλογα με τον τύπο του προορισμού, π.χ. σε μια προστατευόμενη περιοχή που στόχος είναι η ανάπτυξη του οικοτουρισμού ο σεβασμός της οικολογικής φέρουσας ικανότητας είναι η κρίσιμη διάσταση στον καθορισμό ορίων.

Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί ότι η φέρουσα ικανότητα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο τόσο πολιτικής όσο και σχεδιασμού της τουριστικής δραστηριότητας με ποικίλους τρόπους. Για παράδειγμα, αφενός μπορεί να λειτουργήσει ως ένα ισχυρό μέσο ελέγχου του μεγέθους της τουριστικής ανάπτυξης είτε δεσμευτικό είτε επιθυμητό (αυτό απαιτεί ευρύτερη κοινωνική συναίνεση και αποδοχή) που πάνω σε αυτό θα στηριχτεί στη συνέχεια η οργάνωση των υποδομών κ.λπ., αφετέρου αποτελεί και ένα εργαλείο χωρικού- περιβαλλοντικού σχεδιασμού που δε θα επιτρέψει την υποβάθμιση του χώρου (συμπεριλαμβανομένων και των πόρων) που συνιστά τον τόπο υποδοχής της τουριστικής δραστηριότητας. Ωστόσο, προαπαιτούμενο για τα παραπάνω αποτελεί η ύπαρξη κατάλληλης διαχείρισης και οι στόχοι αυτής που εκφράζονται μέσα από την πολιτική και υλοποιούνται μέσα από το σχεδιασμό.

Η φέρουσα ικανότητα μπορεί να θεωρηθεί επομένως σε γενικές γραμμές ως "το μέγιστο αποδεκτό επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης σε μια περιοχή" (Κοκκώσης, 2000, σελ.86). Όμως, η εφαρμογή ενός ορίου σε πρακτικό επίπεδο συναντά δυσκολίες (μεθοδολογικού περιεχομένου, πολιτικής αδυναμίας να τεθούν όρια στην ανάπτυξη κ.λπ.), με αποτέλεσμα οι αντίστοιχες εφαρμογές να είναι λιγοστές σε επίπεδο σχεδιασμού τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης, 2000). Η ανάγκη, λοιπόν, για πιο ευέλικτα και όχι

αυστηρά καθορισμένα όρια ανέδειξε ορισμένες εναλλακτικές προσεγγίσεις στον προσδιορισμό, παρακολούθηση και αξιολόγηση της τουριστικής φέρουσας ικανότητας, οι βασικότερες εκ των οποίων είναι: "Τα Όρια Αποδεκτών Αλλαγών" (Limits of Acceptable Change- LAC), "η Διαχείριση των Επιπτώσεων των Επισκεπτών" (Visitor Impact Management- VIM) και "η Εμπειρία του Επισκέπτη και Προστασία των Πόρων" (Visitor Experience Resource Protection- VERP). Οι προσεγγίσεις αυτές από μια μερίδα επιστημόνων αναγνωρίζονται ως τα σύγχρονα πλαίσια της φέρουσας ικανότητας ή εκσυγχρονισμένες οπτικές της φέρουσας ικανότητας, υποστηρίζοντας ότι είναι στενά συνδεδεμένες με τη βασική έννοια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας (Mexa & Coccossis, 2004).

Οι Σβορώνου και Συμβουλίδου (2009) παρουσιάζουν τέσσερα βασικά στάδια της παρακολούθησης της τουριστικής φέρουσας ικανότητας, υπό το πρίσμα μιας πρότασης για μια περισσότερο ολοκληρωμένη προσέγγιση, αυτής της ολοκληρωμένης διαχείρισης του προορισμού:

Στάδιο 1: Ολοκληρωμένος σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης και εφαρμογή της στρατηγικής: διάγνωση της υφιστάμενης κατάστασης και στοχοθέτηση, χάραξη και εφαρμογή στρατηγικής.

Στάδιο 2: Παρακολούθηση των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης. Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται ορισμένοι από τους προτεινόμενους δείκτες παρακολούθησης, επισημαίνοντας οι συγγραφείς ότι "μπορούν να δημιουργηθούν πάρα πολλοί δείκτες, το ζήτημα είναι να επιλεγούν οι κρίσιμοι δείκτες για τα διαφαινόμενα σημαντικά ζητήματα διαχείρισης των ΕΕΜΤ στον προορισμό, εφόσον υφίσταται ο κίνδυνος η μέτρηση δεικτών να γίνει αυτοσκοπός" (σελ.97).

Πίνακας 2.3: Παραδείγματα δεικτών παρακολούθησης της τουριστικής φέρουσας ικανότητας (ΤΦΙ)

Σκοπός	Δείκτες
Παρακολούθηση των τουριστικών υποδομών, της τουριστικής κίνησης και του προφίλ των επισκεπτών	Αριθμός κλινών, κατηγοριοποίηση καταλυμάτων, πληρότητα, μεταβολές Αριθμοί επισκεπτών, μεταβολές Κατανομή επισκεπτών στο χρόνο (εποχικότητα), στο χώρο (διασπορά), διάρκεια παραμονής επισκεπτών
Παρακολούθηση της οικολογικής ΤΦΙ	Αριθμοί ατόμων προστατευόμενων ειδών Αριθμός φωλιών απειλούμενων και προστατευόμενων ειδών Ποσοστό αναπαραγωγικής επιτυχίας προστατευόμενων ειδών Ποσοστό εδάφους που καλύπτεται από προστατευόμενα είδη χλωρίδας
Παρακολούθηση της φυσικής ΤΦΙ	Ποσοστό αύξησης των ΙΧ κατά τις περιόδους τουριστικής αιχμής Ποσοστό χρήσης Μέσων Μαζικής Μεταφοράς Ποσότητες απορριμμάτων (απόλυτα μεγέθη, ποσοστό που καταλήγει στην ανακύκλωση) Αλλαγές στις χρήσεις γης π.χ. από γεωργική ή δασική γη σε ζώνες τουριστικής ανάπτυξης
Παρακολούθηση της ψυχολογικής ΤΦΙ	Βαθμός ικανοποίησης επισκεπτών Ποσοστό επαναληπτικών επισκέψεων
Παρακολούθηση της οικονομικής και κοινωνικής ΤΦΙ	Ποσοστό μεταβολής του μόνιμου πληθυσμού Ποσοστό πληθυσμού που ασχολείται με τον τουρισμό Πληρότητα καταλυμάτων

Πηγή: Σβορώνου και Συμβουλίδου, 2009

Στάδιο 3: Λήψη των κατάλληλων μέτρων, αξιοποίηση εργαλείων διαχείρισης. Για παράδειγμα σε περίπτωση υπέρβασης της οικολογικής ΤΦΙ προτείνεται ο περιορισμός του αριθμού των επισκεπτών στην προστατευόμενη περιοχή με υποχρεωτική διέλευση από το Κέντρο Πληροφόρησης, με καθιέρωση ανώτατου αριθμού επισκεπτών σε γκρουπ περιήγησης κ.λπ. Παραδείγματα εξειδικευμένων εργαλείων διαχείρισης περιλαμβάνουν συστήματα πιστοποίησης και κώδικες εθελοντικής δέσμευσης, συστήματα καταγραφής της κίνησης των επισκεπτών και αξιοποίησής τους για διαχειριστικές αποφάσεις κ.λπ.

Στάδιο 4: Αξιολόγηση και προσαρμογή της στρατηγικής όπου και όταν κρίνεται απαραίτητο.

Ο Parayannis (2004) σχετικά με την τουριστική φέρουσα ικανότητα σε περιοχές οικολογικής σπουδαιότητας προτείνει μια προσέγγιση βασισμένη στην υπόθεση ότι "η

συστηματική διαχείριση είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση της βιώσιμης χρήσης του χώρου και των πόρων" (σελ.157). Η προσέγγιση αυτή περιλαμβάνει επτά στάδια που πρέπει να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν με συνέπεια μέσω της συνεργασίας μεταξύ της διαχειριστικής αρχής κάθε ευαίσθητης περιοχής, των τοπικών αρχών και τους εκπροσώπων του τουριστικού τομέα. Τα στάδια αυτά είναι:

- Ο καθορισμός των οικολογικών αξιών της κάθε φυσικής περιοχής, μέσω μιας συστηματικής απογραφής των οικοτόπων και των ειδών και στη συνέχεια της αξιολόγησής της βάσει εθνικών και διεθνών κριτηρίων και σε σύγκριση με άλλες παρόμοιες περιοχές.
- Η απογραφή των τουριστικών πόρων. Η αξιολόγηση των τουριστικών πόρων της περιοχής πρέπει να περιλαμβάνει όχι μόνο την αναγνώριση των χαρακτηριστικών που μπορούν να ικανοποιούν γενικές ή ειδικές τουριστικές ανάγκες αλλά και τον καθορισμό των υφιστάμενων ή προβλεπόμενων συγκρούσεων χρήσεων γης ή περιορισμών.
- Η ενοποιημένη διαχείριση του σχεδιασμού. Οι προηγούμενες δύο ενέργειες πρέπει να ενσωματωθούν στη διαχείριση του σχεδιασμού της ευαίσθητης περιοχής, η οποία πρέπει να αντιμετωπίζει την τουριστική ανάπτυξη σε ισορροπία με τις άλλες οικονομικές δραστηριότητες. Επιπλέον, η ευρεία συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων μερών στη διαδικασία πρέπει να εξασφαλίζεται. Η συναίνεση των τοπικών κοινοτήτων στην πρόταση και στα μέτρα είναι προαπαιτούμενο για την υιοθέτηση και εφαρμογή του διαχειριστικού σχεδίου.
- Τα σχέδια ζωνοποίησης. Ένας παράγοντας κλειδί της διαχείρισης είναι η ζωνοποίηση της ευαίσθητης περιοχής στη βάση οικολογικών κριτηρίων και επιτρεπόμενων χρήσεων γης (το μοντέλο αυτό έχει εφαρμοστεί με πολύ ικανοποιητικά αποτελέσματα στο Εθνικό Πάρκο "Abruzzo" της Κεντρικής Ιταλίας, στο Εθνικό Πάρκο "Donana" της Ανδαλουσίας στην Ισπανία).
- Οι υποδομές, οι υπηρεσίες και η οργάνωση. Επαρκείς υποδομές πρέπει να παρέχονται σχετικά με το δίκτυο των μεταφορών, την υγιεινή, την υγεία και την ασφάλεια. Επίσης, πρέπει να δημιουργηθούν εγκαταστάσεις για διανυκτέρευση, εστίαση και αναψυχή καθώς και να παρέχονται δυνατότητες για ενημέρωση και εκπαίδευση. Επιπρόσθετα, ένα σύστημα διαχείρισης επισκεπτών και ελέγχου

πρέπει να θεσμοθετηθεί που θα ελέγχει ότι οι κανονισμοί που θέτει η ζωνοποίηση σέβονται.

- Η παρακολούθηση. Ο υπεύθυνος οργανισμός για τη διαχείριση της ευαίσθητης περιοχής πρέπει να εγκαταστήσει ένα μόνιμο σύστημα παρακολούθησης. Μέσω αυτού οι επιπτώσεις από τις δραστηριότητες των τουριστών στα οικοσυστήματα θα αξιολογούνται με έναν συστηματικό τρόπο, ενώ θα προσδιοριστούν από πολύ νωρίς οι σχετικοί με την περιβαλλοντική υποβάθμιση δείκτες. Ένα τέτοιο σύστημα, τουλάχιστον στην αρχή, θα παρέχει τη δυνατότητα να υπολογιστεί η φέρουσα ικανότητα της περιοχής και θα καταστήσει περιττή την εφαρμογή περιορισμών στην πρόσβαση και στην εκμετάλλευση της περιοχής.
- Στη βάση του συστήματος παρακολούθησης θα είναι δυνατό σε επόμενο στάδιο ο σχεδιασμός και εφαρμογή μέτρων που θα "θεραπεύσουν", όπου απαιτείται, το διαχειριστικό σχέδιο (είτε μέσω της τροποποίησής του είτε μέσω θέσπισης αυστηρών κανονισμών).

Η παραπάνω ανάλυση ενισχύει την άποψη ότι η έννοια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας προϋποθέτει μια δημοκρατική και στη βάση επιστημονικών κριτηρίων διαχείριση και προσθέτει τον κρίσιμο παράγοντα του σχεδιασμού των χρήσεων γης ως βασικό συντελεστή για την επιτυχία της εφαρμογής της. Ο σχεδιασμός των χρήσεων γης αποτελεί κεντρικό ζήτημα που θα απασχολήσει την έρευνα σε επόμενο στάδιο.

2.4 ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΚΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Με σκοπό τη διερεύνηση της σχέσης βιωσιμότητας και κλίμακας μέσα από τη μελέτη των διαφορετικών προτύπων τουρισμού, πρώτον το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού και του παραθερισμού και δεύτερο το πρότυπο του εναλλακτικού τουρισμού, επιλέχθηκαν ως μελέτες περίπτωσης, α) η Περιοχή Οργανωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ) Μεσσηνίας καθώς συγκεντρώνει χαρακτηριστικά των δύο πρώτων προτύπων και β) η περιοχή της Λίμνης Κερκίνης Σερρών που αντιπροσωπεύει τη μικρή και ελεγχόμενη ανάπτυξη που έχει συνδεθεί με το τουριστικό προϊόν των ΕΕΜΤ και ειδικότερα του οικοτουρισμού.

Το ζήτημα της κλίμακας της τουριστικής ανάπτυξης, η οποία λαμβάνει χώρα σε έναν μη ανανεώσιμο φυσικό πόρο, το έδαφος, συναρτάται άμεσα, όπως αναφέρθηκε αναλυτικά παραπάνω, με την αντοχή του τόπου και το ζήτημα των ορίων του. Η διαφοροποίηση της κλίμακας της τουριστικής ανάπτυξης των δύο υπό διερεύνηση τουριστικών περιοχών επιλέγεται να παρουσιαστεί στη συνέχεια μέσω της συγκριτικής εξέτασης ορισμένων αντιπροσωπευτικών δεικτών του μεγέθους, της μορφής, της συγκέντρωσης και της έντασης της τουριστικής ανάπτυξης (Αυγερινού, 2001 · Ντυκέν, Γάκη & Κατσακιώρη, 2007).

Πίνακας 2.4: Επιλεγμένοι δείκτες κλίμακας της τουριστικής δραστηριότητας (τουριστική ζήτηση, τουριστική προσφορά) στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας⁸ και στην περιοχή της Λίμνης Κερκίνης⁹

ΔΕΙΚΤΕΣ	ΠΟΤΑ Μεσσηνίας	Λίμνη Κερκίνη
A. Μέγεθος Τουριστικής Δραστηριότητας		
<i>Αριθμός των διανυκτερεύσεων (αλλοδαπών και ημεδαπών)</i>	168.200	44.929
<i>Ποσοστό των αλλοδαπών τουριστών στο σύνολο των διανυκτερεύσεων</i>	37,50%	7,91%
<i>Αριθμός των ξενοδοχειακών κλινών</i>	1890	824
<i>Αριθμός των ξενοδοχειακών καταλυμάτων</i>	2	19
B. Μορφή Τουριστικής Δραστηριότητας		
<i>Μέσο μέγεθος των ξενοδοχειακών καταλυμάτων (κλίνες/μονάδα)</i>	945	43,36
<i>Ποσοστό των ξενοδοχειακών καταλυμάτων υψηλών κατηγοριών στο σύνολο των καταλυμάτων</i>	100%	0%
<i>Ποσοστό μεγάλων ξενοδοχειακών καταλυμάτων (άνω των 100 κλινών) στο σύνολο των καταλυμάτων</i>	100%	0%
Γ. Συγκέντρωση Τουριστικής Δραστηριότητας		
<i>Ποσοστό του συνολικού αριθμού διανυκτερεύσεων (αλλοδαπών και ημεδαπών) της περιοχής μελέτης στο σύνολο της περιφερειακής ενότητας (ΠΕ)</i>	25,18%	37,34%
<i>Ποσοστό των ξενοδοχειακών καταλυμάτων της περιοχής μελέτης στο σύνολο της ΠΕ</i>	1,51%	55,88%
<i>Ποσοστό των κλινών της περιοχής μελέτης στο σύνολο της ΠΕ</i>	20,43%	42,82%

⁸ Τα στοιχεία για την ΠΟΤΑ Μεσσηνίας αναφέρονται χρονικά στο έτος 2011, και διοικητικά στη χωρική ενότητα της τοπικής κοινότητας (ΤΚ) Ρωμανού της δημοτικής ενότητας (ΔΕ) Νέστορος του δήμου Πύλου – Νέστορος. Αφορούν τη Navarino Dunes της Costa Navarino, την 1η και μοναδική μέχρι σήμερα σε λειτουργία, υποπεριοχή της ΠΟΤΑ.

⁹ Τα πλέον πρόσφατα στοιχεία για την περιοχή της Λίμνης Κερκίνης αναφέρονται χρονικά στο έτος 2009 για τις διανυκτερεύσεις και τις αφίξεις και στο έτος 2010 για τη δυναμικότητα. Χωρικά τα στοιχεία αφορούν την προστατευόμενη περιοχή της Λίμνης Κερκίνης, όπως αυτή καθορίστηκε με την κοινή υπουργική απόφαση (ΚΥΑ) 42699/ΦΕΚ98/ΑΑΠ/ 8.9.06.

Δ. Ένταση Τουριστικής Δραστηριότητας		
<i>Αριθμός τουριστικών κλινών ανά μόνιμο κάτοικο</i>	<i>4,85</i>	<i>0,02</i>
<i>Αριθμός τουριστικών κλινών ανά επιφάνεια (τ.χμ.)</i>	<i>278,76</i>	<i>0,60</i>
<i>Αριθμός διανυκτερεύσεων ανά μόνιμο κάτοικο</i>	<i>432,39</i>	<i>0,91</i>
<i>Αριθμός διανυκτερεύσεων ανά επιφάνεια (τ.χμ.)</i>	<i>24808,25</i>	<i>32,84</i>
<i>Μέση διάρκεια παραμονής (προκύπτει από το λόγο του συνόλου των διανυκτερεύσεων προς το σύνολο των αφίξεων)</i>	<i>3,96</i>	<i>2,52</i>

Πηγή: Αυγερινού, Σπυρόπουλος και Τουφεγγοπούλου, 2012

Από τον παραπάνω πίνακα συνάγεται πως:

- Η ΠΟΤΑ έχει καταφέρει, ως ένα νέο υβριδικό πρότυπο το οποίο προέκυψε αρχικά ως μία εξειδίκευση των προτύπων του οργανωμένου μαζικού τουρισμού και του προτύπου του παραθερισμού, να δημιουργήσει μια τεράστια δευτερογενή τουριστική προσφορά εκεί όπου η πρωτογενής προσφορά (υψηλής σπουδαιότητας φυσικοί περιβαλλοντικοί πόροι, ανθρωπογενείς πόροι κ.λπ.) δεν ήταν σε σημαντικό βαθμό εμφανής.
- Η προστατευόμενη περιοχή της Λίμνης Κερκίνης να μεν αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους οικοτουριστικούς προορισμούς σε εθνικό επίπεδο, ωστόσο η σύγκριση με την ΠΟΤΑ σε απόλυτους αριθμούς τουριστικής ζήτησης και τουριστικής προσφοράς την εμφανίζει να υστερεί σημαντικά (η ΠΟΤΑ παρουσιάζει πάνω από τρεις φορές μεγαλύτερο αριθμό διανυκτερεύσεων και κλινών συγκριτικά με την περιοχή της Λίμνης Κερκίνης).
- Όπως και το μέγεθος έτσι και η μορφή εμφανίζει μια εκ διαμέτρου διαφορετική εικόνα στις δύο περιοχές: απόλυτη κυριαρχία των μεγάλων και πολυτελών ξενοδοχειακών καταλυμάτων στην περίπτωση της ΠΟΤΑ, ενώ η μικρή ξενοδοχειακή μονάδα, κατηγορίας μέχρι τριών αστέρων, επικρατεί στη Λίμνη Κερκίνη.
- Όσον αφορά τη συγκέντρωση, τα ξενοδοχειακά καταλύματα της ΠΟΤΑ κατέχουν πολύ μικρό ποσοστό στο σύνολο της ΠΕ, εντούτοις οι διανυκτερεύσεις σε αυτά καλύπτουν το 1/4 των συνολικών διανυκτερεύσεων της Μεσσηνίας και το 1/5 των συνολικών κλινών. Στην περίπτωση της Λίμνης Κερκίνης τα στοιχεία καταδεικνύουν πως η Λίμνη αποτελεί τον κυρίαρχο τουριστικό πόρο της περιοχής καθώς συγκεντρώνει το ήμισυ σχεδόν της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης της ΠΕ Σερρών.

Τέλος, κρίθηκε σκόπιμο να προστεθούν και ορισμένοι δείκτες που αποτυπώνουν την ένταση της τουριστικής δραστηριότητας στην περιοχή και ουσιαστικά την εξάρτηση κάθε περιοχής από την τουριστική δραστηριότητα ώστε να διαφανούν συμπεράσματα σχετικά με τη σημασία και το ρόλο του τουρισμού σε αυτές. Οι δείκτες αυτοί σκοπό έχουν να χρησιμοποιηθούν και ως η κατακλείδα της παρούσας ενότητας και το έναυσμα για περαιτέρω ερευνητικούς προβληματισμούς. Ο λόγος διανυκτερεύσεις ανά επιφάνεια και κλίνες ανά επιφάνεια στην περίπτωση της ΠΟΤΑ ανέδειξε ένα κρίσιμης σημασίας ζήτημα για το σχεδιασμό της τουριστικής δραστηριότητας, αυτό της πίεσης που ασκείται στο χώρο- υποδοχέα. Οι όροι δόμησης, ως βασικό κανονιστικό εργαλείο του σχεδιασμού, δεν μπορούν να ελέγξουν την πίεση αυτή. Είναι γεγονός πως τα χωροταξικά και πολεοδομικά σχέδια με τον καθορισμό ΣΔ και πυκνότητας δεν μπορούν να προκαθορίσουν τη μορφή της τουριστικής ανάπτυξης σε μια περιοχή. Αυτή είναι και η αιτία που πολλές φορές τιτλοφορείται ως "ήπια ανάπτυξη" η τουριστική ανάπτυξη που δεν υπερβαίνει το ΣΔ (π.χ. 0,15 ενώ το όριο είναι το 0,2) ενώ τελικά το παραγόμενο τουριστικό προϊόν είναι εξαιρετικά επιβαρυντικό (278,76 κλίνες ανά τ.χλμ. στην περίπτωση της ΠΟΤΑ και μόλις 0,60 στην περίπτωση της Λίμνης Κερκίνη). Λαμβάνοντας υπόψη δε και τις κατευθύνσεις του χωροταξικού σχεδιασμού της περιφέρειας Πελοποννήσου, ο οποίος προτείνει "ήπια τουριστική ανάπτυξη" για τη δυτική παράκτια ζώνη Πελοποννήσου εντός της περιοχής που αναπτύσσεται η ΠΟΤΑ, οι δείκτες της έντασης αναδεικνύουν αυτήν ακριβώς την εξαιρετικά επιζήμια για το χώρο αντίφαση.

Στη συνέχεια του κειμένου, η έρευνα εστιάζει στο ρόλο του χωροταξικού σχεδιασμού στην οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας στο χώρο, επιχειρώντας ακριβώς την τεκμηρίωση των παραπάνω σχέσεων- συναρτήσεων.

2.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για τα ζητήματα της τουριστικής ανάπτυξης, των εναλλακτικών μορφών τουρισμού- οικοτουρισμού και της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης αφενός συνέβαλε στην καταγραφή, αξιολόγηση και παρουσίαση της μέχρι σήμερα γνώσης για τα παραπάνω θέματα και αφετέρου ανέδειξε πτυχές του ερευνητικού προβλήματος, που επιδέχονται περαιτέρω διερεύνηση στη συνέχεια της

έρευνας. Αυτές εντοπίζονται κυρίως στους προσδιοριστικούς παράγοντες της τουριστικής ανάπτυξης (π.χ. τουριστική ζήτηση, τουριστική προσφορά κ.λπ.) θεματικά επικεντρωμένες στον οικοτουρισμό, μέσα από την εξέταση του φαινομένου σε εθνικό επίπεδο αλλά και μέσα από τη μελέτη ενός συγκεκριμένου προορισμού, στη συνέχεια της έρευνας.

Παρ' όλη την πρόοδο που αναντίρρητα έχει επιτευχθεί στην έρευνα και προώθηση του οικοτουρισμού, περιορισμένα είναι σήμερα τα παραδείγματα σχεδιασμού του και ακόμα περισσότερο περιορισμένη η εφαρμογή αυτού. Αν και σήμερα πλέον γίνεται όλο και πιο εμφανής η τάση της τουριστικής βιομηχανίας προς τον "πράσινο τουρισμό" καθώς η εικόνα της διαμορφώνεται κυρίως στη βάση του "φιλοπεριβαλλοντισμού", η πραγματικότητα απέχει πολύ από τη νοητή εικόνα. Καταλύματα, τουριστικά γραφεία, αεροπορικές εταιρίες κ.λπ. τιτλοφορούνται ως "οικοτουριστικές", πολλές από αυτές μάλιστα έχουν πιστοποιηθεί ως τέτοιες. Είναι γεγονός ότι υπάρχουν περιπτώσεις μεγάλων τουριστικών επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν υλοποιήσει ορισμένες βασικές αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης καθώς επίσης και έχουν εμπλουτίσει το προϊόν τους με δραστηριότητες σε σχέση με τη φύση. Το ερώτημα ασφαλώς είναι, αν αυτό είναι ικανή συνθήκη για να ονομάζονται και να αντιμετωπίζονται αυτές οι επιχειρήσεις ως "οικοτουριστικές" ή όχι.

Επιπλέον, λόγω των δημογραφικών, κοινωνικών αλλαγών κ.λπ. καταγράφεται αυξανόμενη ζήτηση για οικοτουριστικούς προορισμούς από ταξιδιώτες που είναι λιγότερο περιβαλλοντικά και κοινωνικά συνειδητοποιημένοι απ' ό,τι στο παρελθόν. Αυτοί, για μια ποικιλία αιτιών, πολλές φορές αναζητούν την πολυτέλεια παραπάνω από την προστασία. Συνεπώς, το προφίλ του οικοτουρίστα φαίνεται ότι σταδιακά αλλάζει, σύμφωνα με τις ευρύτερες αλλαγές σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Στη συνέχεια, μέσα από την έρευνα πεδίου επιχειρείται να επιβεβαιωθεί ή να απορριφθεί η παραπάνω υπόθεση.

Επισημαίνεται, ακόμα, ότι έννοιες βαθιά κοινωνικές, όπως η βιωσιμότητα αλλά και οι διάφορες μορφές του τουρισμού, δεν είναι δυνατό να μένουν αμετάβλητες στο χρόνο αλλά εξελίσσονται και αναθεωρούνται. Για παράδειγμα, στις αρχές της θεωρητικής αναζήτησης της έννοιας της βιωσιμότητας αυτή ήταν αποκλειστικά συνυφασμένη με την προστασία και διατήρηση των φυσικών περιοχών. Κυρίως από το Ρίο και έπειτα, η

έννοια της βιωσιμότητας αποσυνδέθηκε από την έννοια του φυσικού περιβάλλοντος, ίσως ως απάντηση στην ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων στις "επικρατούσες" πολιτικές. Ως μια βασική συνέπεια αυτής της ευρύτερης –περισσότερο δημοφιλούς- χρήσης της βιωσιμότητας καταγράφεται το πέρασμα από τις "ανάγκες" (όπως οριοθετήθηκε ο προσδιορισμός της στην έκθεση Brundtland) στα "δικαιώματα". Η έμφαση που δόθηκε στα δικαιώματα –ανθρώπινα και μη-, στη συνέχεια, έφερε τη συζήτηση σε ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής κοινότητας για τη σύνδεση της βιωσιμότητας με άλλα κρίσιμα κοινωνικά ζητήματα, όπως είναι η εξουσία, η διανομή, η δικαιοσύνη (Redclift, 2005). Αντιστοίχως γεννήθηκε η έννοια του οικοτουρισμού ως αποτέλεσμα της δυσaréσκειας που υπήρχε, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές του φαινομένου, από τις συμβατικές μορφές τουρισμού και στη συνέχεια ενσωματώθηκαν στον προσδιορισμό του έννοιες, όπως η ηθική, η βιώσιμη διαχείριση, η ερμηνεία κ.λπ.

Τέλος, αναγνωρίζεται μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση η σπουδαιότητα της φέρουσας ικανότητας ως εργαλείου τόσο πολιτικής όσο και σχεδιασμού της τουριστικής δραστηριότητας, ενώ, της αποδίδεται ο ρόλος του "ρυθμιστή" της πολύπλοκης αυτής σχέσης μεταξύ περιβάλλοντος και ανάπτυξης.

3.ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ- ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει την πολιτική που εφαρμόζει η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) για τον τομέα του τουρισμού και δη για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, με έμφαση στον οικοτουρισμό. Αρχικά, παρουσιάζεται το πλαίσιο πολιτικής που ορίζει η Ένωση για τον τουρισμό από το 1995 και τη δημοσίευση της "Πράσινη Βίβλου" μέχρι και την πρώτη επίσημη έκθεση για τον ευρωπαϊκό τουρισμό μετά την ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας, με τίτλο "Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο – ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό". Στη συνέχεια, μέσω της συνθετικής ανάλυσης, διερευνώνται η εξέλιξη των προκλήσεων του ευρωπαϊκού τουρισμού καθώς και η διαδρομή στον πληρέστερο προσδιορισμό της έννοιας "βιώσιμος τουρισμός". Παρουσιάζονται οι νέες έννοιες που έχουν ενσωματωθεί σταδιακά στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον τουρισμό και την ενδυναμώνουν προς την κατεύθυνση όχι μόνο της επιφανειακής αποδοχής της βιώσιμης ανάπτυξης αλλά της ουσιαστικής και ρεαλιστικής εφαρμογής της: φέρουσα ικανότητα, τοπικότητα, ηθική. Επιπρόσθετα, λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος της έρευνας για τον οικοτουρισμό και δεδομένου ότι η νέα ευρωπαϊκή πολιτική προωθεί την ανάπτυξη του τουρισμού που βασίζεται στη φυσική κληρονομιά, επιλέγεται να παρουσιαστεί "Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για το Βιώσιμο Τουρισμό σε Προστατευόμενες Περιοχές", ως μία ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία της ΕΕ για τη σύνδεση τουρισμού και φυσικού περιβάλλοντος.

Λαμβάνοντας υπόψη τη νέα πραγματικότητα η οποία συνίσταται: α) στο γεγονός ότι η Συνθήκη της Λισαβόνας επιτρέπει πλέον στην Ένωση "να αναλαμβάνει δράσεις για να υποστηρίξει, να συντονίζει ή να συμπληρώνει τη δράση των κρατών μελών" στον τομέα του τουρισμού και β) στη δεινή κρίση που βιώνει η Ελλάδα και η Ευρώπη, που καθιστά χωρίς περιθώρια ενδοιασμού άρρηκτη τη σχέση της εθνικής μας πολιτικής με την ευρωπαϊκή, κρίνεται χρήσιμο να αξιοποιηθεί αυτό το "κέρασ της Αμάλθειας" σε κατευθύνσεις, μέτρα, ρυθμίσεις, γνώμες, ανακοινώσεις κ.λπ. της ΕΕ που σχετίζεται με την ανάπτυξη του τουρισμού. Ο στόχος είναι, αφενός η αξιολόγηση του μέχρι σήμερα ρόλου της ΕΕ στον τομέα του τουρισμού, της συνεισφοράς της στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξής του και στη συνεργασία των κρατών- μελών και αφετέρου η ανάδειξη των προοπτικών του ευρωπαϊκού τουρισμού.

Αναμφισβήτητα ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στη δημιουργία μιας πολιτικής για τον τουρισμό σε επίπεδο ΕΕ είναι καθοριστικός. Αυτό ισχύει λόγω του εξαιρετικά επιφορτισμένου με ευθύνες ρόλου της στην ανάπτυξη των κοινών ευρωπαϊκών πολιτικών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (η οποία συνήθως ονομάζεται απλά Επιτροπή) είναι η κινητήρια δύναμη του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Αυτή έχει την πρωτοβουλία στην κοινοτική διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Ο ρόλος της Επιτροπής είναι πολιτικός στο μέτρο που επιλέγει και προετοιμάζει το έδαφος επί του οποίου κτίζεται το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, αλλά και τεχνοκρατικός εφόσον οι προτάσεις της βασίζονται σε τεχνικές ή/και επιστημονικές εκτιμήσεις (Μούσης, 2003). Δεδομένου, λοιπόν, ότι αφενός η Επιτροπή είναι επιφορτισμένη με την αρμοδιότητα των πρώτων ενεργειών για την ανάπτυξη μιας κοινής πολιτικής, με το καθήκον μέσω των εκθέσεων της να προασπίζει το κοινό συμφέρον εκάστου κράτους μέλους και αφετέρου ο τομέας του τουρισμού δεν έχει διακριτή νομική βάση, δεν ανήκει στις τομεακές πολιτικές της Ένωσης (όπως είναι η πολιτική μεταφορών, η αγροτική πολιτική κ.λπ.) κρίνεται μεθοδολογικά ορθό να προσεγγιστεί η πολιτική της ΕΕ καταρχήν μέσω των ανακοινώσεων της Επιτροπής για τον τομέα του τουρισμού.

Επιπλέον, είναι αναντίρρητο το γεγονός ότι η συμβολή των υπόλοιπων θεσμικών οργάνων μέσω των αποφάσεων και των γνωμοδοτήσεών τους επί των ανακοινώσεων της Επιτροπής -το Συμβούλιο (απόφαση), το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (απόφαση ή γνώμη), η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (γνώμη) και η Επιτροπή των Περιφερειών (γνώμη)- είναι καθοριστική για τη δημιουργία μιας κοινής πολιτικής τουρισμού σε επίπεδο ΕΕ. Για το λόγο αυτό θεωρήθηκε σκόπιμο η συνθετική ανάλυση και αξιολόγηση της ευρωπαϊκής πολιτικής να τις λάβει υπόψη της. Πέρα όμως από την έρευνα σε έγγραφα με δεσμευτικό ή κατευθυντήριο χαρακτήρα εξετάστηκαν και αντίστοιχου περιεχομένου επιχειρησιακού χαρακτήρα σχέδια όπως είναι τα σχέδια δράσης. Τέλος, η έρευνα ολοκληρώθηκε με άντληση στοιχείων και από οργανισμούς και αποκεντρωμένους φορείς που έχει θεσπίσει η Ένωση με σαφώς καθορισμένο πεδίο δραστηριότητας, όπως είναι ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος

3.1 ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ: ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ ΚΑΙ ΛΙΣΑΒΟΝΑ

Η Συνθήκη για την ΕΕ και η Συνθήκη της Λισαβόνας αποτελούν τις Συνθήκες οι οποίες θεμελιώνουν την Ένωση. Ειδικότερα, η Συνθήκη για την ΕΕ που υπογράφηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1992 στο Μάαστριχτ¹⁰ αναγνωρίζει, για πρώτη φορά ότι, για την εκπλήρωση της αποστολής που της έχει ανατεθεί, η δράση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας θα περιλαμβάνει, σύμφωνα με τους όρους και το χρονοδιάγραμμα που προβλέπει η συνθήκη, μέτρα στον τομέα του τουρισμού (άρθρο Ζ). Σημειώνεται στο σημείο αυτό ότι για άλλους τομείς πολιτικής, όπως για παράδειγμα για το περιβάλλον και για τον πολιτισμό, η συνθήκη προσδιορίζει επακριβώς στόχους και μέτρα εφαρμογής. Πιο συγκεκριμένα, στη Συνθήκη αναφέρεται ότι η δράση της Κοινότητας θα περιλαμβάνει μια κοινή πολιτική για τον τομέα των μεταφορών, μια πολιτική για τον τομέα του περιβάλλοντος και ούτω καθεξής, ενώ για τον τομέα του τουρισμού δεν περιλαμβάνει διατάξεις για μια κοινοτική πολιτική τουρισμού και περιορίζεται στην αναφορά "μέτρα στους τομείς της... και του τουρισμού" (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1992, σελ.6).

Συμπληρωματικά, αξίζει να σημειωθεί λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος της εργασίας για το περιβάλλον ότι, αν και η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη ήταν αυτή που ενέταξε την περιβαλλοντική πολιτική στις κοινοτικές συνθήκες με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ τα θέματα του περιβάλλοντος εισχωρούν ως κεντρική στόχευση της Κοινότητας στην άσκηση οιασδήποτε πολιτικής (το άρθρο Ζ ορίζει μεταξύ άλλων ότι ένας από τους βασικούς στόχους της Κοινότητας είναι να προάγει "μία αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων μία σταθερή και διαρκή, μη πληθωριστική και σεβόμενη το περιβάλλον ανάπτυξη" (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1992, σελ.5).

¹⁰ Η Συνθήκη του Μάαστριχτ, επίσημα γνωστή ως "Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση", αποτελεί την τρίτη κατά σειρά θεμελιώδη συνθήκη με την οποία ολοκληρώθηκε η ΕΕ ως σύγχρονος θεσμός (Συνθήκη του Μάαστριχτ, χ.χ.). Στη συνθήκη του Μάαστριχτ τέθηκε για πρώτη φορά ως βασικός στόχος η ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής και έγινε η μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) σε Ευρωπαϊκή Κοινότητα-Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της τροποποίησης της Συνθήκης της ιδρύσεως της ΕΟΚ.

Σύμφωνα με την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1995):

Η σημαντική αυτή καινοτομία ήταν απόδειξη της συνειδητοποίησης τριών παραγόντων: Πρώτον, της οικονομικής σημασίας των τουριστικών δραστηριοτήτων για την ανάπτυξη και την απασχόληση της Ένωσης. Δεύτερον, της συμβατότητας μεταξύ της τήρησης της αρχής της επικουρικότητας και της χρησιμότητας μιας δράσης σε κοινοτικό επίπεδο στον τομέα αυτό που δεν υπάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Κοινότητας. Τρίτον, της αναγκαίας επίτευξης συνοχής και συνάφειας των ενεργειών σε τρεις τομείς που συνδέονται μεταξύ τους, όπως είναι αυτοί του τουρισμού, του καταναλωτή και της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς. (σελ.3)

Η δεύτερη θεμελιώδης συνθήκη της ΕΕ, η Συνθήκη της Λισαβόνας, οργανώνει τη λειτουργία της Ένωσης και καθορίζει τους τομείς, την οριοθέτηση και τους όρους άσκησης των αρμοδιοτήτων της. Σύμφωνα με τη Συνθήκη στον τομέα του τουρισμού η ΕΕ έχει βοηθητική αρμοδιότητα δηλαδή "η Ένωση έχει αρμοδιότητα να αναλαμβάνει δράσεις για να υποστηρίξει, να συντονίζει ή να συμπληρώνει τη δράση των κρατών μελών" (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2007, σελ.48). Δεδομένου ωστόσο ότι ο τουρισμός έχει διασυνδέσεις με άλλους τομείς, άμεσες και έμμεσες, στους οποίους η ΕΕ έχει κατανομημένη αρμοδιότητα, δηλαδή η αρμοδιότητα στη νομοθεσία σε αυτόν τον τομέα μοιράζεται ανάμεσα στα κράτη μέλη και την ΕΕ, όπως για παράδειγμα στον τομέα του περιβάλλοντος, των μεταφορών αλλά και της εδαφικής συνοχής ή ακόμα και αποκλειστική αρμοδιότητα στο να κάνει ρυθμίσεις όπως στα σχετικά με τη διατήρηση των θαλάσσιων βιολογικών πηγών θέματα αλλά και ευρύτερου πεδίου, όπως οι κανόνες ανταγωνισμού αντιλαμβανόμαστε πως έμμεσα και ο τουρισμός διέπεται από ευρωπαϊκούς κανόνες και όχι μονάχα από κατευθύνσεις.

Ειδικότερα, το άρθρο 176B της Συνθήκης της Λισαβόνας ορίζει για τον τομέα του τουρισμού:

1. Η Ένωση συμπληρώνει τη δράση των κρατών μελών στον τομέα του τουρισμού, ιδίως με την προαγωγή της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων της Ένωσης στον τομέα αυτόν. Προς τούτο, η δράση της Ένωσης έχει ως στόχο:
 - α) να ενθαρρύνει τη δημιουργία περιβάλλοντος ευνοϊκού για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων στον εν λόγω τομέα,

β) να ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ κρατών μελών, ιδίως με την ανταλλαγή ορθών πρακτικών.

2. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, θεσπίζουν ειδικά μέτρα για τη συμπλήρωση των δράσεων τις οποίες διεξάγουν τα κράτη μέλη προκειμένου να πραγματοποιήσουν τους στόχους του παρόντος άρθρου, αποκλειόμενης οιασδήποτε εναρμόνισης των νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων των κρατών μελών. (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2007, σελ.89)

Συνεπώς, με την επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας τον Δεκέμβριο του 2009 η πολιτική τουρισμού της Ένωσης απέκτησε μια διακριτή νομική βάση. Η θέση της Ελλάδας, από την πρώτη στιγμή της προσχώρησής της στην τότε ΕΟΚ, ήταν υπέρ μιας κοινοτικής πολιτικής για τον τουρισμό τονίζοντας τη σπουδαιότητα του τομέα για την οικονομία και την κοινωνία της Ένωσης και ασφαλώς λαμβάνοντας υπόψη τη κρισιμότητα του τομέα σε εθνικό επίπεδο. Μάλιστα υπέρ αυτής της θέσης συνηγορούσαν και θεσμικά όργανα της ΕΕ. Συγκεκριμένα, στην Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (1996) σχετικά με την Πρόταση Ψηφίσματος για την Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής για το ρόλο της Ένωσης στον τομέα του Τουρισμού αναφέρει ότι "λυπάται διότι τα κράτη μέλη, παρά τις προτροπές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, δεν περιέλαβαν διατάξεις για μια κοινοτική πολιτική τουρισμού στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση".

3.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ, ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ-ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Ο τουρισμός στη μεταπολεμική περίοδο, ειδικά μετά το 1970, αποτελεί για την Ευρώπη αλλά και παγκοσμίως έναν από τους δυναμικότερους και ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της οικονομίας. Αυτό καταδεικνύουν και τα στατιστικά στοιχεία. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Γενικής Διεύθυνσης Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο τουρισμός αντιπροσωπεύει ποσοστό μεγαλύτερο από το 5% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) (Gross Domestic Product- GDP) της ΕΕ-27. Ο τομέας των τουριστικών καταλυμάτων απασχολεί 2,3 εκατ. εργαζομένους στην ΕΕ-27, και η απασχόληση στο σύνολο της τουριστικής βιομηχανίας της ΕΕ-27 εκτιμάται

ότι κυμαίνεται μεταξύ 12 και 14 εκατ. εργαζομένων (σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των δορυφόρων λογαριασμών του τουρισμού) (European Commission- Eurostat, 2012).

Η Ευρώπη θεωρείται ως η σημαντικότερη τουριστική περιοχή στον κόσμο είτε ως τόπος προορισμού είτε ως τόπος προέλευσης. Αν και παρουσιάζει μια μικρή πτώση στο μερίδιο της αγοράς από την περίοδο μετά το 1995, κυρίως ως συνέπεια της δυναμικής ανάπτυξης περιοχών της Νότιας Ασίας, ωστόσο παραμένει σε κάθε περίπτωση να παίζει κεντρικό ρόλο στην παγκόσμια τουριστική αγορά.

Σύμφωνα με τη γεωγραφική κατανομή των τουριστικών ρευμάτων του Lozato- Giotart (1996), στη δυτική Ευρώπη καταγράφονται τα πιο πυκνά τουριστικά ρεύματα του κόσμου. Ο μαζικός τουρισμός αποτελεί ευρωπαϊκό φαινόμενο, στο οποίο διακρίνει τα πιο κάτω κύρια ρεύματα:

1. Τα τουριστικά ρεύματα που κατευθύνονται προς τον ήλιο και τη θάλασσα της νότιας Ευρώπης: η έλξη του ήλιου και των παραλιών της νότιας Ευρώπης εξηγεί την ύπαρξη του μεγαλύτερου παγκόσμιου τουριστικού ρεύματος προς τις ακτές της Μεσογείου και της Αδριατικής.
2. Τα τουριστικά ρεύματα προς το "λευκό χρυσό": η εφόρμηση στο "λευκό χρυσό" των χιονισμένων εκτάσεων της Ευρώπης εκδηλώθηκε κυρίως κατά τη δεκαετία του '60 με τον πολλαπλασιασμό της περιόδου χειμερινών διακοπών και την άνοδο του μέσου βιοτικού επιπέδου, με κυρίαρχο προορισμό τις Άλπεις.
3. Τα τουριστικά ρεύματα προς τη βορειοδυτική Ευρώπη: προς τις παραθαλάσσιες περιοχές της βορειοδυτικής Ευρώπης (αγγλικές ή γαλλικές ακτές της Μάγχης), προς τα αστικά κέντρα Παρίσι, Λονδίνο κ.λπ.
4. Τα μεγάλα τουριστικά ρεύματα της Ανατολικής Ευρώπης: προς τους παραθαλάσσιους σταθμούς της Μαύρης Θάλασσας στην Ουκρανία, τη Βουλγαρία, προς τις πόλεις της Πολωνίας (Βαρσοβία, Κρακοβία), της Τσεχίας (Πράγα) και της Ουγγαρίας (Βουδαπέστη) κ.λπ.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται ορισμένα στατιστικά στοιχεία γενικότερα για τον τουρισμό στην Ευρώπη, βάσει της πρόσφατης έρευνας του Ευρωβαρομέτρου που διεξήχθη τον Ιανουάριο του 2012 και δημοσιεύτηκε τον Μάρτιο του 2012 (European Commission, 2012):

- Το 72% των Ευρωπαίων πολιτών έκανε διακοπές το 2011. Από αυτούς το 56% έκανε διακοπές στη χώρα του, μάλιστα το 80% των Ελλήνων ανήκει σε αυτήν την κατηγορία.
- Για το 45% των Ευρωπαίων πολιτών που δεν έκανε διακοπές το 2011 οι λόγοι ήταν οικονομικοί.
- Η Ισπανία ήταν η χώρα με τη μεγαλύτερη προσέλευση τουριστών στην Ευρώπη το 2011 (στην κατηγορία: τουλάχιστον 4 διανυκτερεύσεις). Ακολούθησαν η Ιταλία και η Γαλλία ενώ η Ελλάδα βρίσκεται στην 6η θέση στη σχετική κατάταξη.
- Το 49% των ατόμων που έκανε διακοπές οργάνωσε αυτό ξεχωριστά τα στοιχεία του ταξιδιού του (μεταφορά και διαμονή).
- Πάνω από το 90% των συμμετεχόντων στην έρευνα δήλωσε ικανοποιημένο από τα φυσικά χαρακτηριστικά και την ποιότητα της διαμονής στον τόπο προορισμού.
- Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στην ερώτηση προς τους ευρωπαίους αν η παρούσα οικονομική κατάσταση έχει επίπτωση στα σχέδια των διακοπών τους για το 2012, όπως ήταν αναμενόμενο επιβεβαιώνοντας για ακόμη μια φορά την ανθεκτικότητα και την ευελιξία του τομέα, το 73% δήλωσε ότι θα κάνει διακοπές ενώ το 18% ότι δεν θα κάνει. Ειδικότερα, το 33% υποστήριξε ότι θα κάνει μεν διακοπές τροποποιώντας τα σχέδιά του δε (μείωση είτε των ημερών είτε των ημερήσιων δαπανών είτε του προορισμού). Δεν προκαλεί έκπληξη, επίσης, που τα ποσοστά ποικίλουν ανά χώρα. Στην Ελλάδα και την Πορτογαλία, που αποτελούν τις χώρες που βρίσκονται στο επίκεντρο της οικονομικής κρίσης, το 35% και 40% αντίστοιχα δήλωσε ότι δε θα κάνει καθόλου διακοπές μέσα στο 2012.

Όσον αφορά συγκεκριμένα την ανάπτυξη EEMT, σε μια από τις ελάχιστες επικεντρωμένες στο βιώσιμο τουρισμό που βασίζεται στη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά μελέτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υποστηρίζεται ότι το ενδιαφέρον των τουριστών μετατοπίζεται και υπάρχουν πολλοί λόγοι που αιτιολογούν τη μετατόπιση των τάσεων από το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών στο πρότυπο του βιώσιμου τουρισμού με χρήση EEMT (European Commission, 2002):

- Τα άτομα γίνονται περισσότερο έμπειρα στο ταξίδι και απαιτητικοί στην επιλογή του προορισμού, γεγονός που τους οδηγεί να αναζητήσουν νέες περιοχές και νέα τουριστικά προϊόντα.
- Χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη κινητικότητα. Το ταξίδι εκτός συνόρων είναι ευκολότερο από ποτέ χάρη στην απελευθέρωση των αερομεταφορών, την κατασκευή νέων οδικών αξόνων και την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.
- Κάνουν μικρότερης διάρκειας αλλά συχνότερες διακοπές μέσα στο χρόνο.
- Είναι περισσότερο δραστήριοι και αναζητούν νέες ασχολίες κατά τη διάρκεια των διακοπών τους.
- Ο ευρωπαϊκός πληθυσμός γίνεται γηραιότερος αλλά παραμένει περισσότερο ενεργητικός.
- Και τέλος, οι άνθρωποι ενδιαφέρονται πλέον ιδιαίτερα αυξητικά για το περιβάλλον.

Βάσει της ίδιας έρευνας του Ευρωβαρομέτρου (2012), παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον πως ειδικά η φύση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους λόγους σήμερα που ο Ευρωπαίος κάνει διακοπές (18%), ενώ ως κυρίαρχος λόγος αναγνωρίζεται η ξεκούραση/ αναψυχή (48%). Μάλιστα, στην Τσεχία ένας στους τρεις (32%) κάνει διακοπές με κυρίαρχο κίνητρο να δει και να απολαύσει τη φύση. Τα κοινωνικο- δημογραφικά δεδομένα αναδεικνύουν πως αυτή η επιλογή προτιμάται κυρίως από άτομα ηλικίας 55+.

Στην Ευρώπη οι περιοχές που αποτελούν τουριστικούς προορισμούς λόγω της ιδιαίτερης αξίας του φυσικού περιβάλλοντός τους είναι αυτές κυρίως που ανήκουν σε ένα ορισμένο καθεστώς προστασίας. Σύμφωνα με στοιχεία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος (2012), οι περιοχές που ανήκουν στο δίκτυο Natura 2000 καλύπτουν το 18% του εδάφους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, αν σε αυτές συμπεριληφθούν και οι εθνικά και τοπικά προστατευόμενες περιοχές τότε το ποσοστό ανέρχεται στο 21% του εδάφους των χωρών μελών του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος (δηλαδή των 27 κρατών- μελών της ΕΕ και της Ισλανδίας, Λιχτενστάιν, Νορβηγίας, Σουηδίας και Τουρκίας) και των συνεργαζόμενων χωρών (Αλβανία, Βοσνία Ερζεγοβίνη, Κροατία, Σκόπια, Μαυροβούνιο, Σερβία και Κόσσοβο) (European Environment Agency, 2012).

Διάγραμμα 3.1: Οι προστατευόμενες περιοχές στην Ευρώπη συγκριτικά με άλλες περιοχές στον κόσμο

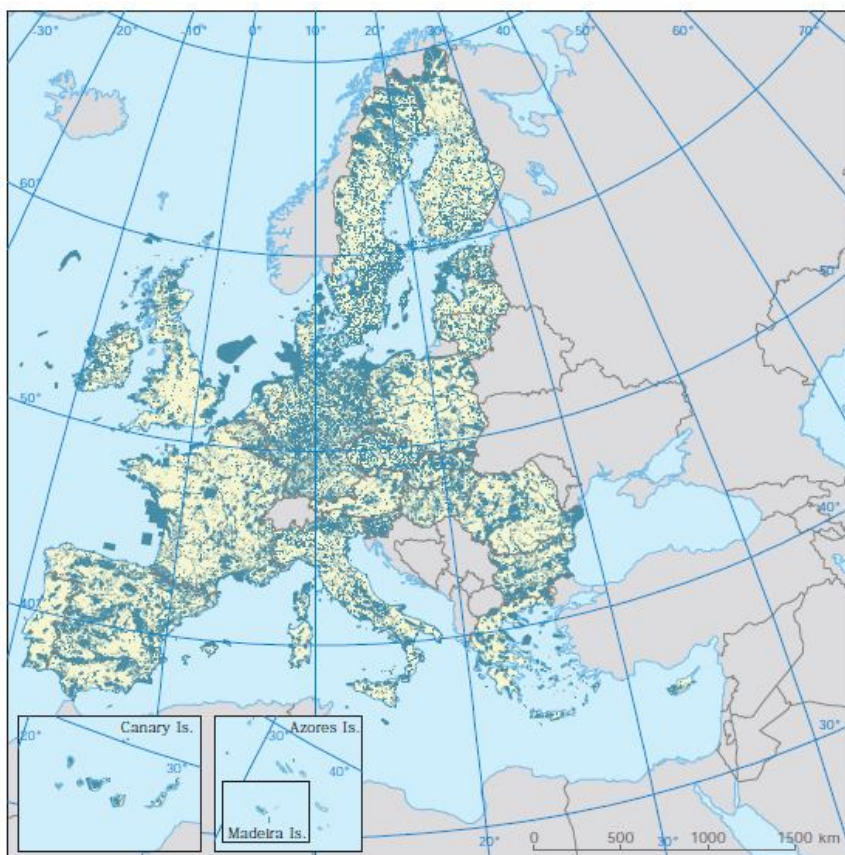
*: Includes Natura 2000 sites

Note: Light green = nationally protected areas; dark green = nationally protected areas plus Natura 2000 sites.

Source: ETC/BD, based on CDDA, June 2011; Natura 2000, December 2011; protected planet accessed October 2011; Eurostat.

Πηγή: European Environment Agency, 2012, σελ.50

Εικόνα 3.1: Η κατανομή των περιοχών που ανήκουν στο δίκτυο Natura 2000 στην ΕΕ-27, 2011

Πηγή: European Environment Agency, 2012, σελ.75

Η Ελλάδα, μάλιστα, κατέχει την 4η θέση μαζί με την Ισπανία στο σύνολο των 27 κρατών- μελών της ΕΕ σε χερσαίες εκτάσεις που ανήκουν στο δίκτυο Natura 2000 (27% του εδάφους της) μετά την Σλοβενία, Βουλγαρία, Σλοβακία και την 12η θέση σε υδάτινες εκτάσεις.

3.3 Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

3.3.1 Η ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ¹¹

Τον Απρίλιο του 1995, η Επιτροπή παρουσίασε την Πράσινη Βίβλο για το ρόλο της Ένωσης στον τομέα του τουρισμού ως η απαρχή μιας ευρείας διαβούλευσης σχετικά με το ρόλο της ΕΕ στον τομέα του τουρισμού. Το περιεχόμενό της διακρίνεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος περιγράφονται οι δράσεις που έχει αναλάβει η Ένωση στον τομέα του τουρισμού, στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η συμβολή του τουρισμού σε τομείς-κλειδιά της ΕΕ, όπως οικονομία, κοινωνία κ.λπ. και τέλος στο τρίτο μέρος διαγράφονται οι προοπτικές εξέλιξης του ρόλου της Ένωσης στον τομέα του τουρισμού.

Ήδη από την εισαγωγή επισημαίνεται ότι ο στόχος της Πράσινης Βίβλου είναι "να διευκολυνθεί και να προωθηθεί ένας γενικός προβληματισμός για το ρόλο της Ένωσης υπέρ του τουρισμού" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1995, σελ.3). Επίσης, αν και θίγεται σε ειδικό κεφάλαιο το ζήτημα της μεγαλύτερης παρέμβασης της Ένωσης υπέρ του τουρισμού, υπογραμμίζεται εξαρχής ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή κρίνουν αναγκαίο ο τουρισμός να αποτελέσει διακριτό τομέα κοινής πολιτικής.

Στην Πράσινη Βίβλο η Επιτροπή στη βάση ποσοτικών στοιχείων τεκμηριώνει την ανάπτυξη του τομέα με όρους οικονομικής μεγέθυνσης. Υπερθεματίζει το γεγονός,

¹¹ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η Ανακοίνωση της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τίτλο "Ο ρόλος της Ένωσης στον τομέα του τουρισμού: Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής", COM (95) 97 τελικό.

ωστόσο, ότι η ποσοτική εξέλιξη σε απόλυτη τιμή ή σε μέρη αγοράς και ζήτησης δεν είναι παρά ένας από τους δείκτες της ανάπτυξης της δραστηριότητας, σε σχέση με την εξέλιξη της αποδοτικότητας της τουριστικής ζήτησης ή της ανταγωνιστικότητας της προσφοράς, επισημαίνοντας ότι "η επιλογή μεταξύ ποσότητας (κυρίως μαζικός τουρισμός) και αποδοτικότητας (κυρίως αναμενόμενο κέρδος ανά τουρίστα) είναι ένα θεμελιώδες ζήτημα για το μέλλον του ευρωπαϊκού τουρισμού" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1995, σελ.5).

Επιπρόσθετα, η ανάλυση για τις προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο τουρισμός θίγει το ζήτημα της έντονης εποχικότητας που διακρίνει τον μελετώμενο τομέα. Εντούτοις, αν και αναγνωρίζεται ότι αυτό ισχύει, αντιμετωπίζεται ως ιδιαιτερότητα της φύσης της τουριστικής δραστηριότητας και όχι ως ένα πρόβλημα που επιδέχεται με συγκεκριμένη πολιτική την άμβλυνσή του. Ο προβληματισμός που ανακύπτει αφορά αποκλειστικά τις επιπτώσεις της εποχικότητας στην απασχόληση και κυρίως στο γεγονός ότι "οι εργαζόμενοι που απασχολούνται στον τουρισμό δεν έχουν αρκετή ειδίκευση και δέχονται πολύ μικρή κατάρτιση για να αποκτήσουν μεγαλύτερη ειδίκευση, λόγω έλλειψης χρόνου και κινήτρων" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1995, σελ.8). Είναι χαρακτηριστικό, λοιπόν, ότι συνδέει την εποχικότητα με έναν έντονο προβληματισμό σχετικά με την απασχόληση, και γενικότερα σχετικά με τις κοινωνικές πτυχές, που οδηγεί ουσιαστικά στα πρώτα ψήγματα της αναγκαιότητας για χρονική διεύρυνση της τουριστικής δραστηριότητας όχι όμως και για χωρική διάχυση ή/και θεματική.

Στη συνέχεια, η Επιτροπή αναφέρεται στα διαθέσιμα μέσα για την πραγματοποίηση των στόχων της στον τομέα του τουρισμού, διακρίνοντάς τα σε άμεσα μέτρα και σε έμμεσα. Καταρχήν στα άμεσα μέτρα περιλαμβάνεται το πρώτο Σχέδιο Κοινοτικών Δράσεων υπέρ του τουρισμού που τέθηκε σε εφαρμογή από την 1.1.1993 και για τρία έτη (απόφαση 92/421/ΕΟΚ της 13.07.92). Στις δράσεις που αποτέλεσαν αντικείμενο του Σχεδίου είναι ολοφάνερη η προτεραιότητα που δίνεται σε συγκεκριμένες ειδικές-εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ειδικότερα στον αγροτικό, τον πολιτιστικό και τον κοινωνικό τουρισμό, καθώς και στη σύνδεση τουρισμού και περιβάλλοντος.

Πιο συγκεκριμένα, τα μέτρα που λήφθηκαν από το Σχέδιο για την εφαρμογή της δράσης "Τουρισμός και Περιβάλλον" είναι:

- η υποστήριξη των πρωτοβουλιών που στοχεύουν στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των τουριστών και των παρεχόντων υπηρεσίες σχετικά με την αλληλεπίδραση τουρισμού και περιβάλλοντος, ιδίως με τη δημιουργία ευρωπαϊκού βραβείου,
- η υποστήριξη των καινοτόμων προτύπων-δράσεων που στοχεύουν στη συμφιλίωση του τουρισμού με την προστασία της φύσης σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο, ιδίως των παράκτιων και ορεινών περιοχών, των προστατευόμενων δρυμών και πάρκων, π.χ. μέσω μέτρων για την παροχή οδηγιών στους επισκέπτες,
- η υποστήριξη της ανάπτυξης δικτύων με αντικείμενο τις διεθνικές ανταλλαγές εμπειριών που αφορούν, μεταξύ άλλων, τα προβλήματα περιβάλλοντος και την ενδεχόμενη επίλυσή τους στα πλαίσια της τουριστικής εκμετάλλευσης των τοποθεσιών και της διαχείρισής τους,
- η υποστήριξη των πρωτοβουλιών που ευνοούν τις ήπιες μορφές τουρισμού.
(Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1992, σελ.30)

Ωστόσο, αν και το Σχέδιο έθετε σημαντικούς στόχους στην κατεύθυνση της ανάπτυξης ΕΕΜΤ, η αξιολόγηση του τονίζει την αδυναμία αποτελεσματικότητας των μέτρων που αυτό υιοθέτησε και συνεπώς επίτευξης των αρχικών του επιδιώξεων. Ειδικότερα, η έκθεση της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1996) θεωρεί το Σχέδιο ως το αποτέλεσμα μιας μακράς συζήτησης, η οποία οδήγησε στον καθορισμό ορισμένων ανταγωνιστικών μεταξύ τους προτεραιοτήτων. Οι διαφορετικές απόψεις και προτεραιότητες των κρατών μελών, η περίπλοκη φύση των διαφορετικών συμφερόντων που σχετίζονται με τον τουρισμό, η έλλειψη προηγούμενης συγκεκριμένης δράσης σε επίπεδο ΕΕ είναι ορισμένοι βασικοί παράγοντες του ότι δεν εφαρμόστηκαν με ικανοποιητικό τρόπο οι στόχοι του σχεδίου. Συνολικά την περίοδο 1993-95 υλοποιήθηκαν 161 προγράμματα και μελέτες. Το μεγαλύτερο ποσοστό συγκεντρώνουν τα προγράμματα-μελέτες που χρηματοδοτήθηκαν στο πλαίσιο της δράσης για τον πολιτιστικό τουρισμό (19,25%). Στο πλαίσιο της δράσης "Τουρισμός και Περιβάλλον" χρηματοδοτήθηκαν 15 προγράμματα (9,32%) και μόλις 1 εντάσσεται στη δράση για τον αγροτικό τουρισμό. Χαρακτηριστικό πρόγραμμα που ενισχύει τη σύνδεση του

τουρισμού με το περιβάλλον είναι η θέσπιση ενός βραβείου τουρισμού και περιβάλλοντος με σκοπό τον προσδιορισμό και τη γνωστοποίηση περιοχών, οι οποίες διακρίνονται για το σχεδιασμό και τη διαχείριση του τουρισμού, σύμφωνα με τις αρχές της βιωσιμότητας.

Σχετικά με τα έμμεσα μέτρα αυτά αφορούν πρωτίστως το πέμπτο κοινοτικό πρόγραμμα δράσης στον τομέα του περιβάλλοντος και στις οδηγίες στον τομέα του περιβάλλοντος, τα οποία ανταποκρίνονται στην πολιτική της ΕΕ για το περιβάλλον.

Επίσης, θα ήταν παράλειψη να μη γίνει αναφορά στα διαρθρωτικά ταμεία, τα οποία συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη του τουρισμού στην ΕΕ. Η Πράσινη Βίβλος αναφέρει ότι ο τουρισμός έχει ενσωματωθεί στα μέτρα που εμπίπτουν στους άξονες προτεραιότητας των κοινοτικών πλαισίων στήριξης, τα λειτουργικά προγράμματα και τα ενιαία έγγραφα προγραμματισμού. Ακόμα, ότι έχουν αναληφθεί δράσεις στο πλαίσιο ορισμένων κοινοτικών πρωτοβουλιών (όπως LEADER, INTERREG, REGIS κ.λπ.) υπέρ της ανάπτυξης των περιφερειών της Ένωσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι για την περίοδο 1989-93, ανάλογα με τις περιφέρειες και τους επιδιωκόμενους στόχους, ο τουρισμός έλαβε από 2 έως 20% της κοινοτικής ενίσχυσης η οποία δόθηκε μέσω των διαρθρωτικών ταμείων, δηλαδή συνολικά περισσότερα από 3 δισ. ECU για συγχρηματοδότηση επενδυτικών τουριστικών σχεδίων και σχεδίων τουριστικής υποδομής, καθώς και δράσεων αξιοποίησης πολιτιστικών και ιστορικών πόρων, για την προστασία του περιβάλλοντος, τη διαφοροποίηση τυχόν δραστηριοτήτων και προαγωγή του τουρισμού σε αγροτικό περιβάλλον κ.λπ. (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1995).

Λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος της παρούσας έρευνας για τον οικοτουρισμό κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστούν ορισμένα στοιχεία από την αξιολόγηση της εφαρμογής του πέμπτου κοινοτικού προγράμματος δράσης για το περιβάλλον και την βιώσιμη ανάπτυξη. Η ενδιάμεση έκθεση αξιολόγησης της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1994) αναφέρει λοιπόν ότι:

- Η ενσωμάτωση του περιβαλλοντικού προβληματισμού στις τουριστικές δραστηριότητες είναι εντονότερη στο πλαίσιο των πολιτικών για την περιφερειακή ανάπτυξη.

- Η αύξηση της συνειδητοποίησης των καταναλωτών γύρω από τα περιβαλλοντικά θέματα επηρεάζει και τους τουρίστες στην επίγνωση της περιβαλλοντικής ποιότητας των τουριστικών περιοχών και των επιπτώσεων του τουρισμού στις περιοχές αναψυχής.
- Το φάσμα των μέσων βάσει των οποίων χρηματοδοτούνται επενδύσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον και τον τουρισμό έχει διευρυνθεί. Μάλιστα, γίνεται ειδική μνεία στο ενδιαφέρον της ΕΕ για τις παράκτιες περιοχές, ως περιοχές προτεραιότητας, καθώς και για τις αστικές περιοχές με μεγάλο ιστορικό ενδιαφέρον, για τις οποίες οι υπουργοί στο άτυπο Συμβούλιο στη Σαντορίνη το 1994 τόνισαν την σπουδαιότητα που έχει η διαχείριση της ροής των επισκεπτών και ο έλεγχος του θορύβου. Η έκθεση, ωστόσο, δεν αναφέρει αντίστοιχες πολιτικές για τον τουρισμό σε προστατευόμενες περιοχές ή σε αξιόλογες φυσικές περιοχές γενικότερα.

Ως βασικό συμπέρασμα υπερθεματίζεται η ανάγκη για ολοκληρωμένη διαχείριση του τουρισμού σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο και συμμετοχή όλων των φορέων, ως απαραίτητη προϋπόθεση εξασφάλισης της αειφορίας του τουρισμού.

Τέλος, ένα σημαντικό θέμα που τίθεται ως προβληματισμός στην ενδιάμεση έκθεση είναι: "είναι η ενσωμάτωση του περιβαλλοντικού προβληματισμού στο χωροταξικό σχεδιασμό των πόλεων και της υπαίθρου με κριτήρια κατά κύριο λόγο τις μετακινήσεις, τις χρήσεις γης, την περιφερειακή ποικιλότητα, την ανάπτυξη των αστικών κέντρων και την ερημοποίηση" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1994, σελ.37).

Στο δεύτερο μέρος της Πράσινης Βίβλου που φέρει τον τίτλο "Η Κοινοτική Προστιθέμενη Αξία στον Τομέα του Τουρισμού" επιχειρείται αρχικά, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η σύνδεση του τουρισμού με τους στόχους της Συνθήκης, ενώ στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζεται η συμβολή του τουρισμού στην οικονομική και κοινωνική συνοχή ειδικότερα, κυρίως μέσω της ενίσχυσης του πολιτιστικού και του αγροτικού τουρισμού. Ως συμπέρασμα επισημαίνεται ότι σημειώθηκε σύγκλιση στόχων μεταξύ της τάσης για διαφοροποίηση της τουριστικής προσφοράς και της φιλοδοξίας για συνοχή της Κοινότητας, η οποία μεταφράστηκε σε χρηματοδοτική κυρίως υποστήριξη της εξάπλωσης του τουρισμού σε μη παραδοσιακούς τουριστικούς προορισμούς, σε περιφέρειες σε ύφεση κ.λπ. Ασφαλώς, για την επίτευξη του παραπάνω

ήταν προαπαιτούμενο η ολοένα αυξανόμενη αναγνώριση από τις πολιτικές της ΕΕ της ικανότητας του τουρισμού να συμβάλλει στην περισσότερο ορθολογική κατανομή των δραστηριοτήτων και επακόλουθα των θέσεων απασχόλησης.

Η Πράσινη Βίβλος αναφέρεται επίσης στο επιτυχημένο παράδειγμα της Κομποστέλα¹², ενέργεια την οποία επινόησε το Συμβούλιο της Ευρώπης και την οποία η Ένωση υποστήριξε οικονομικά. Ωστόσο, παρουσιάζονται και προβληματισμοί σχετικά: α) με την αντοχή του τουρισμού στο χρόνο ως φορέα ανάπτυξης τοπικών περιοχών (ζήτημα διάρκειας-μονιμότητας) και β) με τη συμβατότητα αυτής της ανάπτυξης με τη διατήρηση της πολιτισμικής και περιβαλλοντικής ποικιλομορφίας του ευρωπαϊκού χώρου. Έτσι, για την περίπτωση του αγροτικού τουρισμού, η Βίβλος υιοθετεί την προτροπή της Επιτροπής των Περιφερειών, θεωρώντας τον αγροτικό τουρισμό ως βασικό άξονα για μια πραγματική αγροτική πολιτική: "ότι πρέπει να ενθαρρυνθεί μια νέα σφαιρική προσέγγιση προκειμένου να εξασφαλιστεί μια πραγματική λογική, συνεταιριστική και κληρονομική εκμετάλλευση του τουριστικού αποθέματος που αποτελεί μια ευκαιρία η οποία δεν πρέπει να χαθεί για πολλά από τα αγροτικά μας μέρη" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1995, σελ.14-15).

Ένα πρόσθετο εξαιρετικά καίριας σημασίας σημείο είναι η σύνδεση του τουρισμού με το χώρο. Η Πράσινη Βίβλος τονίζει ότι η τουριστική δραστηριότητα επηρεάζει την εξέλιξη του ευρωπαϊκού χώρου και ταυτόχρονα εξαρτάται από αυτήν και συνεπώς μια αειφόρος τουριστική πολιτική θα πρέπει να εντάσσεται και σε ένα σχήμα ανάπτυξης του ευρωπαϊκού χώρου. Οι τάσεις χωροταξικής οργάνωσης του ευρωπαϊκού χώρου μέχρι το 1994 περιλήφθηκαν στο κείμενο "Ευρώπη 2000+: Συνεργασία για τη Χωροταξία στην Ευρώπη", το οποίο παρουσιάστηκε από την Επιτροπή το 1994 στο άτυπο Συμβούλιο Υπουργών Χωροταξίας στη Λειψία της Γερμανίας στις 21 και 22 Σεπτεμβρίου 1994. Ένα τέτοιο σχήμα, σύμφωνα με την έκθεση "Ευρώπη 2000+", θα διαρθρωνόταν γύρω από τρία στοιχεία: "ένα πολυκεντρικό αστικό σύστημα, ένα δίκτυο αποτελεσματικών και αποδεκτών για το περιβάλλον υποδομών και ένα ευρωπαϊκό

¹² Το Σαντιάγο ντε Κομποστέλα είναι η πρωτεύουσα της αυτόνομης κοινότητας της Γαλικίας στην Ισπανία. Ο Καθεδρικός Ναός της πόλης, που είναι αφιερωμένος στον Άγιο Ιάκωβο (Santiago), είναι ο προορισμός ενός από τους πιο σημαντικούς δρόμους προσκυνήματος, γνωστός ήδη από τον 9ο αιώνα ως ο Δρόμος του Αγίου Ιακώβου (ισπανικά: Camino de Santiago). Το 1985 όλη αυτή η διαδρομή αναγνωρίστηκε ως Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την ΟΥΝΕΣΚΟ (Σαντιάγο ντε Κομποστέλα, χ.χ.).

δίκτυο ανοιχτών χώρων οικολογικής και τοπικής σημασίας" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1995, σελ.15).

Μετά τη συμβολή του τουρισμού στην οικονομική και κοινωνική συνοχή σε διακριτό κεφάλαιο της Πράσινη Βίβλου αιτιολογείται η αναγκαιότητα ο ευρωπαϊκός τουρισμός να αναπτύσσεται στη βάση των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, υπογραμμίζεται ότι είναι απαραίτητη μια προσέγγιση που θα αντιμετωπίζει αδιαχώριστα την οικονομική δυναμική του τομέα, την ικανοποίηση του τουρίστα και τη διατήρηση του φυσικού πλούτου και της πολιτιστικής παράδοσης λόγω της ιδιαίτερης φύσης του τουρισμού -συνιστά μεν οικονομική δραστηριότητα που ασκείται συνήθως σε ιδιωτική βάση στηρίζεται ωστόσο στη διάθεση δημόσιας περιουσίας (φυσικοί πόροι, πολιτιστική παράδοση, ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις, υποδομές μεταφορών κ.λπ.)- και καταδεικνύει ως έναν βασικό τρόπο για να επιτευχθεί αυτό τη συστηματική ένταξη της προστασίας του περιβάλλοντος στον καθορισμό και στην εφαρμογή των πολιτικών της Ένωσης.

Στην παραπάνω επιδίωξη συμβάλει, σύμφωνα με την εν λόγω ανακοίνωση, η ανάπτυξη των "νέων" τουριστικών προϊόντων, στα οποία περιλαμβάνει τον αγροτικό και πολιτιστικό τουρισμό:

Η υποστήριξη του πειραματισμού νέων τουριστικών προϊόντων ανταποκρίνεται, έτσι, σε μια τριπλή προσδοκία, εκείνη των φορέων για μια διαφοροποίηση της προσφοράς, ικανή να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα του τομέα στο σύνολο του, εκείνη των τουριστών και εκείνη των δημόσιων αρχών που καταβάλλουν προσπάθειες ποσοτικής βελτίωσης της προσφοράς μέσω της καλύτερης κατανομής του τουρισμού από χρονική και χωρική άποψη. (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1995, σελ.17-18)

Στη συνέχεια μέσα από τη συνεκτική προσέγγιση των πολιτικών και των μέσων προσδιορίστηκαν οι παρακάτω άξονες προτεραιότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον τομέα του τουρισμού. Αυτοί είναι:

- *Η υποστήριξη της ποιοτικής βελτίωσης του τουρισμού, με στόχο την καλύτερη συνεκτίμηση των εξελικτικών τάσεων της τουριστικής ζήτησης.*

- *Η παρότρυνση των σχετικών φορέων για διαφοροποίηση των τουριστικών δραστηριοτήτων και προϊόντων, με στόχο να υποστηριχθεί η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της αποδοτικότητας της τουριστικής βιομηχανίας.*
- *Η προώθηση της ένταξης της έννοιας της ισόρροπης και αειφόρου ανάπτυξης στον τουρισμό, με στόχο τον καλύτερο συνυπολογισμό των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων στον τουρισμό. (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1995, σελ.21)*

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν τα κράτη μέλη τις πολύπλοκες προκλήσεις που παρουσιάζονται στον τομέα του τουρισμού (ταυτόχρονη επίτευξη και των τριών στόχων: ανάπτυξη της προσφοράς, ικανοποίηση του τουρίστα, σεβασμός της κληρονομιάς) ποικίλλει ανάλογα με το αν η χώρα παράγει ή είναι ο αποδέκτης των τουριστικών ροών. Το γεγονός αυτό, όπως καθίσταται αντιληπτό, συνεπάγεται και αντικρουόμενες πολλές φορές απόψεις στην άσκηση της τουριστικής πολιτικής μεταξύ Ευρωπαϊκού Βορρά και Ευρωπαϊκού Νότου. Για παράδειγμα οι χώρες του Βορρά δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στα περιβαλλοντικά προβλήματα που συνδέονται με τον τουρισμό, την προστασία της κληρονομιάς και των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων και την ποιότητα της τουριστικής προσφοράς (δηλαδή προτεραιότητα στην ικανοποίηση των αναγκών της ζήτησης), ενώ, αντίθετα, οι χώρες του Νότου αποδίδουν ιδιαίτερη έμφαση στην ποσοτική ανάπτυξη της ιδιωτικής τουριστικής προσφοράς, ενδεχομένως εις βάρος των δημόσιου χαρακτήρα συνιστωσών της προσφοράς όπως είναι η κληρονομιά, ο πολιτισμός, η προστασία του τουρίστα κ.λπ. (δηλαδή προτεραιότητα στην ικανοποίηση των αναγκών της προσφοράς).

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος της Πράσινου Βίβλου, με τίτλο "Προοπτικές εξέλιξης του ρόλου της Ένωσης στον τομέα του Τουρισμού" αποδεικνύεται η απροθυμία της Επιτροπής να ταχθεί ξεκάθαρα υπέρ της θέσπισης κοινοτικής πολιτικής τουρισμού που θα έχει χωριστή νομική βάση. Στις προοπτικές, μάλιστα, προσθέτει τέσσερα εναλλακτικά σενάρια εξέλιξης: α) μείωση ή εξάλειψη των ειδικών κοινοτικών δράσεων στον τομέα του τουρισμού, β) διατήρηση του υπάρχοντος πλαισίου και επιπέδου παρέμβασης, γ) ενίσχυση της κοινοτικής δράσης βάσει της σημερινής συνθήκης και δ) μια κοινοτική πολιτική τουρισμού.

3.3.2 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ¹³

Το 1998 η Επιτροπή συγκρότησε μια ομάδα για τον τουρισμό και την απασχόληση. Με συστάσεις της, που εγκρίθηκαν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, η Επιτροπή υπέβαλε την ανακοίνωση με τίτλο "Αύξηση του δυναμικού του τουρισμού για τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης". Αφού μελετήθηκαν και αξιολογήθηκαν και οι θέσεις των υπολοίπων θεσμικών οργάνων προέκυψαν τα συμπεράσματα του Συμβουλίου της 21ης Ιουνίου 1999 με θέμα "Τουρισμός και Απασχόληση" και η παρούσα ανακοίνωση της Επιτροπής, η οποία αποτελεί το τελικό ορόσημο της διαδικασίας αυτής. Το έγγραφο αυτό συνιστά, λοιπόν, το αποτέλεσμα ενός μακροχρόνιου προβληματισμού και εκτενών διαβουλεύσεων με σκοπό την παγίωση μιας νέας προσέγγισης για τον τουρισμό στην ΕΕ.

Στο πρώτο μέρος της ανακοίνωσης περιγράφεται η σημασία του τουρισμού στην ΕΕ, με έμφαση στην οικονομική του συμβολή. Εκτιμώνται, επίσης, οι προοπτικές εξέλιξης του τομέα ως οι καλύτερες για το μέλλον συγκριτικά με τους υπολοίπους τομείς της ευρωπαϊκής οικονομίας. Στους παράγοντες, μεταξύ άλλων, που επηρεάζουν σημαντικά την ανάπτυξη του τομέα ανήκει και η εξέλιξη της ευρωπαϊκής δημογραφικής διάρθρωσης (π.χ. εκτιμάται ότι το 2020, ο πληθυσμός άνω των 65 ετών θα έχει αυξηθεί κατά 17 εκατομμύρια σε σχέση με το 2000, ότι τα άτομα ηλικίας 50 έως 65 ετών θα καταλάβουν αυξημένο μερίδιο στην αγορά τουρισμού κ.λπ.). Τα παραπάνω ευθέως οδηγούν στην τροποποίηση της ζήτησης ορισμένων μορφών τουρισμού. Είναι χαρακτηριστικό, μάλιστα, πως κατονομάζει τους τομείς που αναμένεται να γνωρίσουν τη μεγαλύτερη άνοδο και αυτοί είναι ο πολιτιστικός τουρισμός και ο τουρισμός που σχετίζεται με τη φυσική κληρονομιά.

Επίσης, και εδώ τίγεται το ζήτημα της έντονης εποχικότητας, κρίνοντας πως η προβλεπόμενη αύξηση του πληθυσμού ηλικίας άνω των 50 ετών θα αποσυμφορήσει την τουριστική δραστηριότητα κατά τα διαστήματα αιχμής. Σε αυτό θα συμβάλει αποφασιστικά η απελευθέρωση των μεταφορών και η ανάπτυξη του δικτύου τους, η

¹³ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η Ανακοίνωση της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τίτλο "Προσέγγιση συνεργασίας για το μέλλον του ευρωπαϊκού τουρισμού", COM (2001) 665 τελικό.

αποτελεσματικότερη λειτουργία της ενιαίας αγοράς, καθώς και η διαθεσιμότητα εργαλείων της κοινωνίας της πληροφορίας.

Άξιο σημείωσης είναι ακόμα ότι η ανακοίνωση καθιστά σαφές πως η ανάπτυξη "νέων" μορφών τουρισμού είναι η μοναδική επιλογή για να αξιοποιηθούν οι παραπάνω προοπτικές.

Τέλος, το πρώτο μέρος καταλήγει στη διαπίστωση και επισημαίνει για ακόμη μια φορά το κρίσιμο ζήτημα της αλλαγής στην κατεύθυνση της πολιτικής προς το βιώσιμο τουρισμό, θίγοντας μάλιστα την έννοια της χωρητικότητας. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει:

Για τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο τουρισμός συνιστά σημαντικό στοιχείο της ποιότητας ζωής τους, ενώ μπορεί να βελτιωθεί περαιτέρω με την προώθηση ενός βιώσιμου, ποιοτικού και ανταγωνιστικού ευρωπαϊκού τουρισμού, στο πλαίσιο του σεβασμού της χωρητικότητας των φυσικών και πολιτιστικών ζωνών του, ιδίως των τοποθεσιών του Natura 2000. (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001, σελ.7)

Το παραπάνω ενισχύεται περισσότερο από το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής, το οποίο ζητεί για το μέλλον "την ανάπτυξη ενός τουρισμού βιώσιμου, υψηλής ποιότητας, ανταγωνιστικού και ανοικτού σε όλους, που θα λαμβάνει υπόψη τις ικανότητες υποδοχής των φυσικών και πολιτιστικών χώρων" (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2002, σελ.10-11). καθώς επίσης, εκφράζει την πεποίθηση ότι "η τουριστική ανάπτυξη επιβάλλεται να συνοδεύεται από πολιτικές προσανατολισμένες στην χρησιμοποίηση, προώθηση και αξιοποίηση των περιβαλλοντικών, καλλιτεχνικών, ιστορικών και πολιτισμικών πόρων" (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2002, σελ.11).

Όπως προαναφέρθηκε στην εισαγωγή αυτής της ενότητας, η εν λόγω ανακοίνωση της Επιτροπής αποτελεί το τελικό ορόσημο της διαδικασίας "Τουρισμός και Απασχόληση", τα συμπεράσματα της οποίας συνοψίζονται στην επιτακτική ανάγκη για στενή συνεργασία της Επιτροπής και των κρατών μελών, ώστε να μεγιστοποιηθεί η συνεισφορά του τουρισμού στην πρόοδο και την απασχόληση, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη σύσταση ομάδων εργασίας. Κοινό σημείο σύγκλισης και βασικό

συμπέρασμα αυτών των ομάδων εργασίας είναι η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής στον τομέα του τουρισμού καθώς και η προώθηση του βιώσιμου τουρισμού.

Λόγω του ότι η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται σε ζητήματα οικοτουρισμού και βιωσιμότητας, επισημαίνονται στη συνέχεια τα συμπεράσματα στα οποία οδηγήθηκε η σχετική με την προώθηση της προστασίας του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης, όσον αφορά τον τουρισμό, ομάδα εργασίας. Αφού έλαβε υπόψη την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική διάσταση, η ομάδα, βασιζόμενη στον ΠΟΤ, κατέληξε στον ακόλουθο ορισμό του βιώσιμου τουρισμού (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001): :

Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ικανοποιεί τις σημερινές ανάγκες των τουριστών και των περιοχών υποδοχής, προστατεύοντας και βελτιώνοντας τις προοπτικές για το μέλλον. Θεωρείται ότι ενσωματώνει τη διαχείριση όλων των πόρων κατά τέτοιο τρόπο ώστε να πληρούνται οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες, ενώ θα διαφυλάσσονται παράλληλα η πολιτισμική ακεραιότητα, οι ουσιαστικές οικολογικές διαδικασίες, η βιολογική πολυμορφία και τα έμβια συστήματα. (σελ.27)

Η ομάδα εργάστηκε, επίσης, για την κατάρτιση μεθοδολογικής προσέγγισης σχετικά με την Ατζέντα 21 για τον τουρισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι επιδιωκόμενοι στόχοι ήταν οι εξής: "πρόβλεψη και ελαχιστοποίηση του αντικτύπου που επιφέρει ο τουρισμός στο περιβάλλον και στο έδαφος των προορισμών, διαχείριση της αύξησης των μεταφορών, προώθηση προσεκτικής βιομηχανίας σε τοπικό επίπεδο και υπεύθυνου τουρισμού ως παράγοντα κοινωνικοπολιτισμικής ανάπτυξης" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001, σελ.28). Οι εμπειρογνώμονες απέδωσαν σημαντικό ρόλο στην Επιτροπή όσον αφορά στην εφαρμογή. Ως μέσα πρότειναν τα παρακάτω (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001, σελ.28):

- Εφαρμογή πολιτικής συνεργασίας και δημιουργία φορέα με βάση τη συνεργασία, που στηρίζονται στη συναινετική προσέγγιση, προκειμένου να εντοπιστούν και να καθοριστούν οι στόχοι προτεραιότητας για την υλοποίηση των αρχών σχετικά με τον βιώσιμο τουρισμό.
- Σύσταση τεχνικού οργάνου (παρατηρητήριο του τουρισμού) που να παρέχει την τεχνογνωσία και την εμπειρογνωμοσύνη. Το εν λόγω όργανο θα προβαίνει τακτικά στην επίβλεψη και στην παραγωγή εκθέσεων βάσει αξιόπιστων δεικτών.

Στο δεύτερο μέρος της ανακοίνωσης της Επιτροπής περιγράφεται η στρατηγική που πρέπει να ακολουθηθεί για την επίτευξη των στόχων που ορίστηκαν μέσα από τη διαδικασία "Τουρισμός και Απασχόληση". Αυτοί συνοψίζονται στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων και στην παροχή των στοιχείων για τη ανάπτυξη ενός βιώσιμου τουρισμού ποιότητας και ανταγωνιστικών ευρωπαϊκών τουριστικών επιχειρήσεων. Η στρατηγική που πρέπει να ακολουθηθεί για την επίτευξη των εν λόγω στόχων βασίζεται σε ένα σύνολο στοιχείων, με κυριότερα τα εξής:

- Εφαρμογή προσέγγισης που θα έχει ως κινητήριο δύναμη τη γνώση, με σκοπό την καλύτερη αξιοποίηση των διαθέσιμων πληροφοριών, την απόκτηση και ανάπτυξη τεχνογνωσίας, την καινοτομία μέσω της υλοποίησης νέων διαδικασιών και την εκμετάλλευση των βέλτιστων πρακτικών.
- Διευκόλυνση της προσαρμογής του τομέα και των επιχειρήσεων του στις εξελίξεις της αγοράς: η εν λόγω προσαρμογή προϋποθέτει την εξέλιξη της τουριστικής προσφοράς, της ποιότητας των προϊόντων, της διαθεσιμότητας ικανού ανθρώπινου δυναμικού και επικαιροποιημένων μεθόδων διαχείρισης των επιχειρήσεων, με γνώμονα κυρίως τις ανάγκες των ΜΜΕ.
- Χρησιμοποίηση όλων των πολιτικών και μέσων διαφόρων επιπέδων που μπορούν να επηρεάσουν τον τουρισμό: αυτό απαιτεί, αφενός, την παρακολούθηση, την αξιολόγηση και τη διαχείριση των επιπτώσεών τους στον τουρισμό και, αφετέρου, την ενσωμάτωση των τουριστικών ζητημάτων στις διάφορες σχετικές πολιτικές.
- Εφαρμογή περιορισμένου αριθμού μέτρων, διατάξεων και μέσων που να ανταποκρίνονται στα ζητήματα προτεραιότητας.
- Καθορισμός, με όλους τους παράγοντες, των προς επίτευξη στόχων, των χρονοδιαγραμμάτων εκτέλεσης και του κόστους για τα ανωτέρω μέτρα.
- Επιτάχυνση της μετάβασης όλων των φορέων, των διοικήσεων και των επιχειρήσεων του τουρισμού προς την κοινωνία της πληροφορίας και προώθηση της χρήσης εργαλείων και υπηρεσιών με βάση τις τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένης της δικτύωσής τους.

Η Επιτροπή στη συνέχεια παρουσίασε μια σειρά μέτρων που έπρεπε να υλοποιηθούν από τους διάφορους οικείους φορείς. Το μέτρο 8 συγκεκριμένα αφορούσε στην εφαρμογή των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης στους προορισμούς και στους διάφορους

επιμέρους τομείς τουριστικής δραστηριότητας. Αυτό ουσιαστικά απαιτεί μια στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης για τον τουρισμό στην Ευρώπη, με τη μορφή πλήρους προγράμματος δράσης, ενός μέσου που προσδιορίζεται με τον όρο "Ατζέντα 21". Η Ατζέντα 21, σύμφωνα με την ανακοίνωση, αφορά κυρίως "την προστασία των φυσικών πόρων, την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων και της φτώχειας στην πολιτική για τον τουρισμό, την καλύτερη συμμετοχή του συνόλου των φορέων και την αποτελεσματικότερη παρακολούθηση της εφαρμογής και, τέλος, την εταιρική κοινωνική ευθύνη" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001, σελ.18).

3.3.3 ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ¹⁴

Στην ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής "Βασικές κατευθύνσεις για την αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού" ταυτίζεται πλέον το επίκεντρο του ενδιαφέροντος της πολιτικής της ΕΕ για το μέλλον του ευρωπαϊκού τουρισμού με την αειφόρο ανάπτυξη του. Ναι μεν από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη αποτελεί προτεραιότητα των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και μάλιστα, η προηγούμενη ανακοίνωση της Επιτροπής, όπως εξετάστηκε ανωτέρω, προτείνει την περαιτέρω προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης των τουριστικών δραστηριοτήτων στην Ευρώπη με την κατάρτιση και την υλοποίηση της Ατζέντας 21, ωστόσο, η παρούσα ανακοίνωση είναι αυτή που δίνει τις βασικές κατευθύνσεις για την υλοποίηση μιας ευρείας διαδικασίας της Ατζέντας 21 για τον αειφόρο ευρωπαϊκό τουρισμό.

Μάλιστα, η Επιτροπή των Περιφερειών (2004) τονίζει στη γνωμοδότησή της για την εν λόγω ανακοίνωση πως την αξιολογεί ιδιαίτερα θετικά, δεδομένου ότι συνιστά την πρώτη αξιολογή σφαιρική τοποθέτηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στις προκλήσεις της αειφορίας του τουρισμού. Ειδικότερα, αναφέρει (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2004):

Παρότι υπάρχουν και άλλες τοποθετήσεις, εξίσου χρήσιμες για θέματα βιωσιμότητας, όπως το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ), φρονεί ότι η κυρίως αξία της υπό εξέταση ανακοίνωσης έγκειται στο γεγονός ότι προσφέρει

¹⁴ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η Ανακοίνωση της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τίτλο "Βασικές κατευθύνσεις για την αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού", COM (2003) 716 τελικό.

μια εποπτική εικόνα των δράσεων που πρέπει να αναληφθούν, ειδικότερα εκ μέρους των περιφερειών και των προορισμών, για τη μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη σε θέματα αειφορίας του τουρισμού. (σελ.2)

Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή μέσα από αυτήν την ανακοίνωσή της εξετάζει τους τρόπους προς την επίτευξη της αειφορίας του ευρωπαϊκού τουρισμού προκειμένου να ενισχυθεί το υπάρχον πλαίσιο δράσης και να αξιοποιηθεί κατά το δυνατό. Αυτό συνεπάγεται, καθότι δεν υπάρχει συγκροτημένη ευρωπαϊκή πολιτική για τον τουρισμό, ότι η Επιτροπή δομεί τις προτάσεις της κατά κύριο λόγο στη βάση των θετικών επιδράσεων των υφιστάμενων κοινοτικών πολιτικών και μέτρων καθώς και σε πρωτοβουλίες υπέρ της αειφορίας του τουρισμού που αναλαμβάνονται από ενδιαφερόμενους φορείς εκτός της Κοινότητας, ενώ παράλληλα προτείνει ένα σύνολο νέων μέτρων και εργαλείων για να τις ενισχύσει – συμπληρώσει.

Στην ανακοίνωση δε γίνονται αναφορές σε συγκεκριμένες μορφές τουρισμού (αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, πολιτιστικός κ.λπ.), ωστόσο υπάρχουν αναφορές σε συγκεκριμένα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης (π.χ. μαζικός τουρισμός), όπου συνδέει την αειφορία με μια βασική της αρχή, την φέρουσα ικανότητα, και προωθεί τον προσδιορισμό προτύπων αειφόρου ανάπτυξης προσαρμοσμένα στις ιδιαιτερότητες κάθε τουριστικού προορισμού. Αξίζει να δοθεί έμφαση στην άποψη της Επιτροπής σχετικά με την ανάγκη οι φορείς που εμπλέκονται στον τουρισμό "να ενδιαφέρονται για τα στοιχεία από τα οποία εξαρτάται ο τουρισμός", η οποία συμπληρώνεται παρακάτω ως εξής: "Τα όρια της βάσης των φυσικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών πόρων, τα οποία καθορίζουν την οικονομική αειφορία του τομέα, δε θα μπορούν να αντιμετωπίσουν την αδιαλείπτως συνεχιζόμενη ανάπτυξη του ευρωπαϊκού τουρισμού" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003, σελ.4). Η πρόταση της Επιτροπής πάνω σε αυτό είναι να υπάρξουν οι κατάλληλες στρατηγικές, ώστε οι τουριστικές δραστηριότητες να επαναπροσδιοριστούν για να πληρούν τις απαιτήσεις αειφορίας, τις νέες προκλήσεις και τα αιτήματα από τις μεταβαλλόμενες τουριστικές τάσεις και δραστηριότητες και να αναπτυχθούν τα κατάλληλα μοντέλα αειφόρου ανάπτυξης για κάθε είδος τουριστικό προορισμό.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμά του (2005) -δύο χρόνια διανύθηκαν μετά τη δημοσίευση της ανακοίνωσης για την έγκρισή της από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο-

απαιτεί υπευθυνότητα στον τουρισμό και συγκεκριμενοποιεί τις προτάσεις του κυρίως για τον πολιτιστικό τουρισμό (με στόχο την προαγωγή της ευρωπαϊκής ταυτότητας προτείνει να υλοποιηθεί πρωτοβουλία με την ονομασία "Στα Ίχνη του Σιδηρού Παραπετάσματος" ή άλλη με την ονομασία "ο Δρόμος του Τείχους του Βερολίνου" κ.λπ.) αλλά και για τον τουρισμό σε φυσικά αξιόλογες περιοχές. Για παράδειγμα καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να αναπτύξουν πρωτοβουλίες για την επιλογή κάθε χρόνο μίας ή περισσότερων περιοχών- ευρωπαϊκών τουριστικών προορισμών βάσει των δεικτών ποιότητας που συνδέονται με τη διατήρηση και την αξιοποίηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς και την ανάπτυξη των αειφόρων τουριστικών υπηρεσιών. Επίσης, προτρέπει την Επιτροπή, προκειμένου να ενισχυθεί η συμβολή της ΕΕ στην αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού, να βοηθήσει στην προώθηση και τη στήριξη πιλοτικών σχεδίων, όπως αυτό που υλοποιήθηκε στις Βαλεαρίδες Νήσους, την καλούμενη "Πράσινη Κάρτα", δεδομένου ότι αποτελούν καλές πρακτικές που αποδεικνύουν ότι μπορούν να δημιουργηθούν νέοι τρόποι για την επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στην ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας και στο περιβάλλον (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2006).

Επιπλέον, ένα σπουδαίας σημασίας ζήτημα που αναδεικνύει η εν λόγω ανακοίνωση αφορά στην τοπικότητα που χαρακτηρίζει τον τουρισμό ως φαινόμενο και τα προβλήματα που αυτός καλείται να αντιμετωπίσει στη βάση των αρχών της αειφορίας. Άλλωστε η βασική αυτή αρχή διαπερνά το σύνολο της παρούσας διδακτορικής έρευνας, δηλαδή αφενός η προσέγγιση του ερευνητικού προβλήματος πραγματοποιείται στην τοπική κλίμακα, ενσωματώνοντάς το ωστόσο στο ευρύτερο οικονομικό, κοινωνικό και χωρικό σύστημα που αυτό ανήκει, και αφετέρου μέσα από τη μελέτη των τοπικών ιδιαιτεροτήτων η έρευνα στοχεύει στην εξαγωγή ευρύτερων γενικών συμπερασμάτων. Χαρακτηριστικά η Επιτροπή αναφέρει (2003):

Όπως ο τουρισμός αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο που διαμορφώνεται τοπικά, έτσι και τα προβλήματα αειφορίας που συνδέονται με αυτόν ποικίλλουν από παγκόσμια, τα οποία πρέπει να επιλυθούν σε παγκόσμιο επίπεδο, σε τοπικά, τα οποία απαιτούν ανάληψη δράσης σε τοπικό επίπεδο. Ωστόσο, ο τουρισμός υπάγεται κυρίως στη σφαίρα της τοπικής και περιφερειακής ευθύνης. Τα σχετικά με τον τουρισμό μέτρα πρέπει σε μεγάλο βαθμό να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν σε τοπικό επίπεδο για να αντιμετωπίσουν τους υφιστάμενους ειδικούς περιορισμούς και ανάγκες. (σελ.4)

Στο πρώτο μέρος της ανακοίνωσης παρουσιάζονται οι προκλήσεις και οι στόχοι του αειφόρου τουρισμού. Αυτοί είναι:

- *Κύρια πρόκληση η αειφόρος δραστηριότητα και ανάπτυξη:* Δηλαδή, να διερευνηθούν τα εργαλεία και οι τρόποι σύμφωνα με τους οποίους η διαχείριση της τουριστικής δραστηριότητας στην Ευρώπη και παγκόσμια θα προσδιορίζεται βάσει των ορίων των διαθέσιμων πόρων, καθώς και των δυνατοτήτων αναπαραγωγής αυτών, παράλληλα ωστόσο με την εμπορική επιτυχία του τομέα. Επίσης, η Επιτροπή υπογραμμίζει τη θέση πως η αειφόρος ανάπτυξη του τουρισμού συνδέεται περισσότερο με την ανάπτυξη της ποιότητας παρά της ποσότητας και πως η συνειδητοποίηση της ποιότητας εκ μέρους των τουριστών αποτελεί προαπαιτούμενο της αειφόρου ανάπτυξης. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως η Επιτροπή θεωρεί ως ιδιαίτερη και μεγάλη την πρόκληση της διαχείρισης του μαζικού τουρισμού με αειφόρους τρόπους.
- *Μια ισορροπημένη προσέγγιση ως προς τους τρεις πυλώνες της αειφορίας:* Η Επιτροπή στην ανακοίνωσή της συμπληρώνει τον ορισμό της αειφορίας επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στην αειφορία του τουρισμού, ως εξής: "Η αειφορία του τουρισμού αφορά ειδικότερα σημαντικές πτυχές όπως τις ανταγωνιστικές και κοινωνικά υπεύθυνες τουριστικές επιχειρήσεις, τη δυνατότητα όλων των πολιτών να συμμετάσχουν στον τουρισμό, τις καλές ευκαιρίες απασχόλησης στον τομέα και τα οφέλη από τις τουριστικές δραστηριότητες για τις τοπικές κοινότητες. Απαιτεί τη διατήρηση της πολιτιστικής ακεραιότητας, την ένταξη των περιβαλλοντικών θεμάτων και της προστασίας των πόρων κληρονομιάς στα τουριστικά μέτρα" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003, σελ.6).
- *Αειφόρα μοντέλα κατανάλωσης:* Η Επιτροπή προσδιορίζει σε δύο τους κρίσιμους παράγοντες που επηρεάζουν την αειφορία. Πρώτον, η εποχικότητα (ζήτημα που θίγεται ήδη από την Πράσινη βίβλο για τον τουρισμό ωστόσο εδώ αποκτά πληρέστερο εννοιολογικό προσδιορισμό), η οποία έχει ως αποτέλεσμα τον εποχικό κορεσμό των υποδομών επικοινωνίας, των τουριστικών εγκαταστάσεων και της φέρουσας ικανότητας των προορισμών και οδηγεί σε μείωση της ποιότητας. Δεύτερον, οι μεταφορές, καθώς η άνθηση του τουρισμού την τελευταία πεντηκονταετία διευκολύνθηκε κυρίως από την ανάπτυξη των λιγότερο φιλικών για το περιβάλλον οδικών και εναέριων μεταφορών. Στο σημείο αυτό η Ανακοίνωση αναφέρεται και στα νέα δεδομένα που

χαρακτηρίζουν την τουριστική ζήτηση (όπως το γεγονός πως οι τουρίστες αναζητούν ολοένα και περισσότερο εξατομικευμένες επιλογές προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους, ότι η δημογραφική αλλαγή θα οδηγήσει σε αλλαγές στη ζήτηση αναφορικά με τους τύπους τουρισμού και εκτιμάται πως η μεγαλύτερη αύξηση θα σημειωθεί στον τουρισμό που αφορά την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά κ.λπ.). Η πρόκληση- στόχευση αυτή καταλήγει στη διαπίστωση ότι προς το παρόν, λίγοι τουρίστες ενδιαφέρονται για την αειφορία και για το λόγο αυτό θεωρεί ότι οι νέοι άνθρωποι αποτελούν εξαιρετικά σημαντική ομάδα στόχο.

- *Αειφόρα μοντέλα παραγωγής:*

1. Αειφόρος αλυσίδα αξίας: Προϋποθέτει ανταγωνιστικές επιχειρήσεις και ισότιμους όρους ανταγωνισμού, συνδέεται με τη διαχείριση ποιότητας για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, συνεπάγεται τη βελτιστοποίηση της απασχόλησης και των κοινωνικών οφελών, απαιτεί την ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου και πρόσθετες εξουσίες στους κοινωνικούς εταίρους σε όλα τα επίπεδα σχεδιασμού και υλοποίησης.
2. Αειφόρος ανάπτυξη προορισμών: Έχει ιδιαίτερη αξία η προσέγγιση εννοιολογικά του αειφόρου προορισμού. Η ανακοίνωση επισημαίνει ότι ο προορισμός ως σύνολο αποτελεί το συνολικό προϊόν του τουρισμού. Συνεπώς, οι διάφορες δραστηριότητες και πολιτικές των προορισμών που συνδυάζουν δημόσια και ιδιωτικά συμφέροντα (μάλιστα εξειδικεύει το παραπάνω δίνοντας έμφαση στις χρήσεις γης), αποτελούν ζωτικούς παράγοντες για την αειφόρο ανάπτυξη του προορισμού. Περαιτέρω, υπογραμμίζεται ότι "όπου η τοπική ανάπτυξη των προορισμών με περιορισμένη οικονομική βάση, όπως τα νησιά, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στον τουρισμό, υπάρχει ο κίνδυνος κατάληξης σε μια εύθραυστη και υπέρ το δέον εξαρτημένη "μονο-οικονομία" χωρίς τις επιθυμητές έμμεσες συνέπειες σε άλλες πλευρές της τοπικής οικονομίας, όπως τη γεωργία και τη χειροτεχνία" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003, σελ.8). Ως επιλογές για την άμβλυνση των αρνητικών συνεπειών που συνεπάγεται η εποχικότητα στην τουριστική ζήτηση η Επιτροπή προτείνει πρώτον, τη δευτερεύουσα διαμονή (κυρίως διαμονή ατόμων τρίτης ηλικίας) και δεύτερον, τις ημερήσιες επισκέψεις. Ουσιαστικά, αναφέρεται για πρώτη φορά σε επίσημο κείμενο ευρωπαϊκής πολιτικής η κατεύθυνση προς την

ανάπτυξη παραθεριστικής κατοικίας σε αντιστάθμισμα της χρονικά εστιασμένης τουριστικής ζήτησης.

Στη συνέχεια γίνεται μια επισκόπηση των βασικότερων πρωτοβουλιών σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο που έχουν άμεση ή έμμεση επίπτωση στην αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού (διεθνής χάρτης πολιτιστικού τουρισμού, δείκτες για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη των προορισμών κ.λπ.). Μια από τις βασικότερες πρωτοβουλίες σχετικά με τον οικοτουρισμό είναι ο "Ευρωπαϊκός Χάρτης για τον Βιώσιμο Τουρισμό σε Προστατευμένες Περιοχές" (αναλύεται στη συνέχεια του κεφαλαίου).

Επίσης, όσον αφορά στις πρωτοβουλίες της Επιτροπής, οι στόχοι και τα μέτρα που περιλαμβάνονται στη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για τη βιοποικιλότητα αφορούν άμεσα τον αειφόρο τουρισμό, συμπεριλαμβανομένων των απαιτούμενων ειδικών μέτρων διατήρησης και προστασίας και της ιδιαίτερης προσοχής που αποδίδεται στον αντίκτυπο των χώρων του δικτύου Natura 2000 της Ευρώπης.

Η αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως προς την πρόοδο που έχει επιτευχθεί δεν είναι ενθαρρυντική. Αν και τονίζει το γεγονός πως υφίσταται μεγάλος αριθμός πρωτοβουλιών από το διεθνές ως το τοπικό επίπεδο, ωστόσο δεν κατάφερε να επιτύχει τα επιδιωκόμενα θετικά αποτελέσματα. Μία εκ των μείζονων αδυναμιών της μετατροπής των πρωτοβουλιών σε επιτυχημένες συγκεκριμένες δράσεις οφείλεται στην ελλιπή επικοινωνία από την κορυφή προς τα κάτω.

Μετά την αξιολόγηση και τα συμπεράσματα που αυτή υπέδειξε ακολούθησε η πρόταση της Επιτροπής για τους τρόπους που πρέπει να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις που έχουν καταγραφεί. Σύμφωνα, λοιπόν, με την Επιτροπή απαιτείται μια ενισχυμένη προσέγγιση, η οποία θα αντιμετωπίζει τις διάφορες προκλήσεις με συνεκτικό τρόπο. Αυτή η προσέγγιση θα πρέπει να στηριχθεί στη συμμετοχή και τη βέλτιστη ενεργό συμβολή όλων των ενδιαφερόμενων φορέων, σε όλα τα επίπεδα και να εστιάζει:

- Στα πλεονεκτήματα της επικουρικότητας και της κρατούσας προσέγγισης "από κάτω προς τα πάνω" για την αντιμετώπιση των θεμάτων.
- Στην ανάγκη εξέτασης των ατομικών συνιστωσών, επιμέρους τομέων, πεδίων και πτυχών και των ειδικότερων προβλημάτων που σχετίζονται με αυτούς, παρά στην αντιμετώπιση του τουρισμού και της αειφορίας του ως ενιαίου θέματος.

- Στην ενημέρωση των καταναλωτών για να διασφαλίζεται ότι ασκούνται οι δυνάμεις της αγοράς για την προώθηση των αειφόρων μοντέλων κατανάλωσης και παραγωγής.
- Στην ανάγκη αναγνώρισης του ιδιαίτερου χαρακτήρα των ΜΜΕ και των μικροεπιχειρήσεων.
- Στην ανάγκη της διασφάλισης της κοινωνικής και οικονομικής βιωσιμότητας, καθώς και της περιβαλλοντικής αειφορίας των αγροτικών και παράκτιων κοινοτήτων. (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003, σελ.11)

Αυτά ήταν τα θέματα που έπρεπε τη δεδομένη στιγμή (εν έτη 2003) να ληφθούν υπόψη κατά τη λήψη απόφασης για την επιλογή της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αφορά την αντιμετώπιση των προκλήσεων της αειφορίας του ευρωπαϊκού τουρισμού. Πάντως, καθίσταται σαφές πλέον, ότι η κατεύθυνση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που αντανακλά ουσιαστικά και τη βούληση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι πως: "Θα πρέπει να αποκλειστούν τόσο η πλήρης προσέγγιση ως ουσιαστική κοινοτική πολιτική, όσο και η απόλυτη απόρριψη των κοινοτικών δραστηριοτήτων στο πλαίσιο αυτό. Αντίθετα, το υπάρχον πλαίσιο δράσης πρέπει να ενισχυθεί και να αξιοποιηθεί στο έπακρο" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003, σελ.11).

Τέλος, αξίζει να σημειωθούν ορισμένα κρίσιμα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης, η οποία πραγματοποιήθηκε κατά την προετοιμασία της εν λόγω ανακοίνωσης και έχουν άμεση σχέση με το μελετώμενο αντικείμενο. Ως αποτέλεσμα της δημόσιας διαβούλευσης, η Επιτροπή επιβεβαιώνει ότι:

- Υπάρχουν πολλά μοντέλα επίτευξης της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού.
- Ο τουρισμός και η αειφορία εξαρτώνται πρωταρχικά από τον καταναλωτή και ότι η οικονομική επιτυχία είναι ουσιώδης για την επίτευξη της αειφορίας (αυτό απαιτεί προσέγγιση η οποία να στοχεύει σε όσο το δυνατόν περισσότερους ενδιαφερόμενους φορείς και να ευνοεί τη δημιουργία συναίνεσης).
- Έχει αναγνωριστεί σημαντικά η εδαφική διάσταση (χρήση της γης) και των ζητημάτων που συνδέονται με τις κλιματικές αλλαγές για τον αειφόρο τουρισμό.

- Μείζονα πρόκληση που πρέπει να μελετηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι η εποχική κατανομή, μολονότι είναι ένα από τα δυσκολότερα στην αντιμετώπισή τους ζητήματα της αιεφορίας του τουρισμού.

Επιπρόσθετα, αυτό που επισημαίνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως έλλειψη/ ανεπάρκεια αφορά τις πληροφορίες, τα εργαλεία πολιτικής και τις βέλτιστες πρακτικές σχετικά με τον αιεφόρο τουρισμό, οι οποίες κρίνει πως θα πρέπει να αναπτυχθούν περαιτέρω (π.χ. διαπιστώνεται επείγουσα ανάγκη για αξιόπιστες τεχνικές ανάλυσης της φέρουσας ικανότητας, για καλύτερα συστήματα στατιστικής παρακολούθησης και δεικτών για την παροχή πληροφοριών με σκοπό τη διαχείριση της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης κ.λπ.). Τονίζοντας, για ακόμη μια φορά, ότι τα εργαλεία αυτά πρέπει να σχεδιαστούν με τέτοιο τρόπο ώστε να προσαρμόζονται βέλτιστα στις τοπικές συνθήκες.

3.3.4 Η ΑΝΑΝΕΩΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΕ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ: ΓΙΑ ΜΙΑ ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ¹⁵

Το 2006 η Επιτροπή προτείνει τη δημιουργία μιας νέας ευρωπαϊκής πολιτικής για τον τουρισμό με σκοπό τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του εν λόγω τομέα και τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης επιχειρώντας να ενσωματώσει στη στρατηγική που ορίζει για τον τουρισμό τους στόχους της Λισαβόνας¹⁶.

Η ανακοίνωση δομείται σε δύο μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζονται οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει ο τομέας του τουρισμού όσον αφορά στην επίτευξη ανάπτυξης και στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας καθώς επίσης στον τρόπο με τον οποίο οι διάφοροι ενδιαφερόμενοι φορείς μπορούν να συμμετέχουν στις ενέργειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις προκλήσεις αυτές εντάσσεται και η ζήτηση για ειδικές-

¹⁵ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η Ανακοίνωση της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τίτλο "Η ανανεωμένη πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό: για μια ισχυρότερη σύμπραξη υπέρ του ευρωπαϊκού τουρισμού", COM (2006) 134 τελικό.

¹⁶ Πέντε χρόνια μετά την έναρξη της εφαρμογής της στρατηγικής της Λισαβόνας, η Επιτροπή προβαίνει σε ένα όχι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό απολογισμό των επιτευχθέντων αποτελεσμάτων: οι προβλεπόμενες επιδόσεις της ευρωπαϊκής οικονομίας σε θέματα ανάπτυξης, παραγωγικότητας και απασχόλησης δεν επιτεύχθηκαν, ο ρυθμός δημιουργίας θέσεων απασχόλησης επιβραδύνθηκε και οι επενδύσεις στην έρευνα και στην ανάπτυξη εξακολουθούν να είναι ανεπαρκείς. Για τους λόγους αυτούς η Επιτροπή αποφάσισε να δώσει το μεγαλύτερο βάρος στις ενέργειες που πρέπει να αναληφθούν και όχι στους αριθμητικούς στόχους που πρέπει να επιτευχθούν. (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2005).

εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Στο δεύτερο και κύριο μέρος περιγράφεται η νέα πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό, οι ενέργειες και ο τρόπος εφαρμογής τους.

Αρχικά, επισημαίνονται και σε αυτήν την ανακοίνωση τα βασικά χαρακτηριστικά του τομέα του τουρισμού. Πρώτον, η αναμφισβήτητη συμβολή του στη δημιουργία απασχόλησης και ανάπτυξης, με κυρίαρχους παράγοντες στη διαμόρφωση της ανωτέρω πραγματικότητας την παγκοσμιοποίηση, τις δημογραφικές αλλαγές και την εξέλιξη των μεταφορών. Μάλιστα, τεκμηριώνει με ποσοτικά στοιχεία την ταχεία ανάπτυξη του μελετώμενου τομέα και επισημαίνει το γεγονός πως το ποσοστό δημιουργίας θέσεων εργασίας στον τουρισμό είναι υψηλότερο από το μέσο όρο σε σύγκριση με την ευρωπαϊκή οικονομία συνολικά. Δεύτερον, η συμβολή του τουρισμού στην ανάπτυξη διαφορετικών κατηγοριών χώρου όχι μόνο των παράκτιων και νησιωτικών αλλά και των περιοχών που βρίσκονται σε αγροτική ή βιομηχανική παρακμή ή αυτών που αναπλάθεται ο αστικός τους ιστός. Υπογραμμίζεται, ακόμα, σε σχέση με τον αιεφόρο τουρισμό ότι "ο αιεφόρος τουρισμός διαδραματίζει μείζονα ρόλο στη διατήρηση και την αναβάθμιση της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς σε έναν ολοένα μεγαλύτερο αριθμό τομέων, από τις τέχνες έως την τοπική γαστρονομία, τη λαϊκή τέχνη ή τη διατήρηση της βιοποικιλότητας" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2006, σελ.3). Τρίτον, η συνεισφορά του στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Επιπλέον, πρόκειται για την πρώτη ανακοίνωση μετά την 1^η Μαΐου 2004, δηλαδή μετά τη μεγαλύτερη διεύρυνση της ΕΕ στην ιστορία της καθώς προσχώρησαν στην Ένωση άλλα 10 νέα κράτη μέλη και ο αριθμός τους το 2006 ανήρθε στα 25. Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με τις δυνατότητες που παρέχονται για ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού στον ευρωπαϊκό χώρο λόγω της αύξησης των τουριστικών προϊόντων και κατ' επέκταση την ανάδυση νέων τουριστικών προορισμών.

Μάλιστα, στις βασικές προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει ο ευρωπαϊκός τουρισμός συγκαταλέγεται η αλλαγή στη δημόσια ζήτηση αναφορικά με τις μορφές τουρισμού. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ανακοίνωση της Επιτροπής, αναμένεται ότι ο τουρισμός για λόγους υγείας και ο τουρισμός που συνδέεται με την πολιτιστική και τη φυσική κληρονομιά θα σημειώσει τη μεγαλύτερη αύξηση.

Επίσης, αναγνωρίζεται για πρώτη φορά ότι εμφανίζονται και αναπτύσσονται νέοι ανταγωνιστικοί προορισμοί, με καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες που εντείνουν ακόμη περισσότερο τον ανταγωνισμό που αντιμετωπίζει διεθνώς η ΕΕ καθώς επίσης τονίζεται το γεγονός ότι ο τουρισμός μπορεί να γίνει θύμα της ίδιας του της επιτυχίας, αν δεν αναπτυχθεί με αειφόρο τρόπο.

Τέλος, το πρώτο μέρος της ανακοίνωσης καταλήγει στην προτροπή για συμπράξεις μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων φορέων σε κάθε επίπεδο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων που αφορούν στον τουρισμό.

Μετά την παρουσίαση των προκλήσεων, ακολουθεί στο δεύτερο μέρος η περιγραφή της κατάλληλης πολιτικής που θα κληθεί να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις που έχουν διαπιστωθεί. Κύριος στόχος της ανανεωμένης ευρωπαϊκής πολιτικής για τον τουρισμό είναι: "Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής τουριστικής βιομηχανίας και η δημιουργία περισσότερων και καλύτερων θέσεων εργασίας μέσω της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού στην Ευρώπη και παγκοσμίως" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2006, σελ.5). Η Επιτροπή κρίνει πως τα καταλληλότερα μέσα για την εφαρμογή της πολιτικής αυτής είναι ο συντονισμός στο εσωτερικό της Επιτροπής και στο εσωτερικό των εθνικών αρχών, η συνεργασία μεταξύ των διαφόρων ενδιαφερόμενων φορέων και η λήψη ειδικών μέτρων στήριξης.

Οι κύριοι τομείς στους οποίους επικεντρώνεται η εν λόγω πολιτική είναι οι εξής:

- *Βελτίωση του κανονιστικού πλαισίου.*
- *Συντονισμός των πολιτικών.*
- *Βελτιωμένη χρήση των διαθέσιμων ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών μέσων.*

Οι τρόποι που προτείνει η Επιτροπή για την προώθηση της βιωσιμότητας του τουρισμού αφορούν καταρχήν στην υλοποίηση της ευρωπαϊκής Ατζέντας 21 για τον τουρισμό. Υπενθυμίζεται ότι η ανακοίνωση "Βασικές κατευθύνσεις για την αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού" το 2003 αποτέλεσε την αφετηρία για την προετοιμασία της ευρωπαϊκής Ατζέντας 21 για τον τουρισμό. Ακολούθησε, το 2004, η συγκρότηση από την Επιτροπή της Ομάδας για την Αειφορία του Τουρισμού (OAT) με σκοπό να ενθαρρυνθεί η συνέργεια μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων και να προσφερθεί συμβολή στη διαδικασία της Ατζέντας 21. Σύμφωνα με τον τότε προγραμματισμό η

Επιτροπή θα χρησιμοποιούσε τα πορίσματα που θα κατέληγε η ΟΑΤ για να υποβάλει, έως το 2007, πρόταση για μια ευρωπαϊκή Ατζέντα 21, όπως και έγινε.

Επιπρόσθετα, η Επιτροπή ήδη είχε δρομολογήσει ορισμένες ενέργειες που αφορούν στην αύξηση της κατανόησης και της προβολής του τουρισμού. Σχετικά με την προβολή αξίζει να επικεντρωθεί το ενδιαφέρον στο ζήτημα της τουριστικής εικόνας. Η Επιτροπή αναφέρεται στο παράδειγμα των πολιτιστικών εκδηλώσεων, όπως είναι ο θεσμός της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, και πως τέτοιες εκδηλώσεις μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην εμπορική προώθηση της εικόνας της διοργανώτριας πόλης ή περιοχής πριν, κατά τη διάρκεια, και μετά το πέρας της εκδήλωσης. Επίσης, στο παραπάνω πλαίσιο η Επιτροπή πρότεινε, σε συνεργασία με τα κράτη μέλη, να διερευνήσει τη δυνατότητα αύξησης της ευαισθητοποίησης γύρω από τις ορθές πρακτικές για την προώθηση της αειφορίας του τουρισμού, μέσω ενός "Βραβείου Αριστείας Τουριστικών Προορισμών" (European Destination of Excellence- EDEN), το οποίο εφαρμόζεται μέχρι και σήμερα¹⁷.

*3.3.5 ΑΤΖΕΝΤΑ ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ*¹⁸

Η Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό τουρισμό –πρόκειται για την ευρωπαϊκή Ατζέντα 21- δημοσιεύτηκε τον Οκτώβριο του 2007 έπειτα από εργασίες της Ομάδας για την Αειφορία του Τουρισμού (ΟΑΤ)¹⁹ και της δημόσιας διαβούλευσης που επακολούθησε. Η Ατζέντα 21, σύμφωνα με την Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2007): "Αντιπροσωπεύει μια περαιτέρω συμβολή στην εφαρμογή της ανανεωμένης στρατηγικής της Λισαβόνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση και της ανανεωμένης στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη" (σελ.4).

¹⁷ Το έργο βασίζεται σε εθνικούς διαγωνισμούς που πραγματοποιούνται κάθε χρόνο και οδηγούν στην επιλογή ενός τουριστικού προορισμού "αριστείας" από κάθε συμμετέχουσα χώρα. Το βασικότερο χαρακτηριστικό των επιλεγμένων προορισμών είναι η δέσμευσή τους στην κοινωνική, πολιτιστική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Βραβεύονται αναδυόμενοι, σχετικά άγνωστοι ευρωπαϊκοί προορισμοί που βρίσκονται στα 27 κράτη μέλη και στις υποψήφιες χώρες (EDEN- European Destinations of Excellence, χ.χ.α).

¹⁸ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η Ανακοίνωση της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τίτλο "Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό τουρισμό", COM (2007) 621 τελικό.

¹⁹ Τα αποτελέσματα των εργασιών της ΟΑΤ παρουσιάζονται στην έκθεση "Δράση για ένα πιο αειφόρο ευρωπαϊκό τουρισμό".

Η εν λόγω ανακοίνωση παρουσιάζει κοινή δομή με την προηγούμενη. Συνίσταται σε δύο μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζονται οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει ο τομέας του τουρισμού, αναγνωρίζεται ο βασικός του ρόλος στην ευρωπαϊκή οικονομία και εν γένει η στρατηγική του σημασία και στο δεύτερο και κύριο μέρος περιγράφεται η ευρωπαϊκή ατζέντα για τον τουρισμό, οι στόχοι της, το πλαίσιο δράσης για την εφαρμογή της και οι αρχές για την επίτευξη ενός αειφόρου και ανταγωνιστικού ευρωπαϊκού τουρισμού. Στο τέλος, η ανακοίνωση καταλήγει με την πρόοδο που κρίνεται αναγκαία να υλοποιηθεί από το σύνολο των εμπλεκομένων μερών ώστε να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης ως ο πλέον ελκυστικός τόπος τουριστικών προορισμών.

Ειδικότερα, ως βασική πρόκληση αναγνωρίζεται η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ μιας αυτόνομης ανάπτυξης των τόπων προορισμού και της προστασίας του περιβάλλοντός τους αφενός και της ανάπτυξης μιας ανταγωνιστικής οικονομικής δραστηριότητας αφετέρου. Η εργασία της ΟΑΤ επιβεβαίωσε ότι περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη οικονομική δραστηριότητα ο τουρισμός μπορεί να αναπτύξει συνέργειες σε στενή αλληλεπίδραση με το περιβάλλον και την κοινωνία:

Αυτό συμβαίνει επειδή η ανάπτυξη των τόπων τουριστικών προορισμών συνδέεται στενά με το φυσικό περιβάλλον, την πολιτιστική ποικιλομορφία, την κοινωνική αλληλεπίδραση, την ασφάλεια και την ευημερία των τοπικών πληθυσμών τους. Αυτά τα χαρακτηριστικά καθιστούν τον τουρισμό την κινητήρια δύναμη για τη συντήρηση και την ανάπτυξη των τόπων προορισμού – άμεσα μέσω της αύξησης της συνειδητοποίησης και της υποστήριξης του εισοδήματός τους και έμμεσα με την παροχή μιας οικονομικής αιτιολογίας για την παροχή τέτοιας υποστήριξης και από άλλους παράγοντες. (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2007, σελ.3)

Ουσιαστικά, ανταγωνιστικότητα και αειφορία παρουσιάζονται και προωθούνται μέσα από την ανακοίνωση ως δύο ταυτόχρονες απαιτήσεις, που συνιστούν την κύρια επιδίωξη της ευρωπαϊκής πολιτικής για τον τουρισμό, εντάσσοντας στον προσδιορισμό της ανταγωνιστικότητας την έννοια της αειφορίας και αναγνωρίζοντας ότι, μακροπρόθεσμα, η ανταγωνιστικότητα εξαρτάται από την αειφορία.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως η αειφόρος διατήρηση και διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, με την ελαχιστοποίηση της χρήσης των πόρων και της

ρύπανσης στους τόπους τουριστικού προορισμού αποτελεί μια ειδικότερη μεν απολύτως αναγκαία δε πρόκληση. Αναλυτικά, σύμφωνα με την έκθεση της OAT (2007), οι δράσεις που προτείνει η ομάδα για την επιτυχή αντιμετώπιση της πρόκλησης αυτής είναι οι εξής (Tourism Sustainability Group, 2007, σελ.14-15):

- Η χρησιμοποίηση της ανάπτυξης του τουρισμού ως το βασικό επιχείρημα για να χρηματοδοτηθεί η προστασία της φύσης και του πολιτισμού και να αποτραπεί η καταστρεπτική αλλαγή.
- Ο προσδιορισμός των προστατευόμενων περιοχών, συμπεριλαμβανομένης της ολοκλήρωσης του δικτύου Φύση 2000.
- Η ενίσχυση της σχέσης μεταξύ των προστατευόμενων περιοχών και των τοπικών τουριστικών πόρων, στο πλαίσιο μιας βιώσιμης στρατηγικής και ενός σχεδίου δράσης για τον τουρισμό.
- Η ενίσχυση των δεξιοτήτων και των εργαλείων που είναι κατάλληλα για τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, σχετικά με τον έλεγχο της ανάπτυξης, την περιβαλλοντική διαχείριση, τη διαχείριση επισκεπτών, την ανάπτυξη προϊόντος, τις πληροφορίες και την ερμηνεία τους, και την παρακολούθηση.
- Η υιοθέτηση των σχεδίων διαχείρισης επισκεπτών που θα εξασφαλίζουν ότι ο τουρισμός δε βλάπτει τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους.
- Η εύρεση τρόπων που θα αυξήσουν τη συνεισφορά στη διατήρηση και τη διαχείριση αυτών των περιοχών, από τους επισκέπτες, τις τουριστικές επιχειρήσεις και άλλες επιχειρήσεις που ωφελούνται από τον τουρισμό.
- Η υποστήριξη της δραστηριότητας της διατήρησης, που συνδέεται με τον τουρισμό, σε μεμονωμένες θέσεις και σε ιδιωτική γη, συμπεριλαμβανομένης της αποκατάστασης αξιόλογων κτηρίων πολιτιστικής κληρονομιάς, των παραδοσιακών τοπίων και των βιοτόπων.
- Η ενδυνάμωση της ανάπτυξης, της ερμηνείας και προώθησης προϊόντων ποιότητας και υπηρεσιών που στηρίζονται στη φυσική και την πολιτιστική κληρονομιά, συμπεριλαμβανομένων των παραδοσιακών τεχνών, των τοπικών προϊόντων και άλλων στοιχείων της τοπικής ιδιαιτερότητας, ως συστατικά της εμπειρίας των επισκεπτών.
- Η ανάπτυξη προγραμμάτων παρακολούθησης για να μετρηθούν οι τάσεις και οι επιδράσεις και να διευκολυνθεί η προσαρμοστική διαχείριση.

Συμπληρωματικά, αξίζει να σημειωθεί ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμά του:

Ζητεί από την Επιτροπή να καταρτίσει εναρμονισμένο πίνακα επιδόσεων σχετικά με την κατάσταση φυσικών και ιστορικών τοποθεσιών, και συγκεκριμένα σχετικά με την επίπτωση του τουρισμού σε αυτές, με σκοπό να ρυθμιστεί ο αριθμός των επισκεπτών και να εξασφαλιστεί η κατάλληλη διατήρηση των εν λόγω τοποθεσιών και η παράδοσή τους στις επόμενες γενιές σε καλή κατάσταση. Παροτρύνει τα κράτη μέλη να προωθήσουν χωροταξία που θα αντιτάσσεται στην ανάπτυξη ενεργειών που τείνουν στη μαζικότητα του τουρισμού και έχουν σοβαρότατο αρνητικό αντίκτυπο στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, χωρίς να εντάσσονται στις τοπικές κοινότητες ή να επιδιώκουν τη συμμετοχή τους. (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2008, σελ.187)

Επιπρόσθετα, τονίζεται πως οι προκλήσεις αυτές δεν μπορούν να καθοριστούν στο χώρο ή το χρόνο. Μάλιστα, στη γνωμοδότησή της η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2007) υπερθεματίζει ότι στη διαδικασία της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας και της αειφορίας του τουρισμού, πρέπει να ληφθούν υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των προορισμών και μάλιστα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κρατών μελών που εξαρτώνται έντονα από τον τουρισμό.

Οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Ατζέντας 21 για έναν βιώσιμο και ανταγωνιστικό τουρισμό συμπυκνώνονται στους παρακάτω τρεις βασικούς πυλώνες: "Οικονομική ευημερία, κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία του περιβάλλοντος και του πολιτισμού" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2007, σελ.4).

Πλέον, προστίθεται μια νέα επιδίωξη στους βασικούς στόχους της πολιτικής, αυτή της ποιότητας της τουριστικής εμπειρίας. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται η παρακάτω εκτίμηση-πρόβλεψη: "Οι τουρίστες θα αναγνωρίσουν ότι οι τόποι προορισμού που φροντίζουν για το περιβάλλον τους, τους εργαζομένους τους και τις τοπικές κοινότητές τους είναι πιθανότερο να φροντίζουν επίσης και γι' αυτούς" (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2007, σελ.3), θεωρώντας ότι η ενσωμάτωση της μέριμνας για αειφορία στις δραστηριότητες των φορέων του κλάδου θα προστατεύσει τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που καθιστούν την Ευρώπη τον ελκυστικότερο τόπο προορισμού

τουριστών στον κόσμο (σκοπός που όπως διαπιστώνεται στη συνέχεια αποτελεί σήμερα τον αμιγή στόχο της ευρωπαϊκής πολιτικής για τον τουρισμό). Ενδιαφέρον, ακόμα, παρουσιάζει η θέση να αντιμετωπιστεί η αειφορία στον τουρισμό με "κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο", παραπέμποντας στην έννοια του υπεύθυνου τουρισμού (αναλυτικά κεφάλαιο 2, σελ.41).

Το πλαίσιο δράσης για την επίτευξη των στόχων της Ατζέντας εδράζεται στη βάση τριών ομάδων παραγόντων για την εφαρμογή της, ουσιαστικά δηλαδή τρεις ομάδες παρέμβασης των δημοσίων πολιτικών:

1. *Αειφόρος διαχείριση των τόπων προορισμού*: αφορά κυρίως το σχεδιασμό των χρήσεων γης και τον έλεγχο της ανάπτυξης, εξασφαλίζοντας ότι η νέα ανάπτυξη τουρισμού είναι κλίμακας και τύπου που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της τοπικής κοινότητας και του περιβάλλοντος,
2. *Ενσωμάτωση της μέριμνας αειφορίας από τις επιχειρήσεις*: αφενός στις πρακτικές τους για τη λήψη αποφάσεων και τη διαχείριση και αφετέρου στα εργαλεία για την εφαρμογή τους.
3. *Συνειδητοποίηση της αειφορίας από τους τουρίστες*: κυρίως μέσα από την απαραίτητη αγωγή, ώστε να αναπτύξουν και να ενισχύσουν την κρίση τους και να προβαίνουν σε επιλογές υπέρ της αειφόρου ανάπτυξης.

Για την πραγμάτωση, λοιπόν, του στόχου για έναν ανταγωνιστικό και αειφόρο ευρωπαϊκό τουρισμό, η Επιτροπή καλεί όλους τους σχετικούς παράγοντες να τηρήσουν τις ακόλουθες αρχές, οι οποίες ισχύουν μέχρι σήμερα:

- Υιοθέτηση μια ολιστικής και ολοκληρωμένης προσέγγισης.
- Μακροπρόθεσμος σχεδιασμός.
- Επίτευξη κατάλληλου βηματισμού και ρυθμού της ανάπτυξης.
- Συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων μερών.
- Χρήση των βέλτιστων διαθέσιμων γνώσεων.
- Ελαχιστοποίηση και διαχείριση του κινδύνου (αρχή της προφύλαξης).
- Απεικόνιση των επιπτώσεων σε κόστος (ο χρήστης και ο ρυπαίνων πληρώνει).
- Καθορισμός περιορισμών και τήρηση αυτών, εφόσον απαιτείται (εκτίμηση τουριστικής χωρητικότητας).
- Διεξαγωγή συνεχούς παρακολούθησης.

Καίριας σημασίας για την αειφόρο προσέγγιση του τουρισμού, ιδιαίτερα όταν αυτός αναπτύσσεται σε αξιόλογες φυσικές περιοχές, όπως αναφέρεται στη συγκεκριμένη ανακοίνωση αλλά και όπως αναλυτικά παρουσιάστηκαν στο θεωρητικό μέρος της έρευνας, αποτελούν οι περιορισμοί- όρια όσον αφορά στην ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας (κλίμακα και ρυθμός).

Ένα ακόμα καινοτόμο στοιχείο που εισάγει η Ατζέντα αφορά την ενίσχυση της εθελοντικής και συνεχούς διαδικασίας. Επισημαίνει ότι είναι μείζονος σημασίας για την πρόοδο του τουρισμού στην Ευρώπη όχι μόνο η συμμετοχή αυτών που έχουν κάποια αρμοδιότητα ή/και καθήκον την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τομέα αλλά όλων των παραγόντων που άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται στο τουριστικό σύστημα. Το πρότυπο που προτείνεται βασίζεται στην τήρηση της αρχής της επικουρικότητας, με δράση που αναλαμβάνεται κατ' αρχάς από τους ίδιους τους προορισμούς, αλλά με υποστήριξη του εθνικού και του ευρωπαϊκού επιπέδου.

Η ανακοίνωση καταλήγει στο ρόλο της Επιτροπής στην επίτευξη βιωσιμότητας στον τομέα του τουρισμού. Λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος της παρούσας έρευνας για τον οικοτουρισμό και τους αναδυόμενους τουριστικούς προορισμούς σημειώνεται ότι η Επιτροπή αναφέρει πως σκοπεύει να εντείνει την εφαρμογή του προγράμματος σχετικά με τους ευρωπαϊκούς προορισμούς αριστείας (EDEN), μέσω της διευκόλυνσης για δημιουργία δικτύων μεταξύ των βραβευμένων προορισμών, με στόχο την εξάπλωση των βιώσιμων πρακτικών που εφαρμόζονται στους επιλεγμένους προορισμούς σε ολόκληρη την Ένωση και στη μετατροπή αυτών των τοποθεσιών σε πόλους έλξης επισκεπτών ολόκληρο το χρόνο. Μάλιστα, το 2009 το βραβείο EDEN αφορούσε την προώθηση του βιώσιμου τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές. Επιλέξιμοι προορισμοί ήταν οι προστατευόμενες περιοχές ή/και οι περιοχές που συνορεύουν με αυτές όπου έχει αναπτυχθεί ένα οικονομικά βιώσιμο τουριστικό προϊόν που χρησιμοποιεί την προστατευόμενη περιοχή ως συγκριτικό πλεονέκτημα, ενώ παράλληλα σέβεται το προστατευόμενο περιβάλλον και καλύπτει τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής και των επισκεπτών (EDEN- European Destinations of Excellence, χ.χ.β). Στην Ελλάδα από τις 22 συμμετοχές βραβεύτηκε ο Νομός Λέσβου για την "Προστατευόμενη Περιοχή Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου".

Στο παραπάνω πλαίσιο θίγεται για δεύτερη φορά το ζήτημα της τουριστικής εικόνας (μετά την ανανεωμένη πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό) με σαφή στόχο την ενίσχυση της εικόνας και της αντίληψης της Ευρώπης ως τόπος προορισμού τουριστών που χαρακτηρίζεται από υψηλή ποιότητα και αειφορία.

Τέλος, υπογραμμίζεται η ανάγκη να ενταχθεί η αειφορία και η ανταγωνιστικότητα και στις υπόλοιπες πολιτικές με άμεση ή έμμεση επίπτωση στον τομέα του τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή αναγνωρίζει και επισημαίνει το γεγονός πως γενικές πολιτικές όπως οι πολιτικές για το περιβάλλον, τις μεταφορές, κ.λπ. μπορούν να έχουν διαφορετικό αντίκτυπο στα διαφορετικά εδάφη λόγω των ειδικών χαρακτηριστικών τους. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη τις ιδιαιτερότητες των διαφορετικών κατηγοριών χώρου η Επιτροπή προτείνει για παράδειγμα, σαν πρώτο βήμα, να συγκεντρώσει την προσοχή της στον τομέα του παράκτιου τουρισμού με την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των ταχέως αναπτυσσόμενων κλάδων του, όπως ο τουρισμός κρουαζιέρας, εξετάζοντας τις διασυνδέσεις μεταξύ του κλάδου του τουρισμού κρουαζιέρας, των λιμενικών εγκαταστάσεων, των λιμένων αναψυχής και άλλων ναυτιλιακών κλάδων, και των θεμάτων ανταγωνισμού μεταξύ των χερσαίων και των θαλάσσιων χρήσεων του παράκτιου περιβάλλοντος. Αντιστοίχως, προτείνει για τις ορεινές περιοχές, πολιτικές προοπτικής για την αγροτική ανάπτυξη που να ενσωματώνουν τόσο τις απαιτήσεις συντήρησης αυτού του ιδιαίτερου φυσικού περιβάλλοντος, όσο και τις απαιτήσεις της αειφόρου ευημερίας των κατοίκων της. Για τις αγροτικές περιοχές, προτείνει να επενδύουν στον τουρισμό με σκοπό να διαφοροποιήσουν τις οικονομίες τους, πράγμα το οποίο είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη, την απασχόληση και την αειφόρο εξέλιξή τους. Τέλος, ο τουρισμός, σύμφωνα με την Επιτροπή, μπορεί επίσης να συμβάλει στην αειφόρο ανάπτυξη των αστικών περιοχών με τη βελτίωση της επιχειρηματικής ανταγωνιστικότητας, την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών και τη διατήρηση του πολιτιστικού και του φυσικού περιβάλλοντός τους.

3.3.6 Η ΕΥΡΩΠΗ, Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ- ΕΝΑ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ²⁰

Η εν λόγω ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αποτελεί το πρώτο επίσημο κείμενο πολιτικής μετά την επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας, δηλαδή απ' όταν ο τουρισμός κατέστη βοηθητική αρμοδιότητα της ΕΕ. Με βάση, λοιπόν, τη νέα αυτή αρμοδιότητα, για κατάρτιση μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής για τον τουρισμό, που θα σέβεται απόλυτα την αρχή της επικουρικότητας, παρουσιάστηκε από την Επιτροπή η νέα πολιτική η οποία ορίζει 21 συγκεκριμένες δράσεις για την αναζωογόνηση του τουριστικού τομέα στην Ευρώπη, που στοχεύει σε ένα ανταγωνιστικό, σύγχρονο, ποιοτικό και βιώσιμο τουρισμό, προσιτό σε όλους. Πρόκειται για μια σημαντική πρόοδο, η οποία καθιστά δυνατή τη θέσπιση ενός συνεκτικού πλαισίου πολιτικής και δράσης για τον ευρωπαϊκό τουρισμό.

Αναλυτικά, αρχικά τονίζεται η μείζονος σημασίας συμβολή του τομέα του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη και στην απασχόληση στην Ευρώπη. Επισημαίνονται πολύ συνοπτικά οι σύγχρονες αλλαγές που καθιστούν όλο και περισσότερο απαραίτητο το ταξίδι αλλά και η αναγκαία σύνδεσή του με τη βιώσιμη ανάπτυξη και με την ηθική. Ακόμα, αναφέρεται η καταλυτική συνεισφορά του στην ενίσχυση της εικόνας της Ευρώπης παγκοσμίως.

Ενώ, σύμφωνα με την ανάλυση της ευρωπαϊκής πολιτικής για τον τουρισμό μέχρι και την ανακοίνωση της Επιτροπής για την ευρωπαϊκή ατζέντα το 2007 ο τουρισμός στην ΕΕ χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, στην παρούσα ανακοίνωση -δεδομένου ότι αυτή αφορά στο διάστημα που μεσολάβησε από το 2008 (χρονιά ορόσημο της έναρξης της οικονομικής ύφεσης για το σύνολο των οικονομιών) και μέχρι το 2010 (χρονιά εντεινόμενης ύφεσης για το σύνολο της Ευρώπης)- ο ευρωπαϊκός τουρισμός προσδιορίζεται από τη δύσκολη οικονομική κατάσταση που τον επηρεάζει άμεσα και αρνητικά, η οποία μάλιστα επιδεινώθηκε με την έκρηξη του ηφαιστείου της Ισλανδίας, αποδεικνύοντας τον ευάλωτο χαρακτήρα του αλλά ταυτοχρόνως και την ανθεκτικότητά του.

²⁰ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η Ανακοίνωση της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με τίτλο "Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο – ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό", COM (2010) 352 τελικό.

Πρώτη επιδίωξη της νέας πολιτικής είναι η αύξηση της οικονομικής σημασίας του τουρισμού²¹. Υπογραμμίζεται ότι η ανάπτυξη του τουρισμού μπορεί να συμβάλει στην αύξηση της δυναμικής όχι μόνο των παράκτιων και νησιωτικών περιοχών αλλά και των αγροτικών και ορεινών περιοχών της Ευρώπης, των απομακρυσμένων αλλά και αυτών που βρίσκονται σε στάδιο σύγκλισης. Επίσης, παραθέτονται ποσοτικά στοιχεία που τεκμηριώνουν τη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο (370 εκατομμύρια αφίξεις διεθνών τουριστών για το έτος 2008, δηλαδή 40% των αφίξεων σε ολόκληρο τον κόσμο), σύμφωνα δε με τις εκτιμήσεις του ΠΟΤ, οι αφίξεις διεθνών τουριστών στην Ευρώπη αναμένεται να αυξηθούν σημαντικά στο μέλλον.

Επίσης, και η ανακοίνωση αυτή αναφέρεται στις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει ο ευρωπαϊκός τουρισμός, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι αλλαγές στην τουριστική ζήτηση, και πλέον διαμορφώνονται από την οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση.

Οι άλλες προκλήσεις που περιγράφονται στο κείμενο είναι κοινές με αυτές της ευρωπαϊκής ατζέντας, δηλαδή η απόλυτη ανάγκη για:

- Βιώσιμη και ποιοτική τουριστική προσφορά, ιδίως λόγω του αυξανόμενου ανταγωνισμού, αναδεικνύοντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα, την ποικιλία των τοπίων της Ευρώπης και τον εξαιρετικό πολιτιστικό της πλούτο.
- Προσαρμογή στις δημογραφικές εξελίξεις που παρατηρούνται στην Ευρώπη, καθώς και στις νέες συμπεριφορές ή προσδοκίες των τουριστών.
- Προσαρμογή στις απαιτήσεις που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή, καθώς και με την έλλειψη νερού και ενέργειας, τις πιέσεις που ασκούνται στη βιοποικιλότητα ή ακόμη τους κινδύνους του μαζικού τουρισμού όσον αφορά στην πολιτιστική κληρονομιά.
- Προσαρμογή στις απαιτήσεις που επιφέρει η ανάπτυξη των τεχνολογιών των πληροφοριών και των επικοινωνιών (ΤΠΕ).

²¹ "Ο τουρισμός αντιπροσωπεύει την τρίτη μεγαλύτερη κοινωνική και οικονομική δραστηριότητα της ΕΕ, μετά από τους τομείς του εμπορίου και της διανομής, καθώς και τον κατασκευαστικό τομέα. Λαμβανομένων υπόψη των τομέων που συνδέονται μαζί του, η συνεισφορά του τουρισμού στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν είναι ακόμη υψηλότερη, διότι εκτιμάται ότι πάνω από το 10 % του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλεται σε αυτόν και ότι προσφέρει περίπου 12 % του συνόλου απασχόλησης" (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.3).

- Τέλος, προστίθενται ειδικότερες προκλήσεις, που οφείλονται στις ιδιαιτερότητες του ευρωπαϊκού τουριστικού τομέα και έχουν επισημανθεί ήδη από την Πράσινο Βίβλο για τον τουρισμό. Οι προκλήσεις αυτές συνδέονται, αφενός, με τα καταναλωτικά πρότυπα, κυρίως με την εποχική κατανομή και τις τουριστικές μετακινήσεις, και αφετέρου, με τα πρότυπα παραγωγής, δηλαδή με την αλυσίδα αξιών και τους τουριστικούς προορισμούς.

Μια νέα παράμετρος που έχει προστεθεί στη βασική επιδίωξη του ευρωπαϊκού τουρισμού, είναι αυτή της εδαφικής συνοχής καθώς με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, ο ρόλος της εδαφικής διάστασης ισχυροποιήθηκε²². Συνεπώς, η μείωση των εδαφικών ανισορροπιών και γενικά η επίτευξη μιας πιο ισόρροπης ανάπτυξης στο χώρο της Ένωσης αποτελεί πλέον ξεκάθαρο στόχο για την ευρωπαϊκή πολιτική τουρισμού.

Για να επιτύχει την κεντρική επιδίωξη της Ένωσης, αυτή της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής της, η νέα πολιτική για τον τουρισμό σε επίπεδο ΕΕ θέτει τους παρακάτω άρρηκτα συνυφασμένους στόχους και όλα τα κράτη- μέλη συνηγορούν σε αυτούς: ο τουριστικός τομέας να είναι ανταγωνιστικός, βιώσιμος, σύγχρονος και κοινωνικά υπεύθυνος. Αποφασιστικό βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση θεωρήθηκε η άτυπη υπουργική σύνοδος που πραγματοποιήθηκε στη Μαδρίτη στις 14 Απριλίου 2010, όπου οι υπουργοί τουρισμού της ΕΕ στήριξαν τη "Δήλωση της Μαδρίτης" με την οποία καθορίστηκαν μια σειρά συστάσεις σχετικά με την εφαρμογή ενιαίας ευρωπαϊκής πολιτικής τουρισμού.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων, οι δράσεις υπέρ του τουρισμού επικεντρώνονται σε τέσσερεις άξονες:

1. *Ενθάρρυνση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα στην Ευρώπη.*
2. *Προώθηση της ανάπτυξης βιώσιμου, υπεύθυνου και ποιοτικού τουρισμού.*
3. *Εδραίωση της εικόνας και της προβολής της Ευρώπης ως σύνολο βιώσιμων και ποιοτικών προορισμών.*

²² Επισημαίνεται ότι στη Συνθήκη της Λισαβόνας η εδαφική συνοχή συμπεριλήφθηκε ως καταστατική επιδίωξη της Ένωσης και ως τρίτη συνιστώσα της πολιτικής συνοχής μαζί με την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Μετά την επικύρωσή της από τα κράτη-μέλη και την έναρξη της ισχύος της από την 1-12-2009 η εδαφική συνοχή αποτελεί πλέον συντρέχουσα αρμοδιότητα της Ένωσης και των κρατών-μελών.

4. *Μεγιστοποίηση του δυναμικού των πολιτικών και των χρηματοδοτικών μέσων της ΕΕ για την ανάπτυξη του τουρισμού.* (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.8)

Αυτοί οι τέσσερις άξονες αποτελούν τον κορμό του νέου πλαισίου δράσης για τον τουρισμό που η Επιτροπή σκοπεύει να εφαρμόσει σε στενή συνεργασία με τα κράτη μέλη και τους βασικούς φορείς της τουριστικής βιομηχανίας. Συνοπτικά, αναφέρονται στη συνέχεια οι ειδικότεροι τομείς παρέμβασης καθώς και οι προβλεπόμενες δράσεις ανά άξονα προτεραιότητας.

1. Ενθάρρυνση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα στην Ευρώπη

Για την επίτευξη αυτού του στόχου πρέπει να αναπτυχθεί η καινοτομία στον τομέα του τουρισμού, να ενισχυθεί η ποιότητα της προσφοράς, να βελτιωθούν τα επαγγελματικά προσόντα στον τομέα, να καταβληθούν προσπάθειες για να αποκατασταθεί η εποχικότητα της ζήτησης, να διαφοροποιηθεί η προσφορά τουριστικών προϊόντων, και τέλος, να βελτιωθούν τα στατιστικά δεδομένα και οι αναλύσεις που αφορούν τον τουρισμό.

Λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος της παρούσας έρευνας για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού υπογραμμίζεται πως ειδικότερος στόχος της νέας πολιτικής για τον τουρισμό είναι η προώθηση της διαφοροποίησης των προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών μέσω της αξιοποίησης θεματικών τουριστικών προϊόντων σε ευρωπαϊκή κλίμακα, συμπεριλαμβανομένου του συνόλου του πολιτιστικού πλούτου σε όλη την ποικιλομορφία του: πολιτιστική κληρονομιά, προστατευόμενες φυσικές περιοχές, τουρισμός υγείας και ευεξίας (συμπεριλαμβανομένου του ιαματικού τουρισμού), εκπαιδευτικός τουρισμός, οινοποιητικός-γαστρονομικός, ιστορικός, αθλητικός, θρησκευτικός τουρισμός, αγροτουρισμός, αγροτικός τουρισμός, ή ακόμη ο τουρισμός που αξιοποιεί τη θαλάσσια και υποβρύχια πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και τη βιομηχανική κληρονομιά ή τον οικονομικό ιστό μιας περιφέρειας.

Στο παραπάνω πλαίσιο, η Επιτροπή έχει ήδη ξεκινήσει συνεργασία με το Συμβούλιο της Ευρώπης στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού. Επίσης, παρουσιάζει ορισμένες διασυνοριακές πρωτοβουλίες, όπως οι ευρωπαϊκές ποδηλατικές διαδρομές και οι πορείες προσκυνήματος π.χ. η "Via Francigena" και η πορεία προσκυνήματος στο Σαντιάγο ντε Κομποστέλα καθώς θεωρεί ότι η αναγνώριση της ευρωπαϊκής τους

διάστασης μπορεί να δημιουργήσει αντίστοιχη δυναμική με την εμπειρία των "πολιτιστικών πρωτευουσών της Ευρώπης"²³. Ακόμα, η Επιτροπή υποστηρίζει πως η εμπειρία αυτή μπορεί να επεκταθεί στις περιοχές που αποτελούν μέρος του δικτύου Natura 2000.

Οι προβλεπόμενες δράσεις περιλαμβάνουν:

- Ανάπτυξη συνεκτικής στρατηγικής για την προώθηση της προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών με διάφορους τρόπους και βελτίωση της αξιοποίησης της κοινής κληρονομιάς της Ευρώπης, ιδιαίτερα με τη δημιουργία "Σήματος Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς", παράλληλα με άλλες δράσεις όπως οι "Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς" και το "Βραβείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την πολιτιστική κληρονομιά".
- Ενθάρρυνση της ενσωμάτωσης της φυσικής κληρονομιάς στις στρατηγικές του τουρισμού που θα τύχει επίσης πρωτοβουλιών κατηγοριοποίησης. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.9)

Επίσης, για την επίτευξη του σχετικού με την ενθάρρυνση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα στην Ευρώπη στόχου, απαιτείται η ενθάρρυνση της παράτασης της τουριστικής περιόδου. Ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή πραγματοποιήθηκε μέσω της πρωτοβουλίας "CALYPSO". Οι προβλεπόμενες δράσεις περιλαμβάνουν:

- Προώθηση μηχανισμού εθελοντικών τουριστικών ανταλλαγών μεταξύ κρατών μελών, που να επιτρέπει ιδιαίτερα σε ορισμένες βασικές ομάδες πληθυσμού, όπως νέους, ηλικιωμένους, άτομα με μειωμένη κινητικότητα και οικογένειες χαμηλού εισοδήματος να ταξιδεύουν κυρίως κατά τη διάρκεια της χαμηλής περιόδου.
- Ανάπτυξη εθελούσιου μηχανισμού ανταλλαγής πληροφοριών για τη βελτίωση του συντονισμού των σχολικών διακοπών μεταξύ των κρατών μελών, χωρίς να θίγονται οι πολιτιστικές παραδόσεις των κρατών μελών. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.11)

²³ Σύμφωνα με στοιχεία της Επιτροπής, ο θεσμός της "πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης" δρα σαν καταλύτης για την τοπική ανάπτυξη και τον τουρισμό: "Την περίοδο 1995-2004, ο αριθμός των διανυκτερεύσεων στις πόλεις που κατέχουν τον τίτλο για ένα δεδομένο έτος αυξήθηκε κατά μέσο όρο κατά 12% σε σχέση με το προηγούμενο έτος" (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ. 9).

2. Προώθηση της ανάπτυξης βιώσιμου, υπεύθυνου και ποιοτικού τουρισμού

Η Επιτροπή υπερθεματίζει το γεγονός ότι: "Η ανταγωνιστικότητα του τουρισμού συνδέεται στενά με τη βιωσιμότητά του, δεδομένου ότι η ποιότητα των τουριστικών προορισμών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον τους και την ένταξή τους στην τοπική κοινότητα" (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.12). Η βιωσιμότητα του τουρισμού καλύπτει πολλές πλευρές, όπως είναι η υπεύθυνη χρήση των φυσικών πόρων, η χρήση "καθαρής" ενέργειας, η προστασία της κληρονομιάς και η διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής ακεραιότητας των προορισμών κ.λπ. Στο επίπεδο της ΕΕ, η Επιτροπή θέσπισε διάφορα εργαλεία για να διευκολύνει την ορθολογική περιβαλλοντική διαχείριση για τις επιχειρήσεις, όπως το "Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα" (EU Ecolabel) και το "Κοινοτικό Σύστημα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης και Ελέγχου" (EMAS). Ωστόσο, οι απαντήσεις των τουριστικών επιχειρήσεων στις ανησυχίες που αφορούν τη βιωσιμότητα παρουσιάζουν σημαντικές διακυμάνσεις στην Ευρώπη. Οι προβλεπόμενες δράσεις, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνουν:

- Με βάση τα δίκτυα NECSTouR και d'EDEN, ανάπτυξη συστήματος δεικτών για τη βιώσιμη διαχείριση των προορισμών. Με βάση το σύστημα αυτό, η Επιτροπή θα αναπτύξει ένα σήμα για την προώθηση των τουριστικών προορισμών.
- Πρόταση χάρτη βιώσιμου και υπεύθυνου τουρισμού και θέσπιση ευρωπαϊκού βραβείου για τις τουριστικές επιχειρήσεις και τους τουριστικούς προορισμούς που σέβονται τις αξίες που ορίζονται στον χάρτη.
- Πρόταση στρατηγικής για βιώσιμο παράκτιο και θαλάσσιο τουρισμό. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.13)

3. Εδραίωση της εικόνας και της προβολής της Ευρώπης ως σύνολο βιώσιμων και ποιοτικών τουριστικών προορισμών

Η εικόνα και η αντίληψη της Ευρώπης ως σύνολο τουριστικών προορισμών είναι πτυχές στενά συνδεδεμένες με την ανταγωνιστικότητα του τουρισμού. Σύμφωνα μάλιστα με την Επιτροπή η εικόνα της Ευρώπης και ο τρόπος με τον οποίο αυτή γίνεται αντιληπτή ως σύνολο βιώσιμων τουριστικών προορισμών υψηλής ποιότητας πρέπει να βελτιωθεί, ώστε να οδηγήσει σε σημαντικά οικονομικά αποτελέσματα με την προώθηση των αφίξεων μη ευρωπαίων τουριστών, αλλά και με την αύξηση του ενδιαφέροντος ευρωπαίων πολιτών. Για τον σκοπό αυτό, κρίνει πως πρέπει να διερευνηθούν αρκετοί τρόποι ώστε να αξιοποιηθούν και να προβληθούν διάφορα

θεματικά προϊόντα ευρωπαϊκής ή πολυεθνικής διάστασης, κυρίως μέσω των εκθέσεων μεγάλης κλίμακας με αντικείμενο τον τουρισμό και των μεγάλων πολιτιστικών και αθλητικών γεγονότων (ολυμπιακοί αγώνες, πολιτιστικές πρωτεύουσες της Ευρώπης κ.λπ.). Οι προβλεπόμενες δράσεις, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνουν:

- Δημιουργία, σε συνεργασία με τα κράτη μέλη, ενός πραγματικού "σήματος της Ευρώπης", που θα συμπληρώσει τις προσπάθειες προώθησης στο εθνικό και περιφερειακό επίπεδο και θα δώσει τη δυνατότητα στους ευρωπαϊκούς προορισμούς να διακρίνονται σαφώς από τους άλλους διεθνείς προορισμούς.
- Ενθάρρυνση κοινών δράσεων προώθησης κατά τη διάρκεια μεγάλων διεθνών γεγονότων ή στις μεγάλες εμποροπανηγύρεις και στις εκθέσεις μεγάλης κλίμακας με αντικείμενο τον τουρισμό. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.14)

4. Μεγιστοποίηση του δυναμικού των πολιτικών και των χρηματοδοτικών μέσων της ΕΕ για την ανάπτυξη του τουρισμού

Τονίζεται για ακόμη μια φορά η διατομεακότητα του χαρακτήρα της πολιτικής του τουρισμού της ΕΕ, δεδομένου ότι ένα μεγάλο μέρος των υπόλοιπων ευρωπαϊκών πολιτικών έχουν άμεσο ή έμμεσο αντίκτυπο στον τουρισμό. Η Επιτροπή δηλώνει αποφασισμένη να εξασφαλίσει τη βελτίωση της ενσωμάτωσης του τουρισμού στις διάφορες πολιτικές της, να ενισχύσει το συντονισμό μεταξύ των διάφορων σχετικών πολιτικών και να μεριμνήσει ώστε η ορθή εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας να ελευθερώσει όλο το ανταγωνιστικό δυναμικό του τομέα.

Ειδικότερα, όσον αφορά συγκεκριμένα τη σχέση του τουρισμού με τη θαλάσσια πολιτική, η Επιτροπή αναγνωρίζει την ουσιαστική σημασία του θαλάσσιου και παράκτιου τουρισμού ως καταλύτη της οικονομικής ανάπτυξης και προτίθεται να εφαρμόσει δράσεις για να ενθαρρύνει την ανάπτυξη του ως μέρος της ολοκληρωμένης θαλάσσιας πολιτικής της ΕΕ. Η διαφοροποίηση της οικονομικής δραστηριότητας υπέρ του τουρισμού αποτελεί προτεραιότητα για πολλές παράκτιες περιοχές, όπου η παρακμή των οικονομικών δραστηριοτήτων που συνδέονται, ιδιαίτερα, με την αλιεία και τα ναυπηγεία είχε ως επακόλουθο τη μείωση των εισοδημάτων και την αύξηση της ανεργίας. Η διαφοροποίηση αυτή στηρίζεται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Αλιείας (ΕΤΑ) στο πλαίσιο στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης.

Σχετικά με την πολιτική αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ έχει επίσης μεγάλη σημασία για τον τουριστικό τομέα. Μέσω του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ), η Επιτροπή μπορεί να στηρίζει, μεταξύ άλλων, τη δημιουργία επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα του αγροτικού τουρισμού, την ανάπτυξη και την προώθηση του αγροτουρισμού, καθώς και την αξιοποίηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς των αγροτικών περιοχών, συμπεριλαμβανομένων των ορεινών περιοχών.

Τέλος, συγκεκριμένα για την τρέχουσα περίοδο προγραμματισμού, η Επιτροπή θα συνεχίσει να προωθεί και να κινητοποιεί τα μέσα και τα προγράμματα κοινοτικής στήριξης προς όφελος του τουρισμού (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης-ΕΤΠΑ, Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο-ΕΚΤ, ΕΓΤΑΑ, ΕΤΑ), το πρόγραμμα-πλαίσιο έρευνας και ανάπτυξης καθώς και το πρόγραμμα-πλαίσιο για την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα. Σύμφωνα με την ανακοίνωση, για την μετά το 2013 περίοδο, οι δυνατότητες στήριξης του τουρισμού από τα διάφορα ευρωπαϊκά ταμεία, καθώς και από την εδραίωση των ήδη υφιστάμενων προπαρασκευαστικών δράσεων στον τομέα αυτό, θα εξαρτηθούν από την κατεύθυνση των προτεραιοτήτων δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβανομένων υπόψη των δημοσιονομικών περιορισμών.

3.4 ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΩΝ ΤΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

3.4.1 ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΥΠΟ ΤΙΣ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

Από το 1995 και την "Πράσινη Βίβλο" μέχρι το 2010 και την ανακοίνωση της Επιτροπής "Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στο κόσμο" οι μεταβολές των βασικών παραμέτρων διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης, της τουριστικής προσφοράς και της τουριστικής ζήτησης, αποτελούν τα κεντρικά ζητήματα που επιδιώκουν να ενσωματώσουν προς την επίτευξη των στόχων τους οι πολιτικές. Η εξέλιξη, λοιπόν, των προκλήσεων της πολιτικής της ΕΕ για τον τουρισμό

"επιβάλλεται" από τις μεταβολές που πρέπει να προσαρμοστεί η τουριστική ζήτηση και η τουριστική προσφορά της Ευρώπης, ενώ η επιτυχία των στόχων της πολιτικής εξαρτάται από τη σωστή διάγνωση, την έγκαιρη ενσωμάτωση και προσαρμογή σε αυτές. Ο πίνακας στη συνέχεια παρουσιάζει συνθετικά την εξέλιξη των προκλήσεων, οι οποίες διαχρονικά έχουν συνδυαστεί με τις απαιτήσεις για βιωσιμότητα.

Πίνακας 3.1: Η εξέλιξη των προκλήσεων του ευρωπαϊκού τουρισμού μέσα από τις ανακοινώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

	Πράσινη Βίβλος (1995)	Προσέγγιση συνεργασίας για το μέλλον του Ευρ.Τουρ. (2001)	Βασικές κατευθύνσεις για την αειφορία του Ευρ.Τουρ. (2003)	Ανανεωμένη πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό (2006)	Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό Ευρ.Τουρ. (2007)	Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο (2010)
Μεταβολές της τουριστικής ζήτησης						
οικονομικές εξελίξεις	X	X	X	X	X	X
αλλαγές στη δημογραφική διάρθρωση	X	X	X	X	X	X
κοινωνικές αλλαγές	X	X	X		X	X
τεχνολογική πρόοδος	X	X	X		X	X
εξέλιξη των μεταφορών	X	X	X	X	X	X
αλλαγές στις προτιμήσεις των τουριστών/ζήτησης για νέες μορφές τουρισμού	X	X	X	X	X	X
απρόοπτα/ μη ελεγχόμενα γεγονότα		X				X
Προσαρμογή της τουριστικής προσφοράς						
παγκοσμιοποίηση της αγοράς	X	X	X	X		X
ανταγωνιστικότητα των προορισμών	X		X	X		X
Βιωσιμότητα/ Αειφορία						
ισορροπημένη προσέγγιση ως προς τους τρεις	X	X	X	X	X	X

<i>πυλώνες της αειφορίας (οικονομία, κοινωνία, περιβάλλον)</i>						
<i>ενσωμάτωση της αειφορίας από τις επιχειρήσεις</i>			X		X	X
<i>συνειδητοποίηση της αειφορίας από τους τουρίστες</i>			X		X	X
<i>αντιμετώπιση της εποχικής κατανομής</i>	X	X	X	X	X	X
<i>αειφόρος ανάπτυξη των προορισμών</i>		X	X	X	X	X
<i>αντιμετώπιση ζητημάτων που συνδέονται με τις κλιματικές αλλαγές</i>			X		X	X
<i>αντιμετώπιση ζητημάτων που συνδέονται με την έλλειψη ύδατος</i>					X	X

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Όπως συνάγεται από τον παραπάνω πίνακα, οι οικονομικές, δημογραφικές και κοινωνικές αλλαγές, η πρόοδος στον τομέα των μεταφορών και της τεχνολογίας, αποτελούν σταθερές προκλήσεις για την τουριστική πολιτική της ΕΕ. Για παράδειγμα, οι ιδιαίτερος αυξητικοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης που επιδείκνυε ο τομέας του τουρισμού αναχαιτίστηκαν από το 2008 και μέχρι σήμερα και οι ευρωπαίοι προσάρμοσαν την ταξιδιωτική τους συμπεριφορά επιλέγοντας πιο κοντινούς προορισμούς, μειώνοντας τη διάρκεια παραμονής τους ή/και τις επιτόπιες δαπάνες τους. Αντίστοιχα, οι αλλαγές στη διάρθρωση της δημογραφίας της Ευρώπης είναι ένας παράγοντας που διαχρονικά διαπιστώνεται ότι επηρεάζει την τουριστική ζήτηση. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, οι ηλικιωμένοι και οι συνταξιούχοι αναμένεται να αποτελούν το 20% του πληθυσμού το 2020.

Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αλλαγές που καταγράφονται στις προτιμήσεις των τουριστών. Η ολοένα αυξανόμενη απαίτηση των τουριστών για εξατομίκευση των

τουριστικών προϊόντων οδήγησε άμεσα στην αύξηση της ζήτησης για ορισμένες νέες μορφές τουρισμού. Οι μορφές τουρισμού που, σύμφωνα με τις ανακοινώσεις της Επιτροπής, αναμένονταν να γνωρίσουν τη μεγαλύτερη άνοδο το 1995 ήταν ο αγροτικός και ο πολιτιστικός τουρισμός, το 2001 ο πολιτιστικός τουρισμός και ο τουρισμός που σχετίζεται με τη φυσική κληρονομιά, το 2006 ο τουρισμός για λόγους υγείας και ο τουρισμός που συνδέεται με την πολιτιστική και τη φυσική κληρονομιά, το 2007 ως ταχέως αναπτυσσόμενος χαρακτηρίστηκε ο τουρισμός κρουαζιέρας. Στο πρόσφατο κείμενο πολιτικής είναι φανερό η πρόθεση της Επιτροπής να διαφοροποιήσει, να ενισχύσει και να προωθήσει τα διαφορετικά τουριστικά προϊόντα και μορφές τουρισμού (πολιτιστική κληρονομιά, προστατευόμενες φυσικές περιοχές, τουρισμός υγείας και ευεξίας κ.λπ.).

Η μεταβολή της ζήτησης λόγω απρόοπτων/ μη ελεγχόμενων γεγονότων ενσωματώνεται σε μόλις δύο από τις ανακοινώσεις. Το 2001 η τρομοκρατική επίθεση στο αμερικανικό έδαφος, οι άμεσες συνέπειές της όπως ο φόβος για τα αεροπορικά ταξίδια, η έκρηξη του Ισλανδικού ηφαιστείου και το κλείσιμο του ευρωπαϊκού εναέριου χώρου την άνοιξη του 2010 λόγω της ηφαιστειογενούς τέφρας, ανέδειξαν την ανάγκη να υπάρξει ειδικός σχεδιασμός σχετικά με τη διαχείριση κρίσεων σε επίπεδο ΕΕ.

Σχετικά με την εξέλιξη της αντιμετώπισης του προβλήματος της έντονης εποχικότητας από την ΕΕ παρατηρούμε πως η εποχικότητα είναι ένα ζήτημα που θίγεται ήδη από την Πράσινη Βίβλο για τον τουρισμό. Αρχικά, η εποχικότητα συνδέεται με τον προβληματισμό σχετικά με τις επιπτώσεις της στην απασχόληση, ωστόσο στην πορεία αποκτά πληρέστερο εννοιολογικό περιεχόμενο, όπως οι επιπτώσεις που έχει αυτή στη φέρουσα ικανότητα των τουριστικών προορισμών, στη χρήση των υποδομών κ.λπ. Τα ζητήματα της αλλαγής του κλίματος και της έλλειψης ύδατος αποτελούν κρίσιμα θέματα που ενσωματώθηκαν στην πολιτική της ΕΕ μόλις το 2007. Οι παρατηρήσεις σχετικά με την εξέλιξη των στόχων όσον αφορά τη βιωσιμότητα περιγράφονται αναλυτικά στη συνέχεια του κεφαλαίου.

3.4.2 Η ΣΤΑΔΙΑΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Όπως αναλυτικά διερευνήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι έννοιες της βιώσιμης ανάπτυξης και μάλιστα της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης επιδέχονται πολλές ερμηνείες, με αυτές να διαφοροποιούνται ανάλογα με το εάν η προτεραιότητα είναι η οικονομική μεγέθυνση της δραστηριότητας ή η προστασία του περιβάλλοντος.

Η εξέλιξη των συστατικών στοιχείων που προσδίδουν στον τουρισμό τον χαρακτηρισμό βιώσιμος παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα διαδρομή μέσα από τα επίσημα κείμενα της ΕΕ. Χαρακτηριστικές της προόδου στην αιφορική προσέγγιση του τουρισμού είναι οι παρακάτω σημειολογικές εξελίξεις: από την "ικανοποίηση" του τουρίστα περάσαμε στη "συνειδητοποίηση" του τουρίστα, από την "επιλογή" μεταξύ ποσότητας (κυρίως μαζικός τουρισμός) και αποδοτικότητας (κυρίως αναμενόμενο κέρδος ανά τουρίστα) στην "ανάγκη" για αιφορία στον τουρισμό κ.ά.. Το παραπάνω πλαίσιο ενισχύεται και από ορισμένες νέες έννοιες που έχουν ενσωματωθεί σταδιακά στην πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό και την ενδυναμώνουν προς την κατεύθυνση όχι μόνο της επιφανειακής αποδοχής της βιώσιμης ανάπτυξης αλλά της ουσιαστικής και ρεαλιστικής εφαρμογής της.

Ειδικότερα, στην ανακοίνωση "Προσέγγιση συνεργασίας για το μέλλον του ευρωπαϊκού τουρισμού" υιοθετείται η έννοια της φέρουσας ικανότητας των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Στα κείμενα που προωθούν την εφαρμογή μιας ευρωπαϊκής Ατζέντας 21 για τον τουρισμό και κυρίως στην ανακοίνωση "Βασικές κατευθύνσεις για την αιφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού", ενισχύεται η έννοια της τοπικότητας στη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης. Τέλος, μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εισαγωγή στη νέα πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό "Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο – ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό" είναι η έννοια της ηθικής. Η ηθική στον τουρισμό είναι ένα πεδίο υπό διερεύνηση, με περιορισμένες εντούτοις μέχρι σήμερα ερευνητικές προσπάθειες. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού αναγνωρίζοντας τη σημαντικότητα του θέματος το 1999 θέσπισε τον Παγκόσμιο Κώδικα Ηθικής στον Τουρισμό, που αποτελεί ένα σύστημα οδηγιών και αρχών που πρέπει να διέπουν τον τουριστικό κλάδο σε όλο τον κόσμο.

3.5 Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΩΣΙΜΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΕ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ²⁴

Η φυσική κληρονομιά της Ευρώπης, λόγω της τεράστιας ποικιλίας και της οικολογικής αξίας που την χαρακτηρίζει, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα που διαθέτει για την ανάπτυξη του τουρισμού. Όπως προκύπτει και από την ανωτέρω συνθετική ανάλυση της ευρωπαϊκής πολιτικής, βασική προτεραιότητα της πολιτικής για τον τουρισμό στην Ευρώπη είναι η διατήρηση και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του, στόχος άρρηκτα συνυφασμένος με τη διατήρηση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος των τουριστικών προορισμών.

Υπάρχουν αξιόλογα παραδείγματα πρωτοβουλιών για την ενίσχυση της βιώσιμης τουριστικής δραστηριότητας που υποστηρίζονται από τα χρηματοδοτικά μέσα της ΕΕ. Η επιλογή της παρουσίασης του Ευρωπαϊκού Χάρτη για τον Βιώσιμο Τουρισμό σε Προστατευόμενες Περιοχές (ΕΧΒΤΠΠ) έγκειται στους παρακάτω λόγους:

- Η ευρωπαϊκή πολιτική προωθεί την ανάπτυξη του τουρισμού που βασίζεται στη φυσική κληρονομιά. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι ορισμένες από τις δράσεις που προτείνονται για την επίτευξη των στόχων της είναι: η ενθάρρυνση της ενσωμάτωσης της φυσικής κληρονομιάς στις στρατηγικές του τουρισμού, η ανάπτυξη συστήματος δεικτών για τη βιώσιμη διαχείριση των προορισμών κ.λπ.
- Ο ΕΧΒΤΠΠ είναι ένας μηχανισμός και ένα εργαλείο ταυτόχρονα με σκοπό τον καθορισμό μεθοδολογίας για τη χάραξη, την εφαρμογή και την παρακολούθηση μιας στρατηγικής βιώσιμου τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές της Ευρώπης. Δεν αποτελεί μια σημειακή παρέμβαση με στατικά αποτελέσματα αλλά μια δυναμική παρέμβαση που μπορεί να περιλαμβάνει κατευθύνσεις, σχέδια, έργα, οικονομικά εργαλεία, διαχειριστικούς μηχανισμούς, συμμετοχικές διαδικασίες ανάλογα πάντα με τις ανάγκες της προστατευόμενης περιοχής που το υιοθετεί.
- Ο ΕΧΒΤΠΠ αποτελεί ένα καλό παράδειγμα επίτευξης συνεργειών μεταξύ των χρηματοδοτικών μέσων της ΕΕ για την ενίσχυση του βιώσιμου τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές. Ειδικότερα, ο ΕΧΒΤΠΠ αποτελεί καλή πρακτική

²⁴ Βασική πηγή πληροφοριών είναι ο δικτυακός τόπος του Ευρωπαϊκού Χάρτη για το Βιώσιμο Τουρισμό σε Προστατευόμενες Περιοχές του Οργανισμού για τα Πάρκα στην Ευρώπη (Europarc Federation): <http://www.european-charter.org/>

του προγράμματος "Life" (1995) που κατάφερε να αξιοποιήσει τα αποτελέσματα του προγράμματος "Loving them to death" (1993), το οποίο είχε χρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Άλλα προγράμματα που ενδυναμώνουν περαιτέρω την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Χάρτη είναι το "Interreg IVB: Parks & Benefits", το "Sustainable Tourism in Enterprises, Parks and Protected Areas" (STEPPA) κ.λπ. Στην Ελλάδα έχει εφαρμοστεί το πρόγραμμα "The European Charter for Sustainable Tourism in protected areas of Archimed regions - EMAS - Agenda 21 - Ecolabel" (Archicharter), στο πλαίσιο του "Archimed Interreg ΠΙΒ", που πραγματευόταν την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Χάρτη για το Βιώσιμο Τουρισμό σε 6 προστατευόμενες περιοχές, 3 ιταλικές (Περιφερειακό Πάρκο "Serre" στην Καλαβρία, Περιφερειακό Πάρκο "Matese" στην Καμπανία, Περιφερειακό Πάρκο "Nebrodi" στη Σικελία) και 3 ελληνικές (Συνοριακή Περιοχή Δέλτα στη Ροδόπη, Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου, Δήμος Νευρόπολης Αγράφων).

- Οι άμεσα ωφελούμενοι από το πρόγραμμα είναι αφενός οι τόποι δηλαδή οι προστατευόμενες περιοχές και αφετέρου οι τουρίστες, κάτοικοι και επιχειρηματίες του τουρισμού.

Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για το Βιώσιμο Τουρισμό σε Προστατευόμενες Περιοχές είναι ένα πρακτικό εργαλείο που ενδυναμώνει τη συμβολή του τουρισμού σε μια ισορροπημένη οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη των προστατευόμενων περιοχών της Ευρώπης. Ο Χάρτης είναι μια εθελοντική συμφωνία και στοχεύει να ενθαρρύνει την ορθή πρακτική μέσω της αναγνώρισης των προστατευόμενων περιοχών, οι οποίες καλύπτουν τις συμφωνηθείσες απαιτήσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη και τη διαχείριση του τουρισμού. Οι στόχοι του Ευρωπαϊκού Χάρτη είναι:

- Να αυξήσει την αναγνώριση και υποστήριξη των προστατευόμενων περιοχών της Ευρώπης ως θεμελιώδες κομμάτι της κληρονομιάς μας, το οποίο πρέπει να διατηρηθεί για τις παρούσες και επόμενες γενιές, ώστε και αυτές να έχουν τη δυνατότητα να το απολαύσουν.
- Να βελτιώσει τη βιώσιμη ανάπτυξη και διαχείριση του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές, η οποία λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες του περιβάλλοντος, των ντόπιων κατοίκων, των τοπικών επιχειρήσεων και των επισκεπτών.

Οι 10 αρχές του Ευρωπαϊκού Χάρτη για τον Βιώσιμο Τουρισμό και οι χαρακτηριστικές μελέτες περίπτωσης εφαρμογής αυτών των αρχών είναι:

- 1 Να συμπεριλάβει όλους αυτούς που εμπλέκονται στον τουρισμό μέσα και γύρω από την προστατευόμενη περιοχή στην ανάπτυξη και διαχείρισή της (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Zona Volcanica de la Garrotxa- Spain, Adamello Brenta- Italy).
- 2 Να ετοιμάσει και να εφαρμόσει μια στρατηγική βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και ένα σχέδιο δράσης για την προστατευόμενη περιοχή (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Pfalzerwald-Germany, Forest of Bowland- Great Britain).
- 3 Να προστατεύει και να ενισχύει την φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής, για και μέσω του τουρισμού, και να την προστατεύει από την άμετρη τουριστική ανάπτυξη (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Steinhuder Meer- Germany, Rhine- France and Germany).
- 4 Να παρέχει σε όλους τους επισκέπτες υψηλής ποιότητας εμπειρίας σε όλες τις πτυχές της επίσκεψής τους (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Alpi Marittime- Italy, Donana- Spain).
- 5 Να επικοινωνεί αποτελεσματικά στους επισκέπτες τις ειδικές ιδιότητες της περιοχής (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Alpi Marittime- Italy, La Garrotxa- Spain).
- 6 Να ενθαρρύνει ειδικά τουριστικά προϊόντα που επιτρέπουν την ανακάλυψη και κατανόηση της περιοχής (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Syote- Finland, Forest of Bowland- Great Britain, Brena y Marysmas del Barbate- Spain).
- 7 Να αυξήσει τη γνώση για τις προστατευόμενες περιοχές και τα σχετικά με τη βιωσιμότητα ζητήματα σε όλους όσους εμπλέκονται στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Cairngorms- Great Britain, Donana- Spain).
- 8 Να επιβεβαιώνει ότι ο τουρισμός υποστηρίζει και δε μειώνει την ποιότητα ζωής των μόνιμων κατοίκων.
- 9 Να αυξήσει τα οφέλη από τον τουρισμό στην τοπική οικονομία (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Avesnois- France, Syote- Finland).
- 10 Να παρακολουθεί και να επηρεάζει τις ροές των τουριστών ώστε να μειώσει τις αρνητικές επιπτώσεις (χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Delta del' Ebre- Spain, Mercantour- France).

3.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η νέα πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιχειρεί να προωθήσει μια δυναμική στρατηγική για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, της βιωσιμότητας (ταυτόχρονα με την ενσωμάτωση της μέριμνας για υπευθυνότητα) και της προβολής του ευρωπαϊκού τουρισμού. Οι σημερινές προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο ευρωπαϊκός τουρισμός, πρώτιστα η οικονομική ύφεση και κατά δεύτερο λόγο η εντεινόμενη ανάδυση νέων ανταγωνιστικών προορισμών, καθιστούν επιτακτική την ανάγκη η πολιτική να μετουσιωθεί άμεσα σε δράσεις. Επισημαίνεται ότι, σε περίπτωση κρίσης ή σοβαρής ύφεσης που μπορεί να προκύψει είτε από εξωγενείς παράγοντες (όπως οι διεθνείς συγκυρίες), είτε από ενδογενείς αιτίες (π.χ. η ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, η ποιότητα περιβάλλοντος κ.λπ.) απειλούνται οι περιοχές των οποίων η οικονομική βάση και η αγορά εργασίας βασίστηκε ή/και συνεχίζει να βασίζεται στην απρόσωπη και μαζική τουριστική κίνηση (Κλαμπατσέα, 2007).

Η απάντηση της Επιτροπής στις παραπάνω απειλές αφορά ορθώς, μεταξύ άλλων, στη διαφοροποίηση των τουριστικών προϊόντων μέσω της αξιοποίησης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στο σύνολό της. Ωστόσο, για να επιτευχθεί ο στόχος της ανάπτυξης μορφών τουρισμού, όπως ο τουρισμός σε προστατευόμενες φυσικές περιοχές, ο τουρισμός υγείας και ευεξίας κ.λπ., θα πρέπει να υπάρξουν συγκεκριμένες κατευθύνσεις στις προτεραιότητες, προσαρμοσμένες στις οικονομικές, κοινωνικές και χωρικές ιδιαιτερότητες κάθε περιφέρειας, ώστε να είναι με σαφήνεια ορισμένο το χωρικό και χρονικό πλαίσιο που μπορεί να αναπτυχθεί με βιώσιμο τρόπο ο τουρισμός. Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2011) τονίζει στη σχετική γνωμοδότησή της ότι:

Στον τουρισμό δεν υπάρχει ενιαία λύση για όλες τις περιπτώσεις και αναγνωρίζει ότι κάθε προορισμός έχει διαφορετικές ανάγκες και προσελκύει διαφορετικές εξειδικευμένες αγορές. Επομένως, το πλαίσιο πολιτικής για τον τουρισμό πρέπει να συνυπολογίσει τις διαφορετικές ανάγκες των απόκεντρων, των ηπειρωτικών, των παράκτιων, των αγροτικών, των νησιών, των άγονων περιοχών κ.λπ. (σελ.45)

Τέλος, ένα πρόσθετο ουσιώδους σημασίας σημείο αφορά τη σύνδεση του τουρισμού με το χώρο. Ο χώρος αποτελεί πρωταρχικά το φυσικό αποδέκτη της τουριστικής

δραστηριότητας. Σήμερα αναγνωρίζεται, επίσης, ότι αποτελεί βασικό μηχανισμό-διαμορφωτή της τουριστικής αγοράς (Αυγερινού-Κολώνια, 2011). Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας επισημαίνεται ότι ο ρόλος της εδαφικής διάστασης ισχυροποιήθηκε, καθώς αυτή συμπεριλήφθηκε ως καταστατική επιδίωξη της Ένωσης και ως τρίτη συνιστώσα της πολιτικής συνοχής. Επίσης, με την Ατζέντα για την Εδαφική Συνοχή (2007) και στη συνέχεια με την Πράσινο Βίβλο για την Εδαφική Συνοχή (2008) τονίστηκε η εδαφική ποικιλομορφία της ΕΕ και αναγνωρίστηκε ως πλεονέκτημα που δύναται να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη του συνόλου της Ένωσης, εισήχθησαν νέες έννοιες όπως η "εδαφική αλληλεγγύη", η "χωρική διακυβέρνηση", προτάθηκε μια νέα πιο ευέλικτη προσέγγιση της γεωγραφίας και πολιτικές με επίκεντρο πλέον τον τόπο και τις ιδιαιτερότητές του. Ενώ, λοιπόν, θεσμικά και πρακτικά η σημασία της εδαφικής συνοχής καθίσταται σαφές πως είναι πρωταρχική στην ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας στον ευρωπαϊκό χώρο, οι συνέργειες της ευρωπαϊκής πολιτικής για τον τουρισμό με την πολιτική για τη χωροταξία στην Ευρώπη είναι περιορισμένες.

Στη νέα πολιτική για τον ευρωπαϊκό τουρισμό δεν είναι πρόδηλη η κατανόηση και η προώθηση της έννοιας της εδαφικής συνοχής. Σε αυτό σε ένα βαθμό συνηγορεί το γεγονός ότι τα βασικά θεσμικά όργανα της ΕΕ έχουν παραθέσει διαφορετικές θέσεις για την εδαφική συνοχή, καταδεικνύοντας τις διαφορετικές οπτικές υπό τις οποίες προσεγγίζεται αλλά και τις πολλαπλές προσδοκίες που επενδύονται σε αυτήν. Ωστόσο, ζητήματα, όπως ο περιορισμός των χωρικών ανισοτήτων και η προαγωγή της πολυκεντρικής και βιώσιμης ανάπτυξης για το σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου, η ανάδειξη και αξιοποίηση του εδαφικού κεφαλαίου κάθε περιοχής κ.λπ. φαίνεται να βρίσκονται στο επίκεντρο των τοποθετήσεων των κοινοτικών οργάνων και να αποτελούν τον κοινό τόπο των διαφορετικών προσεγγίσεων (Γιαννακούρου, 2009).

Συνεπώς, για την ανταπόκριση στις νέες προκλήσεις που επιτάσσει η εδαφική συνεργασία κατά τη διαμόρφωση μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για τον τουρισμό είναι απαραίτητο να συνεκτιμηθούν οι ιδιαιτερότητες των περιοχών όπως είναι οι αγροτικές περιοχές, οι ορεινές περιοχές, οι περιοχές με φυσική κληρονομιά κ.λπ., η πολιτική να προσαρμοστεί στην τοπική κλίμακα και οι εισροές εύστοχα να μεταφέρονται από και προς την ευρωπαϊκή κλίμακα μέσω ενός συνεχούς διαλόγου μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, η νέα ευρωπαϊκή πολιτική για τον τουρισμό μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην

επίτευξη του γενικότερου στόχου της που είναι όχι μόνο η οικονομική και κοινωνική συνοχή της Ένωσης αλλά και η εδαφική.

4. Η ΧΩΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Εισαγωγή

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει το φαινόμενο της τουριστικής ανάπτυξης ασφαλώς έχει επιπτώσεις και στην οργάνωση που παρουσιάζει η δραστηριότητα αυτή στο χώρο, με συνέπεια την παραγωγή ενός εξίσου σύνθετου σχήματος χωρικής διάρθρωσης του τουρισμού. Βασικό αντικείμενο του κεφαλαίου αυτού είναι η περιγραφή και ανάλυση της κατανομής της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς στον ελλαδικό χώρο την περίοδο 1981-2010. Και επιλέχθηκε βέβαια αυτή η περίοδος επειδή είναι γνωστό ότι από τη δεκαετία του 1980 άρχισαν να αναπτύσσονται οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες αλλαγής της ταυτότητας του μέχρι τότε τουρισμού (εφαρμογή του αγροτουρισμού με χρηματοδότηση της ΕΟΚ, προγραμματισμός χιονοδρομικών κέντρων και υδροθεραπευτηρίων για την ανάπτυξη του χειμερινού και θεραπευτικού τουρισμού αντίστοιχα). Αρχικά, γίνεται μια σύντομη παρουσίαση των σημερινών βασικών μεγεθών της τουριστικής ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο. Στη συνέχεια, περιγράφεται η διαχρονική εξέλιξη της κατανομής του τουρισμού σε επίπεδο νομού και οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρέασαν την κατανομή αυτή. Τέλος, ακολουθεί η παρουσίαση εκείνων των παραγόντων που διαμόρφωσαν τη χωροθετική συμπεριφορά των τουριστικών δραστηριοτήτων στο λεπτομερέστερο επίπεδο των χρήσεων γης, βάσει της ανάλυσης των κυριότερων καθεστώτων χωροθέτησης και δόμησης του τουρισμού.

4.1.Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ²⁵

Η Ελλάδα είναι ένας από τους πιο σημαντικούς τουριστικούς προορισμούς στην Ευρώπη και στον κόσμο με σύνολο αφίξεων το 2012 ίσο με 15.517.622 αλλοδαπούς τουρίστες. Οι χώρες από τις οποίες “αντλεί τουρισμό”, σε επίπεδο ΕΕ, είναι κυρίως η Γερμανία με 2.108.787 αφίξεις, που αντιστοιχεί στο 13,58% του συνόλου των αφίξεων αλλοδαπών τουριστών και το ΗΒ με 1.920.794 αφίξεις και ποσοστό 12,37%. Ακολουθούν η Γαλλία και η Ιταλία με ποσοστά 6,29% και 5,46% αντίστοιχα. Η Τουρκία αποτελεί την μεγαλύτερη ασιατική αγορά για τον ελληνικό τουρισμό με

²⁵ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η έρευνα του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ) (2013) με τίτλο "Εξελίξεις στον Τουρισμό και στα Βασικά Μεγέθη της Ελληνικής Ξενοδοχίας το 2012".

602.306 τουρίστες. Επίσης, το ενδιαφέρον των Ρώσων για την Ελλάδα βαίνει συνεχώς αυξανόμενο τα τελευταία χρόνια (18,4% θετική μεταβολή των αφίξεων την περίοδο 2011-2012). Μάλιστα, οι αφίξεις Ρώσων τουριστών το 2012 ανήρθαν στις 874.787. Ωστόσο, το 2012 συνεχίστηκε η υποχώρηση των αφίξεων από τις παραδοσιακές αγορές των περισσότερων χωρών της ΕΕ (Γερμανία, Ιταλία, Ολλανδία κ.λπ.), με αποτέλεσμα να καταγραφεί συνολική μείωση 8,5% σε σχέση με το 2011.

Από την ετήσια έρευνα του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (2013) προκύπτουν, επίσης, τα παρακάτω συμπεράσματα για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον ελληνικό τουρισμό:

- Η μέση δαπάνη ανά ταξίδι προς τη χώρα μας μειώνεται διαρκώς και από 730€ που ήταν το 2008, έφτασε στα 639€ το 2011.
- Η μέση ημερήσια κατανάλωση έπεσε από 76,3€ το 2008 στα 69,6€ το 2011.
- Η μέση διάρκεια παραμονής των αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα μειώθηκε από 9,6 μέρες που ήταν το 2008 σε 8,0 το 2011.
- Ο αριθμός των ξενοδοχείων μειώθηκε κατά 80 μονάδες το 2011 και το συνολικό δυναμικό του κλάδου κατά 2.000 κλίνες περίπου²⁶.
- Ένας μεγάλος αριθμός ξενοδοχείων χαμηλών κατηγοριών δε λειτούργησε καθόλου μέχρι και το τέλος Μαΐου. Τα ξενοδοχεία 4 και 5 αστέρων λειτούργησαν στο σύνολό τους, αλλά στα ξενοδοχεία 1 αστέρος παρέμεινε ανενεργό το 12,8% του δυναμικού, στα ξενοδοχεία 2 αστέρων το 10,3% και στα 3 αστέρων το 6,9%.

Συμπληρωματικά, αναφέρεται ένα διαχρονικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο ελληνικός τουρισμός και αυτό αφορά την εποχικότητα. Η αιχμή των αφίξεων σημειώνεται και το 2012 παραδοσιακά το μήνα Αύγουστο, κατά τον οποίο πραγματοποιείται το 20% περίπου των ετήσιων επισκέψεων. Ενώ, οι αφίξεις στο εξάμηνο Μαΐου- Οκτωβρίου ανέρχονται στο 85% του συνόλου. Η έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τον ελληνικό τουρισμό σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και την ανάδυση νέων ανταγωνιστικών προορισμών που προσφέρουν επίσης "ήλιο- θάλασσα" (Κροατία και Τουρκία) επιτείνουν την αναγκαιότητα της χρονικής διάχυσης της

²⁶ Η πιο πιθανή εξήγηση για τη μείωση του ξενοδοχειακού δυναμικού, σύμφωνα με την έρευνα του ΙΤΕΠ (2013), είναι η υπερφορολόγηση που επιβλήθηκε μετά το 2011 στον κλάδο.

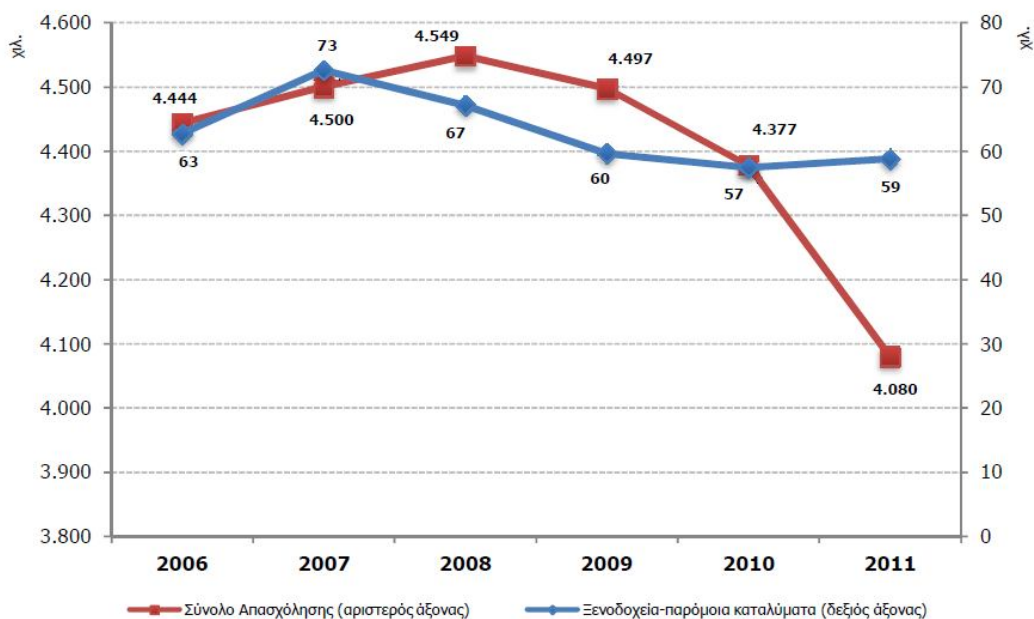
τουριστικής δραστηριότητας. Βασικό μέσο υλοποίησης της χωρικής και χρονικής διεύρυνσης της τουριστικής δραστηριότητας αποτελεί η ανάπτυξη των ΕΕΜΤ.

Άλλες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις είναι:

- Η συνεχής αύξηση του μέσου μεγέθους των ξενοδοχειακών μονάδων. Το 1990 το μέσο μέγεθος ήταν 35 δωμάτια, ενώ το 2012 ανήλθε στα 41,3 δωμάτια.
- Η συνεχής βελτίωση της ποιοτικής σύνθεσης του ξενοδοχειακού δυναμικού. Το 2012, η αναλογία των δωματίων σε ξενοδοχεία 5 αστέρων ανήλθε στο 13,98% του συνολικού δυναμικού της χώρας, από 4,77% το 1990. Τα ξενοδοχεία των 4 αστέρων ανέρχονται στο 25,1% και των 3 αστέρων στο 23,83%.

Επίσης, η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού, συγκριτικά με αυτήν στο σύνολο των κλάδων στην Ελλάδα, παρουσιάζει σημάδια ανάκαμψης.

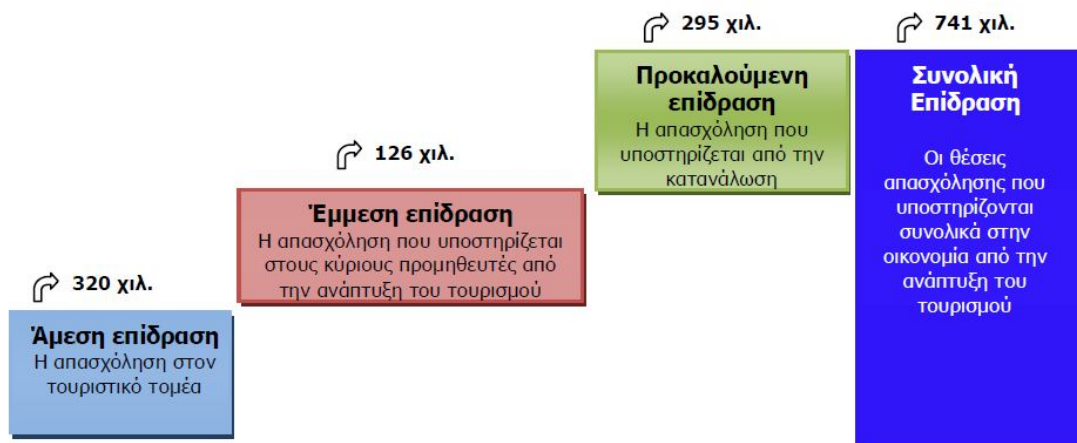
Διάγραμμα 4.1: Απασχολούμενοι στα ξενοδοχεία-παρόμοια καταλύματα και στο σύνολο των κλάδων στην Ελλάδα, 2006-2011

Πηγή: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2013, σελ.15

Στη συνέχεια, ακολουθούν τα κυριότερα συμπεράσματα από την έκθεση του Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών- IOBE (2013) σχετικά με την απασχόληση στον τουριστικό τομέα.

- Η άμεση απασχόληση στον τουρισμό το 2011 εκτιμάται στις 311 χιλ. απασχολούμενους, με βάση τα στοιχεία της έρευνας Εργατικού Δυναμικού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής ως προς την κύρια θέση εργασίας.
- Η εκτίμηση αυτή αντιστοιχεί στο 8% της συνολικής απασχόλησης της χώρας.
- Το μέγεθος της απασχόλησης είναι υψηλότερο, εφόσον συνεκτιμηθούν οι θέσεις εργασίας (κύρια και συμπληρωματική εργασία) που συνδέονται με την ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος. Με βάση εκτίμηση του δείκτη "απασχολούμενοι ανά κλίνη" οι συνολικές θέσεις εργασίας που μπορεί να προσφέρει ο ξενοδοχειακός κλάδος τη θερινή περίοδο προσεγγίζουν τις 208 χιλ. Η ενίσχυση επομένως της τουριστικής ζήτησης πέρα από τους καλοκαιρινούς μήνες θα έχει σημαντικά οφέλη στην τόνωση της απασχόλησης.
- Σύμφωνα με τα αποτελέσματα μελέτης του IOBE για την επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία, για κάθε 100 θέσεις άμεσης απασχόλησης που είναι αποτέλεσμα της τουριστικής δαπάνης και των επενδύσεων, υποστηρίζονται άλλες 130 θέσεις απασχόλησης συνολικά στους κλάδους που αποτελούν τους κυριότερους προμηθευτές των τουριστικών επιχειρήσεων, αλλά και σε εκείνους όπου κατευθύνεται, ως καταναλωτική δαπάνη, το εισόδημα των απασχολουμένων. Με βάση τα αποτελέσματα της μελέτης αυτής προκύπτει ότι η ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα υποστηρίζει συνολικά 741 χιλ. θέσεις απασχόλησης (προσεγγίζει το 1/6 των απασχολουμένων της χώρας).
- Η πορεία της άμεσης απασχόλησης εμφανίζει στοιχεία συσχέτισης με την εξέλιξη των ξένων αφίξεων και ιδιαίτερα με τις τουριστικές εισπράξεις.
- Η μέση απασχόληση στα ξενοδοχειακού τύπου καταλύματα, βάσει των στοιχείων της έρευνας Εργατικού Δυναμικού, είναι μικρότερη σε σχέση με άλλους ανταγωνιστικούς τουριστικούς προορισμούς στην Ευρώπη γεγονός που συνδέεται, εν μέρει, με την ανάπτυξη μικρών επιχειρήσεων που αποσκοπούν στην κάλυψη της εποχικής ζήτησης.

Διάγραμμα 4.2: Επίδραση του τουρισμού στην απασχόληση

(*) Οι εκτιμήσεις βασίζονται σε στοιχεία του 2010

Πηγή: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2013, σελ.11

Τέλος, ακολουθεί ο πίνακας 4.1 που συνοψίζει τα βασικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού για το σύνολο των τουριστικών επιχειρήσεων που αυτός περιλαμβάνει.

Πίνακας 4.1: Βασικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού, 2011

ΔΕΙΚΤΕΣ	2011
Συμμετοχή στο ΑΕΠ	16,5%
Συμμετοχή στην απασχόληση	18,4%
Απασχολούμενοι	758.300
Διεθνείς τουριστικές εισπράξεις	10,5 δισ. €
Διεθνείς τουριστικές αφίξεις	16,4 εκατ.
Μέση κατά κεφαλή δαπάνη	639€
Μερίδιο ευρωπαϊκής αγοράς	3,3%
Μερίδιο παγκόσμιας αγοράς	1,7%

Πηγή: Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, 2012

4.2 Η ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΝΟΜΟΥ: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται να παρουσιαστεί και να ερμηνευτεί η κατανομή του τουρισμού στον ελλαδικό χώρο με τη χρησιμοποίηση των πλέον αντιπροσωπευτικών δεικτών του φαινομένου, που λειτουργούν και ως μηχανισμοί των χωρικών μεταβολών,

και αφορούν την τουριστική ζήτηση και προσφορά. Η διερεύνηση της διαθέσιμης πληροφορίας τόσο για την κατευθυνόμενη προς τις γεωγραφικές περιοχές (νομούς) της χώρας τουριστική ζήτηση όσο και για την εκεί χωροθετημένη τουριστική προσφορά υποδεικνύει το μέγεθος καθώς και τη συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας στο χώρο.

Η εξέλιξη της ζήτησης καταγράφεται μέσω των διανυκτερεύσεων αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών στα ξενοδοχειακά καταλύματα της χώρας²⁷ για τις χρονιές 1981, 1991, 2001 και 2009²⁸. Αντίστοιχα, για την εξέλιξη της τουριστικής προσφοράς χρησιμοποιείται ο αριθμός ξενοδοχειακών κλινών, που λειτούργησαν το 1981, 1991, 2001 και 2010.

Για την παρουσίαση της εξέλιξης της χωρικής κατανομής της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από τις απογραφές της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) που παρέχουν πληροφόρηση για το σύνολο του στατιστικού πληθυσμού σε επίπεδο νομού, για τα έτη 1981, 1991, 2001 και 2009 για τις μεν διανυκτερεύσεις, 1981, 1991, 2001 και 2010 για τις δε κλίνες καθώς και στοιχεία από τη βάση δεδομένων “Οι Νομοί της Ελλάδας”. Αναλυτικά στο παράρτημα παρουσιάζονται οι πίνακες των απόλυτων μεγεθών και των ποσοστιαίων συμμετοχών καθώς και των μεταβολών κατά τη διάρκεια της περιόδου 1981 έως σήμερα.

Κατά πρώτον, επιλέχτηκε το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα δεδομένου ότι έχουν προηγηθεί πολλές έρευνες που εξετάζουν την περίοδο που προηγήθηκε, η οποία και συμπίπτει με την εμφάνιση και απογείωση του τουριστικού φαινομένου. Και κατά δεύτερο λόγο, η επιλογή έγκειται στο γεγονός ότι την περίοδο αυτή και εφεξής οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού κερδίζουν έδαφος έναντι του μαζικού τουρισμού. Αυτό δημιουργεί τις προσδοκίες για αλλαγή του σχήματος χωρικής διάρθρωσης του τουρισμού που κυριαρχεί τις τελευταίες δεκαετίες στον ελλαδικό χώρο.

²⁷ Το μέγεθος αφορά μόνο τις καταγραμμένες διανυκτερεύσεις στα επίσημα ξενοδοχειακά καταλύματα της χώρας, το οποίο εκτιμάται ότι εκφράζει περίπου το 30% περίπου της συνολικής κίνησης αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών. Συνεπώς, χρησιμοποιείται ως έχει για την εξαγωγή συγκρίσεων και μόνο.

²⁸ Κατά τη διάρκεια σύνταξης της παρούσας έρευνας οι πλέον πρόσφατες διαθέσιμες πληροφορίες από την Ελληνική Στατιστική Αρχή είναι για τις μεν διανυκτερεύσεις αυτές του έτους 2009, για τις δε κλίνες αυτές του έτους 2010.

Πριν την επιβεβαίωση ή απόρριψη της παραπάνω υπόθεσης εργασίας, παρουσιάζεται στη συνέχεια τι ίσχυε σε γενικές γραμμές από την άποψη της χωρικής κατανομής του φαινομένου μέχρι την περίοδο που εξετάζεται στο παρόν (Κομίλης, 1986):

- Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 γίνονται ορατά τα πρώτα σημάδια της ανάπτυξης που οφείλεται στην τουριστική δραστηριότητα. Η Αθήνα αποτελεί μια από τις πρώτες επιλογές στη χωροθέτηση των τουριστικών εγκαταστάσεων. Συγκεντρώνει σημαντικούς τουριστικούς πόρους, μεγάλο αριθμό υπηρεσιών και ασφαλώς αποτελεί το βασικό συγκοινωνιακό κόμβο της χώρας, που συνδέεται άμεσα με τα μητροπολιτικά κέντρα- πηγές τουριστικής προέλευσης μέσω του διεθνούς αεροπορικού τουριστικού συστήματος. Οι παράγοντες αυτοί την καθιστούν πρώτη στην επιλογή του τουρίστα αλλά και στην απόφαση του επενδυτή για χωροθέτηση της μονάδας του.
- Μέχρι και τη δεκαετία του 1970 τρεις είναι οι σημαντικότερες τουριστικές περιοχές, πλην της πρωτεύουσας, οι λεγόμενες "μικροπεριφέρειες": Ρόδος, Κέρκυρα και βόρειες ακτές της Κρήτης. Οι συγκεκριμένες συγκεντρώνουν το 40% του συνόλου των ξενοδοχειακών διανυκτερεύσεων και εμφανίζουν κάποια "ανεξαρτησία" από την Αθήνα, με την έννοια ότι η εποχική, κυρίως ζήτηση σε αυτές εξαρτάται και ελέγχεται από τουριστικούς πράκτορες και αεροπορικές εταιρίες "charters" του εξωτερικού.
- Τέλος, μια σειρά από περιοχές αναπτύχθηκαν τουριστικά είτε λόγω της ικανοποιητικής συγκοινωνιακής σύνδεσης με την Αθήνα (π.χ. περιοχές δεύτερης - παραθεριστικής κατοικίας) είτε γιατί βρίσκονταν κοντά σε σημαντικούς τουριστικούς πόρους (π.χ. αρχαιολογικοί χώροι), τουριστικά κυκλώματα και σταθμούς εισόδου- εξόδου τουριστών.

Όσον αφορά την περίοδο που εξετάζεται, η κατάσταση διαφοροποιείται σε έναν βαθμό, αν και η κατανομή της προσφοράς και ζήτησης του τουρισμού στην Ελλάδα συνεχίζει να χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση σε σχετικά περιορισμένο αριθμό περιοχών, ωστόσο αυτό που είναι εμφανές πλέον είναι η μεταβολή της εσωτερικής ιεραρχίας. Στους πίνακες 2 έως και 5 του παραρτήματος φαίνεται ότι σε μόλις τρεις νομούς (Δωδεκανήσου, Αττικής και Ηρακλείου) πραγματοποιείται το 40,32% του συνόλου των διανυκτερεύσεων στα ξενοδοχειακά καταλύματα της χώρας το 2009. Το αντίστοιχο ποσοστό το έτος 1981 ήταν 49,39%, το 1991 έπεσε ελάχιστα στο 48,51% και το 2001

στο 47,08%. Το μεγαλύτερο όγκο διανυκτερεύσεων ημεδαπών και αλλοδαπών τουριστών παρουσιάζουν το 2009 τα Δωδεκάνησα (12.675.566) υπερβαίνοντας την Αττική κατά 5,6 εκ. διανυκτερεύσεις περίπου (7.055.609), η οποία ήδη από το 1991 είχε περάσει στη δεύτερη θέση από την πρώτη θέση που κατείχε μέχρι και το 1981, μετά από μία συνολική μείωση της τάξης του 28% περίπου μεταξύ 1981 και 2009. Στην τρίτη θέση ακολουθεί ο νομός Ηρακλείου (6.889.311) που από το 1981 και έπειτα εμφανίζει συνεχή αύξηση της δυναμικής του. Μάλιστα την περίοδο 1981-2009 η θετική μεταβολή του ξεπερνά το 100%.

Αξίζει να σημειωθεί, επιπλέον, ότι την περίοδο αυτή είναι εξαιρετικά περιορισμένος ο αριθμός των νομών με αρνητικό πρόσημο μεταβολής της τουριστικής ζήτησης (πίνακας 5 του παραρτήματος). Αυτοί είναι: ο νομός Αργολίδας (-20,86%) στην Πελοπόννησο και οι νομοί Φθιώτιδας (-53,19%) και Φωκίδας (-23,18%) στη Στερεά Ελλάδα. Επίσης, κάμψη της τουριστικής τους δυναμικής παρουσιάζουν ορισμένοι εκ των νομών με τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας: Αττικής (-27,56%) και Λάρισας (-16,62%).

Θετική μεταβολή είχαν και την περίοδο αυτή οι νομοί που στηρίζονται στο πρότυπο του μαζικού τουρισμού διακοπών. Συνεχίζει να κυριαρχεί ο νομός Δωδεκανήσου (+77,80%) και Ηρακλείου (+102,70%), εντούτοις, θεαματικές μεταβολές επιδεικνύουν ο νομός Ζακύνθου (+1508,14%) και ακολουθούν, οι νομοί Χανίων (+639,56%), Λευκάδας (+503,96%), Ρεθύμνου (+326,88%), Κεφαλληνίας (+322,97%) κ.ά.

Επίσης, κατά τη διάρκεια της σχεδόν τριακονταετίας που εξετάζεται και ιδιαιτέρως τις δύο πρώτες δεκαετίες 1981-2001 διαπιστώνεται ότι νομοί, που δεν είχαν επιδείξει κατά το παρελθόν αντίστοιχη δυναμική, αναδύονται ως νέοι τουριστικοί προορισμοί. Η συμβολή των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, σε περιοχές ορεινές ή/ και αγροτικές, με αξιόλογους φυσικούς πόρους, είναι πλέον εμφανής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο νομός Γρεβενών με θετικό ποσοστό μεταβολής 639,97%, ο νομός Ευρυτανίας με αντίστοιχο ποσοστό 172,23%, ο νομός Σερρών με ποσοστό 147,69% κ.ά.

Η κατανομή της τουριστικής ζήτησης, βάσει του αριθμού των διανυκτερεύσεων για το σύνολο των αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών, αποτυπώνεται στο χάρτη 4.1 που ακολουθεί.

Όσον αφορά τη χωρική κατανομή των κλινών το 2010, η κατάσταση παρουσιάζεται παρόμοια, γεγονός που φανερώνει ότι, σε πολλές περιπτώσεις τουλάχιστον, η τουριστική προσφορά ακολουθεί τις απαιτήσεις της τουριστικής ζήτησης. Στον πίνακα 8 του παραρτήματος φαίνεται ότι σε τρεις νομούς (Δωδεκανήσου, Ηρακλείου και Αττικής) συγκεντρώνεται το 34,87% των ξενοδοχειακών κλινών ενώ στους επτά πιο τουριστικούς νομούς (προστίθενται οι νομοί Χαλκιδικής, Κυκλάδων, Κέρκυρας, και Χανίων) συγκεντρώνεται το 58,04%. Οι εξελίξεις μετά το 1981 φέρνουν στην πρώτη θέση το 1991 τα Δωδεκάνησα που συνεχίζουν να κυριαρχούν και το 2010 (137.947 ξενοδοχειακές κλίνες) έναντι της Αττικής (61.874), η οποία βρίσκεται στην τρίτη θέση πλέον μετά το νομό Ηρακλείου (66.139). Συγκριτικά με τα προηγούμενα έτη ο βαθμός συγκέντρωσης κλινών σε ό,τι αφορά τους επτά πρώτους νομούς είναι σχεδόν ίδιος, με διαφοροποιήσεις ωστόσο στην εσωτερική κατάταξη.

Παρατηρώντας τις μεταβολές προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα (πίνακας 9 του παραρτήματος):

- Μειώνεται καθοριστικά το ειδικό βάρος του νομού Αττικής, που από το 24% περίπου των κλινών το 1981 σήμερα διαθέτει λιγότερο από το 9% επί του συνόλου των επίσημων ξενοδοχειακών κλινών.
- Δυναμικές αυξήσεις στον αριθμό των κλινών παρουσιάζουν οι νομοί: Λευκάδας (+1340,34%), Χανίων (+1088,67%), Ζακύνθου (+949,39%), Ρεθύμνου (+700,94%) κ.ά.
- Τουριστικοί νομοί, όπως τα Δωδεκάνησα, το Ηράκλειο, η Κέρκυρα και οι Κυκλάδες, δε φτάνουν αυτά τα ποσοστά μεταβολής, διότι, διαθέτοντας ήδη από τη δεκαετία του 1970 σημαντικές υποδομές, δεν ξεκινούν από χαμηλά μεγέθη. Εντούτοις, και αυτές οι περιοχές τουλάχιστον διπλασίασαν στη διάρκεια της τριακονταετίας τον εξοπλισμό τους.
- Ο νομός Γρεβενών, που όπως προαναφέρθηκε χαρακτηρίζεται από θεαματική αύξηση της τουριστικής ζήτησης, παρουσιάζει επίσης αυξημένη θετική μεταβολή στις κλίνες που προσφέρει (+383,08% ποσοστιαία μεταβολή την περίοδο 1981-2010).
- Τέλος, αυξήσεις παρουσιάζονται στους περισσότερους νομούς της χώρας με εξαίρεση το νομό Αττικής (-8,41%) και Φθιώτιδας (-26,10%).

Η κατανομή της τουριστικής προσφοράς, βάσει του αριθμού των κλινών, αποτυπώνεται στο χάρτη 4.2 που ακολουθεί.

Άξιο παρατήρησης είναι επίσης το φαινόμενο της σημαντικής διαφοροποίησης στην επιλογή τουριστικών προορισμών μεταξύ αλλοδαπών και Ελλήνων τουριστών (πίνακες 2 έως 7 του παραρτήματος). Οι αλλοδαποί τουρίστες συγκεντρώνονται σε εξαιρετικά μικρό αριθμό περιοχών: 48,15% των διανυκτερεύσεων τους πραγματοποιούνται σε τρεις νομούς (Δωδεκανήσου, Ηρακλείου και Αττικής), ενώ σε εννέα νομούς πραγματοποιείται πάνω από το 80% των διανυκτερεύσεών τους. Στους ίδιους νομούς οι Έλληνες πραγματοποιούν αντίστοιχα το 21,42% και το 38,78% των διανυκτερεύσεών τους, ενώ αντίθετα παρουσιάζουν σχετικά υψηλό ποσοστό διανυκτερεύσεων στους νομούς Θεσσαλονίκης (7,23%) και Μαγνησίας (4,36%) όπου υπάρχουν μεγάλα αστικά κέντρα. Οι Έλληνες, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, παρουσιάζουν καλύτερη διασπορά στο χώρο. Αυτό ενισχύει την άποψη ότι οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού στη χώρα μας υποστηρίζονται κατά κύριο λόγο από τους ημεδαπούς τουρίστες (οι διανυκτερεύσεις των αλλοδαπών τουριστών σε ορεινές περιοχές και γενικά σε περιοχές με αξιόλογους φυσικούς πόρους είναι σχεδόν ανύπαρκτες: 0,00% αλλοδαποί τουρίστες στους νομούς Γρεβενών και Ευρυτανίας, 0,01% στο νομό Καρδίτσας, 0,10% στο νομό Ιωαννίνων, 0,12% στο νομό Έβρου κ.λπ.) ενώ οι ξένοι είναι ξεκάθαρα πως συνεχίζουν να προσελκύονται από τη χώρα μας κυρίως λόγω του μαζικού- συμβατικού τουρισμού διακοπών. Στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι τριάντα χρόνια σχεδόν νωρίτερα (1981) η συγκέντρωση των διανυκτερεύσεων ήταν σημαντικά υψηλότερη (56,55% σε 3 νομούς σε ό,τι αφορά τους αλλοδαπούς τουρίστες και 28,33% στους ίδιους νομούς σε ό,τι αφορά τους ημεδαπούς).

Συγκεκριμένα για το νομό Ιωαννίνων στον οποίο ανήκει η περιοχή των Ζαγοροχωρίων, μέχρι το 2001 καταγράφεται σταδιακή αύξηση της τουριστικής ζήτησης. Ειδικότερα, διαπιστώνεται την πρώτη και τη δεύτερη δεκαετία αύξηση στον αριθμό των διανυκτερεύσεων που πραγματοποιούνται στο νομό που ξεπερνάει το 20%, η οποία όμως την περίοδο 2001-2009 παρουσιάζει σημάδια κάμψης με μείωση που προσεγγίζει το 10%. Σε όρους προσφοράς στο σύνολο της τριακονταετίας διαπιστώνεται σημαντική αύξηση του αριθμού των κλινών που προσφέρονται της τάξης του 180%. Το ποσοστό των αλλοδαπών τουριστών το 2009 που διανυκτέρευσε στο νομό αφορά το 10% περίπου του συνόλου των διανυκτερεύσεων αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών.

Η κατανομή ανά νομό των διανυκτερεύσεων των αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών αποτυπώνεται στους χάρτες 4.3 και 4.4 αντίστοιχα, ενώ η αναλογία των διανυκτερεύσεων αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών στο χάρτη 4.5.

Οι κυριότεροι παράγοντες που συνέθεσαν την εικόνα της χωρικής κατανομής του τουρισμού στην Ελλάδα συνοπτικά είναι (Σπιλάνης, 2000):

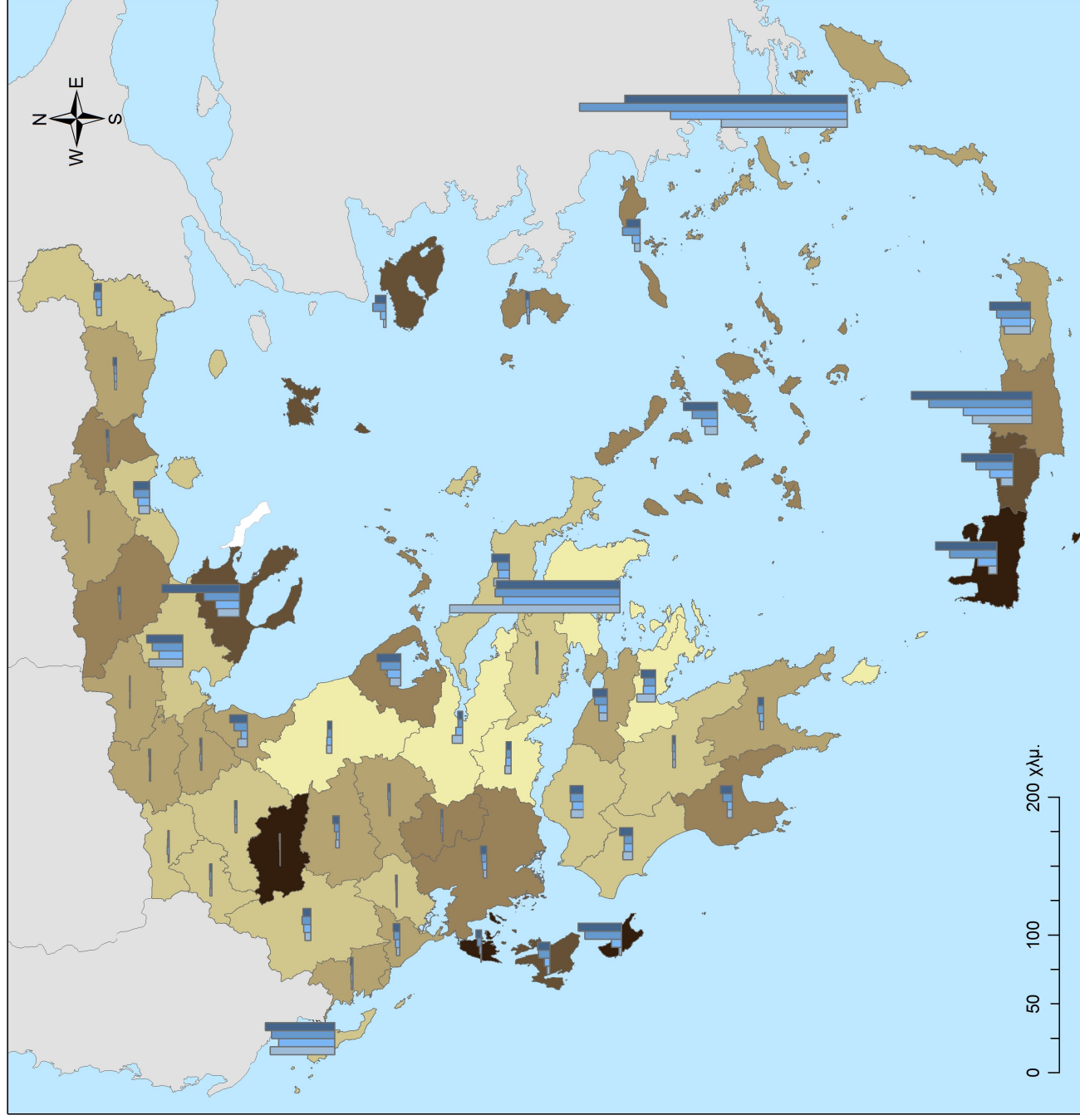
1. Η ίδια η φύση του τουρισμού που έχει αναπτυχθεί στη χώρα. Η επιλογή της Ελλάδας ως τόπος διακοπών γίνεται κύρια για το θαλασσινό της χαρακτήρα. Η έλξη των τουριστών από τη θάλασσα εξηγεί το γιατί ορισμένες περιοχές –οι νησιωτικές και οι παράκτιες- είναι περισσότερο πρόσφορες για την τουριστική ανάπτυξη από άλλες που δε διαθέτουν καθόλου παραλίες. Οι νομοί της κεντρικής Ελλάδας και πολλοί νομοί της Μακεδονίας βρίσκονται από την πλευρά αυτή σε μειονεκτική θέση, σε αντίθεση με τους νησιωτικούς νομούς του Αιγαίου και του Ιονίου και τις παράκτιες ζώνες της ηπειρωτικής χώρας.
2. Ο βαθμός προσπελασιμότητας της περιοχής και γενικότερα ο ρόλος των υποδομών είναι κρίσιμος παράγοντας για την ανάπτυξη μιας περιοχής. Για παράδειγμα, η Αθήνα μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60 ήταν η μόνη πόλη της Ελλάδας που διέθετε διεθνές αεροδρόμιο και τα ποσοστά αφίξεων και διανυκτερεύσεων σε αυτήν ήταν συντριπτικά. Ωστόσο, τα ποσοστά αυτά μειώνονται συνεχώς από τη στιγμή που όλο και περισσότερα αεροδρόμια της χώρας γίνονται διεθνή ή δέχονται πτήσεις τσάρτερ, και σήμερα είναι περισσότερα από 20. Η Ρόδος, η Κέρκυρα και η Μύκονος αποτελούν παραδείγματα όπου η ύπαρξη υποδομών και ξενοδοχειακών μονάδων από την πρώτη φάση της τουριστικής ανάπτυξης της χώρας –σε συνδυασμό με τις επενδύσεις που υλοποίησε μεταπολεμικά το ελληνικό κράτος σε αυτές- δημιούργησαν μεγάλο βαθμού ελκυστικότητα που διατηρείται ακόμη μέχρι σήμερα.
3. Η τουριστική πολιτική που ουσιαστικά στηρίχτηκε στην κυριαρχία των αναπτυξιακών πολιτικών. Τόσο οι δημόσιες επενδύσεις όσο και η χρηματοδότηση των ιδιωτικών επενδύσεων κατευθύνθηκαν στην περίοδο 1950-1980 κατά προτεραιότητα στους ήδη ανεπτυγμένους προορισμούς. Η ανατροπή της τάσης αυτής δεν επιτεύχθηκε ούτε από την πολιτική κινήτρων

περιφερειακής ανάπτυξης. Η κατάσταση αυτή φαίνεται να μεταβάλλεται ελαφρά στη δεκαετία του '90.

4. Ο ρόλος των tour operators. Η βιομηχανοποίηση του τουρισμού συνδέεται στενά με τον αυξανόμενο ρόλο των tour operators. Οι τελευταίοι επηρεάζουν τόσο τον όγκο των τουριστικών ροών όσο και τον προορισμό τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ρόλος των tour operators είναι καθοριστικός στη συγκέντρωση των τουριστών στην Ελλάδα και αυτό διαπιστώνεται, αν εξεταστεί η σχέση μεταξύ του ποσοστού τουριστών μιας εθνικότητας που έρχεται με τσάρτερ και του ποσοστού συγκέντρωσής της στις κύριες τουριστικές περιοχές. Πράγματι, από τα στοιχεία αφίξεων τουριστών στα σύνορα και διανυκτερεύσεων των αρχών της δεκαετίας του '80 προκύπτει ότι οι Βρετανοί, που διακινούνται στο μεγαλύτερο βαθμό με τσάρτερ, πραγματοποιούν τη συντριπτική πλειοψηφία των διανυκτερεύσεών τους στις μεγάλες τουριστικές περιοχές (Κέρκυρα, Ρόδο, Κρήτη). Αντίστοιχα φαινόμενα παρατηρούνται με τους Σκανδιναβούς και τους Ολλανδούς, και σε μικρότερο βαθμό με τους Γερμανούς. Από την άλλη πλευρά, κύρια οι Ιταλοί, που έρχονται στη χώρα μας σχεδόν αποκλειστικά με το πλοίο και όχι με οργανωμένο ταξίδι αλλά και οι Γάλλοι, σε μικρότερο βαθμό, διαχέονται καλύτερα στο χώρο.

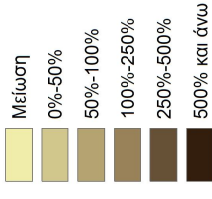
Τέλος, ένας βασικός παράγοντας, που όπως θα αναλυθεί εκτενώς στη συνέχεια, λειτούργησε αποφασιστικά στη χωρική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα αλλά και στην ταυτότητά της γενικότερα είναι η απουσία του χωροταξικού σχεδιασμού. Ειδικότερα, η αδράνεια της χωροταξικής πολιτικής, η έλλειψη του χωροταξικού σχεδιασμού σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000 και η παντελής απουσία ειδικού χωροταξικού πλαισίου για τον τουρισμό μέχρι το 2009 (τριάντα χρόνια δηλαδή μετά το ν.360/76 και δέκα χρόνια μετά το ν.2742/99 που όριζαν την αναγκαιότητα των τομεακών χωροταξικών σχεδίων ως βασικά μέσα άσκησης χωροταξίας μαζί με το Γενικό και τα Περιφερειακά) αποτέλεσαν μια από τις κύριες αιτίες των μεγάλων προβλημάτων χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης του τουρισμού στον ελλαδικό χώρο (προβληματικές χωροθετήσεις έργων υποδομής και ανωδομής, συγκρούσεις χρήσεων γης, περισσότερες πιέσεις σε ήδη ευάλωτα περιβάλλοντα κ.λπ.).

Ωστόσο, η εικόνα αυτή του τουρισμού που περιγράφηκε παραπάνω δύναται να μεταβληθεί, αν υπάρξουν οι αλλαγές ή ανακατατάξεις μέσα στο σύστημα αυτών των παραγόντων που θα επηρεάσουν προς τη σωστή κατεύθυνση το γενικό αναπτυξιακό σχήμα του τουρισμού και επακόλουθα τη φυσιογνωμία και τη συμπεριφορά του στο χώρο.

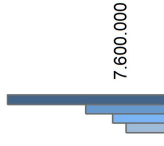

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ποσοστό μεταβολής διανυκτερεύσεων (1981-2009)

Διανυκτερεύσεις (σύνολο αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Οι Νομοί της Ελλάδας, ίδια επεξεργασία

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

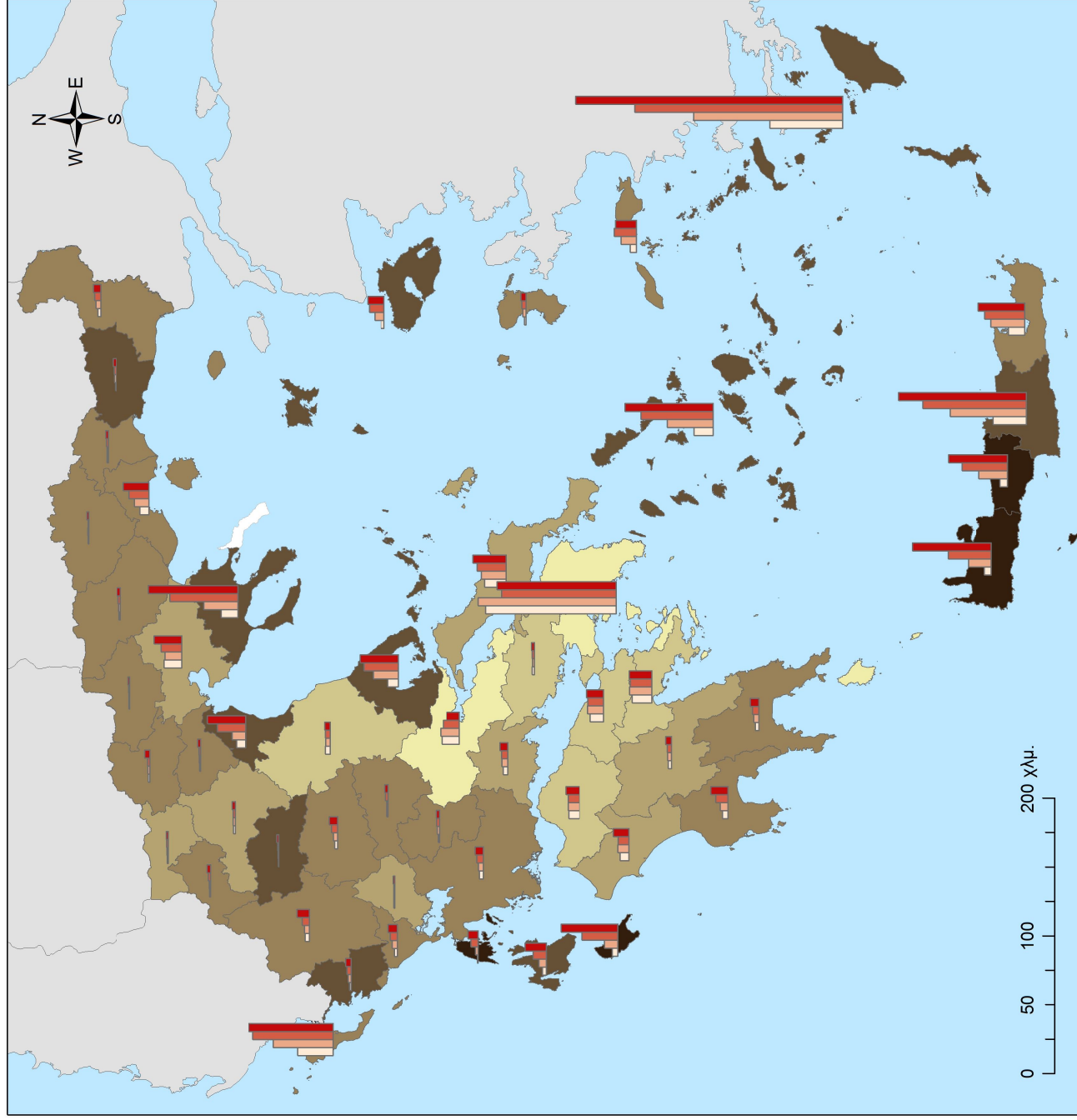
Διδακτορική Διατριβή

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγιοπούλου

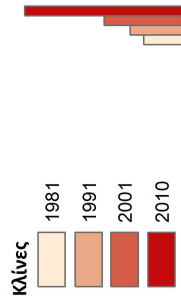
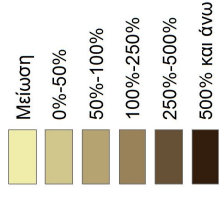
Επίβλεψη: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

ΧΑΡΤΗΣ 4.1:
Τουριστική ζήτηση - Μεταβολή ανά νομό 1981-2009

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ποσοστό μεταβολής κλινών (1981-2010)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Οι Νομοί της Ελλάδας, ίδια επεξεργασία

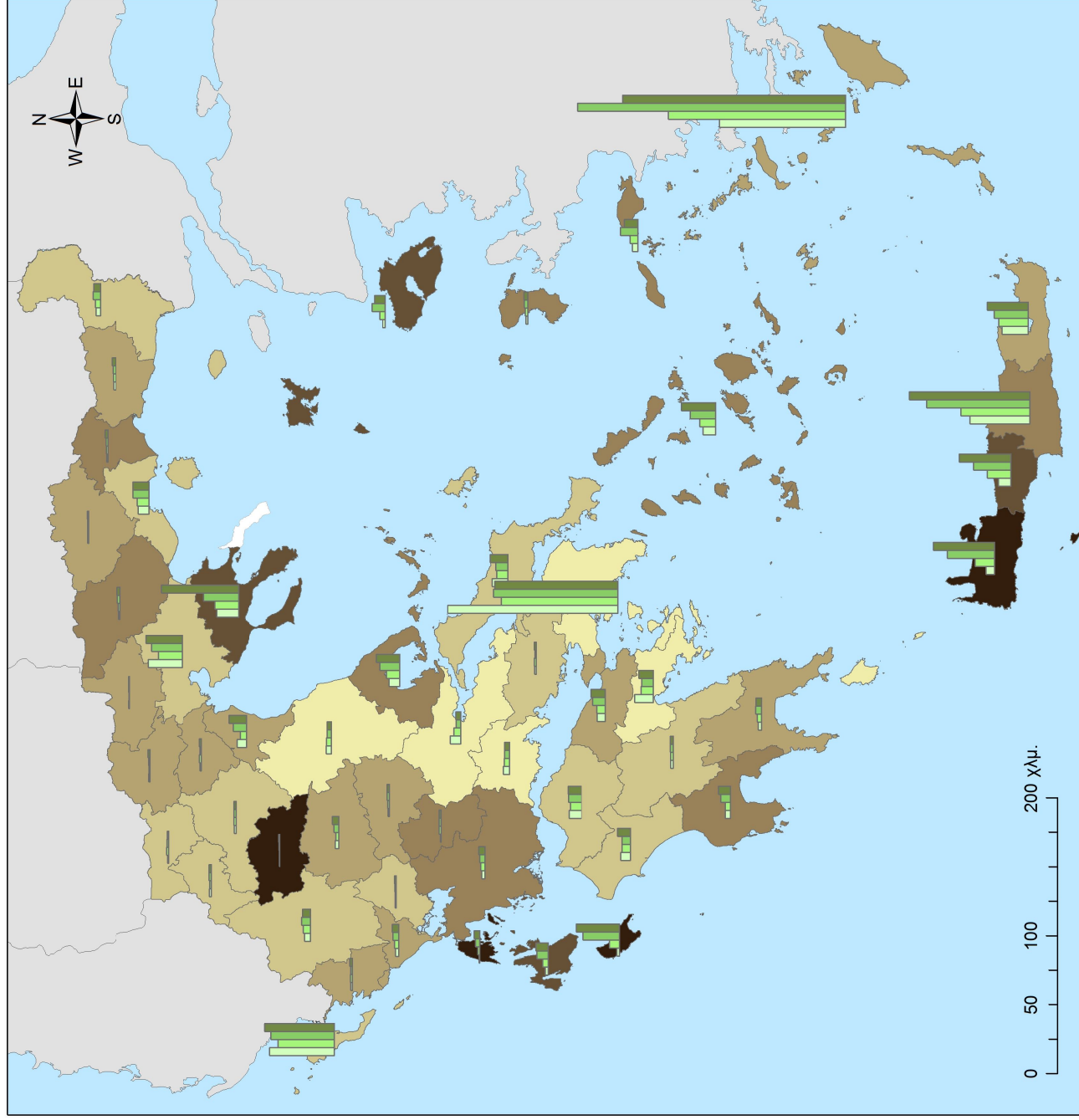
**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

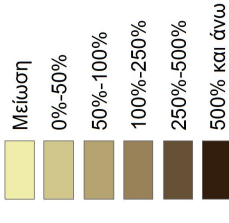
Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγουπούλου
Επιβλέψη: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

**ΧΑΡΤΗΣ 4.2:
Τουριστική προσφορά- Μεταβολή ανά νομό 1981-2010**

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ποσοστό μεταβολής διανυκτερεύσεων (1981-2009)

Διανυκτερεύσεις αλλοδαπών

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Οι Νομοί της Ελλάδας, Ιδία επεξεργασία

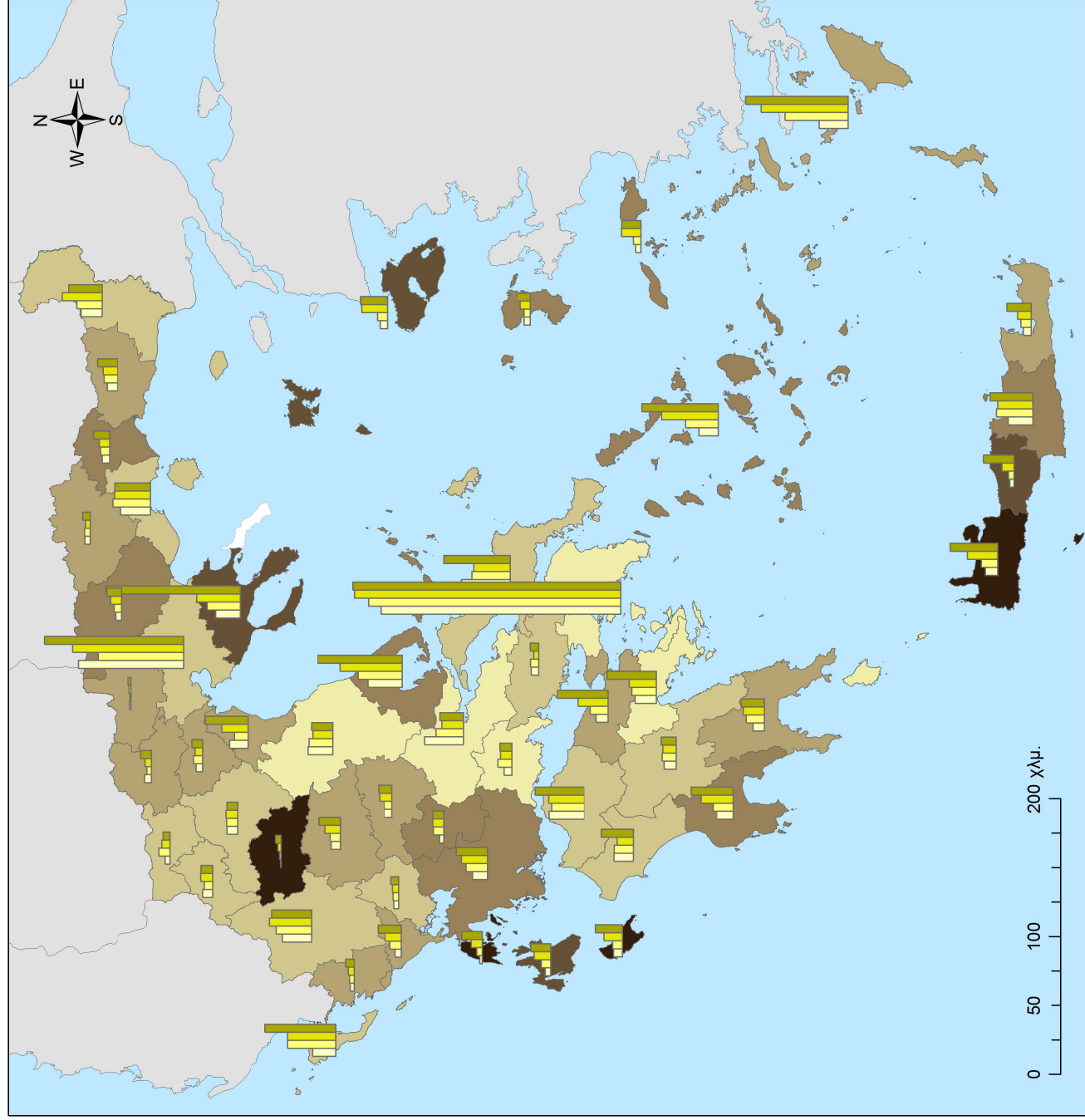
**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΩΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

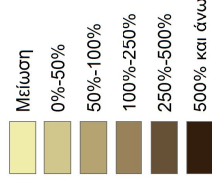
Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγιστούλου
Επίβλεψη: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

**ΧΑΡΤΗΣ 4.3:
Τουριστική ζήτηση
(διανυκτερεύσεις αλλοδαπών) -
Μεταβολή ανά νομό 1981-2009**

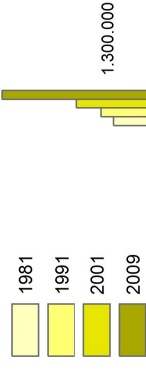

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ποσοστό μεταβολής διανυκτερεύσεων (1981-2009)

Διανυκτερεύσεις ημεδαπών

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Οι Νομοί της Ελλάδας, Ιδία επεξεργασία

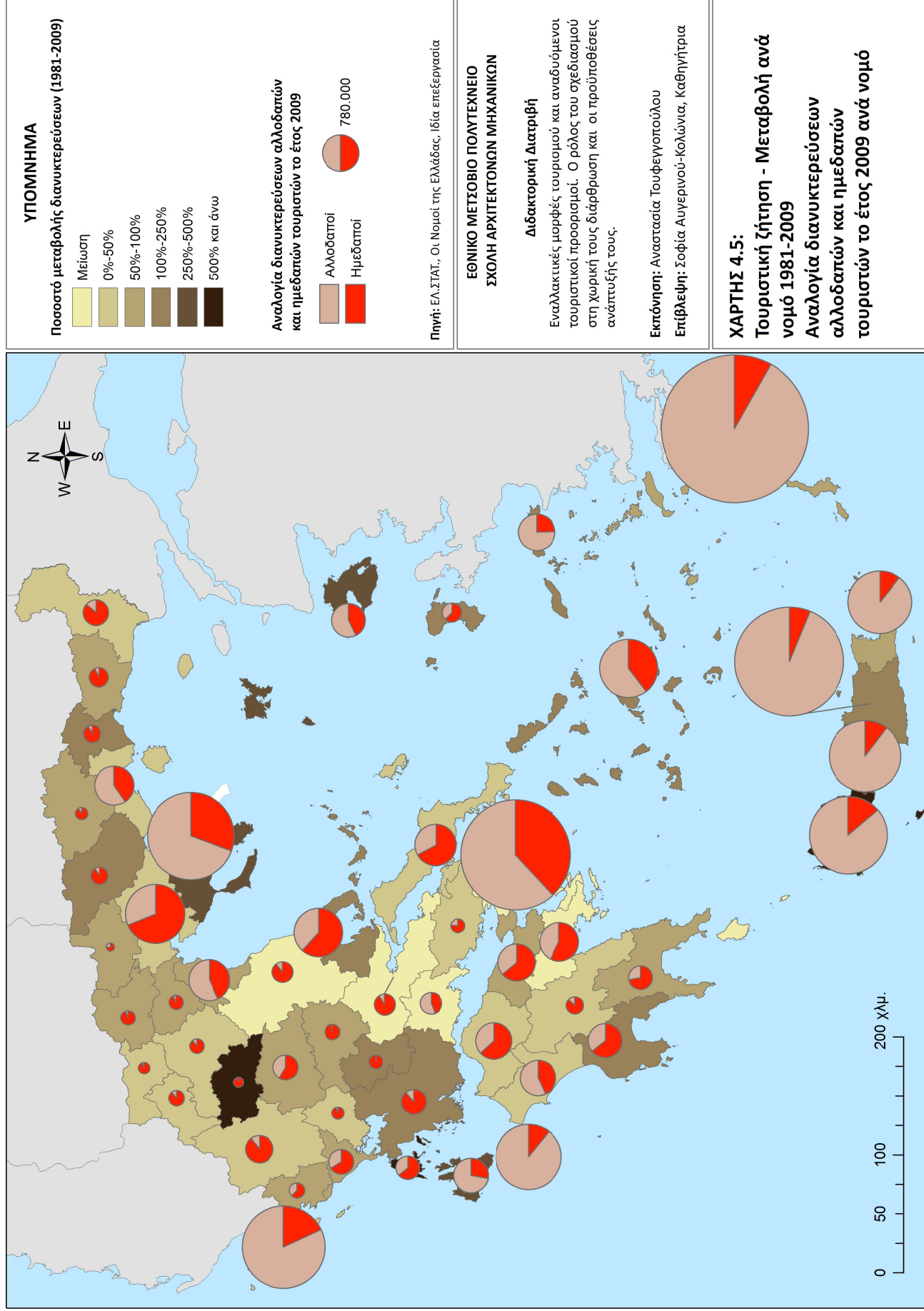
**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγιοπούλου
Επίβλεψη: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

ΧΑΡΤΗΣ 4.4:
Τουριστική ζήτηση (διανυκτερεύσεις ημεδαπών) - Μεταβολή ανά νομό 1981-2009

4.2.1 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Συμπληρωματικά στην παραπάνω ανάλυση, και για μια περισσότερο ολοκληρωμένη προσέγγιση της χωρικής διάρθρωσης της τουριστικής δραστηριότητας στον ελλαδικό χώρο, κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθεί πέρα από το μέγεθος της δραστηριότητας και τη συγκέντρωσή της και η ένταση που αυτή παρουσιάζει.

Η ένταση του τουρισμού αναφέρεται στην οικονομική σημασία του τουρισμού σε κάθε νομό. Επειδή το παραγόμενο τουριστικό προϊόν και η απασχόληση ανά νομό είναι δύσκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια εξαιτίας της ιδιομορφίας της τουριστικής δραστηριότητας (άμεση, έμμεση, προκαλούμενη απασχόληση κ.λπ.), η διαφοροποίηση της έντασης της τουριστικής ανάπτυξης μεταξύ των 51 νομών της χώρας επιλέγεται να παρουσιαστεί στη συνέχεια μέσω ενός αντιπροσωπευτικού δείκτη έντασης της τουριστικής ανάπτυξης, "την αναλογία διαθέσιμων τουριστικών κλινών ανά μόνιμο κάτοικο" (Σπιλάνης, 2000 · Ντυκέν κ. συν., 2007). Στόχος είναι να αναδειχθεί η εξάρτηση κάθε περιοχής από την τουριστική δραστηριότητα ώστε να προκύψει και μια σχετική κατηγοριοποίηση/ ταξινόμηση των περιοχών που ο τουρισμός δεν τις έχει αφήσει ανεπηρέαστες.

Εξετάζοντας, λοιπόν, τον αριθμό των ξενοδοχειακών κλινών που λειτούργησαν το 2010 ανά 100 μόνιμους κατοίκους για κάθε νομό (απογραφή μόνιμου πληθυσμού 2011) προκύπτει ένα μέτρο σύγκρισης για τη δυναμικότητα της τουριστικής προσφοράς, η οποία είναι προσανατολισμένη προς τη ζήτηση, των περιοχών της χώρας αλλά και της εξάρτησης αυτών από την τουριστική δραστηριότητα (πίνακας 10 του παραρτήματος). Τη μεγαλύτερη αναλογία κλινών στους 100 κατοίκους παρουσιάζουν τα Δωδεκάνησα (72,23) και ακολουθεί με μικρή διαφορά ο νομός Ζακύνθου (71,99). Στη συνέχεια της κατάταξης βρίσκονται 4 νομοί με εξίσου σημαντικό βαθμό εξάρτησης: Χαλκιδικής, Κέρκυρας, Κυκλάδων και Ρεθύμνου. Αναλυτικά, παρουσιάζεται η σχετική κατάταξη των νομών στον πίνακα 4.2 που ακολουθεί. Λαμβάνοντας υπόψη συναφή έρευνα του Σπιλάνη (2000), οι νομοί ομαδοποιήθηκαν ως εξής:

1. Περιοχές που εξειδικεύονται στον τουρισμό.
2. Περιοχές με υψηλή τουριστική ανάπτυξη.

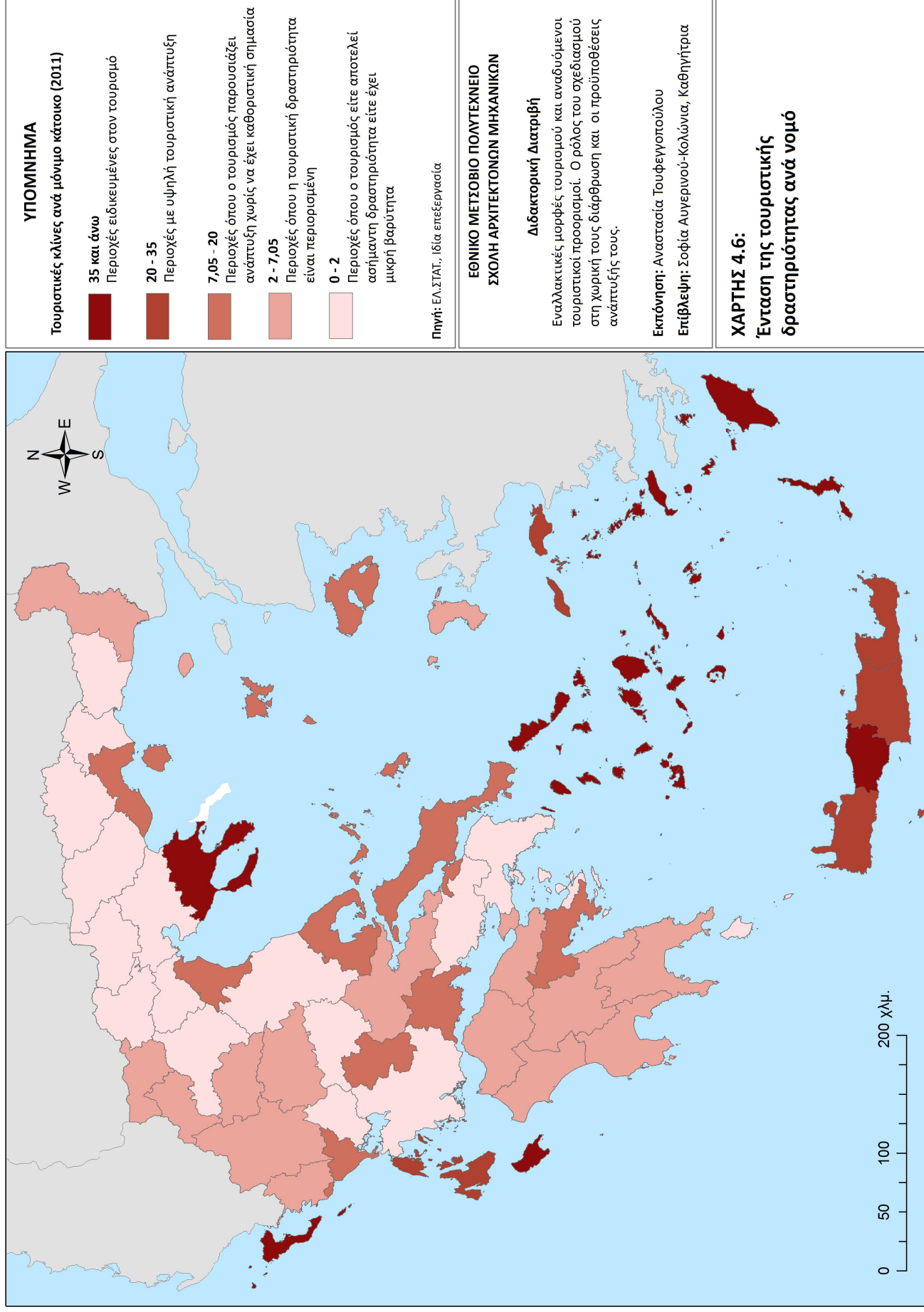
3. Περιοχές στις οποίες ο τουρισμός αποτελεί σημαντική δραστηριότητα χωρίς όμως ακόμη να έχει καθοριστική σημασία για την τοπική οικονομία.
4. Περιοχές όπου η τουριστική δραστηριότητα έχει μικρή σημασία.
5. Περιοχές όπου ο τουρισμός είτε αποτελεί μια ασήμαντη δραστηριότητα, είτε έχει μικρή βαρύτητα λόγω του μεγέθους του τουρισμού (Αττική, Θεσσαλονίκη).

Πίνακας 4.2: Κατάταξη των νομών ανάλογα με την ένταση της τουριστικής δραστηριότητας²⁹

ΔΕΙΚΤΗΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΝΟΜΟΙ
35 και άνω	Περιοχές ειδικευμένες στον τουρισμό	Δωδεκανήσου, Ζακύνθου, Κέρκυρας, Κυκλάδων, Ρεθύμνου, Χαλκιδικής
20 - 35	Περιοχές με υψηλή τουριστική ανάπτυξη	Ηρακλείου, Κεφαλληνίας, Λασιθίου, Λευκάδας, Σάμου, Χανίων
7,05 - 20	Περιοχές όπου ο τουρισμός παρουσιάζει ανάπτυξη χωρίς να έχει καθοριστική σημασία	Αργολίδας, Εύβοιας, Ευρυτανίας, Καβάλας, Λέσβου, Μαγνησίας, Πιερίας, Πρέβεζας, Φωκίδας
2 - 7,05	Περιοχές όπου η τουριστική δραστηριότητα είναι περιορισμένη	Αρκαδίας, Αχαΐας, Γρεβενών, Έβρου, Ηλείας, Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Καστοριάς, Κορινθίας, Λακωνίας, Μεσσηνίας, Τρικάλων, Φθιώτιδας, Φλώρινας, Χίου
0 - 2	Περιοχές όπου ο τουρισμός είτε αποτελεί ασήμαντη δραστηριότητα είτε έχει μικρή βαρύτητα	Αιτωλοακαρνανίας, Άρτας, Αττικής, Βοιωτίας, Δράμας, Ημαθίας, Θεσσαλονίκης, Καρδίτσας, Κιλκίς, Κοζάνης, Λάρισας, Ξάνθης, Πέλλας, Ροδόπης, Σερρών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία

²⁹Η επιλογή του αριθμού των ομάδων και των ορίων έγιναν με εμπειρικό τρόπο, λαμβάνοντας υπόψη την προηγούμενη ανάλυση και τον εθνικό μέσο όρο, που είναι 7,05 κλίνες ανά 100 κατοίκους.

4.3 Η ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ

Χρησιμοποιείται εδώ ο όρος “χωροθέτηση” του τουρισμού σε αντιδιαστολή προς τον όρο “χωρική κατανομή”. Η τελευταία αναφέρεται στο πώς κατανέμονται οι τουριστικές μονάδες μεταξύ διαφόρων χωρικών ενοτήτων, μικρότερων ή μεγαλύτερων (από την περιφέρεια μέχρι το δήμο), ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη θέση των μονάδων. Ο όρος “χωροθέτηση” αναφέρεται, αντίθετα, στα συγκεκριμένα σημεία του εδάφους, δηλαδή, μετατοπίζεται το κέντρο βάρους από το επίπεδο της χωρικής ανάπτυξης σε αυτό των χρήσεων γης.

4.3.1 ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗΣ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (ΠΟΤΑ, ΠΟΑΠΔ, ΠΕΡΠΟ, ΕΣΧΑΔΑ ΚΑΙ ΕΣΧΑΣΕ)³⁰

Είτε γίνεται αναφορά σε οργανωμένους χώρους υποδοχής της βιομηχανικής δραστηριότητας είτε της τουριστικής είτε οποιασδήποτε άλλης δραστηριότητας, το καθεστώς της οργανωμένης χωροθέτησης δύναται να επιλύσει σημαντικά προβλήματα που αποτελούν εμπόδια στον ιδιώτη επενδυτή για να προχωρήσει στο επενδυτικό του πρόγραμμα. Για παράδειγμα, μια οργανωμένη χωροθέτηση μπορεί να παρέχει ευνοϊκή τοποθεσία για εγκατάσταση, τις αναγκαίες υπηρεσίες, και πολλές φορές κατάλληλα κτιριακά συγκροτήματα. Επίσης, η οργανωμένη χωροθέτηση, όταν αυτή πραγματοποιείται μακριά από τους κυρίαρχους πόλους και υπακούει στους κανόνες της βιώσιμης ανάπτυξης, μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία νέων δυναμικών και στην ενίσχυση της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής της χώρας.

Σύμφωνα με το νέο νόμο 4179/2013 (ΦΕΚ 175 Α/8.8.2013) "Απλούστευση διαδικασιών για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στον τουρισμό, αναδιάρθρωση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού και λοιπές διατάξεις", ως "Οργανωμένος Υποδοχέας Τουριστικών Δραστηριοτήτων" (ΟΥΤΔ) ορίζεται η περιοχή που αναπτύσσεται βάσει ενιαίου σχεδιασμού, προκειμένου να λειτουργήσει κατά κύρια χρήση ως οργανωμένος χώρος ανάπτυξης δραστηριοτήτων τουρισμού-αναψυχής και

³⁰Βασικές πηγές πληροφοριών είναι οι νόμοι 4179/2013, 2545/97, 2742/99, 2507/98, 3986/2011 και 3894/2010.

άλλων συνοδευτικών του τουρισμού, δραστηριοτήτων. Ως "οργανωμένοι υποδοχείς τουριστικών δραστηριοτήτων" νοούνται ιδίως:

- Οι Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ) του άρθρου 29 του ν. 2545/1997 (ΦΕΚ 254Α), όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 4 του ν.4179/2013.
- Οι Περιοχές Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων Τουρισμού (ΠΟΑΠΔ) του άρθρου 10 του ν. 2742/1999 (ΦΕΚ 207Α), στις οποίες η αποκλειστική ή η κύρια χρήση είναι η χρήση τουρισμού-αναψυχής.
- Οι Περιοχές Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης (ΠΕΡΠΟ) του άρθρου 24 του ν. 2508/1997 (ΦΕΚ 124Α), στις οποίες επιτρέπονται χρήσεις τουρισμού-αναψυχής.
- Τα Δημόσια Ακίνητα, των οποίων ο βασικός χωρικός προορισμός, σύμφωνα με τα οικεία εγκεκριμένα Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημοσίων Ακινήτων (ΕΣΧΑΔΑ) του άρθρου 12 του ν. 3986/2011 (ΦΕΚ 152Α) είναι ο τουρισμός -αναψυχή ή η δημιουργία παραθεριστικού -τουριστικού χωριού ή ο συνδυασμός των παραπάνω χρήσεων.
- Περιοχές, για τις οποίες εκδίδονται Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΣΧΑΣΕ) του άρθρου 24 του ν. 3894/2010 (ΦΕΚ 204Α) για επενδύσεις στον τομέα του τουρισμού.

Επίσης, σύμφωνα με τον ίδιο νόμο, εκτός της γενικής κατηγορίας διακρίνονται επιμέρους κατηγορίες οργανωμένων υποδοχέων. Αυτοί είναι: α) οι οργανωμένοι υποδοχείς ήπιας ανάπτυξης και β) οι οργανωμένοι υποδοχείς πρότυπου χαρακτήρα. Ειδικότερα, ως "Οργανωμένος Υποδοχέας Τουριστικών Δραστηριοτήτων Ήπιας Ανάπτυξης" ορίζεται ο υποδοχέας με ανώτατο μικό ΣΔ 0,05 που συνδέεται λειτουργικά με εγκαταστάσεις και υποδομές ανάδειξης και αξιοποίησης περιβαλλοντικών, γεωλογικών, γεωμορφολογικών, αρχιτεκτονικών, ιστορικών, θρησκευτικών ή πολιτιστικών στοιχείων της περιοχής, οι οποίες είτε βρίσκονται στο γήπεδο εκμετάλλευσης είτε εντός της οικείας δημοτικής ενότητας. Ενώ, ως "Οργανωμένος Υποδοχέας Τουριστικών Δραστηριοτήτων Πρότυπου Χαρακτήρα" ορίζεται ο υποδοχέας, που συνδέεται υποχρεωτικά με τη δημιουργία και προβολή πρότυπων εγκαταστάσεων και δράσεων οικολογικού και πολιτιστικού χαρακτήρα με ενσωμάτωση καινοτόμων τεχνολογιών, με ανώτατο μικό ΣΔ για την έκταση έως 2.000

στρέμματα 0,05, για την έκταση από 2.000 έως 4.000 στρέμματα 0,03 και για το υπόλοιπο της έκτασης 0,01.

Στην Ελλάδα, οι κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης του τουρισμού μέσω του νέου Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (ΦΕΚ 3155B/2013) δίνουν τη δυνατότητα ανάπτυξης οργανωμένων υποδοχέων του τουρισμού στις παρακάτω κατηγορίες περιοχών του εθνικού χώρου.

Πίνακας 4.3: Οργανωμένοι υποδοχείς τουριστικών δραστηριοτήτων ανά κατηγορία περιοχής

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΟΥΤΑ	ΟΥΤΑ Ήπιας Ανάπτυξης	ΟΥΤΑ Πρότυπου Χαρακτήρα
(Α1) Αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές	✓		
(Α2) Αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές	✓		
(Β1) Περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού		✓	
(Β2) Πόλοι εντατικής ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού	✓		
(Γ) Μητροπολιτικές περιοχές	✓		
(Δ1) Νησιά			
<i>Ομάδα I</i>	Για τα τμήματα των νησιών που εντάσσονται στις κατηγορίες Α και Β ισχύουν οι κατευθύνσεις αυτών των κατηγοριών		
<i>Ομάδα II</i>		✓	
<i>Ομάδα III</i>			
<i>A υπό- ομάδα</i>			
<i>B υπό- ομάδα</i>			✓
(Δ2) Παράκτιος χώρος	Για τμήματα του παράκτιου χώρου που εντάσσονται στις κατηγορίες Α, Β και Γ ισχύουν οι κατευθύνσεις των κατηγοριών αυτών		
(Ε) Ορεινές περιοχές		✓	
(ΣΤ) Πεδινές και ημιορεινές περιοχές	Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό στοιχεία Α και Β κατηγορίες του άρθρου 4, οπότε και ακολουθούν, κατά περίπτωση, τις σχετικές κατευθύνσεις.		
(Ζ) Περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών	✓		
(Η) Προστατευόμενοι και εγκαταλελειμμένοι οικισμοί			
(Θ) Αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και ιστορικοί τόποι			
(Ι) Περιοχές ιδιαίτερου χαρακτήρα			

Πηγή: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2013α, Ιδία επεξεργασία

Να σημειωθεί ότι οι περιοχές που εντάσσονται στο σύστημα προστατευόμενων περιοχών του ν. 3937/2911 μπορούν να συμπεριλαμβάνονται σε προγράμματα ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης μέσω οργανωμένων υποδοχέων τουριστικών δραστηριοτήτων και σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων (ΣΤΚ). Οι περιοχές αυτές, σύμφωνα με τα ειδικότερα οριζόμενα στο άρθρο 1 του ν. 4179/2013, διέπονται από τα υφιστάμενα ειδικά νομικά καθεστάτα προστασίας τους. Στην περίπτωση αυτή, σύμφωνα με τις ως άνω διατάξεις, στην οικεία πράξη έγκρισης ή καθορισμού ή οριοθέτησης και χαρακτηρισμού ή δημιουργίας πρέπει να αξιολογούνται, ειδικώς, οι συνέπειες από τη δημιουργία και λειτουργία των τουριστικών αναπτύξεων στις εν λόγω περιοχές και οι επιπτώσεις στο τοπίο από τις προτεινόμενες παρεμβάσεις, και να τεκμηριώνεται η συμβατότητά του υπό ίδρυση υποδοχέα με τα ειδικά χαρακτηριστικά και τους στόχους διατήρησης, προστασίας και ανάδειξης των εν λόγω περιοχών. Σε κάθε περίπτωση ο συντελεστής δόμησης εντός των τμημάτων του οργανωμένου υποδοχέα ή του σύνθετου τουριστικού καταλύματος που εμπίπτουν σε προστατευόμενες περιοχές δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,05.

4.3.1.1 ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΠΟΤΑ)

Αντίστοιχες των Βιομηχανικών και Επιχειρηματικών Περιοχών (ΒΕΠΕ) για τη βιομηχανία έχει θεσμοθετηθεί το πολεοδομικό εργαλείο των ΠΟΤΑ για τον τουρισμό. Ως ΠΟΤΑ χαρακτηρίζονται δημόσιες ή ιδιωτικές εκτάσεις εκτός εγκεκριμένων σχεδίων πόλεων, εκτός ορίων οικισμών προϋφιστάμενων του 1923 και εκτός ορίων οικισμών κάτω των 2000 κατοίκων, όπου δημιουργείται ένα σύνολο τουριστικών εγκαταστάσεων αποτελούμενο από ξενοδοχεία διαφόρων λειτουργικών μορφών, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής του ν.2160/93, καθώς και συμπληρωματικές εγκαταστάσεις αναψυχής, άθλησης και γενικά υπηρεσιών διάθεσης του ελεύθερου χρόνου των τουριστών. Κατ' εξαίρεση είναι δυνατή η δημιουργία ΠΟΤΑ και σε εκτάσεις ή τμήματα εκτάσεων, που βρίσκονται εντός ορίων του Γενικού Πολεοδομικού σχεδίου (ΓΠΣ) ή του Σχεδίου Χωροταξικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (ΣΧΟΟΑΠ) αλλά μόνο σε περιοχές, που καθορίζονται από τα παραπάνω σχέδια ως περιοχές τουρισμού - αναψυχής, σύμφωνα με το ΠΔ του 1987.

Οι ΠΟΤΑ αναπτύσσονται από τον ίδιο φορέα ίδρυσης και εκμετάλλευσης σε ένα ή περισσότερα τμήματα εντός της ίδιας περιφερειακής ενότητας. Η έκταση στην οποία

αναπτύσσεται η ΠΟΤΑ ή σε περίπτωση που αποτελείται από περισσότερα τμήματα το μεγαλύτερο τμήμα αυτής, πρέπει να έχει επιφάνεια τουλάχιστον 800 στρέμματα και να είναι ιδιόκτητο κατά 80% τουλάχιστον.

Οι ΠΟΤΑ αποτελούν οργανωμένο υποδοχέα τουριστικών δραστηριοτήτων, οι οποίες πρέπει να περιέχουν τουριστικές επενδύσεις που να εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα του προγράμματος ανάπτυξης. Η επάρκεια των επενδύσεων αυτών κρίνεται κατά τη διαδικασία οριοθέτησης και χαρακτηρισμού ΠΟΤΑ.

Στις ΠΟΤΑ επιτρέπεται να περιλαμβάνονται όλες οι χρήσεις του άρθρου 8 του από 23.2.1987 προεδρικού διατάγματος (ΠΔ) (ΦΕΚ 166Δ). Εκ των ως άνω χρήσεων η χρήση κατοικίας επιτρέπεται εντός ΠΟΤΑ μόνον υπό την προϋπόθεση ότι το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης της ΠΟΤΑ περιλαμβάνει κατ' ελάχιστον τουριστικά καταλύματα κατηγορίας πέντε ή/και τεσσάρων αστέρων με συνολική δυναμικότητα τουλάχιστον 1.000 κλινών και δύο τουλάχιστον εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής. Εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής που αποτελούν τμήμα ΣΤΚ εντός ΠΟΤΑ λαμβάνονται υπόψη για την ικανοποίηση της προϋπόθεσης αυτής.

Όσον αφορά το χαρακτηρισμό και την οριοθέτηση των ΠΟΤΑ, γίνεται μετά από αίτηση φυσικών ή νομικών προσώπων του ιδιωτικού ή και δημόσιου τομέα με ΠΔ που εκδίδεται με πρόταση των Υπουργών Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ) και Πολιτισμού και Τουρισμού ύστερα από γνώμη του οικείου περιφερειακού συμβουλίου. Της προτάσεως για την έκδοση του πιο πάνω ΠΔ προηγείται η έγκριση Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ).

Σημειώνεται ότι ο χαρακτηρισμός εκτάσεων ως ΠΟΤΑ εναρμονίζεται με τις κατευθύνσεις των εγκεκριμένων χωροταξικών σχεδίων εθνικού ή περιφερειακού επιπέδου, με τις χρήσεις γης και λειτουργίες της ευρύτερης περιοχής, καθώς και με τους ευρύτερους αναπτυξιακούς στόχους. Με απόφαση της Επιτροπής του άρθρου 3 του ν. 2742/ 1999 μπορεί να καθορίζονται ειδικές χωροταξικές κατευθύνσεις για το χαρακτηρισμό εκτάσεων ως ΠΟΤΑ.

Με το παραπάνω ΠΔ χαρακτηρισμού και οριοθέτησης ΠΟΤΑ καθορίζονται και εγκρίνονται τα εξής:

- Οι επιτρεπόμενες χρήσεις γης, η μέγιστη ανά χρήση εκμετάλλευση καθώς και οι τυχόν πρόσθετοι περιορισμοί που αποσκοπούν στον έλεγχο της έντασης κάθε χρήσης.
- Η Γενική Διάταξη των προβλεπόμενων εγκαταστάσεων, με ένδειξη των τμημάτων της ΠΟΤΑ που τυχόν θα πολεοδομηθούν και της μέγιστης ανά χρήση εκμετάλλευσης στα τμήματα που δεν πολεοδομούνται και τα διαγράμματα των δικτύων υποδομής.
- Ο φορέας ίδρυσης και εκμετάλλευσης της ΠΟΤΑ.

Οι εκτάσεις που χαρακτηρίζονται ως ΠΟΤΑ μπορεί να πολεοδομούνται, στο σύνολο ή σε τμήμα τους.

Στην περίπτωση που πολεοδομείται, απαιτείται προηγούμενη έγκριση μελέτης πολεοδόμησης και καθορισμός των όρων και περιορισμών δόμησης κατά παρέκκλιση της παρ. 5α αυτού του άρθρου 29 του ν.2545/97, που πραγματοποιείται με ΠΔ, η οποία συντάσσεται από το φορέα ίδρυσης και εκμετάλλευσης της ΠΟΤΑ σύμφωνα με τα οριζόμενα στην οικεία απόφαση χαρακτηρισμού και οριοθέτησης της, και πρέπει να περιλαμβάνει:

- Τις χρήσεις γης και τις τυχόν πρόσθετες απαγορεύσεις ή υποχρεώσεις.
- Τα διαγράμματα των δικτύων υποδομής.
- Τους προβλεπόμενους κοινόχρηστους ή κοινωφελείς χώρους, που καταλαμβάνουν το 50% τουλάχιστον της συνολικής προς πολεοδόμηση έκτασης, καθώς και τους οικοδομήσιμους χώρους.
- Τους γενικούς και ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης, οι οποίοι μπορεί να ορίζονται ανά οικοδομικό τετράγωνο ή και ανά τμήμα του οικοδομικού τετραγώνου, εφόσον αυτό επιβάλλεται από τη διαμόρφωση του εδάφους ή τις ανάγκες προστασίας του φυσικού ή πολιτιστικού περιβάλλοντος ή άλλες ειδικές πολεοδομικές ανάγκες. Ο επιτρεπόμενος συντελεστής δόμησης δεν μπορεί να υπερβαίνει σε καμία περίπτωση το 0,2 του συνόλου της έκτασης της ΠΟΤΑ.

Η μελέτη πολεοδόμησης συνοδεύεται από πολεοδομικό σχέδιο, συντασσόμενο σε οριζοντιογραφικό και υψομετρικό τοπογραφικό διάγραμμα και έχει τις συνέπειες της έγκρισης σχεδίου πόλεως κατά τις διατάξεις του ΝΔ/17-7-23. Οι κοινόχρηστοι χώροι της έκτασης περιέρχονται κατά κυριότητα στον οικείο ή τους οικείους ΟΤΑ, ενώ η φροντίδα της συντήρησής τους ανήκει στους ιδιοκτήτες των ακινήτων της ΠΟΤΑ.

Εάν η έκταση της ΠΟΤΑ δεν πολεοδομείται, επιτρέπεται η σύσταση διηρημένων ιδιοκτησιών (οριζοντίων και καθέτων) επί των τυχόν εγκρινόμενων μη αμιγώς τουριστικών εγκαταστάσεων, η σύσταση μόνο καθέτων ιδιοκτησιών επί των τουριστικών εγκαταστάσεων, καθώς και η δια συμβάσεων, καταρτιζόμενων μεταξύ του φορέα της ΠΟΤΑ και τρίτων, παραχώρηση σε τρίτους ενοχικών και εμπραγμάτων δικαιωμάτων επί αυτών. Προϋπόθεση για τη σύσταση των αυτοτελών κατά τα παραπάνω διηρημένων ιδιοκτησιών ή την παραχώρηση σε τρίτους δικαιωμάτων επί αυτών αποτελεί η ολοκλήρωση των βασικών έργων υποδομής, την εκτέλεση των οποίων έχει αναλάβει ο φορέας της ΠΟΤΑ καθώς και η κατάρτιση με συμβολαιογραφική πράξη Κανονισμού Συνιδιοκτησίας και Λειτουργίας της ΠΟΤΑ, κατά τα πρότυπα του Κανονισμού Συνιδιοκτησίας και Λειτουργίας ΣΤΚ που θεσπίστηκε με την υπ' αριθμ. 125/25.1.2012 απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού και Τουρισμού (ΦΕΚ 195B).

Όλες οι επιτρεπόμενες να εγκατασταθούν σε αυτή χρήσεις υπόκεινται στους όρους και περιορισμούς της εκτός σχεδίου δόμησης τουριστικών εγκαταστάσεων του ΠΔ/20-1-88 (ΦΕΚ 61Δ). Η παραχωρούμενη, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ.7 της ενότητας Ε (ειδικές διατάξεις και περιορισμοί) του προαναφερόμενου διατάγματος στους οικείους ΟΤΑ, έκταση δεν μπορεί να υπερβαίνει το 5% της εντός των ορίων του οικείου ΟΤΑ περιεχόμενης έκτασης της ΠΟΤΑ. Για τον υπολογισμό της μέγιστης εκμετάλλευσης και των λοιπών όρων και περιορισμών δόμησης, οι εκτάσεις της ΠΟΤΑ νοούνται ως ενιαίο σύνολο.

Οι τυχόν εγκρινόμενες κατά τις διαδικασίες των προηγούμενων παραγράφων μη αμιγώς τουριστικές εγκαταστάσεις των ΠΟΤΑ δεν επιτρέπεται να υπερβαίνουν το 20% της συνολικής κατά περίπτωση νόμιμης εκμετάλλευσης.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ήταν προγραμματισμένη η πιλοτική εφαρμογή του σχεδίου των ΠΟΤΑ στις περιοχές Παλιούρι Χαλκιδικής και Αφάντου της Ρόδου. Ενδιαφέρον, επίσης, είχε επιδειχθεί για ακόμα πέντε ΠΟΤΑ: στην περιοχή Αναβύσσου στη Νότια Ρόδο, στη Μεσσηνία, στον Μύτικα Αιτωλοακαρνανίας καθώς και στην περιοχή Μαρώνειας Θράκης. Σήμερα, η μοναδική ΠΟΤΑ σε λειτουργία είναι αυτή στη Μεσσηνία (στην οποία έγινε αναφορά στο Κεφάλαιο 2).

4.3.1.2 ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ (ΠΟΑΠΔ)

Σύμφωνα με το άρθρο 10 του ν.2742/99, “Ως περιοχές οργανωμένης ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων (ΠΟΑΠΔ) χαρακτηρίζονται θαλάσσιες εκτάσεις, καθώς και χερσαίες περιοχές, που είναι πρόσφορες, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του χωροταξικού σχεδιασμού, για την ανάπτυξη παραγωγικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων του πρωτογενούς, δευτερογενούς ή τριτογενούς τομέα, καθώς και δραστηριοτήτων ή επιχειρηματικών πρωτοβουλιών πειραματικού χαρακτήρα. Οι περιοχές αυτές μπορεί να εξειδικεύονται κατά κλάδο δραστηριότητας ή τομέα παραγωγής ή είδος και προορισμό λειτουργίας και να διακρίνονται σε περιοχές αποκλειστικής χρήσης, στις οποίες απαγορεύεται κάθε άλλη δραστηριότητα εκτός από εκείνη στην οποία αποβλέπει ο χαρακτηρισμός τους και σε περιοχές κύριας χρήσης, όπου επιτρέπονται και άλλες δραστηριότητες υπό όρους”.

Μέχρι σήμερα δεν έχει θεσμοθετηθεί ΠΟΑΠΔ τουρισμού. Ένας λόγος ίσως μπορεί να θεωρηθεί η σαφής διατύπωση του νόμου 2742/99, “ο χαρακτηρισμός και η οριοθέτηση εκτάσεων, ως ΠΟΑΠΔ γίνεται, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις εγκεκριμένων Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ). Ως την έγκριση των προαναφερόμενων πλαισίων, ο χαρακτηρισμός και η οριοθέτηση των εν λόγω περιοχών γίνεται μετά από στάθμιση των διαθέσιμων στοιχείων ευρύτερου χωροταξικού σχεδιασμού και ιδίως αυτών που απορρέουν από υφιστάμενα γενικά ή ειδικά αναπτυξιακά προγράμματα και υπό εξέλιξη χωροταξικές μελέτες”. Δηλαδή, σήμερα ΠΟΑΠΔ τουρισμού δύναται να χωροθετηθούν μόνο αν τις προβλέπουν τα ΠΠΧΣΑΑ.

Οι ΠΟΑΠΔ χαρακτηρίζονται και οριοθετούνται με αίτηση φορέα, οποιασδήποτε νομικής μορφής, τον οποίο συνιστούν ή στον οποίο συμμετέχουν φυσικά πρόσωπα ή νομικά πρόσωπα του ιδιωτικού τομέα, νομικά πρόσωπα του ευρύτερου δημόσιου τομέα καθώς και ενώσεις, σύνδεσμοι ή κοινοπραξίες των ανωτέρω σύμφωνα με τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις. Ο χαρακτηρισμός και η οριοθέτηση εκτάσεων ως ΠΟΑΠΔ γίνονται με κοινή απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και του κατά περίπτωση αρμόδιου Υπουργού, ύστερα από γνώμη του οικείου νομαρχιακού συμβουλίου και του Κεντρικού Συμβουλίου Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (ΚΣΧΟΠ). Ειδικά για τη σύνταξη ΠΟΑΠΔ στις περιοχές των ρυθμιστικών σχεδίων Αθήνας και Θεσσαλονίκης, αντί για το ΚΣΧΟΠ γνωμοδοτεί η Εκτελεστική Επιτροπή του Οργανισμού Αθήνας ή Θεσσαλονίκης αντίστοιχα.

Η παραπάνω εγκριτική απόφαση αποτελεί και προέγκριση χωροθέτησης τόσο για τις ΠΟΑΠΔ όσο και για την εγκατάσταση ή επέκταση σε αυτές παραγωγικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Ειδικότερα με την απόφαση καθορίζονται:

- η θέση, η έκταση και τα όρια της ΠΟΑΠΔ,
- οι κατηγορίες παραγωγικών ή επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που επιτρέπεται να εγκατασταθούν στην ΠΟΑΠΔ,
- ειδικές ζώνες προστασίας γύρω από τις οριοθετούμενες σύμφωνα με τα παραπάνω περιοχές, στις οποίες μπορούν να επιβάλλονται ειδικοί όροι και περιορισμοί στις χρήσεις γης, στους όρους δόμησης και στη γενικότερη εγκατάσταση και άσκηση δραστηριοτήτων και λειτουργιών,
- οι ειδικότεροι όροι και τα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος από την ίδρυση και λειτουργία της ΠΟΑΠΔ.

Για ΠΟΑΠΔ που βρίσκονται μέσα σε εγκεκριμένα ΓΠΣ σύμφωνα με τις διατάξεις του ν.1337/83 ή του ν.2508/97 ή μέσα σε ΣΧΟΟΑΠ, ο χαρακτηρισμός και η οριοθέτησή τους γίνονται σε περιοχές οι οποίες, με βάση τα σχέδια αυτά, προορίζονται για την εγκατάσταση παραγωγικών δραστηριοτήτων και σύμφωνα με τις ειδικότερες χρήσεις που προσδιορίζονται σε αυτά. Ρυθμίσεις Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ) μπορεί να τροποποιούνται με την ΚΥΑ χαρακτηρισμού της ΠΟΑΠΔ με εξαίρεση τις περιοχές που προστατεύονται με τις ρυθμίσεις της ΖΟΕ λόγω του ειδικού χαρακτήρα τους, όπως είναι χώροι αρχαιολογικού, αρχιτεκτονικού, ιστορικού ή λαογραφικού ενδιαφέροντος,

παραθαλάσσιες ή παραποτάμιες ζώνες, βιότοποι και τόποι ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, δάση και δασικές εκτάσεις.

Οι χερσαίες εκτάσεις που χαρακτηρίζονται ως ΠΟΑΠΔ μπορούν να πολεοδομούνται με πρωτοβουλία του φορέα διαχείρισης. Η πολεοδομική μελέτη περιέχει κυρίως:

- τις χρήσεις γης και τις τυχόν πρόσθετες απαγορεύσεις ή υποχρεώσεις,
- τα διαγράμματα των δικτύων υποδομής,
- τους ειδικούς και γενικούς όρους δόμησης και
- τους κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους που πρέπει να ανέρχονται σε ποσοστό τουλάχιστον 40% της συνολικής έκτασης της ΠΟΑΠΔ.

Ο συντελεστής δόμησης που ορίζεται για τις περιοχές που προορίζονται για δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,6.

Η πολεοδομική μελέτη εγκρίνεται και τροποποιείται με ΠΔ που εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και έχει τις συνέπειες έγκρισης σχεδίου πόλεως κατά τις διατάξεις του ΝΔ/17-7/16-8-23. Από την έγκριση της πολεοδομικής μελέτης οι κοινόχρηστοι χώροι περιέρχονται σε κοινή χρήση, χωρίς να απαιτείται ρητή παραίτηση του φορέα από την κυριότητα, νομή και κατοχή τους. Η εφαρμογή της πολεοδομικής μελέτης γίνεται με πρωτοβουλία και ευθύνη του φορέα διαχείρισης που εκτελεί τα έργα διαμόρφωσης του χώρου και υποδομής όπως και τη συντήρησή τους. Στην περίπτωση πολεοδόμησης των ΠΟΑΠΔ δεν προβλέπεται υποχρέωση εισφοράς σε γη και χρήμα.

Το θεσμικό πλαίσιο των ΠΟΤΑ, όπως αναλύθηκε, είναι προσανατολισμένο στην ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων. Τα βασικά σημεία διαφοροποίησης από το θεσμικό πλαίσιο των ΠΟΑΠΔ αφορούν:

- Την αναγκαστική παραχώρηση της κυριότητας των κοινοχρήστων χώρων στους οικείους ΟΤΑ.
- Τον περιορισμό των μη αμιγώς τουριστικών εγκαταστάσεων στο 20% της συνολικής κατά περίπτωση νόμιμης εκμετάλλευσης.
- Σε περίπτωση πολεοδόμησης, το χαμηλότερο ΣΔ και το μεγαλύτερο ποσοστό σε κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους.

4.3.1.3 ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΙΔΙΚΑ ΡΥΘΜΙΖΟΜΕΝΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΗΣΗΣ (ΠΕΡΠΟ)

Εφικτή είναι και η δημιουργία ΠΕΡΠΟ για τουρισμό. Σύμφωνα με το άρθρο 24 του ν. 2508/1997 "Εδαφική έκταση, που βρίσκεται εκτός σχεδίου πόλεως και εκτός οικισμών προ του 1923, καθώς και εκτός οικισμών μέχρι 2000 κατοίκους, η οποία ανήκει κατά κυριότητα σε ένα ή περισσότερα εξ αδιαιρέτου φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημόσιου δικαίου και περιλαμβάνεται στα όρια ΓΠΣ εγκεκριμένου ή ΣΧΟΟΑΠ ή στα όρια ΓΠΣ και ΖΟΕ εγκεκριμένων βάσει του ν.1337/83, μπορεί να καθορίζεται ως Περιοχή Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης (ΠΕΡΠΟ) προς εξυπηρέτηση μιας ή περισσότερων κατηγοριών χρήσεων γης, όπως αυτές καθορίζονται με το ΠΔ από 23.2.1987 (ΦΕΚ 166Δ) με εξαίρεση τις χρήσεις του άρθρου 6, ή προς εξυπηρέτηση της δεύτερης κατοικίας του ΠΔ της 16.8.1985 (ΦΕΚ 416Δ), και να πολεοδομείται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος άρθρου".

Η εδαφική έκταση, που καθορίζεται ως ΠΕΡΠΟ, πρέπει να είναι ενιαία και να έχει ελάχιστη επιφάνεια πενήντα (50) στρέμματα. Η έκταση που διακόπτεται από τυχόν υφιστάμενες εντός αυτής εγκεκριμένες οδούς (εθνικές-επαρχιακές, δημοτικές ή κοινοτικές) δε θεωρείται ενιαία. Εάν εντός της έκτασης υπάρχουν ρέματα, καθώς και εκτάσεις που σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία απαγορεύεται να χρησιμοποιηθούν για οικιστικούς σκοπούς (δασικές εκτάσεις, αρχαιολογικοί χώροι, βιότοποι, κλπ.), η επιφάνεια των εκτάσεων αυτών δε συνυπολογίζεται στην επιφάνεια της εδαφικής έκτασης που καθορίζεται ως ΠΕΡΠΟ και οι εκτάσεις αυτές παραμένουν εκτός σχεδίου. Εάν εντός της έκτασης υπάρχουν μη εγκεκριμένες οδοί, η επιφάνεια αυτών επίσης δεν συνυπολογίζεται στην επιφάνεια της εδαφικής έκτασης που καθορίζεται ως ΠΕΡΠΟ.

Για τον καθορισμό ΠΕΡΠΟ, μέχρι την έγκριση των παραπάνω σχεδίων (ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ κ.λπ.), απαιτείται η προηγούμενη σύνταξη και έγκριση γενικών κατευθύνσεων ειδικά ρυθμιζόμενης πολεοδομικής δραστηριότητας ιδιοκτητών γης, σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 4 του ν.2508/97, οι οποίες καλύπτουν τουλάχιστον την περιφέρεια ενός νομού ή νομαρχιακού διαμερίσματος. Οι κατευθύνσεις αυτές εγκρίνονται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, που εκδίδεται ύστερα από γνώμη του οικείου νομαρχιακού συμβουλίου και του ΚΣΧΟΠ. Ειδικά για τις περιοχές των ρυθμιστικών σχεδίων Αθήνας και

Θεσσαλονίκης, αντί να διατυπώνει γνώμη το Κεντρικό Συμβούλιο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, γνωμοδοτεί η Εκτελεστική Επιτροπή του Οργανισμού Αθήνας ή Θεσσαλονίκης, αντίστοιχα.

Η πολεοδόμηση των ΠΕΡΠΟ γίνεται με βάση πολεοδομική μελέτη. Η Πολεοδομική μελέτη εγκρίνεται και τροποποιείται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, μετά από γνώμη του ΚΣΧΟΠ και γνώμη του οικείου δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου. Η πολεοδομική μελέτη περιέχει ιδίως:

- τις χρήσεις γης και τις τυχόν πρόσθετες απαγορεύσεις ή υποχρεώσεις,
- τα διαγράμματα των δικτύων υποδομής,
- τους κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους που πρέπει να ανέρχονται σε ποσοστό τουλάχιστον 40 % της συνολικής έκτασης της ΠΕΡΠΟ και
- τους γενικούς και ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης, οι οποίοι μπορεί να ορίζονται ανά οικοδομικό τετράγωνο ή τμήμα οικοδομικού τετραγώνου, εφόσον αυτό επιβάλλεται από τη διαμόρφωση του εδάφους ή την ανάγκη προστασίας του φυσικού ή πολιτιστικού περιβάλλοντος ή άλλες ειδικές πολεοδομικές ανάγκες.

Ο καθοριζόμενος μέσος συντελεστής δόμησης στο σύνολο των οικοδομήσιμων χώρων της ΠΕΡΠΟ δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το 0,6 και ειδικά για περιοχές παραθεριστικής κατοικίας το 0,4. Σε κάθε περίπτωση ο συντελεστής δόμησης κάθε οικοδομήσιμου χώρου δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,8 και ειδικά για περιοχές δεύτερης κατοικίας το 0,6. Προϋπόθεση για την έγκριση της πολεοδομικής μελέτης αποτελεί η υποχρέωση των ιδιοκτητών της εδαφικής έκτασης που πολεοδομείται ως ΠΕΡΠΟ να καταβάλλουν στο ΕΤΕΡΠΣ ειδική χρηματική εισφορά ίση με το δέκα τοις εκατό (10%) της αξίας της προς πολεοδόμηση έκτασης. Από την έγκριση της πολεοδομικής μελέτης οι κοινόχρηστοι χώροι θεωρούνται ότι περιέρχονται σε κοινή χρήση. Η εφαρμογή της πολεοδομικής μελέτης γίνεται με πρωτοβουλία και ευθύνη των ιδιοκτητών και τον έλεγχο της αρμόδιας κατά τόπο πολεοδομικής υπηρεσίας κατά τις κείμενες διατάξεις. Αμέσως μετά την έγκριση της πολεοδομικής μελέτης, ο ιδιοκτήτης της έκτασης προβαίνει στην εκτέλεση των έργων διαμόρφωσης του χώρου, καθώς και στην εκτέλεση των έργων υποδομής. Στη συνέχεια προβαίνει στη σύνταξη των κτιριακών μελετών και την εκτέλεση των οικοδομικών έργων στους διαμορφούμενους

οικοδομήσιμους χώρους. Διατάξεις που προβλέπουν την υποχρέωση εισφοράς σε γη και σε χρήμα δεν έχουν εφαρμογή σε αυτήν την περίπτωση.

4.3.1.4 ΕΙΔΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΑΚΙΝΗΤΩΝ (ΕΣΧΑΔΑ)

Ως ένας πρόσθετος οργανωμένος υποδοχέας τουρισμού ορίζονται τα δημόσια ακίνητα, των οποίων ο βασικός χωρικός προορισμός, σύμφωνα με τα οικεία εγκεκριμένα Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημοσίων Ακινήτων (ΕΣΧΑΔΑ) του άρθρου 12 του ν. 3986/2011 (ΦΕΚ 152Α) είναι ο τουρισμός - αναψυχή ή η δημιουργία παραθεριστικού - τουριστικού χωριού ή ο συνδυασμός των παραπάνω χρήσεων.

Επισημαίνεται ότι δεν επιτρέπεται η αξιοποίηση δημοσίων ακινήτων, τα οποία εμπίπτουν στο σύνολο τους σε οικότοπους προτεραιότητας, σε περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης και προστασίας της φύσης που καθορίζονται κατά τις διατάξεις των άρθρων 19 παράγραφοι 1 και 2 και 21 του ν. 1650/1986 (ΦΕΚ 160Α), όπως ισχύει, σε πυρήνες εθνικών δρυμών, σε διατηρητέα μνημεία της φύσης, σε εθνικά πάρκα και σε υγράτοπους διεθνούς σημασίας. Επίσης η αξιοποίηση δημοσίων ακινήτων, στα οποία περιλαμβάνονται χώροι που προστατεύονται από την κείμενη περιβαλλοντική και αρχαιολογική νομοθεσία λόγω του ειδικού χαρακτήρα τους, όπως είναι ιδίως ζώνες προστασίας αρχαιολογικών χώρων, ιστορικοί τόποι, φυσικά πάρκα και περιοχές οικοανάπτυξης, πραγματοποιείται σύμφωνα με τους ειδικότερους όρους και περιορισμούς που θέτουν οι σχετικές διατάξεις των νόμων 998/1979, 1650/1986 και 3028/2002, όπως ισχύουν. Ταυτόχρονα η αξιοποίηση δημοσίων ακινήτων που εμπίπτουν σε Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) της ορνιθοπανίδας της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ ενεργείται μόνον εφόσον επιτρέπεται από τα υφιστάμενα ειδικά νομικά καθεστώτα προστασίας τους και υπό τους όρους και προϋποθέσεις που θεσπίζουν τα καθεστώτα αυτά.

Με τα ΕΣΧΑΔΑ οριοθετούνται τα προς αξιοποίηση ακίνητα, καθορίζονται και εγκρίνονται:

- Ο βασικός χωρικός προορισμός (επενδυτική ταυτότητα) του προς αξιοποίηση ακινήτου, που στην προκειμένη περίπτωση είναι ο τουρισμός - αναψυχή ή η

δημιουργία παραθεριστικού -τουριστικού χωριού ή ο συνδυασμός των παραπάνω χρήσεων.

- Οι ειδικότερες χρήσεις γης που επιτρέπονται στην έκταση του προς ανάπτυξη ακινήτου και οι τυχόν πρόσθετοι περιορισμοί που αποσκοπούν στον έλεγχο της έντασης κάθε χρήσης.
- Οι ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης του προς αξιοποίηση ακινήτου.
- Ειδικές ζώνες προστασίας και ελέγχου στα οριοθετούμενα ακίνητα, εφόσον απαιτείται, στις οποίες μπορεί να επιβάλλονται ειδικοί όροι και περιορισμοί στις χρήσεις γης, στη δόμηση και στην εγκατάσταση και άσκηση δραστηριοτήτων και λειτουργιών.
- Οι περιβαλλοντικοί όροι του σχεδίου, σύμφωνα με την κατά νόμο προβλεπόμενη ΣΜΠΕ.

Ειδικότερα, για την έγκριση των σχεδίων της προηγούμενης παραγράφου υποβάλλεται στη Γενική Γραμματεία Δημόσιας Περιουσίας του Υπουργείου Οικονομικών αίτηση από τον κύριο του ακινήτου ή το δικαιούχο εμπράγματος δικαιώματος ή τον κάτοχο δικαιώματος περιουσιακής φύσης ή δικαιώματος διαχείρισης και εκμετάλλευσης ή τον έλκοντα εξ αυτών δικαιώματα ή από το Ταμείο, η οποία συνοδεύεται από μελέτη στην οποία παρουσιάζεται και αξιολογείται το υφιστάμενο ρυθμιστικό καθεστώς του προς αξιοποίηση ακινήτου (χωροταξικό, πολεοδομικό, αναπτυξιακό κλπ.). Επίσης, στη μελέτη τεκμηριώνεται ο βέλτιστος χωρικός προορισμός του ακινήτου (χρήσεις γης, όροι δόμησης κλπ.) με βάση κριτήρια χωροταξικά, περιβαλλοντικά, χρηματοοικονομικά και εμπορικά. Τέλος, πρέπει να αιτιολογούνται οι γενικές κατευθύνσεις για την ενσωμάτωση της σχεδιαζόμενης επένδυσης στην περιβάλλουσα το δημόσιο ακίνητο περιοχή (τουλάχιστον η οικεία δημοτική ενότητα ή και οι δημοτικές ενότητες οι οποίες τυχόν βρίσκονται σε λειτουργική εξάρτηση με αυτήν) και η συμβολή της στην εθνική, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη.

Η έγκριση των ΕΣΧΑΔΑ γίνεται με ΠΔ που εκδίδονται με πρόταση των Υπουργών Οικονομικών και Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής ύστερα από εισήγηση του Κεντρικού Συμβουλίου Διοίκησης για την Αξιοποίηση της Δημόσιας Περιουσίας.

Είναι εξαιρετικά βαρύνουσας σημασίας το γεγονός ότι με αυτά τα προεδρικά διατάγματα μπορεί να τροποποιούνται εγκεκριμένα Ρυθμιστικά Σχέδια (ΡΣ), ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ, ΖΟΕ και άλλα σχέδια χρήσεων γης, εφόσον, σύμφωνα με το νόμο, η τροποποίηση καθίσταται αναγκαία για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη και την αποτελεσματική αξιοποίηση των δημοσίων ακινήτων, ιδίως στις περιπτώσεις που οι υφιστάμενες ρυθμίσεις και κατευθύνσεις είναι ασαφείς ή απορρέουν από ανεπίκαιρα χωροταξικά και πολεοδομικά σχέδια. Και ως ανεπίκαιρα νοούνται ιδίως τα χωροταξικά και πολεοδομικά σχέδια που δεν έχουν υπαχθεί σε διαδικασία αξιολόγησης ή / και τροποποίησης ή αναθεώρησης μετά την πάροδο πέντε και πλέον ετών από την έγκριση ή την τελευταία αναθεώρηση ή τροποποίηση τους.

Μάλιστα, με όμοια ΠΔ, και ύστερα από ειδικώς αιτιολογημένη εκτίμηση των πολεοδομικών, περιβαλλοντικών, αρχιτεκτονικών και αναπτυξιακών χαρακτηριστικών και επιπτώσεων της επιδιωκόμενης παρέμβασης, όπως ορίζει ο νόμος, μπορεί να τροποποιούνται εγκεκριμένα ρυμοτομικά σχέδια και σχέδια πόλεως ή και πολεοδομικές μελέτες, καθώς και να καθορίζονται ειδικοί όροι χρήσεως και δόμησης για τα εντός σχεδίου πόλεως δημόσια ακίνητα, ακόμη και κατά παρέκκλιση από τις τυχόν ισχύουσες στην περιοχή γενικές και ειδικές χρήσεις γης και όρους και περιορισμούς δόμησης, καθώς και από τις διατάξεις του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (ΓΟΚ), εφόσον βέβαια οι ρυθμίσεις αυτές καθίστανται αναγκαίες για την εκπλήρωση της αποστολής των πιο πάνω ακινήτων και δεν αλλοιώνουν τη γενική φυσιογνωμία της περιοχής και την όλη αισθητική της εικόνα.

Στις περιπτώσεις αυτές, η δημοσίευση του σχετικού εγκριτικού διατάγματος έχει τις συνέπειες έγκρισης σχεδίου πόλεως, κατά τις διατάξεις του ν.δ. 17.7/16.8.1923.

Με κοινή απόφαση των Υπουργών Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Οικονομικών και Τουρισμού, που εκδίδεται σύμφωνα με τα οριζόμενα στο οικείο ΕΣΧΑΔΑ, εγκρίνεται η πολεοδόμηση δημοσίων ακινήτων που βρίσκονται σε περιοχές εκτός εγκεκριμένων σχεδίων πόλεων και ορίων οικισμών προ του 1923 ή κάτω των 2.000 κατοίκων και τα οποία προορίζονται για τη χρήση του παραθεριστικού-τουριστικού χωριού. Για την έκδοση της πιο πάνω απόφασης υποβάλλεται από τον κύριο του ακινήτου ή το δικαιούχο εμπράγματος δικαιώματος ή τον κάτοχο

δικαιώματος περιουσιακής φύσης ή δικαιώματος διαχείρισης και εκμετάλλευσης ή τον έλκοντα εξ αυτών δικαιώματα στη Γενική Γραμματεία Δημόσιας Περιουσίας του Υπουργείου Οικονομικών πολεοδομική μελέτη. Η πολεοδομική μελέτη περιέχει τις ειδικότερες χρήσεις γης και τις τυχόν πρόσθετες απαγορεύσεις και υποχρεώσεις, τα διαγράμματα των δικτύων υποδομής, τους ειδικότερους όρους και περιορισμούς δόμησης των οικοπέδων, οι οποίοι μπορεί να ορίζονται ανά οικοδομικό τετράγωνο ή τμήμα οικοδομικού τετραγώνου, εφόσον αυτό επιβάλλεται από τη διαμόρφωση του εδάφους, την ανάγκη προστασίας του φυσικού ή πολιτιστικού περιβάλλοντος ή άλλες πολεοδομικές ανάγκες, καθώς και τους κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους που πρέπει να ανέρχονται σε ποσοστό τουλάχιστον 50% της συνολικής έκτασης της προς πολεοδόμηση περιοχής. Ο μέσος συντελεστής δόμησης στο σύνολο των οικοδομήσιμων χώρων του δημοσίου ακινήτου δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το 0,4.

Μετά την έκδοση της ΚΥΑ, ο κύριος της επένδυσης υποχρεούται να διαθέσει αμελλητί την απαιτούμενη από την πολεοδομική μελέτη έκταση για τη δημιουργία των κοινοχρήστων και κοινωφελών χώρων και εγκαταστάσεων· διατάξεις οι οποίες αφορούν την εισφορά σε γη και χρήμα δεν εφαρμόζονται στις περιπτώσεις πολεοδόμησης με βάση την παράγραφο αυτή.

Η εφαρμογή της πολεοδομικής μελέτης γίνεται με πρωτοβουλία και ευθύνη του κυρίου της επένδυσης. Μετά την έγκριση της πολεοδομικής μελέτης, ο κύριος της επένδυσης προβαίνει στην εκτέλεση των έργων διαμόρφωσης του χώρου, καθώς και στην εκτέλεση των έργων υποδομής, όπως αυτά προβλέπονται στην πολεοδομική μελέτη. Η συντήρηση, καθαριότητα και ανανέωση του κοινόχρηστου τεχνικού εξοπλισμού, καθώς και η συντήρηση των έργων υποδομής, του κυκλοφοριακού δικτύου και των χώρων πρασίνου, γίνεται αποκλειστικά με επιμέλεια, ευθύνη και δαπάνη του κυρίου της επένδυσης κατά παρέκκλιση κάθε σχετικής διάταξης.

Τέλος, σημειώνεται ακόμα ότι αυτά τα ΠΔ μπορεί να περιέχουν ρυθμίσεις και για τις συνεχόμενες προς το δημόσιο ακίνητο ζώνες αιγιαλού και παραλίας με σκοπό τη δημιουργία τουριστικών λιμένων ή τουριστικών λιμενικών εγκαταστάσεων.

Ορισμένα από τα ακίνητα που προορίζονται για ανάπτυξη του τουρισμού- αναψυχής ή/και παραθεριστικού χωριού και για τα οποία έχουν προκηρυχθεί και προχωρήσει

ΕΣΧΑΔΑ είναι: ακίνητο στη χερσόνησο της Κασσιώπης στην Κέρκυρα έκτασης 490 στρεμμάτων, ακίνητο στην περιοχή Αφάντου της Ρόδου έκτασης 1.858 στρεμμάτων περίπου, ο Αστέρας της Βουλιαγμένης συνολικής έκτασης 120 στρεμμάτων περίπου, οι ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις του ΞΕΝΙΑ και οι Εγκαταστάσεις του Camping Παλιουρίου συνολικής έκτασης 211 στρεμμάτων περίπου κ.ά.

4.3.1.5 ΕΙΔΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ (ΕΣΧΑΣΕ)

Για την πραγματοποίηση Στρατηγικών Επενδύσεων επί ιδιωτικών ακινήτων³¹, δύναται, μετά από απόφαση της Διεύθυνσης Ελέγχου και Συντήρησης Έργων (ΔΕΣΕ), να καταρτίζονται από τη Γενική Γραμματεία Στρατηγικών και Ιδιωτικών Επενδύσεων, Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΣΧΑΣΕ) κατά τις διατάξεις του άρθρου 24 του ν.3894/2010.

Στην περίπτωση αυτή, όπως και στην περίπτωση των ΕΣΧΑΔΑ, ισχύουν οι διατάξεις των άρθρων 11 (Γενικοί κανόνες χωροθέτησης και γενικές χρήσεις γης), 12 (Χωρικός προορισμός- Επενδυτική ταυτότητα δημοσίων ακινήτων), 13 (Χωροθέτηση επενδυτικού σχεδίου), 13Α (Αξιοποίηση χωρίς την εκπόνηση ΕΣΧΑΔΑ) παράγραφοι 2, 14 (Παραχώρηση χρήσης αιγιαλού και παραλίας) και 14Α του ν. 3986/2011 (Α' 152) όπως ισχύουν και εφαρμόζονται αναλόγως επί αυτών των επενδυτικών σχεδίων.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται με τη μορφή ενός συνθετικού - συγκριτικού πίνακα τα βασικά χαρακτηριστικά των οργανωμένων υποδοχέων του τουρισμού.

³¹ Ως ιδιωτικά ακίνητα νοούνται τα ακίνητα που ανήκουν στα νομικά πρόσωπα της παρ. 4 του άρθρου 1 του ν. 590/1977 (ΦΕΚ 146Α), καθώς και σε λοιπά νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου της Εκκλησίας της Ελλάδος ή της Εκκλησίας της Κρήτης.

Πίνακας 4.4: Βασικά χαρακτηριστικά των διαφόρων μορφών οργανωμένων υποδοχέων του τουρισμού

ΟΥΤ	ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	ΕΠΗΤΡΕΠΟΜΕΝΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ	ΕΛΑΧΙΣΤΗ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΗ	ΦΟΡΕΑΣ	ΟΡΙΖΕΤΑΙ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ	ΠΟΛΥΕΛΟΔΟΜΗΣΗ
ΠΟΤΑ	N. 2545/97	Ξενοδοχεία διαφόρων λειτουργικών μορφών, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής, καθώς και συμπληρωματικές εγκαταστάσεις αναψυχής, άθλησης και γενικά υπηρεσιών διάθεσης του ελεύθερου χρόνου των τουριστών Λοιπές χρήσεις του αρ. 8 του ΠΔ 23.2.87 ΦΕΚ 166Δ	800στρ.	Φυσικά ή νομικά πρόσωπα του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα	Εντός ή εκτός σχεδίου	Να εφαρμόζεται με τις κατευθύνσεις των εγκεκριμένων χωροταξικών σχεδίων εθνικού ή περιφερειακού επιπέδου, με τις χρήσεις γης και λειτουργίες της ευρύτερης περιοχής, καθώς και με τους ευρύτερους αναπτυξιακούς στόχους Εντός ορίων ΓΠΣ ή ΣΧΟΟΑΠ, μόνο σε περιοχές που καθορίζονται ως περιοχές τουρισμού- αναψυχής	Δυνητικά Σε περίπτωση πολεοδόμησης: Συντελεστής Δόμησης μέχρι 0,2 Κοινόχρηστοι και κοινοφελείς χώροι 50%
ΠΟΑΠΑ	N. 2742/99	Τουριστική δραστηριότητα (αποκλειστική ή κύρια χρήση)	-	Κάθε νομικής μορφής	Εντός ή εκτός σχεδίου	Σύμφωνα με τις κατευθύνσεις των ΠΠΧΣΑΑ Μέσα σε ΓΠΣ ή ΣΧΟΟΑΠ, ορίζονται σε περιοχές που ήδη προβλέπονται για αντίστοιχες παραγωγικές δραστηριότητες Ρυθμίσεις ΖΟΕ μπορούν να τροποποιούνται εκτός αν πρόκειται για ζώνες προστασίας λόγω ειδικού χαρακτήρα	Δυνητικά Σε περίπτωση πολεοδόμησης: Συντελεστής Δόμησης μέχρι 0,6 Κοινόχρηστοι και κοινοφελείς χώροι 40%

<p>ΠΕΡΙΟ</p>	<p>N.2508/97</p>	<p>Μια ή περισσότερες κατηγορίες χρήσεων γης του ΠΔ του 1987 με εξαίρεση τη χρήση σχλούσα βιομηχανία-βιοτεχνία ή προς εξυπηρέτηση της Β κατοικίας</p>	<p>50στρ.</p>	<p>Δεν έχει φορέα διαχείρισης Αποτελεί εδαφική έκταση που ανήκει κατά κυριότητα σε ένα ή περισσότερα εξ αδιαφέτου φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημόσιου δικαίου</p>	<p>Εκτός σχεδίου, και εκτός ορίων οικισμών προ του 1923, καθώς και εκτός οικισμών μέχρι 2000 κατοίκους</p>	<p>Η εδαφική έκταση να περιλαμβάνεται στα όρια ΓΠΣ ή ΣΧΟΟΑΠ Σε περίπτωση μη εγκεκριμένου ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ, απαιτείται η προηγούμενη σύνταξη και έγκριση γενικών κατευθύνσεων ειδικά ρυθμιζόμενης πολεοδομικής δραστηριότητας ιδιοκτητών γης, οι οποίες καλύπτουν τουλάχιστον την περιφέρεια ενός νομού ή νομαρχιακού διαμερισματος</p>	<p>Πάντα Ο μέσος ΣΔ στο σύνολο των οικοδομήσιμων χώρων της ΠΕΡΙΟ δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το 0,6 και για περιοχές παραθεριστικής κατοικίας το 0,4 Ο ΣΔ κάθε οικοδομήσιμου χώρου δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,8 και για περιοχές δεύτερης κατοικίας το 0,6. Κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι 40%</p>
<p>ΕΣΧΑΔΑ</p>	<p>N.3986/11</p>	<p>Τουρισμός - αναψυχή (άρθρο 11 ν.3986/11) ή η δημιουργία παραθεριστικού - τουριστικού χωριού (άρθρο 11 ν.3986/11) ή ο συνδυασμός των παραπάνω χρήσεων</p>	<p>-</p>	<p>Οποιαδήποτε νομικής μορφής (κύριος του ακινήτου ή τον έλκοντα εξ αυτού δικαιώματα)</p>	<p>Εκτός σχεδίου, εκτός ορίων οικισμών προ του 1923, εκτός οικισμών κάτω των 2.000 κατοίκων και εντός σχεδίου</p>	<p>Καμία</p>	<p>Σε περίπτωση κατάρτισης ΕΣΧΑΔΑ για δημόσια εκτός σχεδίου ακίνητα η δημοσίευση του ΠΔ επέχει θέση έγκρισης σχεδίου πόλεως ΣΔ 0,2 (τουρισμός-αναψυχή) ΣΔ 0,4 (μικτή χρήση) Ανάτατο επιτρεπόμενο ποσοστό κάλυψης 50% Το ακίνητο πολεοδομείται μόνο</p>

										σε περίπτωση που βρίσκεται σε περιοχή εκτός εγκεκριμένων σχεδίων πόλεων και ορίων οικισμών προ του 1923 ή κάτω των 2.000 κατοίκων και το οποίο προορίζεται για τη χρήση του παραθεριστικού-τουριστικού χωριού Ο μέσος ΣΔ δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,4 Κοινόχρηστοι και κοινοφελείς χώροι 50%
ΕΣΧΑΣΕ	Ό,τι ισχύει στην περίπτωση των ΕΣΧΑΔΑ, με τη βασική διαφοροποίηση ότι οι επενδύσεις πραγματοποιούνται επί ιδιωτικών ακινήτων									

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

4.3.2 ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΔΙΑΣΠΑΡΤΗΣ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Πέρα από τη διάκριση των καθεστώτων χωροθέτησης του τουρισμού σε οργανωμένη και διάσπαρτη χωροθέτηση, διάκριση υφίσταται και ανάλογα με το καθεστώς της περιοχής χωροθέτησης από πολεοδομικής άποψης, δηλαδή αν η περιοχή βρίσκεται εντός σχεδίου ή εκτός σχεδίου πόλεως.

Αρχικά, είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι με το νομοθετικό διάταγμα (ΝΔ) του 1923 "Περί Σχεδίων Πόλεων, Κωμών και Συνοικισμών του Κράτους και οικοδομής αυτών", υπήρξε για πρώτη φορά ενιαία και ολοκληρωμένη νομοθεσία για τη ρύθμιση του χώρου και κυρίως για το σχεδιασμό των πόλεων. Ο ελληνικός χώρος, σύμφωνα με το διάταγμα αυτό, διαμορφώθηκε νομοθετικά σε τρεις κατηγορίες (Αραβαντινός, 1997, σελ.96):

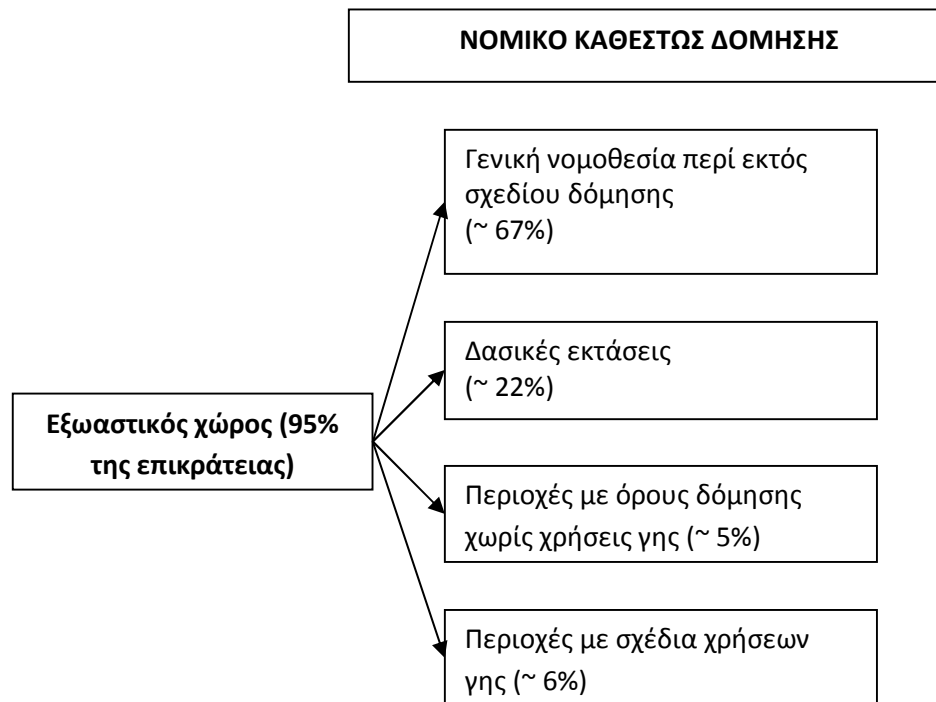
- Στις περιοχές εντός σχεδίου πόλεως, δηλαδή σε αυτές που διαθέτουν εγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο και που ρυθμίζονται από το ΝΔ της 17-7-1923.
- Στους οικισμούς που υπάρχουν πριν από το έτος 1923 και δεν έχουν εγκεκριμένο σχέδιο πόλεως υπαγομένους σε δικό τους νομοθετικό καθεστώς.
- Στις περιοχές που βρίσκονται έξω από τα ρυμοτομικά σχέδια και έξω από τους οικισμούς που υπάρχουν πριν από το 1923, δηλαδή στις περιοχές "εκτός σχεδίου πόλεως" όπως συνηθέστερα λέγονται.

Στις περιοχές της τρίτης κατηγορίας δόθηκε η δυνατότητα για μεμονωμένη δόμηση, ιδίως αυτή που εξυπηρετούσε τις "παρά τας σιδηροδρομικές και υπό του κράτους ανεγνωρισμένας αμαξιτάς οδούς" και η οποία, σύμφωνα με τα κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα και αντιλήψεις της εποχής, φιλοδοξούσε να οδηγήσει στον εκσυγχρονισμό των παραγωγικών δραστηριοτήτων της χώρας μέσω της σύνδεσής τους με τα κατασκευαζόμενα τότε δίκτυα μεταφορών (εθνικές και επαρχιακές οδούς και σιδηροδρόμους) (Γιαννακούρου, 1999). Η τρίτη αυτή κατηγορία αποτέλεσε και το βασικό αδύναμο σημείο του ΝΔ του 1923 καθώς τις επόμενες δεκαετίες η δυνατότητα αυτή αποτέλεσε πάγια πρακτική για τη χωροθέτηση όχι μόνο παραγωγικών δραστηριοτήτων αλλά και κατοικίας, λόγω των ευνοϊκών προϋποθέσεων δόμησης.

4.3.2.1 Η ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΚΤΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Ο εξωαστικός χώρος καλύπτει περίπου το 95% της ελληνικής επικράτειας. Τέσσερα διαφορετικά θεσμικά καθεστάτα δόμησης καλύπτουν το χώρο αυτό.

Διάγραμμα 4.3: Θεσμικά καθεστάτα δόμησης στον εκτός σχεδίου ελληνικό χώρο

Πηγή: Οικονόμου, 2004, σελ.45

Αρχικά, κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστούν οι διατάξεις που αφορούν στον τουρισμό όταν αυτός χωροθετείται σε περιοχή που δεν καλύπτεται από σχέδια χρήσεων γης και όπως απεικονίζεται και στο παραπάνω σχήμα, η περίπτωση αυτή ισχύει για το μεγαλύτερο τμήμα του εξωαστικού χώρου. Η δόμηση έξω από τα ρυμοτομικά σχέδια των πόλεων και έξω από τα όρια των οικισμών προ του 1923 ρυθμίζεται από το ΠΔ της 24/31.5.1985 (ΦΕΚ 270Δ) "Τροποποίηση των όρων και περιορισμών δόμησης των γηπέδων των κειμένων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφισταμένων προ του έτους 1923 οικισμών".

Σύμφωνα με το ΠΔ του 1985 για να μπορεί να οικοδομηθεί ένα ακίνητο απαιτείται να έχει κατά κανόνα εμβαδόν 4.000μ² τουλάχιστον και πρόσωπο σε κοινόχρηστο χώρο

25μ. Εξαιρέσεις (παρεκκλίσεις) ισχύουν για γήπεδα που έχουν πρόσωπο πάνω σε διεθνείς, εθνικές, επαρχιακές, δημοτικές και κοινοτικές οδούς κ.λπ.

Ειδικές διατάξεις για τη χωροθέτηση των τουριστικών εγκαταστάσεων στον εκτός σχεδίου χώρο ορίζονται στο ΠΔ της 6/17.10.1978 (ΦΕΚ 538 Δ) "Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των γηπέδων των κειμένων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφισταμένων προ του έτους 1923 οικισμών", του οποίου ορισμένες διατάξεις καταργήθηκαν από το ΠΔ του 1985.

Για την εφαρμογή των παρακάτω διατάξεων ως τουριστικές εγκαταστάσεις θεωρούνται: τα ξενοδοχεία κλασικού τύπου, τα ξενοδοχεία τύπου MOTEL, τα ξενοδοχεία τύπου ξενώνα, τα ξενοδοχεία επιπλωμένων διαμερισμάτων, τα ξενοδοχεία μικτής λειτουργικής μορφής, οι οργανωμένες τουριστικές κατασκηνώσεις (κάμπινγκ) με ή χωρίς οικίσκους) (ΠΔ του 1978, αρ. 8).

Ειδικότερα, οι όροι δόμησης των τουριστικών εγκαταστάσεων στον εκτός σχεδίου είναι οι εξής:

- Ο ΣΔ ορίζεται ως εξής:
 - i. Για γήπεδα εμβαδού μέχρι 50 στρ. ο ΣΔ δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,2.
 - ii. Για γήπεδα εμβαδού μέχρι 100 στρ. ο ΣΔ δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,2 για τα πρώτα 50 στρ. και για τα επιπλέον το 0,15.
 - iii. Για γήπεδα εμβαδού μεγαλύτερα των 100 στρ. ο ΣΔ για τα πρώτα 100 στρ. ορίζεται όπως στην προηγούμενη παράγραφο, για δε τα υπόλοιπα δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,1.
 - iv. Εξαιρέση αποτελούν οι μονάδες 4 και 5 αστερών για τις οποίες ο ΣΔ ορίζεται σε 0,2 για όλη την έκταση του γηπέδου.
- Το μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος των κτιρίων σε γήπεδα επιφάνειας μέχρι 50 στρέμματα ορίζεται σε 10,5μ. με την προϋπόθεση ότι το ποσοστό επιφάνειας των κτιρίων ύψους μεγαλύτερου των 7,5μ. δε θα υπερβαίνει το 30% της πραγματοποιούμενης κάλυψης του κτιρίου. Για κτίρια που βρίσκονται σε ζώνη 200μ. από τη γραμμή του αιγιαλού το μέγιστο ύψος ορίζεται σε 7,5μ. Το μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος κτιρίων σε γήπεδα άνω των πενήντα 50 στρεμμάτων

μπορεί να είναι μέχρι 13,50μ., με την προϋπόθεση ότι το ποσοστό της επιφάνειας κτιρίων ύψους μεγαλύτερου των 10,50μ. δε θα υπερβαίνει το 50% της πραγματοποιούμενης κάλυψης του κτιρίου και ότι οι αποστάσεις αυτών από τα όρια του γηπέδου θα είναι τουλάχιστον 15μ. για κτίρια ύψους 7,5-10,50 και 20μ. για κτίρια ύψους 10,50-13,50.

- Πάνω από το μέγιστο ύψος επιτρέπεται η κατασκευή στέγης ύψους μέχρι 2μ.
- Στα γήπεδα που παρουσιάζουν κλίσεις εδάφους άνω του 15% επιβάλλεται η κλιμάκωση του κτιρίου για την προσαρμογή στη φυσική μορφή του εδάφους.
- Η ελάχιστη απόσταση του κτιρίου από τα όρια του γηπέδου ορίζεται σε 10μ. για κτίρια ύψους μέχρι 7,5μ. και σε 15μ. για κτίρια ύψους μέχρι 10,5μ.
- Το μέγιστο ποσοστό κάλυψης του γηπέδου ορίζεται σε 20% της επιφάνειάς του.
- Ειδικά για τα κάμπινγκ ισχύουν τα εξής:
 - i. Ελάχιστο εμβαδόν γηπέδου 8000μ².
 - ii. Μέγιστο ποσοστό κάλυψης 10%.
 - iii. ΣΔ 0,1.
 - iv. Μέγιστη συνολική εκμετάλλευση 2000μ².
 - v. Μέγιστο ύψος κτιρίου 4,5μ. με 1 επιτρεπόμενο όροφο
- Για όλες τις τουριστικές εγκαταστάσεις ισχύουν οι εξής ειδικές διατάξεις:
 - i. Τα κτίρια πρέπει να τοποθετούνται σε απόσταση τουλάχιστον 50μ. από τη γραμμή αιγιαλού.
 - ii. Επιτρέπεται η κατασκευή περισσότερων του ενός κτιρίου μέσα στο γήπεδο. Σε περίπτωση που ο κτιριακός όγκος υπερβαίνει τα 4000μ³ η διάσπαση σε μικρότερους όγκους είναι υποχρεωτική.
 - iii. Ορίζεται ανώτατο όριο εκμετάλλευσης 4000μ² κτιρίου. Είναι δυνατή η υπέρβαση του ορίου αυτού με την προϋπόθεση παραχώρησης στον οικείο ΟΤΑ έκτασης γηπέδου ανάλογης με την επιπλέον των 4000 μ². Η αρτιότητα και τα ποσοστά εκμετάλλευσης του γηπέδου υπολογίζονται σε ολόκληρο το γήπεδο, πριν δηλαδή από την παραπάνω παραχώρηση στον ΟΤΑ. Επιπλέον, με το άρθρο 61 του ν.4042/2012 (ΦΕΚ 24Α) προστέθηκε η δυνατότητα αντί του πιο πάνω τμήματος να επιτρέπεται η παραχώρηση ενιαίας έκτασης σε άλλο γήπεδο, όμορο ή μη προς την έκταση όπου θα ανεγερθεί η τουριστική εγκατάσταση, το οποίο θα

βρίσκεται πάντως εντός των διοικητικών ορίων της ίδιας δημοτικής κοινότητας.

Επισημαίνεται, μάλιστα, ότι ακόμα και το θεσμικό πλαίσιο για την εκτός σχεδίου δόμηση, σε αντιπαράβολή με αυτό των νέων οργανωμένων υποδοχέων ΕΣΧΑΔΑ και ΕΣΧΑΣΕ, αναγνωρίζει την αναγκαιότητα η χωροθέτηση των τουριστικών εγκαταστάσεων να γίνεται σύμφωνα με τα σχέδια χρήσεων γης της κάθε περιοχής και τις κατευθύνσεις της χωροταξικής πολιτικής. Έμφαση δίνεται στη βασική αρχή της διαφύλαξης της γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας και της προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Συμπερασματικά, οι δυνατότητες που δίνει η γενική νομοθεσία για την εκτός σχεδίου δόμηση για τη διάσπαρτη χωροθέτηση στην ύπαιθρο όχι μόνο τουριστικών εγκαταστάσεων, αλλά και κάθε είδους κτιρίου πρακτικά, είναι πρωτοφανείς για τα διεθνή δεδομένα, τόσο από άποψη όγκου δόμησης όσο και από άποψη ποσοστού του χώρου που υπάγεται στη γενική νομοθεσία. Επίσης, στην Ελλάδα ισχύει το εξής παράλογο, ενώ υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός σχεδίων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να σχεδιασθεί ορθολογικά η ύπαιθρος (ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ, ΖΟΕ, ΠΟΑΠΔ κ.λπ.), το αποτέλεσμα είναι ισχνό, μόνο το 6% τελικά καλύπτεται από σχέδια χρήσεων γης. Σε άλλες χώρες της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα στην Αγγλία όπου υπάρχει περιορισμένος αριθμός εργαλείων για σχεδιασμό χρήσεων γης στην ύπαιθρο, σχεδόν στο σύνολο του εξωαστικού χώρου οι χρήσεις γης είναι καθορισμένες. Οι χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου παρουσιάζουν τα χαμηλότερα ποσοστά με τελευταία την Ελλάδα. Σαφέστατα το πιο ορθολογικό είναι ολόκληρος ο χώρος να καλύπτεται με σχέδια χρήσεων γης, ώστε να έχει εξεταστεί τι είναι καταλληλότερο να χωροθετηθεί και που, ωστόσο, όταν δε συμβαίνει αυτό απαιτείται αυστηρότητα στις ρυθμίσεις για την εκτός σχεδίου δόμηση, κάτι που επίσης δεν ισχύει για τα ελληνικά δεδομένα.

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται, ότι συμπεράσματα διαφόρων μελετών αναφέρουν πως η πλειοψηφία των κτισμάτων που έχουν οικοδομηθεί στον εξωαστικό χώρο έχουν προέλθει από μια διαδικασία που είχε ως αφετηρία την έκδοση άδειας με βάση την εκτός σχεδίου δόμηση, ενώ στη συνέχεια επακολούθησε και υπέρβαση άδειας, αυτό που συνηθέστερα ονομάζεται “συνέργια νόμιμης και αυθαίρετης δόμησης”.

Στις υπόλοιπες κατηγορίες του εξωαστικού χώρου, δασικές εκτάσεις, αρχαιολογικοί χώροι, περιοχές Natura κ.λπ. ισχύουν συγκεκριμένα νομοθετήματα, διαφορετικά κατά περίπτωση. Λόγω του ενδιαφέροντος της έρευνας για τις προστατευόμενες περιοχές, ως τις κατεξοχήν περιοχές ανάπτυξης του οικοτουρισμού, το θεσμικό πλαίσιο για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας (ν.3937/2011) ορίζει για τις περιοχές που βρίσκονται εκτός εγκεκριμένων σχεδίων πόλεως ή εκτός ορίων οικισμών νομίμως προϋφιστάμενων του 1923 ή εκτός ορίων οικισμών με πληθυσμό μέχρι 2.000 κατοίκους και εμπίπτουν σε περιοχές του δικτύου Natura 2000 (Ειδικές Ζώνες Διατήρησης- ΕΖΔ ή/και Ζώνες Ειδικής Προστασίας- ΖΕΠ), το ελάχιστο όριο αρτιότητας και κατάτμησης των γηπέδων σε 10.000μ². Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται οι διατάξεις του ΠΔ της 24-31.5.1985 (ΦΕΚ 270 Δ). Κατ' εξαίρεση, θεωρούνται άρτια και οικοδομήσιμα κατά παρέκκλιση, γήπεδα έκτασης τουλάχιστον 4.000μ², τα οποία, κατά τη δημοσίευση του ν.3937/2011, θεωρούνται άρτια και οικοδομήσιμα, σύμφωνα με τις οικείες πολεοδομικές διατάξεις.

Όπως περιγράφεται αναλυτικά στη συνέχεια της διατριβής, στα εργαλεία που έχει στη διάθεσή του ένας φορέας διαχείρισης προκειμένου να σχεδιάσει μεταξύ άλλων και τον οικοτουρισμό στην περιοχή ευθύνης του είναι: η Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη (ΕΠΜ), η θεσμοθέτηση αυτής της μελέτης (ΚΥΑ ή ΠΔ), δηλαδή η θεσμική κατοχύρωσή της, και το διαχειριστικό σχέδιο. Τα παραπάνω είναι αυτά που θα ορίσουν τις χρήσεις γης, τους όρους και περιορισμούς στη δόμηση και άσκηση των δραστηριοτήτων εντός της προστατευόμενης περιοχής.

Σημειώνεται ακόμα ότι, στις "περιοχές απολύτου προστασίας της φύσης" του Εθνικού συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών απαγορεύεται κάθε είδους δραστηριότητα. Ενώ, στις "περιοχές προστασίας της φύσης" επιτρέπεται η άσκηση ήπιων ασχολιών και δραστηριοτήτων, σύμφωνα πάντα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις του οικείου σχεδίου διαχείρισης. Στις υπόλοιπες περιοχές προστασίας του ν.3937/2011 δεν υπάρχει κάποια ρητή απαγόρευση αλλά η κάθε περίπτωση χωροθέτησης πρέπει να υπακούει σε αυτά που ορίζει το σχέδιο διαχείρισής της προστατευόμενης περιοχής. Ελλείψει ΕΠΜ και Σχεδίων Διαχείρισης, ισχύει η γενική νομοθεσία περί εκτός σχεδίου δόμησης, εξετάζεται χωριστά και δε θεωρείται δεδομένος ο αποκλεισμός κάθε τουριστικής δραστηριότητας.

4.3.2.2 Η ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΝΤΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Στην Ελλάδα η χωροθέτηση αυτής της δραστηριότητας σήμερα σε εντός σχεδίου περιοχές γίνεται μέσω του ΓΠΣ ή του ΣΧΟΟΑΠ και της Πολεοδομικής Μελέτης, όταν προβλέπεται χρήση γης, σύμφωνα με τη γενική πολεοδομική της λειτουργία:

- Αμιγής κατοικία (επιτρέπεται η χωροθέτηση ξενώνων μικρού δυναμικού περί τις 20 κλίνες).
- Γενική κατοικία (επιτρέπεται η χωροθέτηση ξενώνων και ξενοδοχείων μέχρι 100 κλινών).
- Πολεοδομικά κέντρα- κεντρικές λειτουργίες πόλης- τοπικό κέντρο συνοικίας/ γειτονιάς (επιτρέπεται η χωροθέτηση ξενώνων, ξενοδοχείων και λοιπών τουριστικών εγκαταστάσεων).
- Τουρισμός- αναψυχή.

Επίσης, σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία της, μπορεί τουριστικές εγκαταστάσεις να χωροθετηθούν στα σχέδια χρήσεων γης που προβλέπονται:

- Ξενώνες μικρού δυναμικού (περί τις 20 κλίνες).
- Ξενοδοχεία και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις.

Προφανώς σύμφωνα με το νομοθέτη οι χρήσεις αυτές είναι συμβατές με τη γενική πολεοδομική λειτουργία της περιοχής, συνήθως την ενισχύουν ή τη συμπληρώνουν και πάντως δεν έρχονται σε αντίθεση με αυτή.

Σύμφωνα με το άρθρο 8 του ΠΔ 23.2./6.3.1987 και με τις τροποποιήσεις που ακολούθησαν το 1993 (ν.2160/1993, ΦΕΚ 118 Α), το 2003 (ν.3139/2003, ΦΕΚ 100 Α) και το 2011 (ν.4002/2011, ΦΕΚ 180 Α), στις περιοχές τουρισμού- αναψυχής επιτρέπονται μόνο:

1. Ξενώνες, ξενοδοχεία και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις.
2. Κατοικία.
3. Εμπορικά καταστήματα.
4. Εστιατόρια.
5. Αναψυκτήρια.
6. Κέντρα διασκέδασης, αναψυχής.

7. Χώροι συνάθροισης κοινού.
8. Πολιτιστικά κτίρια και εν γένει πολιτιστικές λειτουργίες.
9. Κτίρια κοινωνικής πρόνοιας.
10. Θρησκευτικοί χώροι.
11. Κτίρια, γήπεδα στάθμευσης.
12. Πρατήρια βενζίνης.
13. Αθλητικές εγκαταστάσεις.
14. Εγκαταστάσεις μέσων μαζικών μεταφορών.
15. Συνεδριακά κέντρα.
16. Ελικοδρόμια.
17. Καζίνο.
18. Γήπεδα γκολφ.
19. Τουριστικοί λιμένες.
20. Εγκαταστάσεις εμπορικών εκθέσεων- εκθεσιακά κέντρα.
21. Διεξαγωγή τυχερών και τεχνικών "ψυχαγωγικών παιγνίων".

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 11 του ΠΔ 23.2./6.3.1987, από την πολεοδομική μελέτη είναι δυνατόν ορισμένες από τις χρήσεις γης που επιτρέπονται ανά κατηγορία να απαγορεύονται ή να επιτρέπονται με όρους και προϋποθέσεις ή να αφορούν τμήματα οικοδομικών τετραγώνων ή οικοπέδων ή και ορόφους κτιρίων.

4.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την παρουσίαση των δεδομένων που προηγήθηκαν οι χωρικές διαφοροποιήσεις είναι προφανείς. Από μια περισσότερο, λοιπόν, χωρική οπτική (σε σχέση με το οικιστικό δίκτυο, τους πόρους, τα συγκοινωνιακά δίκτυα κ.λπ.) παρατηρείται ότι οι νομοί με τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, κυρίως Αθήνα - Θεσσαλονίκη, αλλά και Πάτρα - Λάρισα όπως και νομοί που παλαιότερα παρουσίαζαν δυναμική λόγω της γειτνίασης με την Αθήνα π.χ. Αργολίδα και Εύβοια, αποδυναμώνονται καθώς προστίθενται στον τουριστικό χάρτη νέες τουριστικές περιοχές:

- Ορεινές περιοχές- περιοχές με αξιόλογη φυσική κληρονομιά, η τουριστική ανάπτυξη των οποίων βασίζεται κυρίως στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Στην κατηγορία αυτή ανήκει ο νομός Γρεβενών, στην άνοδο του οποίου καθοριστικό ρόλο κατέχει η διέλευση της Εγνατίας οδού και ο νομός

Ευρυτανίας. Ο Έβρος και η Ξάνθη είναι, επίσης, περιοχές που δείχνουν δειλά δειλά να κάνουν βήματα τουριστικής δραστηριοποίησης. Σε αυτό αναμφισβήτητα συντελεί η ύπαρξη των υδροτόπων διεθνούς σημασίας εντός των ορίων τους και γενικότερα των προστατευόμενων περιοχών τους με αναγνωρισμένη σπουδαιότητα (Εθνικό Πάρκο Δέλτα Έβρου, Εθνικό Πάρκο Δάσους Δαδιάς – Λευκίμης - Σουφλίου, Δέλτα Νέστου). Ο νομός Σερρών λόγω της οικοτουριστικής ανάπτυξης που βασίζεται κυρίως στον πόρο της τεχνητής λίμνης Κερκίνης. Ο νομός Φλώρινας εξαιτίας της ανάπτυξης του οικοτουρισμού στις Πρέσπες κ.λπ.

- Επίσης, τις τελευταίες δεκαετίες στον τουριστικό χάρτη έχουν προστεθεί και τα αστικά κέντρα μεσαίου μεγέθους όπως Καρδίτσα, Βόλος, Τρίκαλα (δηλαδή Κεντρική Ελλάδα) που συνδυάζουν αστικό τουρισμό είτε με άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού με κυρίαρχο κίνητρο την επαφή με τη φύση και την ύπαιθρο (Λίμνη Πλαστήρα, Πήλιο, Ελάτη- Περτούλι) είτε με κυρίαρχο κίνητρο τη θάλασσα (ακτές Πηλίου στον Παγασητικό κόλπο και στο Αιγαίο πέλαγος).
- Τέλος, σημαντική ενίσχυση της τουριστικής τους δυναμικής παρουσιάζουν και ορισμένες παράκτιες- νησιωτικές περιοχές που βασίζονται στο πρότυπο "ήλιος-θάλασσα". Αυτές ανήκουν τόσο στο Ιόνιο Πέλαγος (νομοί Ζακύνθου, Λευκάδας, Κεφαλονιάς) όσο και στο Βόρειο Αιγαίο (νομοί Λέσβου, Σάμου, Χίου).

Ωστόσο, αν και τα ποσοστά μεταβολής είναι αναντίρρητο πως είναι σπουδαία την εξεταζόμενη περίοδο, η ποσοστιαία συμμετοχή των νομών αυτών στο σύνολο της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς παραμένει ισχνή. Αυτό, όπως τεκμηριώθηκε ανωτέρω και αποτυπώνεται εύστοχα και στους αντίστοιχους χάρτες, ισχύει σε ένα βαθμό γιατί οι παραπάνω νομοί είναι ελκυστικοί κυρίως σε ημεδαπούς και όχι αλλοδαπούς τουρίστες. Παράλληλα, ο εσωτερικός τουρισμός δεν έχει τη δυνατότητα να συγκριθεί με τις διανυκτερεύσεις που μπορεί ο εισερχόμενος τουρισμός να προσφέρει και επιπλέον αυτομάτως η περιοχή καθίσταται περισσότερο ευάλωτη λόγω της κρίσης που βιώνει η χώρα, από την οποία μέχρι σήμερα πλήττεται κυρίως αυτό το είδος τουρισμού. Εξαίρεση αποτελούν οι νομοί Ζακύνθου και Ρεθύμνου, οι οποίοι διακρίνονται για τη θετική μεταβολή που παρουσιάζουν και επιπλέον φαίνεται πως

πλέον αποκτούν και ένα σημαντικό μερίδιο του συνόλου των διανυκτερεύσεων και κλινών της χώρας.

Πολεοδομικά, η προ κρίσης οργάνωση του τουρισμού χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία της διάσπαρτης χωροθέτησης μικρών και μεγάλων τουριστικών εγκαταστάσεων, είτε σε περιοχές εντός είτε εκτός σχεδίου. Στην αφετηρία της διάσπαρτης εξωαστικής χωροθέτησης της τουριστικής δραστηριότητας υπήρξε και βρίσκεται ακόμα η δυνατότητα χωροθέτησης τουριστικών εγκαταστάσεων σχεδόν σε κάθε εκτός σχεδίου θέση με ευνοϊκές προϋποθέσεις δόμησης, ως αποτέλεσμα της σύζευξης των διατάξεων της γενικής νομοθεσίας περί εκτός σχεδίου δόμησης και της σχεδόν ολοκληρωτικής έλλειψης σχεδιασμού των χρήσεων γης στην ύπαιθρο.

Σήμερα, εν μέσω της οικονομικής ύφεσης, το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που προωθείται δεν αίρει τις αδυναμίες της παραπάνω οργάνωσης, εν αντιθέσει σε πολλά σημεία του τις ενισχύει. Οι νέοι οργανωμένοι χώροι υποδοχής του τουρισμού που έχουν εισαχθεί μέσω των πολιτικών για την προσέλκυση στρατηγικών επενδύσεων (ν.3894/2010) και την αξιοποίηση της ιδιωτικής περιουσίας του δημοσίου (ν.3896/2011), επί της ουσίας δημιουργούνται μετά από ελεύθερη επιλογή των επενδυτών, χωρίς αυτή να υπαγορεύεται από το χωρικό σχεδιασμό. Δηλαδή το βασικό μειονέκτημα της εκτός σχεδίου διάσπαρτης χωροθέτησης, που είναι η χωρίς προηγούμενο σχεδιασμό- προγραμματισμό επιλογή για εγκατάσταση, ενισχύεται. Αν ληφθεί υπόψη, επιπρόσθετα, το μέγεθος, η ένταση και η συγκέντρωση δηλαδή η μεγαλύτερη κλίμακα της τουριστικής ανάπτυξης που προωθείται μέσω των οργανωμένων υποδοχέων και των σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων, το γεγονός ότι ο συντελεστής δόμησης υπολογίζεται στο σύνολο του ακινήτου, ότι ο επενδυτής δεν υποχρεώνεται σε εισφορά σε γη και σε χρήμα κ.λπ., τότε το πραγματικό αποτέλεσμα της οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας στο χώρο είναι πολλαπλασιαστικά πιο επιβαρυντικό.

Ειδικότερα, όπως διαπιστώθηκε από την ανάλυση των καθεστώτων χωροθέτησης που προηγήθηκε, η χωροθέτηση των νέων οργανωμένων υποδοχέων μέσω των ΕΣΧΑΔΑ και ΕΣΧΑΣΕ σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί κατεύθυνση ενός υπερκείμενου επιπέδου σχεδιασμού (χωροταξικά πλαίσια σε εθνικό/ περιφερειακό επίπεδο, ρυθμιστικά σχέδια κ.λπ.) εν αντιθέσει αποτελεί ad hoc επιλογή, η οποία στις

περισσότερες περιπτώσεις καταστρατηγεί κάθε έννοια του σχεδιασμού. Μάλιστα, η δυνατότητα αυτή που δίνεται για χωροθέτηση οργανωμένου υποδοχέα τουρισμού μέσω των ΕΣΧΑΔΑ και ΕΣΧΑΣΕ καταργεί το χωρικό σχεδιασμό σε όλες τις κλίμακες, από την εθνική και περιφερειακή (χωροταξικά σχέδια) μέχρι την τοπική (ρυμοτομικά σχέδια και σχέδια πόλεως ή/και πολεοδομικές μελέτες).

Σημειώνεται, ακόμα, ότι δεν έχει προηγηθεί η τροποποίηση των ΠΠΧΣΑΑ που να δίνουν κατευθύνσεις για την αναζήτηση εκείνων των περιοχών που κρίνονται καταλληλότερες ως οργανωμένοι χώροι υποδοχής τουριστικών δραστηριοτήτων. Αλλά, και το νέο ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό του 2013 ουσιαστικά προσαρμόστηκε στις επιταγές των θεσμικών καθεστώτων για τα ΕΣΧΑΔΑ και ΕΣΧΑΣΕ που είχαν προηγηθεί (αναλυτικά, εξετάζονται τα ζητήματα αυτά στο επόμενο κεφάλαιο που αφορά τον χωροταξικό σχεδιασμό).

Ενώ λοιπόν τη δεκαετία του 1990 η έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού οδηγούσε σε ακύρωση επενδυτικών σχεδίων, καθώς το σχέδιο δεν προβλέπονταν από κάποιο προηγούμενο χωροταξικό σχεδιασμό, σήμερα ο χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός περιθωριοποιείται για την προώθηση των μεγάλων επενδυτικών σχεδίων. Τότε η απουσία του λειτούργησε ως ανάχωμα (με βάση την αρχή του “προηγούμενου χωροταξικού σχεδιασμού”, το ΣτΕ εκλάμβανε ως παράνομη και άρα ακυρωτέα τη χωροθέτηση μεμονωμένων δραστηριοτήτων και τα υπάρχοντα σχέδια τοπικού χαρακτήρα π.χ. ΓΠΣ, μόνο ως προσωρινά υποκατάστατα του ευρύτερου χωροταξικού σχεδιασμού), σήμερα η παρουσία του απλώς δε λαμβάνεται υπόψη, δηλαδή και πάλι είναι σαν να μην υπάρχει. Αυτό αποτελεί ακόμα μια απόδειξη ότι δεν είναι ο χωρικός σχεδιασμός που δημιουργεί τα προβλήματα στην οργάνωση του χώρου, με τις επακόλουθες αναπτυξιακές επιπτώσεις, αλλά ο υποσκελισμός του με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο.

5. ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό διερευνάται η προσέγγιση του ζητήματος της χωρικής οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας, με έμφαση στον οικοτουρισμό, η οποία αποτελεί έναν από τους βασικούς καταναλωτές του χώρου, μέσα από την ανάλυση και κριτική του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΠΧΣΑΑ) για τον τουρισμό. Αν και το θεσμικό πλαίσιο της χωροταξίας στην Ελλάδα υπήρχε από το 1976 και την ψήφιση του νόμου 360/76, χωροταξικό σχεδιασμό απέκτησε η χώρα μας μόλις το 2003 με τη θεσμοθέτηση των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ) του νόμου 2742/99³². Συνεπώς, η ανάπτυξη και οργάνωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων στον ελλαδικό χώρο, συμπεριλαμβανομένου και του τουρισμού, μέχρι και τις αρχές του 2000 διαμορφώθηκαν ελλείψει χωροταξικού σχεδιασμού, ωστόσο με τις παρεμβάσεις άλλων δημόσιων πολιτικών με άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις στη διάρθρωση αυτών των δραστηριοτήτων στο χώρο.

Αρχικά, επιχειρείται η ανάδειξη των βασικών κατευθύνσεων χωρικής οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας που προωθούνται από το χωροταξικό σχεδιασμό σε εθνικό επίπεδο και σε δεύτερο στάδιο επιχειρείται η κριτική προσέγγισή τους στη βάση των ακόλουθων κριτηρίων:

- Βάσει του κριτηρίου του περιεχομένου- των βασικών ενοτήτων του Πλαισίου.
- Βάσει του κριτηρίου της συνέφειας του Πλαισίου με την Εθνική Αναπτυξιακή Στρατηγική στον τομέα του Τουρισμού.
- Βάσει του κριτηρίου της "πληρότητας" όσον αφορά την προσέγγιση του Πλαισίου για τη χωρική οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας.

Η παράθεση των επισημάνσεων επί της ΚΥΑ του ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό που ακολουθεί δεν είναι βεβαίως εξαντλητική, επιχειρεί ωστόσο να αναδείξει τα σημαντικότερα ζητήματα που σχετίζονται με την οργάνωση της δραστηριότητας στο χώρο και ειδικότερα με τις Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού (ΕΕΜΤ), με έμφαση στον οικοτουρισμό.

³² Το μοναδικό θεσμοθετημένο σχέδιο στρατηγικής χωροταξίας που προηγήθηκε, το οποίο δεν αφορά τη χωρική οργάνωση παραγωγικών δραστηριοτήτων και δη τον τουρισμό, είναι αυτό του Ειδικού Πλαισίου για τα Καταστήματα Κράτησης (ΦΕΚ 1575B/2001).

5.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΙΔΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΕΠΙΧΣΑΑ) ΣΤΗ ΧΩΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

5.1.1 ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΟ ΝΟΜΟ 360/76 ΣΤΟ ΝΟΜΟ 2742/99

Η χωρική οργάνωση του τουρισμού στην Ελλάδα δεν αποτέλεσε για τρεις δεκαετίες μετά την ψήφιση του πρώτου νόμου για τη χωροταξία, αποκλειστικό αντικείμενο προσέγγισης χωροταξικού σχεδιασμού. Σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 360/76 "Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος", όπου προσδιορίστηκε για πρώτη φορά η έννοια του "χωροταξικού σχεδίου", το χωροταξικό σχέδιο "οφείλει να καθορίζει την κατανομή και διάρθρωση των χρήσεων χώρου, κατά λειτουργίες και τομείς παραγωγής". Παρά την ύπαρξη συγκεκριμένων οργάνων, διαδικασιών και μέσων άσκησης χωροταξικού σχεδιασμού τα οποία προέβλεπε ο παραπάνω νόμος και τα οποία υπόσχονταν αποτελεσματικότητα σε εύλογο χρονικό διάστημα, στην ουσία η εφαρμογή του περιορίστηκε σημαντικά και έτσι δεν υπήρξε ουσιαστικό αποτέλεσμα στη ρύθμιση του χώρου. Έκτοτε, και για περίπου δέκα χρόνια, η έννοια της στρατηγικής χωροταξίας αδρανοποιήθηκε παντελώς. Μόλις το 1994 ξεκίνησαν οι εργασίες για τη διαμόρφωση του νέου νομοσχεδίου για τη χωροταξία και το 1999 ψηφίστηκε ο νόμος 2742 "Περί Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης".

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 ως υποκατάστατα χωροταξικού σχεδιασμού λειτούργησαν οι Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες (EXM) που αφορούν κυρίως παράκτιες περιοχές και νησιά με τουριστικό ενδιαφέρον και περιβαλλοντικές πιέσεις και λιγότερο ορεινές περιοχές ή άλλους κρίσιμους χώρους. Μηχανισμός εφαρμογής για τη θεσμοθέτηση των προτάσεων των EXM ήταν οι Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ Κω, Θήρας, Ζακύνθου κ.ά.). Τα σχέδια αυτά, ως εργαλεία της πολεοδομικής νομοθεσίας (ν.1337/83), δίνουν τη δυνατότητα σχεδιασμού περιοχών της υπαίθρου (εκτός σχεδίου) σχετικά μικρής κλίμακας (π.χ. ενός μικρού νησιού ή των ακτών ενός νομού). Οι ρυθμίσεις που επιβάλλονται μέσω της ΖΟΕ αφορούν κυρίως τους όρους δόμησης και τις χρήσεις γης. Συνεπώς, πρόκειται για κανονιστικό εργαλείο που μπορεί να απαγορεύσει ή να επιτρέψει συγκεκριμένες χρήσεις του εδάφους αλλά

δεν έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει ως ενεργητικός μηχανισμός προώθησης επιθυμητών χρήσεων, δηλαδή έχουν κυρίως χαρακτήρα "αμυντικό" (Οικονόμου, 2004β). Έτσι λοιπόν, η απουσία του στρατηγικού σχεδιασμού με τις αρνητικές συνέπειες που απορρέει αυτή για τη χωρική οργάνωση παρέμεινε μέχρι και τη θεσμοθέτηση των πρώτων χωροταξικών σχεδίων, στις αρχές του 2000.

Ορισμένα από τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν ή οξύνθηκαν λόγω της έλλειψης χωροταξικού σχεδιασμού ενδεικτικά είναι (Οικονόμου, 2002):

- Η σε ακραίο βαθμό διάχυτη αστικοποίηση με τις πολλαπλές παρενέργειές της.
- Οι συγκρούσεις χρήσεων γης εξαιτίας της χωροθέτησης δραστηριοτήτων και λειτουργιών χωρίς επαρκείς περιορισμούς.
- Η αλλοίωση του τοπίου κυρίως σε περιοχές με έντονες τουριστικές πιέσεις.
- Ο ανορθολογισμός της χωρικής οργάνωσης των υπερτοπικών δικτύων μεταφορών και η προβληματική χωροθέτηση διαφόρων άλλων υποδομών (π.χ. υποδομές αντιρρύπανσης).
- Η ακύρωση επενδυτικών σχεδίων λόγω δυσκολιών κατά τη διαδικασία χωροθέτησης.
- Η έλλειψη χωροταξικών κατευθύνσεων για τον υποκείμενο σχεδιασμό αλλά και για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό.

Η ουσιαστική αδρανοποίηση του ν. 360/76 άρχισε να αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα 20 χρόνια σχεδόν μετά την ψήφισή του (σε αυτό καθοριστικό ρόλο έπαιξε το ΣτΕ), όταν το ΥΠΕΧΩΔΕ συγκρότησε επιτροπή για την εκπόνηση νέου θεσμικού πλαισίου για τη χωροταξία, το 1994. Τελικά, το σχετικό νομοσχέδιο, όπως προαναφέρθηκε, ψηφίστηκε στη Βουλή πέντε χρόνια αργότερα, το 1999, καθυστέρηση ενδεικτική της απροθυμίας του κράτους να εφαρμόσει τον χωροταξικό σχεδιασμό (Οικονόμου, 2004β).

Σύμφωνα με το ν. 2742/99, ο οποίος μέχρι σήμερα είναι σε ισχύ, ο χωροταξικός σχεδιασμός ασκείται σε δύο επίπεδα, εθνικό και περιφερειακό, μέσω των Εθνικών και Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού. Στην κορυφή της κλίμακας βρίσκεται το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ), με το οποίο: α) καταγράφονται και αξιολογούνται οι παράγοντες που επηρεάζουν την μακροπρόθεσμη χωρική ανάπτυξη και διάρθρωση του εθνικού χώρου,

β) αποτιμώνται οι χωρικές επιπτώσεις των διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών πολιτικών και γ) καθορίζονται οι βασικές προτεραιότητες και οι στρατηγικές κατευθύνσεις για την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη και αειφόρο οργάνωση του εθνικού χώρου. Οι στόχοι του Γενικού Πλαισίου εξειδικεύονται ή/και συμπληρώνονται από τα ΕΠΧΣΑΑ όσον αφορά: α) τη χωρική διάρθρωση τομέων ή κλάδων παραγωγικών δραστηριοτήτων, β) τη χωρική διάρθρωση δικτύων και υπηρεσιών τεχνικής, κοινωνικής και διοικητικής υποδομής και γ) τις ειδικές κατηγορίες χώρου που παρουσιάζουν συγκεκριμένα αναπτυξιακά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα. Τέλος, τα ΠΠΧΣΑΑ καθορίζουν σε επίπεδο περιφέρειας, τους στρατηγικούς στόχους για τη διαχείριση του χώρου και την προστασία του περιβάλλοντος, σε συνάρτηση με τα προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης.

5.1.2 ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΕΠΧΣΑΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 2742/99³³

Ο γενικός στόχος του νόμου 2742/99 είναι να προωθήσει την αειφόρο και ισόρροπη ανάπτυξη, να κατοχυρώσει την παραγωγική και κοινωνική συνοχή, να διασφαλίσει την προστασία του περιβάλλοντος στο σύνολο του εθνικού χώρου και στις επιμέρους ενότητες του και να ενισχύσει τη θέση της χώρας στο διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο. Τα μέσα προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο γενικός στόχος είναι το Γενικό Πλαίσιο, τα Ειδικά και τα Περιφερειακά Πλαίσια.

Ειδικότερα, τα ΕΠΧΣΑΑ αποτελούν σύνολα κειμένων ή και διαγραμμάτων με τα οποία εξειδικεύονται ή/και συμπληρώνονται οι κατευθύνσεις του ΓΠΧΣΑΑ που αφορούν την ανάπτυξη και οργάνωση του εθνικού χώρου και ιδίως:

- τη χωρική διάρθρωση ορισμένων τομέων ή κλάδων παραγωγικών δραστηριοτήτων εθνικής σημασίας (όπως είναι ο τουρισμός, η βιομηχανία κ.λπ.),
- τη χωρική διάρθρωση των δικτύων και υπηρεσιών τεχνικής, κοινωνικής και διοικητικής υποδομής εθνικού ενδιαφέροντος, με εξαίρεση τα δίκτυα και υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών, καθώς και τη χωρική κατανομή των υποδομών γνώσης και καινοτομίας,

³³ Βασική πηγή πληροφοριών είναι ο νόμος 2742/99.

- ορισμένες ειδικές περιοχές του εθνικού χώρου, όπως ο θαλάσσιος χώρος, οι παράκτιες και νησιωτικές περιοχές, οι ορεινές και προβληματικές ζώνες, οι περιοχές που υπάγονται σε διεθνείς ή ευρωπαϊκές συμβάσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς και άλλες ενότητες του εθνικού χώρου που παρουσιάζουν κρίσιμα περιβαλλοντικά, αναπτυξιακά και κοινωνικά προβλήματα.

Τα ΕΠΧΣΑΑ συνοδεύονται από πρόγραμμα δράσης στο οποίο εξειδικεύονται οι απαιτούμενες για την εφαρμογή τους ενέργειες, δράσεις, ρυθμίσεις και προγράμματα, το κόστος, οι πηγές και οι φορείς χρηματοδότησης τους, καθώς και το χρονοδιάγραμμα εκτέλεσης των αναγκαίων έργων και μέτρων και οι φορείς εφαρμογής.

Σύμφωνα με το νόμο, τα ΕΠΧΣΑΑ καταρτίζονται από το ΥΠΕΚΑ σε συνεργασία με τα κατά περίπτωση αρμόδια υπουργεία και λοιπούς αρμόδιους οργανισμούς. Με αποφάσεις της Επιτροπής που προβλέπεται στο άρθρο 3 του νόμου, οι οποίες εκδίδονται ύστερα από πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, καθορίζονται ειδικότερα η διαδικασία κατάρτισης, τα συνεργαζόμενα μέρη, το είδος της απαιτούμενης τεχνικής και επιστημονικής στήριξης και κάθε άλλη λεπτομέρεια για την εφαρμογή της παραγράφου αυτής.

Επίσης, τα εν λόγω πλαίσια εγκρίνονται με απόφαση της Επιτροπής που προβλέπεται στο άρθρο 3 του νόμου, ύστερα από γνώμη του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, η οποία και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Σημειώνεται, ακόμα, ότι το ΥΠΕΚΑ είναι ο αρμόδιος φορέας για την παρακολούθηση και αξιολόγηση της τήρησης των βασικών επιλογών, προτεραιοτήτων και κατευθύνσεων των Ειδικών Πλαισίων τα οποία αναθεωρούνται κατά κανόνα ανά πενταετία, εφόσον από την αξιολόγηση προκύψει τεκμηριωμένη ανάγκη αναθεώρησης. Προς το σκοπό αυτό συντάσσονται σχετικές εκθέσεις ανά διετία.

Υπογραμμίζεται, τέλος, ότι τα Ειδικά Πλάγια του ν.2742/99 έχουν στρατηγικό χαρακτήρα, δηλαδή είναι κυρίως κατευθυντήρια- καθοδηγητικά (ενδεικτικοί του

χαρακτήρα τους είναι οι όροι που χρησιμοποιούνται όπως προώθηση, βελτίωση, περιορισμός κ.λπ.) και δεν έχουν άμεσες επιπτώσεις κανονιστικού χαρακτήρα για τους ιδιώτες. Ωστόσο, καθώς η εφαρμογή τους είναι υποχρεωτική για τη διοίκηση, επιπτώσεις κανονιστικού χαρακτήρα μπορούν να προκύψουν έμμεσα, είτε μέσω της επίδρασης των χωροταξικών πλαισίων στα πολεοδομικά σχέδια που, αυτά, έχουν δεσμευτική ισχύ απέναντι στους ιδιώτες είτε μέσω του επηρεασμού διαφόρων επιλογών του δημόσιου τομέα (όπως κίνητρα και άλλες ρυθμίσεις).

5.1.3 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΧΩΡΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΠΑΛΙΟΥ (2009) ΚΑΙ ΝΕΟΥ (2013) ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ³⁴

Την τελευταία δεκαετία η Ελλάδα διανύει την περίοδο που σταδιακά η χωροταξική πολιτική παράγει χωροταξικό σχεδιασμό, ευελπιστώντας ότι η χώρα μετά από την πολυετή έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού που προηγήθηκε θα διαθέτει πλέον εγκεκριμένα χωροταξικά σχέδια που δύναται να συμβάλλουν στην ορθολογική οργάνωση του χώρου, τόσο του εξωαστικού όσο και του αστικού. Έτσι, το 2003 θεσμοθετήθηκαν τα δώδεκα ΠΠΧΣΑΑ (για όλες τις Περιφέρειες πλην της Αττικής, λόγω της ύπαρξης ήδη από το 1985 του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας που το περιεχόμενό του είναι σε μεγάλο βαθμό κοινό με αυτών των Περιφερειακών Πλαισίων καθώς επίσης αναφέρεται σχεδόν στην ίδια γεωγραφική περιοχή), τα οποία σήμερα βρίσκονται στο στάδιο της αναθεώρησης. Επίσης, το 2001 είχε προηγηθεί η θεσμοθέτηση του πρώτου χωροταξικού σχεδίου στο πλαίσιο του ν.2742/99, του Ειδικού Πλαισίου για τα Καταστήματα Κράτησης (ΦΕΚ 1575B). Αρκετά χρόνια μετά, το 2008 θεσμοθετήθηκε το ΓΠΧΣΑΑ (ΦΕΚ 128Α) και ακολούθησαν τα Ειδικά Πλαίσια για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΦΕΚ 2464B), τη Βιομηχανία (ΦΕΚ 151ΑΑΠ), τον Τουρισμό (ΦΕΚ 1138B) και τις Υδατοκαλλιέργειες (ΦΕΚ 2505B).

Το πρώτο Ειδικό Χωροταξικό για τον Τουρισμό εγκρίθηκε, λοιπόν, μόλις τον Ιούνιο του 2009. Χωρίς επιφύλαξη ήταν θετική η θεσμοθέτηση ενός χωροταξικού σχεδίου αποκλειστικά για τον τουρισμό, έναν από τους βασικότερους τομείς της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, οι κατευθύνσεις που προωθούσε αποτέλεσαν πεδίο έντονου

³⁴ Βασική πηγή πληροφοριών είναι οι ΚΥΑ 24208/2009 και 67659/2013.

διαλόγου μεταξύ της δημόσιας διοίκησης και αρμοδίων επιστημονικών και κοινωνικών φορέων.

Αναλύοντας και αξιολογώντας το ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2009 και τους προβληματισμούς που έχουν αναπτυχτεί επ' αυτού, οι βασικές αδυναμίες του Πλαισίου καταγράφονται ως εξής:

- Η απουσία από το προοίμιο της αναφοράς σε ευρωπαϊκά και διεθνή κείμενα πολιτικής (π.χ. Συνθήκη της Λισαβόνας, Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό τουρισμό, Εδαφική Ατζέντα της ΕΕ κ.λπ.) και στην εθνική στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης, όπως αυτή ίσχυε. Επίσης, η οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας μέσω του χωροταξικού σχεδιασμού δεν αρκεί να λαμβάνει υπόψη της τις χωροταξικές και τουριστικές πολιτικές αλλά οφείλει να αναγνωρίζει και να αξιολογεί και τις μη τουριστικές και χωροταξικές πολιτικές με χωροταξικές επιπτώσεις.
- Η έλλειψη ποσοτικών στοιχείων και δεικτών (π.χ. τουριστικά μεγέθη και προβλέψεις για την τουριστική κίνηση της χώρας στο χρονικό ορίζοντα εφαρμογής του ΕΠΧΣΑΑ, κρίσιμες αναλογίες τουριστών/κατοίκων κ.ά.).
- Στο πλαίσιο των στόχων του άρθρου 2 διαπιστώνεται η ενίσχυση της αναπτυξιακής-οικονομικής έναντι της χωρικής διάστασης του τομέα. Ειδικότερα, προβάλλονται στόχοι όπως "η διάχυση των αποτελεσμάτων του τουρισμού στους υπολοίπους τομείς της οικονομίας, με πολιτικές οι οποίες ενισχύουν τη διασύνδεσή τους" και "η βελτίωση του συνολικού (άμεσου και έμμεσου) οικονομικού αποτελέσματος της τουριστικής δραστηριότητας και του βαθμού απόδοσής της", ενώ υποβαθμίζονται στόχοι που αφορούν το χωρικό πρότυπο της οργάνωσης του τουρισμού. Για παράδειγμα, αγνοείται σχεδόν πλήρως το πρόβλημα της σημειακής εκτός σχεδίου νόμιμης ή αυθαίρετης δόμησης της παραθεριστικής κατοικίας, η οποία αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο της τουριστικής ανάπτυξης των νησιών και παράκτιων περιοχών της χώρας.
- Ως προς το χωρικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που προτείνει, αυτό, αν και σκιαγραφείται συγκεκριμένα, επί της ουσίας δεν αποτελεί αλλαγή του υφιστάμενου κυρίαρχου προτύπου τουριστικής ανάπτυξης αλλά ενίσχυση των σημερινών τάσεων.

- Όσον αφορά τις κατευθύνσεις που δίνει για τις ειδικές μορφές τουρισμού, αυτές αφορούν σε μέτρα που απαιτούνται γενικότερα για την ανάπτυξή τους και όχι για την οργάνωσή τους στον Ελλαδικό χώρο βάσει της φέρουσας ικανότητας του τόπου υποδοχής. Ο χάρτης που συνοδεύει την απόφαση παρουσιάζει θέσεις για ανάπτυξη εκείνων των μορφών τουρισμού που κρίνει ότι πρέπει να αποτελέσουν προτεραιότητα για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου στην Ελλάδα. Οι συγκεκριμένες μορφές τουρισμού είναι: ο αστικός τουρισμός, ο συνεδριακός τουρισμός, ο θαλάσσιος τουρισμός και ο τουρισμός γκολφ. Επίσης, το Πλαίσιο δεν αναφέρεται σε συμπληρώσεις και συνδέσεις αυτών των μορφών τουρισμού.
- Η απουσία αναφοράς στη δυνατότητα που παρέχεται από τους πολεοδομικούς και χωροταξικούς νόμους για την οργανωμένη χωροθέτηση του τομέα του τουρισμού (π.χ. μέσω των ΠΟΤΑ, ΠΕΡΠΟ, ΠΟΑΠΔ) κρίνεται, επίσης, ως μια ουσιώδης έλλειψη του Πλαισίου.
- Η έλλειψη της έννοιας της κλίμακας της τουριστικής ανάπτυξης. Το ζήτημα της κλίμακας της τουριστικής ανάπτυξης (μέγεθος, μορφή, συγκέντρωση και ένταση), η οποία λαμβάνει χώρα σε έναν μη ανανεώσιμο φυσικό πόρο, το έδαφος, είναι κεντρικής σημασίας για την επίτευξη της αειφορίας. Ο αειφόρος τουρισμός πρέπει να αναπτύσσεται σε τέτοια κλίμακα ώστε να μην υποβαθμίζει ή να μεταβάλλει το περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές) μέσα στο οποίο λειτουργεί. Επίσης, η κλίμακα της τουριστικής ανάπτυξης συναρτάται άμεσα με την αντοχή του τόπου και το ζήτημα των ορίων του, έννοιες που λείπουν από το εγκεκριμένο ΕΠΧΣΑΑ του 2009.
- Τέλος, βασικό σημείο κριτικής αποτέλεσε η μη διάκριση χρήσης μεταξύ τουρισμού- τουριστικών εγκαταστάσεων και παραθερισμού- παραθεριστικής κατοικίας ή/και μόνιμης κατοικίας, για πολεοδομικούς όσο και για δημοσιονομικούς και χρηματοοικονομικούς λόγους (Αυγερινού- Κολώνια, 2011). Ισχυρό επιχείρημα της παραπάνω κριτικής είναι ότι, ο παραθερισμός δεν αφορά μια παραγωγική δραστηριότητα (όπως ορίζει ο νόμος) αλλά αντιθέτως είναι ανταγωνιστικός του τουρισμού καθώς καταναλώνει τους ίδιους πόρους. Η απόσυρση των σχετικών άρθρων 9 και 10 αποτέλεσε κύριο ζητούμενο των επιμελητήριων των μηχανικών (ΤΕΕ), των ξενοδόχων (ΞΕΕ), επιστημονικών συλλόγων (ΣΕΠΟΧ), περιβαλλοντικών οργανώσεων κ.λπ.

Συνοψίζοντας, τα παραπάνω προσδιόρισαν τα βασικότερα σημεία κριτικής ως προς το περιεχόμενο του ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό. Ασφαλώς, τέθηκαν και σοβαρά θέματα ερμηνείας ορισμένων διατάξεων του, ζητήματα σχετικά με τη διαδικασία έγκρισής του κ.λπ.

Μάλιστα, η Έκθεση Αξιολόγησης της Εφαρμογής του θεσμοθετημένου Ειδικού Πλαισίου του Τουρισμού που συντάχθηκε από τη Δ/νση Χωροταξίας του ΥΠΕΚΑ (2013) αναφέρει ότι:

Το Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο ανταποκρίνεται βέβαια στο αίτημα του ν. 2742/1999 για τον προσδιορισμό της "χωρικής διάρθρωσης του τομέα" (Άρθρο 7), αλλά δεν προωθεί επαρκώς συγκεκριμένες αναπτυξιακές προτεραιότητες (ποιότητα, διαφοροποίηση, χωρική και χρονική διεύρυνση), με βάση τις διεθνείς τάσεις της τουριστικής αγοράς, τις κατευθύνσεις της αναπτυξιακής πολιτικής και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, τα οποία προκύπτουν και από τις κατευθύνσεις πολιτικής για τον κλάδο. Μοιάζει, έτσι, σαν ένα σχέδιο "καταλληλοτήτων", όπου θεωρείται δεδομένη η ελκυστικότητα της χώρας ως τουριστικού προορισμού, χωρίς να γίνεται αντιληπτό το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας και η φθίνουσα τάση που παρουσιάζει το ελληνικό τουριστικό προϊόν και χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα συγκριτικά τουριστικά αναπτυξιακά πλεονεκτήματα ορισμένων περιοχών. (σελ. 127)

Τέσσερα χρόνια μετά, στο τέλος του 2013, μετά από πολύμηνες διαβουλεύσεις και διαφορετικά σχέδια ΚΥΑ ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό που παρήχθησαν, εγκρίθηκε το νέο ΕΠΧΣΑΑ (ΦΕΚ 3155B).

Το διάστημα που προηγήθηκε μεταξύ της θεσμοθέτησης του πρώτου ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό (2009) και της τροποποίησής του (2013) πραγματοποιήθηκαν κρίσιμες αλλαγές σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, οι οποίες έχουν συμβάλει αποφασιστικά στην αλλαγή των κατευθύνσεων πολιτικής και προτεραιοτήτων της χωρικής οργάνωσης του τουρισμού στον Ελλαδικό χώρο³⁵. Ο σκοπός και το περιεχόμενο του νέου ΕΠΧΣΑΑ παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις συγκριτικά με αυτούς του

³⁵ Οι αλλαγές αυτές αφορούν κυρίως την αναβάθμιση του ρόλου του χωρικού σχεδιασμού και του τουρισμού στην πολιτική της ΕΕ καθώς η εδαφική συνοχή με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας (1-12-2009) εισάγεται ως βασικός στόχος της ΕΕ μαζί με την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Επίσης, η ΕΕ αναλαμβάνει βοηθητική αρμοδιότητα στον τομέα του τουρισμού.

Πλαισίου του 2009. Αναντίρρητα, η βασική αλλαγή που το νέο Πλαίσιο οφείλει να ενσωματώσει και στην οποία οφείλει να ανταποκριθεί είναι τα νέα χωρικά και αναπτυξιακά δεδομένα που έχουν διαμορφωθεί λόγω της βαθιάς οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που πλήττει τη χώρα, η οποία δεν είχε εκδηλωθεί κατά τη διάρκεια σύνταξης του αρχικού Πλαισίου.

Ειδικότερα, σκοπός της ΚΥΑ 67659 (ΦΕΚ 3155B) για τον Τουρισμό είναι: Α) Η εξειδίκευση και συμπλήρωση των βασικών κατευθύνσεων, προτεραιοτήτων και επιλογών του ΓΠΧΣΑΑ, στον κλάδο του τουρισμού. Β) Η παροχή κατευθύνσεων προς τα υποκείμενα επίπεδα χωρικού σχεδιασμού για την προώθηση της τουριστικής ανάπτυξης, στο πλαίσιο της αειφόρου, ισόρροπης, συνεκτικής και ολοκληρωμένης διαχείρισης του χώρου. Γ) Η προσαρμογή του σχεδιασμού στις νέες προκλήσεις και πολιτικές, για τη βελτίωση της απόδοσης του κλάδου του τουρισμού και της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος στο πλαίσιο της ασκούμενης δημοσιονομικής πολιτικής. Δ) Η προσέλκυση σημαντικών για την εθνική οικονομία τουριστικών επενδύσεων μέσω ενός σταθερού υπερκείμενου πλαισίου σχεδιασμού για τη χωροθέτηση επενδύσεων που σχετίζονται με τον τουρισμό. Ε) Η ενσωμάτωση στο χωρικό σχεδιασμό των αναπτυξιακών προγραμμάτων και παρεμβάσεων.

Ως προς τη δομή και το περιεχόμενο του Ειδικού Πλαισίου, τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι τα εξής:

- Ο εθνικός χώρος προσεγγίζεται βάσει της έντασης και του είδους της τουριστικής ανάπτυξης, των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών και της ευαισθησίας των πόρων του και κατατάσσεται στις εξής κατηγορίες περιοχών: ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές, αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές, περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, περιοχές εγκαταστάσεων χιονοδρομικών κέντρων, καθώς και οι οικισμοί που τα περιβάλλουν, λουτροπόλεις, μητροπολιτικές περιοχές, νησιά, παράκτιος χώρος, ορεινές περιοχές, πεδινές και ημιορεινές περιοχές, περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών, προστατευόμενοι και εγκαταλελειμμένοι οικισμοί, αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και ιστορικοί τόποι, περιοχές ιδιαίτερου χαρακτήρα. Ορισμένες κατηγορίες διαιρούνται περαιτέρω σε υποκατηγορίες. (άρθρο 4)

- Δίνονται οι κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης, ενέργειες και δράσεις που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την ανάπτυξη του τουρισμού ανά κατηγορία περιοχών. (άρθρο 5)
- Δίνονται κατευθύνσεις για την ανάπτυξη ειδικών- εναλλακτικών μορφών τουρισμού, επισημαίνοντας ότι "οι ειδικές- εναλλακτικές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται από δυναμική ζήτηση και για το λόγο αυτό η καταγραφή τους στο παρόν άρθρο είναι ενδεικτική και όχι περιοριστική". Οι μορφές τουρισμού για τις οποίες δίνονται στρατηγικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης είναι: ο συνεδριακός- εκθεσιακός τουρισμός, ο αστικός τουρισμός, ο θαλάσσιος τουρισμός (τουρισμός κρουαζιέρας, τουρισμός με σκάφη αναψυχής, αλιευτικός τουρισμός και τουρισμός καταδύσεων αναψυχής), ο πολιτισμικός τουρισμός (θρησκευτικός τουρισμός), ο αθλητικός τουρισμός (γκολφ, χιονοδρομικός τουρισμός- δραστηριότητες αναψυχής στον ορεινό χώρο), ο ιαματικός και θεραπευτικός τουρισμός, ο τουρισμός υπαίθρου, ο γεωτουρισμός και άλλες ειδικές- εναλλακτικές μορφές τουρισμού. (άρθρο 6)
- Δίνονται κατευθύνσεις για ειδικές και τεχνικές υποδομές (μεταφορικές, ύδρευση, διαχείριση αποβλήτων, ενέργεια κ.λπ.). (άρθρο 7)
- Δίνονται κατευθύνσεις για κατηγορίες χώρου με ειδικό καθεστώς (δάση και δασικές εκτάσεις, αγροτική γη) και την επίλυση συγκρούσεων με άλλες χρήσεις (βιομηχανία, εξόρυξη, αιολικές εγκαταστάσεις, υδατοκαλλιέργειες). (άρθρο 8)
- Δίνονται λοιπές κατευθύνσεις σχεδιασμού και προτάσεις. Ορισμένες εκ των βασικών γενικών κατευθύνσεων που σχετίζονται άμεσα με ζητήματα φέρουσας ικανότητας και κλίμακας της τουριστικής ανάπτυξης είναι: Α) Η επισήμανση ότι η ανεπάρκεια και υπέρβαση της αντοχής των πόρων πρέπει να αποτελεί απαγορευτικό κριτήριο για τη χωροθέτηση ζωνών ή τουριστικών μονάδων. Β) Η επιθυμητή επιβολή πρότυπων και εξειδικευμένων κανόνων για τον πολεοδομικό σχεδιασμό, τη δόμηση και την εκτέλεση έργων με γνώμονα μεταξύ άλλων τη διαφύλαξη της κλίμακας του τόπου. Γ) Η απαίτηση για προσαρμογή της τουριστικής νομοθεσίας κατά τρόπο ώστε να μην απαιτούνται έργα υποδομής δυσανάλογης κλίμακας με τις απαιτήσεις ανάπτυξης μικρού μεγέθους καταλυμάτων. Δ) Η κατεύθυνση ότι όλες οι τουριστικές κατασκευές πρέπει να προσαρμόζονται στην κλίμακα και τη φυσιογνωμία του τόπου. (άρθρο 9)

- Τέλος, το Πρόγραμμα Δράσης του Ειδικού Πλαισίου περιλαμβάνει μέτρα και δράσεις θεσμικού και διοικητικού – οργανωτικού χαρακτήρα, τα οποία διακρίνονται σε άμεσης προτεραιότητας και σε δεύτερης χρονικά προτεραιότητας. Οι δράσεις θεσμικού χαρακτήρα αφορούν κυρίως την εναρμόνιση υποκείμενων σχεδίων (Περιφερειακά Πλαίσια, Ρυθμιστικά Σχέδια, ΓΠΣ/ ΣΧΟΟΑΠ) προς τις κατευθύνσεις του ΕΠΧΣΑΑ, την τροποποίηση του ν.2508/97 για την ενσωμάτωση του συνόλου των οργανωμένων υποδοχέων τουριστικών δραστηριοτήτων στην πολεοδομική νομοθεσία, την τροποποίηση των προδιαγραφών εκπόνησης των ΓΠΣ/ ΣΧΟΟΑΠ, την προσαρμογή της νομοθεσίας που αφορά τις αναπλάσεις και τις αποσύρσεις τουριστικών καταλυμάτων στις απαιτήσεις του τομέα του τουρισμού και τέλος προτείνονται πιλοτικές μελέτες οργάνωσης και ανάπλασης περιοχών σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του Ειδικού Πλαισίου. Οι δράσεις διοικητικού- οργανωτικού χαρακτήρα αφορούν τη σύσταση διυπουργικών ομάδων εργασίας για την παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής του και τη χάραξη πολιτικής στα θέματα που αφορά, την ενεργοποίηση του Εθνικού Δικτύου Πληροφοριών για το Χωροταξικό Σχεδιασμό, το συντονισμό των Αναπτυξιακών Προγραμμάτων με το Ειδικό Πλαίσιο για τον τουρισμό, την ενίσχυση του επιτελικού ρόλου της Δ/σης Χωροταξίας του ΥΠΕΚΑ και την αξιολόγηση του ρόλου των παραδοσιακών οικισμών για τον τουρισμό. (άρθρο 11)

Ο πίνακας που ακολουθεί επιχειρεί να αποτυπώσει με εύληπτο και συνοπτικό τρόπο τις βασικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης ανά κατηγορία περιοχής, οι οποίες προωθούνται σύμφωνα με το νέο ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό (ΦΕΚ 3155B) σε αντιπαραβολή με τις κατευθύνσεις που δίνει το ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2009 (ΦΕΚ 1138B).

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ο χάρτης που συνοδεύει την ΚΥΑ του νέου ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό, στον οποίο αποτυπώνονται οι κατευθύνσεις και γενικότερα το πρότυπο της χωροταξικής οργάνωσης του τουρισμού που το πλαίσιο προτείνει.

Πίνακας 5.1: Κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης ανά κατηγορία περιοχής σύμφωνα με το ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2009 (ΦΕΚ 1138B) και το νέο ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2013 (ΦΕΚ 3155B)

Κατηγορία περιοχής		Ρυθμίσεις		Καθεστώς χωροθέτησης- Όροι δόμησης	
ΕΠΧΣΑΑ 2009	ΕΠΧΣΑΑ 2013	ΕΠΧΣΑΑ 2009	ΕΠΧΣΑΑ 2013	ΕΠΧΣΑΑ 2009	ΕΠΧΣΑΑ 2013
(Α) Αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές	(Α1) Αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Αναβάθμιση υφιστάμενων καταλυμάτων ✓ Κατασκευή νέων καταλυμάτων 4* και 5*, κατά προτεραιότητα εντός σχεδίων πόλεων, ορίων οικισμών και ζωνών χρήσεων γης 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Αναβάθμιση σε τύπους και κατηγορίες καταλυμάτων (4* και 5*) ή επέκταση αυτών και με συμπληρώσεις σε ειδικές τουριστικές εγκαταστάσεις ✓ Κατασκευή νέων καταλυμάτων 4* και 5* 	<p>Σημειωτική χωροθέτηση:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: <p>Αρτιότητα: 20στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5*, 9 κ/σ για 4*</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: <p>Αρτιότητα: 20στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5*, 9 κ/σ για 4*</p>
(B) Αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές	(B1) Περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης μαζικού τουρισμού			<p>Σημειωτική χωροθέτηση:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: <p>Αρτιότητα: 15στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5*, 9 κ/σ για 4*</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: <p>Αρτιότητα: 10στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5*, 9 κ/σ για 4* και 10 κ/σ για 3*</p>
				<p>Σημειωτική χωροθέτηση:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: <p>Αρτιότητα: 10στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5*, 9 κ/σ για 4* και 10 κ/σ για 3*</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: <p>Αρτιότητα: 10στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5*, 9 κ/σ για 4* και 10 κ/σ για 3*</p>

³⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 2β. του ν. 4002/2011, όπου αναφέρονται οι Σύνθετες και Ολοκληρωμένες Τουριστικές Υποδομές (ΣΟΥΥ) νοούνται εφεξής τα Σύνθετα Τουριστικά Καταλύματα (ΣΤΚ).

	(B2) Περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ήπιου και εναλλακτικού τουρισμού	✓ Περιορισμός της δόμησης νέων υποδομών φιλοξενίας κ.λπ. εντός οικισμών και σε μια ζώνη πλάτους 500μ. από τα όρια τους στις περιπτώσεις που διαπιστώνεται σχετικός κορεσμός (ποσοστό αδόμητων γηπέδων <40%) Εξαιρέσεις	✓ Κατασκευή νέων καταλυμάτων 3*, 4* και 5* ✓ Αναβάθμιση σε τύπους και κατηγορίες καταλυμάτων (3*, 4* και 5*) ή επέκταση αυτών και με συμπληρώσεις σε ειδικές τουριστικές εγκαταστάσεις ✓ Κατασκευή νέων καταλυμάτων 3*, 4* και 5*	<u>Σημειωμένη χωροθέτηση:</u> Δυνατότητα χωροθέτησης ΟΥΤΑ <u>ΣΤΚ:</u> Επιτρέπονται <u>Σημειωμένη χωροθέτηση:</u> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: Αρτιότητα: 15στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5*, 9 κ/σ για 4* και 10κ/σ για 3* <u>Οργανωμένη χωροθέτηση:</u> Δυνατότητα χωροθέτησης ΟΥΤΑ Ηπιας Ανάπτυξης <u>ΣΤΚ:</u> Επιτρέπονται τα ΣΤΚ Ηπιας Ανάπτυξης	
(B3) Ανεπτυγμένοι πυρήνες μαζικού τουρισμού..	(B2) Πόλοι εντατικής ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού	Για τους ανεπτυγμένους πυρήνες ό,τι ισχύει για την (Α) Για την υπόλοιπη περιοχή ό,τι ισχύει για την (B2)	Ο,τι ισχύει για την (Α2)	<u>Σημειωμένη χωροθέτηση:</u> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: Αρτιότητα: 8στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5* 9 κ/σ για 4* 10κ/σ για 3* <u>ΣΟΤΥ:</u> Επιτρέπονται	Ο,τι ισχύει για την (Α2)
(Γ) Περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος με μειονεκτικά χαρακτηριστικά..	✓ Αποκατάσταση και αξιολόγηση παλιών κελυφών	✓ Αποκατάσταση και αξιολόγηση παλιών κελυφών	Ο,τι ισχύει για την (Α2)	<u>Σημειωμένη χωροθέτηση:</u> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Σε ζώνη πλάτους 500μ. από τα όρια των οικισμών προτείνεται: Αρτιότητα: 2στρ, ΣΔ:0,3, Πυκνότητα: 15κ/σ ✓ Υπόλοιπες εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχές:	

				οι ισχύοντες <u>ΣΟΤΥ:</u> Επιτρέπονται	
(Α) Μητροπολιτικές περιοχές	(Γ) Μητροπολιτικές περιοχές	✓ Αναβάθμιση υφιστάμενων καταλυμάτων ✓ Κατασκευή νέων καταλυμάτων 4* και 5*, κατά προτεραιότητα εντός σχεδίων πόλεων, ορίων οικισμών και ζωνών χρήσεων γης	Ο,τι ισχύει για την (Α1)	<u>Σημειακή χωροθέτηση:</u> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: Αριότητα: 10στρ Πυκνότητα: 8 κ/σ για 5* 9 κ/σ για 4*	Ο,τι ισχύει για την (Α1)
(Ε) Παράκτιες περιοχές και Νησιά	(Δ) Νησιά και παράκτιος χόρος				
Ομάδα Ι: 76 νησιά τα κατοικημένα νησιά που δεν περιλαμβάνονται στην Ομάδα ΙΙ	Ομάδα ΙΙ: τα κατοικημένα νησιά που δεν περιλαμβάνονται στην Ομάδα Ι	✓ Κατασκευή μικρών ξενοδοχειακών μονάδων μέχρι 100 κλίνες εντός ορίων οικισμών	Ο,τι ισχύει για την (Β1) Μέγιστη δυναμικότητα 100 κλίνες	<u>Σημειακή χωροθέτηση:</u> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: ΕΙ= 50+ [(10-Υ) Χ 5] <u>ΣΟΤΥ:</u> Επιτρέπονται μόνο στα νησιά με επιφάνεια> 90.000στρ. (στην Ομάδα Ι το μοναδικό νησί με επιφάνεια> 90.000στρ. είναι η Σάλαμίνα)	Ο,τι ισχύει για την (Β1)
Ομάδα ΙΙ: 47 νησιά	Ομάδα Ι: 46 νησιά	Κατασκευή μικρών ξενοδοχειακών μονάδων μέχρι 100 κλίνες εντός ορίων οικισμών και σχεδίων πόλεως (εξαιρούνται οι νήσοι Κρήτη, Κέρκυρα	Για τα τμήματα των νησιών που εντάσσονται στις κατηγορίες (Α) και (Β) ισχύουν οι κατευθύνσεις αυτών των κατηγοριών	<u>Σημειακή χωροθέτηση:</u> ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχές: ο σχεδιασμός να διερευνησει τη σκοπιμότητα ζωνών	Για τα τμήματα των νησιών που εντάσσονται στις κατηγορίες (Α) και (Β) ισχύουν οι κατευθύνσεις αυτών των κατηγοριών

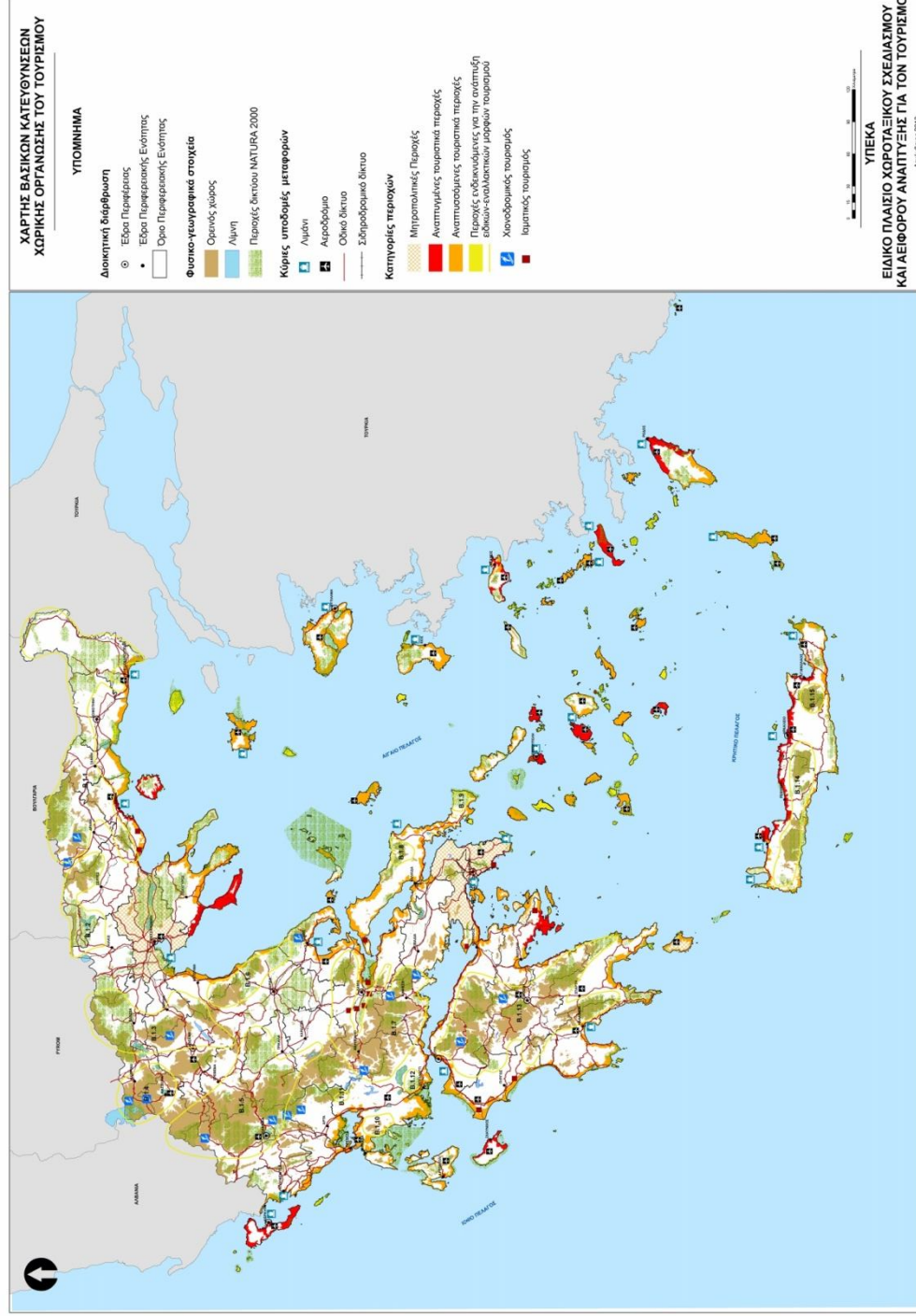
		και Ρόδο και τα οικιστικά κέντρα των νησιών της ομάδας αυτής με πληθυσμό μεγαλύτερο των 10.000 κατοίκων)		τουριστικής ανάπτυξης E1= 50+ [(10-Y) X 5] <u>ΣΟΤΥ</u> : Επιτρέπονται μόνο στα νησιά με επιφάνεια > 90.000στρ. (ολό 122 κατοικημένα νησιά πλην Κρήτης επιτρέπονται στα 30)	
Ομάδα III: Βραχονησίδες και ακατοίκητα νησιά					
<i>Βραχονησίδες, τα μικρότερα των 500 στρ., τα ενταγμένα στο δίκτυο Natura 2000, αυτά με ειδικό καθεστώς προστασίας που απαγορεύουν τη δόμηση, τα απομονωμένα</i>	<i>Βραχονησίδες, τα μικρότερα των 300 στρ., τα νησιά που βρίσκονται σε απόσταση μικρότερη των 10 ναυτικών μιλίων από τα θαλάσσια σύνορα της χώρας</i>				
<i>Τα υπόλοιπα</i>	<i>Ακατοίκητα νησιά</i>	Επιτρέπεται η ανάπτυξη τουριστικών εγκαταστάσεων με τον όρο ότι η κάλυψη τους δε θα υπερβαίνει το 3% της έκτασης του νησιού		<u>Σημειωτική χωροθέτηση</u> : ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ✓ Για τα εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών: E1= 50+ [(10-Y) X 5] <u>ΣΟΤΥ</u> : Κατ'εξάφραση επιτρέπεται η δυνατότητα για πλοϊκές επενδύσεις ΣΟΤΥ σε περιορισμένο αριθμό ακατοίκητων νησιών (έως 3 στο σύνολο του εθνικού χώρου)	<u>Σημειωτική χωροθέτηση</u> : Απαγορεύεται Οργανωμένη χωροθέτηση: Δυνατότητα χωροθέτησης ΟΥΤΑ Πρότυπου Χαρακτήρα <u>ΣΤΚ</u> : Επιτρέπονται τα ΣΤΚ Ήπιος Ανάπτυξης
Παράκτιος Χώρος			Για τα τμήματα του παράκτιου χώρου που εντάσσονται στις		

<p>(ΣΤ) Ορεινές περιοχές (περιοχές που εκτείνονται σε υψόμετρο άνω των 600μ.)</p>	<p>(Ε) Ορεινές περιοχές (περιοχές που εκτείνονται σε υψόμετρο άνω των 800μ.)</p>	<p>✓ Περιορισμός της δόμησης νέων υποδομών φιλοξενίας και σε μια ζώνη πλάτους 500μ. από τα όρια τους στις περιπτώσεις που διαπιστώνεται σχετικός κορεσμός (ποσοστό αόμητων γηπέδων <40%)</p>	<p>✓ Αναβάθμιση υφιστάμενων μονάδων σε τύπους και κατηγορίες καταλυμάτων και συμπληρώσεις με ειδικές τουριστικές υποδομές</p> <p>✓ Κατασκευή νέων καταλυμάτων</p>	<p>κατηγορίες (Α), (Β) και (Γ) ισχύουν οι κατευθύνσεις αυτών των κατηγοριών</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση: Με τους εκάστοτε ισχύοντες όρους δόμησης</p> <p>Οργανωμένη χωροθέτηση: Δυνατότητα χωροθέτησης ΟΥΓΑ Ήπιας Ανάπτυξης</p> <p>ΣΠΚ: Επιτρέπονται τα ΣΓΚ Ήπιας Ανάπτυξης</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση: Με τους εκάστοτε ισχύοντες όρους δόμησης και σύμφωνα με τους περιορισμούς που αναφέρονται</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση: ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ορίων οικισμών: σύμφωνα με τους όρους και περιορισμούς του ν.3937/2011</p> <p>Οργανωμένη χωροθέτηση: Δεν επιτρέπεται η ανάπτυξη ΠΟΤΑ</p>
<p>(Ζ) Πεδινές και ημιορεινές περιοχές</p>	<p>(ΣΤ) Πεδινές και ημιορεινές περιοχές</p>	<p>Εξαιρέσεις</p> <p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>✓ Μέχρι τον καθορισμό χρήσεων η ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων περιορίζεται στη δημιουργία μικρών τουριστικών καταλυμάτων στις εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών περιοχές, καθώς</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α) και (Β) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση: ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ορίων οικισμών (500μ.): οι ισχύοντες</p> <p>Εξαιρέσεις</p> <p>ΣΟΥΥ: Δεν επιτρέπεται η</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση: ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ορίων οικισμών: σύμφωνα με τους όρους και περιορισμούς του ν.3937/2011</p> <p>Οργανωμένη χωροθέτηση: Δεν επιτρέπεται η ανάπτυξη ΠΟΤΑ</p>
<p>(Η) Περιοχές του Δικτύου Φύση 2000 και λοιπές περιοχές περιβαλλοντικής ευαισθησίας</p>	<p>(Ζ) Περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών</p>	<p>✓ Μέχρι τον καθορισμό χρήσεων η ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων περιορίζεται στη δημιουργία μικρών τουριστικών καταλυμάτων στις εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών περιοχές, καθώς</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α) και (Β) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α) και (Β) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Αποτελούν περιοχές προτεραιότητας τουρισμού στο μέτρο που εμπίπτουν στις υπό τα στοιχεία (Α), (Β) και (Γ) περιοχές και ακολουθούν τις σχετικές κατευθύνσεις</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση: ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ορίων οικισμών: σύμφωνα με τους όρους και περιορισμούς του ν.3937/2011</p> <p>Οργανωμένη χωροθέτηση: Δεν επιτρέπεται η ανάπτυξη ΠΟΤΑ</p>	<p>Σημειωτική χωροθέτηση: ✓ Για τα εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών: οι ισχύοντες ορίων οικισμών: σύμφωνα με τους όρους και περιορισμούς του ν.3937/2011</p> <p>Οργανωμένη χωροθέτηση: Δεν επιτρέπεται η ανάπτυξη ΠΟΤΑ</p>

		και σε μια ζώνη πλάτους 500μ. από τα όριά τους στις περιπτώσεις που διαπιστώνεται σχετικός κορεσμός (ποσοστό αδόμητων γηπέδων <40%)	περιοχές και στις εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχές σύμφωνα με τους όρους και περιορισμούς του ν.3937/2011	χωροθέτηση ΣΟΓΥ εντός περιοχών απολύτου προστασίας της φύσης, προστασίας της φύσης και οικοτόπων προτεραιότητας.	στις περιοχές απολύτου προστασίας της φύσης, προστασίας της φύσης και στα εθνικά πάρκα Δυνατότητα χωροθέτησης ΟΥΓΑ μόνο στις περιοχές που εντάσσονται στο σύστημα προστατευομένων περιοχών του ν.3937/2011 (μέγιστος Σ.Δ.0,05) ΣΤΚ: Επιτρέπονται μόνο στις περιοχές που εντάσσονται στο σύστημα προστατευομένων περιοχών του ν.3937/2011 (μέγιστος Σ.Δ.0,05)
(Θ) Παραδοσιακοί οικισμοί	(Η) Προστατευόμενοι και εγκαταλελειμμένοι οικισμοί	Αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων ορεινών οικισμών που παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, με τη μετατροπή κτιρίων σε καταλύματα ή και με νέες μεγαλύτερου μεγέθους επενδύσεις		ΣΟΓΥ: Είναι δυνατή η ανάπτυξη ΣΟΓΥ σε εγκαταλελειμμένους οικισμούς	ΣΤΚ: Είναι δυνατή η ανάπτυξη ΣΤΚ σε εγκαταλελειμμένους οικισμούς
(Ι) Αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία	(Θ) Αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και ιστορικοί τόποι				
	(Ι) Περιοχές ιδιαίτερου χαρακτήρα	Οργάνωση σε δίκτυα φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος που θα αναδεικνύουν και αξιοποιούν τον φυσικό πλούτο των περιοχών, το σύνολο των πολλαπλών πολιτιστικών στοιχείων τους κ.λπ.			

Πηγή: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2009, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2013α, Ίδια επεξεργασία

Εικόνα 5.1: Οι βασικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης του τουρισμού στο νέο ΕΠΧΣΑΑ του τουρισμού

Πηγή: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2013α

5.2 ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΕΘΥΝΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΩΝ ΤΟΥ ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ, ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

Η παρουσίαση του ΕΠΧΣΑΑ που προηγήθηκε οδηγεί στην εξής διαπίστωση: αν και σαφέστατα θεωρείται θετικό το γεγονός ότι υπάρχει θεσμοθετημένο χωροταξικό σχέδιο στρατηγικού χαρακτήρα για τον τουρισμό, ωστόσο αυτό παρουσιάζει βασικές αδυναμίες τόσο ως προς το περιεχόμενό του και τις βασικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης που προωθεί όσο και ως προς την πληρότητά του, ως το κατεξοχήν σχέδιο για την ορθολογική κατανομή της δραστηριότητας στον εθνικό χώρο. Τα παραπάνω δημιουργούν ισχυρές επιφυλάξεις για την επάρκεια και αποτελεσματικότητα του εν λόγω σχεδίου στην αιεφόρο και ισόρροπη ανάπτυξη του χώρου. Υπό τις παραπάνω παρατηρήσεις κρίνεται αναγκαία η αξιολόγησή του για να προκύψει μία ολοκληρωμένη και συνθετική εικόνα της δυνητικής συμβολής του ΕΠΧΣΑΑ στην οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας στον ελλαδικό χώρο αλλά και πιθανές προτάσεις τροποποίησής του.

Η αξιολόγηση του ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό πραγματοποιείται στη βάση τριών πεδίων διερεύνησης.

1. Ως προς το περιεχόμενό του – τις βασικές ενότητες αναφοράς του, με έμφαση στις κατευθύνσεις που δίνει για τον οικοτουρισμό.
2. Ως προς το βαθμός συνάφειάς του με την Εθνική Αναπτυξιακή Στρατηγική στον τομέα του τουρισμού
3. Ως προς το ζήτημα της “πληρότητας”, όσον αφορά την προσέγγιση του για τη χωρική οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας.

5.2.1 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ- ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Ως προς το περιεχόμενό του – τις βασικές ενότητες αναφοράς του, οι επισημάνσεις αφορούν:

- Τη γενικότερη μεθοδολογική προσέγγιση σύνταξης του Πλαισίου, όπως αυτή παρουσιάζεται στο προοίμιο.

- Τη γενική στοχοθεσία του Ειδικού Πλαισίου.
- Θέματα που αφορούν τους οργανωμένους υποδοχείς του τουρισμού, τα σύνθετα τουριστικά καταλύματα και τους όρους δόμησης.
- Θέματα που άπτονται των ΕΕΜΤ και κυρίως του οικοτουρισμού.

Καταρχήν, σχετικά με το προοίμιο, επισημαίνεται η απουσία αναφοράς του Ειδικού Πλαισίου σε εθνικές πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί διαχρονικά και ουσιαστικά διαμόρφωσαν τη σημερινή χωρική οργάνωση του φαινομένου όπως και στους παράγοντες επηρεασμού της χωροταξικής κατανομής του τουρισμού (αναπτυξιακή πολιτική/ επενδυτικά κίνητρα, ρόλος των tour operators κ.λπ.). Η έλλειψη αναγνώρισης και εντοπισμού των βασικών παραγόντων που διαμόρφωσαν τη σημερινή πραγματική οργάνωση του τομέα στον χώρο, δημιουργεί επιφυλάξεις για την αποτελεσματική άρση ή άμβλυνση των αρνητικών αυτών συνεπειών και στο μέλλον.

Σημειώνεται ακόμα ότι η αναφορά του Πλαισίου στις ευρωπαϊκές πολιτικές για τη βιώσιμη ανάπτυξη και για την ενίσχυση του ρόλου της εδαφικής συνοχής, ως ισότιμου πυλώνα με την οικονομική και κοινωνική συνοχή, κρίνεται σημαντική. Ωστόσο, ισχνή παρουσιάζεται η αναφορά του στην ευρωπαϊκή πολιτική για τον τουρισμό, όταν μάλιστα έχει προηγηθεί της σύνταξης του ΕΠΧΣΑΑ η ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής "Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο – ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό", η οποία αποτελεί το πρώτο επίσημο κείμενο πολιτικής μετά την επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας, δηλαδή από τότε που ο τουρισμός κατέστη βοηθητική αρμοδιότητα της ΕΕ. Με βάση, λοιπόν, τη νέα αυτή αρμοδιότητα, για κατάρτιση μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής για τον τουρισμό, που θα σέβεται απόλυτα την αρχή της επικουρικότητας, η νέα πολιτική ορίζει 21 συγκεκριμένες δράσεις για την αναζωογόνηση του τουριστικού τομέα στην Ευρώπη, και στοχεύει σε ένα ανταγωνιστικό, σύγχρονο, ποιοτικό και βιώσιμο τουρισμό, προσιτό σε όλους. Πρόκειται για μια σημαντική πρόοδο, η οποία έπρεπε να ληφθεί σοβαρά υπόψη κατά την κατάρτιση του νέου ΕΠΧΣΑΑ και να διατρέχει το σύνολο του περιεχομένου του.

Η έλλειψη ποσοτικών στοιχείων και δεικτών (π.χ. τουριστικά μεγέθη και προβλέψεις για την τουριστική κίνηση της χώρας στο χρονικό ορίζοντα εφαρμογής του Ειδικού

Πλαισίου κ.ά.) κρίνεται ως ένα επιπλέον σημαντικό μειονέκτημα του Πλαισίου, γιατί βέβαια ο περιορισμός στη φράση "οι προοπτικές του ελληνικού τουρισμού για την επόμενη δεκαετία είναι θετικές..", δεν είναι επαρκής.

Σχετικά με τους στόχους του ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό (άρθρο 2), είναι αναντίρρητο ότι αυτοί αναγνωρίζουν την ανάγκη για προώθηση της αειφόρου και ισόρροπης ανάπτυξης και στρέφονται προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού για άμβλυνση της εποχικότητας, για ενίσχυση των λιγότερο τουριστικά ανεπτυγμένων περιοχών κ.λπ. Άλλωστε, βασικός στόχος, άξιος αναφοράς, είναι να διαμορφωθούν οι συνθήκες για τη "μετάβαση από ένα μαζικό, αδιαφοροποίητο, μονοθεματικό τουρισμό σε έναν ποιοτικό, διαφοροποιημένο και πολυθεματικό τουρισμό, οικονομικά αποδοτικότερο, που απευθύνεται σε κοινό με υψηλότερες απαιτήσεις, που δεν αρκείται στο καθιερωμένο τουριστικό πρότυπο "ήλιος-θάλασσα". Στο επίπεδο λοιπόν της στοχοθεσίας επισημαίνεται ορθώς η ανάγκη για διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος της χώρας και για δημιουργία νέων τουριστικών περιοχών επιδεικνύοντας μάλιστα και τα βασικά μέσα για να συντελεστεί κάτι τέτοιο, όπως τη μείωση της ελκυστικότητας της διάσπαρτης εκτός σχεδίου δόμησης τουριστικών εγκαταστάσεων και παράλληλα, τον προσανατολισμό της πρωτίστως σε ζώνες χρήσεων γης και οργανωμένους υποδοχείς τουριστικών δραστηριοτήτων.

Όσον αφορά τα καθεστάτα χωροθέτησης, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η τροποποίηση του ΕΠΧΣΑΑ επιτρέπει τη δημιουργία ΟΥΤΑ και ΣΤΚ σε όλες τις κατηγορίες περιοχών που το Πλαίσιο διακρίνει, με εξαίρεση: α) τις βραχονησίδες, τα νησιά με έκταση μικρότερη των 300 στρεμμάτων και τα νησιά που βρίσκονται σε απόσταση μικρότερη των 10 ναυτικών μιλίων από τα θαλάσσια σύνορα της χώρας, β) τους προστατευόμενους οικισμούς (πλην των εγκαταλελειμμένων) και γ) τους αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και ιστορικούς τόπους. Σημειώνεται ότι στα παραπάνω νησιά (βραχονησίδες κ.λπ.) δεν επιτρέπεται κανένα είδος τουριστικής ανάπτυξης (είτε σημειακή είτε οργανωμένη). Η απαγόρευση αυτή στο ΕΠΧΣΑΑ του 2009³⁷ περιελάμβανε και τα νησιά της Ομάδας I και II με επιφάνεια μικρότερη των

³⁷ Λαμβάνοντας υπόψη και τις διατάξεις του νομοθετικού πλαισίου για τους οργανωμένους υποδοχείς (ν.4179/13), στις οποίες αναφέρονται σε ποιες κατηγορίες περιοχών του ΕΠΧΣΑΑ του τουρισμού υπάρχει η δυνατότητα χωροθέτησης οργανωμένων υποδοχέων.

90.000 στρεμμάτων, τα νησιά της Ομάδας III που είναι μικρότερα των 500 στρεμμάτων, αυτά που είναι ενταγμένα στο δίκτυο Natura 2000, αυτά με ειδικό καθεστώς προστασίας και τα απομονωμένα. Ουσιαστικά, το νέο Πλαίσιο χωρίς καμία απολύτως αιτιολογία καταργεί τις παραπάνω εξαιρέσεις και θέτει τα νησιά ακόμα και αυτά με επιφάνεια μικρότερη των 90.000 στρεμμάτων, αυτά με περιβαλλοντικά αξιόλογο απόθεμα κ.λπ. σε έναν κοινό τρόπο ανάπτυξης μη λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες που διαμορφώνουν τη χωρική φέρουσα ικανότητα αυτών των τόπων.

Η μοναδική πρόβλεψη του Πλαισίου που επιχειρεί να αντισταθμίσει την παραπάνω οριζόντια κατεύθυνση είναι ότι αυτό προβλέπει διαφορετικούς τύπους ΟΥΤΑ και ΣΤΚ ανάλογα με το χαρακτήρα της περιοχής. Έτσι, στις περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού (B1), στα νησιά της Ομάδας II (Δ), στα τμήματα των νησιών της Ομάδας I που ανήκουν στις περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού (Δ), στις ορεινές περιοχές (E), στα αντίστοιχα τμήματα των πεδινών και ημιορεινών περιοχών (ΣΤ) καθώς και στις περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών (Z) επιτρέπεται η χωροθέτηση Οργανωμένων Υποδοχέων Ήπιας Τουριστικής Ανάπτυξης και Σύνθετων Τουριστικών Καταλυμάτων Ήπιας Ανάπτυξης (ανώτατος Σ.Δ.0,05). Τέλος, στα ακατοίκητα νησιά της Ομάδας III δίνεται η δυνατότητα χωροθέτησης Οργανωμένων Υποδοχέων Τουριστικής Ανάπτυξης Πρότυπου Χαρακτήρα και Σύνθετων Τουριστικών Καταλυμάτων Ήπιας Ανάπτυξης.

Ως προς τους όρους δόμησης που ορίζει το Πλαίσιο ανά κατηγορία περιοχής, διαπιστώνεται ο στόχος του περιορισμού της εκτός σχεδίου διάσπαρτης δόμησης. Ειδικότερα, προβλέπεται αύξηση του ορίου αρτιότητας από 15 σε 20 στρέμματα για τις ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές (A1), από τα 8 στα 10 στρέμματα για τις αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές (A2), από τα 8 στα 15 για τις περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού κ.λπ. Ωστόσο, η δυνατότητα ανάπτυξης ΣΤΚ χωρίς να είναι απαραίτητη η χωροθέτησή τους σε οργανωμένο υποδοχέα³⁸ στην πλειοψηφία των περιοχών του εθνικού χώρου επί της ουσίας δεν

³⁸ Η υποχρέωση χωροθέτησης των ΣΤΚ εντός οργανωμένων υποδοχέων ισχύει μόνο για τα ΣΤΚ σε γήπεδα άνω των 800.000τ.μ. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ.1β. του ν.4002/2011, η δημιουργία ΣΤΚ σε γήπεδα μεγαλύτερα των 800.000τ.μ. επιτρέπεται μόνο σε ΠΟΤΑ.

εμποδίζει τη διάσπαρτη, μεγάλης κλίμακας χωροθέτηση τουριστικών εγκαταστάσεων, αντιθέτως την ενισχύει.

Δεδομένης της έμφασης που δίνει η έρευνα στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και δη στον οικοτουρισμό, αναγκαία κρίνεται η αναφορά και αξιολόγηση των κατευθύνσεων που δίνει το νέο Πλαίσιο για τις ΕΕΜΤ. Ειδικότερα:

- Οι κατευθύνσεις αυτές αφορούν κυρίως σε μέτρα που απαιτούνται γενικότερα για την ανάπτυξη των ΕΕΜΤ και όχι για την οργάνωσή τους στον ελλαδικό χώρο βάσει της φέρουσας ικανότητας της κάθε περιοχής.
- Ο χάρτης που συνοδεύει την απόφαση δεν παρουσιάζει τη χωρική οργάνωση αυτών των μορφών ή έστω τους χώρους που μπορούν να αναπτυχθούν αυτές οι μορφές κατά προτεραιότητα, ενώ περιορίζεται στην απεικόνιση των θέσεων μόνο για το χιονοδρομικό τουρισμό, ιαματικό τουρισμό και το θαλάσσιο τουρισμό (χάρτης χωρικής οργάνωσης δικτύου τουριστικών λιμένων).

Πιο συγκεκριμένα, για τις κατευθύνσεις που δίνει το Πλαίσιο για την ανάπτυξη του τουρισμού εντός προστατευόμενων περιοχών, υπογραμμίζεται η κατάφωρη πλέον δυνατότητα που δίνεται για την ανάπτυξη τουριστικών εγκαταστάσεων ανεξαρτήτου κλίμακας τόσο στις εντός όσο και στις εκτός σχεδίου περιοχές. Συγκεκριμένα, με το πρώτο ΕΠΧΣΑΑ δεν επιτρέπονταν η χωροθέτηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε εκτός σχεδίου περιοχές (παρά μόνο αν διαπιστώνονταν σχετικός κορεσμός τότε επιτρέπονταν η χωροθέτηση εντός ζώνης πλάτους 500μ. από τα όρια του οικισμού), ενώ επιτρέπονταν η δυνατότητα ανάπτυξης μόνο μικρών τουριστικών καταλυμάτων σε εντός σχεδίου περιοχές. Επίσης, δίνεται πλέον η δυνατότητα χωροθέτησης ΟΥΤΑ, σύμφωνα με τους περιορισμούς του ν.3937/2011 (στις περιοχές απολύτου προστασίας της φύσης, προστασίας της φύσης και στα εθνικά πάρκα δεν επιτρέπεται η χωροθέτηση ΠΟΤΑ).

Στο παραπάνω πλαίσιο, πρέπει να σημειωθεί ότι με τις κατευθύνσεις του νέου Πλαισίου για χωροθέτηση Σύνθετων Τουριστικών Καταλυμάτων Ήπιας Ανάπτυξης και Οργανωμένων Υποδοχέων Τουριστικών Δραστηριοτήτων Πρότυπου Χαρακτήρα στα ακατοίκητα νησιά της Ομάδας ΙΙΙ, πολλά από αυτά τα νησιά προστατεύονται με βάση τις κοινοτικές οδηγίες 92/43/ΕΟΚ και 147/2009/ΕΚ, αλλά στερούνται άλλων ειδικών ρυθμίσεων προστασίας. Γι' αυτά τα νησιά δεν προβλέπεται καμία ειδική πρόνοια για

την επίτευξη των στόχων διατήρησης των οικοτόπων και ειδών χαρακτηρισμού τους, εκτός από την προσάρτηση στη μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων της προβλεπόμενης από τον ν.4014/2011 ειδικής οικολογικής αξιολόγησης. Επισημαίνεται, ακόμα, ότι ενώ η χώρα δεσμεύεται για κατάρτιση διαχειριστικών σχεδίων για όλες τις περιοχές του κοινοτικού δικτύου προστατευόμενων περιοχών Natura 2000, εντούτοις η υποχρέωση αυτή αγνοείται, με αποτέλεσμα οι περιοχές αυτές να στερούνται στόχων και πλαισίου διαχείρισης. Συνεπώς, κάθε πρόνοια για χωροθέτηση μεγάλων επενδύσεων σε περιοχές Natura έρχεται σε αντίθεση με τις σχετικές διατάξεις του κοινοτικού δικαίου (WWF Ελλάς, 2013).

Ιδιαίτερο προβληματισμό προκαλεί, επίσης, η κατεύθυνση που δίνει το Πλαίσιο ότι μέχρι τον καθορισμό χρήσεων και δραστηριοτήτων στις περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών (μέσα από τα σχέδια διαχείρισης) η ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων περιορίζεται στη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων για τις εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών περιοχές σύμφωνα με τους ισχύοντες όρους δόμησης και για εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχές σύμφωνα με τους όρους και περιορισμούς του ν.3937/2011. Ειδικότερα, όσον αφορά τις περιοχές Natura που στερούνται πράξης καθορισμού χρήσεων γης, η υφιστάμενη νομοθεσία και η προτεινόμενη διάταξη δεν προνοούν για την εκτίμηση των σωρευτικών επιπτώσεων που προκαλούνται από τη συγκέντρωση πολλών τουριστικών εγκαταστάσεων. Κρίνεται επομένως σημαντικό να προστεθεί διάταξη που θα επιτάσσει ότι η έγκριση περιβαλλοντικών όρων θα εξαρτάται από την ενδελεχή συνεκτίμηση των σωρευτικών επιπτώσεων από υφιστάμενες υποδομές και εγκαταστάσεις στα είδη και τους οικοτόπους χαρακτηρισμού της περιοχής ως Ειδικής Ζώνης Διατήρησης (ΕΖΔ) ή/ και Ζώνης Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) (WWF Ελλάς, 2013).

Θετική βέβαια κρίνεται για την ορθολογική ανάπτυξη όχι μόνο των τουριστικών δραστηριοτήτων αλλά εν γένει των παραγωγικών δραστηριοτήτων εντός των προστατευόμενων περιοχών η νέα κατεύθυνση περί "επίσπευσης της κατάρτισης και θεσμοθέτησης των διαχειριστικών σχεδίων των περιοχών του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών, με μέριμνα για τον προσδιορισμό περιορισμένων ζωνών ανάπτυξης ΕΕΜΤ". Επίσης, και στο νέο Πλαίσιο όπως και σε αυτό του 2009 υπάρχει η κατεύθυνση για "θέσπιση ειδικού τέλους υπέρ των Φορέων Διαχείρισης, επί των

δραστηριοτήτων του τουρισμού που αναπτύσσονται στις περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων περιοχών, με σκοπό να χρησιμοποιείται για την προστασία, διαχείριση και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου". Ωστόσο, όπως διαπιστώνεται στο επόμενο κεφάλαιο, αυτό της έρευνας πεδίου σε εθνικό επίπεδο, η πρόβλεψη αυτή δεν έχει εφαρμοστεί μέχρι σήμερα σε κανέναν Φορέα Διαχείρισης.

Αναλυτικά οι κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης που δίνει Πλαίσιο για τον τουρισμό υπαίθρου, στον οποίο το Πλαίσιο εντάσσει και τον τουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές (πλην των περιοχών απόλυτης προστασίας της φύσης), είναι οι εξής:

- *Στις περιοχές προστασίας της φύσης και στα εθνικά πάρκα επιτρέπονται μορφές τουρισμού φύσης που προσιδιάζει στις περιοχές αυτές (πχ. ορειβατικός, γεωτουρισμός) με τις αναγκαίες συνοδευτικές εγκαταστάσεις (καταφύγια μέχρι 200 τ.μ.). Στα περιφερειακά φυσικά πάρκα ενθαρρύνεται η ανάπτυξη τουρισμού της υπαίθρου, με την οριοθέτηση περιοχών οικοανάπτυξης με επέκταση της σχετικής δυνατότητας και εκτός οικιστικών ενοτήτων.*
- *Δράσεις ανάδειξης προστατευόμενων περιοχών που διαθέτουν σχετικούς πόρους (φύση, τοπίο), ως πόλων ανάπτυξης τουρισμού φύσης ευρύτερης ακτινοβολίας. Τέτοιες περιοχές αποτελούν καταρχήν οι προστατευόμενες περιοχές που διαθέτουν Φορέα Διαχείρισης.*
- *Καθιέρωση τοπικών δικτύων, διαδρομών – μονοπατιών, πολυθεματικού χαρακτήρα με έμφαση στη φυσιολατρική διάσταση.*
- *Σήμανση διαδρομών σύμφωνα με τις προδιαγραφές που ισχύουν στην Ε.Ε. και έκδοση χαρτών ορεινής περιήγησης και εμπλουτισμός των διαδρομών με εναλλακτικές δραστηριότητες (πίστες mountain bike, ιπασία).*
- *Ένταξη σε αυτές, όπου είναι δυνατόν, παραδοσιακών οικισμών με υποδομές εστίασης και αναψυχής.*
- *Διατήρηση και ανάδειξη των στοιχείων του παραδοσιακού τρόπου ζωής.*
- *Δημιουργία υποδομών παρατήρησης και ερμηνείας της φύσης (π.χ. παρατηρητήρια, κέντρα ενημέρωσης επισκεπτών, μουσεία και ορειβατικά καταφύγια).*

Πίνακας 5.2: Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού σύμφωνα με το ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2009 (ΦΕΚ 1138/Β/2009) και το νέο ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό του 2013 (ΦΕΚ 3155Β/2013)

ΕΕΜΤ	ΕΠΧΣΑΑ 2009	ΕΠΧΣΑΑ 2013	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
(Α) Συνεδριακός-Εκθεσιακός	✓	✓	<u>Νέες κατευθύνσεις:</u> 1. Προωθείται η ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού στις αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές. 2. Μετατροπή κλειστών αθλητικών εγκαταστάσεων μεγάλης κλίμακας (Ολυμπιακές εγκαταστάσεις) σε χώρους συνεδριακών εκδηλώσεων και εκθέσεων
(Β) Αστικός	✓	✓	Το Πλαίσιο δεν αναφέρει συγκεκριμένα αστικά κέντρα που προωθείται κατά προτεραιότητα ο αστικός τουρισμός. <u>Νέες κατευθύνσεις:</u> 1. Υποστήριξη του ρόλου των πόλεων ως αυτόνομων προορισμών τουρισμού σύντομης διάρκειας (city break) 2. Κατασκευή νέων καταλυμάτων υψηλών προδιαγραφών -Απόσυρση απαξιωμένων μονάδων- Επανάχρηση υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος
(Γ) Θαλάσσιος	✓	✓	
(Γ1) Κροναζιέρας		✓	Στο νέο Πλαίσιο δίνονται ειδικότερες κατευθύνσεις
(Γ2) Με σκάφη αναψυχής		✓	Στο νέο Πλαίσιο δίνονται ειδικότερες κατευθύνσεις
(Γ3) Αλιευτικός		✓	Στο νέο Πλαίσιο δίνονται ειδικότερες κατευθύνσεις
(Γ4) Καταδύσεων αναψυχής	✓	✓	<u>Νέες κατευθύνσεις:</u> 1. Για τη χωροθέτηση καταδυτικών πάρκων και υποβρύχιων μουσείων απαιτούνται επαρκής οδική προσβασιμότητα και λιμενική υποδομή σε απόσταση μικρότερη των 10 ν.μ. 2. Ανάπτυξη υποθαλάσσιων μουσείων
(Δ) Πολιτισμικός	✓	✓	
(Δ1) Θρησκευτικός	✓	✓	
(Ε) Αθλητικός	✓	✓	<u>Νέες κατευθύνσεις:</u> 1. Δημιουργία υποδομών αθλητισμού για άτομα με ειδικές ανάγκες. 2. Προώθηση δράσεων εκσυγχρονισμού υφιστάμενων υποδομών
(Ε1) Γκολφ	✓	✓	<u>Νέες κατευθύνσεις:</u> 1. Έχουν προστεθεί νέες περιοχές για εγκαταστάσεις γκολφ: Κως, Π.Ε. Αργολίδας, Λευκάδας, Αιτωλοακαρνανίας και Κεφαλονιάς 2. Δημιουργία δικτύων γηπέδων με στόχο τη δημιουργία "τουριστικών προορισμών γκολφ"
(Ε2) Χιονοδρομικός-δραστηριότητες αναψυχής στον ορεινό χώρο	✓	✓	<u>Νέες κατευθύνσεις:</u> 1. Ρυθμίσεις και κίνητρα για την προσέλκυση επενδυτών τουριστικών και συναφών δραστηριοτήτων στα

			<p>υφιστάμενα χιονοδρομικά κέντρα</p> <p>2. Ρυθμίσεις και κίνητρα για την εγκατάσταση ΑΠΕ σε χιονοδρομικά κέντρα για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών τους</p> <p>3. Διεύρυνση της εποχικότητας της λειτουργίας των χιονοδρομικών κέντρων με ειδικά κίνητρα για την ανάπτυξη αθλητικών ορεινών δραστηριοτήτων και ειδικών αθλητικών δραστηριοτήτων</p> <p>4. Δημιουργία αναρριχητικών πεδίων</p>
(ΣΤ) Ιαματικός και θεραπευτικός	✓	✓	<p><u>Νέες κατευθύνσεις:</u></p> <p>1. Ανάδειξη και χαρακτηρισμός λουτροπόλεων σε περιοχές που διαθέτουν ιαματικούς φυσικούς πόρους και όπου αναπτύσσεται ή δύναται να αναπτυχθεί μια συνολική προσφορά τουριστικών δραστηριοτήτων, προϊόντων και υπηρεσιών επικεντρωμένων στην παροχή υπηρεσιών θερμαλισμού, υγείας, ευεξίας, αποκατάστασης.</p>
(Ζ) Υπαίθρου		✓	Στο ΕΠΧΣΑΑ του 2009 αναφέρεται ως "Τουρισμός Φύσης"
Αγροτουρισμός	✓	✓	<p><u>Νέες κατευθύνσεις:</u></p> <p>1. Κατάστρωση και ενίσχυση διακριτού και ολοκληρωμένου αγροτουριστικού προϊόντος, που περιλαμβάνει διαμονή, διατροφή – εστίαση, παραγωγή και διάθεση προϊόντων της πρωτογενούς παραγωγής ως έχουν ή μετά από μία πρώτη μεταποίηση</p>
Οινοτουρισμός		✓	Αναφέρεται ως διακριτή ΕΕΜΤ ο οινοτουρισμός ωστόσο δε δίνονται ειδικότερες κατευθύνσεις για την οργάνωση και ανάπτυξή του
(Η) Γεωτουρισμός	✓	✓	
(Θ) Άλλες ειδικές-εναλλακτικές μορφές τουρισμού	✓	✓	Το νέο Πλαίσιο αναφέρεται συγκεκριμένα στην προώθηση ψυχαγωγικών και θεματικών πάρκων

Πηγή: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2009, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2013α, Ιδία επεξεργασία

Συνοψίζοντας, αυτό που κρίνεται βαρύνουσας σημασίας και αξίζει να τονιστεί είναι ότι ο βασικός στόχος σχετικά με την προώθηση της ανάπτυξης των ΕΕΜΤ είναι η ανάπτυξη αυτών των μορφών που έχουν κυρίαρχο κίνητρο τη θάλασσα. Δεδομένου, ωστόσο, ότι οι δραστηριότητες αυτές και οι συνοδευτικές τους εγκαταστάσεις αναπτύσσονται στον θαλάσσιο και παράκτιο χώρο, το γεγονός αυτό καθίσταται αντιληπτό ότι επιφέρει περαιτέρω ένταση στους ήδη επιβαρυνμένους τόπους-προορισμούς. Άλλωστε, πρόκειται, για μια ομάδα προϊόντων, η οποία σχετίζεται άμεσα με τον τουρισμό διακοπών και τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό (Κοκκώσης κ. συν., 2011).

Τέλος, ένα πρόσθετο αρνητικό σημείο του Πλαισίου είναι η έλλειψη αναφοράς σε συσχετισμούς και συνδέσεις αυτών των μορφών τουρισμού μεταξύ τους (απλά σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρεται ως κατεύθυνση "σύνδεση του συνεδριακού με άλλες μορφές τουρισμού" κ.λπ.). Στην πράξη όμως έρευνες έχουν αποδείξει ότι οι διάφορες ΕΕΜΤ ασκούνται σε μεγάλο βαθμό ταυτόχρονα από σημαντικό μέρος των τουριστών που τις επιλέγουν.

5.2.2 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Μέχρι σήμερα, αν και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα αποτελεί διαρκή στόχο του αναπτυξιακού προγραμματισμού στην Ελλάδα και επιχειρησιακά προγράμματα, μέτρα/ δράσεις για την τουριστική ανάπτυξη έχουν υλοποιηθεί σε όλες τις Προγραμματικές Περιόδους, η στρατηγική για τον τουρισμό δε διακρίνεται για τη συνέχειά της αλλά και τη συνάφειά της με τη χωροταξική πολιτική που ασκήθηκε διαχρονικά. Αυτό αιτιολογείται σε ένα βαθμό από το γεγονός ότι η τουριστική πολιτική όπως και η χωροταξική πολιτική δεν αποτέλεσαν "ανεπτυγμένες" πολιτικές στη χώρα μας αλλά εντάσσονταν "κάτω από την ομπρέλα" της περιφερειακής/ αναπτυξιακής πολιτικής και ειδικότερα της επενδυτικής πολιτικής.

Ωστόσο, ενώ πλέον διαφαίνεται η βούληση για ισχυροποίηση του τομέα του τουρισμού, αντιθέτως διαβλέπεται η διάθεση για υποβάθμιση του ρόλου του χωροταξικού σχεδιασμού. Ειδικότερα, η δημιουργία αυτόνομου Υπουργείου Τουρισμού αναδεικνύει την πολιτική βούληση για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης Εθνικής Στρατηγικής Ανάπτυξης εντός της οποίας ο τουρισμός έχει κεντρικό ρόλο. Στο παραπάνω πλαίσιο, έχει συνταχθεί το Σχέδιο Κατευθύνσεων Εθνικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής 2014-2020 για τον τομέα του τουρισμού, το οποίο και αποτελεί το βασικό σχέδιο στρατηγικής ανάπτυξης του τομέα του τουρισμού για την περίοδο 2014-2020.

Σύμφωνα με το Σχέδιο Κατευθύνσεων Εθνικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής 2014-2020 για τον τομέα του τουρισμού, ο στρατηγικός προγραμματισμός του Υπουργείου για την περίοδο 2014-2020, επικεντρώνεται στους ακόλουθους στρατηγικούς στόχους (Υπουργείο Τουρισμού, 2013):

1. Αλλαγή του παραδοσιακού μοντέλου "ήλιος- θάλασσα" με παράλληλη χρονική διεύρυνση της τουριστικής περιόδου και αύξηση του ποσοστού τουριστών υψηλού εισοδήματος. Η σχετική τεκμηρίωση αναφέρει ότι ναι μεν το παραδοσιακό μοντέλο ανταποκρίθηκε με ταχύτητα στη ζήτηση και παρουσιάζει ευρύτατη διάχυση, ωστόσο τροφοδοτείται σε διαρκώς αυξανόμενο ποσοστό από την εγχώρια ζήτηση και έχει ολοκληρώσει τον κύκλο του. Επιπλέον, τονίζεται ότι το πλαίσιο δράσης έχει καταστεί πολύ πιο δυναμικό αλλά και απαιτητικό: η θέση του τουρισμού γίνεται ισχυρότερη σε σύγκριση με άλλους τομείς και οι συσχετισμοί μεταξύ νέων και παραδοσιακών αγορών συνεχώς μεταβάλλονται.
2. Εμπλουτισμός του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος και ανάδειξη νέων και ειδικών μορφών τουρισμού (Κρουαζιέρα και Θαλάσσιος, Συνεδριακός, Ιαματικός, Υγείας- Ευεξίας, City- break, κ.ά.).
3. Ανάδειξη της στρατηγικής σχέσης με τους τομείς του πολιτισμού και του περιβάλλοντος και αναβάθμιση και τουριστική αξιοποίηση χώρων αρχαιολογικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος καθώς και ταυτόχρονη ανάδειξη και αξιοποίηση των περιβαλλοντικών πόρων.
4. Διαμόρφωση φιλικού επενδυτικού περιβάλλοντος. Ειδικότερα, αναγνωρίζεται ότι οι μέχρι σήμερα κυρίαρχες παραδοσιακές τουριστικές επενδύσεις ήταν αποσπασματικές, κατά κανόνα χαμηλής ποιότητας και συνεισφοράς στην ανταγωνιστικότητα αλλά και με ελλειπείς θεσμοθετημένες διαδικασίες ελέγχου, ενώ πλέον τονίζεται ότι επιδίωξη είναι η ανάδειξη και υποστήριξη σύνθετων και οργανωμένων τουριστικών επενδύσεων, μέσω της κατάλληλης χωροταξικής πολιτικής, της ενθάρρυνσης και της άρσης των εμποδίων για την ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων (σύνθετα τουριστικά καταλύματα, οργανωμένοι τουριστικοί υποδοχείς), της απλοποίησης διαδικασιών και πλαισίου λειτουργίας, της κατάλληλης στρατηγικής μάρκετινγκ.
5. Υλοποίηση αφενός των στρατηγικής σημασίας για τον τουρισμό έργων υποδομής αφετέρου εκείνων των δικτύων και εδαφικά ολοκληρωμένων συνόλων που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα του τομέα σε περιφερειακή και τοπική κλίμακα.
6. Ανάδειξη του ανθρώπινου δυναμικού σε κύριο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της χώρας στον τομέα, μέσα από τη στοχευμένη εκπαίδευση και κατάρτιση των απασχολουμένων και των επιχειρηματιών και επιτηδευματιών, με τομεακή και χωρική εξειδίκευση.

7. Βελτίωση του υφιστάμενου τουριστικού δυναμικού μέσω παρεμβάσεων για απόσυρση παλαιών και εκσυγχρονισμό υφιστάμενων τουριστικών καταλυμάτων. Παράλληλα, προώθηση όλων των αναγκαίων θεσμικών δράσεων και επενδυτικών παρεμβάσεων που θα οδηγήσουν σε πλήρη αξιοποίηση των ΤΠΕ ως βασικό εργαλείο της διοίκησης και των επιχειρήσεων.
8. Προώθηση των συνεργιών των τουριστικών επιχειρήσεων, τόσο σε κλαδικό επίπεδο (μεταξύ των διαφόρων κλάδων παροχής συμπληρωματικών υπηρεσιών) όσο και μεταξύ ομοειδών επιχειρήσεων (π.χ. συνδεδεμένων, υπεργολαβικών κ.λπ.) και δημιουργία ολοκληρωμένων τουριστικών δικτύων με βάση τη ζήτηση και τους τουριστικούς προορισμούς.

Ακόμα στο Σχέδιο επισημαίνεται ότι στις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους η θέση του τουρισμού ήταν αναντίστοιχη της προγραμματικής ανάδειξης του (στο κείμενο π.χ. του ΕΣΠΑ 2007-13), κυρίως λόγω έλλειψης στρατηγικού σχεδιασμού πέραν των συγκεκριμένων ειδικών παρεμβάσεων. Για το λόγο αυτό προτείνεται στη νέα Προγραμματική Περίοδο για τον Τουρισμό "διακριτός ρόλος στον προγραμματισμό και σχεδιασμό εκείνων των δράσεων και υποδομών που είναι αναγκαίες για να προσαρμόζεται με ευελιξία αλλά και με ορατό στρατηγικό αποτέλεσμα η τουριστική πολιτική της χώρας στις δυναμικές ανάγκες της τουριστικής αγοράς". Ο ρόλος αυτός δύναται να επιτευχθεί είτε μέσω ενός ειδικού Επιχειρησιακού Προγράμματος για τον Τουρισμό είτε δια ειδικών Αξόνων Προτεραιότητας σε άλλα προγράμματα.

Μάλιστα, στους πυλώνες παρέμβασης επί των οποίων συγκροτείται η Στρατηγική Ανάπτυξης του Τουρισμού 2014-20 είναι εμφανής η ανάγκη να προωθηθούν παρεμβάσεις σχετικά με την ανάπτυξη των ΕΕΜΤ, μεταξύ αυτών και του οικοτουρισμού.

Ειδικότερα, οι πυλώνες παρέμβασης με άμεση επίπτωση στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού είναι (Υπουργείο Τουρισμού, 2013):

- *Υποδομές αξιοποίησης και παράλληλης προστασίας των "τουριστικών" φυσικών πόρων:*
Παρεμβάσεις στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος όπως δράσεις ενεργειακής διαχείρισης τουριστικών εγκαταστάσεων και καταλυμάτων, έργα

διαχείρισης αποβλήτων και υδάτινων πόρων σε τουριστικούς προορισμούς, δράσεις περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και κατάρτισης κ.λπ. Παραδείγματα συνεργειών με τον τομέα του περιβάλλοντος είναι το πρόγραμμα δημιουργίας τουριστικών διαδρομών εντός περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, το πρόγραμμα ανάδειξης προορισμών με δραστηριότητες σχετικές με το περιβάλλον. Ανάπτυξη πράσινων υποδομών, επιδοτήσεις και επιχορηγήσεις σε δράσεις για την προστασία του περιβάλλοντος με τη δημιουργία ήπιας μορφής έργων υποδομής και την αξιοποίηση των εναλλακτικών μορφών ενέργειας.

- *Δράσεις ενίσχυσης των επιχειρήσεων:*

Στοχευμένη ενίσχυση των τουριστικών επενδύσεων μέσω του Αναπτυξιακού Νόμου, με στόχο την επέκταση, τη διεύρυνση και την αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος. Οι ενισχύσεις αυτές προβλέπεται να περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και επενδυτικά σχέδια για ανάπτυξη του τουρισμού φύσης-οικοτουρισμού.

- *Δράσεις ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού:*

Καινοτόμα προγράμματα κατάρτισης που ενσωματώνουν νέες μεθόδους εκμάθησης και απαιτούμενες δεξιότητες για τις όλο και υψηλότερες απαιτήσεις φιλοξενίας, ιδιαίτερα όσον αφορά τις ΕΕΜΤ. Επισημαίνεται ότι η εκπαίδευση και η ερμηνεία είναι βασικοί πυλώνες της οικοτουριστικής ανάπτυξης.

- *Υποδομές και Δράσεις ενίσχυσης δικτύων για τις Ειδικές Μορφές Τουρισμού.*

Δράσεις συγκρότησης και λειτουργίας δικτύων (clustering) με στόχο τη διασύνδεση υπηρεσιών και τη δημιουργία ολοκληρωμένων τουριστικών πακέτων. Ωστόσο, σύμφωνα με το Σχέδιο, η έμφαση θα δοθεί αρχικά στις ειδικές μορφές του θαλάσσιου, επαγγελματικού, αθλητικού, υγείας- ευεξίας τουρισμού και όχι στον οικοτουρισμό.

- *Χωρικά ολοκληρωμένες παρεμβάσεις υποδομών και δράσεων:*

Σε αυτές περιλαμβάνονται υποδομές οικοτουριστικής ανάπτυξης, επιλεγμένες τουριστικές διαδρομές, ανάδειξη τοπικού τουριστικού αποθέματος κ.λπ.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ο βαθμός συνάφειας της διατυπωμένης χωροταξικής πολιτικής για τον τουρισμό μέσα από το νέο ΕΠΧΣΑΑ με την αναπτυξιακή πολιτική

για τον τουρισμό, όπως αυτή εμφανίζεται στο Σχέδιο Κατευθύνσεων Εθνικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής 2014-2020.

Αυτό που διαπιστώνεται είναι ο σημαντικός βαθμός συνάφειας, γεγονός που αποδεικνύει την ενσωμάτωση στο χωρικό σχεδιασμό των αναπτυξιακών προγραμμάτων. Δηλαδή, για πρώτη φορά ορίζεται μέσα από το νέο Πλαίσιο ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός ενσωματώνει (όχι απλώς λαμβάνει υπόψη και μετά από κρίση υιοθετεί ή απορρίπτει) τις επιταγές του αναπτυξιακού προγραμματισμού.

περιβάλλοντος												
Διεύρυνση φάσματος προσφερόμενων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών	+	(+)	(+)	++	++	++	++	++	++	++	++	++
Τουριστική αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του δημοσίου	(+)	-	(+)	-	++	++	-	-	++	++	-	-
Ανάπτυξη και οργάνωση του εθνικού χώρου για τον τομέα του τουρισμού λαμβάνοντας υπόψη όσα προβλέπονται για άλλους τομείς ή κλάδους παραγωγικών δραστηριοτήτων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2013α, Υπουργείο Τουρισμού 2013, Ιδία επεξεργασία

Επεξήγηση συμβόλων

-	Καμία/ ασήμαντη συνάφεια
(+)	Έμμεση συνάφεια
+	Άμεση συνάφεια
++	Άμεση και σημαντική συνάφεια

5.2.3 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ "ΠΛΗΡΟΤΗΤΑΣ" ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Ως προς το ζήτημα της “πληρότητας” όσον αφορά την προσέγγιση του Πλαισίου για τη χωρική οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας, ένα βασικό πρόβλημα εντοπίζεται στη μη εναρμόνιση των κατευθύνσεων που το ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό προτείνει με τα υπόλοιπα Πλαίσια και Σχέδια.

Ειδικότερα, πρέπει να προωθηθεί η εναρμόνιση τόσο των εγκεκριμένων ήδη από το 2003 ΠΠΧΣΑΑ όσο και των υπολοίπων ΕΠΧΣΑΑ με τις κατευθύνσεις του Ειδικού Πλαισίου για τον τουρισμό, στα σχετικά με τον τουριστικό τομέα ζητήματα. Σήμερα μεταξύ των χωροταξικών πλαισίων παρατηρούνται αναντιστοιχίες και ακυρώσεις με αποτέλεσμα να επικρατεί σύγχυση στις κατευθύνσεις που δίνονται για την οργάνωση του ελληνικού χώρου. Οι αναντιστοιχίες έχουν την αφετηρία τους σε θέματα ορολογίας (π.χ. οι "αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές" του ΕΠΧΣΑΑ στα ΠΠΧΣΑΑ συνήθως αναφέρονται ως "περιοχές εντατικής τουριστικής ανάπτυξης" ή "κορεσμένες τουριστικά περιοχές") αφορούν όμως και θέματα ουσίας καθώς οι κατηγορίες περιοχών του ΕΠΧΣΑΑ δε ταυτίζονται χωρικά με αυτές που προσδιορίζουν τα ΠΠΧΣΑΑ. Συνεπώς, τα Περιφερειακά Πλαίσια, στη σημερινή τους μορφή, αδυνατούν να εξειδικεύσουν στο επίπεδο της περιφέρειας τις κατευθύνσεις σχετικά με τη χωροθέτηση του τομέα του τουρισμού από το εθνικό επίπεδο, όπως ο ν.2742/99 ορίζει.

Αντίστοιχα, απαιτείται η εναρμόνιση των Ρυθμιστικών Σχεδίων Αθήνας και Θεσσαλονίκης, των ΓΠΣ/ ΣΧΟΟΑΠ με τις κατευθύνσεις του ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό. Σημειώνεται μάλιστα ότι με τις μεγάλες καθυστερήσεις στην πρόοδο των ΓΠΣ/ ΣΧΟΟΑΠ το νέο Πλαίσιο έχει προηγηθεί χρονικά και επιβάλλει τουριστικές αναπτύξεις χωρίς να συναντάται με την αναγκαία σε τοπικό περιφερειακό επίπεδο πολεοδομική νομοθεσία (Αυγερινού- Κολώνια, 2011).

Με την ευκαιρία της επικείμενης αναθεώρησης των Περιφερειακών Πλαισίων και των Ρυθμιστικών Σχεδίων εκτιμάται ότι θα ήταν χρήσιμο να προκύψει λεπτομερέστερη οριοθέτηση των ζωνών από τα υποκείμενα Πλαίσια- Σχέδια και σε κάθε περίπτωση

ομοιογενοποίηση της χρησιμοποιούμενης ορολογίας, των ορίων και των κατευθύνσεων ανά κατηγορία χώρου ώστε να αρθούν τα όποια προβλήματα εφαρμογής και ερμηνείας.

Ένα δεύτερο τρωτό σημείο της "πληρότητας" που έχει να κάνει με το θεσμικό πλαίσιο αφορά το Πρόγραμμα Δράσης του Πλαισίου. Το Πρόγραμμα Δράσης περιλαμβάνει βέβαια τα μέτρα, όπως τα παραπάνω σχετικά με την εναρμόνιση, ως άμεσης προτεραιότητας για την εφαρμογή των βασικών κατευθύνσεων του Ειδικού Πλαισίου, ωστόσο και εδώ ανακύπτει άλλο ένα ζήτημα πληρότητας- ασυμβατότητας με το θεσμικό πλαίσιο, καθώς δεν περιλαμβάνει το κόστος αλλά και το χρονοδιάγραμμα εκτέλεσης των αναγκαίων μέτρων/ δράσεων, όπως όφειλε σύμφωνα με το ν.2742/99. Σαφώς, η διάκριση σε μέτρα και δράσεις θεσμικού χαρακτήρα και διοικητικού-οργανωτικού χαρακτήρα άμεσης και δεύτερης χρονικά προτεραιότητας είναι προς τη σωστή κατεύθυνση αλλά αυτή η υποτυπώδης ιεράρχηση προτεραιοτήτων δεν επαρκεί.

Τέλος, σχετικά με τους οργανωμένους υποδοχείς του τουρισμού και τα σύνθετα τουριστικά καταλύματα πέρα από τη δυνατότητα που δίνει, όπως προαναφέρθηκε, χωροθέτησης αυτών σχεδόν σε κάθε κατηγορία χώρου, δεν προσδιορίζει με σαφώς ορισμένα κριτήρια μια ευρύτερη περιοχή αναζήτησης κατά προτεραιότητα του υποδοχέα, ένα εύρος του μεγέθους τους κ.λπ. Για παράδειγμα, το ΕΠΧΣΑΑ για τη βιομηχανία μετά από μελέτη διαπίστωσε και προτείνει μια ενδεικτική εκτίμηση των απαιτούμενων εκτάσεων για οργανωμένους υποδοχείς της βιομηχανίας π.χ. στην Περιφέρεια Αττικής οι ανάγκες δημιουργίας νέων υποδοχέων εκτιμώνται σε 7.500 στρέμματα εκ των οποίων οι 22-26 θα είναι μικροί (100 στρ. περίπου), 4-6 μεσαίοι (300 στρ. περίπου) και 3-4 μεγάλοι (1.000 στρ. και άνω). Η μεγάλη ελευθερία στην επιλογή του επενδυτή για χωροθέτηση ενός σύνθετου τουριστικού καταλύματος αφήνει και μεγάλα περιθώρια για επιβάρυνση των περιοχών εντατικής τουριστικής ανάπτυξης, περιοχών που έχουν υπερβεί τα όρια της φέρουσας ικανότητάς τους κ.λπ.

Ενώ, λοιπόν, το ζήτημα της οργανωμένης χωροθέτησης αναντίρρητα είναι σημαντικό για τη μείωση των ενδεχόμενων αρνητικών επιπτώσεων που μπορεί να προέλθουν από την απρογραμματίστη χωροθέτηση τουριστικών αναπτύξεων, καθώς και για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του κλάδου, εκτιμάται, ότι το Ειδικό Πλαίσιο δεν περιλαμβάνει σχετικές κατευθύνσεις που να διαμορφώνουν ένα σαφές πλαίσιο κατευθύνσεων για τους οργανωμένους χωρικούς υποδοχείς. Μια επαναπροσέγγιση του

ζήτηματος θα πρέπει να προσδιορίσει κριτήρια χωροθέτησης και χωρικές προτεραιότητες και όχι μόνο απλές αναφορές ως προς τη δυνατότητα υλοποίησης οργανωμένων χωρικών υποδοχέων ανά κατηγορία περιοχών του εθνικού χώρου.

5.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τελικά, ως προς την προβληματική που αναπτύσσει το Ειδικό Πλαίσιο για το ζήτημα της χωρικής οργάνωσης του τουρισμού, είναι ξεκάθαρο ότι αυτό δεν προτείνει μετατροπή του κυρίαρχου προτύπου τουριστικής ανάπτυξης αλλά ενίσχυση των σημερινών τάσεων. Ακόμα και όσον αφορά τις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού ουσιαστικά προωθεί αυτές που ενισχύουν τους υφιστάμενους δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς και το κυρίαρχο τουριστικό προϊόν της χώρας "ήλιος-θάλασσα" (π.χ. θαλάσσιος τουρισμός) και όχι την ανάπτυξη του τουρισμού που βασίζεται στη φυσική και την πολιτιστική κληρονομιά σε μη παραδοσιακούς τουριστικούς προορισμούς, υπό όρους και προϋποθέσεις.

Σχετικά με τον οικοτουρισμό, αλλά και γενικότερα και με άλλες μορφές που η χώρα έχει τα εγγενή πλεονεκτήματα να αναπτύξει, διαπιστώνεται ότι το Πλαίσιο δεν προτείνει καμία επί της ουσίας πρόταση οργάνωσής τους. Το ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό υιοθετεί τη λογική της απλής καταγραφής, και μάλιστα ενδεικτικής, ορισμένων ΕΕΜΤ, ενώ οι κατευθύνσεις που δίνει για την ανάπτυξη και οργάνωσή τους στην Ελλάδα είναι κυρίως τύπου "ευχολογίου".

Ωστόσο, δεδομένου ότι οι ΕΕΜΤ

- καταλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερο τμήμα της τουριστικής ζήτησης,
- χαρακτηρίζονται από δυναμικότητα,
- υπόκεινται σε διαφορετικές "ειδικές συνθήκες", οι οποίες καθορίζουν τη χωρική τους διάσταση,
- ακολουθούν διαφορετικά πρότυπα χωρικής οργάνωσης (π.χ. ο συνεδριακός τουρισμός είναι κυρίως σημειακός και συνδέεται με πόλους ανάπτυξης), ο οικοτουρισμός συνδέεται άρρηκτα με τις περιοχές με αξιόλογο περιβαλλοντικό απόθεμα κ.λπ.),

το Ειδικό Πλαίσιο έπρεπε να προβλέπει τη χωρική οργάνωση αυτών των μορφών αναφορικά με τα χαρακτηριστικά της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης, τα συγκοινωνιακά δίκτυα, τις ειδικές κατηγορίες χώρου και τις κατηγορίες περιοχών όπως αυτές έχουν προσεγγιστεί στη βάση συγκεκριμένων κριτηρίων (ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές, αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές κ.λπ.). Στο παραπάνω πλαίσιο, εφικτή θα ήταν και η δημιουργία των αντίστοιχων θεματικών χαρτών, οι οποίοι σήμερα λείπουν από το Πλαίσιο.

Ο στόχος, λοιπόν, του χωροταξικού σχεδιασμού κινείται με κατεύθυνση υλοποίησης τη χρονική διεύρυνση του φαινομένου ("άμβλυνση της εποχικότητας του τουρισμού της χώρας") με την αξιοποίηση συγκεκριμένων ειδικών μορφών τουρισμού και με έμφαση στην προώθηση τουριστικών καταλυμάτων υψηλής ποιότητας ("σύνθετα τουριστικά καταλύματα"). Η κατεύθυνση της χωρικής διεύρυνσης, δηλαδή ο στόχος "της ενίσχυσης των λιγότερο τουριστικά ανεπτυγμένων περιοχών" υπολείπεται σημαντικά.

Συνοψίζοντας, παρά το γεγονός ότι το νέο Πλαίσιο εμφανίζει ορισμένες αξιόλογες βελτιώσεις (αύξηση ορίων αρτιότητας, περιορισμός εκτός σχεδίου δόμησης, ενίσχυση ορισμένων ειδικών μορφών τουρισμού κ.λπ.), η ενσωμάτωση κατευθύνσεων που επιτάσσει ο αναπτυξιακός σχεδιασμός της χώρας με στόχο την εντατικοποίηση της τουριστικής ανάπτυξης δεν επιτρέπουν στο χωρικό σχεδιασμό να υπηρετήσει το στόχο της μετάβασης σε έναν ποιοτικό, διαφοροποιημένο και πολυθεματικό τουρισμό. Έτσι, στην παρούσα συγκυρία της κρίσης, ενώ κρίνεται επιτακτική η ανάγκη, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, ο χωρικός σχεδιασμός για τον τουρισμό να παρέχει ένα πρότυπο χωρικής οργάνωσης της δραστηριότητας με στόχο την εδαφική, κοινωνική και οικονομική συνοχή, το νέο πλαίσιο εξακολουθεί να είναι προσανατολισμένο στην οικονομική μεγέθυνση του τουρισμού.

Τέλος, επισημαίνεται ότι λείπει από το σχεδιασμό η έμφαση στον τόπο και τις ιδιαιτερότητές του και από τη στιγμή που το Πλαίσιο δεν έχει ενσωματώσει τις ιδιαιτερότητες του κάθε τόπου, ουσιαστική συνεισφορά στην προώθηση της αειφόρου και ισόρροπης ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας δεν φαίνεται να επιτυγχάνεται.

6. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Εισαγωγή

Μετά την προσέγγιση σε προηγούμενα κεφάλαια της χωρικής οργάνωσης του τουρισμού και του χωροταξικού σχεδιασμού του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο όπου διαγράφηκε το ευρύτερο πλαίσιο ένταξης του οικοτουρισμού, στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται οι κύριες παράμετροι που διαμορφώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης και οργάνωσης του οικοτουρισμού στην Ελλάδα. Αυτές επικεντρώνονται:

- Στα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής ζήτησης (χωρική και χρονική κατανομή, δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των οικοτουριστών, κίνητρα για οικοτουρισμό κ.λπ.).
- Στα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής προσφοράς- οικοτουριστικού προϊόντος (περιβαλλοντικοί πόροι, τουριστικές δραστηριότητες που συναρτώνται με τους πόρους και μορφές οικοτουρισμού που αναπτύσσονται, υπηρεσίες, υποδομές κ.λπ.).
- Στα χαρακτηριστικά της οργάνωσης και διαχείρισης του οικοτουρισμού (ειδική περιβαλλοντική μελέτη, ΚΥΑ/ΠΔ χαρακτηρισμού και οριοθέτησης της προστατευόμενης περιοχής, σχέδιο διαχείρισης).
- Στους φορείς που εμπλέκονται στη διαδικασία της οικοτουριστικής ανάπτυξης.
- Στις τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.

Η μεθοδολογική προσέγγιση αυτού του κεφαλαίου περιλαμβάνει έρευνα βιβλιογραφίας και έρευνα πεδίου. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της αναγνώρισης της σχετικής με την οικοτουριστική ανάπτυξη ζήτηση και προσφορά, αναζητήθηκαν πληροφορίες και αξιοποιήθηκαν γνώσεις από προηγούμενες μελέτες, έρευνες, σχέδια/ προγράμματα για τον οικοτουρισμό, με σημαντικότερες τις παρακάτω:

- Η μελέτη με τίτλο "Σχεδιασμός Δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού" (2000), που εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Τουρισμός- Πολιτισμός" του Υπουργείου Ανάπτυξης και ανατέθηκε από τον ΕΟΤ/ Υπουργείο Ανάπτυξης στο Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς).
- Το εγχειρίδιο με τίτλο "Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές" (2003), που ανατέθηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων στο Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς) και συντάχθηκε από την Ελένη Σβορώνου.

- Η μελέτη με τίτλο "Εθνικός Σχεδιασμός για τον Οικοτουρισμό (Master Plan)" (2004), που εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Ανταγωνιστικότητα" του Υπουργείου Ανάπτυξης και πραγματοποιήθηκε από την εταιρία Αγροτουριστική Α.Ε.
- Η μελέτη με τίτλο "Ελληνικοί Υγρότοποι Ραμσάρ: Αξιολόγηση Προστασίας και Διαχείρισης" (2009), που εκπονήθηκε από το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς), την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία και την Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού.

Όσον αφορά το σχεδιασμό του οικοτουρισμού, τους φορείς που εμπλέκονται στη διαδικασία της οικοτουριστικής ανάπτυξης και τις τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό, και επειδή απουσιάζουν έρευνες ή/και μελέτες με αντικείμενο τα παραπάνω, μετά τη διερεύνηση του θεωρητικού πλαισίου μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης απαραίτητη κρίθηκε η συμπλήρωση της γνώσης σχετικά με το ερευνητικό πρόβλημα μέσω πρωτογενούς έρευνας (έρευνας πεδίου)³⁹.

Στη βάση του συγκεκριμένου μεθοδολογικού πλαισίου επιτυγχάνεται η ολοκληρωμένη, κατά το δυνατόν, αναγνώριση, ερμηνεία και αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης του οικοτουρισμού στην Ελλάδα. Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα των προηγούμενων ερευνών/ μελετών κ.λπ. και εντάσσοντάς τα σε ένα ενιαίο πλαίσιο υπό το πρίσμα της χωρικής προσέγγισης, η παρούσα έρευνα έρχεται σε συνέχεια των παραπάνω βημάτων. Έτσι, αφενός παρέχει μια πλήρη, επικαιροποιημένη και ακριβή πληροφόρηση για το ζήτημα της χωρικής οργάνωσης του οικοτουρισμού στην Ελλάδα και αφετέρου δημιουργεί νέες υποθέσεις εργασίας και ιεραρχεί προτεραιότητες για περαιτέρω αναζήτηση.

6.1 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Όπως αναφέρθηκε στο θεωρητικό κομμάτι σχετικά με την τουριστική ζήτηση, υπάρχει μεγάλη δυσκολία στο να απομονωθεί ο αριθμός των οικοτουριστών (ως διακριτό τμήμα της αγοράς), ακριβώς επειδή πρώτιστα υπάρχουν διαφωνίες ως προς τους παράγοντες που προσδιορίζουν τον οικοτουρισμό *per se*. Ωστόσο, ο προσδιορισμός της ζήτησης για

³⁹ Η μεθοδολογία της έρευνας περιγράφεται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 1.

οικοτουριστικές δραστηριότητες είναι ιδιαίτερης σημασίας για τους ακόλουθους λόγους:

- Προκειμένου να οριστεί το μέγιστο αποδεκτό επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης σε μια περιοχή (φέρουσα ικανότητα της περιοχής).
- Για να εξασφαλιστούν οι απαραίτητες ανωδομές και υποδομές (τουριστικά καταλύματα, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής π.χ. μονοπάτια, παρατηρητήρια κ.λπ.), οι οποίες ακολουθούν συνήθως τις τάσεις της ζήτησης.
- Για να προσεγγιστεί η συμβολή της οικοτουριστικής δραστηριότητας καταρχήν στα οικονομικά οφέλη των τοπικών κοινωνιών αλλά σε επόμενο στάδιο και στην οικονομία της χώρας.

Πέραν τούτου, όπως διαπιστώνεται και στο επόμενο κεφάλαιο, προκειμένου να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για τη ζήτηση ενός οικοτουριστικού προορισμού, δεν αρκεί να μετρηθεί ο αριθμός των αφίξεων σε αυτόν τον προορισμό αλλά η σύνδεση του με το κυρίαρχο κίνητρο του επισκέπτη- τουρίστα, με τις αρχές που αυτός υιοθετεί κατά τη διάρκεια παραμονής του στο χώρο υποδοχής και γενικότερα με τη φιλοσοφία και αντίληψή του για τις προστατευόμενες περιοχές της υπό μελέτη περιοχής.

Επίσημως καταγεγραμμένα στατιστικά στοιχεία για τη ζήτηση για οικοτουρισμό στην Ελλάδα δεν υπάρχουν. Από τις έρευνες του Ευρωβαρόμετρου για τον τουρισμό στην Ευρώπη τα αποτελέσματα είναι ενθαρρυντικά καθώς, όπως παρουσιάστηκαν αναλυτικά στο Κεφάλαιο 3, διαπιστώνεται το αυξανόμενο ενδιαφέρον για το περιβάλλον. Ειδικότερα, η φύση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους λόγους σήμερα που ο Ευρωπαίος κάνει διακοπές (18%), ενώ ως κυρίαρχος λόγος αναγνωρίζεται η ξεκούραση/ αναψυχή (48%).

Σύμφωνα με μελέτη του WWF Ελλάς (2000), σχετικά με το ελληνικό οικοτουριστικό κοινό αναφέρεται ότι αυτό σταδιακά αυξάνεται, αλλά σε μικρότερο ποσοστό από αυτό του μαζικού τουρισμού. Αυτό αιτιολογείται ότι συμβαίνει καθώς το προφίλ των ελληνικών διακοπών αλλάζει -οι διακοπές γίνονται περισσότερες φορές το χρόνο και είναι μικρότερης διάρκειας- και ο οικολογικός τουρισμός συμπεριλαμβάνεται όλο και περισσότερο στο ετήσιο πρόγραμμα διακοπών των Ελλήνων. Επίσης, η ζήτηση για

ελληνικούς οικοτουριστικούς προορισμούς από αλλοδαπούς τουρίστες κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Ειδικότερα, η μελέτη αναφέρει:

Ο οικοτουρισμός στη χώρα μας ταυτίζεται συνήθως με τις χειμερινές ή ανοιξιάτικες διακοπές σε ορεινά κυρίως οικοσυστήματα. Λόγω της σύνδεσης του μαζικού τουρισμού με τους παραθαλάσσιους προορισμούς και με την καλοκαιρινή περίοδο, οι όποιες οικοτουριστικές δραστηριότητες σε νησιωτικές περιοχές το καλοκαίρι αποτελούν μεμονωμένες περιπτώσεις. Η διάρκεια οικοτουριστικών εκδρομών εκτιμάται ότι κυμαίνεται συνήθως από μία έως οκτώ μέρες. Η επίσκεψη σε οικολογικά ενδιαφέρουσες περιοχές δε συνδυάζεται απαραίτητα με παραμονή σ' αυτές. Οι κυριότερες κατηγορίες επισκεπτών είναι οι ακόλουθες: Μαθητές σχολείων που συμμετέχουν σε εκδρομές στα πλαίσια του μαθήματος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, ενήλικες που συμμετέχουν σε οργανωμένες από τουριστικά πρακτορεία εκδρομές για ολιγομελείς ομάδες, μέλη ορειβατικών-φυσιολατρικών συλλόγων, Έλληνες που ταξιδεύουν ατομικά, αλλοδαποί και Έλληνες φυσιολάτρες με ειδικό ενδιαφέρον για τη φύση. Η τελευταία αυτή κατηγορία αποτελεί μειοψηφία. Επίσης, αυξανόμενη ζήτηση παρουσιάζεται για το θεσμό των κατασκηνώσεων εθελοντικής εργασίας στη φύση, που οργανώνονται από διάφορους φορείς και απευθύνονται σε νέους, καθώς και για εκδρομές δραστηριοποίησης στη φύση που οργανώνονται από το υφυπουργείο Νέας Γενιάς. Το ελληνικό οικοτουριστικό κοινό, αποτελείται κυρίως από κατοίκους αστικών κέντρων. (σελ.61)

Τα συμπεράσματα από την προαναφερθείσα μελέτη επιβεβαιώνονται σε ένα βαθμό από την έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας διδακτορικής διατριβής. Από την έρευνα πεδίου και κυρίως μέσω των συνεντεύξεων σε φορείς του οικοτουρισμού (δημόσιους, επαγγελματικούς κ.λπ.) και σε ειδικούς (experts) του τουρισμού διαπιστώθηκε ότι η ζήτηση για οικοτουρισμό στην Ελλάδα παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα, σε σύγκριση με τη ζήτηση για τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό διακοπών, ωστόσο εκδηλώνει μικρή μεν εντούτοις αυξητική τάση.

Διαπιστώσεις από την έρευνα πεδίου σε φορείς του οικοτουρισμού και σε ειδικούς του τουρισμού για την οικοτουριστική ζήτηση

Η ζήτηση στους οικοτουριστικούς προορισμούς της χώρας μας συντίθεται από δύο βασικές ομάδες:

α) Τους ημεδαπούς τουρίστες, οι οποίοι αποτελούν "τη μερίδα του λέοντος". Επιλέγουν αυτούς τους προορισμούς κυρίως από φθινόπωρο μέχρι άνοιξη, στο πλαίσιο της ικανοποίησης των αναγκών τους για περισσότερες διακοπές. Προτιμούν τόπους που συνδυάζουν ένα εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον με πολιτιστική κληρονομιά, χωρίς αυτή η επιλογή τους να συνοδεύεται απαραίτητα από οικοτουριστική συνείδηση.

β) Τους αλλοδαπούς τουρίστες, οι οποίοι επιλέγουν αυτές τις περιοχές με κυρίαρχο κίνητρο τη γνωριμία ή/ και τη μελέτη του φυσικού περιβάλλοντος, έχοντας απόλυτη γνώση και συνείδηση του οικοτουρισμού.

Λαμβάνοντας υπόψη τις διάφορες κατηγοριοποιήσεις που έχουν αναπτυχθεί για τους οικοτουρίστες, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι:

α) Οι ημεδαποί τουρίστες ανήκουν κυρίως στις κατηγορίες "ήπιοι" και "περιστασιακοί", δηλαδή από ανθρώπους που επιθυμούν κυρίως την απόλαυση της φύσης μέχρι αυτούς που βιώνουν τη φύση περιστασιακά, ως μέρος ενός ευρύτερου ταξιδιού.

β) Οι αλλοδαποί τουρίστες αντιθέτως ανήκουν κυρίως στην κατηγορία "τουρίστες αφοσιωμένοι στη φύση", δηλαδή άνθρωποι που πραγματοποιούν ταξίδια με στόχο να γνωρίσουν προστατευόμενες φυσικές περιοχές και που ακόμα επιθυμούν να κατανοήσουν τη φυσική και πολιτιστική αξία κάθε τόπου.

Η πρώτη ομάδα τουριστών διαπιστώνεται ότι έχει πληγεί από την οικονομική κρίση και έχει περιορίσει σημαντικά τα ταξίδια σε αυτούς τους προορισμούς, ενώ η δεύτερη όχι. Απεναντίας, όσο αναγνωρίζονται αυτοί οι πόροι της Ελλάδας από το ευρύτερο οικοτουριστικό κοινό του εξωτερικού τόσο αυξάνεται ο αριθμός των οικοτουριστών που τις επισκέπτονται. Συνεπώς, με τις κατάλληλες πολιτικές επιλογές και το σχεδιασμό η δυνητική ζήτηση είναι σημαντική με μεγάλα περιθώρια ανάπτυξης.

Σαφώς για την καταγραφή της πραγματικής και της δυνητικής ή "συγκαλυμμένης" ζήτησης για οικοτουρισμό στην Ελλάδα, απαιτείται εκτεταμένη έρευνα αγοράς προσανατολισμένη αποκλειστικά στον οικοτουρισμό, αφού προηγουμένως αυτός προσδιοριστεί. Επίσης, η προσέγγιση της οικοτουριστικής ζήτησης, ακριβώς για να ανταποκρίνεται και στους στόχους που αναφέρθηκαν στην αρχή αυτής της ενότητας (π.χ. συμβολή στον προσδιορισμό της φέρουσας ικανότητας κ.λπ.) επιβάλλει και την ενεργοποίηση ενός μηχανισμού συστηματικής συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών για τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά της τουριστικής κίνησης των περιοχών που παρουσιάζουν οικολογικό ενδιαφέρον. Σε χώρες όπου ο οικοτουρισμός παρουσιάζει μεγάλη ανάπτυξη τέτοιοι μηχανισμοί έχουν εδώ και χρόνια αναπτυχθεί (π.χ. στο Νεπάλ από τη δεκαετία του 1980 μέχρι το 2000 η αύξηση του

τουρισμού φύσης ανήρθε στο 255%, στις ΗΠΑ παρατηρήθηκε αύξηση ύψους 157% στα άτομα που ασχολούνται με την παρατήρηση πουλιών κ.λπ.) (WWF Ελλάς, 2000).

Αναγνωρίζοντας τις παραπάνω αδυναμίες στον προσδιορισμό της οικοτουριστικής ζήτησης, η έρευνα, επιδιώκοντας να προσεγγίσει μια περισσότερο σαφή εικόνα της πραγματικής ζήτησης για τις προστατευόμενες περιοχές της χώρας, απευθύνθηκε στα κέντρα πληροφόρησης που λειτουργούν υπό την ευθύνη των φορέων διαχείρισης στους περισσότερους οικοτουριστικούς προορισμούς (Εθνικό Πάρκο Λίμνης Κερκίνης, Εθνικό Πάρκο Πρεσπών, Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς, Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου κ.λπ.).

Σημειώνεται ότι τα κέντρα πληροφόρησης είναι από τις σημαντικότερες οικοτουριστικές υποδομές, αναγκαίες για την οικοτουριστική ανάπτυξη. Οι επισκέπτες των κέντρων είναι στην πλειοψηφία τους άτομα με ενδιαφέρον για τις προστατευόμενες περιοχές και συνεπώς από αυτήν την άποψη θα μπορούσαν να θεωρηθούν οικοτουρίστες. Επιπλέον, στα κέντρα πληροφόρησης συνήθως γίνεται συστηματική καταγραφή της κίνησης και του προφίλ των επισκεπτών. Ωστόσο, ούτε αξιοποιώντας αυτήν τη πηγή πληροφορίας δύναται να προσδιοριστεί με ακρίβεια η οικοτουριστική ζήτηση για διάφορους λόγους, οι οποίοι στην πορεία της έρευνας αναδεικνύονται (π.χ. τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν τη μεγάλη ομάδα των σχολείων και μαθητών που επισκέπτονται την περιοχή και όχι αποκλειστικά τους τουρίστες, αναφέρονται και σε εκδρομείς κ.λπ.).

6.2 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Η Ελλάδα διαθέτει μεγάλη ποικιλομορφία, ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα περιβαλλοντικών πόρων, οι οποίοι διαφοροποιούνται χωρικά και δύναται να υποστηρίξουν την οικοτουριστική δραστηριότητα καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Βασικά στοιχεία που συνθέτουν την οικοτουριστική προσφορά κάθε περιοχής είναι:

- Η οικολογική της αξία: η μοναδικότητα του κάθε τοπίου, η σπανιότητα της πανίδας/ χλωρίδας, η σπουδαιότητα των οικοτόπων κ.ά.
- Ο συνδυασμός με την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά του τόπου, υλική και άυλη.
- Η υφιστάμενη τουριστική ανωδομή και υποδομή.

Γενικά, το οικοτουριστικό προϊόν στην Ελλάδα θα μπορούσε ως προς το φυσικό περιβάλλον να διαχωριστεί σε τρεις κατηγορίες περιοχών:

- *Τις ορεινές περιοχές.* Οι εθνικοί δρυμοί αποτέλεσαν τους πρώτους τόπους εξερεύνησης και επαφής με τη φύση και το ελληνικό τοπίο. Με κυρίαρχο κίνητρο τη φυσιολατρία επιλέγονται οι ορεινοί όγκοι για διάφορους τύπους ορειβασίας, διαδρομές, περιήγηση και συναφείς δραστηριότητες. Όπως παρουσιάζεται στη συνέχεια, ο Εθνικός Δρυμός Ολύμπου προσελκύει κάθε χρόνο επισκέπτες που ξεπερνούν τις 100.000, οι επισκέπτες του Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς το 2011 ξεπέρασαν τις 130.000 κ.λπ.
- *Τους υγρότοπους.* Οι υγρότοποι αποτελούν μοναδικά οικοσυστήματα, με σπουδαία σημασία για τα είδη της ορνιθοπανίδας, καθώς αποτελούν σταθμούς ξεκούρασης, καταφυγίου και τροφής, τόπους διαχείμασης και αναπαραγωγής (WWF Ελλάς, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία & Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, 2009). Στην Ελλάδα έντεκα μεγάλοι ελληνικοί υγρότοποι έχουν αναγνωρισθεί ως "Διεθνούς Σημασίας" (υγρότοποι Ramsar) για τη διατήρηση απειλούμενων ειδών αλλά και σημαντικών πληθυσμών, ιδιαίτερα πουλιών. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα ανάπτυξης οικοτουρισμού που σχετίζεται με την παρατήρηση πουλιών στη Λέσβο, κυρίως γύρω από τον κόλπο της Καλλονής και τις αλυκές της. Όπως αναφέρει η Βαγιάννη στην έρευνά της (2008):

Διάφορα τουριστικά πρακτορεία της Αγγλίας και της Ολλανδίας οργανώνουν ταξίδια στη Λέσβο για παρατήρηση πουλιών. Πρόκειται για ταξίδια 7-9 ημερών συνήθως, όπου η αποκλειστική δραστηριότητα των τουριστών είναι η παρατήρηση και η φωτογράφιση των πουλιών, πολλά από τα οποία είναι εξαιρετικά σπάνια. Χωρίς πρακτικά καμιά υποδομή ή οργάνωση και ελάχιστη εμπλοκή τοπικών φορέων και επιχειρήσεων, αλλά κυρίως με πρωτοβουλία ενός Άγγλου ορνιθολόγου που στηρίχθηκε από έναν τοπικό επιχειρηματία, ξεκίνησε να έρχεται στη Λέσβο ένας σημαντικός αριθμός τουριστών που έχουν ειδικό ενδιαφέρον την παρακολούθηση των πουλιών. Οι άνθρωποι αυτοί δραστηριοποιήθηκαν στην περιοχή, τη διαφήμισαν και εξέδωσαν τουριστικούς οδηγούς γι' αυτήν και βιβλία ("Birding in Lesbos" και "Birding on the Greek Island of Lesbos", από τον Richard Brooks). (σελ.215)

- *Τις νησιωτικές περιοχές.* Οι περιοχές αυτές αποτελούν τον κυρίαρχο σήμερα πόλο έλξης για τους ημεδαπούς και αλλοδαπούς τουρίστες και για το λόγο αυτό αποτελούν και τις περιοχές με τη μεγαλύτερη τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Προστατευόμενες θαλάσσιες περιοχές όπως είναι το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση προστατευόμενης περιοχής που συμπίπτει με περιοχή έντονης τουριστικής ανάπτυξης, κατά το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών. Ο οικοτουρισμός στις περιοχές αυτές όμως είναι δυσκολότερος να επιτευχθεί, στη βάση των αρχών που τον διέπουν. Από την άποψη αυτή, οι συνθήκες είναι προσφορότερες στο Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου. Καθώς, όπως διαπιστώθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, προωθείται από τον εθνικό σχεδιασμό η ανάπτυξη ΕΕΜΤ με κατεύθυνση τα νησιά και τις παράκτιες περιοχές, η επισκεψιμότητα αυτών των περιοχών βαίνει συνεχώς αυξανόμενη.

Διαπιστώσεις από την έρευνα πεδίου σε φορείς του οικοτουρισμού και σε ειδικούς του τουρισμού για την οικοτουριστική προσφορά

Οι απόψεις των ερωτηθέντων ομάδων και πληροφορητών "κλειδιά" συνηγορούν στο ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα όπου μπορεί να αναπτυχθεί ο οικοτουρισμός. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε από τον Γ. Σφήκα: "Η ποικιλία των τοπίων και η ποικιλία του κλίματος δίνουν μια μεγάλη ποικιλία βιοτόπων όπου μπορεί να ζήσει το καθετί. Ό,τι υπάρχει στην Ευρώπη μπορεί να ζήσει και στην Ελλάδα, είναι πολύ σημαντικό αυτό. Έτσι έχουμε περιοχές που μοιάζουν με την Κεντρική Ευρώπη, όπως είναι η οροσειρά της Ροδόπης, και περιοχές που μοιάζουν με την Βόρεια Αφρική - Μέση Ανατολή, όπως είναι οι Κυκλάδες, περιοχές της νότιας Κρήτης κ.λπ. Αυτό έχει ως συνέπεια να έχουμε μια μεγάλη ποικιλία χλωρίδας και πανίδας. Γιατί αυτό είναι το αντικείμενο που θα πάνε να δούνε οι οικοτουρίστες τη χλωρίδα, την πανίδα και τα τοπία".

Ωστόσο, τέθηκαν οι εξής προβληματισμοί, οι οποίοι εντείνονται λόγω της οικονομικής ύφεσης:

- Έλλειψη πολιτικής βούλησης για ενίσχυση του οικοτουρισμού στην Ελλάδα, που μεταφράζεται σε ελλιπή ενσωμάτωσή του στην εθνική αναπτυξιακή και χωρική στρατηγική και στη στρατηγική για την προώθηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.
- Αβέβαιη η συντήρηση των έργων υποδομής στις προστατευόμενες περιοχές, όπως είναι τα μονοπάτια, οι βοτανικοί κήποι κ.λπ.
- Προβλήματα στελέχωσης των Φορέων Διαχείρισης των Προστατευόμενων Περιοχών.
- Προβλήματα χρηματοδότησης των Φορέων Διαχείρισης των Προστατευόμενων Περιοχών.

Στη συνέχεια, εξετάζεται το θεσμικό πλαίσιο των προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα, ως τις κατεξοχήν περιοχές ανάπτυξης της οικοτουριστικής δραστηριότητας.

6.3 ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Δεδομένου ότι δεν υπάρχει εξειδικευμένο θεσμικό πλαίσιο για την ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού στην Ελλάδα⁴⁰, μετά την παρουσίαση και αξιολόγηση αφενός του θεσμικού πλαισίου (πολιτική και σχεδιασμός) για το χωροταξικό σχεδιασμό του τουρισμού και αφετέρου των πολιτικών σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο για τον τουρισμό, σε αυτήν την ενότητα κρίθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθεί και το θεσμικό πλαίσιο για τις προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα, ως τις κατεξοχήν περιοχές ανάπτυξης της οικοτουριστικής δραστηριότητας. Η εξέταση του θεσμικού πλαισίου κρίνεται ουσιώδης καθώς από αυτήν προκύπτουν οι περιορισμοί αλλά και οι ευκαιρίες για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στις περιοχές υψηλής περιβαλλοντικής αξίας.

6.3.1 Η ΕΘΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ⁴¹

Ο βασικός νόμος για την προστασία και διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος είναι ο ν. 3937/2011 (ΦΕΚ 60Α) "Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις" ο οποίος τροποποίησε το ν. 1650/86 (ΦΕΚ 160Α) "Για την προστασία του περιβάλλοντος".

Ο ν. 3937/2011 εισάγει ένα νέο Εθνικό Σύστημα Προστατευόμενων Περιοχών (άρθρο 3) στο οποίο εντάσσει όλες τις περιοχές που υπάγονται σε μια ή περισσότερες από τις κατηγορίες του άρθρου 19 του ν.1650/86 (ΦΕΚ 160 Α'), με στόχο την αποτελεσματική προστασία της βιοποικιλότητας και των λοιπών οικολογικών αξιών τους. Η εποπτεία της λειτουργίας και ο κεντρικός συντονισμός του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών ανήκει στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

⁴⁰ Σε άλλες χώρες, όπως η Μαλαισία, ο Καναδάς κ.λπ. όπου ο οικοτουρισμός έχει μεγάλες διαστάσεις και αποτελεί κύρια πηγή εθνικού εισοδήματος, έχουν διαμορφωθεί εθνικές στρατηγικές για τον οικοτουρισμό και το φαινόμενο αντιμετωπίζεται σε εθνικό επίπεδο (WWF Ελλάς, 2000).

⁴¹ Βασική πηγή πληροφοριών είναι ο νόμος 3937/2011.

Σύμφωνα με το άρθρο 19 του ν. 1650/1986, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 4 του ν. 3937/2011 οι κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών έχουν ως εξής:

1. *Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης (Strict nature reserves)*. Ως περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης χαρακτηρίζονται εκτάσεις με εξαιρετικά ευαίσθητα οικοσυστήματα, ενδιαιτήματα σπάνιων ή απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών της αυτοφυούς χλωρίδας ή άγριας πανίδας ή εκτάσεις που έχουν σημαίνουσα θέση στον κύκλο ζωής σπάνιων ή απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών της άγριας πανίδας. Οι περιοχές αυτές υπόκεινται σε αυστηρή φύλαξη από τις αρμόδιες υπηρεσίες και απαγορεύεται σε αυτές κάθε δραστηριότητα. Κατ' εξαίρεση, μπορεί να επιτρέπονται, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις του οικείου σχεδίου διαχείρισης, η διεξαγωγή επιστημονικών ερευνών όπως και η εκτέλεση εργασιών που κρίνονται απολύτως αναγκαίες για τη μη αλλοίωση εκείνων των χαρακτηριστικών που διασφαλίζουν τη διατήρηση των προστατευτέων αντικειμένων, ειδών ή οικοτόπων.

2. *Περιοχές προστασίας της φύσης (Nature reserves)*. Ως περιοχές προστασίας της φύσης χαρακτηρίζονται εκτάσεις μεγάλης οικολογικής ή βιολογικής αξίας. Στις περιοχές αυτές προστατεύεται το φυσικό περιβάλλον από κάθε δραστηριότητα ή επέμβαση που μπορεί να μεταβάλει ή να αλλοιώσει τη φυσική κατάσταση, σύνθεση ή εξέλιξή του. Κατ' εξαίρεση, επιτρέπονται, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις του οικείου σχεδίου διαχείρισης, η εκτέλεση εργασιών που κρίνονται αναγκαίες για τη μη αλλοίωση εκείνων των χαρακτηριστικών που διασφαλίζουν τη διατήρηση των προστατευτέων αντικειμένων, επιστημονικών ερευνών και η άσκηση ήπιων ασχολιών και δραστηριοτήτων, εφόσον δεν έρχονται σε αντίθεση με τους σκοπούς προστασίας. Οι περιοχές προστασίας της φύσης είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν προστατευόμενες περιοχές των περιοχών απολύτου προστασίας.

3. *Φυσικά πάρκα (Natural parks)*. Ως φυσικά πάρκα χαρακτηρίζονται χερσαίες, υδάτινες ή μεικτού χαρακτήρα περιοχές, εφόσον παρουσιάζουν ιδιαίτερη αξία και ενδιαφέρον λόγω της ποιότητας και ποικιλίας των φυσικών και πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών, ιδίως βιολογικών, οικολογικών, γεωλογικών, γεωμορφολογικών και αισθητικών και παράλληλα προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με την προστασία της φύσης και του τοπίου. Τα φυσικά πάρκα διακρίνονται σε *εθνικά και περιφερειακά* και είναι δυνατόν να

περιλαμβάνουν προστατευόμενες περιοχές των παραγράφων 1 (περιοχές απολύτου προστασίας), 2 (περιοχές προστασίας), 4 (περιοχές προστασίας οικοτόπων και ειδών) και 5 (προστατευόμενα τοπία/ προστατευόμενους φυσικούς σχηματισμούς).

Ο χαρακτηρισμός περιοχών ως φυσικών πάρκων αποσκοπεί στη διαφύλαξη της φυσικής κληρονομιάς και της βιοποικιλότητας, καθώς και στη διατήρηση της οικολογικής ποιότητας ευρύτερων περιοχών της χώρας, με παράλληλη παροχή στο κοινό δυνατοτήτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και φυσιολατρικών δραστηριοτήτων. Όταν το φυσικό πάρκο ή μεγάλο τμήμα του καταλαμβάνει θαλάσσια ή δασική περιοχή ή όταν περιλαμβάνει μεγάλης σημασίας γεωτόπους, μπορεί να ονομάζεται ειδικότερα *θαλάσσιο πάρκο, εθνικός ή περιφερειακός δρυμός ή γεωπάρκο*, αντίστοιχα.

Επίσης, στα φυσικά πάρκα επιτρέπεται η άσκηση ήπιων ασχολιών και δραστηριοτήτων, οι οποίες προσαρμόζονται στο φυσικό περιβάλλον και την τοπική αρχιτεκτονική, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές προβλέπονται στην πράξη χαρακτηρισμού και το σχέδιο διαχείρισης. Τονίζεται ότι για τη σαφή και κατανοητή από όλους τους χρήστες των περιοχών αυτών προστασία και διαχείριση μπορεί να προβλέπεται η οριοθέτηση ζωνών προστασίας μέσα στα φυσικά πάρκα και ο καθορισμός ικανής έκτασης απόλυτης προστασίας ή προστασίας της φύσης (πυρήνας). Ο καθορισμός ζωνών προστασίας και ανάπτυξης, περιφερειακών του πυρήνα, που οριοθετούνται σαφώς, ο οποίος τεκμηριωμένα δεν αντιβαίνει στους στόχους προστασίας των περιοχών αυτών, με κλιμάκωση του βαθμού προστασίας, γίνεται πάντα με γνώμονα την ολοκληρωμένη προστασία των προστατευτέων οικολογικών ή άλλων φυσικών αξιών.

Σημειώνεται, ακόμα, ότι οι εθνικοί δρυμοί που έχουν κηρυχθεί κατά το άρθρο 78 του ν.δ. 86/1969 (ΦΕΚ 7 Α), όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 3 του ν.δ. 996/1971 (ΦΕΚ 192 Α) και οι υγρότοποι διεθνούς σημασίας κατά τη σύμβαση Ραμσάρ, η οποία κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν.δ.191/1974 (ΦΕΚ 350 Α), χαρακτηρίζονται εθνικά πάρκα με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

3.1 Εθνικά πάρκα (National parks). Ως εθνικά πάρκα (ΕΠ) χαρακτηρίζονται περιοχές μεγάλης έκτασης που είτε λόγω της θέσης τους, όπως διασυνοριακές, είτε λόγω της εξέχουσας οικολογικής ή άλλης φυσικής σπουδαιότητάς τους θεωρούνται σημαντικές σε εθνικό επίπεδο.

3.2 Περιφερειακά πάρκα (Regional parks). Ως περιφερειακά πάρκα χαρακτηρίζονται περιοχές που είτε λόγω της θέσης τους είτε λόγω της οικολογικής σπουδαιότητάς τους

θεωρούνται σημαντικές σε περιφερειακό επίπεδο. Ειδικά για τις περιστατικές φυσικές περιοχές που χαρακτηρίζονται ως περιφερειακά πάρκα, ως κύρια προστατευτέα αξία ορίζεται η διατήρηση του οικοσυστήματος σε ικανοποιητική κατάσταση, ώστε να παρέχει οικολογικές υπηρεσίες. Στις αγροτικές περιοχές υψηλής φυσικής αξίας που χαρακτηρίζονται ως περιφερειακά πάρκα, ως κύρια προστατευτέα αξία μπορεί να ορίζεται η διατήρηση των τοπικών ποικιλιών και των αυτόχθονων φυλών αγροτικών ζώων, καθώς και των δομικών στοιχείων του αγροτικού τοπίου, όπως φυτοφράχτες, ακαλλιέργητες λωρίδες στα όρια αγρών και νησίδες φυσικής βλάστησης. Τα περιφερειακά πάρκα μπορεί να περιλαμβάνουν επίσης οικιστικές ενότητες ως περιφερειακές ζώνες των προστατευτέων αντικειμένων, οι οποίες ορίζονται ως *περιοχές οικοανάπτυξης (ΠΟ)*. Στις ζώνες αυτές ενισχύεται με κίνητρα η άσκηση ήπιων και περιβαλλοντικά φιλικών ασχολιών και παραγωγικών δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα η αναψυχή, ο τουρισμός φύσης, η ολοκληρωμένη ή βιολογική γεωργία, η βιολογική καλλιέργεια υδρόβιων οργανισμών, η αλιεία με σαφώς προσδιορισμένα επιλεκτικά εργαλεία, η περιβαλλοντική και πολιτιστική εκπαίδευση και η μεταποίηση τοπικών προϊόντων.

4. *Περιοχές προστασίας οικοτόπων και ειδών (Habitat / species management areas)*. Ως περιοχές προστασίας οικοτόπων και ειδών χαρακτηρίζονται εκτάσεις χερσαίες, υγροτοπικές ή θαλάσσιες που υπόκεινται σε διαχείριση για τη διασφάλιση ικανοποιητικής κατάστασης διατήρησης των προστατευτέων οικοτόπων και ειδών. Οι περιοχές αυτές διακρίνονται σε *Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΑ)*, *Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)* και *Καταφύγια Άγριας Ζωής (ΚΑΖ)*.

4.1 *Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (Special Areas of Conservation)*. Οι περιοχές που περιέχονται στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας χαρακτηρίζονται με το ν.3937/2011 ως ΕΖΑ. Περιοχές της κατηγορίας αυτής μπορούν επιπλέον να ενταχθούν σε οποιαδήποτε άλλη κατηγορία προστασίας του άρθρου 5 σύμφωνα, με τη διαδικασία που προβλέπεται. Στην περίπτωση αυτή, διασφαλίζεται ότι η οριοθέτηση, η πιθανή ζώνωση και οι θεσμοθετούμενες ρυθμίσεις, απαγορεύσεις, όροι και περιορισμοί συνάδουν με το στόχο προστασίας τους.

4.2 *Ζώνες Ειδικής Προστασίας (Special Protection Areas)*. Με το ν.3937/2011, οι περιοχές της ελληνικής επικράτειας που έχουν ταξινομηθεί ως ΖΕΠ αποτελούν μέρος του δικτύου προστατευόμενων περιοχών Natura 2000. Με κοινή απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και των εκάστοτε

συναρμόδιων υπουργών, ο κατάλογος αυτός μπορεί να συμπληρώνεται με νέες ΖΕΠ, σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 4 της κ.υ.α. Η.Π. 37338/1807/Ε.103/1.9.2010 (ΦΕΚ 1495 Β). Οι ΖΕΠ μπορούν επιπλέον να ενταχθούν σε οποιαδήποτε άλλη κατηγορία προστασίας σύμφωνα με την προβλεπόμενη από το παρόν άρθρο διαδικασία. Στην περίπτωση αυτή, διασφαλίζεται ότι η οριοθέτηση, η ζώνωση και οι θεσμοθετούμενες ρυθμίσεις, απαγορεύσεις, όροι και περιορισμοί των προστατευόμενων περιοχών συνάδουν με το στόχο προστασίας τους. Σε περίπτωση που δεν μπορούν να ενταχθούν σε άλλη κατηγορία προστασίας, είναι δυνατός ο καθορισμός ειδικότερων όρων και περιορισμών δόμησης, χρήσεων γης, καθώς και κάθε άλλου ζητήματος που αφορά την προστασία και οικολογική διαχείριση των ΖΕΠ με προεδρικά διατάγματα που εκδίδονται με πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, σε εφαρμογή ειδικής έκθεσης. Επίσης, αν ΖΕΠ εμπίπτουν στην αρμοδιότητα φορέα διαχείρισης (ΦΔ), ο οικείος ΦΔ συντονίζει τα προγράμματα επιστημονικών ερευνών και τη διαδικασία εκπόνησης των σχεδίων διαχείρισης.

4.3 Καταφύγια Άγριας Ζωής (Wildlife refuges). Ως ΚΑΖ χαρακτηρίζονται φυσικές περιοχές (χερσαίες, υγροτοπικές ή θαλάσσιες), που έχουν ιδιαίτερη σημασία ως σημαντικοί τόποι ανάπτυξης της άγριας χλωρίδας ή ως βιότοποι αναπαραγωγής, διατροφής, διαχείμασης ειδών της άγριας πανίδας, ή ως περιοχές αναπαραγωγής ψαριών και συγκέντρωσης γόνου, ή, τέλος, ως σημαντικοί θαλάσσιοι οικότοποι. Ως ΚΑΖ μπορούν να χαρακτηρίζονται και οι οικολογικοί διάδρομοι μεταξύ άλλων κατηγοριών προστατευόμενων περιοχών των παραγράφων 1, 2, 3, 4 και 5. Μέσα στα καταφύγια άγριας ζωής απαγορεύονται η θήρα, οι αγώνες κυνηγετικών ικανοτήτων σκύλων δεικτών, η αλιεία, η σύλληψη της άγριας πανίδας, η συλλογή της άγριας χλωρίδας, η καταστροφή ζώνης με φυσική βλάστηση με κάθε τρόπο, η καταστροφή των φυτοφρακτών, η αμμοληψία, η αποστράγγιση, η επιχωμάτωση και αποξήρανση ελωδών εκτάσεων, η ρύπανση των υδατικών συστημάτων, η διάθεση ή απόρριψη αποβλήτων, η ανάπτυξη ιχθυοκαλλιεργειών, η διενέργεια στρατιωτικών ασκήσεων, καθώς και η υπαγωγή έκτασης του καταφυγίου σε πολεοδομικό ή ρυμοτομικό σχεδιασμό. Επιτρέπεται η εγκατάσταση παρατηρητηρίων της άγριας πανίδας. Η εκτέλεση λατομικών και μεταλλευτικών δραστηριοτήτων, όπως και δρόμων επιτρέπεται, εάν έχει ακολουθηθεί η διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης που προβλέπεται από τις σχετικές διατάξεις της νομοθεσίας. Τέλος, μέσα σε ΚΑΖ, οι αρμόδιες κατά περίπτωση υπηρεσίες μπορούν να εγκρίνουν ή να προγραμματίζουν και

να εκτελούν ειδικά έργα βελτίωσης του βιοτόπου και έργα ικανοποίησης των οικολογικών αναγκών του βιολογικού κύκλου των ειδών της άγριας πανίδας και της αυτοφυούς χλωρίδας και ιδίως αναδάσωση, διατήρηση ακαλλιέργητων εκτάσεων, διατήρηση εκτάσεων με τοπικές ποικιλίες, διατήρηση φυτοφρακτών, έργα αναβάθμισης και αποκατάστασης υγροτοπικών εκτάσεων, δημιουργία και ανάπτυξη ζωνών φυσικής βλάστησης, δημιουργία δενδροστοιχιών κατά μήκος των αγροτικών δρόμων και ελωδών εκτάσεων. Τα έργα αυτά περιγράφονται σε ειδικές μελέτες διαχείρισης, οι οποίες εγκρίνονται από το Γενικό Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης.

5. α) *Προστατευόμενα τοπία (Protected landscapes/ seascapes)*. Ως προστατευόμενα τοπία χαρακτηρίζονται περιοχές μεγάλης οικολογικής, γεωλογικής, αισθητικής ή πολιτισμικής αξίας και εκτάσεις που είναι ιδιαίτερα πρόσφορες για αναψυχή του κοινού ή συμβάλλουν στην προστασία φυσικών πόρων λόγω των ιδιαίτερων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους. Στα προστατευόμενα τοπία μπορεί να δίνονται με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους, ειδικότερες ονομασίες, όπως *αισθητικό δάσος, γεωπάρκο, τοπίο άγριας φύσης, τοπίο αγροτικό, αστικό*. Ως προστατευόμενα στοιχεία του τοπίου χαρακτηρίζονται τμήματα ή συστατικά στοιχεία του τοπίου που έχουν ιδιαίτερη οικολογική, αισθητική ή πολιτισμική αξία ή συμβάλλουν στην προστασία φυσικών πόρων λόγω των ιδιαίτερων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους, όπως αλσύλια, παραδοσιακές καλλιέργειες, αγροικίες, μονοπάτια, πέτρινοι φράχτες, ξερολιθιές και αναβαθμίδες, κρήνες.

β) *Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί (Protected natural formations)*. Ως προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί χαρακτηρίζονται λειτουργικά τμήματα της φύσης ή μεμονωμένα δημιουργήματά της, που έχουν ιδιαίτερη επιστημονική, οικολογική, γεωλογική, γεωμορφολογική, ή αισθητική αξία ή συμβάλλουν στη διατήρηση των φυσικών διεργασιών και στην προστασία φυσικών πόρων, όπως δέντρα, συστάδες δέντρων και θάμνων, θαλάσσια, προστατευτική βλάστηση, παρόχθια και παράκτια βλάστηση, φυσικοί φράχτες, καταρράκτες, πηγές, φαράγγια, θίνες, ύφαλοι, σπηλιές, βράχοι, απολιθωμένα δάση, δέντρα ή τμήματά τους, παλαιοντολογικά ευρήματα, κοραλλιογενείς, γεωμορφολογικοί σχηματισμοί, γεώτοποι και οικότοποι προτεραιότητας κοινοτικού ενδιαφέροντος. Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί που έχουν μνημειακό χαρακτήρα, χαρακτηρίζονται ειδικότερα ως *διατηρητέα μνημεία της φύσης (Protected natural monuments)*. Ενέργειες ή δραστηριότητες που μπορούν να επιφέρουν καταστροφή, φθορά ή αλλοίωση των προστατευόμενων φυσικών

σηματισμών, όπως και των προστατευόμενων τοπίων ή των επί μέρους στοιχείων τους, απαγορεύονται, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις προστασίας της απόφασης χαρακτηρισμού.

Επισημαίνεται βέβαια ότι τοπία που έχουν κηρυχθεί ως αισθητικά δάση, ως περιαστικά δάση, ως προστατευόμενα δάση και ως διατηρητέα μνημεία της φύσης, εντάσσονται με το ν.3937/2011 στην αντίστοιχη κατηγορία. Για τα ήδη κηρυγμένα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, με απόφαση Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ρυθμίζονται οι όροι ένταξής τους.

Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις, μέχρι τη σύνταξη του παρόντος, δεν έχουν γίνει οι απαραίτητες νομικές διαδικασίες ώστε οι φυσικές περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί με προηγούμενα θεσμικά καθεστώτα να ενταχθούν στις νέες κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών, όπως τις ορίζει ο ν.3937/2011.

Στη συνέχεια, το άρθρο 5 του ν.3937/2011 αναφέρεται στις διαδικασίες χαρακτηρισμού αυτών των περιοχών και το άρθρο 6 στις διαδικασίες διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών.

Για την ολοκληρωμένη προσέγγιση του θεσμικού πλαισίου, στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται συνοπτικά η διαδικασία χαρακτηρισμού- οριοθέτησης και καθορισμού χρήσεων γης και δραστηριοτήτων καθώς επίσης και ο φορέας που είναι υπεύθυνος για τη διοίκηση και διαχείριση ανά κατηγορία προστατευόμενης περιοχής (ΠΠ).

Πίνακας 6.1: Διαδικασία χαρακτηρισμού, υπεύθυνος φορέας διοίκησης και διαχείρισης ανά κατηγορία προστατευόμενης περιοχής

Κατηγορία ΠΠ	Κήρυξη μέσω	Προαπαιτούμενο	Διοίκηση/ Διαχείριση
Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης	ΠΔ	ΕΠΜ	ΦΔ
Περιοχές προστασίας της φύσης	ΠΔ	ΕΠΜ	ΦΔ
Εθνικά πάρκα	ΠΔ	ΕΠΜ	ΦΔ
Περιφερειακά Πάρκα	ΠΔ	Ειδική έκθεση που τεκμηριώνει την οικολογική σημασία και τις προστατευτέες αξίες της περιοχής	ΦΔ
Ειδικές Ζώνες Διατήρησης	Συνιστούν το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000 και μπορούν να ενταχθούν σε οποιαδήποτε άλλη κατηγορία προστασίας. Σε περίπτωση που δεν ενταχθούν σε άλλη κατηγορία προστασίας, είναι δυνατός ο καθορισμός ειδικότερων όρων και περιορισμών δόμησης, χρήσεων γης, καθώς και κάθε άλλου ζητήματος που αφορά στην προστασία και οικολογική διαχείριση των ΖΕΠ με ΠΔ.		ΦΔ
Ζώνες Ειδικής Προστασίας			
Καταφύγια Άγριας Ζωής	Απόφαση του Γενικού Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης	Ειδική έκθεση που τεκμηριώνει την οικολογική ή άλλη φυσική αξία της περιοχής	Οικείες αρχές, ανάλογα με το είδος και το χαρακτήρα του προστατευτέου αντικειμένου
Προστατευόμενα Τοπία/ Προστατευόμενοι Φυσικοί Σχηματισμοί	Απόφαση του Γενικού Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης	Ειδική έκθεση που τεκμηριώνει την οικολογική ή άλλη φυσική αξία του προστατευτέου αντικειμένου	Οικείες αρχές, ανάλογα με το είδος και το χαρακτήρα του προστατευτέου αντικειμένου

Πηγή: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2011γ, Ιδία επεξεργασία

Σημειώνεται ότι, το ΠΔ εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και ανάλογα με το χαρακτήρα του πάρκου και του αντίστοιχου Υπουργού (π.χ. σε περίπτωση χαρακτηρισμού αγροτικών περιοχών υψηλής φυσικής αξίας ως περιφερειακών πάρκων απαιτείται και πρόταση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων), ύστερα από γνώμη της "Επιτροπής Φύση 2000" και του Γενικού Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης, σε εφαρμογή Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης (ΕΠΜ). Εξαιρεση αποτελεί ο χαρακτηρισμός μιας περιοχής ως περιφερειακού πάρκου, που δεν απαιτείται η εφαρμογή ΕΠΜ αλλά μόνο μια ειδική έκθεση. Η ανάθεση της σύνταξης ΕΠΜ και η τελική έγκριση της

πραγματοποιείται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

Επίσης, κατ' εφαρμογή της παρ. Ε' του άρθρου 6 του ν.3827/2010 "Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου" όταν πρόκειται για γενικούς όρους και περιορισμούς, αυτοί θεσπίζονται με ΠΔ, ύστερα από πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. Στην περίπτωση αυτή, ο χαρακτηρισμός μιας περιοχής ως προστατευόμενου τοπίου ή ως προστατευόμενου φυσικού σχηματισμού μπορεί να γίνεται με το ίδιο διάταγμα.

Ακόμα δίνεται η δυνατότητα για περιοχές, στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου, για τα οποία αρχίζει η διαδικασία χαρακτηρισμού με ΠΔ και έως ότου εκδοθεί η πράξη χαρακτηρισμού, ο Υπουργός Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, με απόφαση του, που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, μπορεί να καθορίζει όρους και περιορισμούς για επεμβάσεις και δραστηριότητες που είναι δυνατόν να έχουν βλαπτική επίδραση στις παραπάνω περιοχές, στοιχεία ή σύνολα. Η ισχύς της υπουργικής αυτής απόφασης δεν μπορεί να υπερβαίνει τα δύο έτη. Αν όμως συντρέχουν εξαιρετικοί λόγοι, η προθεσμία αυτή μπορεί να παρατείνεται με όμοια υπουργική απόφαση για ένα ακόμη έτος.

Όσον αφορά τη διοίκηση και διαχείριση αυτών των περιοχών πρώτος ο ν.2742/99 "Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις" (ΦΕΚ 207Α) αναφέρει στο άρθρο 15: "α. Με το προεδρικό διάταγμα που προβλέπεται στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 21 του ν. 1650/1986, μπορεί να συνιστώνται νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου ως φορείς διαχείρισης, με σκοπό τη διοίκηση και διαχείριση των περιοχών, στοιχείων και συνόλων της φύσης και του τοπίου που αναφέρονται στο άρθρο 18 του ν. 1650/1986, καθώς και των περιοχών που χαρακτηρίζονται ως Ειδικές Ζώνες Διατήρησης κατά το άρθρο 4 της κοινής υπουργικής απόφασης 33318/28.12.1998 (ΦΕΚ 1289 Β./28.12.1998) και να καθορίζονται τα όρια της χωρικής τους αρμοδιότητας. Τα νομικά αυτά πρόσωπα έχουν την έδρα τους μέσα ή κοντά στις περιοχές στις οποίες βρίσκονται τα προστατευόμενα αντικείμενα, είναι κοινωφελούς χαρακτήρα και εποπτεύονται από τον Υπουργό Περιβάλλοντος, χωροταξίας και Δημόσιων Έργων. β. Με το προεδρικό διάταγμα των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 21 του ν. 1650/1986 μπορεί να συνιστάται νομικό πρόσωπο ιδιωτικού

δικαίου ως κοινός φορέας διαχείρισης για το σύνολο των προστατευόμενων αντικειμένων μιας γεωγραφικής ή διοικητικής ενότητας, με έδρα εντός της ενότητας αυτής ή να υπάγεται η διοίκηση και διαχείριση ενός ή περισσότερων προστατευόμενων αντικειμένων στην αρμοδιότητα υφιστάμενου φορέα διαχείρισης⁴²".

Επισημαίνεται, ακόμα, ότι ο ν. 3937/2011 ισχυροποιεί το θεσμικό ρόλο των ΦΔ καθιστώντας σαφές ότι "η διοίκηση και διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών των κατηγοριών 1 (Περιοχές Απόλυτης Προστασίας της Φύσης), 2 (Περιοχές Προστασίας της Φύσης), 3 (Εθνικά Πάρκα- Περιφερειακά Πάρκα), 4.1 (Ειδικές Ζώνες Διατήρησης) και 4.2 (Ζώνες Ειδικής Προστασίας) του άρθρου 19 του ν. 1650/1986, ανήκουν στους φορείς του άρθρου 15 του ν. 2742/1999" (παρ. 1 άρθρο 7).

Ο πρώτος συγκροτημένος ΦΔ στην Ελλάδα είναι ο ΦΔ του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου (ΠΔ ΦΕΚ 906Δ/22.12.1999) και ακολουθεί το 2002 η συγκρότηση του ΦΔ του Εθνικού Πάρκου Σχινιά Μαραθώνα (ΠΔ ΦΕΚ 793Δ/13.9.2002). Στη συνέχεια, με το ν.3044/2002 "Μεταφορά ΣΔ και ρυθμίσεις άλλων θεμάτων αρμοδιότητας ΥΠΕΧΩΔΕ" (ΦΕΚ 197/27.8.2002), και ειδικότερα με το άρθρο 13 το οποίο συμπλήρωσε το άρθρο 15 του ν.2742/99, ιδρύθηκαν επιπλέον 25 φορείς. Τέλος, το 2009 χαρακτηρίστηκε ως εθνικό πάρκο και ιδρύθηκε ο ΦΔ Τζουμέρκων, Περιστερίου και χαράδρας Αράχθου (ΠΔ ΦΕΚ 49Δ/12.2.2009).

Έτσι, κατά το χρονικό διάστημα που συντάχθηκε το κείμενο αυτό οι ΦΔ ανέρχονται σε 28 και έχουν την ευθύνη διοίκησης και διαχείρισης των παρακάτω προστατευόμενων περιοχών:

1. Εθνικό Πάρκο Δέλτα Έβρου, έκτασης 200.000 στρ. περίπου
2. Εθνικό Πάρκο Δάσους Δαδιάς – Λευκίμης - Σουφλίου, έκτασης 428.000 στρ. περίπου
3. Εθνικό Πάρκο Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (Δέλτα Νέστου, Βιστωνίδα, Ισμαρίδας), έκτασης 930.000 στρ. περίπου
4. Εθνικό Πάρκο Οροσειράς Ροδόπης, έκτασης 1.731.150 στρ. περίπου
5. Εθνικό Πάρκο Υγρότοπου Κερκίνης, έκτασης 831.000 στρ. περίπου

⁴² Χαρακτηριστικό παράδειγμα ΦΔ που υπό τον έλεγχο του βρίσκονται περισσότερες από μια προστατευόμενες περιοχές είναι ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου, στο οποίο ανήκουν δύο Εθνικοί Δρυμοί, ο Εθνικός Δρυμός Βίκου- Αώου και αυτός της Πίνδου.

6. Εθνικό Πάρκο Λιμνών Κορώνειας - Βόλβης, έκτασης 2.120.000 στρ. περίπου
7. Εθνικό Πάρκο Δέλτα Αξιού – Λουδία - Αλιάκμονα, έκτασης 388.000 στρ. περίπου
8. Εθνικό Πάρκο Δρυμού Πρεσπών, έκτασης 327.000 στρ. περίπου
9. Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου (Εθνικών Δρυμών Βίκου- Αώου και Πίνδου), έκτασης 1.969.741 στρ. περίπου
10. Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων, Περιστερίου και χαράδρας Αράχθου, έκτασης 820.000 στρ. περίπου
11. Περιοχή Λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων
12. Εθνικός Δρυμός Ολύμπου, έκτασης 238.411 στρ. περίπου
13. Περιοχή Κάρλας Μαυροβουνίου – Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου, έκτασης 1.218.510 στρ. περίπου
14. Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου – Β. Σποράδων, έκτασης 2.220.000 στρ. περίπου
15. Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Αμβρακικού, έκτασης 1.300.000 στρ. περίπου
16. Περιοχή Προστασίας της Φύσης Στενών και Εκβολών των ποταμών Αχέροντα και Καλαμά, έκτασης 156.000 στρ. περίπου
17. Εθνικό Πάρκο Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου, έκτασης 150.000 στρ. περίπου
18. Εθνικός Δρυμός Αίνου, έκτασης 28.620 στρ. περίπου
19. Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου, έκτασης 126.000 στρ. περίπου
20. Εθνικός Δρυμός Οίτης, έκτασης 72.100 στρ. περίπου
21. Εθνικός Δρυμός Παρνασσού, έκτασης 36.000 στρ. περίπου
22. Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας, έκτασης περίπου 180.000 στρ.
23. Εθνικό Πάρκο Σχινιά - Μαραθώνα, έκτασης 13.840 στρ. περίπου
24. Εθνικό Πάρκο Χελμού - Βουραϊκού, έκτασης 544.000 στρ. περίπου
25. Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Κοτυχίου - Στροφυλιάς, έκτασης 143.000 στρ. περίπου
26. Περιοχή Οικοανάπτυξης Όρους Πάρνωνα και Υγρότοπου Μουστού, έκτασης 1.150.000 στρ. περίπου
27. Περιοχή Ολύμπου Καρπάθου -Σαρίας, έκτασης 155.000 στρ. περίπου
28. Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς, έκτασης 584.840 στρ. περίπου

Όπως αναφέρεται αναλυτικά και στη συνέχεια, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων αυτών των φορέων υπάγεται "η προώθηση, υποστήριξη, οργάνωση και εφαρμογή οικοτουριστικών προγραμμάτων" (παρ. 2 άρθρο 15 του ν.2742/99). Συνεπώς, από την ανάλυση του θεσμικού πλαισίου προκύπτει ότι κατοχυρωμένα θεσμικά όργανα με δικαιοδοσία στον οικοτουρισμό στην Ελλάδα είναι οι φορείς διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών.

Η ενασχόληση των ΦΔ με τον οικοτουρισμό αποτελεί ασφαλώς, σύμφωνα και με τις δυνατότητες που τους παρέχει το θεσμικό πλαίσιο, ευκαιρία για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Ωστόσο, η εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου στην πράξη χωλαίνει, καθιστώντας το έργο των ΦΔ, τόσο ως προς τα θέματα προστασίας όσο και ως προς τα ζητήματα αναπτυξιακής διαδικασίας που έχουν να επιτελέσουν, ιδιαίτερα δύσκολο να επιτευχθεί.

6.3.2 ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ NATURA 2000⁴³

Το Δίκτυο Natura 2000 αποτελεί ένα ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο περιοχών, οι οποίες φιλοξενούν φυσικούς τύπους οικοτόπων και οικοτόπους ειδών που είναι σημαντικοί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών:

- τις "Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)" (Special Protection Areas - SPA) για την Οрниθοπανίδα, όπως ορίζονται στην Οδηγία 79/409/ΕΚ "για τη διατήρηση των άγριων πτηνών".
- τους "Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ)" (Sites of Community Importance – SCI) όπως ορίζονται στην Οδηγία 92/43/ΕΟΚ.

Οι ΖΕΠ, μετά το χαρακτηρισμό τους από τα κράτη μέλη, εντάσσονται αυτόματα στο Δίκτυο Natura 2000, ενώ για την ένταξη των ΤΚΣ πραγματοποιείται επιστημονική αξιολόγηση και διαπραγμάτευση μεταξύ των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Μετά την οριστικοποίηση του καταλόγου των ΤΚΣ, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να κηρύξουν τις περιοχές αυτές ως "Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ)" (Special Areas of Conservation - SAC) το αργότερο μέσα σε μια εξαετία και να

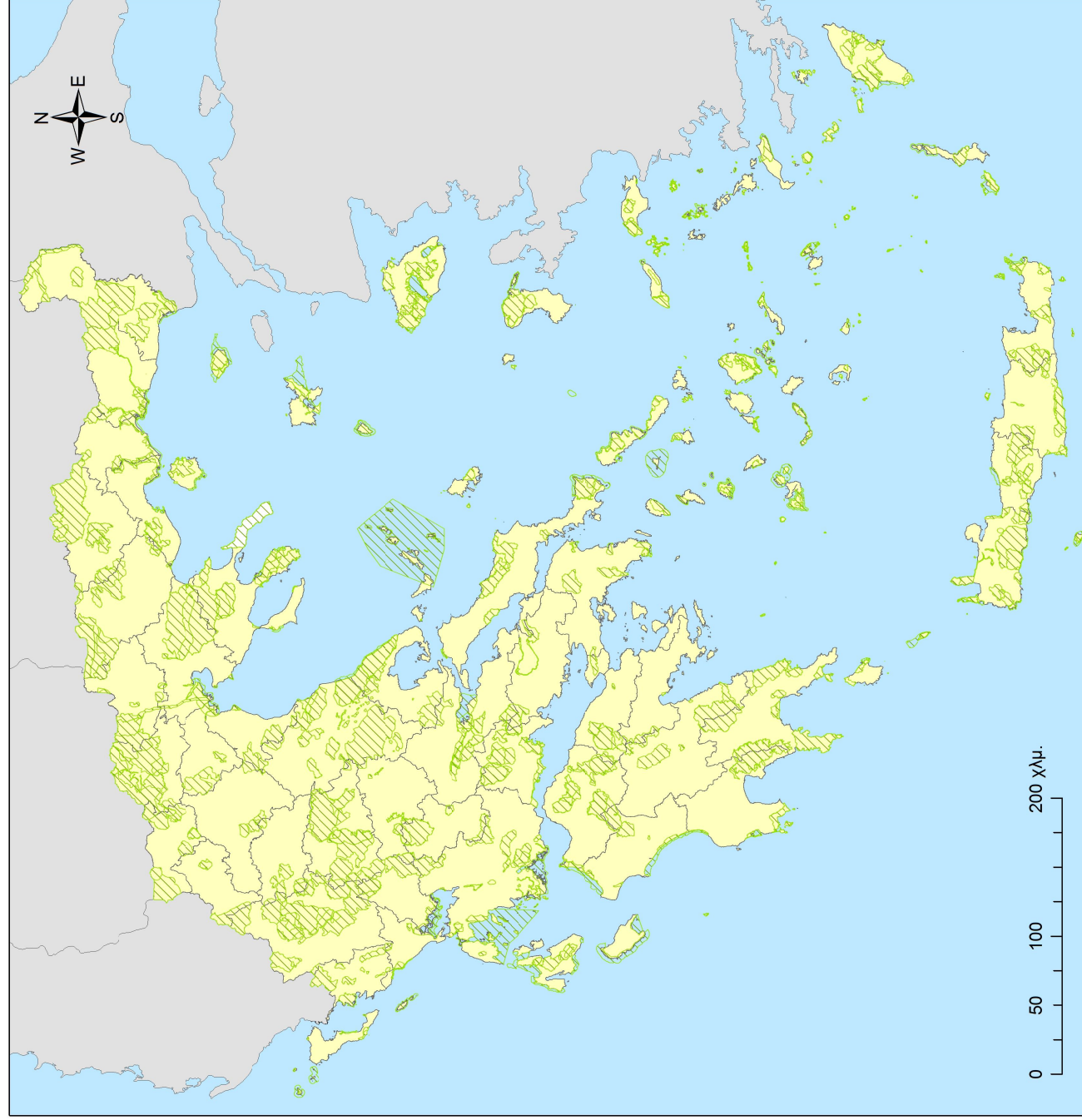
⁴³ Βασική πηγή πληροφοριών είναι ο δικτυακός τόπος του Υπουργείου Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής: <http://www.ypeka.gr/>

καθορίσουν τις προτεραιότητες για τη διατήρηση σε ικανοποιητική κατάσταση των τύπων οικοτόπων και ειδών κοινοτικού ενδιαφέροντος εντός αυτών.

Ειδικότερα, σχετικά με την εφαρμογή του Δικτύου στην Ελλάδα, η καταγραφή των τόπων που πληρούν τα κριτήρια της παρουσίας τύπων οικοτόπων και οικοτόπων ειδών της Οδηγίας 92/43/ΕΚ στη χώρα μας (Επιστημονικός Κατάλογος), έγινε από ομάδα περίπου 100 επιστημόνων που συστήθηκε ειδικά για το σκοπό αυτό στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος LIFE (1994-1996) με τίτλο "Καταγραφή, Αναγνώριση, Εκτίμηση και Χαρτογράφηση των Τύπων Οικοτόπων και των Ειδών Χλωρίδας και Πανίδας της Ελλάδας (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ)". Στον Επιστημονικό Κατάλογο εντάχθηκε το σύνολο σχεδόν των μέχρι τότε προστατευόμενων περιοχών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (296 περιοχές).

Σήμερα, σύμφωνα με το άρθρο 9 "Ρυθμίσεις για την προστασία και διαχείριση των περιοχών του Δικτύου Natura 2000" του ν.3937/2011 για τη βιοποικιλότητα, ο εθνικός κατάλογος των περιοχών που έχουν ενταχθεί στο κοινοτικό δίκτυο Natura 2000 περιλαμβάνει 202 ΖΕΠ και 239 ΕΖΔ. Επισημαίνεται ότι οι δύο κατηγορίες περιοχών παρουσιάζουν μεταξύ τους επικαλύψεις όσον αφορά τις εκτάσεις τους (χάρτης 6.1).

Η Ελλάδα, μάλιστα, όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 3, κατέχει την 4η θέση μαζί με την Ισπανία στο σύνολο των 27 κρατών- μελών της ΕΕ σε χερσαίες εκτάσεις που ανήκουν στο δίκτυο Natura 2000 (27% του εδάφους της) μετά την Σλοβενία, Βουλγαρία, Σλοβακία και την 12η θέση σε υδάτινες εκτάσεις. Ωστόσο, όπως υπογραμμίζουν οι περιβαλλοντικές οργανώσεις ΑΡΧΕΛΩΝ, Δίκτυο ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ S.O.S., Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, ΜΟm και WWF Ελλάς στη σχετική με την κατάσταση του συστήματος προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα αναφορά τους (2005), οι ΦΔ έχουν υπό την ευθύνη τους μόνο το 20% περίπου των ΤΚΣ και των ΖΕΠ και δεν υπάρχει προς το παρόν κανένα σχέδιο για τη διαχείριση του υπόλοιπου 80% (χάρτης 6.2). Το αποτέλεσμα της απουσίας τόσο της επιτόπιας διαχείρισης όσο και ενός γενικότερου οριζόντιου πλαισίου στήριξης είναι η σταδιακή υποβάθμιση των περιοχών Natura 2000.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

 Περιοχές δικτύου NATURA 2000

Πηγή: geodata.gov.gr (2011), ίδια επεξεργασία

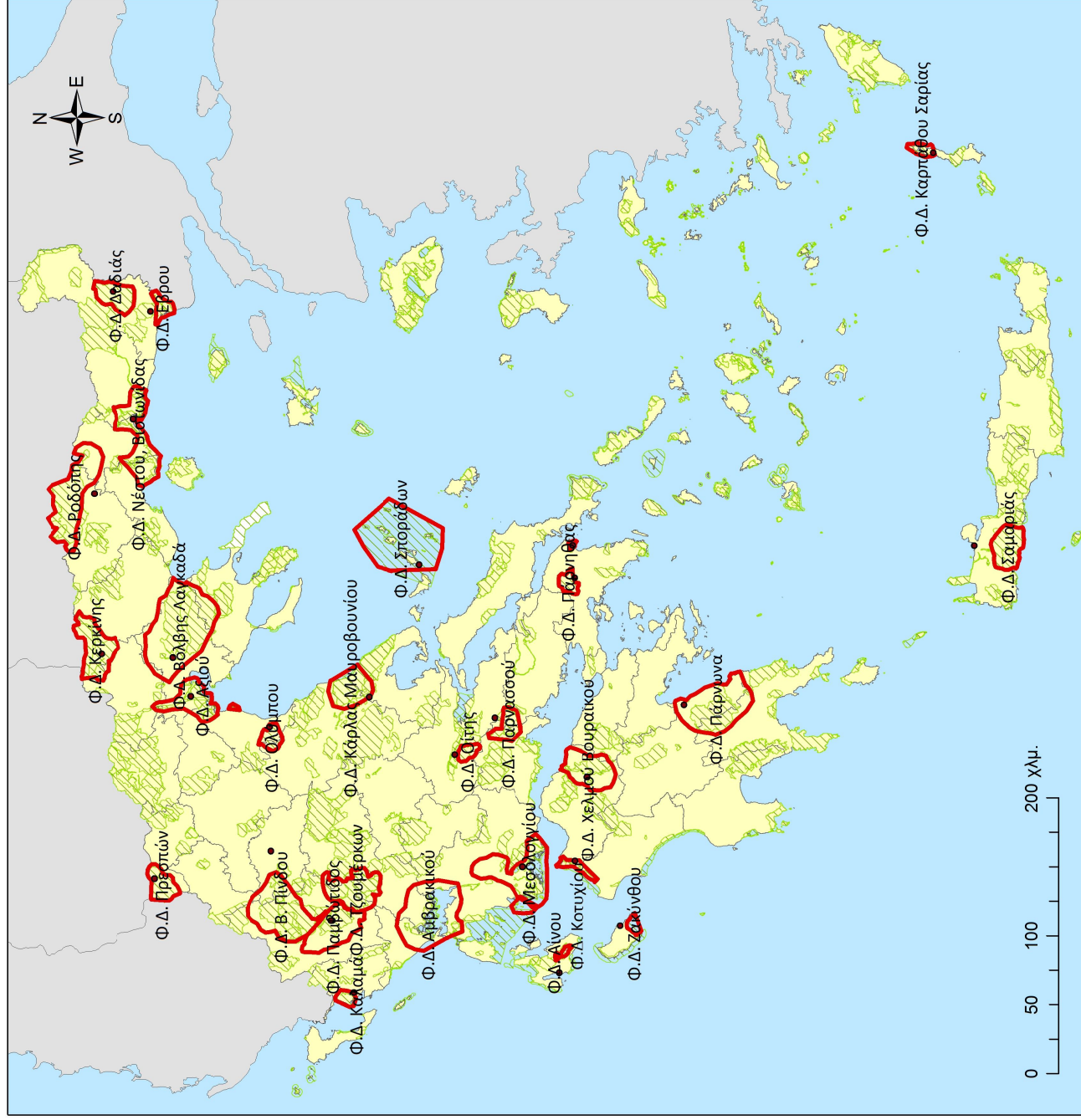
**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγοπούλου
Επίβλεψη: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

**ΧΑΡΤΗΣ 6.1:
Περιοχές δικτύου NATURA 2000**

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Περιοχές δικτύου NATURA 2000
- Όριο προστατευόμενων περιοχών
- Έδρα φορέα διαχείρισης

Πηγή: geodata.gov.gr (2011), ίδια επεξεργασία

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγιοπούλου

Επιβλέψη: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

**ΧΑΡΤΗΣ 6.2:
Περιοχές δικτύου NATURA 2000 και
προστατευόμενες περιοχές υπό την
ευθύνη φορέων διαχείρισης**

6.3.3 ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ⁴⁴

Εκτός από την εθνική νομοθεσία, ειδικές υποχρεώσεις για την προστασία της φύσης απορρέουν από τις σχετικές διεθνείς συμβάσεις, τις οποίες η Ελλάδα έχει κυρώσει, καθώς και από τη συμμετοχή της σε διεθνείς οργανισμούς, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και η UNESCO. Οι χαρακτηρισμένες σε διεθνές επίπεδο περιοχές είναι οι Υγρότοποι Διεθνούς Σημασίας από τη Σύμβαση Ramsar, τα Μνημεία της Παγκόσμιας Κληρονομιάς (UNESCO), τα Αποθέματα Βιόσφαιρας (UNESCO, Άνθρωπος και Βιόσφαιρα), τα Γεωπάρκα (UNESCO), οι Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές (Σύμβαση Βαρκελώνης), τα Βιογενετικά Αποθέματα (Συμβούλιο της Ευρώπης) και οι Περιοχές στις οποίες έχει απονεμηθεί Ευρωδίπλωμα (Συμβούλιο της Ευρώπης).

Βασικά στοιχεία αυτού του νομοθετικού και επιστημονικού πλαισίου των προστατευόμενων περιοχών παρουσιάζονται περιληπτικά στη συνέχεια:

- *Υγρότοποι διεθνούς σημασίας σύμφωνα με τη Σύμβαση Ραμσάρ:* Η σύμβαση Ραμσάρ επικυρώθηκε με το ΝΔ 191/74 (ΦΕΚ 350Α) "Περί κυρώσεως της Σύμβασης Ραμσάρ". Η Ελλάδα χαρακτήρισε 10 υγρότοπους ως "Διεθνούς Σημασίας" σύμφωνα με τη σύμβαση. Οι υγρότοποι Ραμσάρ έχουν συνολική έκταση 167.301 εκτάρια. Σύμφωνα με τα ψηφιοποιημένα όρια, η συνολική έκτασή τους αντιστοιχεί στο 0,85% της συνολικής χερσαίας έκτασης της χώρας, ενώ το θαλάσσιο τμήμα τους καταλαμβάνει έκταση ίση με 55.617 εκτάρια. Οι υγρότοποι Ραμσάρ έχουν συμπεριληφθεί στο Δίκτυο Natura 2000.
- *Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς:* Σύμφωνα με τη σύμβαση για την Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά, η οποία λειτουργεί υπό την αιγίδα της UNESCO και κυρώθηκε από τη χώρα μας το 1981, έχουν κηρυχθεί ως "Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς" για το φυσικό περιβάλλον τους 2 περιοχές, τα Αντιχάσια Όρη- Μετέωρα (έκτασης 387 εκταρίων) και το όρος Άθως. Η έκταση του όρους Άθω, αν και δεν ορίζεται, θεωρείται ότι αντιστοιχεί στη συνολική έκταση της χερσονήσου (33.700 εκτάρια). Σύμφωνα με τα ψηφιοποιημένα όρια, η συνολική έκτασή τους αντιστοιχεί στο 0,26 % της συνολικής χερσαίας έκτασης της χώρας.

⁴⁴ Βασική πηγή πληροφοριών είναι ο δικτυακός τόπος του Ελληνικού Κέντρου Βιοτόπων-Υγροτόπων: <http://www.ekby.gr/>

- *Αποθέματα Βιόσφαιρας:* Σύμφωνα με το πρόγραμμα της UNESCO "Άνθρωπος και Βιόσφαιρα" έχουν ενταχθεί στα "Αποθέματα Βιόσφαιρας" 2 περιοχές, ο Εθνικός Δρυμός Ολύμπου (πυρήνας έκτασης 3.988 εκταρίων) και ο Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς (πυρήνας έκτασης 4.850 εκταρίων). Σύμφωνα με τα ψηφιοποιημένα όρια, η συνολική έκτασή τους αντιστοιχεί στο 0,07% της συνολικής χερσαίας έκτασης της χώρας.
- *Γεωπάργκα:* Μόλις το 2004 ιδρύθηκε το Παγκόσμιο Δίκτυο Γεωπάρκων υπό την αιγίδα της UNESCO. Ένα γεωπάργκο πρέπει να διαθέτει εξέχουσα και ιδιαίτερη γεωλογική κληρονομιά, να περιλαμβάνει σημαντικό αριθμό αξιόλογων γεωτόπων ως προς την ποιότητα και τη σπανιότητα τους καθώς και την επιστημονική, αισθητική και εκπαιδευτική αξία τους. Η πλειοψηφία των θέσεων που παρουσιάζονται στην περιοχή ενός γεωπάρκου πρέπει να είναι τμήμα της γεωλογικής κληρονομιάς, αλλά μπορεί να έχουν επίσης αρχαιολογικό, οικολογικό, ιστορικό ή πολιτιστικό ενδιαφέρον. Στην Ελλάδα, μέχρι σήμερα, έχουν αναγνωρισθεί ως Γεωπάργκα και αποτελούν μέλη του δικτύου το Απολιθωμένο Δάσος Λέσβου (2000), το Φυσικό Πάρκο του Ψηλορείτη στην Κρήτη (2001), το Εθνικό Πάρκο Χελμού-Βουραϊκού (2009) και το Εθνικό Πάρκο Βίκου-Αώου (2010) ("Γεωπάργκα στην Ελλάδα", χ.χ.).
- *Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές σύμφωνα με τη Σύμβαση της Βαρκελώνης:* Η σύμβαση της Βαρκελώνης με τα συνοδευτικά πρωτόκολλα κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν.855/78 (ΦΕΚ235Α) και το ν.1634/86 (ΦΕΚ 104Α). Σύμφωνα με το πρωτόκολλο "Περί των ειδικά προστατευόμενων περιοχών της Μεσογείου", τα συμβαλλόμενα κράτη μέλη της σύμβασης δεσμεύονται να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των σημαντικών θαλάσσιων περιοχών για τη διατήρηση των φυσικών πόρων, των φυσικών τοπίων και των περιοχών της πολιτιστικής κληρονομιάς της Μεσογείου. Σε εφαρμογή του πρωτοκόλλου έχουν χαρακτηριστεί 9 περιοχές ως "Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές" με συνολική έκταση 260.176 εκτάρια. Σύμφωνα με τα ψηφιοποιημένα όρια η συνολική έκτασή τους αντιστοιχεί στο 0,32% της συνολικής χερσαίας έκτασης της χώρας, ενώ το θαλάσσιο τμήμα τους καταλαμβάνει έκταση ίση με 214.790 εκτάρια.
- *Βιογενετικά Αποθέματα:* Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Βιογενετικών Αποθεμάτων ιδρύθηκε το 1976 από το Συμβούλιο της Ευρώπης και αποσκοπεί στη διατήρηση

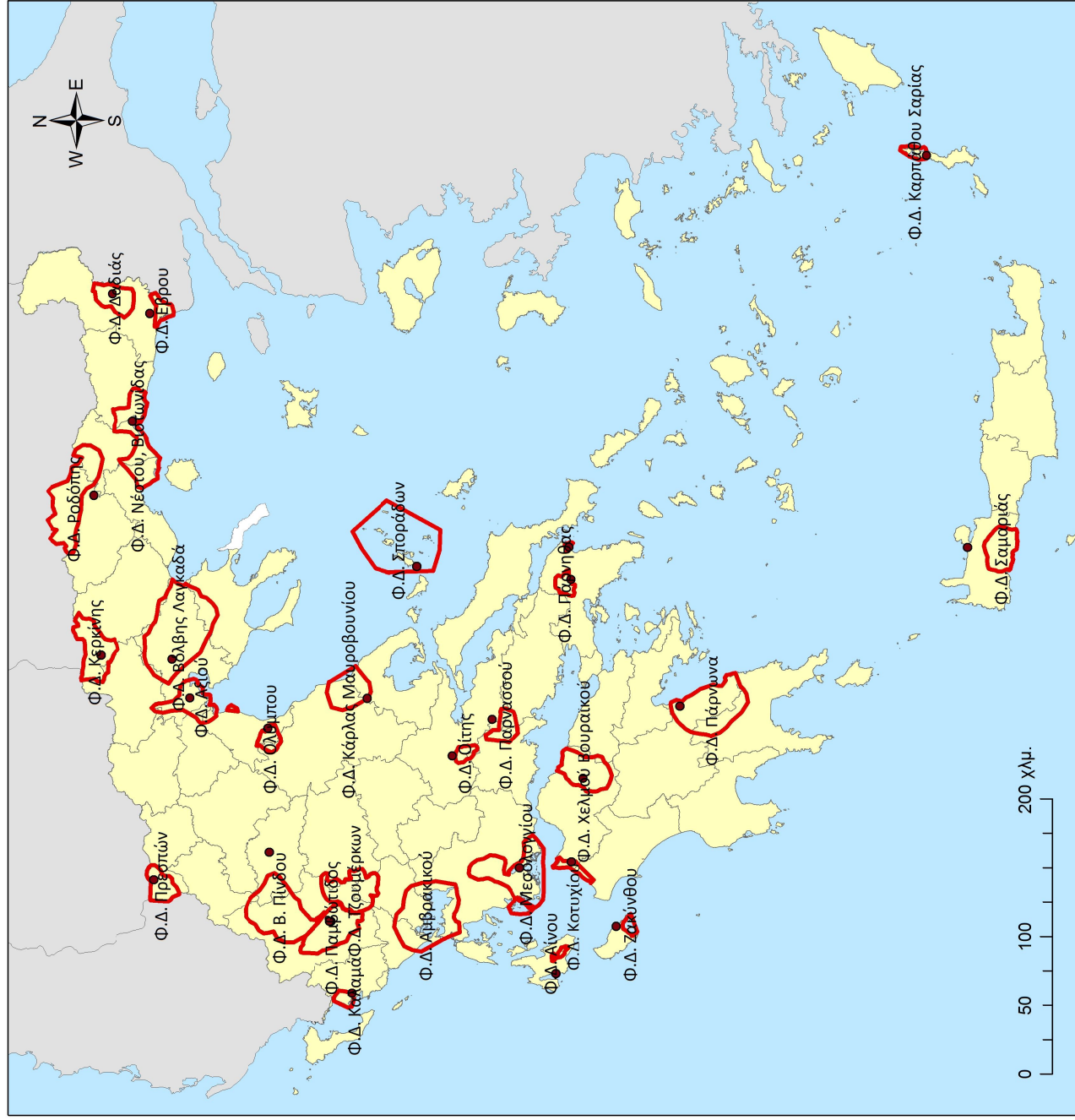
αντιπροσωπευτικών δειγμάτων γλωρίδας, πανίδας και φυσικών περιοχών της Ευρώπης. Ως "Βιογενετικά Αποθέματα" έχουν χαρακτηριστεί 16 περιοχές, με συνολική έκταση 22.261 εκτάρια. Σύμφωνα με τα ψηφιοποιημένα όρια, η συνολική έκτασή τους αντιστοιχεί στο 0,16% της συνολικής χερσαίας έκτασης της χώρας, ενώ το θαλάσσιο τμήμα τους καταλαμβάνει έκταση ίση με 4.434 εκτάρια.

- *Περιοχές στις οποίες έχει απονεμηθεί το Ευρωδίπλωμα:* Το Ευρωδίπλωμα είναι ένας θεσμός του Συμβουλίου της Ευρώπης που ξεκίνησε το 1965. Το Ευρωδίπλωμα απονέμεται σε περιοχές οι οποίες αναγνωρίζονται ως περιοχές φυσικής κληρονομιάς ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος και προστατεύονται κατάλληλα. Σε περίπτωση υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος είναι δυνατή η άρση του Ευρωδιπλώματος. Το Ευρωδίπλωμα (Α' κατηγορία) έχει απονεμηθεί στον Εθνικό Δρυμό Σαμαριάς (με εμβαδόν 4.850 εκτάρια). Σύμφωνα με τα ψηφιοποιημένα όρια, η συνολική έκτασή του αντιστοιχεί στο 0,04 % της συνολικής χερσαίας έκτασης της χώρας.

6.4 ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟΥΣ ΕΙΚΟΣΙ ΟΚΤΩ (28) ΦΟΡΕΙΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ (ΦΔ) ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ (ΠΠ)

Όπως αναφέρεται στο σχετικό με τη μεθοδολογία της έρευνας κεφάλαιο, οι πληθυσμοί της έρευνας έχουν επιλεγεί ώστε να εξυπηρετούν τους σκοπούς του ερευνητικού σχεδιασμού και να απαντούν στα ερωτήματα που θέτει η έρευνα. Καθώς τα χαρακτηριστικά του οικοτουρισμού, όπως και κάθε άλλης μορφής τουρισμού, καθορίζονται από τη σύνθετη επενέργεια μιας πολύμορφης ομάδας παραγόντων, έτσι και οι συμμετέχοντες στην έρευνα παρουσιάζουν σημαντική ετερογένεια ώστε να της προσδίδουν χαρακτηριστικά εγκυρότητας και αντικειμενικότητας.

Ο πρώτος, λοιπόν, πληθυσμός- στόχος είναι οι 28 Φορείς Διαχείρισης (ΦΔ) των Προστατευόμενων Περιοχών (ΠΠ) της Ελλάδας, επειδή ακριβώς ο οικοτουρισμός λαμβάνει χώρα σε φυσικές περιοχές και μάλιστα οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν το κατεξοχήν πεδίο δραστηριότητάς του (σημειώνεται ότι οι ΠΠ υπό την ευθύνη των ΦΔ παρουσιάστηκαν υπό μορφή πίνακα στο Κεφάλαιο 1).

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Προστατευόμενες περιοχές υπό την ευθύνη φορέων διαχείρισης
- Έδρα φορέα διαχείρισης

Πηγή: geodata.gov.gr (2011), Ιδία επεξεργασία

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΩΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγιοπούλου
Επίβλεψη: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

**ΧΑΡΤΗΣ 6.3:
Προστατευόμενες περιοχές υπό την ευθύνη φορέων διαχείρισης**

6.4.1 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Ο στόχος στο στάδιο αυτό της έρευνας είναι διττός. Αφενός, να διερευνηθούν, ορισμένα από τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν την οικοτουριστική προσφορά στον ελλαδικό χώρο (κριτήρια α έως γ) και αφετέρου να προσεγγιστεί η οικοτουριστική ζήτηση στην Ελλάδα (κριτήριο δ). Κεντρική επιδίωξη είναι τα παραπάνω να δώσουν μια πληρέστερη εικόνα της πραγματικής οργάνωσης του οικοτουρισμού στην Ελλάδα.

Στο παραπάνω πλαίσιο ορίστηκαν τα κριτήρια συγκριτικής αξιολόγησης των 28 φορέων διαχείρισης, ήτοι:

- α) Η αναγνώριση της περιβαλλοντικής σπουδαιότητας των ΠΠ.
- β) Οι εγκαταστάσεις και οι προσφερόμενες από τον ΦΔ δραστηριότητες.
- γ) Η πρόοδος που έχει επιτευχθεί στο σχεδιασμό των ΠΠ και επακόλουθα η προοπτική προστασίας.
- δ) Η οικοτουριστική ζήτηση.

6.4.1.1 Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΠΠ

Η τεκμηρίωση της περιβαλλοντικής σπουδαιότητας των ΠΠ επιτυγχάνεται μέσα από τη συγκριτική (μεταξύ και των 28 ΠΠ με ΦΔ) και συνθετική (εθνικό και ευρωπαϊκό/διεθνές επίπεδο) παρουσίαση του πλαισίου (όχι μόνο του νομικού αλλά και επιστημονικού) που αναγνωρίζει την περιβαλλοντική αξία τμήματος ή όλης της ΠΠ που βρίσκεται υπό την ευθύνη του ΦΔ και ορίζει την προστασία της (πίνακας 6.2).

Πίνακας 6.2: Η "περιβαλλοντική ταυτότητα" των 28 προστατευόμενων περιόχων με φορέα διαχείρισης

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Προστατευόμενες περιοχές βάσει του εθνικού νομικού πλαισίου																												
Περιοχές Απόλυτης Προστασίας της Φύσης				X		X	X	X									X		X								X	
Περιοχές Προστασίας της Φύσης	X	X	X	X		X	X	X	X	X				X	X	X	X		X				X	X	X	X	X	
Εθνικά Πάρκα	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				X	X	X	X		X				X	X	X	X	X	
Εθνικοί Δρυμοί									X	X								X		X	X	X						X
Περιοχές Οικονομικής																												X
Ειδικές Ζώνες Διατήρησης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ζώνες Ειδικής Προστασίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Κρατούγια Αγρίας Ζωής	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Αισθητικά Δόση ⁴⁵										X											X						X	
Διατηρήτεια Μνημεία της Φύσης ⁴⁶				X													X										X	
Προστατευόμενες περιοχές βάσει του διεθνούς/ ευρωπαϊκού νομικού και επιστημονικού πλαισίου																												
Υγρότοποι Ραιμόνους Σημισίας (σύμβαση Ramsar)		X		X		X	X	X	X							X										X		
Μνημεία Παγκόσμιου Κληρονομιάς (UNESCO)																												
Αποθέματα Βιόσφαιρας (UNESCO)																												X
Γεοπόρκα (UNESCO)									X															X				
Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές (σύμβαση της Βαρκελώνης)														X	X													X
Βιογενετικά Αποθέματα (Συμβόλαιο της Ευρώπης)				X							X						X	X	X	X								X
Περιοχές με Ευφοδιόλωμα (Συμβόλαιο της Ευρώπης)																												X

Πηγή: Έρευνα πεδίου, ίδια επεξεργασία

⁴⁵ Αυτά είναι το "Περιστατικό Δάσος Ιωαννίνων" εντός της ΠΟ Λιμνης Παμβώτιδας, το "Παράκτιο Δάσος Νικοπόλεως- Μύτικα Πρέβεζας" εντός του ΕΠ Υγροτόπων Αμβρακικού (το οποίο έχει χαρακτηριστεί και ως Ειδικά Προστατευόμενη Περιοχή), το "Περιστατικό Δάσος Τιθορέας Φθιώτιδας" εντός του ΕΔ Παρνασσού και το "Δάσος Εθνικής Ανεξαρτησίας Καλαβρύτων Αχαΐας" εντός του ΕΠ Χέλμου- Βουρναϊκού.

⁴⁶ Αυτά είναι το "Παρθένος Δάσος Κεντρικής Ροδόπης" και το "Δάσος της οξείας στην Τσάλα Χαϊντού Εάνθης" εντός του ΕΠ Οροσειράς Ροδόπης (τα οποία έχουν χαρακτηριστεί και ως Βιογενετικά Αποθέματα), το "Νησί Πιπέρι στις Βόρειες Σποράδες" εντός του ΕΘΠ Αλοννήσου- Β. Σποράδων, το "Δάσος του Λεοντίου Αιτωλοακαρνανίας" εντός του ΕΠ Λιμνοθάλασσας Μεσολογίου (το οποίο έχει χαρακτηριστεί και ως Βιογενετικό Αποθέμα) και το "Δάσος δενδροκέδρων στην Κυνορπία Αρκαδίας" εντός της ΠΟ Όρους Πάργονα και Υγροτόπου Μουστόου. Δεν έχουν ληφθεί υπόψη τα Διατηρήτεια Μνημεία της Φύσης που αφορούν μεμονωμένα στοιχεία (π.χ. βρύση, πλάτανος κ.λπ.)

Από τον παραπάνω πίνακα συνάγεται ότι η σπουδαιότητα μεγάλου τμήματος των περιοχών έχει αναγνωριστεί τόσο σε εθνικό (εθνικοί δρυμοί, εθνικά πάρκα κ.λπ.) όσο και σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο (υγρότοποι διεθνούς σημασίας, βιογενετικά αποθέματα κ.λπ.). Ειδικότερα:

- Όλες οι υπό μελέτη προστατευόμενες περιοχές με φορέα διαχείρισης ανήκουν στο δίκτυο Natura 2000 (το σύνολο ή τμήματά τους έχουν χαρακτηριστεί ως Ειδικές Ζώνες Διατήρησης ή/και ως Ζώνες Ειδικής Προστασίας).
- Σε όλες τις περιπτώσεις με εξαίρεση αυτή της ΠΠ "Στενά και εκβολές των ποταμών Αχέροντα και Καλαμά" οι Περιοχές Προστασίας της Φύσης αποτελούν τμήματα των Εθνικών Πάρκων ή των Περιοχών Οικοανάπτυξης.
- Τρεις προστατευόμενες περιοχές υπό την ευθύνη φορέα διαχείρισης παρουσιάζονται ως οι πιο αδύναμες ως προς τη νομική θωράκιση της προστασίας τους. Αυτές είναι: α) η Περιοχή Λίμνης Παμβώτιδας, της οποίας η Κοινή Υπουργική Απόφαση 22943/2003 "περί χαρακτηρισμού της χερσαίας και λιμναίας περιοχής της λίμνης Παμβώτιδας ως περιοχής οικοανάπτυξης" ακυρώθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας και αναμένεται η έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος, β) η Περιοχή Κάρλας Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου και γ) η περιοχή Καρπάθου- Σαριάς, για τις οποίες εκκρεμεί μέχρι σήμερα το Προεδρικό Διάταγμα χαρακτηρισμού τους ως Περιοχές Οικοανάπτυξης.
- Οι περιοχές που συγκεντρώνουν τη μεγαλύτερη αναγνώριση της περιβαλλοντικής τους αξίας είναι: α) το Εθνικό Πάρκο Δρυμού Πρεσπών και β) το Εθνικό Πάρκο Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου που έχουν χαρακτηριστεί ως Υγρότοποι Διεθνούς Σημασίας και ως Βιογενετικά Αποθέματα, γ) το Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου που έχει χαρακτηριστεί ως Γεωπάρκο και ως Βιογενετικό Απόθεμα, δ) ο Εθνικός Δρυμός Ολύμπου που έχει χαρακτηριστεί ως Απόθεμα Βιόσφαιρας και ως Βιογενετικό Απόθεμα, ε) το Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Αμβρακικού που έχει χαρακτηριστεί ως Υγρότοπος Διεθνούς Σημασίας και ως Ειδικά Προστατευόμενη Περιοχή. Τέλος, ο Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς είναι η περιοχή που συγκεντρώνει τους περισσότερους τίτλους. Έχει χαρακτηριστεί ως Απόθεμα Βιόσφαιρας, ως Ειδικά Προστατευόμενη Περιοχή, ως Βιογενετικό Απόθεμα και μάλιστα είναι η μοναδική περιοχή στην Ελλάδα που της έχει απονεμηθεί το Ευρωδίπλωμα από το Συμβούλιο της Ευρώπης.

6.4.1.2 ΟΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΦΔ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Το δεύτερο κριτήριο αξιολόγησης της οικοτουριστικής προσφοράς στην Ελλάδα συνδέεται με τις εγκαταστάσεις και τις υπηρεσίες που προσφέρει ο φορέας διαχείρισης στους επισκέπτες της προστατευόμενης περιοχής. Η προσφορά αυτή καλύπτει τον κύριο όγκο του ανθρωπογενούς εξοπλισμού και είναι προσανατολισμένη προς τη ζήτηση (τον τουρίστα καταναλωτή ή χρήστη).

Βάσει των παραπάνω, διερευνήθηκαν οι προσφερόμενες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες από το φορέα διαχείρισης που συναρτώνται άμεσα με την ανάπτυξη του οικοτουρισμού και υπαγορεύονται από το σχετικό θεσμικό πλαίσιο (άρθρο 15 παρ.2 του ν.2742/99). Στην αρμοδιότητα, λοιπόν, των φορέων διαχείρισης, βάσει του θεσμικού πλαισίου που τους διέπει, υπάγεται καταρχήν "η προώθηση, υποστήριξη, οργάνωση και εφαρμογή οικοτουριστικών προγραμμάτων". Αναλυτικά, ισχύουν τα εξής:

- *Η ενημέρωση, εκπαίδευση και κατάρτιση του πληθυσμού σε θέματα αναγόμενα στις αρμοδιότητες και σκοπούς των φορέων διαχείρισης, καθώς και στην προστασία των περιοχών ευθύνης τους. Στο πλαίσιο αυτό, οι περισσότεροι φορείς διαχείρισης έχουν ιδρύσει κέντρα πληροφόρησης, διοργανώνουν προγράμματα κατάρτισης και επιμόρφωσης σε συνεργασία με άλλους αρμόδιους δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς, καθώς και συνέδρια, ημερίδες, επιμορφωτικά σεμινάρια και άλλες ενημερωτικές εκδηλώσεις για την προβολή των στόχων και των επιτευγμάτων της διαχείρισης.*
- *Η προώθηση, υποστήριξη, οργάνωση και εφαρμογή οικοτουριστικών προγραμμάτων (ύπαρξη σχετικού με τον οικοτουρισμό προγράμματος/ μελέτης⁴⁷, στελεχιακό δυναμικό/σύμβουλος ειδικός στον οικοτουρισμό, δίκτυα μονοπατιών/παρατηρητήρια, οργάνωση περιηγήσεων/επισκέψεων, οργάνωση*

⁴⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1992 το WWF Ελλάς σε συνεργασία με το ΥΠΕΧΩΔΕ και το Υπουργείο Γεωργίας ξεκίνησε ένα πρόγραμμα προστασίας του δάσους Δαδιάς και συμπεριέλαβε στις κύριες δράσεις του μαζί με την εγκαθίδρυση συστήματος παρακολούθησης του οικοσυστήματος, τη σύνταξη διαχειριστικής μελέτης και το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην περιοχή. Έτσι σταδιακά δημιουργήθηκε οικοτουριστικό προϊόν στην περιοχή (δημιουργία παρατηρητηρίου για θέαση των αρπακτικών, διάνοιξη μονοπατιών, δυνατότητα ξενάγησης κ.λπ.). Παράλληλα είναι σημαντικό να τονιστεί ότι έγινε και μια άλλη στρατηγική επιλογή: επιδιώχθηκε η μέγιστη δυνατή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (όπως η πρόσληψη και εκπαίδευση ντόπιων οικοξεναγών) (Σβορώνου, 2003).

δραστηριοτήτων όπως πεζοπορία, παρατήρηση κ.λπ.). Ως προς αυτήν την αρμοδιότητα, οι φορείς διαχείρισης που διακρίνονται είναι: ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Δέλτα Έβρου (1), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Δάσους Δαδιάς- Λευκίμης- Σουφλίου (2), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (3), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Υγρότοπου Κερκίνης (5), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Λιμνών Κορώνειας- Βόλβης (6), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Δέλτα Αξιού- Λουδία - Αλιάκμονα (7), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Δρυμού Πρεσπών (8), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου (9), ο ΦΔ Περιοχής Λίμνης Παμβώτιδας (11), ο ΦΔ Κάρλας Μαυροβουνίου- Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου (13), ο ΦΔ Εθνικού Δρυμού Αίνου (18), ο ΦΔ Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου (19), ο ΦΔ Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας (22), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Σχινιά- Μαραθώνα (23), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Χελμού- Βουραϊκού (24), ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Υγροτόπων Κοτυχίου- Στροφυλιάς (25), ο ΦΔ Περιοχής Οικοανάπτυξης Όρους Πάρνωνα και Υγρότοπου Μούστου (26), ο ΦΔ Ολύμπου Καρπάθου- Σαριάς (27) και ο ΦΔ Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς (28). Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι μόνο 7 από τους 28 ΦΔ έχουν εκπονήσει πρόγραμμα/ μελέτη σχετική με τον οικοτουρισμό. Ενδεικτικά αναφέρεται ο ΦΔ του ΕΘΠ Ζακύνθου, ο οποίος συμμετείχε στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ARCHICARTER, το οποίο προωθούσε την εφαρμογή του βιώσιμου τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές (γίνεται σχετική αναφορά στο Κεφάλαιο 2).

- *Η έκδοση αδειών ξενάγησης και η χορήγηση αδειών επιστημονικής έρευνας και τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων εντός των ορίων των προστατευόμενων αντικειμένων, σύμφωνα με τους ειδικότερους όρους και προϋποθέσεις που καθορίζονται στα προεδρικά διατάγματα των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 21 του ν. 1650/1986 και στον κανονισμό διοίκησης και λειτουργίας του προστατευόμενου αντικείμενου. Από την έρευνα προκύπτει ότι κανένας φορέας δεν έχει τη δυνατότητα έκδοσης αδειών ξενάγησης ενώ ορισμένοι φορείς χορηγούν άδειες για επιστημονικούς σκοπούς.*
- *Η χορήγηση σήματος ποιότητας και συνεργασίας σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται εντός των προστατευόμενων αντικειμένων σύμφωνα με τους όρους και τις προϋποθέσεις που τίθενται στον κανονισμό διοίκησης και λειτουργίας της προστατευόμενης περιοχής. Αρνητικό είναι το γεγονός ότι μέχρι σήμερα κανένας φορέας δεν έχει προχωρήσει στην άσκηση αυτής της*

αρμοδιότητας καθώς προαπαιτούμενο γι' αυτό είναι ο ίδιος πρώτα να πιστοποιηθεί από το Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης, κάτι το οποίο δεν έχει γίνει. Σημειώνεται ότι με το σήμα πιστοποιείται η ικανοποιητική ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, η οποία είναι συμβατή με τους όρους και τις προϋποθέσεις ανάπτυξης του οικοτουρισμού. Το Εθνικό Σχέδιο για την Ανάπτυξη του Οικοτουρισμού (2004) προτείνει τα γενικά κριτήρια, τα οποία θα πρέπει να περιλαμβάνονται στο σύστημα πιστοποίησης που θα εφαρμόζεται προκειμένου να χορηγηθεί σήμα ποιότητας υπηρεσιών οικοτουρισμού. Ειδικότερα, για να πιστοποιηθούν ως οικοτουριστικές οι υποδομές διαμονής ή εστίασης πρέπει: α) να βρίσκονται εντός περιοχής που έχει πιστοποιηθεί ως οικοτουριστική, β) να πληρούν τις τεχνικές προδιαγραφές για την αδειοδότηση λειτουργίας από τον ΕΟΤ και γ) να καλύπτουν τις προδιαγραφές, όπως αυτές έχουν διατυπωθεί από τον φορέα πιστοποίησης και τις ειδικές προδιαγραφές που ισχύουν για την συγκεκριμένη προστατευόμενη περιοχή. Στο Σχέδιο επισημαίνεται, επίσης, ότι οι προδιαγραφές θα πρέπει στη συνέχεια να εξειδικευτούν, με γνώμονα τα ειδικότερα χαρακτηριστικά κάθε προστατευόμενης περιοχής, από το φορέα που έχει αναλάβει τη διαχείρισή της, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία και διατήρηση των προστατευτέων αντικειμένων (Αγροτουριστική, 2004).

Πίνακας 6.3: Οι εγκαταστάσεις και οι προσφερόμενες υπηρεσίες από το φορέα διαχείρισης

Εγκαταστάσεις και υπηρεσίες του ΦΑ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
ενημέρωση	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
κέντρα πληροφόρησης	X	X	X			X	X	X	X		X	X	X	X	⁴⁸ X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X
εκπαίδευση/κατάρτιση	X	X	X		X	X	X		X	X	X						X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
διαφορών τύπων οικομωαεία																			X									X
περιβαλλοντικά πάρκα							X				X																	
προώθηση/ υποστήριξη/ οργάνωση/ εφαρμογή οικοτουριστικών προγραμμάτων	X	X	X		X	X	X												X	X			X	X	X			
ύπαρξη σχετικού με τον οικοτουρισμό προγράμματος/ μελέτης (ανάπτυξης, αξιολόγησης, προώθησης κ.λπ.)	X		X		X	X	X									X			X	X			X					
στελεχιακό δυναμικό/σύμβουλος ειδικός στον οικοτουρισμό	X																											
δίκτυα μονοτατιών/διαδομές περιήγησης/παρατηρητήρια	X	X	X		X	X	X	X	X		X							X				X	X	X	X	X	X	X
οργάνωση περιηγήσεων/επισκέψεων	X				X	X	X							X				X	X				X	X	X	X		X
οργάνωση δραστηριοτήτων όπως πεζοπορία, ιππασία, παρατηρηση κ.λπ.	X						X																X	X	X			
έκδοση αδειών ξενάγησης																												
χορήγηση αδειών επιστημονικής έρευνας και τεχνικών δοκιμών/ αναλύσεων	X	X	X		X						X												X	X	X			
χορήγηση σήματος ποιότητας και συνεργασίας σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται εντός των ΙΙΙ																												

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

⁴⁸ Το Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης στη Σαλαώρα λειτουργεί μόνο κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και μόνο μια φορά την εβδομάδα.

Στη συνέχεια, αναφέρονται ορισμένες ειδικότερες διαπιστώσεις της έρευνας, αναφορικά με το ρόλο του κάθε φορέα διαχείρισης στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην περιοχή ευθύνης του.

Καταρχήν, υπογραμμίζεται το μείζον πρόβλημα της έλλειψης χρηματοδότησης που επισημάνθηκε από το σύνολο των φορέων διαχείρισης κατά τη διάρκεια της έρευνας πράγμα που αναπόφευκτα έχει σημαντικές επιπτώσεις στην άσκηση των καθηκόντων τους, μεταξύ αυτών και της προώθησης του οικοτουρισμού. Αποτέλεσμα, πολλοί φορείς επί της ουσίας έμειναν ανενεργοί για μεγάλο χρονικό διάστημα που ξεπερνούσε τον ένα χρόνο, λόγω έλλειψης πόρων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου δάσους Δαδιάς⁴⁹.

Επίσης, τονίζεται η εξάρτηση από τα ευρωπαϊκά κονδύλια και η ασυνέχεια στη ροή της χρηματοδότησης, με άμεσες και σοβαρές επιπτώσεις στο έργο των φορέων.

Παρατηρούνται, ακόμα, σημαντικές αποκλίσεις στη δραστηριοποίηση των φορέων, σύμφωνα πάντα με τον πίνακα εκτέλεσης των αρμοδιοτήτων τους. Πιθανοί λόγοι είναι κυρίως είτε γιατί ορισμένοι από αυτούς τους φορείς έχουν συσταθεί και ξεκινήσει τη δράση τους αρκετά νωρίτερα (π.χ. ο ΦΔ Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου) είτε επειδή η περιβαλλοντική αξία της περιοχής έχει τύχει ευρύτερης αναγνωρισιμότητας (π.χ. ΦΔ Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς, ΦΔ Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου κ.λπ.). Επίσης, στις περιπτώσεις που προηγείτο της σύστασης του φορέα διαχείρισης κάποιος άλλος δημόσιος φορέας ή ιδιώτης, με αντικείμενο την προστασία, ανάδειξη της περιοχής και των προστατευτέων αντικείμενων της, αυτό έχει επιπτώσεις στη δραστηριοποίηση του φορέα (π.χ. στις Πρέσπες λειτουργεί πολύ πιο πριν από την ίδρυση του ΦΔ η Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών, η Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας- ΜΟm στην Αλόνησο, ο Οικοπεριηγητής στην Κερκίνη κ.λπ.).

⁴⁹ Ο κος Δεμερίδης, Πρόεδρος του ΔΣ του Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου δάσους Δαδιάς σε συνέντευξή του το 2011 αναφέρει: "Δυστυχώς τίποτα δε λειτουργεί στο δάσος της Δαδιάς. Ούτε καν οργανωμένες επισκέψεις, αφού πέρα από το προσωπικό μας που δε βρίσκεται στη θέση του, έπαψε, λόγω Καλλικράτη, να υφίσταται και η Δημοτική Τουριστική Επιχείρηση Σουφλίου. Είμαστε μπροστά σε ένα όχι απλά τέλμα και αδιέξοδο, αλλά σε τέλος εποχής" ("Νεκρή φύση το Εθνικό Πάρκο Δάσους της Δαδιάς", 2011).

Συμπληρωματικά αναφέρεται ότι στις περιπτώσεις των εθνικών δρυμών διαπιστώνεται ένα μεγάλο κομμάτι της διαχείρισης τους να παραμένει υπό την ευθύνη των διευθύνσεων δασών ή των δασαρχείων. Έτσι, όσον αφορά τον ΦΔ Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς, αυτός συνδιαχειρίζεται μαζί με τη δ/ση δασών Χανίων τα δύο κέντρα πληροφόρησης. Επίσης, ο ΦΔ δε χορηγεί άδειες για επιστημονική έρευνα κ.λπ. αλλά αυτήν την αρμοδιότητα την έχει η δ/ση δασών και ο φορέας γνωμοδοτεί. Επίσης, η δ/ση δασών εκδίδει τα εισιτήρια για την είσοδο στο φαράγγι, επεξεργάζεται και αναλύει τα στατιστικά από τις επισκέψεις στην ΠΠ. Αντίστοιχα, τη διαχείριση του εθνικού δρυμού Οίτης έχει το Δασαρχείο Λαμίας κ.λπ.

Τέλος, έντονα προβλήματα στελέχωσης, έλλειψης πόρων κ.λπ., τα οποία αντανακλώνται στην οργάνωση και λειτουργία των φορέων, μέχρι και την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας πεδίου, παρουσιάζουν ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Οροσειράς Ροδόπης (4), ο ΦΔ Εθνικού Δρυμού Παρνασσού (21) αλλά και άλλοι περισσότερο πρόσφατα θεσμοθετημένοι φορείς όπως είναι ο ΦΔ Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων, Περιστερίου και Χαράδρας Αράχθου (10).

3.4.1.3 Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΕΠΙΤΕΥΧΘΕΙ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΠΠ ΚΑΙ Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Ως τρίτο βασικό κριτήριο αξιολόγησης τίθεται η πρόοδος που έχει επιτευχθεί στο σχεδιασμό, εν προκειμένω περιβαλλοντικό/ χωροταξικό, ο οποίος είναι θεσμικά κατοχυρωμένος και υπαγορεύει τον τρόπο και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες δύναται να αναπτυχθεί ο τουρισμός. Επιπλέον, η πρόοδος που έχει επιτευχθεί στο σχεδιασμό επακόλουθα μεταφράζεται και σε προοπτική για προστασία των ΠΠ που σημαίνει μακροπρόθεσμη ποιότητα του περιβάλλοντος της ΠΠ και συνεπώς μεγαλύτερες δυνατότητες για ανάπτυξη του οικοτουρισμού.

Πρακτικά, σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο των προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα, οι ΠΠ, εφόσον διαθέτουν φορέα διαχείρισης και ολοκληρωμένο σχεδιασμό (ειδική περιβαλλοντική μελέτη, εγκεκριμένη ΚΥΑ/ΠΔ χαρακτηρισμού και οριοθέτησης και σχέδιο διαχείρισης), είναι σε ευνοϊκότερη θέση να αναπτύξουν τον οικοτουρισμό, συγκριτικά με τις υπόλοιπες προστατευόμενες περιοχές. Αναμφισβήτητα τα παραπάνω

προαπαιτούμενα προσφέρουν ένα ισχυρό πλαίσιο για την ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού.

Αναλυτικά, για τις υπό μελέτη προστατευόμενες περιοχές, αλλά και γενικότερα για την κήρυξη περιοχών ως προστατευόμενων, η εκπόνηση ΕΠΜ ή ειδικής έκθεσης είναι προαπαιτούμενο. Οι ΕΠΜ απογράφουν τις φυσικές, κοινωνικές, οικονομικές και άλλες παραμέτρους της υπό μελέτη περιοχής και προτείνουν Σχέδια Νομοθετημάτων κήρυξης τους ως προστατευόμενες -με την αναγκαία ζωνοποίηση- καθώς και τους γενικούς όρους και περιορισμούς όσον αφορά τις παραγωγικές και άλλες δραστηριότητες, με γνώμονα τις οικολογικές απαιτήσεις των τύπων οικοτόπων και των ειδών με σημαντική παρουσία στην περιοχή μελέτης. Τα τμήματα των προστατευόμενων περιοχών με ιδιαίτερη φυσική αξία αποτελούν συνήθως κεντρικό τμήμα μιας περιοχής, στην οποία τα αναγκαία μέτρα προστασίας κλιμακώνονται κατά ζώνες ("Θεσμικό πλαίσιο προστασίας και διαχείρισης, χ.χ.).

Όπως προαναφέρθηκε, βάσει του ν.3937/2011: "Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ύστερα από γνώμη της "Επιτροπής Φύση 2000" και του Γενικού Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης, σε εφαρμογή ειδικής περιβαλλοντικής μελέτης (ΕΠΜ), γίνεται ο χαρακτηρισμός των προστατευόμενων περιοχών 1 (απόλυτης προστασίας της φύσης), 2 (προστασίας της φύσης) και 3.1 (εθνικά πάρκα) του άρθρου 19 καθώς και η οριοθέτηση και ο καθορισμός χρήσεων γης και δραστηριοτήτων μέσα σε αυτές. Η ανάθεση της σύνταξης ΕΠΜ και η τελική έγκριση της πραγματοποιείται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής". Ενώ για όλες τις άλλες περιπτώσεις χαρακτηρισμού μιας περιοχής ως προστατευόμενης (περιφερειακό πάρκο, καταφύγιο άγριας ζωής κ.λπ.) αρκεί η εκπόνηση ειδικής έκθεσης που να τεκμηριώνει την οικολογική ή άλλη φυσική αξία του προστατευτέου αντικειμένου.

Σύμφωνα με την έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε διαπιστώθηκε ότι από τις 28 ΠΠ με ΦΔ οι 25 διαθέτουν εγκεκριμένη ΕΠΜ πλην του Εθνικού Δρυμού Οίτης, του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας και του Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς. Σχετικά με τον Εθνικό Δρυμό Οίτης η ΕΠΜ έχει εκπονηθεί ήδη από το 2003 από το Τμήμα Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος του ΥΠΕΚΑ, ωστόσο μέχρι σήμερα δεν έχει προχωρήσει η

έγκρισή της. Αντίστοιχα για τους υπόλοιπους δύο Εθνικούς Δρυμούς έχει ολοκληρωθεί η εκπόνησή των ΕΠΜ και βρίσκονται προς έγκριση στο ΥΠΕΚΑ.

Όσον αφορά τα Σχέδια Διαχείρισης (Σχ.Δ), ο ν.1650/86 όριζε ότι "τα αντικείμενα προστασίας και διατήρησης της παραγράφου 3, με τις τυχόν ζώνες τους διέπονται από εκδιδόμενους κατά το άρθρο 21 παρ. 2 κανονισμούς λειτουργίας ή κανονισμούς λειτουργίας και διαχείρισης ή ειδικά σχέδια ανάπτυξης και διαχείρισης, όπου εξειδικεύονται τα αναγκαία μέτρα προστασίας, οργάνωσης και λειτουργίας και οι όροι και οι περιορισμοί άσκησης δραστηριοτήτων και εκτέλεσης έργων" (παρ. 5 άρθρο 18), παρουσιάζοντας κατ' ουσίαν διαζευκτικά τις δύο επιλογές· δηλαδή, προσδιόρισε ως υποχρεωτική την έκδοση και εφαρμογή είτε των κανονισμών είτε των ειδικών σχεδίων ανάπτυξης και διαχείρισης.

Η παράγραφος αυτή στη συνέχεια αντικαταστάθηκε με το άρθρο 16 του ν.2742/99, με το οποίο αποσαφηνίστηκε ο διακριτός πλέον ρόλος των κανονισμών και των σχεδίων διαχείρισης. Ειδικότερα στην παρ. β αναφέρεται "...εγκρίνονται επίσης πενταετή Σχέδια Διαχείρισης των προστατευόμενων αντικειμένων της παραγράφου 3. Με τα Σχέδια Διαχείρισης προσδιορίζονται, στο πλαίσιο των γενικότερων όρων και προϋποθέσεων που τίθενται στα προεδρικό διατάγματα των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 21, οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες για την εφαρμογή των έργων, δράσεων και μέτρων που απαιτούνται για την αποτελεσματική προστασία και διαχείριση των κατά περίπτωση προστατευόμενων αντικειμένων".

Σήμερα, ο νέος νόμος 3937/2011 επιδιώκοντας να απλοποιήσει τις διαδικασίες προχώρησε στη μείωση των μέσων- εργαλείων για τη διατήρηση των προστατευόμενων περιοχών τροποποιώντας και πάλι την παρ. 5 του άρθρου 18 του ν. 1650/86, προσδιορίζοντας ως αναγκαιότητα την κατάρτιση μόνο των Σχ.Δ, εντάσσοντας ωστόσο στο περιεχόμενό τους και το περιεχόμενο των κανονισμών.

Βάσει της έρευνας πεδίου διαπιστώθηκε ότι από τις 28 ΠΠ με ΦΔ οι 19 διαθέτουν ΚΥΑ ή ΠΔ οριοθέτησης και χαρακτηρισμού της προστατευόμενης περιοχής και μόλις 9 έχουν ετοιμάσει το Σχ.Δ τους, το οποίο και βρίσκεται σε διαδικασία έγκρισης, ενώ 12 δεν έχουν εκπονήσει καν Σχ.Δ.

Συνολικά, από τις υπό μελέτη προστατευμένες περιοχές, αυτές που παρουσιάζουν σημαντική πρόοδο στο σχεδιασμό είναι: το Εθνικό Πάρκο Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, το Εθνικό Πάρκο Λιμνών Κορώνειας- Βόλβης, το Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου, το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου- Β. Σποράδων, η Περιοχή Προστασίας της Φύσης Στενών και Εκβολών των ποταμών Αχέροντα και Καλαμά, το Εθνικό Πάρκο Σχινιά- Μαραθώνα και η Περιοχή Οικοανάπτυξης Όρους Πάρωνα και Υγρότοπου Μούστου.

Τα παραπάνω παρουσιάζονται συνοπτικά υπό μορφή πίνακα στη συνέχεια (πίνακας 6.4).

Πίνακας 6.4: Η πρόοδος στο σχεδιασμό των 28 ΠΠ με ΦΔ και η θεσμική κατοχύρωσή τους

	Προστατευόμενες Περιοχές	ΕΠΜ	ΚΥΑ/ΠΔ	Σχ.Δ
1	Εθνικό Πάρκο Δέλτα Έβρου			
2	Εθνικό Πάρκο Δάσους Δαδιάς – Λευκίμης - Σουφλίου			
3	Εθνικό Πάρκο Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (Δέλτα Νέστου, Βιστωνίδας, Ισμαρίδας)			
4	Εθνικό Πάρκο Οροσειράς Ροδόπης			
5	Εθνικό Πάρκο Υγρότοπου Κερκίνης			
6	Εθνικό Πάρκο Λιμνών Κορώνειας - Βόλβης			
7	Εθνικό Πάρκο Δέλτα Αξιού – Λουδία - Αλιάκμονα			
8	Εθνικό Πάρκο Δρυμού Πρεσπών			
9	Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου (Εθνικών Δρυμών Βίκου- Αώου και Πίνδου)			
10	Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων, Περιστερίου και χαράδρας Αράχθου			
11	Περιοχή Λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων			
12	Εθνικός Δρυμός Ολύμπου			
13	Περιοχή Κάρλας Μαυροβουνίου – Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου			
14	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου – Β. Σποράδων			
15	Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Αμβρακικού			
16	Περιοχή Προστασίας της Φύσης Στενών και Εκβολών των ποταμών Αχέροντα και Καλαμά			
17	Εθνικό Πάρκο Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου			
18	Εθνικός Δρυμός Αίνου			
19	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου			
20	Εθνικός Δρυμός Οίτης			
21	Εθνικός Δρυμός Παρνασσού			
22	Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας			
23	Εθνικό Πάρκο Σχινιά - Μαραθώνα			
24	Εθνικό Πάρκο Χελμού - Βουραϊκού			
25	Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Κοτυχίου - Στροφυλιάς			
26	Περιοχή Οικοανάπτυξης Όρους Πάρνωνια και Υγρότοπου Μουστού			
27	Περιοχή Ολύμπου Καρπάθου -Σαρίας			
28	Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς			

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ίδια επεξεργασία

Υπόμνημα

- *Εγκεκριμένη Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη (ΕΠΜ)*
- *Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη (ΕΠΜ) προς έγκριση*
- *Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) / Προεδρικό Διάταγμα (ΠΔ) οριοθέτησης - χαρακτηρισμού προστατευόμενης περιοχής*
- *Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης (ΚΥΑ) / Προεδρικού Διατάγματος (ΠΔ) οριοθέτησης - χαρακτηρισμού προστατευόμενης περιοχής*
- *Σχέδιο Διαχείρισης προς έγκριση*
- *Σχέδιο Διαχείρισης υπό εκπόνηση*

6.4.1.4 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ

Όπως διαπιστώνεται και από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, υπάρχει μεγάλη δυσκολία στο να απομονωθεί η ζήτηση για τον οικοτουρισμό ακριβώς επειδή πρώτιστα υπάρχουν διαφωνίες ως προς το τι ορίζεται ως οικοτουρισμός και ποια είναι τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα.

Έτσι, αναγνωρίζοντας τις παραπάνω αδυναμίες στον προσδιορισμό της οικοτουριστικής ζήτησης, η έρευνα, με στόχο τη διερεύνηση της πραγματικής ζήτησης στις προστατευόμενες περιοχές της χώρας, απευθύνθηκε στα κέντρα πληροφόρησης που λειτουργούν υπό την ευθύνη των φορέων διαχείρισης στους περισσότερους οικοτουριστικούς προορισμούς (Εθνικό Πάρκο Λίμνης Κερκίνης, Εθνικό Πάρκο Πρεσπών, Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς, Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου κ.λπ.). Δεδομένου ότι οι επισκέπτες των κέντρων πληροφόρησης έχουν ενδιαφέρον για τη φυσική περιοχή που επισκέπτονται αλλά και για την εκπαίδευση και ερμηνεία της φύσης, που αποτελούν επίσης βασικά χαρακτηριστικά του οικοτουρισμού, θεωρήθηκε ότι η καταγραφή αυτών των στοιχείων προσεγγίζει την πραγματική ζήτηση, χωρίς ασφαλώς να την αποτυπώνει με ακρίβεια. Επίσης, σε περίπτωση που οι ερωτώμενοι φορείς διαχείρισης δεν είχαν καταγεγραμμένα στοιχεία επισκεψιμότητας στα κέντρα πληροφόρησης, αναζητήθηκαν τα στοιχεία των ξεναγήσεων, ως μια δεύτερη αξιόπιστη πηγή δεδομένων (αυτό συνέβη στην περίπτωση του Εθνικού Πάρκου Λιμνών Κορώνειας- Βόλβης) αλλά και στοιχεία από τα φυλάκια (αυτό συνέβη στην περίπτωση του Εθνικού Δρυμού Ολύμπου, ο οποίος δε διαθέτει κέντρο πληροφόρησης). Στη

συνέχεια παρουσιάζεται ο πίνακας με τις καταγεγραμμένες επισκέψεις από τους φορείς διαχείρισης από το 2007 έως το 2011, βάσει των διαθέσιμων στοιχείων.

Πίνακας 6.5: Η οικοτουριστική ζήτηση μέσα από τον αριθμό των καταγεγραμμένων επισκεπτών των φορέων διαχείρισης

	Προστατευόμενες Περιοχές	2007	2008	2009	2010	2011
1	Εθνικό Πάρκο Δέλτα Έβρου	9068	11293	8923	6444	
2	Εθνικό Πάρκο Δάσους Δαδιάς – Λευκίμης - Σουφλίου	17836	21133	17368	7861	7195
3	Εθνικό Πάρκο Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (Δέλτα Νέστου, Βιστωνίδα, Ισμαρίδας)	1054	1610	2165	2280	1931
4	Εθνικό Πάρκο Οροσειράς Ροδόπης					
5	Εθνικό Πάρκο Υγρότοπου Κερκίνης				2971	3183
6	Εθνικό Πάρκο Λιμνών Κορώνειας - Βόλβης		2305	3019	2906	2913
7	Εθνικό Πάρκο Δέλτα Αξιού – Λουδία - Αλιάκμονα	1061	3096	3591	2225	2375
8	Εθνικό Πάρκο Δρυμού Πρεσπών		2143	3490	4743	3115
9	Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου (Εθνικών Δρυμών Βίκου- Αώου και Πίνδου)	6216	8600	7394	7107	7916
10	Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων, Περιστερίου και χαράδρας Αράχθου					
11	Περιοχή Λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων					
12	Εθνικός Δρυμός Ολύμπου				87000	115758
13	Περιοχή Κάβρας Μαυροβουνίου – Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου					
14	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλονήσου – Β. Σποράδων					
15	Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Αμβρακικού	2793	4605			
16	Περιοχή Προστασίας της Φύσης Στενών και Εκβολών των ποταμών Αχέροντα και Καλαμά					
17	Εθνικό Πάρκο Λιμνοθάλασσας Μεσολογίου		2077	622	992	499
18	Εθνικός Δρυμός Αίνου					9698
19	Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου					
20	Εθνικός Δρυμός Οίτης					
21	Εθνικός Δρυμός Παρνασσού					
22	Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας					
23	Εθνικό Πάρκο Σχινιά - Μαραθώνα					
24	Εθνικό Πάρκο Χελμού - Βουραϊκού					
25	Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Κοτυχίου - Στροφυλιάς	776	2159	1853	1691	1168
26	Περιοχή Οικοανάπτυξης Όρους Πάρνωνα και Υγρότοπου Μουστού					4142
27	Περιοχή Ολύμπου Καρπάθου - Σαρίας					725 ⁵⁰
28	Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς	158833	156557	149588	129372	135179

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Από την έρευνα διαπιστώνεται ότι, όπως προαναφέρθηκε, πολλοί ΦΔ δεν είναι στελεχωμένοι, παρουσιάζουν ελλείψεις σε βασικές υποδομές κ.λπ. και συνεπώς δε

⁵⁰ Επισκέπτες του Κέντρου Ενημέρωσης για το χρονικό διάστημα 20/6/2011 έως 9/10/2011.

διαθέτουν στοιχεία επισκεψιμότητας (π.χ. το κέντρο πληροφόρησης λίμνης Παμβώτιδας που στεγάζεται στο Νησί ξεκίνησε να λειτουργεί το Μάιο του 2012 και ο φορέας διαχείρισης απαντώντας στην έρευνα ανέφερε ότι έχει πάνω από 2.500 επισκέψεις, ο φορέας διαχείρισης Κάρλας Μαυροβουνίου - Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου ουσιαστικά λειτουργεί από το Μάρτιο του 2011 δεδομένου ότι τότε στελεχώθηκε με προσωπικό κ.λπ.).

Από τους ΦΔ που διαθέτουν στοιχεία επισκεψιμότητας και έχουν λάβει μέρος στην έρευνα, παρατηρούνται τα εξής:

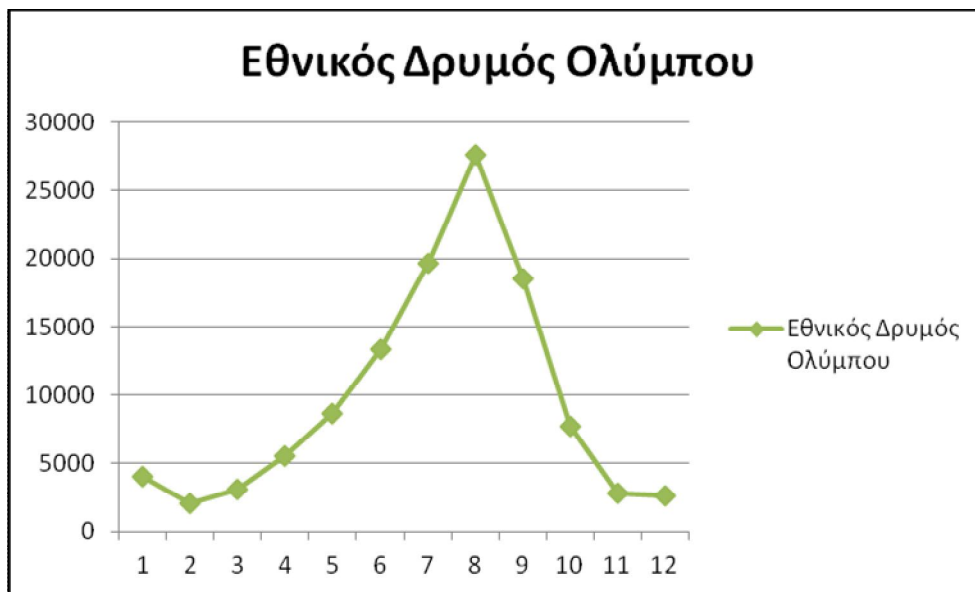
- Η προστατευόμενη περιοχή με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα προκύπτει από τα ποσοτικά στοιχεία ότι είναι ο εθνικός δρυμός Σαμαριάς με 135.000 τουρίστες το 2011 και ακολουθεί ο εθνικός δρυμός Ολύμπου με 115.000 περίπου τουρίστες. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι δεν μπορούμε να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για τη ζήτηση, καθώς η μεν Σαμαριά αποτελεί τη μοναδική ΠΠ στην Ελλάδα με ΦΔ που για την είσοδο στο φαράγγι απαιτείται η έκδοση εισιτηρίου και άρα ελέγχεται ο αριθμός που την επισκέπτεται, στο δε Όλυμπο υπάρχει ένα κεντρικό φυλάκιο απ' όπου διέρχεται ο μεγαλύτερος αριθμός επισκεπτών καθώς αποτελεί την κεντρική είσοδο στον εθνικό δρυμό και άρα, επίσης, ο αριθμός προσεγγίζει την πραγματική ζήτηση. Στις υπόλοιπες ΠΠ με ΦΔ δεν ισχύει κάτι τέτοιο, γιατί τα στοιχεία προέρχονται κυρίως από το βιβλίο επισκεπτών των κέντρων πληροφόρησης, που σημαίνει ότι κάποιος μπορεί να έχει επισκεφτεί π.χ. τις Πρέσπες χωρίς ωστόσο να έχει περάσει πρώτα από το κέντρο πληροφόρησης, άρα δεν είναι καταγεγραμμένος.
- Αυτό που πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ως παρατήρηση είναι ότι καταγράφεται πτώση της επισκεψιμότητας το 2011 σε σύγκριση με τα στοιχεία του 2008, στην αρχή δηλαδή της οικονομικής ύφεσης, με εξαίρεση τα εθνικά πάρκα του Δέλτα Νέστου- Βιστωνίδας- Ισμαρίδας, Λιμνών Κορώνειας- Βόλβης και Πρεσπών.
- Συμπληρωματικά αναφέρεται, σχετικά με το προφίλ των επισκεπτών, ότι οι κυριότερες κατηγορίες επισκεπτών είναι: μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, άτομα που συμμετέχουν σε οργανωμένες από τουριστικά γραφεία εκδρομές, μέλη ορειβατικών-φυσιολατρικών συλλόγων, μεμονωμένοι Έλληνες επισκέπτες, αλλοδαποί και Έλληνες φυσιολάτρες με ειδικό ενδιαφέρον για τη φύση.

- Τέλος, συμπεραίνεται ότι ο οικοτουρισμός, ανάλογα με τους περιβαλλοντικούς πόρους που διαθέτει η κάθε περιοχή, δύναται να ασκείται καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Για παράδειγμα, το φαράγγι της Σαμαριάς είναι ανοικτό από Απρίλιο μέχρι Οκτώβριο και παρουσιάζει τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα το μήνα Αύγουστο, καθώς τότε η ευρύτερη περιοχή σημειώνει τη μεγαλύτερη τουριστική ζήτηση. Σε άλλη περίπτωση, όπως είναι το εθνικό πάρκο Κοτυχίου-Στροφυλιάς, η μεγαλύτερη επισκεψιμότητα καταγράφεται τους ανοιξιάτικους και φθινοπωρινούς μήνες, το ίδιο ισχύει και για τα εθνικά πάρκα λιμνών Κορώνειας- Βόλβης, Δέλτα Αξιού- Λουδία- Αλιάκμονα κ.λπ. (ενδεικτικά παρατίθενται τα διαγράμματα 6.1 - 6.5).

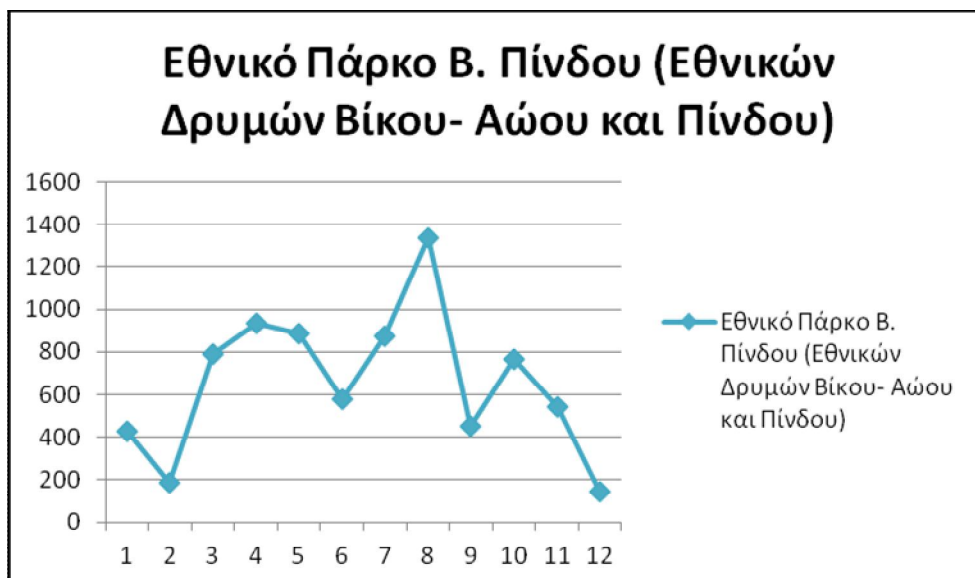
Διάγραμμα 6.1: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς (2011)

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Στοιχεία από Δ/ση Δασών Χανίων, Ίδια επεξεργασία

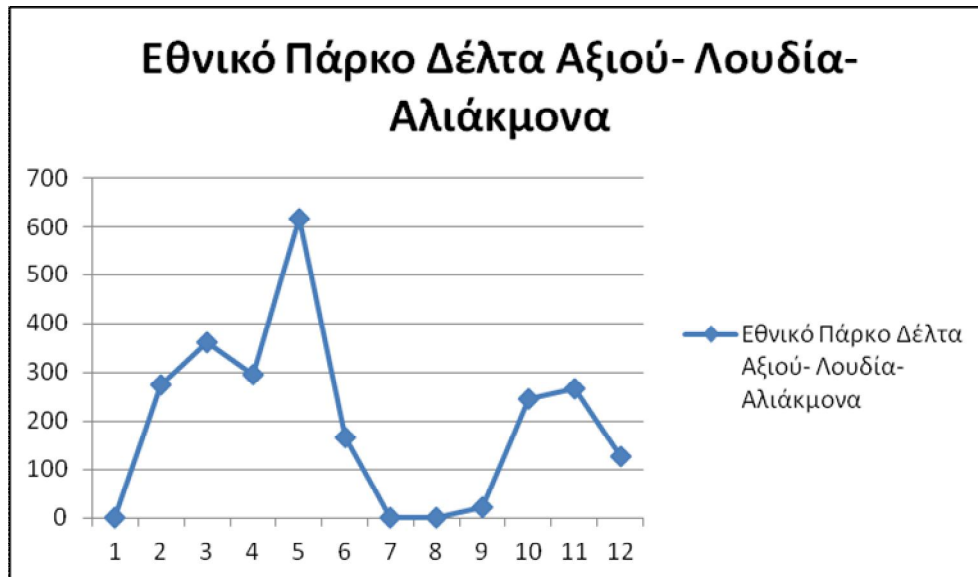
Διάγραμμα 6.2: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Δρυμού Ολύμπου (2011)

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Στοιχεία από ΦΔ Εθνικού Δρυμού Ολύμπου, Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 6.3: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου (2011)

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Στοιχεία από ΦΔ Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου, Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 6.4: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Πάρκου Δέλτα Αξιού- Λουδία- Αλιάκμονα (2011)

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Στοιχεία από ΦΔ Εθνικού Πάρκου Δέλτα Αξιού- Λουδία- Αλιάκμονα, Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 6.5: Η κατανομή ανά μήνα των επισκεπτών του Εθνικού Πάρκου Υγροτόπων Κοτυχίου- Στροφυλιάς (2011)

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Στοιχεία από ΦΔ Εθνικού Πάρκου Υγροτόπων Κοτυχίου- Στροφυλιάς, Ιδία επεξεργασία

6.5 ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΙΣ ΠΕΝΗΝΤΑ ΟΚΤΩ (58) ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

Οι τουριστικές επιχειρήσεις αποτελούν μία από τις βασικές παραμέτρους που διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης. Το γεγονός μάλιστα ότι αυτές επηρεάζουν άμεσα την τουριστική ζήτηση, τους επιτρέπει να επηρεάζουν καθοριστικά και τη διαμόρφωση συγκεκριμένων προτύπων ανάπτυξης από την πλευρά της προσφοράς (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001).

Στο πλαίσιο αυτό και καθώς η έρευνα επιδιώκει να διερευνήσει τους κύριους συντελεστές της οικοτουριστικής ανάπτυξης και οργάνωσης στην Ελλάδα, κρίθηκε απαραίτητη η πραγματοποίηση πρωτογενούς έρευνας στις τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό. Δεδομένου ότι ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) αλλά και ο Σύνδεσμος των Ελληνικών Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων (ΗΑΤΤΑ) δε διαθέτει συγκροτημένη βάση δεδομένων για τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται αποκλειστικά ή σε μεγάλο βαθμό με τον οικοτουρισμό, συγκροτήθηκε μια βάση δεδομένων μέσα από πολλαπλές πηγές πληροφορίας. Αυτές οι πηγές είναι: α) ο κατάλογος των εκθετών της 1^{ης} Διεθνούς Έκθεσης Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού που πραγματοποιήθηκε από 29 Μαρτίου έως 1 Απριλίου 2012 στην Αθήνα, β) η βάση δεδομένων εταιρίας που δραστηριοποιείται στον κλάδο των τηλεπικοινωνιών και ειδικότερα του καταλόγου του ελληνικού ιντερνέτ (Fortnet Directory), γ) ο δικτυακός τόπος για την πεζοπορία στα μονοπάτια της Ελλάδας (<http://www.pezoporoi.gr/>) και δ) η τουριστική έκδοση "ΑΠΟΔΡΑΣΕΙΣ". Τέλος, η βάση δεδομένων διαμορφώθηκε και μετά από μια ευρύτερη έρευνα σε τουριστικές εκδόσεις και στο διαδίκτυο. Ο συνολικός αριθμός αυτών των επιχειρήσεων ανέρχεται σε 58 και περιλαμβάνει κυρίως τουριστικά γραφεία, σχολές εκπαίδευσης και κάθε άλλη επιχείρηση παροχής υπηρεσιών σε σχέση με δραστηριότητες οικοτουρισμού (αναλυτικά ο κατάλογος των επιχειρήσεων παρατίθεται στο παράρτημα).

6.5.1 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Σύμφωνα με τα παραπάνω και βάσει των στοιχείων που συγκέντρωσε η έρευνα ορίστηκαν τα κριτήρια αξιολόγησης των 58 τουριστικών επιχειρήσεων. Αυτά είναι:

- α) Η γεωγραφική κατανομή των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό (με την προϋπόθεση ότι αυτές οι επιχειρήσεις λειτουργούν σήμερα).
- β) Η νομική μορφή και το έτος ίδρυσης των επιχειρήσεων.
- γ) Η συμμετοχή των τουριστικών γραφείων στο σύνολο των επιχειρήσεων.
- δ) Το αντικείμενο- οι δραστηριότητες των επιχειρήσεων.

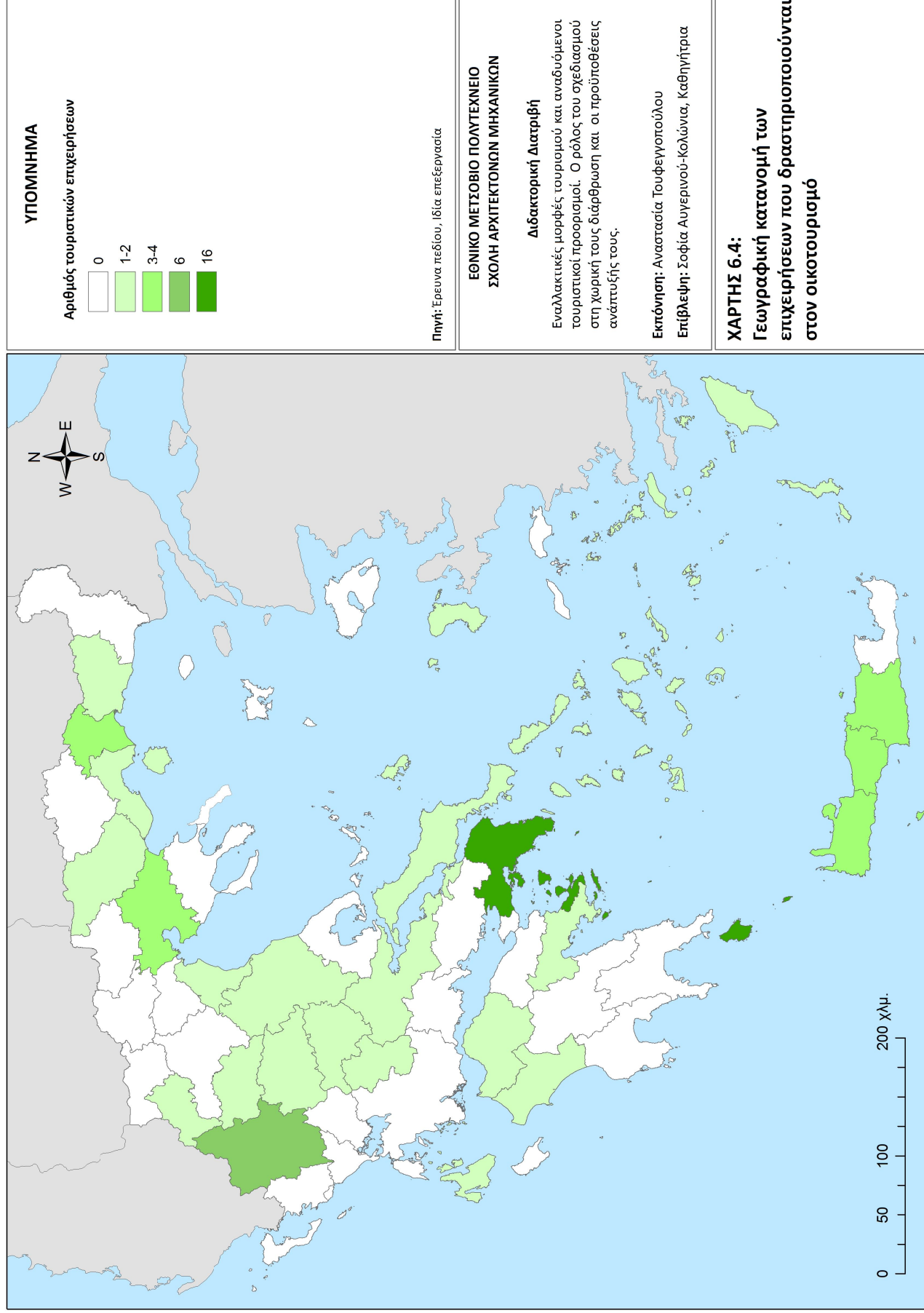
6.5.1.1 Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Όσον αφορά τη γεωγραφική κατανομή των επιχειρήσεων το μεγαλύτερο ποσοστό έχει έδρα το νομό Αττικής (16 επιχειρήσεις, αριθμός που αντιστοιχεί περίπου στο 28% του συνόλου) και ακολουθεί ο νομός Ιωαννίνων με 6 επιχειρήσεις (10%). Στην περιφέρεια Κρήτης και ειδικότερα στους νομούς Ρεθύμνου, Ηρακλείου και Χανίων χωροθετούνται συνολικά 10 επιχειρήσεις (αριθμός που αντιστοιχεί περίπου στο 17% του συνόλου των επιχειρήσεων). Στο δεύτερο μεγαλύτερο αστικό κέντρο, τη Θεσσαλονίκη, συγκεντρώνονται μόλις 3 (5%), το ίδιο και στην Ξάνθη ενώ στην Πιερία 2 (3,5%). Τέλος, υπάρχουν άλλοι 18 νομοί με 1 επιχείρηση.

Από την έρευνα διαπιστώνεται, όπως ήταν αναμενόμενο, η συσχέτιση των υπηρεσιών/δραστηριοτήτων που προσφέρουν οι τουριστικές επιχειρήσεις με τους φυσικούς πόρους που διαθέτει ο κάθε προορισμός (χάρτης 6.5). Ο βαθμός συσχέτισης σε άλλες περιπτώσεις είναι μεγάλος και σε άλλες σχεδόν ανύπαρκτος. Άμεση και μεγάλη συσχέτιση αυτών των δύο βασικών στοιχείων που συνθέτουν την τουριστική προσφορά ενός τόπου παρουσιάζεται στην περίπτωση του νομού Ιωαννίνων, εντός των ορίων του οποίου βρίσκονται το μεγαλύτερο τμήμα του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου αλλά και οι προστατευόμενες περιοχές της λίμνης Παμβώτιδας και των Τζουμέρκων. Η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, επίσης, που συγκεντρώνει στο σύνολο 7 επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό, εμφανίζει αυτήν τη δυναμική αποκλειστικά λόγω των προστατευόμενων περιοχών μεγάλης οικολογικής αξίας που διαθέτει. Ασφαλώς, τα μεγάλα αστικά κέντρα και κυρίως η Αθήνα είναι η έδρα των περισσότερων επιχειρήσεων αυτού του είδους, οι οποίες όμως έχουν ως χωρικό πεδίο

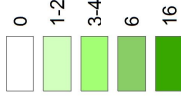
των δραστηριοτήτων τους προστατευόμενες περιοχές κυρίως στην Πελοπόννησο, Στερεά Ελλάδα και Ήπειρο.

Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στους παρακάτω χάρτες.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Αριθμός τουριστικών επιχειρήσεων

Πηγή: Έρευνα πεδίου, ίδια επεξεργασία

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή

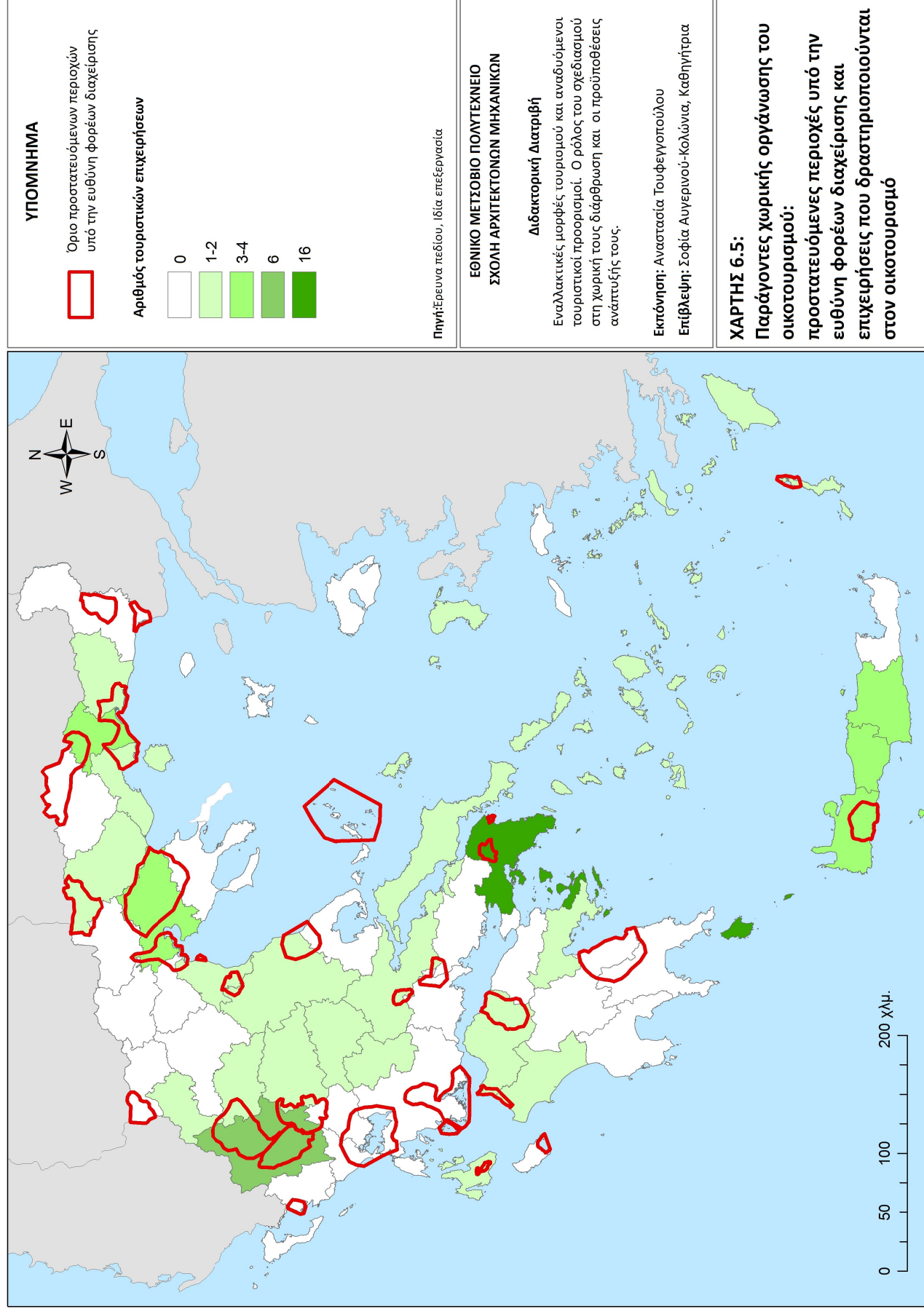
Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγουπούλου

Επιβλέψη: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

ΧΑΡΤΗΣ 6.4:

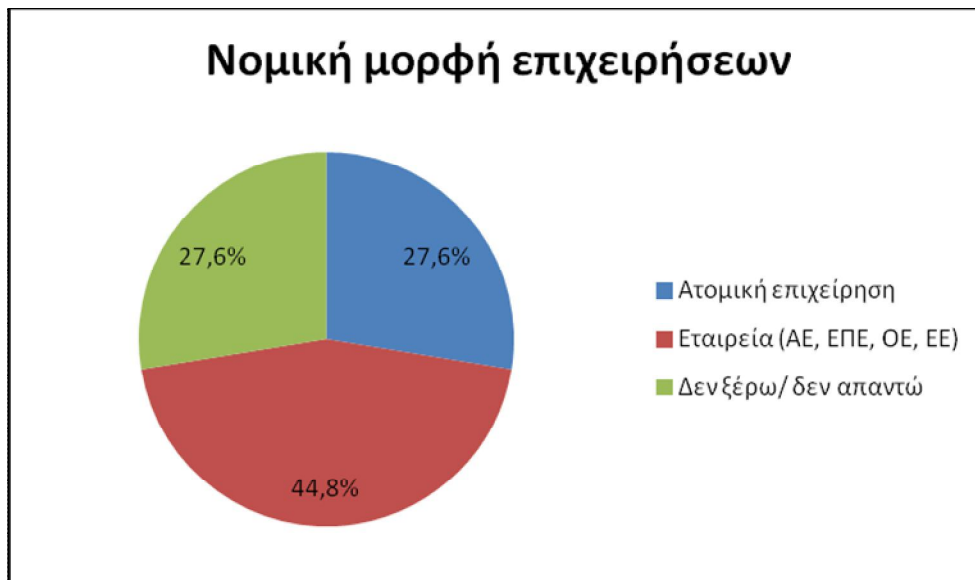
Γεωγραφική κατανομή των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό

6.5.1.2 Η ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

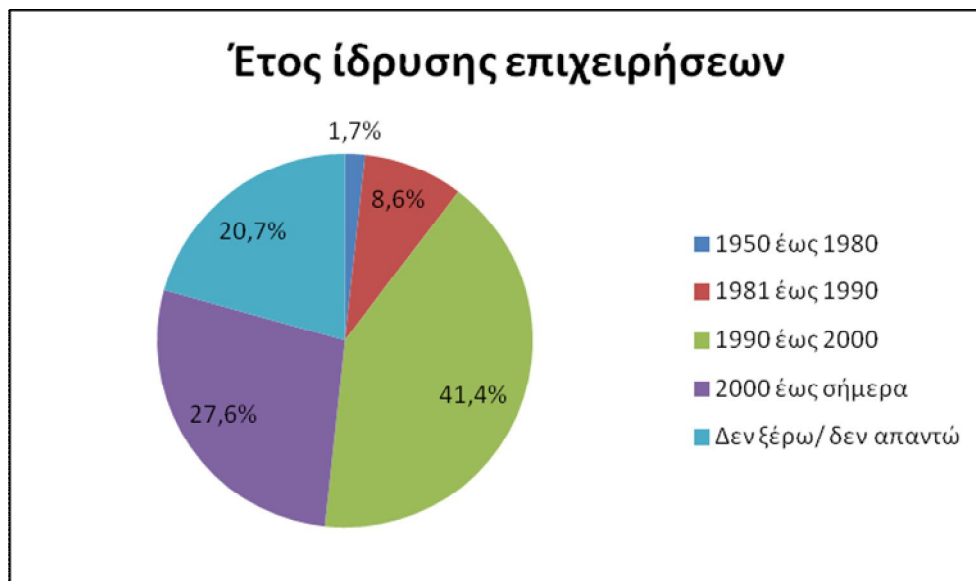
Σχετικά με τη νομική μορφή των επιχειρήσεων, σχεδόν το ήμισυ αποτελείται από εταιρείες (45% περίπου) και περίπου το 28% δήλωσε ότι έχει ατομική επιχείρηση. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός, ότι οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις έχουν ιδρυθεί κυρίως μετά το 1990 (ποσοστό που ξεπερνά το 40%), ενώ από το 2000 μέχρι σήμερα ιδρύθηκε το 28% περίπου των ερωτηθέντων επιχειρήσεων. Το γεγονός αυτό ενισχύει την άποψη ότι ο οικοτουρισμός, με την ευρύτερη έννοιά του, εμφανίστηκε στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1980 (9% περίπου των επιχειρήσεων ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1980), όπως άλλωστε και οι περισσότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, ωστόσο αναπτύχθηκε κυρίως τη δεκαετία του 1990.

Διάγραμμα 6.6: Η νομική μορφή των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 6.7: Το έτος ίδρυσης των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

6.5.1.3 Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Ο ν.393/76 (ΦΕΚ 199Α) "Περί ιδρύσεως και λειτουργίας Τουριστικών Γραφείων" είναι ο βασικός νόμος που διέπει ακόμη και σήμερα την ίδρυση και λειτουργία των τουριστικών γραφείων. Σύμφωνα με τον ορισμό του νόμου αυτού τουριστικά γραφεία είναι: "μονίμως οργανωμένοι επιχειρήσεις οι οποίες δια των υπ'αυτών διατιθεμένων μέσων και προσφερομένων υπηρεσιών αναλαμβάνουν την μεταφορά ή διακίνηση ή διαμονή μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων ατόμων, εντός και εκτός της Χώρας" (άρθρο 1, παρ.1).

Στοιχεία του ορισμού αυτού, των οποίων η ύπαρξη είναι απαραίτητη για να αποδοθεί ο χαρακτηρισμός "τουριστικό γραφείο" είναι (Χατζηνικολάου, 2008):

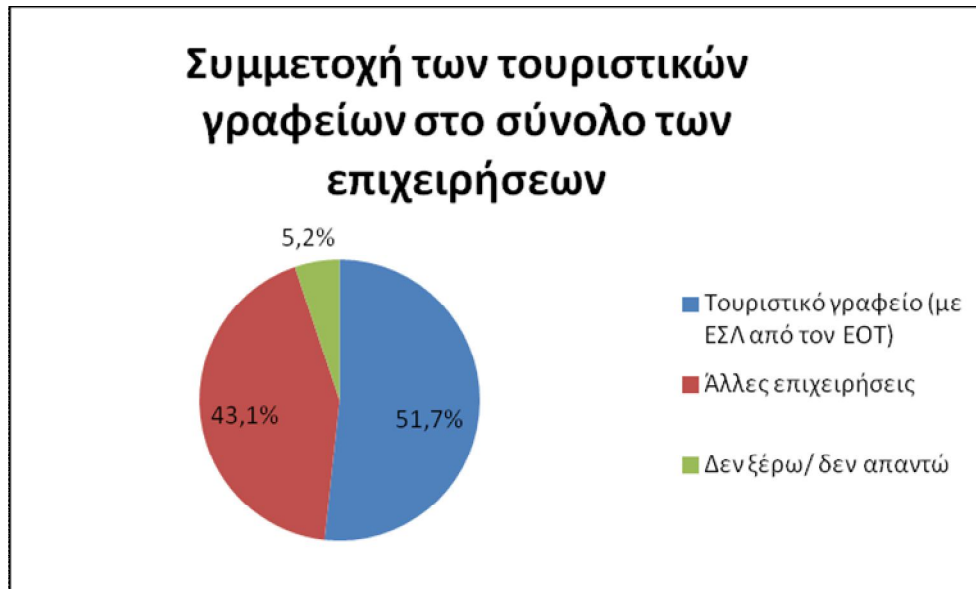
- Επιχείρηση μόνιμα οργανωμένη (να μη λειτουργεί ευκαιριακά).
- Επιχείρηση που αναλαμβάνει τη μεταφορά ή διακίνηση ή διαμονή μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων ατόμων εντός ή εκτός της χώρας (προφανώς μπορούν να ισχύουν περισσότερα του ενός από τα εν λόγω τρία στοιχεία μαζί).

- Διάθεση μέσων και προσφορά υπηρεσιών δια των οποίων το γραφείο αναλαμβάνει τη μεταφορά, διακίνηση ή/και διαμονή (αυτά είναι μεταφορικά μέσα αλλά και μέσα σύγχρονης τεχνολογίας μέσω των οποίων πραγματοποιούνται κρατήσεις κ.λπ.).

Επιπλέον, ο ν.393/76 διέκρινε τα τουριστικά γραφεία σε "Τουριστικά Γραφεία Γενικού Τουρισμού", τα οποία μπορούσαν να παρέχουν όλες τις υπηρεσίες εντός και εκτός της χώρας σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς, και σε "Τουριστικά Γραφεία Εσωτερικού Τουρισμού", τα οποία μπορούσαν να παρέχουν μόνο υπηρεσίες σε ημεδαπούς. Ωστόσο, όπως σημειώνει η Χατζηνικολάου (2008): "Η διάκριση είναι ξεπερασμένη εδώ και αρκετό καιρό στο πλαίσιο των συνθηκών που διέπουν τον ελληνικό και διεθνή τουρισμό. Ουδέποτε ο ΕΟΤ ή άλλος φορέας, με εξαίρεση τις περιπτώσεις καταγγελιών επιχειρηματιών ή καταναλωτών, μπόρεσε να ελέγξει συστηματικά στην πράξη την εφαρμογή της εν λόγω διάκρισης". Αρκετά χρόνια μετά, το 2011, με την παρ.1 του άρθρου 3 της ΚΥΑ 1597/2011 (ΦΕΚ 108B) η παράγραφος αυτή για τη διάκριση των τουριστικών γραφείων καταργήθηκε.

Από την έρευνα προκύπτει ότι η συμμετοχή των νόμιμα λειτουργουσών τουριστικών γραφείων στο σύνολο των τουριστικών επιχειρήσεων δεν ξεπερνάει το 52%, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό έχει δηλώσει ότι είναι "άλλη επιχείρηση", που συνήθως είναι αθλητικό κέντρο, σχολή εκπαίδευσης κ.λπ. Στην πράξη όμως πολλές από τις "άλλες επιχειρήσεις" προσφέρουν και τις υπηρεσίες ενός τουριστικού γραφείου (δηλαδή μεταφορά, διακίνηση, διαμονή μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων ατόμων) καθ' υπέρβαση των νόμιμων πεδίων δραστηριοποίησής τους.

Διάγραμμα 6.8: Η συμμετοχή των τουριστικών γραφείων στο σύνολο των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικότουρισμό

Πηγή: Έρευνα πεδίου

Σύμφωνα με τη Σβορώνου (2003), αναγνωρίζεται ως πλεονέκτημα των τουριστικών γραφείων που εξειδικεύονται στον οικότουρισμό, με την ευρύτερη έννοια του όρου, δηλαδή συμπεριλαμβάνοντας και δραστηριότητες τουρισμού περιπέτειας, ότι: "Απευθύνονται σε ένα κοινό που έχει ισχυρό κίνητρο να χαρεί τη φύση και καλύπτουν με ικανοποιητικό τρόπο αυτήν την ανάγκη. Είναι, επομένως, ισχυροί εν δυνάμει σύμμαχοι στην προώθηση του ορθού οικότουρισμού" (σελ.76). Ταυτόχρονα, ως πιθανές αδυναμίες αναγνωρίζονται οι παρακάτω:

- Ανυπαρξία συνεργασίας με αρμόδιους φορείς για τη διαμόρφωση συνθηκών ασφαλούς (για το βιότοπο) διεξαγωγής των σπορ.
- Ανεπαρκής ενημέρωση των επισκεπτών για τις αξίες και την ορθή συμπεριφορά στον βιότοπο. (σελ.76-77)

Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει έρευνα- συγκριτική μελέτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού του 2001 σχετικά με τους tour-operators στις κύριες οικότουριστικές αγορές της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής (Γαλλία Γερμανία, Ισπανία, Ιταλία, ΗΒ, Καναδά και ΗΠΑ), σύμφωνα με την οποία οι ecotour-operators είναι μικρές εταιρίες με μικρό διαφημιστικό προϋπολογισμό, που βασίζονται στην

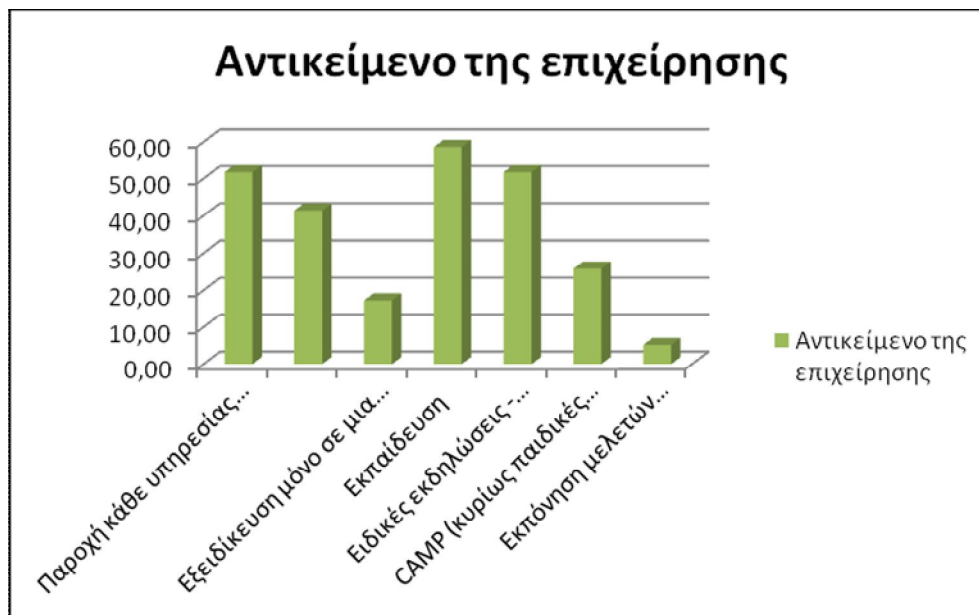
προώθηση "από στόμα σε στόμα", μέσω πανεπιστημίων, περιβαλλοντικών οργανώσεων, εξειδικευμένα περιοδικά κ.λπ. Στη Γερμανία 6-8% των tour-operators ειδικεύονται στον οικοτουρισμό (122), στην Ισπανία 5-6%, στις ΗΠΑ 5% (62 στα 1200) προσφέρει οικοτουριστικές δραστηριότητες. (Honey, 2008).

6.5.1.4 ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ- ΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Τέλος, σχετικά με το αντικείμενο- τις δραστηριότητες αυτών των επιχειρήσεων, για να γίνει κατανοητό τι υπηρεσίες προσφέρουν στην πράξη αυτές οι επιχειρήσεις, η έρευνα κατέδειξε ότι:

1. Ποσοστό πάνω από το 50% των επιχειρήσεων προσφέρει ό,τι ορίζει ο νόμος- Παροχή κάθε υπηρεσίας ως τουριστικό γραφείο (κατάρτιση και εκτέλεση προγραμμάτων εκδρομών και περιηγήσεων, μεσολάβηση για διαμονή, μεσολάβηση για έκδοση εισιτηρίων κ.λπ.).
2. Ποσοστό πάνω από το 40% των επιχειρήσεων δήλωσε ότι δύναται να παρέχει κάθε υπηρεσία ανάλογα με τη ζήτηση σε συνεργασία με τα αντίστοιχα τουριστικά γραφεία- συνεργάτες.
3. Το 17% των επιχειρήσεων εξειδικεύεται μόνο σε μια δραστηριότητα (π.χ. rafting).
4. Ποσοστό που προσεγγίζει το 60% παρέχει εκπαιδευτικά προγράμματα (πιστοποιήσεις).
5. Παραπάνω από τις μισές επιχειρήσεις αναλαμβάνουν την οργάνωση ειδικών εκδηλώσεων (παιδικές και εταιρικές εκδηλώσεις).
6. Το 25% των επιχειρήσεων προσφέρει μεταξύ άλλων και τη δυνατότητα για κάμπινγκ, κυρίως σε παιδιά (παιδικές κατασκηνώσεις).
7. Ένα μικρό ποσοστό (5%) προσφέρει υπηρεσίες χαρτογράφησης, για παράδειγμα μονοπατιών, και εκπόνησης μελετών για την ανάπτυξη των εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού εν γένει.

Διάγραμμα 6.9: Το αντικείμενο- οι δραστηριότητες των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ίδια επεξεργασία

6.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ανακεφαλαιώνοντας, τα βασικά πορίσματα από την πρωτογενή έρευνα που πραγματοποιήθηκε στους φορείς διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών της Ελλάδας και στις τουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό, συνοψίζονται στα εξής:

- Η περιβαλλοντική σπουδαιότητα μεγάλου τμήματος των φυσικών περιοχών με ΦΔ έχει αναγνωριστεί τόσο σε εθνικό (εθνικοί δρυμοί, εθνικά πάρκα κ.λπ.) όσο και σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο (υγρότοποι διεθνούς σημασίας, βιογενετικά αποθέματα κ.λπ.).
- Αν και το θεσμικό πλαίσιο ισχυροποιεί τους φορείς διαχείρισης όσον αφορά τη διοίκηση και διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, στην πράξη αυτό καθίσταται αδύνατο λόγω σοβαρών και χρόνιων ελλείψεων σε οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους. Βασική χρηματοδοτική πηγή όλων των ΦΔ για την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους είναι τα ευρωπαϊκά προγράμματα και οι φορείς είναι στελεχωμένοι κυρίως με προσωπικό ορισμένου χρόνου εργασίας που αμείβεται από αυτά. Συνεπώς, με τη λήξη αυτών των προγραμμάτων αιωρείται

το πρόβλημα της στελέχωσης και μαζί με αυτό και το μέλλον των ΦΔ. Όπως είναι αναμενόμενο, τα έντονα προβλήματα στελέχωσης, έλλειψης πόρων κ.λπ., αντανακλώνται στην οργάνωση και λειτουργία των φορέων και αυτό διαπιστώθηκε από τη σχετική με την εκτέλεση των αρμοδιοτήτων τους αξιολόγηση.

- Ο σχεδιασμός στις προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα κρίνεται ελλιπής, αποσπασματικός και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και ανύπαρκτος, γεγονός που περιορίζει σε μεγάλο βαθμό τις δυνατότητες για προστασία. Ακόμα και στις ΠΠ που υπάρχουν σχέδια δεν υπάρχουν οι κατάλληλοι μηχανισμοί εφαρμογής, ελέγχου και παρακολούθησης. Ειδικότερα, αν και από το 1999 ήταν απαραίτητη η εκπόνηση των σχεδίων διαχείρισης μέχρι και σήμερα δεν έχει εγκριθεί κανένα Σχ.Δ στις ΠΠ.
- Σχετικά με την οικοτουριστική ζήτηση, αυτό που είναι κρίσιμο και χρήζει επισήμανσης είναι ότι ο οικοτουρισμός, ανάλογα με τους περιβαλλοντικούς πόρους που διαθέτει η κάθε περιοχή, δύναται να ασκείται καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Τα επίσημα στοιχεία από τους ΦΔ αποδεικνύουν ότι ο οικοτουρισμός είναι μια δραστηριότητα που πραγματικά μπορεί να ασκείται δώδεκα μήνες το χρόνο και λόγω του φυσικού πλούτου της Ελλάδας να αναπτύσσεται χωρικά από τη Θράκη μέχρι την Κρήτη.
- Από την έρευνα στις επιχειρήσεις βεβαιώνεται το εξαιρετικά αρνητικό συμπέρασμα ότι πολλές επιχειρήσεις αυτοτιτλοφορούνται ως οικοτουριστικές, ενώ έχουν ελάχιστα από αυτά τα χαρακτηριστικά. Αυτό σημαίνει πως ο οικοτουρισμός χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση οικονομικών επιδιώξεων προωθώντας την ποιότητα του περιβάλλοντος για να προσελκύσει τουρίστες και όχι με σκοπό τη διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου.
- Αναμφισβήτητα διαπιστώθηκαν και περιπτώσεις τουριστικών επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν υλοποιήσει ορισμένες βασικές αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης καθώς επίσης και έχουν εμπλουτίσει το προϊόν τους με δραστηριότητες σε σχέση με τη φύση. Το γεγονός αυτό όμως δεν είναι επαρκές για να επηρεάσει καθοριστικά τη διαμόρφωση ενός νέου προτύπου τουριστικής ανάπτυξης που βασίζεται στις ΕΕΜΤ και δη στον οικοτουρισμό.
- Τέλος, ο σημαντικός αριθμός των επιχειρήσεων που δραστηριοποιείται στον οικοτουρισμό, κυρίως από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, οδηγεί στο

συμπέρασμα ότι υπάρχει συσσωρευμένη πρακτική εμπειρία γύρω από τα θέματα του οικοτουρισμού. Προφανώς αυτή η εμπειρία είναι ενθαρρυντική καθώς αποτελεί μια βάση για εξέλιξη ωστόσο, αυτό που προκύπτει ως στοιχειώδης έλλειψη είναι η γνώση και η κατάρτιση σε θέματα διαχείρισης και προώθησης του οικοτουρισμού⁵¹.

Όπως τονίστηκε πολλές φορές στην παρούσα έρευνα, οι ΦΔ των ΠΠ αποτελούν μια κομβική δομή για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού και για την προστασία των φυσικών περιοχών που έχουν υπό την ευθύνη τους. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο να υποστηριχθεί η λειτουργία και η οργάνωσή τους στη βάση μιας σταθερής πολιτικής. Ορισμένες προτάσεις για την ενίσχυση του ρόλου των φορέων διαχείρισης, λαμβάνοντας υπόψη και τις προτάσεις των φορέων όπως αυτές διατυπώθηκαν στη συνάντηση εργασίας του Δικτύου Φορέων Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών με θέμα “Παρελθόν και μέλλον Προστατευόμενων Περιοχών της Ελλάδας” (2011), είναι:

- Η επιτάχυνση χαρακτηρισμού ΠΠ σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ν.3937/2011 καθώς και η επιτάχυνση στις διαδικασίες εκπόνησης και έγκρισης διαχειριστικών σχεδίων.
- Η προώθηση άμεσα της δυνατότητας που παρέχεται από τη νομοθεσία (άρθρο 15 παρ. 5) για ενίσχυση του προϋπολογισμού των φορέων διαχείρισης όπως: έσοδα από την πώληση υλικών, εκδόσεων, δεδομένων και κάθε άλλου πνευματικού προϊόντος που παράγει ή εκμεταλλεύεται ο φορέας διαχείρισης, αμοιβές από την εκτέλεση ερευνών, μελετών και κάθε είδους υπηρεσιών στα πλαίσια των σκοπών του για λογαριασμό τρίτων, έσοδα που προέρχονται από την εκμετάλλευση και προβολή του προστατευόμενου αντικείμενου, όπως έσοδο από εισιτήρια, ξεναγήσεις ομάδων επισκεπτών με ειδικό αντικείμενο τη γνωριμία και ερμηνεία του περιβάλλοντος, προβολή και εκμετάλλευση οπτικοακουστικού υλικού, εκχώρηση σημάτων ποιότητας και συνεργασίας σε επιχειρήσεις που λειτουργούν εντός των ορίων ευθύνης του ΦΔ κ.λπ.

⁵¹ Η έλλειψη γνώσης και κατάρτισης διαπιστώνεται σε πολλαπλά επίπεδα: σε ακαδημαϊκό επίπεδο σχετικά με την έρευνα για τον οικοτουρισμό στην Ελλάδα και σε σχετικές σπουδές, σε κρατικά στελέχη που είναι υπεύθυνα για το σχεδιασμό και τη διαχείριση του οικοτουρισμού, σε στελέχη περιβαλλοντικών οργανώσεων, στον ιδιωτικό τομέα (τουριστικά γραφεία, ξενοδόχοι κ.λπ.), στην τοπική κοινωνία και στα ΜΜΕ που επηρεάζουν την κοινή γνώμη και τη ζήτηση για οικοτουρισμό (WWF Ελλάς, 2000).

- Η κάλυψη των λειτουργικών εξόδων από το κράτος ώστε ανεξαρτήτως κοινοτικών πόρων να διασφαλίζεται η συνέχεια της ομαλής λειτουργίας του έργου τους. Η βασική στελέχωση των ΦΔ (τακτικό προσωπικό) να εξασφαλίζεται επίσης με κρατικούς πόρους.

Επιπλέον των παραπάνω, απαιτείται η προώθηση συγκεκριμένων και ουσιαστικών θεσμικών και δομικών αλλαγών που θα οδηγήσουν στη δημιουργία ενός συνεκτικού και λειτουργικού Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών, που θα καλύπτει όχι μόνο τις περιοχές που σήμερα υπάγονται στην αρμοδιότητα των 28 φορέων διαχείρισης, αλλά και το σύνολο των περιοχών που έχουν ενταχθεί στο οικολογικό δίκτυο Natura 2000.

7. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Εισαγωγή

Αναντίρρητα η εικόνα γίνεται πιο ενδιαφέρουσα αλλά και πιο σύνθετη με την ανάλυση στο τοπικό επίπεδο, και στην προκειμένη περίπτωση στο δήμο Ζαγορίου⁵², καθώς αναδεικνύονται συνιστώσες και ιδιαιτερότητες της οικοτουριστικής διαδικασίας, οι οποίες είναι απαραίτητες για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του οικοτουρισμού.

Η περιοχή του δήμου Ζαγορίου επελέγει για μια σειρά από λόγους. Καταρχήν, η περιοχή περιλαμβάνεται σχεδόν στο σύνολό της στο Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου, το οποίο αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους βιοτόπους της Ευρώπης, με διακρίσεις ακόμα και σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και μια από τις πληρέστερα διαχειριζόμενες περιοχές της χώρας (ύπαρξη ειδικής περιβαλλοντικής μελέτης, ΚΥΑ χαρακτηρισμού και καθορισμού ζωνών προστασίας, χρήσεων, όρων και περιορισμών δόμησης στην προστατευόμενη περιοχή, σχεδίου διαχείρισης στο στάδιο της έγκρισης). Η περιοχή του Πάρκου όμως χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερης και μοναδικής αξίας όχι μόνο εξαιτίας της οικολογικής αξίας των οικοσυστημάτων της, τα οποία είναι φυσικά και στο μεγαλύτερο βαθμό με αυτόχθονα είδη, αλλά και λόγω της πολιτιστικής αξίας του ανθρωπογενούς περιβάλλοντός της. Επιπλέον, η περιοχή του Ζαγορίου αποτελεί έναν από τους δημοφιλέστερους οικοτουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας, με οφέλη αφενός για την προστασία και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και αφετέρου για την τοπική κοινωνία, καθώς η ανάπτυξη του οικοτουρισμού συμβάλει καθοριστικά στην ανάσχεση της πληθυσμιακής αποψύλωσης της περιοχής.

Μετά την προσέγγιση στο προηγούμενο κεφάλαιο της οργάνωσης του οικοτουρισμού σε εθνικό επίπεδο με έμφαση στις κύριες παραμέτρους που διαμορφώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά της στην Ελλάδα, στο κεφάλαιο αυτό διερευνώνται οι παράγοντες που προσδιορίζουν τη χωρική οργάνωση του οικοτουρισμού στο τοπικό επίπεδο. Τα κύρια αντικείμενα ανάλυσης, όπως αυτά προσδιορίστηκαν μέσα από το θεωρητικό πλαίσιο, αφορούν:

⁵² Επισημαίνεται ότι ο δήμος Ζαγορίου σχεδόν ταυτίζεται χωρικά με την ανθρωπογεωγραφική ενότητα των Ζαγοροχωρίων. Συγκεκριμένα, οι περισσότερες πηγές δεν εντάσσουν, αναφερόμενες στον όρο "Ζαγοροχώρια", τους πολύ μικρούς έως μηδενικούς σε πληθυσμό οικισμούς του δήμου: Αγία Παρασκευή, Άμπελος, Αγία Βαρβάρα, Άγιος Γεώργιος, Βουτανσαίοι, Δίλλακο, Λιάπη, Ποταμιά και Καλύβια. Ωστόσο, επιλέγεται η προσέγγιση σε επίπεδο δήμου καθώς τα στοιχεία συνήθως είναι διαθέσιμα σε διοικητικές και όχι ανθρωπογεωγραφικές ενότητες.

- Τα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής ζήτησης, που αναφέρονται: α) στη θέση των δραστηριοτήτων που επιλέγουν οι οικοτουρίστες στο χώρο του Ζαγορίου, β) στη θέση των καταλυμάτων που προτιμούν σε σχέση με το δίκτυο των οικισμών του Ζαγορίου και των πόρων και γ) στα συγκοινωνιακά δίκτυα (με ποιο μέσο φτάνουν στην περιοχή, ποια διαδρομή ακολουθούν κ.λπ.).
- Τα χαρακτηριστικά της οικοτουριστικής προσφοράς, που αναφέρονται: α) στη θέση- κατανομή των διαφόρων κατηγοριών πόρων και β) στη διερεύνηση των προτιμήσεων των οικοτουριστών για τις διάφορες κατηγορίες πόρων.

Τέλος, αξιολογείται η ένταξη και προσαρμογή των αναπτυξιακών διαστάσεων του οικοτουρισμού (υποδομές, δραστηριότητες κ.λπ.) στο ευρύτερο πλαίσιο των χωροταξικών- περιβαλλοντικών κατευθύνσεων και ρυθμίσεων της περιοχής του Ζαγορίου. Στο πλαίσιο αξιολόγησης της συμβολής του σχεδιασμού, δηλαδή της κρατικής παρέμβασης στο χώρο, στην οργάνωση του οικοτουρισμού στο Ζαγόρι, αυτός εξετάζεται σε δύο επίπεδα:

- σε στρατηγικό επίπεδο, μέσω του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΠΧΣΑΑ) για τον τουρισμό και του Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ) της περιφέρειας Ηπείρου και
- σε επίπεδο χρήσεων γης (ελλείπει ΓΠΣ/ ΣΧΟΟΑΠ ή άλλων σχεδίων ρύθμισης των χρήσεων γης), μέσω της ΚΥΑ χαρακτηρισμού της περιοχής των ορεινών όγκων της Β. Πίνδου ως Εθνικού Πάρκου, με την οποία καθορίστηκαν οι ζώνες προστασίας, οι χρήσεις γης και όροι δόμησης στην περιοχή.

Η μεθοδολογική προσέγγιση αυτού του κεφαλαίου περιλαμβάνει πρωτογενή και δευτερογενή έρευνα. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της αναγνώρισης της σχετικής με την οικοτουριστική ανάπτυξη ζήτηση (όσον αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των οικοτουριστών, την ταξιδιωτική δαπάνη, τον αριθμό των διανυκτερεύσεων, το ενδιαφέρον που εκδηλώνεται από τους επισκέπτες/ χρήστες για τους φυσικούς πόρους κ.λπ.) και προσφορά (όσον αφορά τη διερεύνηση των προτιμήσεων του κοινού για τις διάφορες κατηγορίες πόρων) πραγματοποιήθηκε πρωτογενής έρευνα (έρευνα πεδίου)⁵³ σε οικοτουρίστες της περιοχής Ζαγορίου. Η αξία των στοιχείων αυτών στο πλαίσιο της

⁵³ Η μεθοδολογία της έρευνας περιγράφεται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 1.

παρούσας έρευνας κρίνεται σημαντική καθώς είναι ικανά να αποτυπώσουν το σχήμα της χωρικής διάρθρωσης του οικοτουρισμού στο δήμο Ζαγορίου. Επιπλέον, δεδομένου ότι η δευτερογενής έρευνα αποδεικνύει την έλλειψη πρόσφατων στοιχείων για την οικοτουριστική ζήτηση σε προορισμούς στην Ελλάδα και δη στο Ζαγόρι, το εγχείρημα αυτό παρουσιάζει πρωτοτυπία, ενδιαφέρον και ασφαλώς συμβάλει συμπληρωματικά στη διερεύνηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στη χώρα μας. Ακόμα, η έρευνα πεδίου περιλαμβάνει έρευνα σε φορείς της περιοχής, οι οποίοι εμπλέκονται στη διαδικασία του σχεδιασμού και την υλοποίηση οικοτουριστικών προγραμμάτων στην περιοχή μελέτης.

Σχετικά με την καταγραφή και αξιολόγηση των πόρων της περιοχής μελέτης, αναζητήθηκαν πληροφορίες και αξιοποιήθηκαν γνώσεις από προηγούμενες μελέτες, έρευνες, σχέδια/ προγράμματα για τον οικοτουρισμό, με σημαντικότερες τις παρακάτω:

- Η μελέτη με τίτλο "Σχεδιασμός αξιοποίησης, με στόχο την ήπια οικολογική τουριστική ανάπτυξη, του τμήματος της ενδοχώρας που ορίζεται από τον άξονα της οροσειράς της Πίνδου και από τις Πρέσπες έως τη Ναύπακτο και αναγνώριση ορεινών χιονοδρομικών όγκων" (1995), που εντάχθηκε στο ΕΠ "Τουρισμός- Πολιτισμός" του Υπουργείου Ανάπτυξης και πραγματοποιήθηκε από τα γραφεία TEAM 4 ΕΠΕ και ΟΜΑΣ ΕΠΕ.
- Η μελέτη με τίτλο "Σχεδιασμός Δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού" (2000), που εντάχθηκε στο ΕΠ "Τουρισμός- Πολιτισμός" του Υπουργείου Ανάπτυξης και ανατέθηκε από τον ΕΟΤ/ Υπουργείο Ανάπτυξης στο Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς).

7.1. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Ο Δήμος Ζαγορίου είναι δήμος του νομού Ιωαννίνων της περιφέρειας Ηπείρου, ο οποίος, όπως διαμορφώθηκε με βάση τη διοικητική διάρθρωση του Προγράμματος "Καλλικράτης" (ν.3852/2010 "Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης"), αποτελείται από τη συνένωση των προϋπαρχόντων δήμων Ανατολικού Ζαγορίου, Κεντρικού Ζαγορίου, Τύμφης και των κοινοτήτων Βοβούσας και Πάπιγκου. Ο δήμος έχει έδρα τους

Ασπράγγελους και αποτελείται από 44 τοπικές κοινότητες, οι οποίες περιλαμβάνουν συνολικά 54 οικισμούς.

Γεωγραφικά το Ζαγόρι χωρίζεται σε τρεις ενότητες: το Κεντρικό, το Δυτικό και το Ανατολικό Ζαγόρι με είκοσι, δέκα και δεκαέξι χωριά αντίστοιχα, τα οποία στο σύνολό τους αποτελούν τα περίφημα "Ζαγοροχώρια" (Δήμος Ζαγορίου, 2011).

Όσον αφορά τη θέση του, ο δήμος Ζαγορίου βρίσκεται στο βόρειο τμήμα της περιφέρειας Ηπείρου. Τα φυσικά όριά του καθορίζονται νότια από το βουνό Μιτσικέλι, βόρεια από τον ποταμό Αώο, ανατολικά από τα βουνά του Λύγκου και δυτικά από τον ορεινό όγκο της Τύμφης. Συνορεύει βόρεια με το δήμο Κόνιτσας (ν. Ιωαννίνων), βορειοανατολικά με το δήμο Γρεβενών (ν. Γρεβενών), ανατολικά με το δήμο Μετσόβου (ν. Ιωαννίνων), νότια με το δήμο Ιωαννιτών (ν. Ιωαννίνων), νοτιοδυτικά με το δήμο Ζίτσας (ν. Ιωαννίνων) και δυτικά με το δήμο Πωγωνίου (ν. Ιωαννίνων).

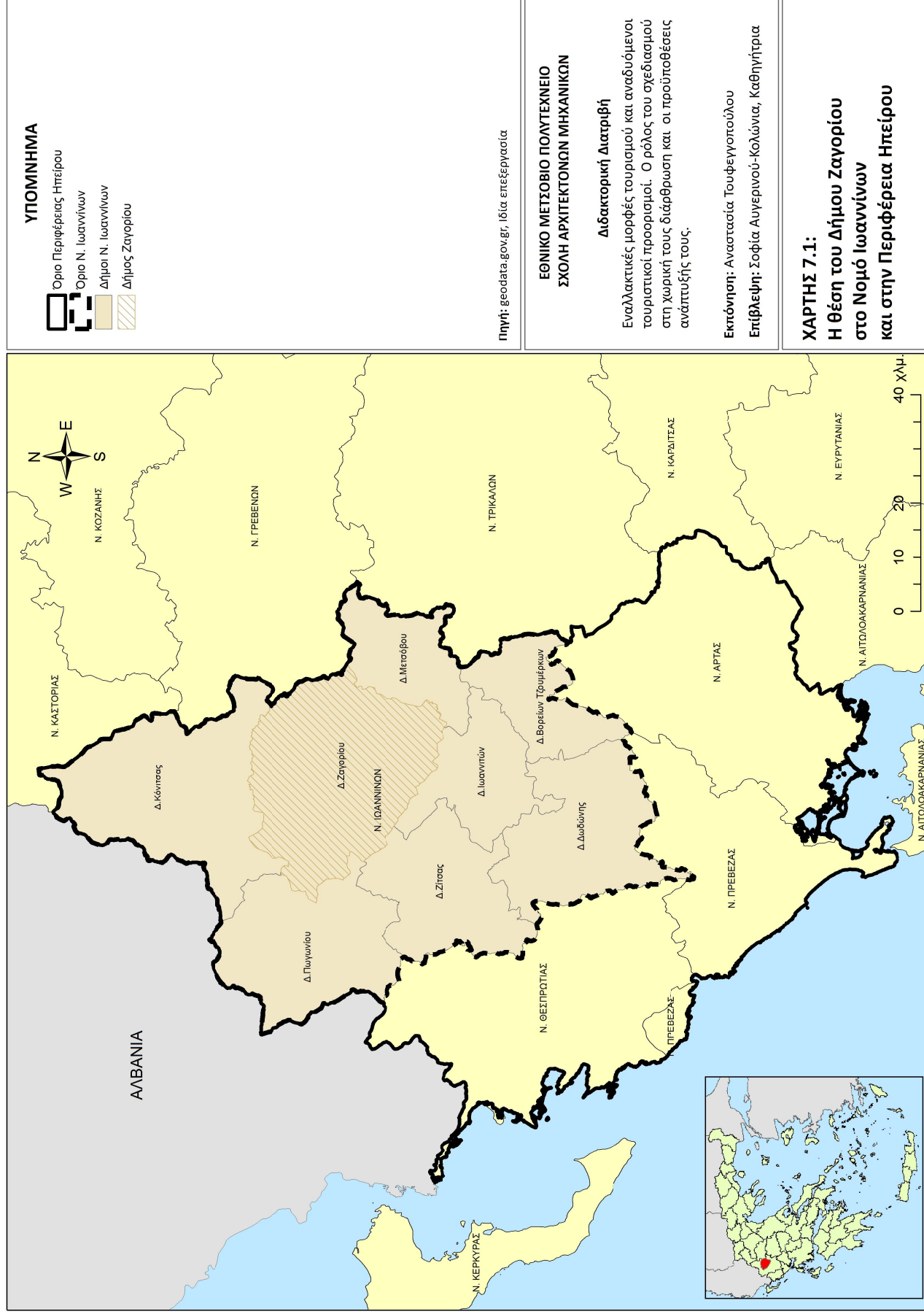
Πρόκειται για μια περιοχή ορεινή στο σύνολό της (σε υψόμετρο 1340μ. βρίσκεται ο πιο ορεινός οικισμός του δήμου, το Βραδέτο). Η συνολική έκταση του Δήμου ανέρχεται σε 989.796 στρ., εκ των οποίων το 90% περίπου καταλαμβάνει το Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου (εθνικοί δρυμοί Βίκου- Αώου και Πίνδου), και αντιπροσωπεύει το 20% περίπου της συνολικής έκτασης του νομού.

Η μοναδικότητα της φυσικής και ανθρωπογενούς κληρονομιάς του τόπου και ο έγκαιρος σχεδιασμός της προστασίας της μέσω:

- του "Π.Δ. της 26.9/1.11.1979: Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών των υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών της ευρύτερης περιοχής Ζαγορίου (Ηπείρου) και καθορισμού ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης των οικοπέδων αυτής" όπως συμπληρώθηκε με το Π.Δ.15/20.6.1995, σύμφωνα με το οποίο 46 από τους 54 οικισμούς του σημερινού δήμου Ζαγορίου εντάχθηκαν σε καθεστώς προστασίας και
- της "ΥΑ 23069 (ΦΕΚ Δ 639/14.6.05) Χαρακτηρισμός της χερσαίας περιοχής των ορεινών όγκων της Β. Πίνδου ως Εθνικού Πάρκου, καθορισμός ζωνών προστασίας και καθορισμός χρήσεων, όρων και περιορισμών δόμησης", σύμφωνα με την οποία σχεδόν 2.000.000 στρέμματα χαρακτηρίστηκαν εθνικό

πάρκο, γεγονός που συνέβαλε στην προστασία των σπάνιων οικοτόπων, των ειδών χλωρίδας και πανίδας που απαντώνται στη συγκεκριμένη περιοχή, επέτρεψαν στο Ζαγόρι να διατηρήσει την αυθεντικότητα της φύσης και την πολιτιστική του κληρονομιά ώστε να αποτελεί μέχρι σήμερα ένα σημαντικό τουριστικό προορισμό ειδικών ενδιαφερόντων.

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011, ο πραγματικός πληθυσμός του δήμου ανέρχεται σε 3.804 κατοίκους, ο μόνιμος σε 3.724 κατοίκους, ενώ ο νόμιμος πληθυσμός εμφανίζεται παραπάνω από διπλάσιος, ξεπερνώντας τους 7.600 κατοίκους (7.647 κάτοικοι). Οι μεγαλύτεροι οικισμοί του δήμου είναι το Τσεπέλοβο (303 κάτοικοι) και το Πάπιγκο (237 κάτοικοι). Όπως αναφέρεται διεξοδικά στη συνέχεια του κεφαλαίου, οι κάτοικοι του απασχολούνται κυρίως στον πρωτογενή και στον τριτογενή τομέα παραγωγής. Επιπρόσθετα, η περιοχή του Ζαγορίου παρουσιάζει δυνατότητες ανάπτυξης και στο δευτερογενή τομέα, με τη δημιουργία μεταποιητικών επιχειρήσεων αξιοποίησης των ντόπιων παραγόμενων αγροτικών προϊόντων.

7.1.1 ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ⁵⁴

Τα πρώτα ευρήματα ανθρώπινης παρουσίας στην περιοχή ανάγονται στην ανώτερη παλαιολιθική εποχή (140000-8000 π.Χ.). Την περίοδο έως και τους πρώτους ιστορικούς χρόνους (9ος- 4ος αιώνας π.Χ.), η ευρύτερη περιοχή κατοικείται από μικρές ημινομαδικές φυλές, οι οποίες ασχολούνται με την κτηνοτροφία. Κυρίαρχη θέση ανάμεσα στα ηπειρώτικα φύλα κατείχαν οι Μολοσσοί, οι οποίοι είχαν υπό τον έλεγχό τους τους βοσκότοπους του Ζαγορίου. Τα σημαντικότερα ευρήματα αυτής της περιόδου είναι οι οικισμοί που έχουν εντοπιστεί στη Βίτσα και στο ύψωμα Λιατοβούνι, στον κάμπο της Κόνιτσας.

Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους (330-167 π.Χ.), και ιδιαίτερα κατά την εποχή του Πύρρου (296-272 π.Χ.), η Ήπειρος θα γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη και θα διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στην ευρύτερη περιοχή. Σημαντική θα είναι, εκείνα τα χρόνια, η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας. Από την περίοδο αυτή, στο δυτικό τμήμα της βόρειας Πίνδου σώζονται τα ερείπια από αρκετές οχυρώσεις. Μετά τη μάχη της Πύδνας (168 π.Χ.), η ρωμαϊκή κυριαρχία που επιβλήθηκε επιφύλαξε μια τραγική εξέλιξη για την περιοχή της βορειοδυτικής Πίνδου. Ένα χρόνο μετά, και παρά τις συμφωνίες που είχαν υπογράψει με τους Ρωμαίους 70 ηπειρωτικοί οικισμοί, ο ύπατος Αιμίλιος Παύλος διέταξε τα ρωμαϊκά στρατεύματα να τις ισοπεδώσουν. Από αυτήν την καταστροφή γλίτωσαν μόνο ορισμένοι οικισμοί στη βόρεια Πίνδο, λόγω της φυσικής προστασίας που τους παρείχε η μορφολογία του εδάφους. Την περίοδο που ακολούθησε, από την οποία σώζονται ελάχιστα ευρήματα, κύρια απασχόληση των κατοίκων που απέμειναν εξακολουθούσε να είναι η κτηνοτροφία και η γεωργία.

Η πρωτοβυζαντινή και η μέση βυζαντινή περίοδος στην ευρύτερη περιοχή θα χαρακτηριστούν από το πέρασμα διαφόρων φυλών, όπως οι Βησιγότθοι, οι Ούννοι, οι Βούλγαροι, οι Σλάβοι και οι Νορμανδοί. Η παρουσία των Βυζαντινών τη συγκεκριμένη περίοδο αποδεικνύεται από κάποιες οχυρώσεις, με πιο χαρακτηριστικό το κάστρο στην είσοδο της χαράδρας του Αώου, και από μερικές παλαιοχριστιανικές εκκλησίες με ψηφιδωτά δάπεδα. Κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο, η περιοχή περιλαμβάνεται στο Δεσποτάτο της Ηπείρου.

⁵⁴ Βασική πηγή πληροφοριών: Μηνακάκης, Β. (2006). *Ζαγοροχώρια*. Αθήνα: Εκδόσεις Explorer.

Το 1431, τούρκικα στρατεύματα, με επικεφαλής τον Σινάν- πασά, τον ανώτατο διοικητή των οθωμανικών ευρωπαϊκών εδαφών, έφτασαν στην περιοχή του Μαλακασίου και νίκησαν τους κατοίκους του Ανατολικού Ζαγορίου και του Μαλακασίου. Μετά την ήττα, οι κάτοικοι 14 χωριών του Κεντρικού Ζαγορίου -που επιπλέον ήθελαν να απαλλαγούν από τη βυζαντινή διοίκηση- δήλωσαν υποταγή στους Τούρκους και ζήτησαν αυτονομία, αυτοδιοίκηση και αυτοτέλεια. Ο Σινάν- πασάς έκανε δεκτές αυτές τις προτάσεις και υπέγραψε συνθήκη που παραχωρούσε τα εν λόγω δικαιώματα στους Ζαγορίσιους, τα οποία και διατήρησαν καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Πενήντα χρόνια αργότερα, στην ίδια συνθήκη θα προσχωρήσουν και τα χωριά του Ανατολικού Ζαγορίου⁵⁵.

Σημειώνεται, ακόμα, ότι το 1670, οι κάτοικοι όλων των χωριών του Ζαγορίου συνενώθηκαν σε μια μορφή ομοσπονδίας, η οποία ονομάζονταν "Κοινόν των Ζαγορισίων". Στο πλαίσιο του οποίου θα εξασφαλίσουν σημαντικά προνόμια, τα περίφημα "σιουρούτια", που θα διαρκέσουν για δύο περίπου αιώνες (μέχρι το 1868).

Αυτό που έχει, επίσης, εξαιρετικά μεγάλο ενδιαφέρον και χρήζει επισήμανσης είναι ότι από τα τέλη του 17ου αιώνα αρχίζει μια περίοδος εντυπωσιακής οικονομικής, πολιτιστικής και πνευματικής ανάπτυξης για τα χωριά του Ζαγορίου, η οποία θα κορυφωθεί από τα μέσα του 18ου έως τα μέσα του 19 αιώνα. Χίλιοι και πλέον είναι οι ευεργέτες που κατάγονται από το Ζαγόρι, οι οποίοι ενίσχυσαν την πατρίδα τους αλλά και τα Ιωάννινα και την Αθήνα με δωρεές για την ίδρυση και συντήρηση σχολείων και άλλων κοινωφελών έργων.

Κατά την προετοιμασία και την εξέλιξη της επανάστασης του 1821, αρκετοί Ζαγορίσιοι συμμετείχαν στη Φιλική Εταιρεία (Α. Νούτσος, Μ. Ριζάρης, Μ. Οικονόμου κ.ά.), ενώ ορισμένοι κάτοικοι έφυγαν για να ενταχθούν στον απελευθερωτικό αγώνα. Στη συνέχεια, και κυρίως μετά το 1868 όταν καταργήθηκαν τα προνόμια, το Ζαγόρι βρέθηκε σε πορεία παρακμής. Την περίοδο αυτή άρχισαν να λυμαίνονται την περιοχή συμμορίες ληστών. Λόγω αυτής της κατάστασης 600 και πλέον οικογένειες αρχόντων του Ζαγορίου, που ήταν και οι κύριοι στόχοι των ληστών, εγκατέλειψαν τα χωριά τους.

⁵⁵ Η χορήγηση γενικών και κατά τόπους ειδικών προνομίων σε αλλόθρησκους δεν απαγορεύονταν από τον ισλαμικό νόμο. Ανεξάρτητα πάντως από τη θρησκευτική επίφαση των δικαιωμάτων, η χορήγησή τους συνιστούσε ενέργεια μεγάλης πολιτικής σημασίας, με επωφελείς συνέπειες και για τα δύο μέρη (Σακελλαρίου, 1997).

Η κατάσταση αυτή διήρκεσε έως το 1913, οπότε τα Ζαγοροχώρια απελευθερώθηκαν από τους Τούρκους, κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων.

Μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, ο τότε επιθεωρητής της Α΄ Σχολικής Περιφέρειας Ηπείρου, Αλέξανδρος Καθάριος, πήρε εντολή από το Υπουργείο Παιδείας να περιηγηθεί τα χωριά της περιφέρειάς του και να συντάξει σχετική έκθεση για την κατάστασή τους. Στο πρώτο λοιπόν μέρος της έκθεσης, ο συντάκτης δίνει μια συνοπτική εικόνα της κατάστασης στην οποία βρίσκονταν, εκείνη την περίοδο, τα χωριά του Ζαγορίου και επισημαίνει ότι (Εργολάβος, 2007):

Εδώ ο εθνισμός, η κοινωνική και πνευματική ανάπτυξη, η εκπαίδευση βρίσκονται σε πολύ υψηλό βαθμό, έτσι ώστε το τμήμα αυτό δίκαια μπορεί να ονομαστεί προπύργιο και κοιτίδα του ηπειρωτικού πατριωτισμού και της ηπειρώτικης παιδείας. Παρά τους σκληρούς διωγμούς και τις ληστρικές επιδρομές των Αλβανών, μπόρεσε να διατηρήσει ακμαίο το φρόνημα, αλώβητα τα έθιμα και πλήρη την εκπαίδευση. Εδώ υπάρχουν τα τελειότερα σχολεία, τα περισσότερα και σημαντικότερα κληροδοτήματα. Εδώ γεννήθηκαν οι εξοχότεροι πολιτικοί άντρες, οι διαπρεπέστεροι δάσκαλοι που διέσωσαν και διατήρησαν την παιδεία και τα γράμματα.

Στο εξής τα Ζαγοροχώρια ακολούθησαν την ιστορική πορεία του ελληνικού κράτους. Σημειώνεται, ότι κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολλά χωριά της βόρειας Πίνδου ερημώθηκαν, ενώ η μείωση του πληθυσμού του Ζαγορίου συνεχίστηκε εντεινόμενη τα επόμενα χρόνια, λόγω της μετανάστευσης στα μεγάλα αστικά κέντρα.

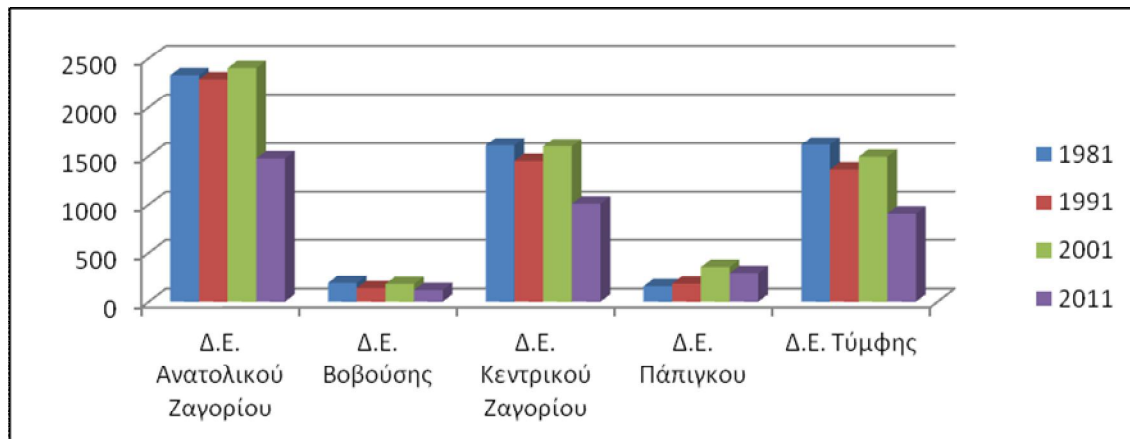
7.1.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ

Για να ερμηνευθούν τα δημογραφικά φαινόμενα, οι αιτίες και οι επιπτώσεις τους, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ο πληθυσμός από τη δημογραφία όχι σαν αυτοτελές μέγεθος αλλά σαν μια μεταβλητή που είτε προσδιορίζεται από ποικίλους οικονομικούς, κοινωνικούς, ιστορικούς, περιβαλλοντικούς, γεωγραφικούς και άλλους παράγοντες είτε επηρεάζει με τη σειρά της την κοινωνικοοικονομική διαδικασία. Υπ' αυτήν την έννοια, η διερεύνηση του πληθυσμού υπεισέρχεται ως βασική προϋπόθεση στη μελέτη της κοινωνικοοικονομικής διαδικασίας και του σχεδιασμού της (Αυγερινού- Κολώνια, 1996). Η ανάλυση του πληθυσμού, επομένως, κρίνεται επιβεβλημένη για την

προσέγγιση θεμάτων, όπως είναι ο τουρισμός, η ανάπτυξη του οποίου και οι επιπτώσεις από αυτήν είναι άρρηκτα συνυφασμένες με την κοινωνία και την οικονομία.

Ειδικότερα, βάσει της απογραφής του 2011 ο πραγματικός πληθυσμός του δήμου Ζαγορίου ανέρχεται σε 3.804 κατοίκους. Η δημοτική ενότητα Ανατολικού Ζαγορίου συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού (38,8%) και ο οικισμός με το μεγαλύτερο πληθυσμιακό μέγεθος είναι ο οικισμός Τσεπέλοβο της δημοτικής ενότητας Τύμφης, με 303 κατοίκους. Αναλυτικά τα πληθυσμιακά δεδομένα και η πληθυσμιακή εξέλιξη ανά οικισμό, τοπική κοινότητα και δημοτική ενότητα για την περίοδο 1981-2011 απεικονίζονται στο παράρτημα (πίνακες 16 και 17).

Διάγραμμα 7.1: Διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού των δημοτικών ενοτήτων του δήμου Ζαγορίου

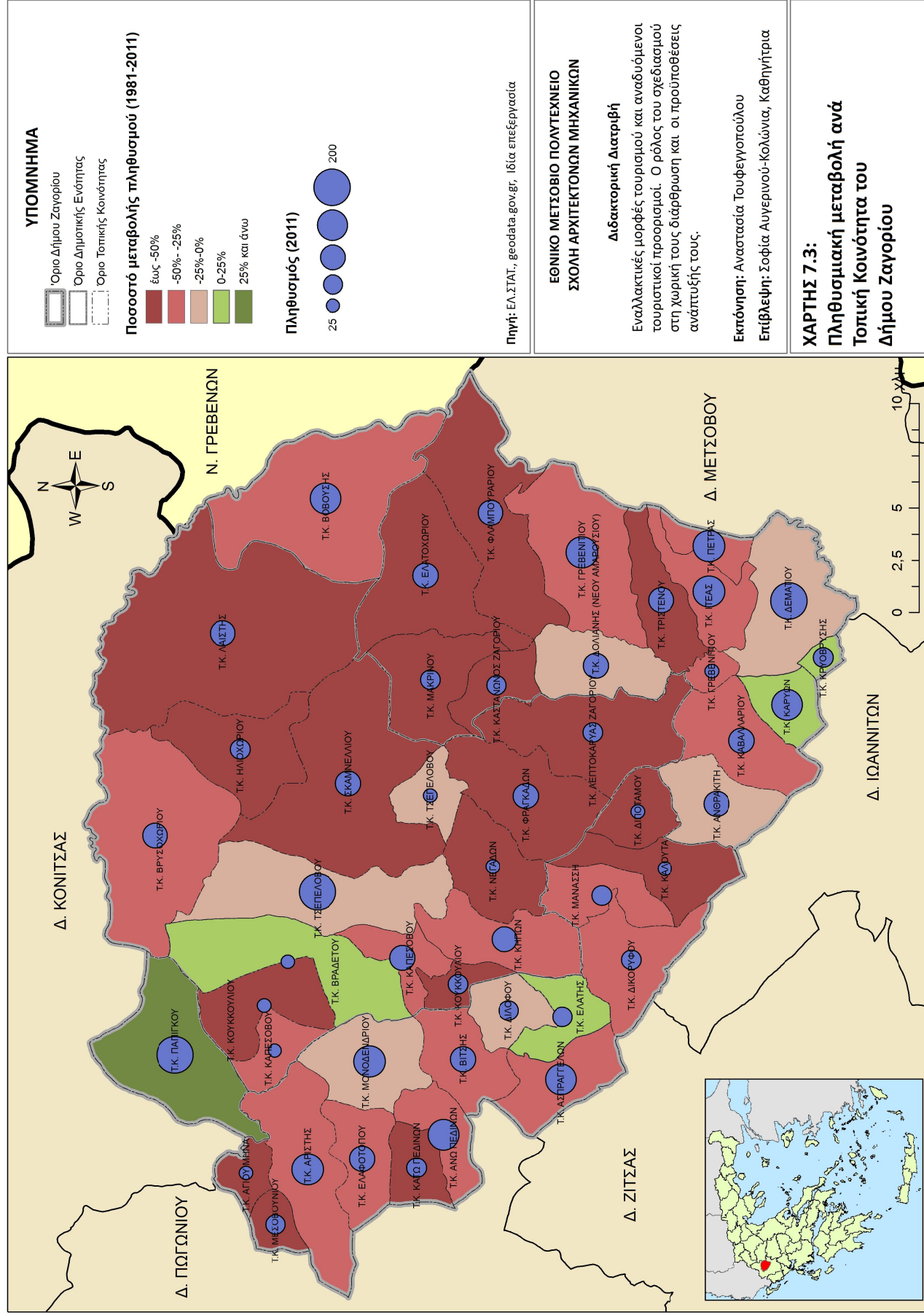
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές πραγματικού πληθυσμού 1981-2011, Ιδία επεξεργασία

Εξετάζοντας την πληθυσμιακή εξέλιξη του δήμου Ζαγορίου κατά την τελευταία τριακονταετία προκύπτουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

- Ο δήμος χάνει παραπάνω από το ένα τρίτο του πληθυσμού του (35,6%) και αυτό τη δεκαετία 2001-2011, ενώ είχε προηγηθεί αύξηση κατά 11,3% τη δεκαετία 1991-2001. Αντιθέτως, ο νομός Ιωαννίνων παρουσιάζει αύξηση 14,3%.
- Όλες οι δημοτικές ενότητες, με εξαίρεση αυτή του Πάπιγκου, καταγράφουν πληθυσμιακή μείωση που κυμαίνεται από 36,6% (ΔΕ Ανατολικού Ζαγορίου) μέχρι 43,9% (ΔΕ Τύμφης). Αξιοσημείωτη αύξηση παρουσιάζει η ΔΕ Πάπιγκου της τάξης του 88,5%.
- Οι οικισμοί με τη μεγαλύτερη μείωση (άνω του 60%) είναι: τα Καλύβια ΤΚ Ελαφότοπου Κεντρικού Ζαγορίου (85,7%), οι Νεγάδες ΤΚ Λεπτοκαρυάς

Νεγάδων Τύμφης (76%), ο Άγιος Μηνάς ΤΚ Αγίου Μηνά Κεντρικού Ζαγορίου (75,3%), η Λεπτοκαρυά ΤΚ Λεπτοκαρυάς Ζαγορίου Τύμφης (72,6%), το Δίλακκο ΤΚ Ελατοχωρίου Ανατολικού Ζαγορίου (71%), το Μακρίνο ΤΚ Μακρίνου Ανατολικού Ζαγορίου (66,7%), το Διπόταμο ΤΚ Διποτάμου Κεντρικού Ζαγορίου (61,5%) και το Φλαμπουράριο ΤΚ Φλαμπουρίου Ανατολικού Ζαγορίου (60,2%). Σε απόλυτα μεγέθη πάνω από 100 κατοίκους έχουν χάσει οι οικισμοί: Πέτρα ΤΚ Πέτρας Ανατολικού Ζαγορίου (118 κατοίκους), το Σκαμνέλλι ΤΚ Σκαμνελλίου Τύμφης (106 κατοίκους), το Γρεβενίτι ΤΚ Γρεβενιτίου Ανατολικού Ζαγορίου (102 κατοίκους) και το Φλαμπουράριο ΤΚ Φλαμπουρίου Ανατολικού Ζαγορίου (100 κατοίκους).

- Οι μοναδικοί οικισμοί που έχουν καταφέρει να συγκρατήσουν τον πληθυσμό τους από το 1981 μέχρι το 2011 και παρουσιάζουν μάλιστα και μικρές αυξήσεις σε απόλυτα μεγέθη είναι: η Ποταμιά της ΤΚ Ποταμιάς Ανατολικού Ζαγορίου (24%), οι Καρυές της ΤΚ Καρυών Ανατολικού Ζαγορίου (14%), το Μικρό Πάπιγκο της ΤΚ Πάπιγκου (11,8%), το Βραδέτο της ΤΚ Βραδέτου Τύμφης (10,5%), οι Μηλιωτάδες της ΤΚ Δεματίου Ανατολικού Ζαγορίου (2,2%) και η Ελάτη της ΤΚ Ελάτης Κεντρικού Ζαγορίου (2%). Τη μεγαλύτερη αύξηση σε απόλυτα μεγέθη και ποσοστιαία μεταβολή εμφανίζει ο οικισμός του Πάπιγκου (132 κάτοικοι που αντιστοιχούν σε ποσοστιαία αύξηση 125,7%).

7.1.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Με βάση την απογραφή του 2001⁵⁶, ο ενεργός πληθυσμός του δήμου Ζαγορίου ανέρχεται σε 1.481 άτομα και αντιπροσωπεύει το 25% του συνολικού πληθυσμού. Οι δημοτικές ενότητες με τα μεγαλύτερα ποσοστά ενεργού πληθυσμού και τα μικρότερα ποσοστά ανεργίας είναι αυτές της Βοβούσας (52,4% και 5,3% αντίστοιχα) και του Πάπιγκου (52,2% και 9,7% αντίστοιχα). Ο δήμος παρουσιάζει σημαντικά χαμηλότερο ποσοστό ενεργού πληθυσμού έναντι αυτού του νομού, γεγονός που αιτιολογείται λόγω της ηλικιακής σύνθεσης του πληθυσμού (χαμηλά ποσοστά γεννητικότητας, υψηλός δείκτης γήρανσης, μικρό ποσοστό του πληθυσμού σε παραγωγική ηλικία κ.λπ.).

Πίνακας 7.1: Ενεργός πληθυσμός, απασχολούμενοι και άνεργοι σε δημοτικές ενότητες, δήμο και νομό, 2001

Χωρικές ενότητες	Ενεργός Πληθυσμός		Απασχολούμενοι		Άνεργοι	
	απόλ.	%	απόλ.	%	απόλ.	%
ΔΕ Ανατολικού Ζαγορίου	570	32,95	505	88,60	65	11,40
ΔΕ Βοβούσας	76	52,41	72	94,74	4	5,26
ΔΕ Κεντρικού Ζαγορίου	441	37,92	370	83,90	71	16,10
ΔΕ Πάπιγκου	72	52,17	65	90,28	7	9,72
ΔΕ Τύμφης	322	33,61	260	80,75	62	19,25
ΔΗΜΟΣ ΖΑΓΟΡΙΟΥ	1481	35,82	1272	85,89	209	14,11
ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	62344	42,33	54496	87,41	7848	12,59

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή πραγματικού πληθυσμού 2001, Ιδία επεξεργασία

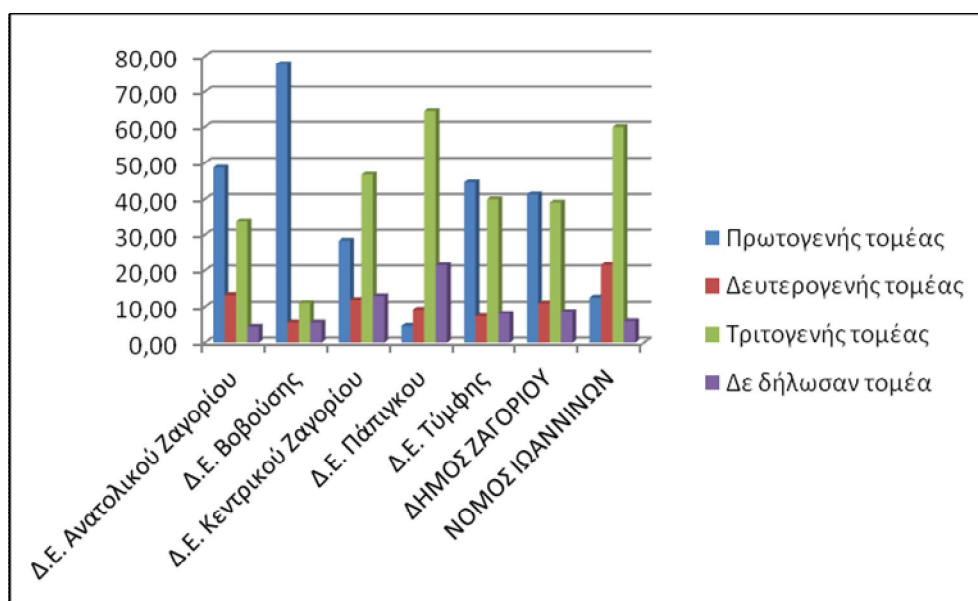
Στη συνέχεια, στα διαγράμματα 7.2 έως 7.5 παρουσιάζεται η κατανομή της απασχόλησης των κατοίκων ανά τομέα παραγωγής, ανά τοπική κοινότητα (ΤΚ) και ανά δημοτική ενότητα (ΔΕ) του δήμου Ζαγορίου, για το σύνολο του δήμου Ζαγορίου και για το νομό Ιωαννίνων που αυτός εντάσσεται.

Πιο συγκεκριμένα, στο δήμο Ζαγορίου το σύνολο των απασχολούμενων είναι σχεδόν μοιρασμένο μεταξύ του πρωτογενή τομέα παραγωγής (41,4%) και του τριτογενή τομέα παραγωγής (39,1%), ενώ μόλις το 11% απασχολείται στο δευτερογενή τομέα. Η εικόνα αυτή εμφανίζει σημαντικές αποκλίσεις συγκριτικά με το νομό Ιωαννίνων, όπου μόνο το

⁵⁶ Μέχρι τη σύνταξη του παρόντος δεν ήταν διαθέσιμα τα σχετικά οικονομικά στοιχεία από την απογραφή του 2011.

12,6% απασχολείται στον πρωτογενή τομέα ενώ το 60% στον τριτογενή και το 21,6% των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα. Επίσης, η κατανομή της απασχόλησης παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των δημοτικών ενότητων του δήμου. Ο πρωτογενής τομέας κυριαρχεί στις δημοτικές ενότητες Βοβούσας (77,8%) και Ανατολικού Ζαγορίου (48,7%), ο τριτογενής τομέας υπερισχύει στις δημοτικές ενότητες Πάπιγκου (64,6%) και Κεντρικού Ζαγορίου (46,8%), ενώ η εικόνα της παραγωγικής βάσης της δημοτικής ενότητας Τύμφης παρουσιάζεται παρόμοια με αυτήν του δήμου (44,6% απασχόληση στον πρωτογενή, 40% στον τριτογενή και 7,3% στο δευτερογενή τομέα). Αναλυτικά, ο πίνακας με την κατανομή των απασχολούμενων του δήμου Ζαγορίου ανά τομέα οικονομίας, ανά δημοτική ενότητα και τοπική κοινότητα παρατίθεται στο παράρτημα (πίνακας 18).

Διάγραμμα 7.2: Κατανομή των απασχολούμενων ανά τομέα οικονομίας, ανά δημοτική ενότητα του δήμου Ζαγορίου, δήμο Ζαγορίου και νομό Ιωαννίνων, 2001

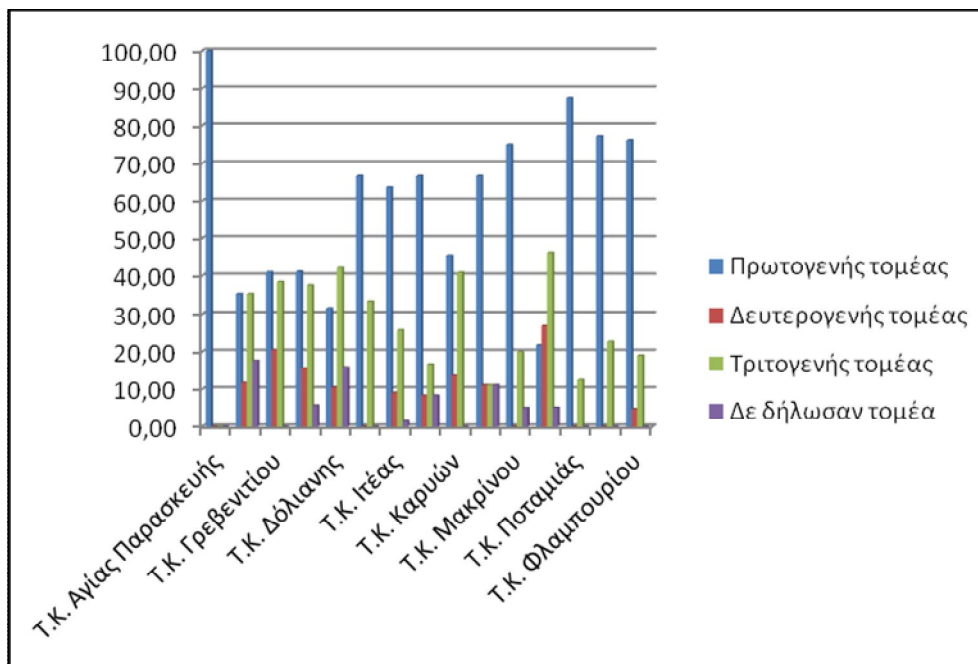
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή πραγματικού πληθυσμού 2001, Ιδία επεξεργασία

Ενδιαφέροντα συμπεράσματα προκύπτουν, επιπλέον, και από τη μελέτη της κατανομής της απασχόλησης στις τοπικές κοινότητες της κάθε δημοτικής ενότητας. Αν και σε απόλυτους αριθμούς τα μεγέθη της απασχόλησης είναι εξαιρετικά μικρά, η χωρική κατανομή της απασχόλησης σε αυτήν την κλίμακα αναδεικνύει ακόμα και τους οικισμούς που εμφανίζουν ειδικευση στον τριτογενή τομέα. Οι τοπικές κοινότητες που

εμφανίζουν μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού τους να απασχολείται στον τριτογενή τομέα είναι:

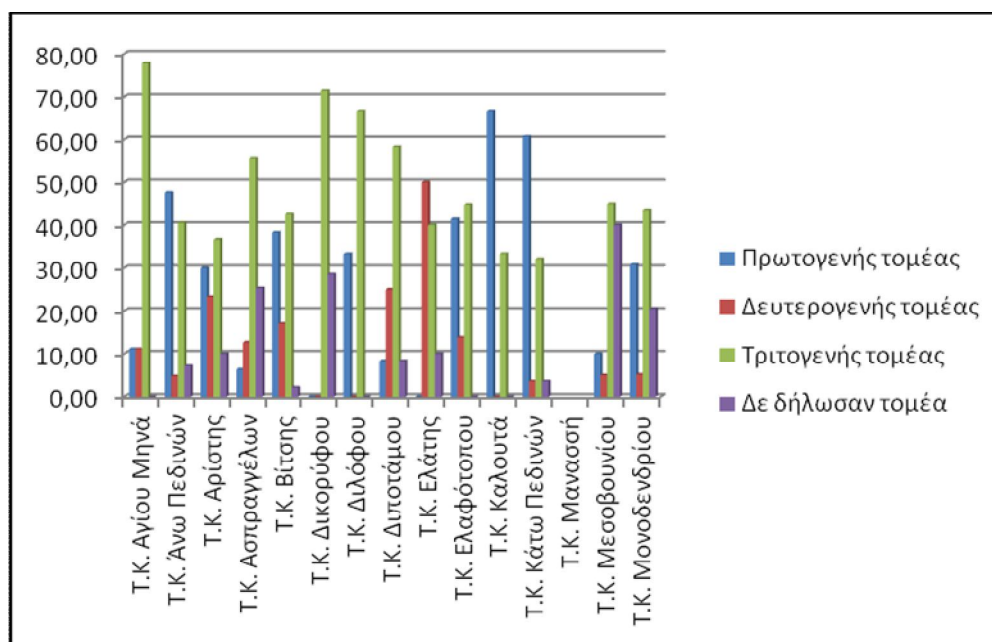
- Από τη ΔΕ Ανατολικού Ζαγορίου οι ΤΚ: Δόλιανης (42,1%) και Πέτρας (46,2%).
- Από τη ΔΕ Κεντρικού Ζαγορίου σε όλες τις τοπικές κοινότητες κυριαρχεί η απασχόληση στον τριτογενή τομέα, πλην των: Άνω Πεδινών (40,5%), Ελάτης (40%), Καλουτά (33,3%) και Κάτω Πεδινών (32,1%), στις οποίες ο τριτογενής εμφανίζει υψηλά ποσοστά απασχόλησης επίσης.
- Η ΤΚ Πάπιγκου της ΔΕ Πάπιγκου (64,6%).
- Από τη ΔΕ Τύμφης οι ΤΚ: Βρυσχωρίου (62,5%), Ηλιοχωρίου (38,5%), Καπέσοβου (55,6%), Κήπων (72,2%), Κουκκουλίου (100%), Λαϊστής (60%) και Τσεπέλοβου (45,8%).

Διάγραμμα 7.3: Κατανομή των απασχολουμένων ανά τομέα οικονομίας, ανά τοπική κοινότητα της δημοτικής ενότητας Ανατολικού Ζαγορίου του δήμου Ζαγορίου, 2001

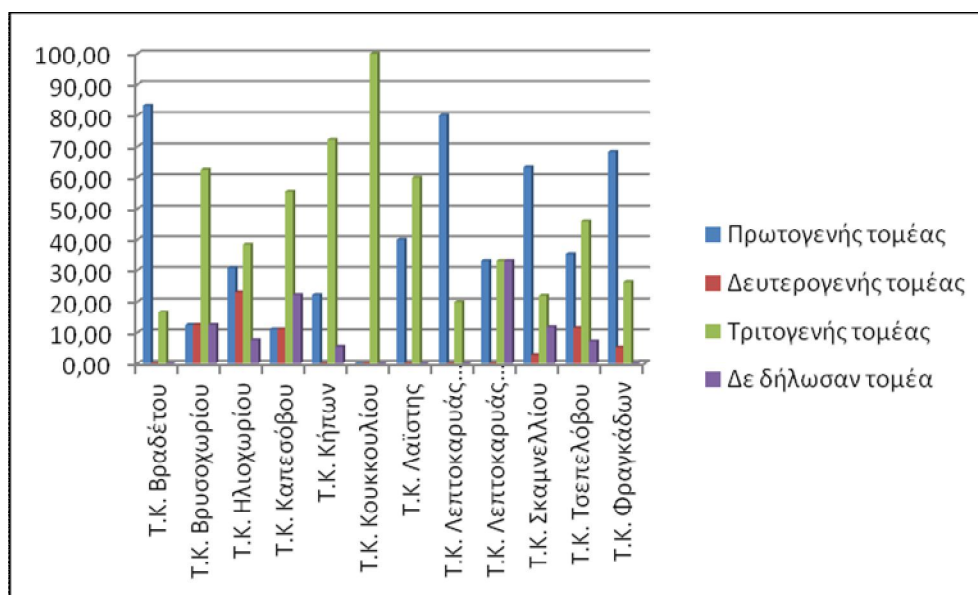
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή πραγματικού πληθυσμού 2001, Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 7.4: Κατανομή των απασχολούμενων ανά τομέα οικονομίας, ανά τοπική κοινότητα της δημοτικής ενότητας Κεντρικού Ζαγορίου του δήμου Ζαγορίου, 2001

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή πραγματικού πληθυσμού 2001, Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 7.5: Κατανομή των απασχολούμενων ανά τομέα οικονομίας, ανά τοπική κοινότητα της δημοτικής ενότητας Τύμφης του δήμου Ζαγορίου, 2001

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή πραγματικού πληθυσμού 2001, Ιδία επεξεργασία

Τέλος, στο παράρτημα παρατίθενται αναλυτικοί πίνακες (πίνακες 19 έως 24) με την κατανομή της απασχόλησης ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1991 και 2001 ώστε να αναδειχτεί ειδικότερα η διαχρονική εξέλιξη του τομέα του τουρισμού ανά χωρική ενότητα του υπό μελέτη δήμου⁵⁷. Η παρουσίαση αυτής της εξέλιξης θα φωτίσει και τοπικές διαφοροποιήσεις, επί των οποίων θα στηριχθεί η περαιτέρω ανάλυση.

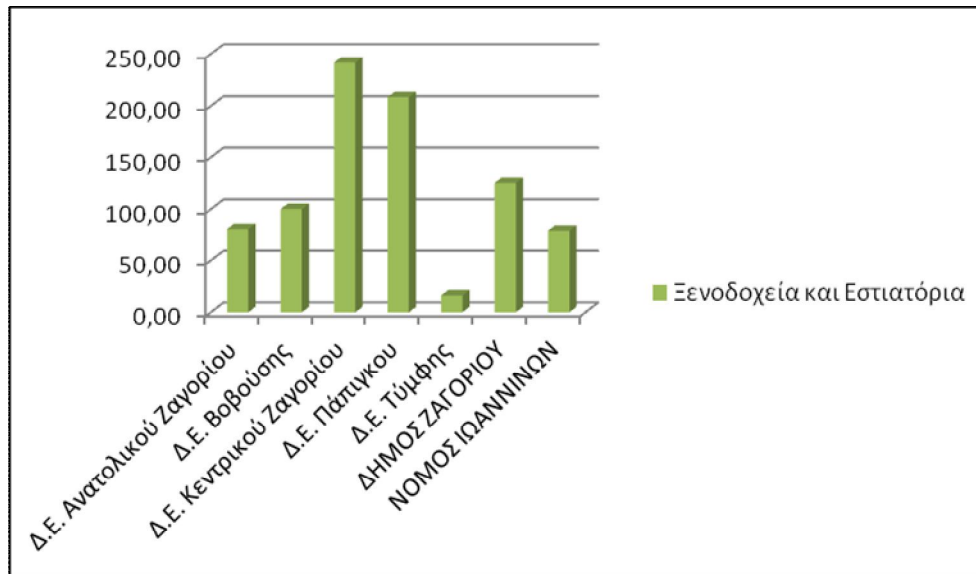
Πιο συγκεκριμένα από τη σύγκριση των αποτελεσμάτων των ετών 1991 και 2001, προκύπτουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

- Την εξεταζόμενη δεκαετία ο κλάδος "ξενοδοχεία και εστιατόρια" σε επίπεδο δήμου σημείωσε αύξηση 124,6%, τη μεγαλύτερη αύξηση σε κλάδο μετά τον κλάδο "διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες" (206,9%). Αντιθέτως, κάμψη παρουσίασαν οι κλάδοι "γεωργία- κτηνοτροφία- θήρα- δασοκομία" (27,5%), "ορυχεία και λατομεία" (20%), "κατασκευές" (9,7%) και "δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση" (10,2%). Η ίδια περίπου εικόνα εμφανίζεται, εξετάζοντας τη μεταβολή της κατανομής της απασχόλησης ανά κλάδο στο νομό Ιωαννίνων. Στο νομό η αύξηση του κλάδου "ξενοδοχεία και εστιατόρια" προσεγγίζει το 80%.
- Οι δημοτικές ενότητες που παρουσιάζουν τις μεγαλύτερες αυξήσεις στην απασχόληση στον κλάδο "ξενοδοχεία και εστιατόρια" είναι: η ΔΕ Κεντρικού Ζαγορίου (241,2%) και η ΔΕ Πάπιγκου (208,3%), οι οποίες και σε απόλυτα μεγέθη το 2001 καταγράφουν το μεγαλύτερο αριθμό απασχολούμενων συγκριτικά με τις υπόλοιπες δημοτικές ενότητες. Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στη γενικότερη αύξηση των απασχολούμενων στην περιοχή λόγω της ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας και όχι στη συρρίκνωση του πρωτογενή τομέα και σε μια μεταφορά των απασχολούμενων από τον κλάδο της γεωργίας και κτηνοτροφίας στον κλάδο των ξενοδοχείων και των εστιατορίων.

⁵⁷ Επισημαίνεται, ότι η εκτίμηση της απασχόλησης στον τομέα του τουρισμού εμφανίζει δυσκολίες λόγω των ιδιοτήτων που χαρακτηρίζουν τον τουριστικό τομέα. Η κυριότερη σχετίζεται με το γεγονός ότι ο τουρισμός δεν αποτελεί ένα μεμονωμένο κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, αλλά ενσωματώνει ένα μεγάλο εύρος από υπηρεσίες. Ωστόσο, στο παρόν κείμενο γίνεται αναφορά στον κλάδο "ξενοδοχεία και εστιατόρια", καθώς κυρίως οι υπηρεσίες καταλύματος συνδέονται άμεσα με την τουριστική ζήτηση που αναπτύσσεται σε μια περιοχή (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2013).

Αυτό ασφαλώς συνέβη σε ένα βαθμό αλλά λειτούργησε ως συμπληρωματική δραστηριότητα και όχι ως κύρια απασχόληση, την οποία και καταγράφει η Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Διάγραμμα 7.6: Μεταβολή της απασχόλησης στον κλάδο "ξενοδοχεία και εστιατόρια" ανά δημοτική ενότητα Ζαγορίου, δήμο Ζαγορίου και νομό Ιωαννίνων, 1991-2001

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές πραγματικού πληθυσμού 1991-2001, Ιδία επεξεργασία

Συνοψίζοντας, σχετικά με την τοπική οικονομία της περιοχής μελέτης προκύπτει ότι αυτή είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τα φυσικά χαρακτηριστικά της. Έτσι η αφθονία των φυσικών πόρων (δάση, βοσκότοποι κ.λπ.) αφενός έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη της κτηνοτροφίας και της δασοπονίας και αφετέρου, η σπουδαιότητα του φυσικού αποθέματος σε συνδυασμό με την ιστορία της περιοχής, στην ανάπτυξη του τουρισμού, με κυρίαρχο κίνητρο την επαφή με τη φύση και την παράδοση.

7.1.4 ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΤΙΡΙΩΝ

Για τη θέση των οικισμών του Ζαγορίου βασικά κριτήρια αποτέλεσαν: η τοπογραφία της περιοχής, η απόσταση από την εργασία, η σύνδεση με γειτονικούς οικισμούς, η δυνατότητα οπτικής επικοινωνίας, οι συνθήκες ασφάλειας (οικισμοί κρυμμένοι από τα μονοπάτια των ληστών και των Τούρκων), ο προσανατολισμός και η θέα (πλαγιές

απάνεμες, προσήλιες) και τέλος η ύπαρξη βοσκοτόπων και νερού σε γεινίαση με αυτούς ("Αρχιτεκτονική του Ζαγορίου", χ.χ.).

Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ των οικισμών, το στοιχείο που χαρακτηρίζει τη διάρθρωση και ιεραρχία του οικιστικού δικτύου γενικότερα της Ηπείρου είναι η απουσία δυναμικών μεσαίων-ημιαστικών κέντρων (κέντρα 3ου επιπέδου) που να είναι ικανά να λειτουργήσουν ως δυναμικοί πόλοι ανάπτυξης, και η ταυτόχρονη κυριαρχία μικρών αγροτικών οικισμών. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη διάρθρωση που προωθεί το ΠΠΧΣΑΑ της περιφέρειας Ηπείρου, οι οικισμοί του δήμου Ζαγορίου εντάσσονται στις εξής κατηγορίες (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2003):

- Οι οικισμοί Μηλιωτάδες, Ασπράγγελοι και Τσεπέλοβο, ως έδρες των "καποδιστριακών" δήμων Ανατολικού Ζαγορίου, Κεντρικού Ζαγορίου και Τύμφης αντίστοιχα αποτελούν κέντρα 4ου επιπέδου.
- Όλοι οι υπόλοιποι οικισμοί αναφέρονται ως "εξαρτημένα κέντρα 5ου επιπέδου".

Ως προς την εσωτερική τους οργάνωση, οι οικισμοί έχουν ένα μόνο κέντρο, το λεγόμενο μεσοχώρι (πλατεία), γύρω από το οποίο οργανώνεται ο οικισμός. Στην πλατεία συγκεντρώνονται όλες οι κεντρικές λειτουργίες: εκπαίδευση (σχολείο), διοίκηση (κοινοτικό κατάστημα), θρησκευτικοί χώροι (εκκλησία), εμπόριο, αναψυχή. Η πλατεία χαρακτηρίζεται επίσης από την ύπαρξη ενός ή και περισσότερων πλατανιών και βρύσης, παραπέμποντας στην οικονομική ευρωστία της κοινότητας. Από αυτήν ακτινωτά αναπτύσσεται ένα δίκτυο μονοπατιών/ καλντεριμιών που οδηγεί αρχικά στις κατοικίες και στη συνέχεια στους τόπους εργασίας (βοσκοτόπια, δάση κ.λπ.) και σε γειτονικούς οικισμούς. Τα σκαλοπάτια, οι πεζούλες και γενικότερα οι διαμορφώσεις για στάση - συνάντηση αποτελούν και αυτά μέρος της οικιστικής οργάνωσης των οικισμών.

Βασικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής των Ζαγοροχωρίων είναι οι ψηλοί μαντρότοιχοι από πέτρα (το χρώμα της οποίας μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με την περιοχή), οι οποίοι προστατεύουν τις κατοικίες. Το Ζαγορίσιο σπίτι είναι διώροφο ή τριώροφο, ανάλογα με την κλίση του εδάφους. Υλικό δομής είναι η πέτρα. Η εξωτερική τοιχοποιία είναι πέτρινη και λιτή - χωρίς διακόσμηση. Η επικάλυψη γίνεται με στέγη από σχιστόπλακα. Οι όγκοι είναι απλοί, αυστηροί, απόλυτα γεωμετρικοί. Σημειώνεται,

ακόμα, ότι ανάμεσα στο ανατολικό και δυτικό Ζαγόρι, παρατηρούνται ορισμένες μορφολογικές διαφορές, οι οποίες οφείλονται στο φυσικό περιβάλλον (ανατολικά δασικές εκτάσεις - ξυλεία και μαύρη γρανιτοειδής πέτρα), στον κοινωνικό χαρακτήρα και στην παράδοση κάθε περιοχής. Ανατολικά το ύψος των κτισμάτων είναι λιγότερο βαρύ και χρησιμοποιείται περισσότερο ξύλο. Δυτικά κυριαρχούν οι γκριζογάλανες αποχρώσεις των βράχων και τα κτίσματα είναι πιο βαριά και αυστηρά, με ελάχιστες προεξοχές ("Αρχιτεκτονική του Ζαγορίου", χ.χ.).

Αναμφισβήτητα, στην περίπτωση των Ζαγοροχωριών ο ρόλος του σχεδιασμού ήταν καθοριστικός στη διατήρηση του πολιτιστικού τους κεφαλαίου. Ο έγκαιρος χαρακτηρισμός των οικισμών ως παραδοσιακοί από το 1979 (Π.Δ. της 26.9/1.11.1979) συνέβαλε αποφασιστικά στη σημερινή εικόνα του τόπου, όπου τα κύρια στοιχεία που συνθέτουν και χαρακτηρίζουν τους οικισμούς στο πέρασμα των αιώνων έχουν παραμείνει ανέπαφα μέχρι σήμερα.

Εικόνα 7.1: Η πλατεία στον οικισμό Τσεπέλοβο

Πηγή: Έρευνα πεδίου

Εικόνα 7.2: Λιθόστρωτο μονοπάτι και χαρακτηριστικός μαντρότοιχος στον οικισμό Μονοδένδρι

Πηγή: Έρευνα πεδίου

7.2 Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

7.2.1 Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Η ιστορική ανασκόπηση και αξιολόγηση που πραγματοποίησε η Μπριασούλη (2000) για τις προσεγγίσεις στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης από το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα μέχρι σήμερα αναδεικνύει ότι, από τη μονοδιάστατη και μονομερή αντιμετώπιση της τουριστικής ανάπτυξης και του αντίστοιχου σχεδιασμού σταδιακά και κυρίως από τη δεκαετία του 1980, οδηγούμαστε στην πολυδιάστατη θεώρηση και το αίτημα για σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης με στόχο την αειφορία (αειφόρος σχεδιασμός).

Στο πλαίσιο του πολυσήμαντου (όλες οι διαστάσεις της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό) και ολοκληρωμένου (ο τουριστικός τομέας

είναι μέρος του συνολικού αναπτυξιακού σχεδιασμού της εκάστοτε περιοχής) σχεδιασμού, η άποψη την οποία υιοθετεί η παρούσα έρευνα και διατρέχει το σύνολο του κειμένου είναι ότι ο σχεδιασμός του οικοτουρισμού δεν μπορεί να αποτελεί ανεξάρτητη διαδικασία από αυτήν του τουριστικού σχεδιασμού και γενικότερα από τον χωροταξικό/ περιβαλλοντικό σχεδιασμό (Κομίλης, 2007).

Χαρακτηριστικά παρατίθεται απόσπασμα από άρθρο του Inskoop (1987) σχετικά με τη σπουδαιότητα του χωροταξικού σχεδιασμού στη διατήρηση περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών (WTO & UNEP, 1983, όπ. αναφ. στο Inskoop, 1987, σελ.121):

Ο χωροταξικός σχεδιασμός παρέχει ίσως την καλύτερη ευκαιρία για την επίτευξη των στόχων της προστασίας του περιβάλλοντος μέσω της χρήσης της στρατηγικής των ζωνών. Έτσι, οι ζώνες και οι κανονισμοί μπορεί να χρησιμοποιηθούν για να ενθαρρύνουν τη συγκέντρωση σε ορισμένες περιοχές ή/ και τη διασπορά σε άλλες περιοχές της τουριστικής δραστηριότητας, ώστε οι μέγιστες πιέσεις να περιοριστούν στα ανθεκτικά περιβάλλοντα ενώ στα ευαίσθητα περιβάλλοντα μπορούν να προβλεφθούν αυστηρότερα μέτρα προστασίας.

Στην ίδια κατεύθυνση, οι Dowling και Fennell (2003) υποστηρίζουν ότι ο σχεδιασμός του οικοτουρισμού περιλαμβάνει στοιχεία τόσο από τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό (όπως είναι η περιβαλλοντική προστασία, η διατήρηση των πόρων και η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων) όσο και από τον τουριστικό σχεδιασμό (όπως είναι κυρίως η ανάπτυξη της περιοχής).

Για τους λόγους αυτούς μάλιστα στα κεφάλαια που προηγήθηκαν παρουσιάστηκε και αξιολογήθηκε το ευρύτερο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού για τον τουρισμό αλλά και η τουριστική πολιτική σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, ώστε να αναγνωριστεί η θέση του οικοτουρισμού στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης, κατά το δυνατό, θεώρησης.

Λαμβάνοντας υπόψη λοιπόν τις παραπάνω παρατηρήσεις αλλά και τον εννοιολογικό προσδιορισμό του οικοτουρισμού και γενικότερα τα πορίσματα από τη θεωρητική διερεύνηση στο ζήτημα του οικοτουρισμού, κρίνεται σημαντικό αυτός να προσεγγιστεί στη βάση τεσσάρων βασικών αρχών, με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη:

- της ολοκληρωμένης και πολυσήμαντης θεώρησης,
- της ευρύτερης και διαφοροποιημένης συμμετοχής,

- το ρεαλισμό των επιδιώξεών του,
- της αξιολόγησης, ανατροφοδότησης και αναθεώρησης.

Ωστόσο, πριν αναλυθεί συγκεκριμένα το θέμα του σχεδιασμού του οικοτουρισμού, σκόπιμη είναι η αναφορά στο ζήτημα γενικότερα του σχεδιασμού. Αν και δεν υπάρχει βέβαια ένας κοινά αποδεκτός ορισμός, υπάρχει κοινή αποδοχή στο ότι ο σχεδιασμός είναι (Κομίλης & Βαγιονής, 1999, σελ. 23):

- ένα σύνολο διεργασιών, μια διαδικασία περισσότερο, παρά ένα θεωρητικό πλαίσιο οργάνωσης του κοινωνικο-οικονομικού και φυσικού χώρου, και
- ένα σύνολο εναλλακτικών ή μεταβαλλόμενων πολιτικών διαφορετικής φύσης περισσότερο, παρά η διαμόρφωση μόνο σχεδίων.

Όσον αφορά ειδικότερα τη διαδικασία του τουριστικού σχεδιασμού (τα διάφορα βήματα, στάδια ή φάσεις όπως αναφέρονται ανά συγγραφέα), βάσει της προσέγγισης του Inskoop, αυτή ολοκληρώνεται σε επτά φάσεις (Inskoop, 1988 όπ. αναφ. στο Κομίλης & Βαγιονής, 1999).

- *Προετοιμασία μελέτης/ οριοθέτηση αντικειμένου:* Η πρώτη φάση περιλαμβάνει τη διαμόρφωση προδιαγραφών, τον προσδιορισμό του ενδεικνυόμενου μοντέλου ή τύπου σχεδιασμού, το οργανωτικό σχήμα και το χρονοδιάγραμμα της μελέτης.
- *Προσδιορισμός στόχων:* Αφού πραγματοποιηθούν συζητήσεις/ διαβουλεύσεις με αρμόδιους φορείς προκύπτουν οι προκαταρκτικοί στόχοι της τουριστικής ανάπτυξης.
- *Διαμόρφωση πληροφοριακού υποβάθρου:* Η φάση αυτή αφορά την καταγραφή και συγκέντρωση στοιχείων σχετικά με την υφιστάμενη κατάσταση και τη διενέργεια ερευνών σχετικά με τους τουρίστες και τους πόρους, προκειμένου να αξιολογηθεί η τουριστική ζήτηση και προσφορά.
- *Ανάλυση και σύνθεση:* Δηλαδή, ανάλυση, αξιολόγηση και προσδιορισμό της τουριστικής αγοράς, της προσφοράς, των χαρακτηριστικών του τουριστικού προϊόντος κάθε περιοχής και διερεύνηση πιθανών ανασταλτικών παραγόντων ανάπτυξης.
- *Διαμόρφωση πολιτικής και σχεδίου:* Η φάση αυτή καταρχήν περιλαμβάνει την ανάλυση και αξιολόγηση πολιτικών (οικονομική- επενδυτική, κοινωνική-

πολιτιστική, χωροταξική- περιβαλλοντική) και σχεδίων. Έπειτα ακολουθεί η επιλογή του τελικού σχεδίου και του πλέγματος πολιτικών, για τα οποία υποχρεωτικά πρέπει να συναινούν οι κυβερνητικοί φορείς.

- *Εξειδικευμένες και επιμέρους προτάσεις:* Βάσει του προκρινόμενου σχεδίου αξιολογούνται και προκρίνονται οι ενδεικνυόμενες τεχνικές/ διεργασίες υλοποίησής του καθώς και τα ειδικά προγράμματα και μέτρα ρύθμισης (π.χ. χωροταξικά, νομοθετικά, μάρκετινγκ κ.λπ.).
- *Υλοποίηση και έλεγχος:* Η τελευταία φάση της τουριστικής διαδικασίας περιλαμβάνει τις ενέργειες εφαρμογής και ελέγχου, όπως: νομοθετική κατοχύρωση προτάσεων, ενεργοποίηση χρηματοδοτικών φορέων, συνεχή παρακολούθηση και συντονισμό των εμπλεκόμενων φορέων κατά την εφαρμογή του σχεδίου και προσδιορισμό τυχόν αναγκαίων προσαρμογών ή αναθεωρήσεων του σχεδίου.

Στη συνέχεια των παραπάνω, για την περίπτωση της οικοτουριστικής ανάπτυξης συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον οδηγό οικοτουριστικής ανάπτυξης του οργανισμού διατήρησης "The Nature Conservancy" (2002), ένα σχέδιο οικοτουρισμού είναι ένα εργαλείο καθοδήγησης της ανάπτυξης του τουρισμού στην προστατευόμενη περιοχή συνθέτοντας και αντιπροσωπεύοντας το όραμα όλων των ενδιαφερόμενων μερών. Ακριβώς επειδή έχουν συνταχθεί πολλά τέτοιου είδους σχέδια διαχείρισης του οικοτουρισμού, σημαντική είναι η καταγραφή των διδαγμάτων από την εφαρμογή τους (Drumm & Moore, 2002):

- Οι προστατευόμενες περιοχές πρέπει να σχεδιάζονται ως αναπόσπαστο μέρος της ανάπτυξης της περιοχής και της χώρας όπου αυτές βρίσκονται.
- Οι στόχοι διαχείρισης πρέπει να κατευθύνουν το σχεδιασμό σε όλα επίπεδα.
- Ο καλύτερος σχεδιασμός πραγματοποιείται από μια ομάδα ανθρώπων, η οποία αποτελείται από εκπροσώπους διαφορετικών επιστημονικών κλάδων, ιδρυμάτων και γενικότερα θέσεων.
- Η αποτελεσματική αλληλεπίδραση αυτών των ατόμων δημιουργεί συνέργειες με αποτέλεσμα "το όλον να είναι μεγαλύτερο από το άθροισμα των μερών του".
- Ο ορθός σχεδιασμός εξαρτάται από την αποτελεσματική συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών. Συγκεκριμένα στο σχέδιο διαχείρισης του

οικοτουρισμού αυτά τα ενδιαφερόμενα μέρη είναι τα φυσικά πρόσωπα και οι οργανισμοί που συμμετέχουν στη διαδικασία του οικοτουρισμού στην προστατευόμενη περιοχή ή σε άλλη φυσική περιοχή.

Τα βασικά βήματα για την εκπόνηση ενός τέτοιου σχεδίου οικοτουρισμού είναι (Drumm & Moore, 2002):

- *Ο σχεδιασμός διατήρησης της περιοχής και η προκαταρκτική αξιολόγησή της.* Σύμφωνα με το σχεδιασμό διατήρησης, αρχικά προσδιορίζονται οι απειλές για την ακεραιότητα των καθορισμένων στόχων διατήρησης και στη συνέχεια ακολουθεί ο καθορισμός των στρατηγικών για την αντιμετώπιση αυτών των απειλών. Ο οικοτουρισμός μπορεί να είναι μία από τις στρατηγικές που επιλέγεται για να αντιμετωπίσει μία ή περισσότερες από τις καταγεγραμμένες απειλές. Αφού λοιπόν έχουν καθοριστεί οι στρατηγικές, αυτές αξιολογούνται και κατατάσσονται ανάλογα με τρία κριτήρια: α) οφέλη για τα προστατευτέα αντικείμενα, β) σκοπιμότητα / πιθανότητα επιτυχίας και γ) κόστος εφαρμογής. Όσον αφορά την προκαταρκτική αξιολόγηση της περιοχής, αυτή σχετίζεται με μια πρώτη εκτίμηση για το αν η ανάπτυξη και διαχείριση του οικοτουρισμού είναι ορθή επιλογή για τη συγκεκριμένη περιοχή (π.χ. διερευνάται η σπουδαιότητα των φυσικών πόρων, των πολιτιστικών πόρων, η προθυμία της τοπικής κοινωνίας να ακολουθήσει τις κατευθύνσεις για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού κ.λπ.).
- *Πλήρης διάγνωση της περιοχής.* Σε αυτό το σημείο, η ομάδα σχεδιασμού, αφού έχει ήδη διαπιστώσει ότι ο σχεδιασμός του οικοτουρισμού είναι το ζητούμενο, προχωρά στη συγκέντρωση των απαιτούμενων πληροφοριών. Αυτές αφορούν: α) τους φυσικούς πόρους, β) τους πολιτιστικούς πόρους, γ) την ταυτότητα διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής, δ) το προφίλ των επισκεπτών, τις δραστηριότητες και υποδομές, ε) τη διερεύνηση της πολιτικής και των τυχόν σχεδίων για τον τουρισμό σε αυτό το επίπεδο αλλά και σε εθνικό/ περιφερειακό που δύναται να επηρεάσουν την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην περιοχή μελέτης, στ) τις κοινότητες μέσα ή/και γύρω από την προστατευόμενη περιοχή, ζ) τις συνεργασίες π.χ. με τον τοπικό πληθυσμό, με μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, με την ακαδημαϊκή κοινότητα κ.λπ., η) το

μάρκετινγκ/ προώθηση που εφαρμόζει η περιοχή και τέλος, θ) τις ευκαιρίες και τα εμπόδια για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού.

- *Ανάλυση των δεδομένων και προετοιμασία του σχεδίου.* Βασικό αποτέλεσμα της φάσης αυτής πρέπει να είναι εξαγωγή ορισμένων κρίσιμων συμπερασμάτων σχετικά με:
 - τις μεγάλες απειλές για την προστατευόμενη περιοχή και πώς θα μπορούσε ο σχεδιασμός να τις αντιμετωπίσει.
 - τις θέσεις που ο οικοτουρισμός πρόκειται να λάβει χώρα,
 - τα είδη των δραστηριοτήτων που θα διενεργούνται ώστε να εφαρμοστεί ο οικοτουρισμός,
 - τον/τους υπεύθυνο/ους για την εφαρμογή των εν λόγω δραστηριοτήτων και τους όρους που αυτές θα πρέπει να τηρούν,
 - τον/τους υπεύθυνο/ους και τα μέσα παρακολούθησης και χρηματοδότησης.Η δομή του σχεδίου περιλαμβάνει: α) το όραμα, τις αρχές και τη στρατηγική, β) τους στόχους, γ) τις δραστηριότητες, δ) τη ζωνοποίηση, ε) τη διευκόλυνση της εφαρμογής (χρονοδιάγραμμα, ειδικότερα σχέδια ανά τομέα περιοχής, συμβουλευτική επιτροπή οικοτουρισμού, μέσα/ τεχνικές παρακολούθησης και αξιολόγησης), ζ) τα παραρτήματα, η) τους χάρτες και γραφήματα.
- *Εφαρμογή του διαχειριστικού σχεδίου για τον οικοτουρισμό.* Η επιτυχής εφαρμογή του σχεδίου εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, οι οποίοι διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: α) παράγοντες που σχετίζονται με το προσωπικό/ αυτούς που είναι υπεύθυνοι για την εφαρμογή (κατάλληλος συντονιστής, εκπαίδευση του προσωπικού κ.λπ.) και β) παράγοντες που αφορούν τον προγραμματισμό (παρακολούθηση, αξιολόγηση, ετήσια σχέδια δράσης, εκθέσεις αναφοράς, ανάλυση των ενδιαφερόμενων μερών κ.λπ.).
- *Δείκτες επιτυχίας του σχεδίου.* Υπάρχουν τρεις πρωταρχικοί στόχοι που πρέπει να επιτευχθούν για να θεωρηθεί η ανάπτυξη του οικοτουρισμού επιτυχής: α) η μείωση των απειλών για τη διατήρηση των προστατευτέων αντικειμένων, β) η δημιουργία εισοδήματος για τη διατήρηση και γ) τα οφέλη για τις τοπικές κοινότητες. Για παράδειγμα τέτοιοι δείκτες μπορεί να είναι π.χ. το εισόδημα των τοπικών επιχειρηματιών να έχει αυξηθεί κατά 50% στο τέλος του τρίτου έτους εφαρμογής του σχεδίου, το παράνομο κυνήγι να έχει μειωθεί κατά 90% μετά από δύο χρόνια εφαρμογής του σχεδίου κ.λπ.

Επιπρόσθετα, μια ακόμη ενδιαφέρουσα μεθοδολογία σχετικά με τον οικοτουριστικό σχεδιασμό που αξίζει αναφοράς έχει διαμορφωθεί από το διεθνή περιβαλλοντικό οργανισμό "Conservation International" το 1997 και αναθεωρήθηκε το 2003. Η έμφαση που δίνεται σε αυτήν αφορά τη συμμετοχική διαδικασία μέσα από δημιουργικές δράσεις συμμετοχής όλων των ενδιαφερόμενων μερών στο σχεδιασμό. Στην εισαγωγή του το σχετικό άρθρο αναφέρει ότι "το καλύτερο σχέδιο είναι αυτό που όλοι οι τομείς που επηρεάζονται δεσμεύονται να το εφαρμόσουν και όχι απαραίτητα αυτό με την υψηλότερη τεχνική ποιότητα" (σελ. 4). Υπερθεματίζοντας τη σπουδαιότητα της συμμετοχικής διαδικασίας υπογραμμίζει ότι το σχέδιο δεν είναι ιδιοκτησία του οργανισμού που ανέθεσε την εκπόνησή του, αλλά ανήκει σε όλες τις ομάδες/ φορείς που από κοινού το διαμόρφωσαν και λαμβάνουν μέρος στην εφαρμογή του. Αυτή άλλωστε θεωρείται από το συντάξαντα το άρθρο ότι είναι η δύναμη του συμμετοχικού σχεδιασμού. Οι βασικές φάσεις του σχεδιασμού του οικοτουρισμού σύμφωνα με τον Bonilla (2003) είναι:

- *Προκαταρκτική εκτίμηση και σύσταση της οργανωτικής επιτροπής.* Η πρώτη φάση διακρίνεται σε τέσσερα στάδια: α) ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης του τουρισμού στην περιοχή (τουριστική ζήτηση, προσφορά, επιχειρήσεις κ.λπ.), β) ανάλυση του ισχύοντος νομικού και διοικητικού πλαισίου, γ) ανάλυση των ενδιαφερόμενων μερών (δημόσιοι φορείς, ιδιωτικοί φορείς, τοπικοί φορείς, μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.λπ.), η κατάλληλη εκπροσώπηση των οποίων είναι εξαιρετικά κρίσιμη για το σχεδιασμό και δ) σύσταση της οργανωτικής επιτροπής.
- *Εργαστήρια (workshops) στρατηγικού συμμετοχικού σχεδιασμού*⁵⁸. Η φάση αυτή αποτελεί ουσιαστικά τον πυρήνα του συμμετοχικού σχεδιασμού του οικοτουρισμού καθώς μέσα από αυτά τα εργαστήρια θα προκύψει το στρατηγικό σχέδιο. Οι στόχοι των εργαστηρίων είναι: α) η συμμετοχική ανάλυση της πραγματικής κατάστασης του τουρισμού, που προσδιορίζει τα

⁵⁸ Βασικό στοιχείο της μεθοδολογίας των εργαστηρίων είναι οι κάρτες. Πιο συγκεκριμένα, ο κάθε συμμετέχοντας πρέπει να έχει στη διάθεσή του ένα μεγάλο αριθμό καρτών σε διάφορα χρώματα. Οι συμμετέχοντες γράφουν τις ιδέες τους σε αυτές, χρησιμοποιώντας πάντα ένα ρήμα και μέγιστη έκταση κειμένου τις 4 γραμμές. Γράφεται μόνο μια ιδέα/ ζήτημα ανά κάρτα. Οι ιδέες/ ζητήματα συζητούνται από την ομάδα και πρέπει να γίνουν δεκτές με συναίνεση. Από τη στιγμή που γίνονται δεκτές, θεωρούνται ως η επίσημη γνώμη της ομάδας και δεν ανήκουν στο πρόσωπο που έγραψε την ιδέα αλλά στην ομάδα. Ανάλογα με το στάδιο του σχεδιασμού προσαρμόζεται η μεθοδολογία π.χ. στα προβλήματα, στην κατηγοριοποίηση τους κ.λπ. (Bonilla, 2003).

εμπόδια για την ανάπτυξη της δραστηριότητας στην περιοχή, β) η κατηγοριοποίηση των προβλημάτων που έχουν αναγνωριστεί, σύμφωνα αφενός με τις ποικίλες όψεις της δραστηριότητας (επιχειρηματικές, κοινωνικοοικονομικές, περιβαλλοντικές και νομικές-διοικητικές), και αφετέρου με τη γεωγραφική κατανομή, καθορίζοντας προτεραιότητες και τα κύρια εμπόδια για κάθε περιοχή που υποστηρίζει ή έχει τις δυνατότητες για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού και γ) η δημιουργία ενός στρατηγικού σχεδίου, που καθορίζει τις γενικές αρχές της πολιτικής, τις προτεραιότητες, τις στρατηγικές, τις δράσεις, τους υπεύθυνους για την κάθε δράση και τους δείκτες προόδου.

- *Επικύρωση και διαμόρφωση της συντονιστικής επιτροπής.* Τέλος, η στρατηγική που διαμορφώθηκε κατά τη διάρκεια των εργαστηρίων πρέπει να επικυρωθεί από τα ενδιαφερόμενα μέρη, και μια επιτροπή καθοδήγησης πρέπει να σχηματιστεί για να εξασφαλιστεί η εφαρμογή της.

7.2.2 Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΩΣ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Όπως έχει προαναφερθεί, ένας από τους βασικούς λόγους επιλογής της περιοχής του Ζαγορίου ως μελέτη περίπτωσης σχετίζεται με το ζήτημα του σχεδιασμού. Ο σχεδιασμός του οικοτουρισμού ως μέρος του ευρύτερου χωροταξικού και περιβαλλοντικού σχεδιασμού της περιοχής εξετάζεται σε δύο επίπεδα: α) σε στρατηγικό επίπεδο μέσω του ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό και του ΠΠΧΣΑΑ της περιφέρειας Ηπείρου και β) σε επίπεδο χρήσεων γης που ελλείπει ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ εξετάζεται μέσω της ΚΥΑ χαρακτηρισμού της περιοχής των ορεινών όγκων της Β. Πίνδου ως Εθνικού Πάρκου, με την οποία καθορίστηκαν οι ζώνες προστασίας, οι χρήσεις γης και όροι δόμησης στην περιοχή⁵⁹.

⁵⁹ Σημειώνεται ακόμα ότι απαραίτητη κρίνεται και η εξέταση του σχεδιασμού μέσω του διαχειριστικού σχεδίου της προστατευόμενης περιοχής, καθώς αυτό δίνει τις κατευθύνσεις και θέτει τις προτεραιότητες για την εφαρμογή των έργων, δράσεων και μέτρων που απαιτούνται για την αποτελεσματική προστασία και διαχείριση των προστατευόμενων αντικειμένων. Ωστόσο, δεδομένου ότι αυτό βρίσκεται στο στάδιο έγκρισης δεν ήταν δυνατή η κοινοποίησή του από τον Φορέα Διαχείριση του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου.

7.2.2.1 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΧΣΑΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ⁶⁰

Στο Κεφάλαιο 5, "Χωροταξικός σχεδιασμός του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο", παρουσιάστηκαν αφενός οι βασικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας με έμφαση στον οικοτουρισμό και αφετέρου αξιολογήθηκαν στη βάση συγκεκριμένων κριτηρίων (περιεχομένου, συνάφειας με την εθνική αναπτυξιακή στρατηγική κ.λπ.). Στο παρόν κεφάλαιο, οι κατευθύνσεις αυτές αντιμετωπίζονται υπό το πρίσμα της χωρικής επικέντρωσης στην περιοχή του Ζαγορίου.

Όπως προαναφέρθηκε, στο ΕΠΧΣΑΑ του τουρισμού (ΦΕΚ 3155 Β/2013) ο εθνικός χώρος προσεγγίζεται βάσει της έντασης και του είδους της τουριστικής ανάπτυξης, των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών και της ευαισθησίας των πόρων του και κατατάσσεται στις εξής κατηγορίες περιοχών: ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές, αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές, περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, περιοχές εγκαταστάσεων χιονοδρομικών κέντρων, καθώς και οι οικισμοί που τα περιβάλλουν, λουτροπόλεις, μητροπολιτικές περιοχές, νησιά, παράκτιος χώρος, ορεινές περιοχές, πεδινές και ημιορεινές περιοχές, περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών, προστατευόμενοι και εγκαταλελειμμένοι οικισμοί, αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και ιστορικοί τόποι, περιοχές ιδιαίτερου χαρακτήρα. Ορισμένες κατηγορίες διαιρούνται περαιτέρω σε υποκατηγορίες (άρθρο 4). Η περιοχή του Ζαγορίου σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά των κατηγοριών, κατατάσσεται στις ακόλουθες κατηγορίες περιοχών:

Με βάση το κριτήριο της έντασης και του είδους της τουριστικής ανάπτυξης, στην κατηγορία (Β) "Περιοχές ενδεικνυόμενες για την ανάπτυξη ειδικών- εναλλακτικών μορφών τουρισμού" και ειδικότερα στην υποκατηγορία (Β1) "Περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού". Στην υποκατηγορία αυτή μάλιστα εντάσσεται με στοιχεία Β.1.5 ως περιοχή "Β. Πίνδου- Ζαγορίου- Τζουμέρκων- Ορεινός χώρος Δυτικής Θεσσαλίας".

Οι στρατηγικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης για τις εν λόγω περιοχές, που προωθούνται κατά προτεραιότητα είναι (άρθρο 5):

⁶⁰ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η κοινή υπουργική απόφαση 67659/2013.

- α. Διατήρηση, προστασία και ανάδειξη των φυσικών, ιστορικών, αρχιτεκτονικών, κ.ά. σημείων του χώρου με «μοναδικά» χαρακτηριστικά, καθώς και της κλίμακας των οικισμών.
- β. Προσαρμογή της τυπολογίας των καταλυμάτων (μορφολογικοί περιορισμοί, δυναμικότητα, κατηγορίες) και άλλων σχετικών με τον τουρισμό υποδομών σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής και των ειδικών – εναλλακτικών μορφών που υποστηρίζουν.
- γ. Επανάχρηση αξιόλογων κτιρίων ή συνόλων και παροχή κινήτρων για μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες κατηγορίας 3 αστέρων τουλάχιστον.
- δ. Παροχή κινήτρων για εκσυγχρονισμό υφισταμένων τουριστικών μονάδων με παράλληλη αναβάθμιση σε τύπους και κατηγορίες καταλυμάτων (3, 4 και 5 αστέρια) ή επέκταση αυτών και συμπληρώσεις με ειδικές τουριστικές υποδομές.
- ε. Αξιοποίηση των εκάστοτε τοπικών πόρων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την ανάπτυξη ειδικών – εναλλακτικών μορφών τουρισμού (αγροτουρισμού, περιηγητικού, πεζοπορικού, πολιτιστικού τουρισμού κ.λπ.).
- στ. Δημιουργία υποδομών στήριξης, προώθηση προγραμμάτων εκπαίδευσης και πιστοποίησης απασχολούμενων σε ειδικές – εναλλακτικές μορφές τουρισμού (Eco-Management and Audit Scheme- EMAS).
- ζ. Λήψη μέτρων για την έγκαιρη πρόληψη φαινομένων υποβάθμισης της ποιότητας των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων.
- η. Συγκρότηση τοπικών πολυθεματικών δικτύων και βελτίωση της προσβασιμότητας μεταξύ των πόλων και των πόρων που τα συγκροτούν με περιβαλλοντικά ήπιες παρεμβάσεις.
- θ. Κατασκευή νέων, συμπλήρωση και αναβάθμιση υφιστάμενων τεχνικών, κοινωνικών (περίθαλψης και αθλητισμού), περιβαλλοντικών και πολιτιστικών υποδομών (μουσεία, τεχνολογικά – θεματικά πάρκα, κ.λπ.).
- ι. Δημιουργία δικτύων μονοπατιών (εθνικών, ευρωπαϊκών) και διαδρομών («δρόμοι» καπνού, αμπέλου, ελιάς κ.ά.) περιβαλλοντικής ευαισθησίας και εκπαίδευσης.
- ια. Προώθηση τοπικών συμφώνων ποιότητας και προγραμμάτων στήριξης αγροτικών ή και παραδοσιακών μεταποιητικών δραστηριοτήτων φιλικών προς το περιβάλλον (στήριξη ολοκληρωμένης ή βιολογικής γεωργίας, προϊόντων ονομασίας προέλευσης, παραδοσιακών τεχνικών, κ.ά.) και λειτουργικής διασύνδεσής τους με τουριστικές μονάδες.

ιβ. Αναβάθμιση και μετατροπή υφισταμένων ξενοδοχειακών καταλυμάτων σε σύνθετα τουριστικά καταλύματα ήπιας ανάπτυξης.

ιγ. Πολιτικές ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης μέσω οργανωμένων υποδοχέων τουριστικών δραστηριοτήτων ήπιας ανάπτυξης και σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων ήπιας ανάπτυξης έναντι της σημειακής χωροθέτησης τουριστικών καταλυμάτων.

ιδ. Αναμόρφωση των όρων και περιορισμών της σημειακής χωροθέτησης τουριστικών καταλυμάτων με βάση τις ακόλουθες κατευθύνσεις:

- Περιορισμός της κατασκευής νέων καταλυμάτων σε κατηγορίες 3, 4 και 5 αστέρων.
- Σε εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχές, αύξηση της ελάχιστης απαιτούμενης επιφάνειας γηπέδου σε δεκαπέντε (15) στρέμματα και θέσπιση μέγιστης πυκνότητας 8, 9 και 10 κλινών/στρέμμα για ξενοδοχεία 5, 4 και 3 αστέρων αντιστοίχως. Υιοθέτηση της κατεύθυνσης αυτής και στην περίπτωση επέκτασης υφιστάμενου καταλύματος, πλην της περίπτωσης τυχόν συμπλήρωσης αυτού με ειδικές τουριστικές υποδομές, εκτός αν αυτό αποκλείεται από ειδικές διατάξεις.

Επίσης, η περιοχή μελέτης, με βάση το κριτήριο των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών, ανήκει και στην κατηγορία (Ε) "Ορεινές περιοχές". Στρατηγικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης της κατηγορίας Ε που προωθούνται κατά προτεραιότητα είναι (άρθρο 5):

α. Μέριμνα για την προστασία, αναβάθμιση και ανάδειξη επιλεγμένων πόρων του ορεινού χώρου, που ενδιαφέρουν τον τουρισμό.

β. Βελτίωση της προσβασιμότητας.

γ. Συγκρότηση τοπικών αλληλοσυμπληρούμενων πολυθεματικών δικτύων.

δ. Αξιοποίηση του οικιστικού πλεονάσματος των φθινόντων και εγκαταλελειμμένων οικισμών και προβολή των προορισμών.

ε. Διατήρηση της ποιότητας των φυσικών (στοιχεία χλωριδικά, πανιδικά, γεωλογικά – υδρογεωλογικά, κ.ά.) και ανθρωπογενών (οικισμοί, κατασκευές, υποδομές, μνημεία, παραδοσιακές ασχολίες, εκδηλώσεις, κ.λπ.) πόρων με μέτρα πρόληψης των κινδύνων υποβάθμισής τους.

στ. Λήψη ειδικών μέτρων αισθητικής και λειτουργικής αναβάθμισης υποδομών που αφορούν σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες (π.χ. με τη σύνταξη ειδικών προδιαγραφών κατασκευής και λειτουργίας).

ζ. Προσαρμογή νέων εγκαταστάσεων στα μορφολογικά πρότυπα και την κλίμακα των οικισμών.

η. Δημιουργία βασικών προτύπων καθώς και εξειδικευμένων, κατά περίπτωση, κανόνων για το σχεδιασμό και τη δόμηση λαμβάνοντας υπόψη την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τις τοπικές παραδόσεις, χρήσης υλικών και μορφών δόμησης.

θ. Υιοθέτηση πρακτικών που θα εξασφαλίζουν μειωμένη κατανάλωση ενέργειας και χρήση φιλικών προς το περιβάλλον υλικών.

ι. Δημιουργία ειδικών κατασκευαστικών προτύπων για την εκτέλεση έργων υποδομών στον ορεινό χώρο (οδοποιία, κατασκευές δημόσιων κτιρίων, εγγειοβελτιωτικά, διαμορφώσεις χώρων, κ.λπ.).

ια. Δημιουργία δικτύων πεζοπορικών διαδρομών και μονοπατιών – τοπικού, εθνικού και ευρωπαϊκού χαρακτήρα – και διαδρομών και χώρων περιβαλλοντικής αγωγής και ευαισθητοποίησης.

ιβ. Αξιοποίηση των εκάστοτε τοπικών πόρων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την ανάπτυξη ειδικών – εναλλακτικών μορφών τουρισμού (αγροτουρισμού, περιηγητικού, πεζοπορικού, πολιτιστικού τουρισμού κ.λπ.).

ιγ. Αποκατάσταση και αξιοποίηση παλαιών κελύφων, επανάχρηση αξιόλογων κτιρίων ή συνόλων και παροχή κινήτρων για μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες.

ιδ. Παροχή κινήτρων για εκσυγχρονισμό υφισταμένων τουριστικών μονάδων με παράλληλη αναβάθμιση σε τύπους και κατηγορίες καταλυμάτων και συμπληρώσεις με ειδικές τουριστικές υποδομές.

ιε. Σημειακή χωροθέτηση τουριστικών καταλυμάτων με τους εκάστοτε ισχύοντες όρους δόμησης.

ιστ. Πολιτικές ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης μέσω οργανωμένων υποδοχέων τουριστικών δραστηριοτήτων ήπιας ανάπτυξης ή σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων ήπιας ανάπτυξης.

Τέλος, η περιοχή του Ζαγορίου βάσει του κριτηρίου της ευαισθησίας των πόρων κατατάσσεται στις κατηγορίες: (Ζ) "Περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών", (Η) "Προστατευόμενοι και εγκαταλελειμμένοι

οικισμοί", (Θ) "Αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και ιστορικοί τόποι" και (Ι) "Περιοχές ιδιαίτερου χαρακτήρα". Σχετικά με την τελευταία κατηγορία δε δίνονται ειδικότερες κατευθύνσεις και αναφέρεται ότι αυτές θα προσδιοριστούν μέσω του υποκείμενου επιπέδου σχεδιασμού (δηλαδή των ΠΠΧΣΑΑ).

Οι επιπλέον κατευθύνσεις που προκύπτουν από την ένταξη της περιοχής στην κατηγορία (Ζ) είναι:

α) Ανάδειξη και προστασία περιβάλλοντος και τοπίου (προστασία φυσικού περιβάλλοντος, αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, δημιουργία μουσείων, κ.α.).

β) Επίσπευση της κατάρτισης και θεσμοθέτησης των διαχειριστικών σχεδίων των περιοχών του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών, με μέριμνα για τον προσδιορισμό περιορισμένων ζωνών ανάπτυξης ειδικών – εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

γ) Οργανωτική και λειτουργική υποστήριξη των Φορέων Διαχείρισης.

δ) Θέσπιση ειδικού τέλους υπέρ των Φορέων Διαχείρισης, επί των δραστηριοτήτων του τουρισμού που αναπτύσσονται στις περιοχές αυτές, με σκοπό να χρησιμοποιείται για την προστασία, διαχείριση και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου.

ε) Μέχρι τον καθορισμό χρήσεων και δραστηριοτήτων στις περιοχές αυτές η ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων περιορίζεται στη δημιουργία, σύμφωνα με την κείμενη τουριστική νομοθεσία, τουριστικών καταλυμάτων ως εξής:

- στις εντός σχεδίου και εντός ορίων οικισμών περιοχές σύμφωνα με τους ισχύοντες όρους δόμησης
- Εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχές σύμφωνα με τους όρους και τους περιορισμούς του ν. 3937/2011.

στ) Περιοχές που εντάσσονται στο σύστημα προστατευόμενων περιοχών του ν. 3937/2011 μπορούν να συμπεριλαμβάνονται σε προγράμματα ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης μέσω οργανωμένων υποδοχέων τουριστικών δραστηριοτήτων και σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων. Αυτό μπορεί να γίνει έπειτα από αξιολόγηση των συνεπειών από τη δημιουργία και λειτουργία των τουριστικών αναπτύξεων στις εν λόγω περιοχές και των επιπτώσεων στο τοπίο από τις προτεινόμενες παρεμβάσεις. Απαιτείται επίσης τεκμηρίωση της συμβατότητάς του υπό ίδρυση υποδοχέα με τα ειδικά χαρακτηριστικά και τους στόχους διατήρησης, προστασίας και ανάδειξης των εν λόγω περιοχών. Σε κάθε περίπτωση ο συντελεστής δόμησης εντός των τμημάτων του

οργανωμένου υποδοχέα ή του σύνθετου τουριστικού καταλύματος που εμπίπτουν σε προστατευόμενες περιοχές δεν μπορεί να υπερβαίνει το 0,05. Ο περιορισμός αυτός δεν ισχύει για τους εγκεκριμένους, κατά την ημερομηνία δημοσίευσης του παρόντος, οργανωμένους υποδοχείς τουριστικών δραστηριοτήτων που μπορούν να τροποποιούνται χωρίς υπέρβαση των προβλεπόμενων, από την εγκριτική τους πράξη, όρων και μεγεθών δόμησης.

Οι επιπλέον κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης που προκύπτουν από την ένταξη των οικισμών της υπό μελέτη περιοχής, ως παραδοσιακοί αλλά και ως οικισμοί με πληθυσμό μικρότερο των 200 κατοίκων, στην κατηγορία (Η) είναι:

α. Δημιουργία μηχανισμού ελέγχου των χρήσεων γης και της έντασης της τουριστικής δραστηριότητας βάσει των εξής κριτηρίων: επιφάνεια δομημένου χώρου, συνολικός αριθμός τουριστικών επιχειρήσεων με έδρα ή πραγματική λειτουργία στον οικισμό, αριθμός υφιστάμενων κλινών. Στόχος είναι η διαφύλαξη της αξίας του πόρου και η προστασία του παραδοσιακού χαρακτήρα.

β. Διαμόρφωση αυστηρότερων κανόνων για τη μορφολογία των νέων κτισμάτων, ενίσχυση δράσεων αποκατάστασης κελύφων και ειδικότερα για τους εγκαταλελειμμένους και φθίνοντες οικισμούς, προώθηση πρωτοβουλιών στην κατεύθυνση αναζωογόνησής τους.

γ. Έλεγχος της δυνατότητας επέκτασης ή μη των οικισμών κατά τρόπο ώστε να διαφυλάσσεται η αξία του πόρου και να προστατεύεται ο παραδοσιακός του χαρακτήρας.

δ. Ανάπτυξη δράσεων τοπικών συμφώνων ποιότητας (πέρα από τους κατά περίπτωση ισχύοντες κτιριολογικούς κανονισμούς), που αφορούν στη διατήρηση και ανάδειξη αξιόλογων μορφολογικών στοιχείων και την ιδιαίτερη τοπική αρχιτεκτονική παραδοσιακών οικισμών.

ε. Αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων ορεινών οικισμών που παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, με τη μετατροπή κτιρίων σε καταλύματα ή και με νέες μεγαλύτερου μεγέθους επενδύσεις (αύξηση μέχρι και 20% της υφισταμένης δομημένης επιφάνειας), με κίνητρα είτε προς τους σημερινούς ιδιοκτήτες είτε προς ενδιαφερόμενους επενδυτές.

στ. Είναι δυνατή η ανάπτυξη σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων σε εγκαταλελειμμένους οικισμούς με την προϋπόθεση της αξιοποίησης και ανάδειξης του υπάρχοντος κτιριακού δυναμικού και σύμφωνα με τις κατευθύνσεις της ισχύουσας νομοθεσίας.

Ακόμα, δεδομένου ότι στην περιοχή ο οικισμός Δίλοφο έχει χαρακτηριστεί ιστορικός τόπος και καθώς ο οικισμός χαρακτηρίζεται από ένα σημαντικό αριθμό αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, σημειώνονται συμπληρωματικά οι ακόλουθες κατευθύνσεις από το Ειδικό Πλαίσιο:

- α) Εξασφάλιση της προσβασιμότητας, της επισκεψιμότητας και της οργάνωσής τους, εξωραϊσμός του περιβάλλοντος χώρου, έλεγχος χρήσεων και της εγκατάστασης δικτύων υποδομής, ώστε να διασφαλίζεται η βέλτιστη ανάδειξή τους.
- β) Ανάδειξη, διατήρηση και διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων του εθνικού χώρου με τη συγκρότησή τους σε πολυθεματικά δίκτυα.
- γ) Μέριμνα για την ανάδειξη και συνολική διαχείριση του τοπίου, ώστε να αναδεικνύεται η άρρηκτη σχέση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων με το ευρύτερο περιβάλλον τους.

Αναλυτικά οι κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης που δίνει το Πλαίσιο για τον τουρισμό υπαίθρου, στον οποίο το Πλαίσιο εντάσσει και τον τουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές (πλην των περιοχών απόλυτης προστασίας της φύσης) καθώς και η αξιολόγηση όλων των παραπάνω κατευθύνσεων έχει γίνει στο Κεφάλαιο 6.

Στο παρόν κεφάλαιο, ωστόσο, κρίνεται σκόπιμο η έρευνα να αξιολογήσει τις κατευθύνσεις που δίνει το Πλαίσιο σχετικά με τη χωρική οργάνωση και ανάπτυξη των ΕΕΜΤ (άρθρο 6) σε συνδυασμό με τα χωρικά δεδομένα της περιοχής μελέτης. Για το σκοπό αυτό διαμορφώθηκε ο παρακάτω πίνακας, ο οποίος παρουσιάζει ποιες είναι οι μορφές τουρισμού που έχουν τις δυνατότητες και ποιες το πλαίσιο προωθεί να αναπτυχθούν στην περιοχή.

Πίνακας 7.2: Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η ανάπτυξή τους στο Ζαγόρι, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό

ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΥΠΟ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ	ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ
(Α) Συνεδριακός-Εκθεσιακός			✓	Λόγω της ύπαρξης αξιόλογων στοιχείων του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος είναι δυνατή η δημιουργία εγκαταστάσεων συνεδριακού- εκθεσιακού τουρισμού μικρής κλίμακας
(Β) Αστικός		✓		
(Γ) Θαλάσσιος		✓		
(Γ1) Κροναζιέρας		✓		
(Γ2) Με σκάφη αναψυχής		✓		
(Γ3) Αλιευτικός		✓		
(Γ4) Καταδύσεων αναψυχής		✓		
(Δ) Πολιτισμικός	✓			
(Δ1) Θρησκευτικός			✓	Απαιτείται η ανάδειξη συγκεκριμένων πόλων ανάπτυξης θρησκευτικού τουρισμού, η συγκρότηση, οργάνωση και προβολή τους σε δίκτυα, η βελτίωση της προσβασιμότητας τους καθώς και των μεταξύ τους συνδέσεων κ.λπ.
(Ε) Αθλητικός			✓	Απαιτείται η ανάπτυξη αθλητικών-προπονητικών κέντρων, η ικανοποιητική πρόσβαση κ.λπ.
(Ε1) Γκολφ		✓		
(Ε2) Χιονοδρομικές-δραστηριότητες αναψυχής στον ορεινό χώρο	✓			Ως προς τις αθλητικές δραστηριότητες στον ορεινό χώρο όπως ορειβασία, αναρρίχηση, κανό- καγιάκ κ.λπ. που είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες στην περιοχή
(ΣΤ) Ιαματικός και θεραπευτικός			✓	Ως προς τον θεραπευτικό τουρισμό- τουρισμό αναζωογόνησης σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των φαρμακευτικών φυτών/ βοτάνων του φαράγγιού.
(Ζ) Υπαιθρου	✓			Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται ο τουρισμός φύσης, ο αγροτουρισμός, ο οινοτουρισμός.
(Η) Γεωτουρισμός	✓			Αποτελεί μια δυναμική μορφή τουρισμού για την περιοχή
(Θ) Άλλες ειδικές-εναλλακτικές μορφές τουρισμού			✓	Σημειώνεται ότι το πρώτο κινηματογραφικό "Χωριό-δίκτυο" της χώρας δημιουργήθηκε στο Ζαγόρι (Κάτω Πεδινά), με το όνομα

				"Zagoriwood" το 2010. Έκτοτε κάθε χρόνο ενισχύεται με νέες δράσεις, τεχνικές, και επέκταση των δραστηριοτήτων του και σε γειτονικούς οικισμούς, προσελκύοντας το ενδιαφέρον του κοινού.
--	--	--	--	---

Πηγή: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2013α, Ιδία επεξεργασία

7.2.2.1 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΠΧΣΑΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ⁶¹

Στο επίπεδο της περιφέρειας, ο χωροταξικός σχεδιασμός πραγματοποιείται μέσω των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ). Σύμφωνα με το ν.2742/99, τα ΠΠΧΣΑΑ οφείλουν να περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τις κατευθύνσεις και τα προγραμματικά πλαίσια για τη χωροθέτηση των βασικών παραγωγικών δραστηριοτήτων του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα (άρθρο 8).

Για το λόγο αυτό θεωρήθηκε σημαντική η εξέταση των κατευθύνσεων που δίνει το ΠΠΧΣΑΑ περιφέρειας Ηπείρου (ΦΕΚ 1451 Δ/2003) σχετικά με τη χωρική οργάνωση και χωροθέτηση του τουρισμού στην περιοχή μελέτης, καθώς αυτές τις κατευθύνσεις είναι υποχρεωμένα να ακολουθήσουν τα υποκείμενα επίπεδα σχεδιασμού και να εναρμονιστούν με αυτές (ρυθμιστικό σχέδιο, γενικό πολεοδομικό σχέδιο, σχέδιο χωρικής και οικιστικής οργάνωσης ανοικτής πόλης ή γενικότερα οποιοδήποτε άλλο σχέδιο χρήσεων γης με το οποίο επιχειρείται ρύθμιση του χώρου). Ασφαλώς, δεδομένου ότι το Πλαίσιο έχει εγκριθεί εδώ και μια δεκαετία και ο χρόνος εκπόνησής του αναφέρεται στα τέλη της δεκαετίας του 1990 είναι απολύτως αντιληπτό ότι αρκετά σημεία του Πλαισίου είναι πλέον ανεπίκαιρα και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και ανεφάρμοστα⁶². Ωστόσο, οι βασικές προτεραιότητες και στρατηγικές επιλογές του Πλαισίου προσδιορίζονται με προοπτική 15 ετών, και είναι αυτές που εξετάζονται από την παρούσα έρευνα.

Ειδικότερα, το Περιφερειακό Πλαίσιο αναγνωρίζει ως ξεχωριστή χωρική ενότητα τη ζώνη των ορεινών όγκων που επιδέχεται τουριστική ανάπτυξη και σε αυτήν εντάσσει

⁶¹ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η κοινή υπουργική απόφαση 25301/2003.

⁶² Σημειώνεται ότι η αναθεώρηση του ΠΠΧΣΑΑ Ηπείρου δεν έχει ολοκληρωθεί μέχρι και τη σύνταξη του παρόντος.

την περιοχή του Ζαγορίου. Η ζώνη αυτή εκτείνεται αφενός κατά μήκος του ανατολικού ορίου της περιφέρειας, στους νομούς Ιωαννίνων (Ζαγόρι, Μέτσοβο, περιοχή Κόνιτσας, Βόρεια Τζουμέρκα) και Άρτας (κεντρικά και νότια Τζουμέρκα) και αφετέρου κατά μήκος των συνόρων με την Αλβανία (περιοχή Φιλιατών, Πωγωνοχώρια, Μαστοροχώρια, Μουργκάνα). Η συγκεκριμένη ζώνη, σύμφωνα με το Πλαίσιο, χαρακτηρίζεται από τη δυνατότητα ήπιας τουριστικής ανάπτυξης, βάσει των συγκριτικών πλεονεκτημάτων (φυσικού κάλλους και πολιτιστικής κληρονομιάς) των περιοχών που εμπεριέχει. Προτείνεται, επιπρόσθετα, για την ενίσχυση του τουρισμού της περιφέρειας ο συνδυασμός της παράκτιας ζώνης με τις ορεινές περιοχές και την ενδοχώρα.

Όσον αφορά τις κατευθύνσεις που δίνει για τη χωροθέτηση του τουρισμού στην περιοχή μελέτης, αυτές περιορίζονται στην αναφορά ορισμένων γενικών αξόνων ανάπτυξης:

- Οικολογικός τουρισμός στα ευαίσθητα οικοσυστήματα (υγρότοποι Ramsar, εθνικοί δρυμοί, αισθητικά δάση), άλλες ήπιες μορφές στις λοιπές προστατευόμενες περιοχές (Natura, Corine). Ολοκληρωμένη διαχείρισή τους.
- Ολοκληρωμένα συμπλέγματα ειδικών και ήπιων μορφών τουρισμού (ορεινός, πολιτιστικός, οικολογικός τουρισμός) στις ορεινές περιοχές (περιοχή Ζαγορίου, ευρύτερη περιοχή Κόνιτσας-Μαστοροχωρίων, Πωγωνοχώρια, ορεινή περιοχή της Μουργκάνας, Μέτσοβο, χωριά των Τζουμέρκων στους νομούς Άρτας και Ιωαννίνων, περιοχή Φιλιατών και τα στενά Καλαμά, περιοχή Παραμυθιάς – όρη Σουλίου, Δωδώνη, κ.λπ.).
- Έλεγχος των χρήσεων γης για άμβλυνση της σύγκρουσης του τουρισμού με άλλες ασύμβατες δραστηριότητες.
- Αναβάθμιση, εκσυγχρονισμός και συμπλήρωση της τουριστικής υποδομής, κυρίως με επανάχρηση παραδοσιακών κτιρίων.
- Συγκρότηση φορέων ανάπτυξης τουρισμού, προώθηση προγραμμάτων υποστήριξης μικρομεσαίων επιχειρήσεων του κλάδου, έρευνας αγοράς, διαφήμισης-προβολής, κατάρτισης προσωπικού.

Όπως καθίσταται σαφές από τα παραπάνω, το Περιφερειακό Πλαίσιο περιορίζεται σε αναφορές γενικόλογες και σε στόχους χωρίς να προωθεί τις κατευθύνσεις/ επιλογές για την επίτευξη των στόχων αυτών. Η συνεισφορά του στην οργάνωση γενικά της

τουριστικής δραστηριότητας στην περιοχή παρουσιάζεται ισχνή. Ωστόσο, το όραμα και οι στόχοι που παρουσιάζει είναι προς τη σωστή κατεύθυνση.

7.2.2.3 ΜΕΤΡΑ- ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΥΑ 230/2005 "ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΧΕΡΣΑΙΑΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΌΓΚΩΝ ΤΗΣ Β. ΠΙΝΔΟΥ ΩΣ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ, ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΖΩΝΩΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΧΡΗΣΕΩΝ, ΌΡΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ ΔΟΜΗΣΗΣ"⁶³

Σύμφωνα με το άρθρο 2 της Υ.Α. 230/2005 Χαρακτηρίζεται ως Εθνικό Πάρκο με την ονομασία "Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου", η χερσαία περιοχή των ορεινών όγκων της Β. Πίνδου, που βρίσκεται στις εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών προ του 1923 και κάτω των 2000 κατοίκων περιοχές των δημοτικών ενοτήτων Πάπιγκου, Δίστρατου, Βοβούσας, Μηλέας, Κόνιτσας, Κεντρικού Ζαγορίου, Τύμφης, Ανατολικού Ζαγορίου, Μετσόβου, Εγνατίας, Περάματος του νομού Ιωαννίνων και των δημοτικών ενοτήτων Περιβολίου, Αβδέλλας, Σμίξης, Σαμαρίνης, Φιλιππαιών, Γόργιανης, Θεόδωρου Ζιάκα του νομού Γρεβενών (τα όρια της περιοχής και οι επιμέρους ζώνες προστασίας παρουσιάζονται στο χάρτη 7.4).

Εντός του Εθνικού Πάρκου χαρακτηρίζονται ως "Περιοχές Προστασίας της Φύσης" οι κάτωθι χερσαίες περιοχές, οι οποίες βρίσκονται στις εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών προ του 1923 και κάτω των 2000 κατοίκων περιοχές των δημοτικών ενοτήτων Πάπιγκου, Κεντρικού Ζαγορίου, Τύμφης, Κόνιτσας του νομού Ιωαννίνων και της δημοτικής ενότητας Περιβολίου του νομού Γρεβενών. Αυτές είναι:

- Ζώνη Ια: Η περιοχή προστασίας της Φύσης Βίκου, με την ονομασία Πυρήνας του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου - Τμήμα Βίκος.
- Ζώνη Ιβ: Η περιοχή προστασίας της Φύσης Αώου, με την ονομασία Πυρήνας του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου - Τμήμα Αώος.
- Ζώνη Ιγ: Η περιοχή προστασίας της Φύσης Βάλια Κάλντα, με την ονομασία Πυρήνας του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου - Τμήμα Βάλια Κάλντα.

Επίσης, εντός του Εθνικού Πάρκου, χαρακτηρίζονται ως "Ζώνες Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών" οι παρακάτω χερσαίες περιοχές που βρίσκονται στις εκτός

⁶³ Βασική πηγή πληροφοριών είναι η κοινή υπουργική απόφαση 23069/2005.

σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών προ του 1923 και κάτω των 2000 κατοίκων περιοχές των δημοτικών ενοτήτων Πάπιγκου, Βοβούσας, Μηλέας, Τύμφης, Κεντρικού Ζαγορίου, Κόνιτσας, Ανατολικού Ζαγορίου, Μετσόβου του νομού Ιωαννίνων και των δημοτικών ενοτήτων Περιβολίου, Γόργιανης, Θεόδωρου Ζιάκα του νομού Γρεβενών.

Αυτές είναι:

- Ζώνη Πα: Ζώνη Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών ευρύτερης περιοχής Βίκου - Αώου - Κουκουρούντζου - Βάλια Κάλντα.
- Ζώνη Πβ: Ζώνη Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών βόρειων πλαγιών όρους Κλέφτες - Φλάμπουρο.
- Ζώνη Πγ: Ζώνη Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών βόρειων πλαγιών όρους Μιτσικελίου.
- Ζώνη Πδ: Ζώνη Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών κορυφών όρους Σμόλικα.

Ακόμα, χαρακτηρίζονται ως "Περιφερειακές Ζώνες του Εθνικού Πάρκου" οι κάτωθι χερσαίες περιοχές που βρίσκονται στις εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών προ του 1923 και κάτω των 2000 κατοίκων περιοχές των δημοτικών ενοτήτων Δίστρατου, Κεντρικού Ζαγορίου, Κόνιτσας, Μετσόβου, Εγνατίας, Ανατολικού Ζαγορίου, Τύμφης, Περάματος του νομού Ιωαννίνων και των δημοτικών ενοτήτων Σαμαρίνης, Φιλιππαιών, Σμίξης, Αβδέλλας, Περιβολίου, Θεόδωρου Ζιάκα και Γόργιανης του νομού Γρεβενών.

Αυτές είναι:

- Ζώνη Π1: Η περιοχή μεταξύ Αρίστης και Ασπραγγέλων.
- Ζώνη Π2: Η περιοχή βόρεια της Κόνιτσας.
- Ζώνη Π3: Η περιοχή Φιλιππαιών - Σπηλαίου.
- Ζώνη Π4: Η νότια περιοχή Ζαγορίου - Μετσόβου.

Τα όρια των Περιοχών Προστασίας της Φύσης, των Ζωνών Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών καθώς και των περιοχών που ανήκουν στην Περιφερειακή Ζώνη του Εθνικού Πάρκου απεικονίζονται στο χάρτη 7.4.

Στη συνέχεια, αναφέρονται οι χρήσεις, οι δραστηριότητες, τα μέτρα, οι όροι και οι περιορισμοί προστασίας και διαχείρισης (άρθρο 3). Ωστόσο, αρχικά κρίνεται σημαντικό να αναφερθεί ότι ο στόχος θέσπισης αυτών των επιτρεπόμενων χρήσεων-δραστηριοτήτων, όρων και περιορισμών στην περιοχή του Εθνικού Πάρκου Β.

Πίνδου, εκτός των Περιοχών Προστασίας της Φύσης και των Ζωνών Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών, περιλαμβάνει επί της ουσίας τις βασικές αρχές του οικοτουρισμού. Αυτός είναι: "Η διαφύλαξη της φυσικής κληρονομιάς και η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας σε συνάρτηση με τις ασκούμενες δραστηριότητες των κατοίκων οι οποίες θα βελτιώνονται με κατεύθυνση τον παραδοσιακό χαρακτήρα τους, με παράλληλη παροχή δυνατοτήτων οικοτουριστικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων".

Ειδικότερα, οι επιτρεπόμενες χρήσεις- δραστηριότητες, όροι και περιορισμοί προστασίας εντός των ορίων του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου που επηρεάζουν άμεσα την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, είναι:

- Η επίσκεψη και ξενάγηση επισκεπτών, καθώς και η οργάνωση οικοτουριστικών προγραμμάτων με σκοπό την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την παρατήρηση της φύσης και την ήπια αναψυχή.
- Η κατασκίνωση και η υπαίθρια άθληση, εκτός των οχλουσών, σε οργανωμένους για τη χρήση αυτή χώρους.
- Η ανέγερση και χρήση εγκαταστάσεων προσωρινού ή μόνιμου χαρακτήρα για την εξυπηρέτηση των ως άνω δραστηριοτήτων, υπό τον όρο ότι δεν αλλοιώνουν το χαρακτήρα της φύσης και του τοπίου.
- Η εγκατάσταση υποδομής (φυλάκια, πινακίδες, επιστημονικός εξοπλισμός, ξύλινα καθιστικά, στέγαστρα, παρατηρητήρια, χάραξη και σήμανση μονοπατιών κ.λπ.), για την οργάνωση και εξυπηρέτηση των προαναφερόμενων δραστηριοτήτων.
- Η επιστημονική έρευνα.
- Η συστηματική παρακολούθηση οικολογικών παραμέτρων, η εκτέλεση ειδικών διαχειριστικών έργων και η εφαρμογή μέτρων που αποσκοπούν στην αποκατάσταση, προστασία, διατήρηση, βελτίωση και ανάδειξη των ειδών και των ενδιαιτημάτων της περιοχής.
- Η εκτέλεση έργων προστασίας, συντήρησης, ανάδειξης και ανασκαφών στους ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία.
- Η κυκλοφορία οχημάτων στις υπάρχουσες οδούς πρόσβασης.
- Η πώληση τοπικών προϊόντων και ενημερωτικού υλικού σε υπαίθριους χώρους και κτίρια που ορίζονται στον Κανονισμό Διοίκησης και Λειτουργίας, μετά από

συνεργασία του Φορέα Διαχείρισης, των οικείων ΟΤΑ και των υπαρχόντων συλλογικών φορέων παραγωγής, τυποποίησης και εμπορίας παρόμοιων προϊόντων (συνεταιρισμός κ.λπ.).

- Η κατασκευή, βελτίωση και συντήρηση έργων και υποδομών που εξυπηρετούν επιτρεπόμενες από την παρούσα απόφαση δραστηριότητες.
- Η επισκευή και αναστήλωση-αποκατάσταση ερειπωμένων κτισμάτων και η αποκατάσταση στοιχείων του αγροτικού τοπίου (κρήνες, λιθόστρωτα, γέφυρες, κ.λπ.) αντιπροσωπευτικών της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής ύστερα από γνώμη της ΕΠΑΕ και η χρήση τους σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παρούσα απόφαση.
- Η ανέγερση και χρήση κατοικίας, μέγιστης επιτρεπόμενης συνολικής επιφάνειας 150 m².
- Επεκτάσεις οικισμών περιορισμένης κλίμακας και σε περιπτώσεις διαπιστωμένων στεγαστικών αναγκών που προκύπτουν από μελέτη στο πλαίσιο της ισχύουσας νομοθεσίας (ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ, κ.λπ.) υπό την προϋπόθεση ότι δε θίγονται τα οικολογικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της περιοχής.
- Η κατασκευή και λειτουργία ορειβατικών καταφυγίων εφόσον τεκμηριώνεται η αναγκαιότητά τους από μελέτη διαχείρισης επισκεπτών και υπό την προϋπόθεση ότι η λειτουργία τους εμπίπτει στην εποπτεία του Φορέα Διαχείρισης.
- Η ίδρυση και λειτουργία μικρών εργαστηρίων ή μεταποιητικών μονάδων τοπικών προϊόντων (π.χ. ξυλουργείων, τυροκομείων, κλπ.), με μέγιστη δομήσιμη συνολική επιφάνεια 300 m².
- Η ανέγερση και χρήση μικρών ξενώνων δυναμικότητας έως 10 κλινών, χώρων εστίασης και κτιρίων δημοσίων ή δημοτικών σκοπών και εν γένει μικρών κτιρίων κοινής ωφέλειας, σε περιοχές εγγύς των οικισμών.

Όσον αφορά τις Περιοχές Προστασίας της Φύσης, αυτές αποτελούν τον Πυρήνα του Εθνικού Πάρκου, συνεπώς οι επιτρεπόμενες χρήσεις και δραστηριότητες περιορίζονται, καθώς επίσης αυξάνεται ο βαθμός αυστηρότητας των όρων και περιορισμών. Ο διαχειριστικός στόχος στις περιοχές αυτές είναι: "Η διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης του φυσικού περιβάλλοντος και η αποτελεσματική προστασία του, ώστε να ακολουθήσει τη φυσική του εξέλιξη χωρίς ανθρώπινες επεμβάσεις". Ειδικότερα εντός των ορίων των Περιοχών Προστασίας της Φύσης (Ζώνες Ι) σε σχέση με τον οικοτουρισμό επιτρέπεται:

- Η ημερήσια επίσκεψη και ξενάγηση επισκεπτών με σκοπό την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την παρατήρηση της φύσης. Η κίνηση των επισκεπτών για την άσκηση των ως άνω δραστηριοτήτων πραγματοποιείται σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, σε καθορισμένες διαδρομές και χώρους και αποκλειστικά πεζή, έπειτα από άδεια. Από τη ρύθμιση αυτή εξαιρείται η χρήση της επαρχιακής οδού Αρίστης - Πάπιγκου.
- Η κατασκευή υποδομών με αποκλειστικό στόχο τη διαχείριση και φύλαξη της περιοχής καθώς και η λήψη μέτρων και η εκτέλεση έργων.
- Έργα συντήρησης και βελτίωσης των υφιστάμενων μονοπατιών με τις αντίστοιχες υποδομές ξεκούρασης και ενημέρωσης επισκεπτών, με βάση τα συμπεράσματα μελέτης διαχείρισης επισκεπτών, εφόσον εξασφαλίζεται υψηλός βαθμός προστασίας.
- Η εγκατάσταση πινακίδων για την οριοσίμανση των προστατευόμενων ζωνών και την ενημέρωση επισκεπτών.
- Η επιστημονική έρευνα.
- Η συστηματική παρακολούθηση οικολογικών παραμέτρων, η εκτέλεση ειδικών διαχειριστικών έργων και η εφαρμογή μέτρων που αποσκοπούν στην αποκατάσταση, προστασία, διατήρηση, βελτίωση και ανάδειξη των ειδών και των ενδιαιτημάτων της περιοχής.

Τέλος, σχετικά με τις Ζώνες Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών (Ζώνες II), διαχειριστικός στόχος τους είναι: "Η διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης του φυσικού περιβάλλοντος και η αποτελεσματική προστασία και διαχείρισή του". Ειδικότερα εντός των ορίων των Ζωνών Διατήρησης Οικοτόπων και Ειδών (Ζώνες II) σε σχέση με τον οικοτουρισμό επιτρέπεται:

- Η ημερήσια επίσκεψη και ξενάγηση επισκεπτών, με σκοπό την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την παρατήρηση της φύσης και την ήπια αναψυχή. Η κίνηση των επισκεπτών για την άσκηση των ως άνω δραστηριοτήτων πραγματοποιείται σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, σε καθορισμένες διαδρομές και χώρους, έπειτα από άδεια.
- Η κατασκευή υποδομών με αποκλειστικό στόχο τη διαχείριση και φύλαξη της περιοχής καθώς και η λήψη μέτρων και η εκτέλεση έργων.

- Έργα συντήρησης και βελτίωσης των υφιστάμενων μονοπατιών με τις αντίστοιχες υποδομές ενημέρωσης ή ανάπαυσης των επισκεπτών, με βάση τα συμπεράσματα μελέτης διαχείρισης επισκεπτών.
- Η εγκατάσταση πινακίδων για την οριοσίμανση των προστατευόμενων ζωνών, την ενημέρωση επισκεπτών.
- Η επιστημονική έρευνα.
- Η συστηματική παρακολούθηση οικολογικών παραμέτρων, η εκτέλεση ειδικών διαχειριστικών έργων και η εφαρμογή μέτρων που αποσκοπούν στην αποκατάσταση, προστασία, διατήρηση, βελτίωση και ανάδειξη των ειδών και των ενδιαιτημάτων της περιοχής.
- Η συντήρηση και η χρήση των υφιστάμενων οδών με αποκλειστικό σκοπό την άσκηση των επιτρεπομένων δραστηριοτήτων για τις ζώνες αυτές.
- Η κατασκευή και λειτουργία ορειβατικών καταφυγίων εφόσον τεκμηριώνεται η αναγκαιότητά τους από μελέτη διαχείρισης επισκεπτών και υπό την προϋπόθεση ότι η λειτουργία τους εμπίπτει στην εποπτεία του Φορέα Διαχείρισης.
- Επεκτάσεις οικισμών περιορισμένης κλίμακας και σε περιπτώσεις διαπιστωμένων στεγαστικών αναγκών που προκύπτουν από μελέτη στο πλαίσιο της ισχύουσας νομοθεσίας (ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ, κ.λπ.) υπό την προϋπόθεση ότι δε θίγονται τα οικολογικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της περιοχής.

Σημειώνεται, ακόμα, ότι στις περιοχές της Περιφερειακής Ζώνης του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου, στόχος είναι ο έλεγχος των χρήσεων γης, των δραστηριοτήτων και των έργων που ενδέχεται να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον του Εθνικού Πάρκου καθώς και η διατήρηση και αποκατάσταση περιοχών σημαντικών για την προστασία της αρκούδας (*Ursus arctos*). Παράλληλα, στην Περιφερειακή Ζώνη υποστηρίζονται δραστηριότητες με στόχο την ήπια ανάπτυξη της περιοχής καθώς και την ανάπτυξη ήπιων μορφών αναψυχής.

Ειδικότερα εντός των ορίων της Περιφερειακής Ζώνης, δεν επιτρέπεται:

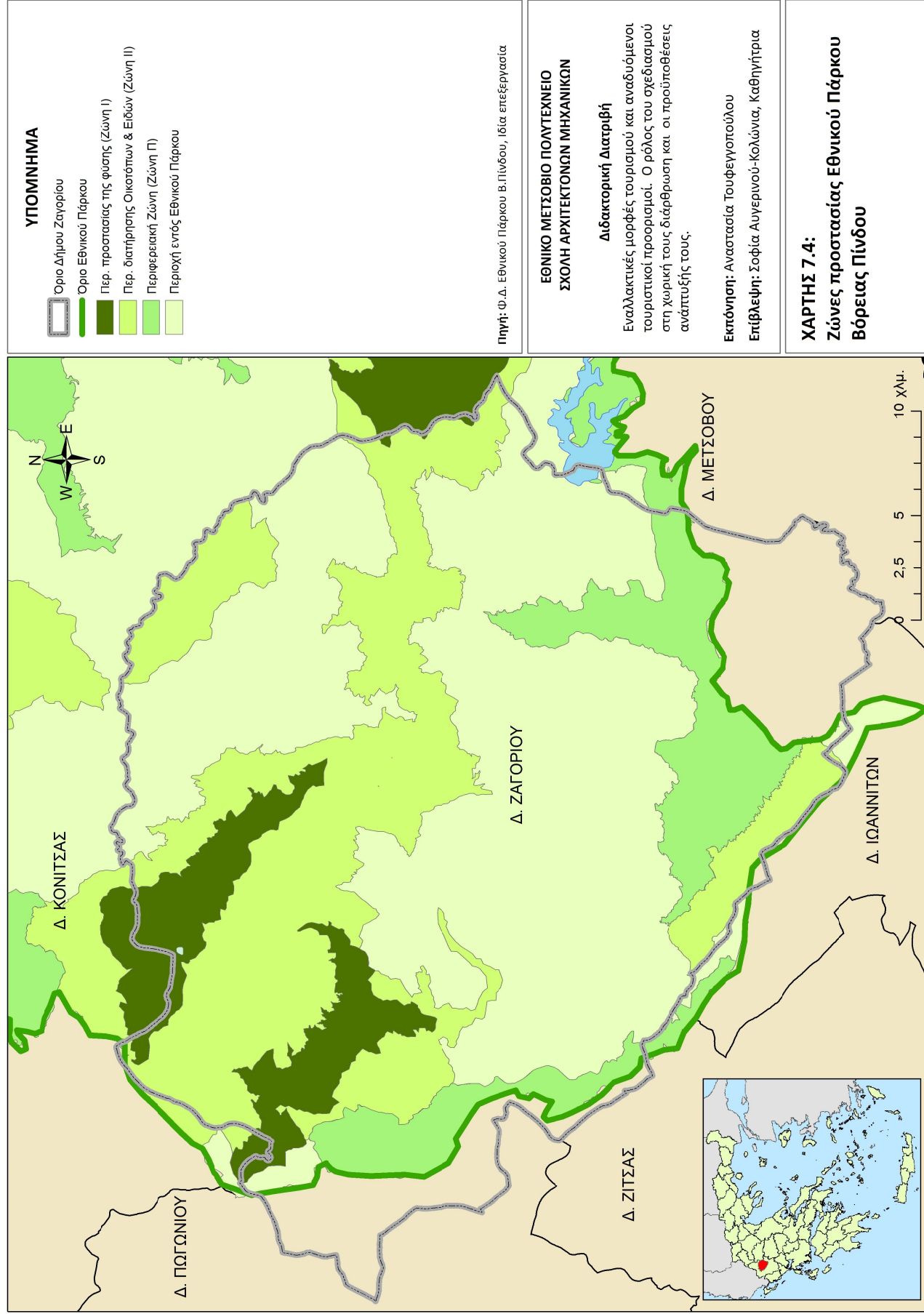
- Η χωροθέτηση και λειτουργία Βιομηχανικών Περιοχών και Πάρκων καθώς και η εγκατάσταση βιομηχανιών υψηλής και μέσης όχλησης.
- Η εγκατάσταση μεγάλων πτηνοκτηνοτροφικών μονάδων (πρώτη κατηγορία ΚΥΑ 15393/2332/5.8.2002).

- Τα μεγάλα Υδροηλεκτρικά Έργα (πρώτη κατηγορία ΚΥΑ 15393/2332/5.8.2002).
- Η χωροθέτηση παραθεριστικών οικισμών (Β κατοικίας).
- Οι μεγάλες τουριστικές εγκαταστάσεις και οι ξενοδοχειακές μονάδες (πρώτη κατηγορία ΚΥΑ 15393/2332/5.8.2002).
- Η εγκατάσταση ΧΥΤΑ που δεν εξυπηρετούν τους ΟΤΑ της περιοχής.
- Η χωροθέτηση λατομικών ζωνών αδρανών υλικών. Επιτρέπονται οι υπόγειες μεταλλευτικές εκμεταλλεύσεις, τα λατομεία μαρμάρου και οι παρατάσεις των αδειών εκμεταλλεύσεως των νομίμως λειτουργούντων λατομείων αδρανών υλικών.
- Η κίνηση τροχοφόρων εκτός των υφιστάμενων δρόμων, εκτός αν η κίνηση αυτή πραγματοποιείται για εργασίες προστασίας και διαχείρισης, για την άσκηση της δασοπονίας καθώς και για την άσκηση των επιτρεπόμενων παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Αναφορικά με τους όρους και περιορισμούς δόμησης σε όλη την περιοχή του Εθνικού Πάρκου καθώς και στην Περιφερειακή Ζώνη προστασίας του ισχύουν τα εξής (άρθρο 4):

- Κατώτατο όριο κατάτμησης και αρτιότητας ορίζονται τα 8 στρ. Κατά παρέκκλιση θεωρούνται άρτια και οικοδομήσιμα τα γήπεδα εμβαδού 4 στρ. τα υφιστάμενα κατά την ημέρα δημοσίευσης της ΥΑ 230/2005.
- Δεν ισχύουν άλλες παρεκκλίσεις αρτιότητας, κάλυψης και δόμησης.
- Όλες οι ισχύουσες αυστηρότερες της παρούσας απόφασης διατάξεις, για τις επιτρεπόμενες χρήσεις, εξακολουθούν να ισχύουν.
- Για κάθε έκδοση οικοδομικής αδείας απαιτείται έλεγχος και έγκριση της αρμόδιας Επιτροπής Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου, σύμφωνα με την τυπολογία και τα χαρακτηριστικά της περιοχής.

Σημειώνεται, τέλος, ότι η εν λόγω ΚΥΑ αναφέρει πως στο Σχέδιο Διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής που θα ακολουθήσει, θα εξειδικεύονται θεματικά ή χωρικά οι παραπάνω γενικοί όροι και περιορισμοί στις χρήσεις γης, στην εγκατάσταση και άσκηση δραστηριοτήτων, στην εκτέλεση έργων και στην εφαρμογή προγραμμάτων όπως αυτό του οικοτουρισμού.

7.2.3 Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ PER SE

Η περιοχή του Ζαγορίου ήδη από τη δεκαετία του 1990 έχει μελετηθεί ως οικοτουριστικός προορισμός από τα δύο μέχρι σήμερα βασικά αναπτυξιακά σχέδια οικοτουρισμού, τη μελέτη με τίτλο "Σχεδιασμός αξιοποίησης, με στόχο την ήπια οικολογική τουριστική ανάπτυξη, του τμήματος της ενδοχώρας που ορίζεται από τον άξονα της οροσειράς της Πίνδου και από τις Πρέσπες έως τη Ναύπακτο και αναγνώριση ορεινών χιονοδρομικών όγκων", που εντάχθηκε στο Ε.Π. "Τουρισμός- Πολιτισμός" του Υπουργείου Ανάπτυξης και πραγματοποιήθηκε από τα γραφεία TEAM 4 ΕΠΕ και ΟΜΑΣ ΕΠΕ και τη μελέτη με τίτλο "Σχεδιασμός Δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού", που εντάχθηκε στο Ε.Π. "Τουρισμός- Πολιτισμός" του Υπουργείου Ανάπτυξης και ανατέθηκε από τον ΕΟΤ/ Υπουργείο Ανάπτυξης στο Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς).

Η πρώτη μελέτη εκπονήθηκε στο τέλος της δεκαετίας του 1990 (1998 μέχρι αρχές του 2000 περίπου), η οποία εξετάζει, όπως προκύπτει και από τον τίτλο της, για την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού περιοχές από την Πίνδο και τις Πρέσπες μέχρι και τη Ναύπακτο, δηλαδή αφορά τον κύριο κορμό του ορεινού όγκου που διασχίζει από Βορρά έως Νότο το κυριότερο χερσαίο τμήμα της χώρας. Μία λοιπόν από τις περιοχές που προτείνει για ήπια οικολογική τουριστική ανάπτυξη είναι η περιοχή των Ζαγοροχωρίων.

Η συγκεκριμένη μελέτη θεωρείται από τους συντάκτες της ότι αποτελεί πλαίσιο μακροχρόνιου σχεδιασμού (έως το 2020), εντούτοις επισημαίνεται ότι σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί ως αποτρεπτικό παράγοντα κατανομής πόρων ή επιβολής υποχρεωτικών χωροταξικών και πολεοδομικών ρυθμίσεων. Η μελέτη καλύπτει τα εξής θέματα (TEAM 4 ΕΠΕ & ΟΜΑΣ ΕΠΕ, 2000).

- ✓ Ανάλυση και αξιολόγηση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της περιοχής της Πίνδου. Η αξιολόγηση των στοιχείων προσεγγίζεται από δύο πλευρές: τον ήπιο χαρακτήρα και τους περιορισμούς που θέτει η έννοια αυτή και το βαθμό βιωσιμότητας που εκτιμάται να επιτύχει σε κάθε περιοχή ένα ολοκληρωμένο τουριστικό δίκτυο.

- Για την εφαρμογή της μεθόδου ποιοτικής και ποσοτικής αξιολόγησης ορίστηκαν 19 περιοχές, με κριτήρια οικονομίας κλίμακας αλλά και ιστορικού και πολιτιστικού υποβάθρου προγραμματικής και οργανωτικής σημασίας. Ορισμένα από τα κριτήρια είναι: το ποσοστό επισκεπτών σε σχέση με τον τοπικό μόνιμο πληθυσμό, η υφιστάμενη υποδομή, το απόθεμα κενών κτιρίων, η οικολογική σπουδαιότητα των περιοχών, η δυνατότητα παρατήρησης άγριας ζωής, οι πόροι ανθρωπογενούς περιβάλλοντος κ.λπ.
- Τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από τη συγκριτική παρουσίαση των 19 τουριστικών περιοχών ως προς τις προϋποθέσεις βιωσιμότητας της τουριστικής ανάπτυξης αναγάγουν τα Ζαγοροχώρια ως πρώτη στη σχετική κατάταξη περιοχή που ξεχωρίζει σε σχέση με τις υπόλοιπες. Ο κύριος λόγος που καθιστά την περιοχή αυτή ψηλότερα στην κλίμακα αξιολόγησης είναι το ανθρωπογενές και οικιστικό της περιβάλλον, που παραμένει μοναδικό στην περιοχή μελέτης, όπως και οι πολιτιστικοί της πόροι σε συνδυασμό με την υψηλή οικολογική της αξία. Το μοναδικό κριτήριο όπου η περιοχή εμφανίζεται αδύναμη, είναι η δεκτικότητα της περιοχής⁶⁴ και τα αναπτυξιακά της χαρακτηριστικά. Ακολουθούν κατά σειρά: η περιοχή των Πρεσπών, η περιοχή Οίτης - Βαρδουσιών - Γκιώνας, η περιοχή Καρπενησίου - Καρπενησιώτη ποταμού, η περιοχή Ελάτης - Περτουλίου - Κόζιακα, η περιοχή Βασιλίτσας - Όρλιακα, η περιοχή της Κόνιτσας και των οικισμών Λάκκας Αώου και η περιοχή του Μετσόβου. Στη συνέχεια, ακολουθεί μια σειρά 5 τουριστικών περιοχών, που κυμαίνονται στα ίδια επίπεδα ως προς την αξιολόγηση βιωσιμότητας της τουριστικής τους ανάπτυξης. Πρόκειται είτε για αναδυόμενες περιοχές (Τεχνητή Λίμνη Πλαστήρα), είτε για δυσπρόσιτες περιοχές με άμεση δυνατότητα τουριστικής ανάπτυξης που έχουν την πιθανότητα έλξης επενδύσεων στο άμεσο μέλλον (Τζουμέρκα, Μαστοροχώρια, Τεχνητή Λίμνη Συκιάς και Αργιθέας Αγράφων, Οικισμοί Ασπροποτάμου). Οι περιοχές Τεχνητής Λίμνης Συκιάς και Αργιθέας Αγράφων, Οικισμών Ασπροποτάμου κυμαίνονται στα ίδια ποσοστά. Τέλος, οι υπόλοιπες 6 περιοχές εντάσσονται στη χαμηλότερη κλίμακα

⁶⁴ Σύμφωνα με τη μελέτη η αξιολόγηση της δεκτικότητας έχει σκοπό την εξέταση των δυνατοτήτων ενσωμάτωσης στην κοινωνική και οικονομική διάρθρωση της περιοχής, λειτουργιών που συνδέονται με την ήπια τουριστική ανάπτυξη. Τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν στο πλαίσιο αυτής της αξιολόγησης, είναι: η δυναμική πληθυσμού, η δυναμική της απασχόλησης, ο οικιστικός πλούτος της περιοχής, η διάρθρωση του πρωτογενούς τομέα κ.λπ. (TEAM 4 ΕΠΕ & ΟΜΑΣ ΕΠΕ, 2000).

αξιολόγησης, κυρίως λόγω του γεγονότος ότι δε διαθέτουν συγκριτικά κάποιον ήδη αναπτυγμένο, ισχυρό πόλο έλξης, όπως οι υπόλοιπες. Πρόκειται κυρίως για δυσπρόσιτες περιοχές που σήμερα δεν υφίστανται σημαντικές πιέσεις, αλλά έχουν την πιθανότητα έλξης επενδύσεων στο άμεσο μέλλον (Οικισμοί Βοΐου Όρους, Ορεινή Ναυπακτία, Ευρυτανικά Άγραφα, Τεχνητή Λίμνη Κρεμαστών, Τεχνητές Λίμνες Καστρακίου – Στράτου), είτε για άγνωστες περιοχές που είναι υπό διαμόρφωση (Τεχνητή Λίμνη Μεσοχώρας).

- Προσδιορίζει ως βασικές προϋποθέσεις για την ήπια τουριστική ανάπτυξη στην Πίνδο τις εξής: α) τη διατήρηση ή αναβάθμιση της αυθεντικής φυσιογνωμίας των ορεινών/ ημιορεινών χωριών και του παραδοσιακού χαρακτήρα αρχιτεκτονικής και δομής του κάθε οικισμού καθώς και β) τη διατήρηση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος που υπάρχουν μέσα ή γειτνιάζουν με τους οικισμούς.
- Κατατάσσει τις δραστηριότητες στον ορεινό χώρο στις παρακάτω κατηγορίες: α) παραδοσιακές δραστηριότητες, όπως η ορειβασία, β) δραστηριότητες περί τα χιονοδρομικά κέντρα και γ) νέες μορφές τουρισμού που επεκτείνονται σε πολλές κατηγορίες και χαρακτηρίζονται από τα στοιχεία δράσης, άθλησης αλλά και κινδύνων, όπως τρέκινγκ, ορεινή ποδηλασία, καγιάκ κ.λπ.
- Κατατάσσει τις περιοχές σε τέσσερις κατηγορίες: α) οι άγνωστες και δυσπρόσιτες περιοχές (τεχνητές λίμνες Μεσοχώρας και Συκιάς, Τεχνητές Λίμνες Καστρακίου και Στράτου), β) οι δυσπρόσιτες περιοχές με άμεση δυνατότητα τουριστικής ανάπτυξης (περιοχές των Τζουμέρκων, των Οικισμών Ασπροποτάμου, των Ευρυτανικών Αγράφων, της Ορεινής Ναυπακτίας, της Τεχνητής Λίμνης Κρεμαστών, των Μαστοροχωριών και των Ορεινών Οικισμών Βοΐου όρους γ) οι αναδυόμενες περιοχές (οι τουριστικές περιοχές Τεχνητής Λίμνης Πλαστήρα, Κόνιτσας - Οικισμών Λάκκας Αώου, Μετσόβου και Εθνικού Δρυμού Βάλια Κάλντα και Βασιλίτσας - Ορλιακα) και δ) οι παραδοσιακές παραθεριστικές περιοχές των βουνών (οι περιοχές Ελάτης - Περτουλίου - Κόζιακα Καρπενησίου - Καρπενησιώτη ποταμού, Εθνικού Δρυμού Οίτης - Βαρδουσίων - Γκιώνας και Λιμνών και Εθνικού Δρυμού Πρεσπών). Στη συνέχεια περιγράφει τα έργα και προγράμματα που ολοκληρώνουν μια τουριστική περιοχή.

- Τέλος, η μελέτη του ΕΟΤ προτείνει ένα πλαίσιο παρεμβάσεων για την εξασφάλιση της ήπιας- οικολογικής τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Οι παρεμβάσεις οι οποίες θεωρούνται απαραίτητες για την εξασφάλιση της ήπιας - οικολογικής τουριστικής ανάπτυξης προσδιορίζονται σε έξι (6) βασικές κατηγορίες: α) κίνητρα για ιδιωτικές επενδύσεις σε τουριστικά καταλύματα, β) δημόσιες επενδύσεις για βελτίωση (κυρίως) ή / και επέκταση (όπου είναι απαραίτητο) του οδικού δικτύου, γ) δημόσιες επενδύσεις για ανάδειξη και προστασία του ανθρωπογενούς - οικιστικού περιβάλλοντος και των πόρων πολιτιστικής κληρονομιάς, δ) δημόσιες επενδύσεις για προστασία οικολογικών πόρων και άγριας φύσης, ε) κίνητρα για ιδιωτικές ή / και δημόσιες επενδύσεις για αξιοποίηση πόρων ή / και δημιουργία υποδομών που ανταποκρίνονται στις νέες μορφές τουρισμού και στ) ενισχύσεις σε δημόσια δαπάνη για ανάπτυξη ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, αλλά και δημιουργία ή / και λειτουργία μηχανισμών για την υποστήριξη της διαδικασίας για ήπια - οικολογική τουριστική ανάπτυξη.

Η δεύτερη μελέτη, ίδιας περίπου χρονολογίας με την πρώτη (ανάθεση το 1999 και ολοκλήρωση το 2000), με τίτλο "Σχεδιασμός δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού", ανατέθηκε από το Υπουργείο Ανάπτυξης/ ΕΟΤ στο Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF Ελλάς). Στόχος της μελέτης, όπως αναφέρεται, είναι "να προσφέρει ένα στέρεο εννοιολογικό υπόβαθρο και κατευθύνσεις για ολοκληρωμένο σχεδιασμό και εφαρμογή προγραμμάτων οικοτουρισμού στην Ελλάδα".

Η εν λόγω μελέτη διερευνά τα παρακάτω κεντρικά θέματα:

- Τον εννοιολογικό προσδιορισμό του οικοτουρισμού.
- Τα αναμενόμενα οφέλη και ευκαιρίες από τον οικοτουρισμό αλλά και τους περιοριστικούς παράγοντες για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού.
- Τα κριτήρια εντοπισμού περιοχών οικοτουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα.
- Την ανάλυση της πραγματικής ζήτησης για οικοτουριστικές δραστηριότητες και την εκτίμηση της δυνητικής ζήτησης (επιμέρους ομάδες κοινού-στόχου).
- Το πλαίσιο των θεσμών και των χρηματοδοτικών μέσων της ΕΕ για την ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων και το ελληνικό πλαίσιο.

- Τέλος, η μελέτη επιλέγει και προτείνει δύο πιλοτικά προγράμματα οικοτουριστικής ανάπτυξης: Το πρώτο πιλοτικό πρόγραμμα οικοτουριστικής ανάπτυξης αφορά την περιοχή του δυτικού Ζαγορίου και πιο συγκεκριμένα την περιοχή που ορίζεται από τα χωριά Καλπάκι, Μεσοβούνι, Άγιος Μηνάς, Αρίστη, Βίκος και Πάπιγκο. Το δεύτερο πιλοτικό πρόγραμμα αφορά τη λίμνη Κερκίνη και τα χωριά που την περιβάλλουν. Οι περιοχές αυτές, σύμφωνα με τη μελέτη, "αντιπροσωπεύουν δύο τύπους τοπίων και οικοσυστημάτων που χαρακτηρίζουν τη βιοποικιλότητα της Ελλάδας: τις ορεινές περιοχές και τους υγρότοπους".

Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά επιλεκτικά στο πιλοτικό πρόγραμμα διαχείρισης και ανάπτυξης του οικοτουρισμού στην περιοχή του δυτικού Ζαγορίου. Τα βασικά στάδια της μελέτης που ακολουθήθηκαν είναι: α) καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης, β) εκτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης και γ) διατύπωση προτάσεων για την προώθηση του οικολογικού τουρισμού στην περιοχή μελέτης.

Δεδομένου ότι έχει γίνει επαρκής αναφορά στην καταγραφή και αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης κρίνεται σημαντική στο στάδιο αυτό η παρουσίαση των προτάσεων για την προώθηση του οικολογικού τουρισμού στην περιοχή μελέτης. Ο γενικός στόχος του προγράμματος – πλότου ανάπτυξης και διαχείρισης του οικοτουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή μελέτης του δυτικού Ζαγορίου είναι: "Να προσδώσει στην ήδη σημαντική τουριστική ανάπτυξη της περιοχής το χαρακτήρα του οικοτουρισμού προλαμβάνοντας τη δημιουργία μιας τουριστικής μονοκαλλιέργειας και καθιστώντας τον τουρισμό έναν βασικό μεν αλλά όχι το μοναδικό μοχλό κοινωνικής και οικονομικής αναζωογόνησης της περιοχής. Παράλληλα στόχος του προγράμματος είναι να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις και υποδομές διαχείρισης ώστε ο τουρισμός όχι μόνο να μην υποβαθμίζει αλλά και να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος" (WWF Ελλάς, 2000, σελ.36).

Συνοπτικά, οι προτάσεις για την επίτευξη του ανωτέρου στόχου αναφέρονται ως εξής (WWF Ελλάς, 2000):

- *Δράσεις διασύνδεσης οικοτουρισμού και αγροτουρισμού:*

- Έρευνα και μελέτη εφαρμοσιμότητας προγραμμάτων αγροτουρισμού και άλλων προγραμμάτων που ενισχύουν την παραδοσιακή αγροτική δραστηριότητα.
 - Ενημερωτικές επισκέψεις σε πρότυπες αγροτουριστικές εγκαταστάσεις (ή άλλα προγράμματα διατήρησης της αγροτικής δραστηριότητας) στην Ελλάδα ή το εξωτερικό.
 - Υποστήριξη πρωτοβουλιών για λειτουργία αγροτουριστικών εγκαταστάσεων ή ενίσχυσης της αγροτοκτηνοτροφικής παραγωγής με παράλληλη σύνδεση με τον τουρισμό.
 - Πρωτοβουλίες διατήρησης του ζωικού κεφαλαίου της περιοχής σε συνδυασμό με τον τουρισμό.
 - Ενίσχυση του γοήτρου της αγροτοκτηνοτροφικής δραστηριότητας.
 - Έρευνα και ανάδειξη για το ρόλο των κήπων, των οπωρώνων, των χωραφιών και των βοσκοτοπιών στην οικολογική σημασία της περιοχής αλλά και για τον αγροτικό κύκλο εργασιών και τον πολιτισμό που συνδέεται με αυτόν.
- *Έργα υποδομής:*
 - Διερεύνηση εναλλακτικών λύσεων στα θέματα υποδομής και συστημάτων ελέγχου επιπτώσεων του τουρισμού. Διερεύνηση συστημάτων πιστοποίησης.
 - Δημιουργία πρότυπου οικοτουριστικού καταλύματος (ecolodge).
 - Προώθηση Εθελοντικής Εργασίας για ευαισθητοποίηση του κοινού.
 - *Δράσεις ανάδειξη και ερμηνείας της περιοχής:*
 - Πλήρες ερμηνευτικό πρόγραμμα για τη φύση και τον πολιτισμό της περιοχής.
 - *Δράσεις διαχείρισης:*
 - Σχεδιασμός και λειτουργία συστήματος συγκέντρωσης στοιχείων για τους επισκέπτες.
 - *Ενημέρωση-εκπαίδευση:*
 - Εκπαίδευση οικοξεναγών - οδηγών βουνού.
 - Ενημέρωση – συνάντηση με την τοπική κοινωνία για παρουσίαση των αποτελεσμάτων της παρούσας μελέτης.
 - Εκπαίδευση-υποτροφίες.

Συμπερασματικά πρέπει να αναφερθεί ότι η αξία και των δύο προαναφερθεισών μελετών είναι αναντίρρητη καθώς, εκτός από την πρωτοτυπία του περιεχομένου τους για τα ελληνικά δεδομένα, μέχρι και σήμερα δύναται να προσφέρουν χρήσιμο πληροφοριακό υπόβαθρο για τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού για τον οικοτουρισμό στην περιοχή του Ζαγορίου. Παράλληλα, βάσει της μεθοδολογίας που ακολουθεί η παρούσα έρευνα, επισημαίνονται ορισμένα ζητήματα που είτε απαιτούν ειδικές μελέτες- έρευνες είτε φωτίζουν διαστάσεις της οικοτουριστικής ανάπτυξης που δεν έχουν τονιστεί:

- Η έλλειψη στοιχείων που αφορούν την οικοτουριστική ζήτηση στην Ελλάδα λόγω απουσίας ερευνών με αποκλειστικό πληθυσμό - στόχο τους οικοτουρίστες, κυρίως για λόγους δυσκολίας προσδιορισμού τους.
- Η ελλιπής σύνδεση της αναπτυξιακής διάστασης του οικοτουρισμού με τη χωρική του οργάνωση, τόσο σε επίπεδο αναγνώρισης της υφιστάμενης κατάστασης όσο και σε επίπεδο προτάσεων.

7.3 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Όπως αναφέρθηκε αναλυτικά στο Κεφάλαιο 6, λαμβάνοντας υπόψη τις αδυναμίες στον προσδιορισμό της οικοτουριστικής ζήτησης, η έρευνα, επιδιώκοντας να προσεγγίσει μια κατά το δυνατό περισσότερο σαφή εικόνα της ζήτησης για τις προστατευόμενες περιοχές της χώρας, απευθύνθηκε στα κέντρα πληροφόρησης που λειτουργούν υπό την ευθύνη των ΦΔ στους περισσότερους οικοτουριστικούς προορισμούς (Εθνικό Πάρκο Λίμνης Κερκίνης, Εθνικό Πάρκο Πρεσπών, Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς, Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου κ.λπ.).

Ωστόσο, τονίζεται ότι τα στοιχεία αυτά ουσιαστικά σκιαγραφούν την εικόνα της επισκεψιμότητας των προστατευόμενων περιοχών αλλά δεν είναι ικανά να προσδιορίσουν με ακρίβεια την οικοτουριστική ζήτηση καθώς: α) τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν τη μεγάλη ομάδα των σχολείων και μαθητών που επισκέπτονται την περιοχή και όχι αποκλειστικά τους τουρίστες (άτομα ηλικίας άνω των 15 ετών), β) αναφέρονται σε εκδρομείς- επισκέπτες και όχι αποκλειστικά σε τουρίστες (λαμβάνοντας υπόψη τον περιορισμό "η μετακίνηση να έχει διάρκεια πάνω από είκοσι τέσσερις ώρες") και γ) είναι δυνατό οικοτουρίστες να επισκεφτούν/ περιηγηθούν στην

περιοχή χωρίς παρ' όλα αυτά να περάσουν από το κέντρο πληροφόρησης ώστε να καταγραφούν. Συνεπώς, για τους παραπάνω λόγους τα στοιχεία αυτά αμφισβητούνται ως προς την αξιοπιστία τους, όσον αφορά τον προσδιορισμό του μεγέθους της οικοτουριστικής ζήτησης,· παράλληλα όμως είναι βέβαιο το γεγονός ότι δίνουν μια εικόνα του ενδιαφέροντος για τις προστατευόμενες περιοχές. Επίσης, εξετάζοντας την εξέλιξή τους διαχρονικά, μπορούν να προκύψουν χρήσιμα συμπεράσματα. Άλλωστε, ελλείψει άλλων περισσότερων αξιόπιστων στοιχείων, η αναφορά σε αυτά κρίνεται σημαντική.

Εν προκειμένω, στην περίπτωση του Ζαγορίου, αντλήθηκαν τα σχετικά στοιχεία από τα τρία κέντρα πληροφόρησης που λειτουργούν εντός των ορίων του δήμου, υπό την ευθύνη του Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου για την πλέον πρόσφατη περίοδο που υπάρχουν αυτά διαθέσιμα, την περίοδο 2007-2011. Τα αποτελέσματα της διαχρονικής εξέλιξης της επισκεψιμότητας παρουσιάζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 7.7: Εξέλιξη της επισκεψιμότητας του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου την περίοδο 2007-2011

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Στοιχεία από ΦΔ Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου, Ίδια επεξεργασία

Σύμφωνα με τα στοιχεία επισκεψιμότητας παρατηρείται ότι κατά τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου καταγράφεται σημαντική αύξηση του αριθμού των επισκεπτών

(80% αύξηση την περίοδο 2007-2011). Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι ακόμα και σε περίοδο οικονομικής ύφεσης και κάμψης του εσωτερικού τουρισμού, η περιοχή όχι μόνο δεν έχει χάσει μερίδιο της αγοράς της αλλά ενισχύει τη θέση της (20% αύξηση την περίοδο 2010-2011).

Αναλυτικά στοιχεία σχετικά με το προφίλ των οικοτουριστών, την τουριστική δαπάνη, το τουριστικό πακέτο κ.λπ. δίνονται στη συνέχεια μέσω των αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου.

7.4 Η ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, οι μεγάλες ενότητες ταξινόμησης της τουριστικής προσφοράς είναι: α) οι πόροι, β) οι υποδομές και γ) οι υπηρεσίες. Για μια ειδικότερη ταξινόμηση χρησιμοποιήθηκε ως βάση η πρόταση μεθοδολογίας για την καταγραφή και την κατηγοριοποίηση των τουριστικών πόρων, η οποία διαμορφώθηκε από το ερευνητικό έργο "ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ: Ένα πρότυπο ηλεκτρονικό εργαλείο για την οργάνωση και διάθεση πληροφοριών που αφορούν στην τουριστική προσφορά και κατανάλωση" (Αυγερινού- Κολώνια, 2002). Σύμφωνα με αυτήν την τυπολογία, σαφώς προσαρμοσμένη ως προς το περιεχόμενό της στα ειδικότερα χαρακτηριστικά της προσφοράς του οικοτουρισμού, προτείνεται η θεματική κατηγοριοποίηση σε α) πόρους και προϊόντα τουριστικής έλξης, β) στοιχεία τουριστικής διαμονής και γ) στοιχεία τουριστικής μετακίνησης και πληροφόρησης.

7.4.1 ΠΟΡΟΙ- ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΛΞΗΣ⁶⁵

7.4.1.1 ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

⁶⁵ Βασικές πηγές πληροφοριών είναι: ο δικτυακός τόπος του δήμου Ζαγορίου: <http://www.zagori.gov.gr/>, ο δικτυακός τόπος του ΦΔ Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου: <http://pindosnationalpark.gr/>, η τράπεζα στοιχείων του ΕΜΠ για την ελληνική φύση: www.itia.ntua.gr/filotis/SitesData, ο Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδας του Υπουργείου Πολιτισμού: <http://listedmonuments.culture.gr/> και ο ταξιδιωτικός οδηγός "Ζαγοροχώρια" (Μηνακάκης, 2006).

Οι φυσικοί πόροι αναφέρονται σε τόπους με οικολογική, βιολογική, γεωλογική, γεωμορφολογική ή/ και αισθητική αξία, μεμονωμένα στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου. Στην προκείμενη περίπτωση, στο δήμο Ζαγορίου, η ιδιαίτερη αξία αυτών των φυσικών πόρων, οι οποίοι περιλαμβάνουν βουνά, χαράδρες, ποτάμια κ.λπ., έχει αναγνωριστεί τόσο από την εθνική όσο και από τη διεθνή νομοθεσία και έχει χαρακτηριστεί και προστατεύεται ως "Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου". Η έκτασή του ανέρχεται περίπου στα 2.000.000 στρέμματα και αποτελεί τη μεγαλύτερη χερσαία προστατευόμενη περιοχή στην Ελλάδα, μάλιστα, σχεδόν το σύνολο της έκτασης του δήμου Ζαγορίου, εμπεριέχεται στα όρια του Εθνικού Πάρκου. Ειδικότερα, το Εθνικό Πάρκο περιλαμβάνει τους Εθνικούς Δρυμούς Βίκου- Αώου, που σχεδόν στο σύνολό τους βρίσκονται εντός των ορίων του δήμου και τον Εθνικό Δρυμό Πίνδου (Βάλια Κάλντα), του οποίου ένα μικρό μέρος εντάσσεται διοικητικά στο δήμο Ζαγορίου. Συνοπτικά αναφέρονται στη συνέχεια ορισμένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του εθνικού δρυμού Βίκου- Αώου, καθώς αυτός αποτελεί ουσιαστικά τον κυρίαρχο οικοτουριστικό πόλο της περιοχής μελέτης, όπως διαπιστώνεται στη συνέχεια μέσα από τα πορίσματα της έρευνας πεδίου.

- *Εθνικός Δρυμός Βίκου – Αώου.* Ο Εθνικός Δρυμός Βίκου – Αώου ιδρύθηκε το 1973 (ΠΔ 213/20.8.1973) με σκοπό να διαφυλαχθεί η σπάνια πανίδα και χλωρίδα της περιοχής. Ο δρυμός περιλαμβάνει το φαράγγι του Βίκου, τη χαράδρα του κυρίως ποταμού Αώου και την ενδιάμεση ορεινή περιοχή του όρους Τύμφη. Μέσα στα όρια του δρυμού βρίσκονται τα χωριά του Ζαγορίου Μονοδένδρι, Βίκος και Μεγάλο και Μικρό Πάπιγγο, τα οποία ξεχωρίζουν για την ιστορία και πολιτιστική τους παράδοση. Η πανίδα του δρυμού διακρίνεται για την ποικιλομορφία και τη σπανιότητα της. Στις λίμνες και στα ποτάμια έχουν καταγραφεί 10 είδη αμφιβίων, με πιο χαρακτηριστικά τον αλπικό τρίτονα (*Triturus alpestris alpestris*), τη σαλαμάνδρα (*Salamandra salamandra*) και τη βομβίνη (*Bombina variegata scabra*). Έχουν, επίσης, καταγραφεί 21 είδη ερπετών, 130 είδη πουλιών και 24 είδη θηλαστικών, με σημαντικότερα την αρκούδα (*Ursus arctos*), το αγριογούρουνο (*Sus scrofa*), το ζαρκάδι *Capreolus capreolus* (*Apraeolus capreolus*), το λύκο (*Canis lupus*), το αγριόγιδο (*Rupicapra Balcanika*) και τη βίδα (*Lutra lutra*). Αντίστοιχης αξίας είναι και η χλωρίδα του δρυμού. Στην περιοχή έχουν αριθμηθεί πάνω από 1.700 είδη και υποείδη φυτικών ειδών. Μεταξύ αυτών για 19 τουλάχιστον είδη, η Τύμφη αποτελεί το μοναδικό χώρο εξάπλωσης στην Ελλάδα ενώ ως στενά ενδημικά της Τύμφης

(αναπτύσσονται μόνο σε αυτήν την περιοχή) αναγνωρίζονται 5 είδη. Σημειώνεται, ακόμα, ότι το 2010 η ευρύτερη περιοχή του Εθνικού Δρυμού Βίκου – Αώου, εξαιτίας της σπουδαίας γεωλογικής και γεωμορφολογικής της αξίας, χαρακτηρίστηκε ως Γεωπάρκο Βίκου - Αώου και εντάχθηκε στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Γεωπάρκων της UNESCO.

- *Φαράγγι του Βίκου.* Ο πυρήνας του Εθνικού Δρυμού περιλαμβάνει το φαράγγι του Βίκου, το Μέγα Λάκκο και τα γύρω υψώματα. Το φαράγγι του Βίκου είναι ένα από τα μεγαλύτερα, βαθύτερα και εντυπωσιακότερα φαράγγια του κόσμου, έχει μήκος 12 χλμ. περίπου, πλάτος που κυμαίνεται από 200μ. έως 1,5 χλμ. και ύψος που φτάνει τα 900μ. Η κοίτη του φαραγγιού έχει ανατολικά της την Τύμφη και δυτικά τον Στούρο. Στο βορειοδυτικό άκρο του δημιουργείται το μικρότερο φαράγγι του Βοϊδομάτη, ενώ στο νοτιοανατολικό άκρο του σχηματίζεται το φαράγγι Βικάκι. Στη μέση το φαράγγι του Βίκου συνδέεται με το φαράγγι του Μέγα Λάκκου και νοτιότερα με το φαράγγι της Μεζαριάς. Αν προστεθούν και αυτά, το φαράγγι του Βίκου με τα παρακλάδια του προσεγγίζει τα 35 χλμ. μήκος. Η βιοποικιλότητα, η φύση και το τοπίο καθιστούν την περιοχή ιδιαίτερη και μοναδική.
- *Χαράδρα του Αώου.* Η περιφερειακή ζώνη προστασίας του δρυμού περιλαμβάνει τη χαράδρα του Αώου και σήμερα αποτελεί το δεύτερο πυρήνα του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου. Ο ποταμός Αώος διασχίζει το τοπίο ανάμεσα στην Τύμφη και την Τραπεζίτσα, σχηματίζοντας μια κατάφυτη χαράδρα μήκους σχεδόν 9 χλμ. και πλάτους από 300μ. έως 2,5χλμ.
- *Σπήλαια και βάραθρα.* Ο δρυμός χαρακτηρίζεται, επίσης, από ιδιαίτερους γεωλογικούς σχηματισμούς. Ο υδροπερατός ασβεστόλιθος της Τύμφης διαβρώθηκε σε πολλές περιπτώσεις από το νερό, γεγονός που οδήγησε στο σχηματισμό πολλών και εντυπωσιακών σπηλαίων. Το μεγαλύτερο βάραθρο (το δεύτερο στον κόσμο μετά το Sotano den Baro του Μεξικού) είναι η Προβατίνα, με βάθος 407μ. Άλλα σημαντικά βάραθρα στην περιοχή είναι: "Χάσμα του Έπους" (βάθους 451μ.), η "Τρύπα της Νύφης" (βάθους 340 μ.) κ.ά.
- *Ποτάμια.* Δύο είναι οι βασικοί ποταμοί που διασχίζουν την περιοχή: ο Αώος και ο Βοϊδομάτης. Ο Βοϊδομάτης τροφοδοτεί με τα νερά του το φαράγγι του Βίκου. Οι πηγές του βρίσκονται στη δυτική έξοδο του φαραγγιού του Βίκου και στην αρχή του φαραγγιού του Βοϊδομάτη, ανάμεσα στα χωριά Βίκος και Πάπιγκο. Ο

ποταμός Αώος πηγάζει από την ορεινή λεκάνη του Μετσόβου, τις Πολιτισίες, και διανύει 50χλμ. έως και την έξοδό του στην κοιλάδα της Κόνιτσας. Μετά την Κόνιτσα δέχεται τα νερά του Βοϊδομάτη και πριν τα ελληνοαλβανικά σύνορα τα νερά του Σαραντάπορου. Στη συνέχεια, διασχίζει την Αλβανία και φτάνει στην Αδριατική, όπου εκβάλλει. Την περιοχή του Ζαγορίου διασχίζουν επίσης αρκετά ορεινά ρέματα, στα οποία, αν και δεν έχουν σταθερή παροχή, οφείλονται οι έντονες πτυχώσεις στις πλαγιές των βουνών. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι δύο παραπόταμοι του Αραχθού, ο Βάρδας και ο Ζαγορίτικος.

- *Λίμνες.* Η Δρακόλιμνη αποτελεί μία από τις τρεις αλπικές λίμνες της Πίνδου. Βρίσκεται σε υψόμετρο 2050μ., έχει έκταση 5 τ.χλμ. ενώ το βάθος της δεν έχει ακόμη μετρηθεί. Στα νερά της ζει ένα σπάνιο αμφίβιο, ο Αλπικός τρίτωνας.

Επιπρόσθετα, αξίζει να αναφερθεί ότι στην περιοχή του Ζαγορίου έχουν χαρακτηριστεί 10 περιοχές ως Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ). Το Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ) είναι ένας τύπος που διακρίνεται για την αισθητική του αξία και παραμένει σε αξιόλογο βαθμό φυσικός, αν και συχνά είναι δομημένος. Στην περίπτωση του Ζαγορίου αλλά και γενικότερα τα ΤΙΦΚ περιλαμβάνουν συνήθως παραδοσιακούς οικισμούς, αρχαιολογικούς ή ιστορικούς χώρους. Τα κριτήρια επιλογής και αξιολόγησης των ΤΙΦΚ συνδέονται με φυσικά και οικολογικά χαρακτηριστικά, όπως το ανάγλυφο, η βλάστηση και η γλωρίδα, η παρουσία πανίδας, τα νερά, οι μετεωρολογικές συνθήκες, η θέα και με ανθρωπογενή χαρακτηριστικά, όπως η ύπαρξη μνημείων, η ιστορική αναφορά, ο παραδοσιακός χαρακτήρας, οι χρήσεις γης. Στο Ζαγόρι ως ΤΙΦΚ έχουν χαρακτηριστεί οι παρακάτω περιοχές:

- Δίλοφο
- Εκκλησιάκι ταξιαρχών στα Κάτω Πεδινά
- Καπέσοβο και Βραδέτο
- Κήποι, Κουκούλι και το μεταξύ τους φαράγγι
- Μικρό και Μεγάλο Πάπιγκο
- Μονοδένδρι και Βίτσα
- Οροπέδιο Μονοδενδρίου
- Φαράγγι Βίκου και ποταμός Βοϊδομάτης
- Φαράγγι Μονής Ρογκοβού
- Χαράδρα Αώου

7.4.1.2 ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΙΣ- ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

Οι πόροι αυτοί, αν και δεν αποτελούν το κυρίαρχο κίνητρο στην επιλογή ενός οικοτουριστικού προορισμού, συμβάλλουν σημαντικά στην αύξηση της ελκτικότητάς του. Η περίπτωση του Ζαγορίου είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συγκέντρωσης σε έναν τόπο αφενός μοναδικής αξίας φυσικών πόρων και αφετέρου σπουδαίας πολιτιστικής αξίας ανθρωπογενών πόρων. Πολλές φορές, δε, όπως διαπιστώθηκε και από την έρευνα πεδίου, είναι τόσο άρρηκτα συνυφασμένοι που δημιουργούν μια ενιαία και αδιαίρετη τουριστική εικόνα για τον προορισμό.

Παρακάτω, περιγράφονται οι βασικότεροι εξ αυτών που απαντώνται στην περιοχή μελέτης ανά κατηγορία ως εξής:

- *Παραδοσιακοί οικισμοί.* Σύμφωνα με το Π.Δ. της 26.9/1.11.1979 "Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών των υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών της ευρύτερης περιοχής Ζαγορίου (Ηπείρου) και καθορισμού ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης των οικοπέδων αυτού" (ΦΕΚ 615Δ) όπως συμπληρώθηκε με το Π.Δ.15/20.6.1995 (ΦΕΚ 423Δ), 46 από τους 54 οικισμούς του σημερινού δήμου Ζαγορίου εντάχθηκαν σε καθεστώς προστασίας. Μεγάλο Πάπιγγο, Μικρό Πάπιγγο, Δίλοφο, Μονοδένδρι, Τσεπέλοβο, Καπέσοβο, Κήποι είναι ορισμένοι από αυτούς (αναλυτικά πίνακας 25 του παραρτήματος).
- *Ιστορικοί τόποι.* Στην περιοχή μελέτης καταγράφεται ένας οικισμός χαρακτηρισμένος ως ιστορικός τόπος. Συγκεκριμένα, ο οικισμός Δίλοφο Ζαγορίου χαρακτηρίστηκε ιστορικός τόπος, λόγω της αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής και λαογραφικής σημασίας του.
- *Αρχαιολογικοί χώροι.* Τα αρχαιολογικά ευρήματα της περιοχής αφορούν κυρίως ακροπόλεις και αμυντικά συγκροτήματα (υπολείμματα οχύρωσης). Ορισμένα από αυτά είναι: Αρχαίος οικισμός Βίτσας - Μονοδενδρίου (οικισμός, νεκροταφείο, στέρνες, υδραγωγείο, αρχαϊκή κλασική περίοδος 9ος - 4ος αι. π.Χ.), Ακρόπολη Γρεβενιτίου (υπολείμματα οχύρωσης Ελληνιστικής εποχής 3ος αι. π.Χ.) κ.λπ. (πίνακας 26 του παραρτήματος).
- *Θρησκευτικά μνημεία (ναοί και μονές).* Πολυάριθμα θρησκευτικά μνημεία (μονές και ναοί) βρίσκονται διάσπαρτα στην περιοχή του Ζαγορίου. Οι μονές εντοπίζονται κυρίως σε σημεία εκτός των οικισμών. Τα παλαιότερα εξ αυτών

ανάγονται στην εποχή του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Δ΄ Πωγωνάτου, όπως είναι η Ιερά Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Βοτσάς (672 μ.Χ.) στο Γρεβενίτι. Υπάρχουν επίσης οικισμοί που συγκεντρώνουν ακόμα και τρία κηρυγμένα θρησκευτικά μνημεία (όπως το Τσεπέλοβο, το Σκαμνέλι και ο Ελαφότοπος). Σημειώνεται, ακόμα, ο πολυδιάστατος ρόλος των μοναστηριών. Τα μοναστήρια λειτούργησαν ως καταφύγια για να προφυλάξουν τους κατοίκους της περιοχής, αλλά και ως εκπαιδευτικά και μορφωτικά κέντρα. Από τα εντυπωσιακότερα στοιχεία των μοναστηριών είναι οι αγιογραφίες τους και τα αξιόλογα δείγματα ξυλογλυπτικής (αναλυτικά πίνακας 27 του παραρτήματος).

- *Αστικά κτίρια- Αρχοντικά:* Μεγάλος αριθμός κτιρίων έχουν χαρακτηριστεί ιστορικά και διατηρητέα μνημεία, διότι πρόκειται για αξιόλογα δείγματα λαϊκής αρχιτεκτονικής, με απλά και λιτά αρχιτεκτονικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής Ζαγορίου. Μάλιστα ορισμένα έχουν χαρακτηριστεί και ως έργα τέχνης (π.χ. Αρχοντικό με βοηθητικά κτίσματα και περιβάλλοντα χώρο, ιδ. Θεοδούλης Καίσαρη, Οικία "Όλγας Φιλίδη", ιδιοκτησίας Αλίκης Λένη, Αρχοντικό ιδ. Ευαγγελίας Δέρβα κ.λπ.) γιατί αποτελούν αξιόλογα δείγματα κτιρίων με έντονα στοιχεία της λαϊκής Ζαγορίτικης Αρχιτεκτονικής (πλούσιος ζωγραφικός διάκοσμος, ξύλινα αετώματα και ταβάνια με σκαλιστές ροζέτες κ.ά.) και κατά συνέπεια θεωρούνται σημαντικά για τη μελέτη της ιστορίας της Αρχιτεκτονικής (αναλυτικά πίνακας 28 του παραρτήματος).
- *Γέφυρες (γεφύρια).* Το τοπίο στο Ζαγόρι συνθέτουν μεταξύ άλλων τα πολυάριθμα γεφύρια. Ο ρόλος τους (λόγω της μορφολογίας του εδάφους, το κλίμα με τις συχνές βροχοπτώσεις, τα πολλά ορμητικά ρέματα και ποτάμια), ήταν καθοριστικός για τη μεταφορά και επικοινωνία των κατοίκων τόσο για λόγους κοινωνικούς αλλά και εμπορικούς- επαγγελματικούς. Οι πρώτες κατασκευές ήταν ξύλινες, από τα μέσα του 18ου αιώνα, όμως, άρχισαν να κτίζονται πέτρινα γεφύρια, συνήθως με τη χρηματοδότηση εύπορων κατοίκων της περιοχής, οι οποίοι συνήθως έδιναν το όνομά τους σε αυτά. Τα γεφύρια είναι μονότοξα ή πολύτοξα. Ο διάδρομος διάβασης των γεφυριών, πλάτους 1,5-2μ., στρώνονταν με πλάκες ή πέτρες σε μορφή καλντεριμιού. Για την προστασία των διαβατών, τοποθετούνταν στις άκρες του διαδρόμου πέτρες, οι οποίες προεξείχαν προς τα πάνω (αρκάδες). Μεγάλο μέρος αυτών των γεφυριών, συγκεκριμένα 36 λιθόκτιστες τοξωτές γέφυρες υπάρχουν σε διάφορα σημεία

των ποταμών Αώου, Βοϊδομάτη, Ζαγορίτικου, Βάρδα και έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία που χρειάζονται ειδική κρατική προστασία. Οι παραπάνω γέφυρες αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της τοπικής αρχιτεκτονικής και είναι στενά συνδεδεμένες με την εξέλιξη και ιστορία του τόπου. Η κήρυξή τους έχει στόχο την προστασία τους από την καταστροφή κατά τη διάνοιξη νέων δασικών δρόμων, ενώ και η προστασία του περιβάλλοντος χώρου θα συντελέσει στην προβολή και ανάδειξη τους στο τοπίο. Αυτά τα ιστορικά διατηρητέα μνημεία συγκεντρώνονται κυρίως κοντά στους οικισμούς: Κήποι, Κουκκούλι, Τσεπέλοβο, Φραγκάδες, Μανασσής, Ανθρακίτης, Καπέσοβο (αναλυτικά πίνακας 29 του παραρτήματος).

- *Νερόμυλοι:* Στην περιοχή μελέτης καταγράφεται επίσης ένας μικρός, ωστόσο, καθόλου ευκαταφρόνητης αξίας, αριθμός νερόμυλων, οι οποίοι έχουν διασωθεί και έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία. Σύμφωνα με το καθεστώς προστασίας στο οποίο έχουν ενταχθεί, αυτοί περιγράφονται ως αρχιτεκτονικά και μορφολογικά ενδιαφέροντα κτίσματα των μέσων του περασμένου αιώνα και από τα λίγα δείγματα σωζόμενων πλέον παραδοσιακών νερόμυλων. Αποτελούν σημαντικές μαρτυρίες του κάθε τόπου, όπου αφενός καταγράφεται η ντόπια λαϊκή αρχιτεκτονική, αφετέρου δε εκφράζεται η κοινωνικοοικονομική ζωή της κάθε προβιομηχανικής κοινότητας (αναλυτικά πίνακας 30 του παραρτήματος).
- *Μουσεία- Εκθεσιακοί χώροι.* Τα μουσεία- εκθεσιακοί χώροι της περιοχής μελέτης είναι: η Ριζάρειος Χειροτεχνική Σχολή στο Μονοδένδρι, το Ριζάρειο Εκθεσιακό Κέντρο στο Μονοδένδρι, το Λαογραφικό μουσείο Αγάπιου Τόλη στους Κήπους, το Βοτανικό μουσείο Κώστα Λαζαρίδη στο Κουκκούλι, το Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο Ελαφότοπου, και το υπαίθριο μουσείο της Σαρακατσάνικης Στάνης στη θέση Γυφτόκαμπος στον οικισμό Σκαμνέλλι, το οποίο αποτελεί αναπαράσταση σαρακατσάνικου οικισμού.
- *Πολιτιστικές εκδηλώσεις.* Καθ' όλη τη διάρκεια του έτους πραγματοποιούνται πολιτιστικές εκδηλώσεις που άλλοτε έχουν παραδοσιακό χαρακτήρα (π.χ. πανηγύρεις) και άλλοτε όχι. Σε αρκετούς οικισμούς του δήμου και κυρίως στο Πάπιγκο διοργανώνονται επίσης καλλιτεχνικές εκθέσεις, θεατρικές παραστάσεις και μουσικές εκδηλώσεις που προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται ενδεικτικά ορισμένες χαρακτηριστικές εικόνες των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής του Ζαγορίου.

Εικόνα 7.3: Άποψη του φαραγγιού από το παρατηρητήριο- θέση θέας στον οικισμό Βίκο

Πηγή: Έρευνα πεδίου

Εικόνα 7.4: Ο ποταμός Βοϊδομάτης

Πηγή: Έρευνα πεδίου

Εικόνα 7.5: Εντός του παραδοσιακού οικισμού του Πάπιγκου

Πηγή: Έρευνα πεδίου

Εικόνα 7.6: Η τρίτοξη γέφυρα Καλογήρου (Καλογεरिकό) ή Πελεκίδη (Πλακίδη)

Πηγή: Έρευνα πεδίου

7.4.1.3 ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΙ

Ως εξειδικευμένοι εξοπλισμοί για τον οικοτουρισμό έχουν αναγνωριστεί οι κάτωθι:

- *Κέντρα πληροφόρησης.* Η σπουδαιότητα των κέντρων πληροφόρησης στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού έχει αναλυθεί ενδελεχώς στο προηγούμενο κεφάλαιο. Σκοπός της λειτουργίας των κέντρων πληροφόρησης, όπως προαναφέρθηκε, είναι η μύηση των επισκεπτών στις οικολογικές, βιολογικές, γεωλογικές και εν γένει πολιτιστικές αξίες της προστατευόμενης περιοχής της Βόρειας Πίνδου καθώς και η ευαισθητοποίησή τους απέναντι στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Στους χώρους τους παρουσιάζονται εκθέματα και γίνονται προβολές για το φυσικό πλούτο του Πάρκου, την τοπική αρχιτεκτονική, την ιστορία και λαογραφία της περιοχής. Επίσης, πραγματοποιούνται ξεναγήσεις οργανωμένων ομάδων επισκεπτών, σχολείων κ.λπ. Σήμερα λειτουργούν στην περιοχή του Εθνικού Πάρκου υπό την ευθύνη του Φορέα Διαχείρισης πέντε κέντρα πληροφόρησης, εκ των οποίων τα τρία βρίσκονται εντός του δήμου Ζαγορίου. Αυτά είναι: α) το κέντρο πληροφόρησης Ασπραγγέλων, β) το κέντρο πληροφόρησης Βοβούσας και γ) το κέντρο πληροφόρησης Πάπιγκου. Τέλος, λειτουργεί στο Μικρό Πάπιγκο Κέντρο ενημέρωσης για τη φύση και τον πολιτισμό με τη συνεισφορά του WWF Ελλάς.
- *Ορειβατικά καταφύγια.* Σύμφωνα με το ν. 3105/03 (άρθρο 40, παρ. 1) το ορειβατικό καταφύγιο είναι κτιριακή εγκατάσταση με μέγιστο αριθμό κλινών τις 80, σε υψόμετρο πάνω από 900 μέτρα, που εξυπηρετεί την πεζοπορία, την ορειβασία και την αναρρίχηση. Τα ορειβατικά καταφύγια θεωρούνται εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής (Χατζηνικολάου, 2008). Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν τρία καταφύγια: α) το ορειβατικό καταφύγιο Τύμφης "Δ. Γεωργούλης", Αστράκα - Πάπιγκο, σε υψόμετρο 1930 μέτρων στη θέση Ραδόβολη, χωρητικότητας 51 ατόμων, β) το καταφύγιο της Βοβούσας, στη θέση Λάριανη, 2,5χλμ. από το χωριό Βοβούσα, χωρητικότητας 52 κλινών και γ) το καταφύγιο στη θέση Βρύση Παλιοχωρίου στο Μιτσικέλι, χωρητικότητας 28 κλινών.
- *Θέσεις θέας- παρατήρησης.* Οι θέσεις αυτές με θέα το φαράγγι του Βίκου είναι: α) θέση "Οξιά" στο Μονοδένδρι, β) ο προαύλιος χώρος Ι.Μ. Αγίας Παρασκευής στο Μονοδένδρι, γ) η θέση "Μπελόη" στο Βραδέτο και δ) η θέση θέας προς το φαράγγι του Βίκου από τον ομώνυμο οικισμό.

7.4.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΝΗ

Στο δήμο Ζαγορίου, σύμφωνα με στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου του 2010, λειτουργούν 90 καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου, δυναμικότητας 1716 κλινών. Σύμφωνα με στοιχεία του δήμου, ενσωματώνοντας και τις κλίνες στα ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα, ο αριθμός των κλινών στο σύνολο του δήμου ανέρχεται στις 4.250. Ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της τουριστικής προσφοράς του δήμου Ζαγορίου, εκφραζόμενης μέσα από τα στοιχεία της τουριστικής διαμονής (καταλύματα-κλίνες), σε σχέση με το μέγεθός της, τη διαφοροποίησή της, την ένταση και τη συγκέντρωσή της στο χώρο είναι:

- Τα ξενοδοχειακά καταλύματα του δήμου Ζαγορίου αφορούν το 46% του συνόλου των ξενοδοχειακών καταλυμάτων του νομού Ιωαννίνων. Συνεπώς, το Ζαγόρι παρουσιάζει, με όρους ξενοδοχειακών καταλυμάτων, τη μεγαλύτερη συγκέντρωση στο σύνολο του νομού.
- Οι κλίνες του δήμου Ζαγορίου αφορούν το 27% περίπου του συνόλου των κλινών του νομού Ιωαννίνων. Το γεγονός αυτό βεβαίως εξηγείται λόγω του μικρού μεγέθους των καταλυμάτων στην περιοχή.
- Το μέσο μέγεθος των ξενοδοχειακών καταλυμάτων του δήμου Ζαγορίου ανέρχεται σε περίπου 19 κλίνες ανά μονάδα.
- Οι μονάδες υψηλών κατηγοριών του δήμου Ζαγορίου (4 και 5 αστέρων) αφορούν το 26,7% του συνόλου των ξενοδοχειακών καταλυμάτων της περιοχής και εντάσσονται κυρίως στον τύπο του παραδοσιακού ξενοδοχείου.
- Οι κλίνες που ανήκουν σε μονάδες υψηλών κατηγοριών (4 και 5 αστέρων) αφορούν το 27% του συνόλου των ξενοδοχειακών κλινών.
- Ο αριθμός των ξενοδοχειακών κλινών ανά 100 μόνιμους κατοίκους του δήμου Ζαγορίου ανέρχεται σε 46. Το νούμερο αυτό είναι εξαιρετικά μεγάλο, επισημαίνοντας ότι στο Κεφάλαιο 4 στην εξέταση του αντίστοιχου δείκτη έντασης για τους 51 νομούς της Ελλάδας, οι περιοχές που παρουσιάζουν πάνω από το μέγεθος 35 κατατάσσονται στην κατηγορία "περιοχές ειδικευμένες στον τουρισμό". Υπενθυμίζεται ότι αυτές οι περιοχές είναι οι νομοί: Δωδεκανήσου, Ζακύνθου, Κέρκυρας, Κυκλάδων, Ρεθύμνου, Χαλκιδικής.
- Ως προς την εσωτερική κατανομή, οι τοπικές κοινότητες του δήμου Ζαγορίου που εμφανίζουν τη μεγαλύτερη συγκέντρωση, με όρους κλινών, είναι: η ΤΚ

Πάπιγκου (17,5%), η TK Τσεπέλοβου (14,9%), η TK Αρίστης (11,3%), η TK Άνω Πεδινών (8,1%), η TK Μονοδενδρίου (7,8%), η TK Ασπραγγέλων (7,7%), η TK Κήπων (6,6%). Δηλαδή, είναι απολύτως σαφές ότι η συγκέντρωση καταγράφεται χωρικά στην περιοχή που περιβάλλει το φαράγγι του Βίκου (χάρτης 7.6).

- Απουσία κλινών καταγράφεται σε όλες τις τοπικές κοινότητες που συνθέτουν τη δημοτική ενότητα Ανατολικού Ζαγορίου και αντίστοιχα μόλις ένα κατάλυμα καταγράφεται στη δημοτική ενότητα Βοβούσας.

7.4.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ

Η ενότητα αυτή καταγράφει τα παρακάτω κεντρικά ζητήματα για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην περιοχή:

- Προσπελασιμότητα.
- Επιχειρήσεις και φορείς που υποστηρίζουν τα διάφορα είδη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων στην περιοχή, παρέχουν πληροφορίες για τις προστατευόμενες περιοχές, παρέχουν εκπαίδευση κ.λπ.
- Δίκτυα μονοπατιών/ διαδρομών.

Αρχικά, σχετικά με τις δυνατότητες εύκολης πρόσβασης στο Ζαγόρι, επισημαίνεται ότι η θέση της ευρύτερης περιοχής της Ηπείρου έχει βελτιωθεί καθοριστικά μετά την ολοκλήρωση του αυτοκινητοδρόμου "Εγνατία Οδός", όσον αφορά τη σύνδεση με την Κεντρική και Βόρεια Ελλάδα. Αντίστοιχα, η ολοκλήρωση του αυτοκινητοδρόμου "Ιόνια Οδός", η οποία ξεκινάει από την Πάτρα, διέρχεται από Μεσολόγγι, Αγρίνιο, Αμφιλοχία, Άρτα και καταλήγει στα Ιωάννινα όπου συνδέεται με την Εγνατία, είναι ένα έργο που θα συμβάλλει αποφασιστικά στη βελτίωση της σύνδεσης με τη Νότια Ελλάδα και κατ' επέκταση και με την Αττική.

Οι τρόποι άφιξης σήμερα στην περιοχή του Ζαγορίου, όπως διαπιστώθηκε και από την έρευνα πεδίου, περιλαμβάνουν κυρίως τις επιλογές: Από Αθήνα: α) Εθνική Οδός Αθηνών-Κορίνθου, Γέφυρα Ρίου-Αντιρρίου, Αμφιλοχία, Ιωάννινα, Ζαγοροχώρια, β) Εθνική Οδός Αθηνών-Λαμίας, Λαμία, Τρίκαλα, Μέτσοβο, Εγνατία Οδός, Κόνιτσα, Ζαγοροχώρια. Από Θεσσαλονίκη μέσω Εγνατίας Οδού μέχρι τα Ιωάννινα ή μέσω των

Γρεβενών. Εναλλακτική επιλογή είναι αεροπορικάς μέχρι τα Ιωάννινα και στη συνέχεια οδικώς.

Σχετικά με τους τρόπους μετακίνησης εντός της περιοχής μελέτης και ειδικότερα μεταξύ των οικισμών, αυτοί περιορίζονται στην επιλογή του αυτοκινήτου. Αναμφισβήτητα, η ορεινή γεωμορφολογία και οι δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες μεγάλη περίοδο του έτους δυσκολεύουν τις μετακινήσεις εντός της περιοχής.

Επίσης, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν οι κυριότερες επιχειρήσεις και φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που εμπλέκονται στη διαδικασία της οικοτουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Αυτοί είναι:

- Ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου, με αρμοδιότητα, μεταξύ άλλων όπως προαναφέρθηκε αναλυτικά στο Κεφάλαιο 6, την προώθηση, υποστήριξη, οργάνωση και εφαρμογή οικοτουριστικών προγραμμάτων.
- Ο δήμος Ζαγορίου. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων βασικές αρμοδιότητές τους είναι, μεταξύ άλλων: η εκπόνηση, υλοποίηση και η συμμετοχή σε προγράμματα για την τουριστική ανάπτυξη των περιοχών τους και η προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, ο έλεγχος τήρησης της τουριστικής νομοθεσίας από τις επιχειρήσεις τουριστικού ενδιαφέροντος, η διασφάλιση και αναβάθμιση της αισθητικής των πόλεων και των οικισμών, λαμβάνοντας υπόψη ιδιαίτερα τη διατήρηση και ανάδειξη των παραδοσιακών, ιστορικών και τουριστικών περιοχών, η τουριστική προβολή (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2006).
- Η περιφερειακή υπηρεσία τουρισμού Ηπείρου- Ιωάννινα.
- Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό στην περιοχή μελέτης. Βάσει της έρευνας σε εθνικό επίπεδο η πλειοψηφία των καταγεγραμμένων επιχειρήσεων δραστηριοποιείται στην περιοχή, ωστόσο υπάρχουν και επιχειρήσεις που έχουν την έδρα τους εντός του δήμου Ζαγορίου. Αυτές είναι: "Compass Adventures" στην Ελάτη, Rafting Athletic Center" στην Αρίστη, "Robinson Expeditions" στους Κήπους.

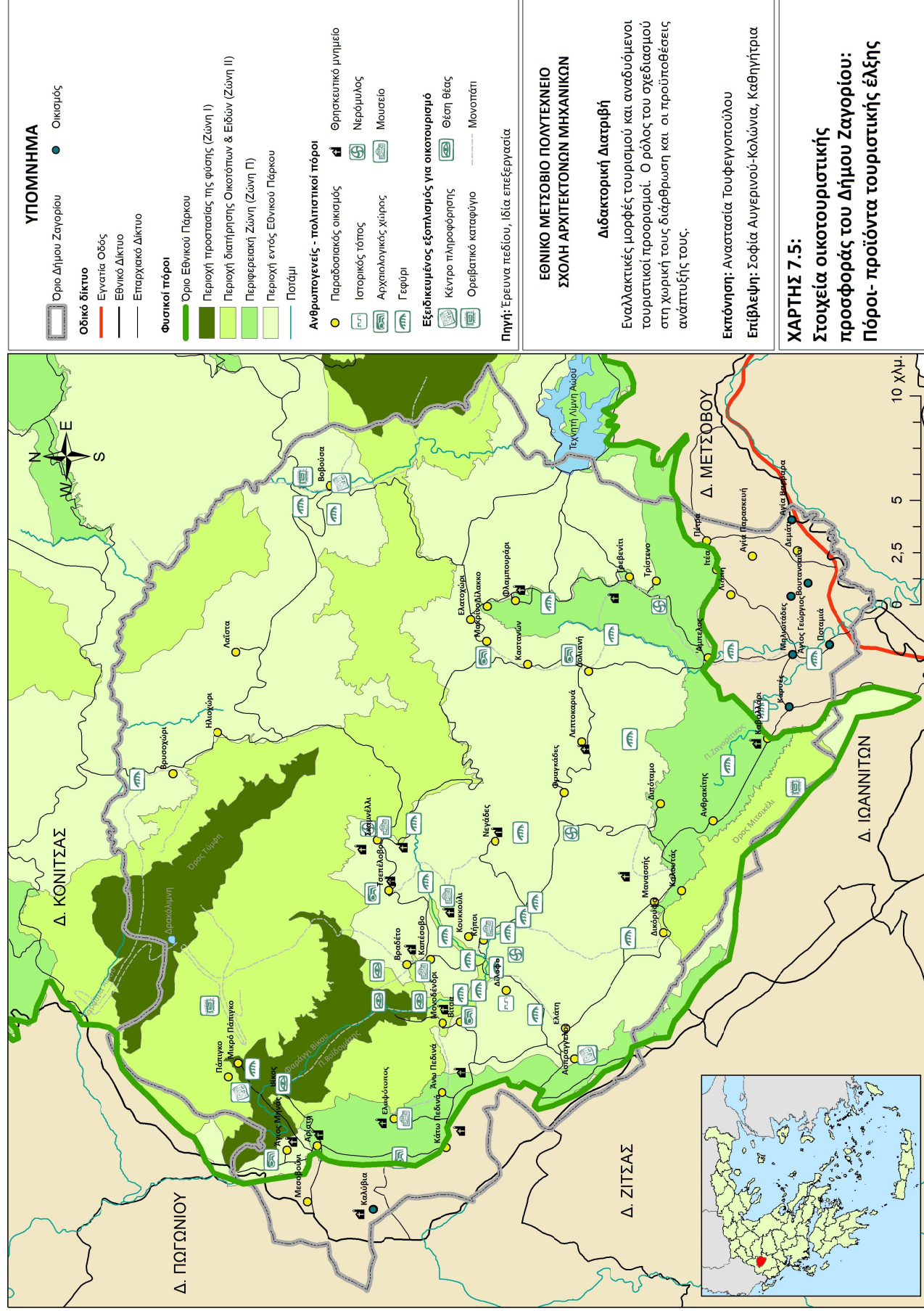
Τέλος, όσον αφορά τα δίκτυα μονοπατιών/ διαδρομών, υπογραμμίζεται ότι η περιοχή του Εθνικού Πάρκου διασχίζεται από δύο μονοπάτια μεγάλων διαδρομών. Το πρώτο, το

εθνικό μονοπάτι "Ο3", κατευθύνεται από το νότο προς το βορά και συνδέει τα χωριά του Ζαγορίου και της Κόνιτσας περνώντας από τους ορεινούς όγκους του Μιτσικελίου, της Τύμφης, του Σμόλικα και της χαράδρας του Βίκου. Το δεύτερο, το διεθνές μονοπάτι "Ε6", κατευθύνεται από νοτιοανατολικά προς βόρεια, συνδέοντας οικισμούς του Μετσόβου και των Γρεβενών, περνώντας από τα όρη Λύγκου (Αρκουδόρεμα, Αυγό, Βάλια Κάλντα), τη Βασιλίτσα και τους πρόποδες του Σμόλικα. Εκτός από τα παραπάνω υπάρχουν και πολλά άλλα μονοπάτια στο Εθνικό Πάρκο, όπως αυτά που αποτελούν μέρος των δικτύων "Ζ" (Ζαγόρι), "Ρ" (Πίχτειο δίκτυο Μετσόβου), "ΕΠΠΕΡ" (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον). Ο Φορέας Διαχείρισης επισημαίνει ότι σε πολλά σημεία η σήμανση είναι πρόχειρη και σε ορισμένα τμήματα ακόμα και ελλιπής.

Ορισμένες από τις διαδρομές στο δήμο Ζαγορίου που ο Φορέας προτείνει είναι:

1. Ελάτη- Μύλος- Άγιος Μηνάς (ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών Ζαγορίου Ζ24)
2. Δίκορφο- Άγιος Ιωάννης ή Γεφύρι Στάθη- Νερόμυλος στους Κήπους (ανήκει στο δίκτυο εθνικών μονοπατιών Ο3)
3. Διπόταμο- Ι.Μ. Παναγίας Βισσικού- Τρίτοξο γεφύρι Καλουτάς- Καλουτά
4. Βίτσα- Σκάλα Βίτσας- Γεφύρι Κόκκορη (το πρώτο μέρος ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών Ζαγορίου Ζ9 και το δεύτερο στο δίκτυο εθνικών μονοπατιών Ο3)
5. Κουκκούλι- Κήποι (ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών Ζαγορίου Ζ31)
6. Καπέσοβο- Σκάλα Βραδέτου- Βραδέτο- Μπελόη (ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών Ζαγορίου Ζ2)
7. Βραδέτο- Δρακόλιμνη Τύμφης (ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών Ζαγορίου Ζ3 και Ζ1 και στο δίκτυο εθνικών μονοπατιών Ο3)
8. Ελαφότοπος- Άνω Πεδινά- Ι.Μ. Προφήτη Ηλία Βίτσας- Οξιά
9. Μονοδένδρι- Βίκος (τμήμα της διαδρομής ανήκει στο δίκτυο εθνικών μονοπατιών Ο3)
10. Πάπιγκο- Ορειβατικό Καταφύγιο- Δρακόλιμνη Τύμφης/ Γκαμήλα/ Αστράκα (τμήμα της διαδρομής ανήκει στο δίκτυο εθνικών μονοπατιών Ο3)
11. Νεγάδες- Τσεπέλοβο (ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών Ζαγορίου Ζ13)
12. Βρυσχώρι - Ι.Μ. Αγίας Τριάδας (το πρώτο μισό της διαδρομής ανήκει στο δίκτυο εθνικών μονοπατιών Ο3 και το δεύτερο μισό της διαδρομής στο δίκτυο μονοπατιών του προγράμματος ΕΠΠΕΡ)
13. Δόλιανη- Ι.Μ. Βοτσάς- Γρεβενίτι (ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών του προγράμματος ΕΠΠΕΡ)

14. Δόλιανη- Καστανάνας- Μακρίνο- Ελατοχώρι
15. Τρίστενο- Χάνι Καμπέρ Αγά
16. Κόνιτσα- Χαράδρα Αώου- Δρακόλιμνη Τύμφης
17. Κόνιτσα- Ι.Μ. Στομίου- Βρυσοχώρι
18. Γέφυρα Κλειδωνιάς- Γέφυρα Αρίστης ή Άγιος Μηνάς- Καστράκι (ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών Ζαγορίου Ζ16)
19. Μηλέα- Βάλια Κάλντα- Αρκουδόρεμα- Βοβούσα (ανήκει στο δίκτυο διεθνών μονοπατιών Ε6)
20. Βοβούσα- Αυγό
21. Βοβούσα- Δίστρατο (ανήκει στο δίκτυο μονοπατιών του προγράμματος ΕΠΠΕΡ)

ΥΠΟΜΗΜΑ

- Όριο Δήμου Ζαγορίου
- Οικισμός
- Οδικό δίκτυο
- Εγνατία Οδός
- Εθνικό Δίκτυο
- Επαρχιακό Δίκτυο

Φυσικοί πόροι

- Όριο Εθνικού Πάρκου
- Περιοχή προστασίας πής φύσης (Ζώνη Ι)
- Περιοχή διατήρησης Οικοτόπων & Ειδών (Ζώνη ΙΙ)
- Περιφερειακή Ζώνη (Ζώνη ΙΙ)
- Περιοχή εντός Εθνικού Πάρκου
- Ποτάμι

Ανθρωπογενείς - πολιτιστικοί πόροι

- Παραδοσιακός οικισμός
- Θρησκευτικό μνημείο
- Ιστορικός τόπος
- Αρχαιολογικός χώρος
- Μουσείο
- Γεφύρι
- Εξεδεικμένος εξοπλισμός για οικουρισμό
- Κέντρο πληροφόρησης
- Θέση θέας
- Ορειβατικό καταφύγιο
- Μοναστήρι

Πηγή: Έρευνα πεδίου, ίδια επεξεργασία

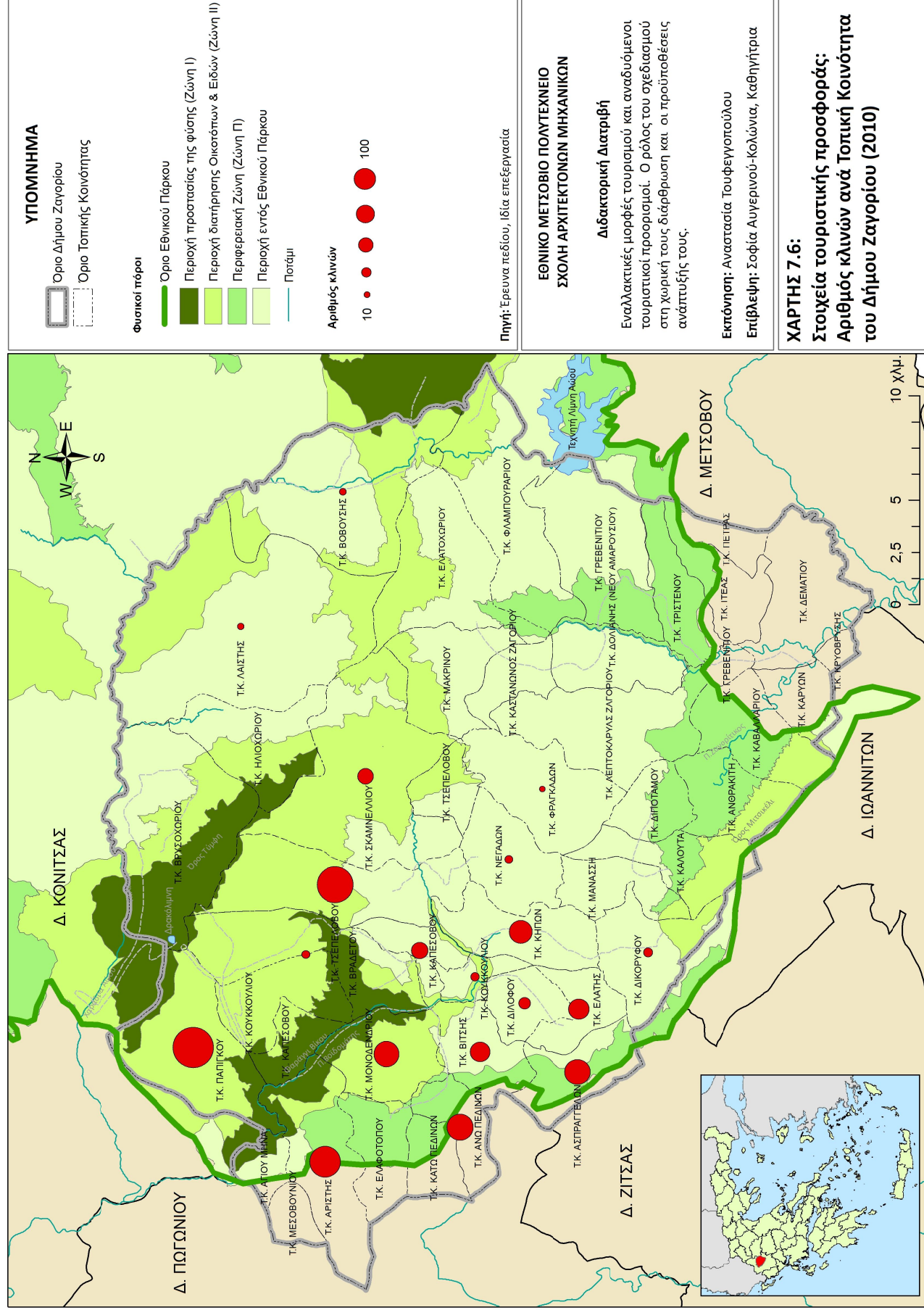
**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους.

Εκπόνηση: Αναστασία Τουφεγγιοπούλου
Επιβλέπων: Σοφία Αυγερινού-Κολώνια, Καθηγήτρια

ΧΑΡΤΗΣ 7.5:
Στοιχεία οικουριστικής
προσφοράς του Δήμου Ζαγορίου:
Πόροι - προϊόντα τουριστικής έλξης

7.5 Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΖΑΓΟΡΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ⁶⁶

Στην ενότητα αυτή της διατριβής αναλύονται τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου που έχει διεξαχθεί με στόχο τη διερεύνηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των οικοτουριστών της περιοχής Ζαγορίου, των προτιμήσεών τους, των κινήτρων τους και γενικότερα την κατανόηση του "γιατί αναπτύσσεται ο οικοτουρισμός στην περιοχή;" απαντώντας στα καθοριστικά ερωτήματα "ποιος επιλέγει αυτόν τον προορισμό;" και "τι τον ελκύει στον προορισμό;". Επιπλέον, διερευνάται το ενδιαφέρον των τουριστών για τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές καθώς επίσης και οι προσδοκίες και ο βαθμός ικανοποίησής τους από την οικοτουριστική εμπειρία στην περιοχή μελέτης.

Έτσι, με τη διερεύνηση αυτών των χαρακτηριστικών θεωρείται ότι μπορεί να διαμορφωθεί η εικόνα της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς και οι προοπτικές ακολούθως του οικοτουρισμού στο Ζαγόρι. Συγκεκριμένα, τα στοιχεία που εξετάστηκαν είναι:

- Τα δημογραφικά (κοινωνικο-οικονομικά) χαρακτηριστικά των οικοτουριστών, όπως φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, επάγγελμα, επίπεδο εκπαίδευσης, τόπος μόνιμης κατοικίας, μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα.
- Στοιχεία οικοτουριστικής ζήτησης και προσφοράς, όπως ο αριθμός των διανυκτερεύσεων στην περιοχή, ο κυρίαρχος πόλος έλξης, οι δραστηριότητες που επιλέγει να πραγματοποιήσει ο οικοτουρίστας, η οργάνωση του ταξιδιού, στοιχεία σχετικά με το κατάλυμα που διαμένει κ.λπ.
- Το ενδιαφέρον για τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές, όπως η συμμετοχή τους σε δράσεις που συμβάλλουν στην προστασία των φυσικών περιοχών, οι θέσεις και κρίσεις τους για τη σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος κ.λπ.
- Η ικανοποίηση από την οικοτουριστική εμπειρία στην περιοχή μελέτης, όπως η ποιότητα της τουριστικής εμπειρίας, η αξιολόγηση των αρνητικών και θετικών σημείων από την οικοτουριστική εμπειρία στην περιοχή κ.λπ.

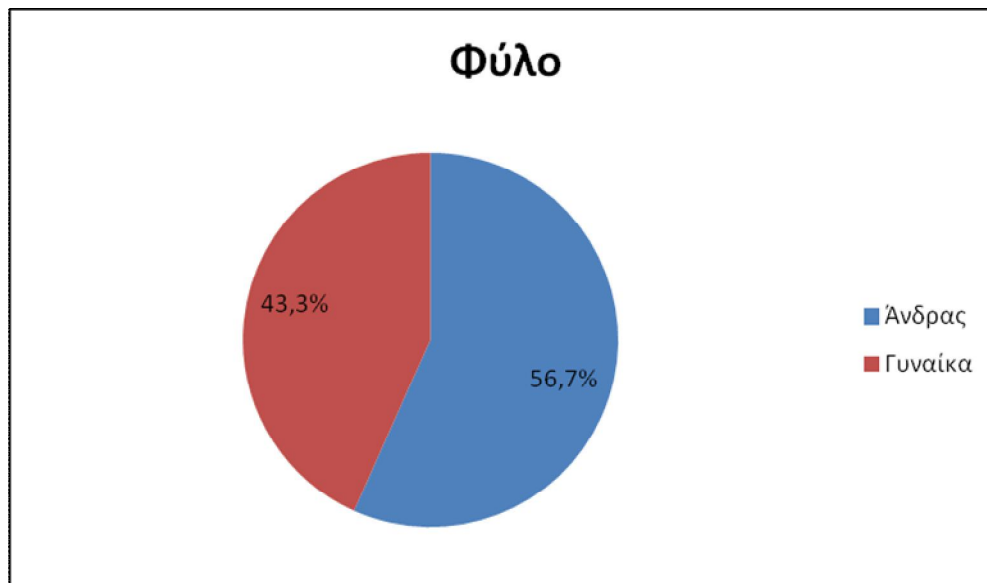
⁶⁶ Σημειώνεται ότι οι πίνακες της στατιστικής ανάλυσης παρατίθενται αναλυτικά στο Παράρτημα.

7.5.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΩΝ

Φύλο

Όσον αφορά το πρώτο στοιχείο σχετικά με τα χαρακτηριστικά των οικοτουριστών, το φύλο, διαπιστώνεται από τους οικοτουρίστες που έλαβαν μέρος στην έρευνα ότι υπερτερεί η συμμετοχή των ανδρών (56,7%) έναντι των γυναικών (43,3%). Γεγονός που αιτιολογείται κυρίως λόγω αντικειμενικών δυσκολιών.

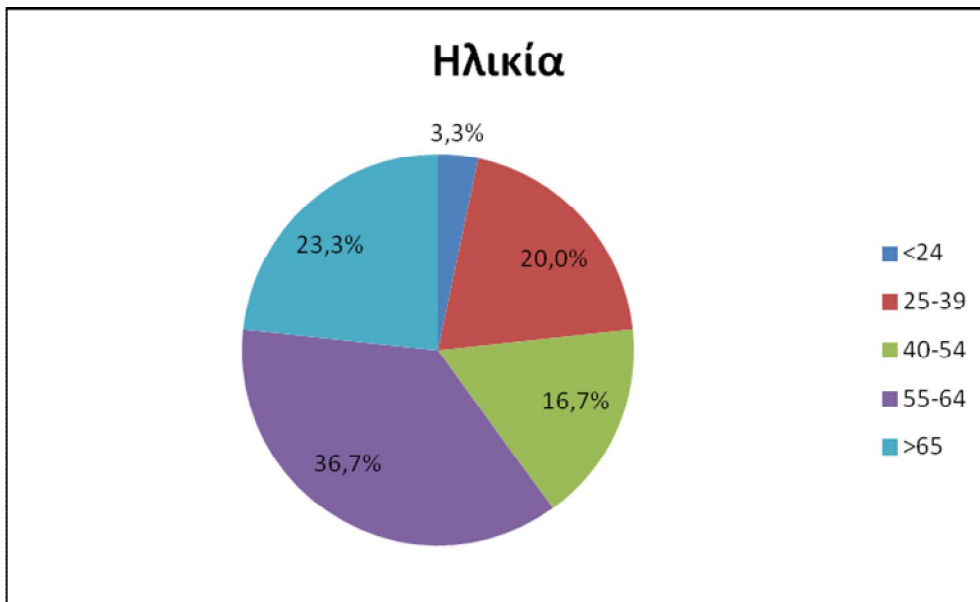
Διάγραμμα 7.8: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά φύλο

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Ηλικία

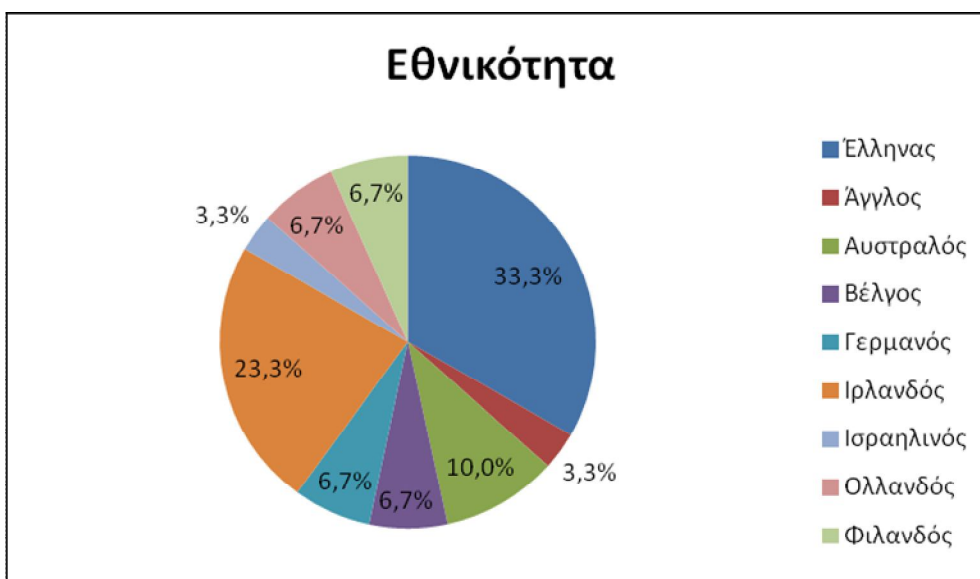
Η ηλικιακή κατανομή των ερωτηθέντων δεν είναι ομοιόμορφη. Ο οικοτουρισμός φαίνεται ότι ασκείται από τις ηλικίες άνω των 25 ετών με μεγαλύτερο ποσοστό να καλύπτεται από άτομα ηλικίας 55-64 ετών (36,7%). Ακολουθούν τα άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών (23,3%) και στη συνέχεια της κατάταξης βρίσκονται τα άτομα ηλικίας 25-39 ετών (20%). Αυτή η κατανομή επιβεβαιώνει τα στοιχεία της International Ecotourism Society (2006), σύμφωνα με την οποία, όπως παρουσιάζεται στο Κεφάλαιο 2, ο οικοτουρισμός ασκείται κυρίως από μεσήλικες έως ηλικιωμένους.

Διάγραμμα 7.9: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά ηλικία

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

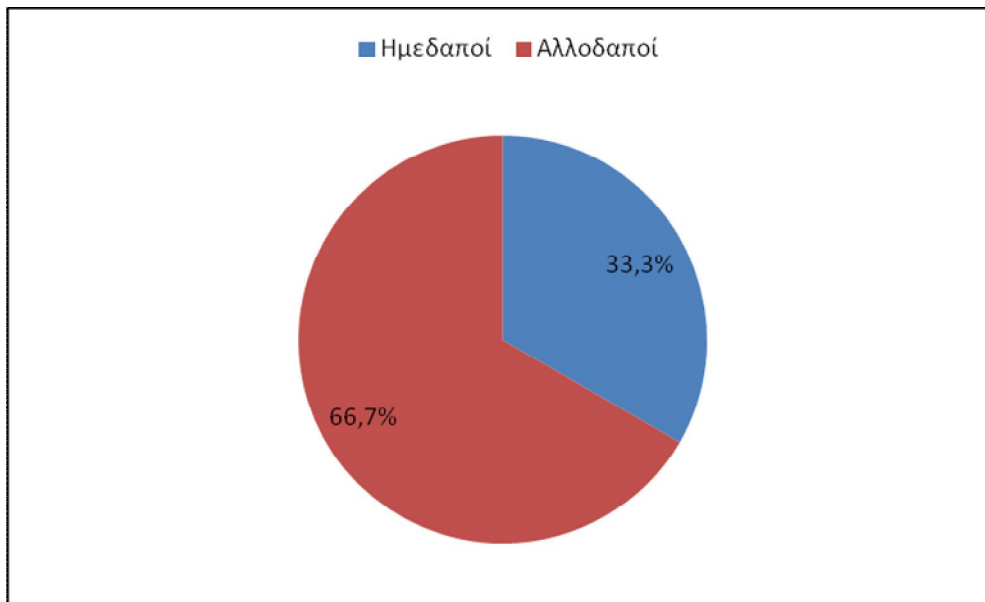
Εθνικότητα

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις στο σχετικό με την εθνικότητα ερώτημα. Ειδικότερα, διαπιστώνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό που επιλέγει τον οικοτουρισμό δεν είναι ημεδαποί (33,3%) αλλά αλλοδαποί τουρίστες, με την εθνικότητα των Ιρλανδών (23,3%) να υπερέχει στο δείγμα της έρευνας.

Διάγραμμα 7.10: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά εθνικότητα

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 7.11: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς

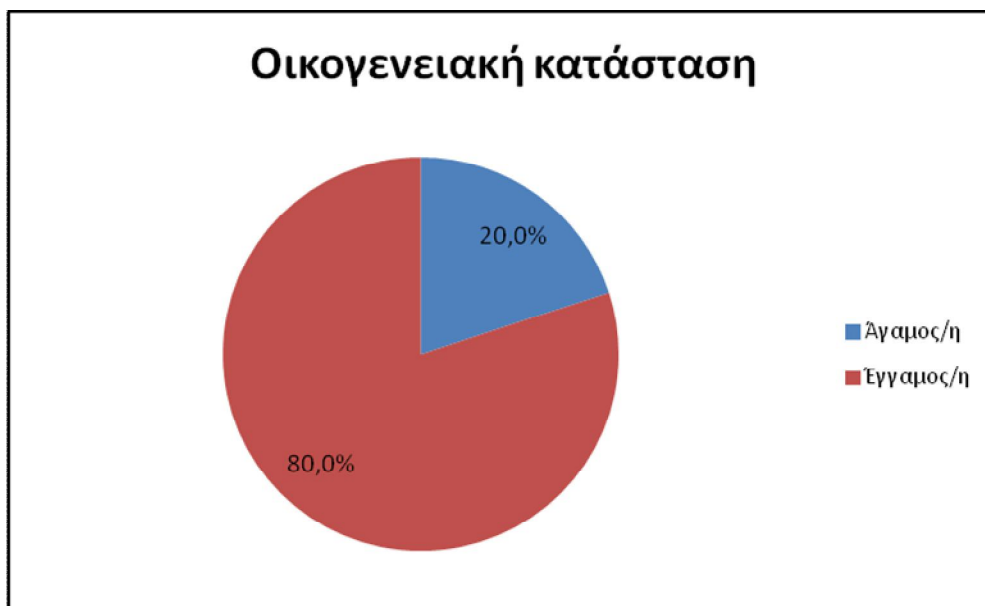

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Οικογενειακή κατάσταση

Αναφορικά με την κατανομή των ερωτώμενων σε σχέση με την οικογενειακή τους κατάσταση, είναι ξεκάθαρο ότι οι έγγαμοι υπερτούν με μεγάλη διαφορά (80%) έναντι όλων των υπολοίπων ομάδων.

Διάγραμμα 7.12: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά οικογενειακή κατάσταση

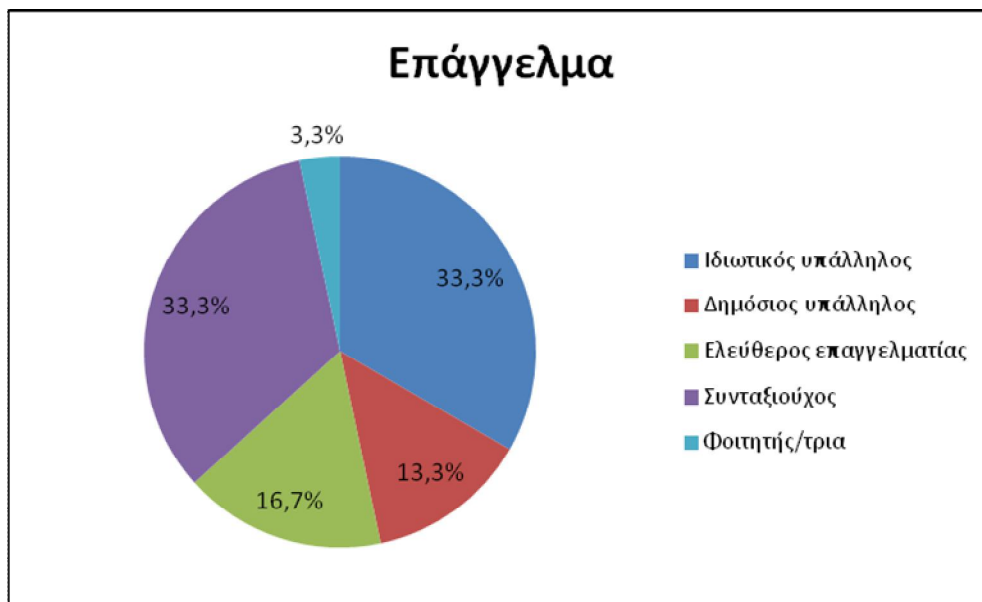

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Επάγγελμα

Από την κατανομή της συγκεκριμένης μεταβλητής προκύπτει ότι οι οικοτουρίστες εντοπίζονται σε όλες τις κατηγορίες επαγγελμάτων. Προφανώς, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικιακή κατανομή, δεν προκαλεί εντύπωση που το μεγαλύτερο μέρος των ερωτώμενων έχουν δηλώσει συνταξιούχοι (33,3%). Επίσης, το ίδιο ποσοστό εμφανίζει και η επιλογή "ιδιωτικός υπάλληλος". Ακολουθούν με σημαντικά ποσοστά οι ομάδες των ελεύθερων επαγγελματιών (16,7%) και των δημοσίων υπαλλήλων (13,3%).

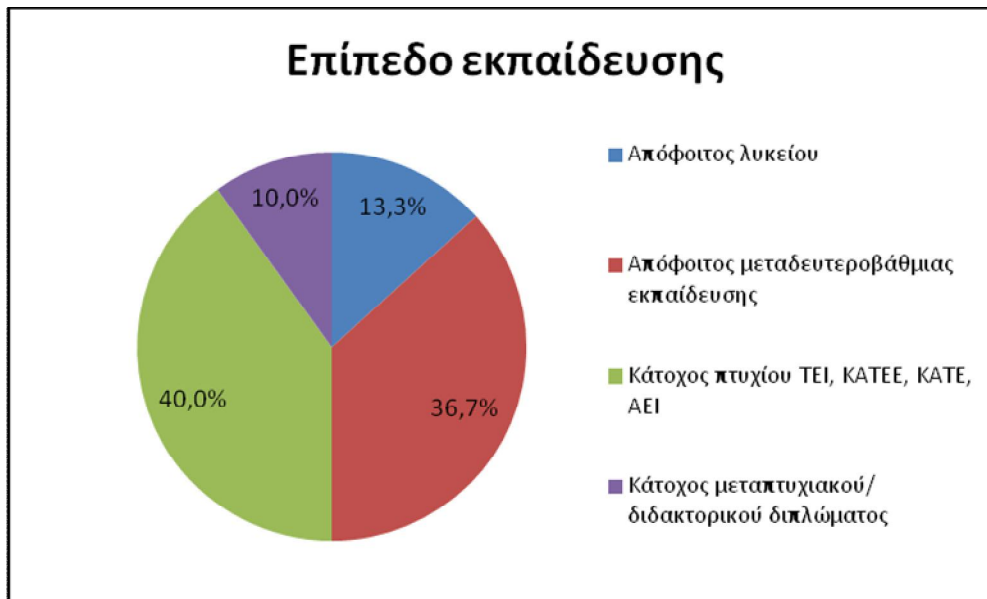
Διάγραμμα 7.13: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά επάγγελμα

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Επίπεδο εκπαίδευσης

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατανομή σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης των οικοτουριστών. Βάσει του δείγματος της έρευνας προκύπτει ότι ο οικοτουρισμός ασκείται στο μεγαλύτερο ποσοστό από οικοτουρίστες που κατέχουν πτυχίο ΤΕΙ/ΑΕΙ (40%), ενώ ακολουθούν οι απόφοιτοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (36,7%). Επιπλέον, σημαντική διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των οικοτουριστών (86,7%) έχει επίπεδο εκπαίδευσης ανώτερο της δευτεροβάθμιας, μάλιστα το 50% αυτών κατέχει πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ και σε ορισμένες περιπτώσεις και μεταπτυχιακό/ διδακτορικό δίπλωμα (10%).

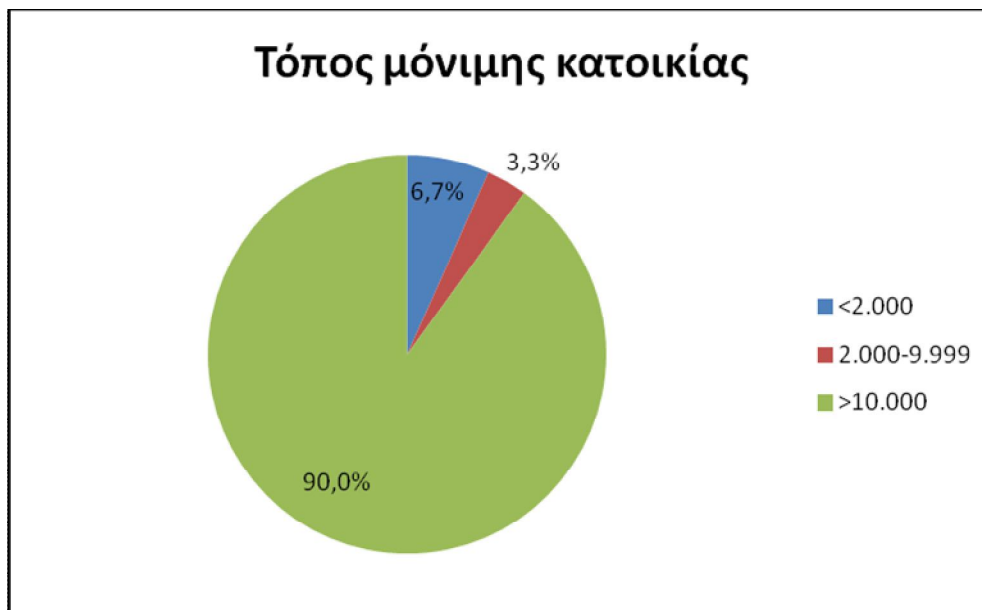
Διάγραμμα 7.14: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Τόπος μόνιμης κατοικίας

Οι απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση επιβεβαιώνουν την υπόθεση στη θεωρία του Christaller ότι: "ο πληθυσμός των έντονα αστικοποιημένων, πυκνοκατοικημένων και βιομηχανοποιημένων περιφερειών αναζητεί νέες εμπειρίες κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου του σε απόμακρες- περιφερειακές ζώνες, για να ξεφύγει από τα καθημερινά προβλήματα της αστικής ζωής" (Κομίλης, 1986, σελ.24), αφού πράγματι η συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων που επιλέγουν τον οικοτουρισμό στην περιοχή μελέτης (90%) προέρχεται από πόλεις. Όσον αφορά τους τόπους μόνιμης κατοικίας των ημεδαπών τουριστών, αυτοί είναι κυρίως η Αθήνα, ο Πειραιάς και η Πάτρα.

Διάγραμμα 7.15: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά πληθυσμιακό μέγεθος τόπου μόνιμης κατοικίας

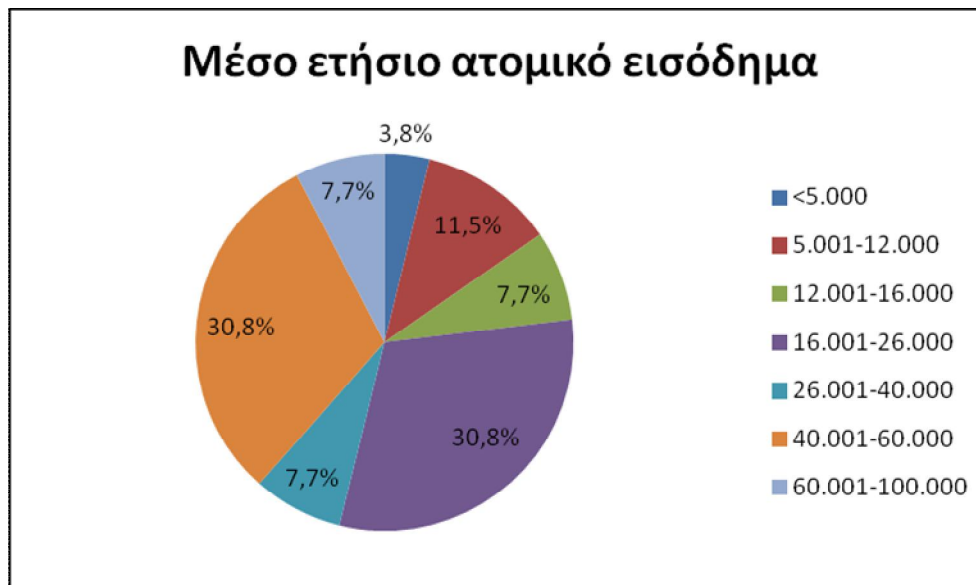

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Μέσο ετήσιο ατομικό εισόδημα (σε ευρώ)

Σύμφωνα και πάλι με την έρευνα της International Ecotourism Society (2006), ο οικοτουρισμός ασκείται κυρίως από άτομα που ανήκουν στην κατηγορία υψηλού εισοδήματος. Βάσει της παρούσας έρευνας διαπιστώνεται ότι τον οικοτουρισμό τον επιλέγουν άτομα σχεδόν από όλες τις κατηγορίες εισοδήματος. Ωστόσο, βεβαίως, το μεγαλύτερο ποσοστό φαίνεται ότι συγκεντρώνεται στις κατηγορίες 40.001 – 60000€ και 16.001- 26.000€ (30,8%).

Διάγραμμα 7.16: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας ανά μέσο ετήσιο ατομικό εισόδημα

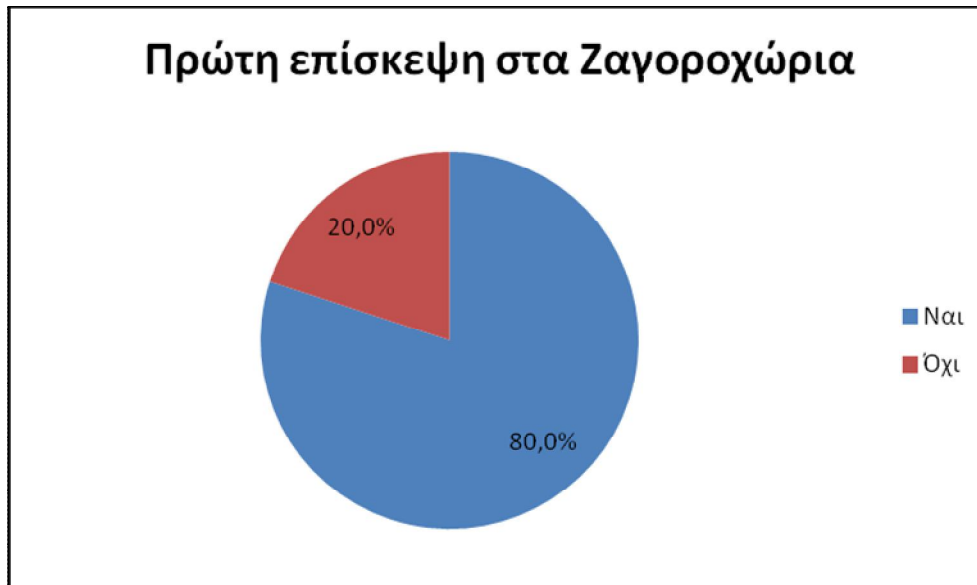
Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ίδια επεξεργασία

7.5.2 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Επαναληψιμότητα επίσκεψης

Η πλειοψηφία των ερωτώμενων επισκέπτεται το Ζαγόρι για πρώτη φορά (80%). Παράλληλα, αυτοί που απάντησαν ότι έχουν επισκεφθεί και παλαιότερα το Ζαγόρι (20%), αξίζει να σημειωθεί ότι το έχουν επισκεφθεί από μία έως τρεις φορές.

Διάγραμμα 7.17: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το εάν έχουν επισκεφτεί την περιοχή πρώτη φορά

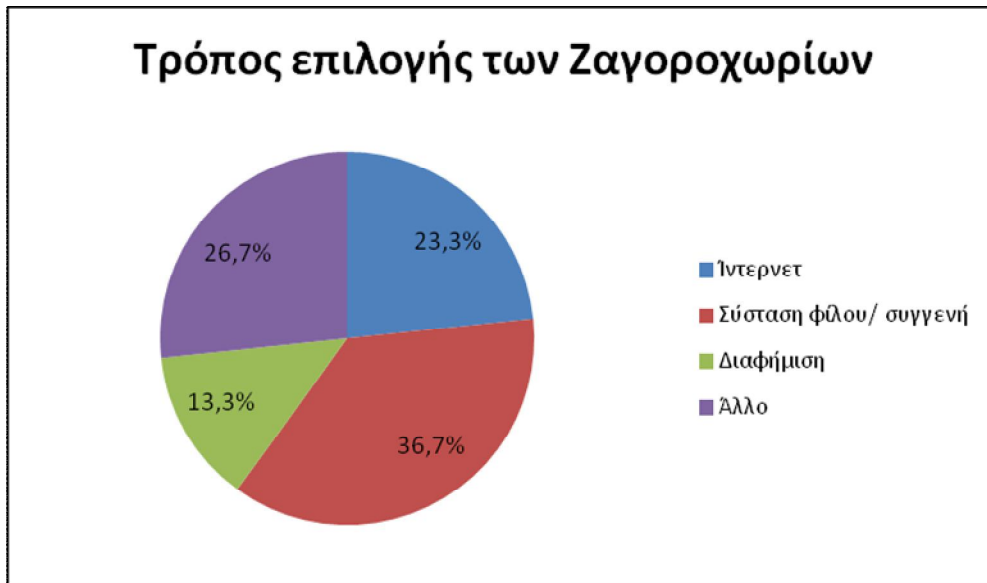

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Τρόπος επιλογής προορισμού

Όσον αφορά τον τρόπο επιλογής του προορισμού υπερτερεί η κατηγορία των οικοτουριστών που επέλεξαν την περιοχή λόγω σύστασης από φιλικό ή συγγενικό πρόσωπο (36,7%). Ακολουθεί η κατηγορία των οικοτουριστών που επέλεξαν τα Ζαγοροχώρια για διαφορετικούς λόγους από αυτούς που αναφέρονται στο ερωτηματολόγιο (26,7%), όπως για παράδειγμα από προσωπικό ενδιαφέρον για τέτοιου είδους περιοχές. Αξιοσημείωτο είναι, ακόμα, το γεγονός πως περιορισμένος αριθμός οικοτουριστών επιλέγουν την περιοχή λόγω διαφήμισης (13,3%).

Διάγραμμα 7.18: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον τρόπο επιλογής του προορισμού

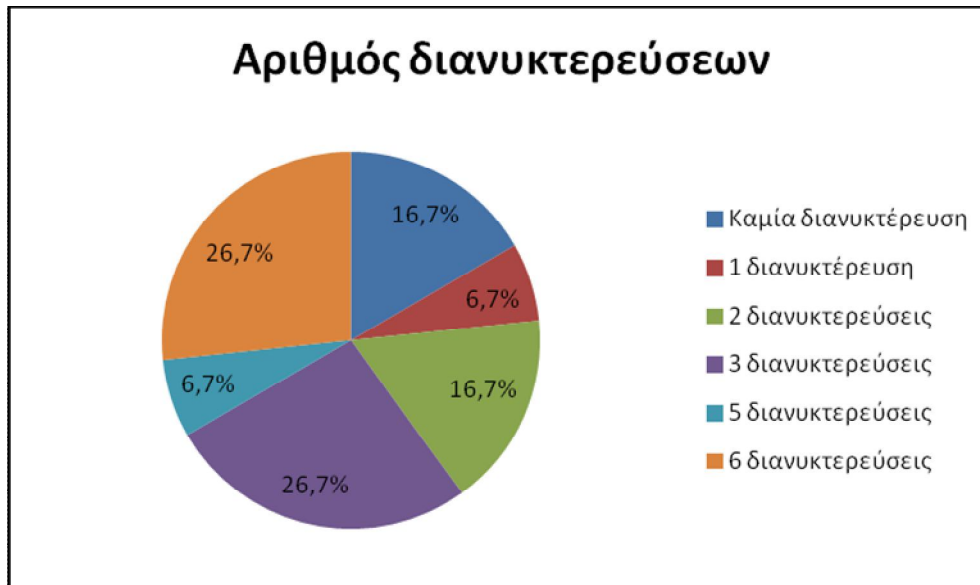

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Διάρκεια παραμονής

Η διάρκεια παραμονής αποτελεί επίσης ένα βασικό στοιχείο της τουριστικής ζήτησης. Σχετικά με αυτήν, δύο σημαντικές παρατηρήσεις προκύπτουν από τα αποτελέσματα της έρευνας: α) διαπιστώνεται ότι σε μεγάλο ποσοστό οι οικοτουρίστες επιλέγουν αριθμό διανυκτερεύσεων τριών ημερών και άνω στον προορισμό (60,1%) και β) ένας αξιοσημείωτος αριθμός οικοτουριστών δε διανυκτερεύει στην περιοχή, δηλαδή είναι μόνο εκδρομείς (16,7%).

Διάγραμμα 7.19: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον αριθμό διανυκτερεύσεών τους στον προορισμό

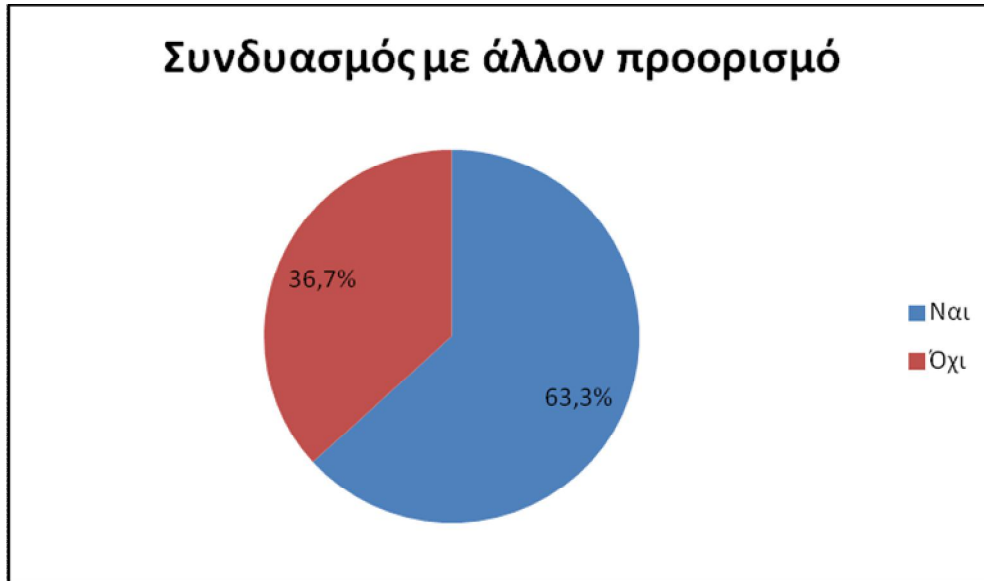

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Συνδυασμός με επίσκεψη σε άλλον προορισμό

Στην ερώτηση για το εάν το ταξίδι στα Ζαγοροχώρια είναι μέρος του ευρύτερου ταξιδιού τους οι οικοτουρίστες στο μεγαλύτερο μέρος τους (63,3%) δήλωσαν ότι συνδυάζουν το ταξίδι τους στα Ζαγοροχώρια με επίσκεψη και σε κάποιον άλλον προορισμό. Ο προορισμός αυτός μπορεί να είναι ένας (π.χ. Ιωάννινα, Κέρκυρα ή άλλος γειτονικός προορισμός), μπορεί ωστόσο το Ζαγόρι να είναι μέρος ενός ευρύτερου ταξιδιού στην Ελλάδα (αυτό ισχύει κυρίως για τους αλλοδαπούς τουρίστες).

Διάγραμμα 7.20: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το εάν συνδυάζουν το ταξίδι τους στα Ζαγοροχώρια με άλλον προορισμό

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Κυρίαρχος πόλος έλξης για την επιλογή του προορισμού- Δραστηριότητες στον προορισμό
Ως κυρίαρχος πόλος έλξης για την επιλογή του προορισμού καταγράφεται το φαράγγι του Βίκου (66,7%), ακολουθούν οι παραδοσιακοί οικισμοί - κυρίως Πάπιγκο- (20%) και στη συνέχεια ο ποταμός Βοϊδομάτης (13,3%) (χάρτης 7.7). Αντίστοιχα, από τις απαντήσεις των ερωτώμενων προκύπτει ότι η περιήγηση στον εθνικό δρυμό Βίκου Αώου αποτελεί βασική επιλογή για την πλειοψηφία των οικοτουριστών της έρευνας (86,7%). Ακολουθούν, η πεζοπορία (70%), η παρατήρηση της χλωρίδας και της πανίδας (46,7%) και οι πολιτιστικές περιηγήσεις (40%). Οι δραστηριότητες με την μικρότερη προτίμηση είναι οι εκπαιδευτικές- επιστημονικές περιηγήσεις (0%), ενώ η πλεύση σε ποταμό με κανό, καγιάκ, σχεδία, η ορειβασία και η διάσχιση φαραγγιού συγκεντρώνουν μόλις το 6,7% των απαντήσεων των ερωτώμενων.

Διάγραμμα 7.21: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον κυρίαρχο πόλο έλξης στην επιλογή του προορισμού

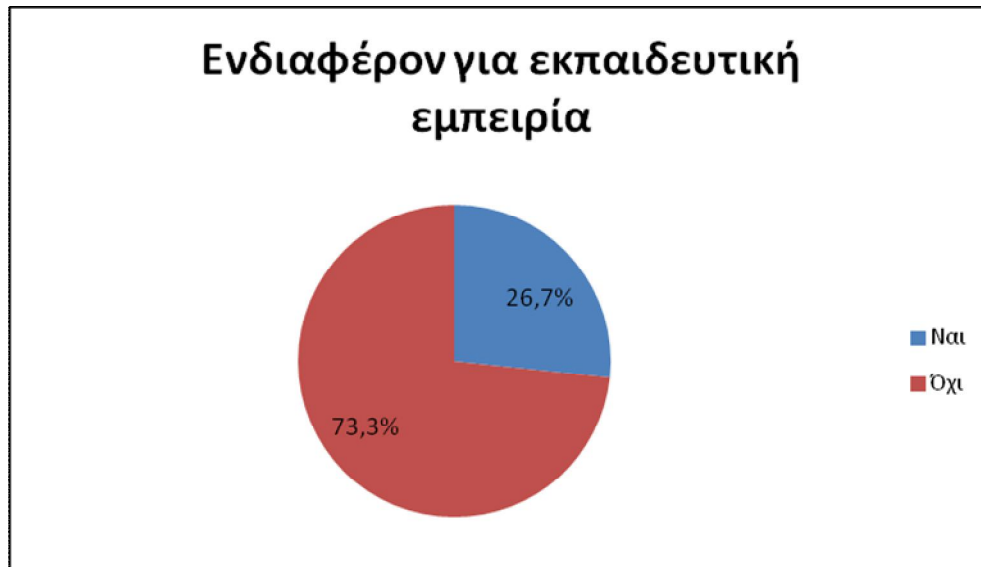

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Ενδιαφέρον για εκπαιδευτική εμπειρία κατά τη διάρκεια του ταξιδιού

Η εκπαίδευση, όπως αναφέρθηκε στο θεωρητικό μέρος, αποτελεί ένα από τα βασικά μέσα για την οικοδόμηση περιβαλλοντικής συνείδησης, για το λόγο αυτό και έχει περιληφθεί στο ερωτηματολόγιο. Από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου διαπιστώνεται ότι το μόνο 26,7% των ερωτώμενων δηλώνει ότι επιθυμεί την εκπαιδευτική εμπειρία κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του.

Διάγραμμα 7.22: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το ενδιαφέρον τους για εκπαιδευτική εμπειρία

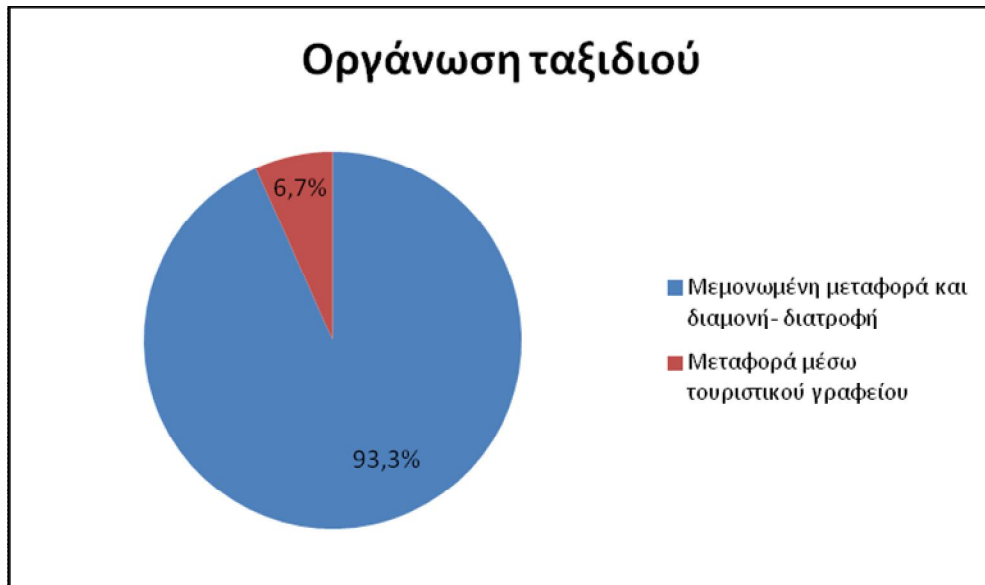

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Τρόπος οργάνωσης ταξιδιού

Ο τρόπος οργάνωσης του ταξιδιού αποτελεί επίσης ένα ουσιαστικό στοιχείο της τουριστικής ζήτησης. Τα αποτελέσματα παρουσιάζουν ενδιαφέρον καθώς επιβεβαιώνουν ότι οι οικοτουρίστες επιλέγουν, ως προς τον τρόπο οργάνωσης του ταξιδιού τους, τη μεμονωμένη μεταφορά και διαμονή- διατροφή. Συγκεκριμένα, η συντριπτική πλειοψηφία τους δείγματος της έρευνας (93,3%) επέλεξε τη μεμονωμένη μεταφορά, διαμονή και διατροφή, ενώ ένα μικρό ποσοστό του δείγματος (6,7%) δήλωσε ότι ανέθεσε μόνο τη μεταφορά του σε κάποιο τουριστικό γραφείο.

Διάγραμμα 7.23: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον τρόπο οργάνωσης του ταξιδιού

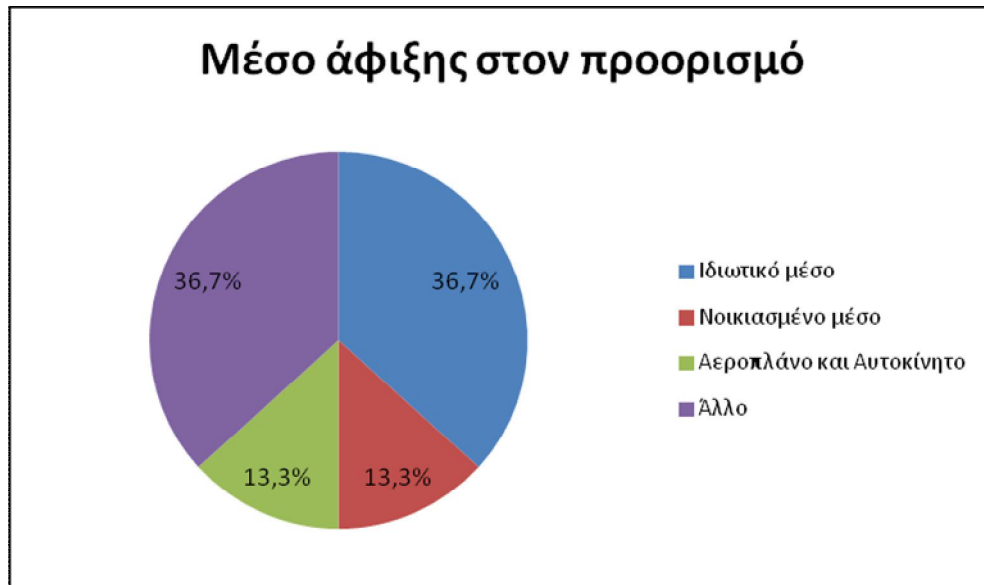

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Μεταφορικό μέσο άφιξης

Τα μέσα που έχουν επιλεγεί για την άφιξη στον προορισμό ποικίλουν. Τη μεγαλύτερη συχνότητα συγκεντρώνουν οι επιλογές "ιδιωτικό μέσο" και "άλλο" (από 36,7%). Η επιλογή "άλλο" αφορά συνήθως την επιλογή "αεροπλάνο+πλοίο+μισθωμένο αυτοκίνητο". Για τη μετακίνησή τους εντός της περιοχής μελέτης, όπως είναι αναμενόμενο, ως βασικό μέσο χρησιμοποιούν το αυτοκίνητο είτε ιδιωτικό (40%) είτε νοικιασμένο (60%).

Διάγραμμα 7.24: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το μέσο άφιξης τους στον προορισμό

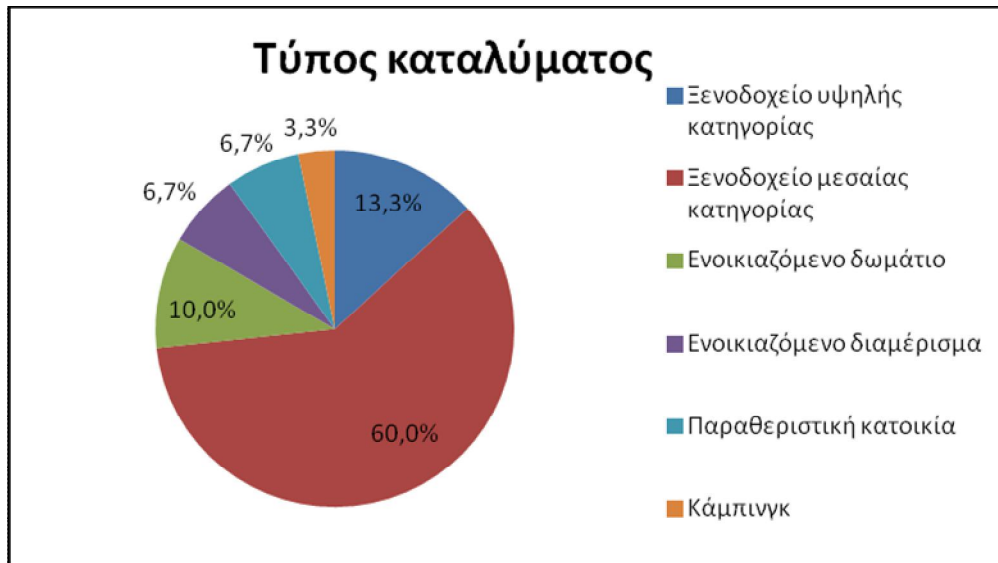
Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ίδια επεξεργασία

Τύπος καταλύματος- Θέση καταλύματος

Ο τύπος καταλύματος που επιλέγεται από την πλειοψηφία των οικοτουριστών στα Ζαγοροχώρια είναι το ξενοδοχείο. Ειδικότερα, υπερτερούν στις επιλογές τα ξενοδοχεία μεσαίας κατηγορίας (60%) και ακολουθούν με μικρότερα ποσοστά οι διανυκτερεύσεις σε ξενοδοχεία υψηλής κατηγορίας (13,3%) και ενοικιαζόμενα δωμάτια (10%). Αξίζει να σημειωθεί ο μικρός αριθμός οικοτουριστών που επιλέγουν το κάμπινγκ, γεγονός που σχετίζεται και με την έλλειψη συναφών υποδομών στην ευρύτερη περιοχή.

Συγκεκριμένα για τους οικοτουρίστες που διανυκτερεύουν στην περιοχή του Ζαγορίου (δηλαδή το 83% των ερωτώμενων), αυτοί επιλέγουν για τη διαμονή τους κατά σειρά: το Μονοδένδρι (72,0) το Μεγάλο Πάπιγκο (12,0%), το Μικρό Πάπιγκο (8,0%) και την Αρίστη (4,0%). Οι παραπάνω επιλογές σαφώς σχετίζονται με τη χωρική κατανομή της υφιστάμενης τουριστικής ανωδομής (σχετική ενότητα 7.3.2 "Τουριστική διαμονή") και αναντίρρητα λόγω γειτνίασης με τους πόλους ενδιαφέροντός τους (χάρτης 7.7).

Διάγραμμα 7.25: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τον τύπο καταλύματος που διανυκτερεύουν

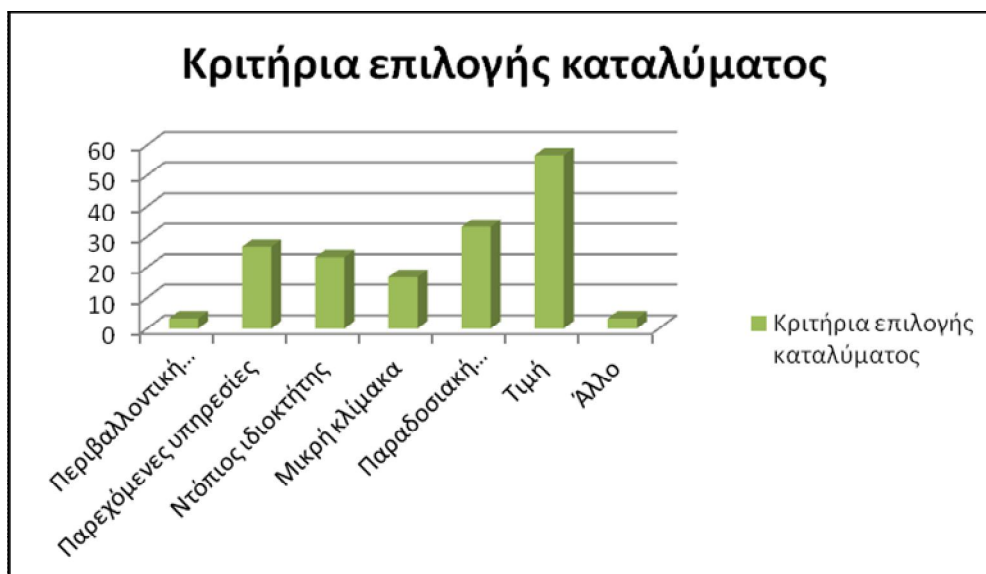

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Κριτήρια επιλογής καταλύματος

Ως βασικό κριτήριο επιλογής παρουσιάζεται η τιμή του καταλύματος (56,7%) και ακολουθούν η παραδοσιακή αρχιτεκτονική (33,3%) και οι παρεχόμενες υπηρεσίες (26,7%). Αξιοσημείωτο είναι το χαμηλό ποσοστό επιλογών που συγκεντρώνει το κριτήριο "περιβαλλοντική διαχείριση- πιστοποιήσεις" (3,3%).

Διάγραμμα 7.26: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τα κριτήρια επιλογής καταλύματος

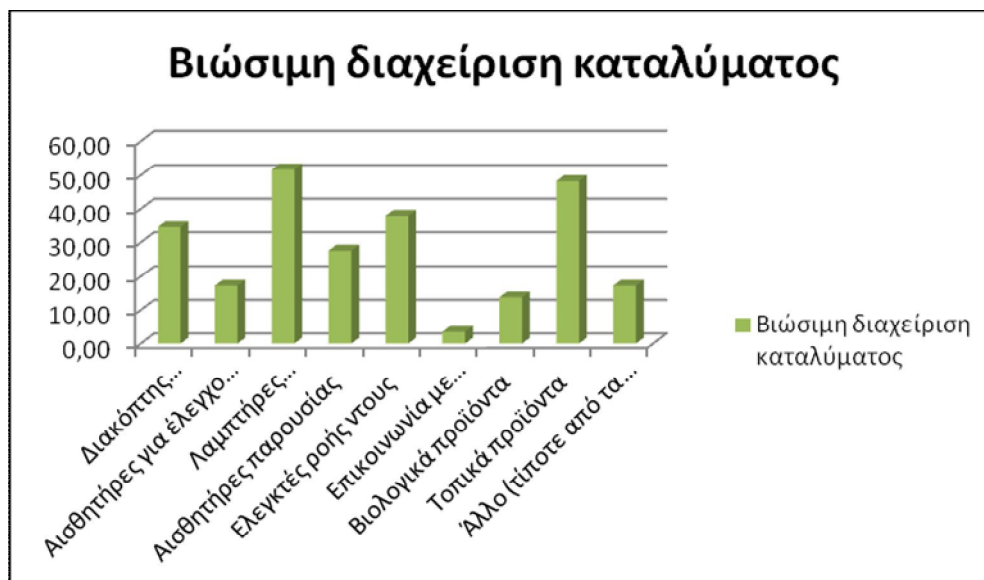

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Περιβαλλοντική διαχείριση

Σχετικά με τα χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν την περιβαλλοντική διαχείριση του καταλύματος, από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι: α) περίπου το 50% των καταλυμάτων στα οποία διανυκτερεύουν οι ερωτώμενοι διαθέτει λαμπτήρες εξοικονόμησης ενέργειας και χρησιμοποιεί τοπικά προϊόντα, β) το ένα τρίτο των καταλυμάτων διαθέτει σύστημα διακόπτη εξοικονόμησης ενέργειας συνδεδεμένο με την κάρτα- κλειδί του δωματίου (34,5%) και ελεγκτές ροής ντους (37,9%), ενώ γ) ένα σημαντικό ποσοστό των οικοτουριστών δήλωσε ότι το κατάλυμα που διαμένει δε διαθέτει τίποτε από αυτά τα χαρακτηριστικά (17,2%).

Διάγραμμα 7.27: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τα χαρακτηριστικά βιώσιμης διαχείρισης του καταλύματος που διανυκτερεύουν

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Τουριστική δαπάνη

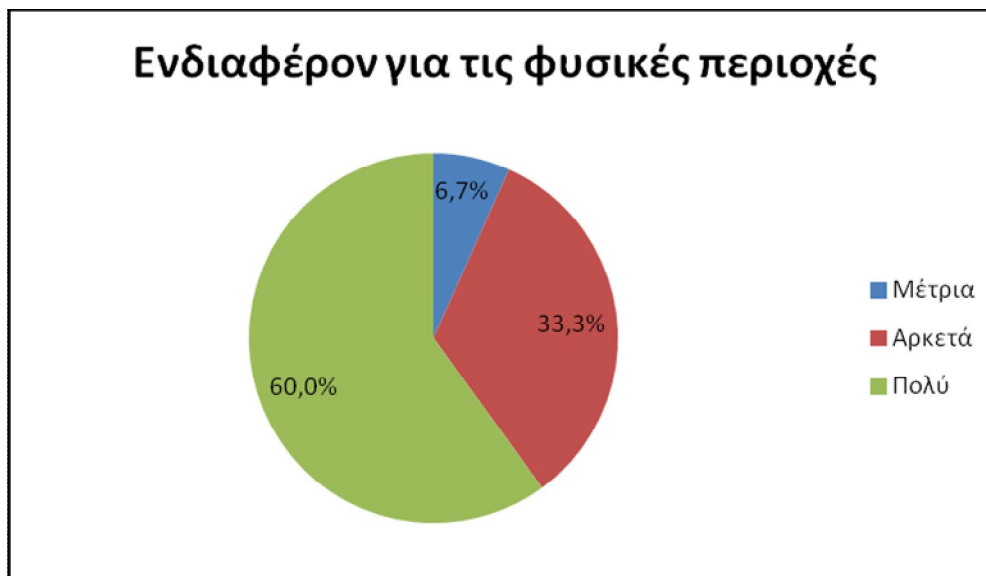
Ασφαλή συμπεράσματα είναι δύσκολο να εξαχθούν από τις απαντήσεις που δίνονται, καθώς στις περιπτώσεις στις οποίες το ταξίδι στο Ζαγόρι αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου ταξιδιού (63,3%) οι περισσότεροι ερωτώμενοι δε μπορούν να εκτιμήσουν τη δαπάνη αποκλειστικά για το συγκεκριμένο προορισμό.

7.5.3 ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΦΥΣΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Βαθμός ενδιαφέροντος για τις φυσικές περιοχές

Όσον αφορά το ενδιαφέρον των οικοτουριστών για τις φυσικές περιοχές, όπως είναι αναμενόμενο, αναδεικνύεται το αυξημένο ενδιαφέρον τους. Ειδικότερα, αν θεωρηθεί ο βαθμός ενδιαφέροντος ως ένα κλιμακωτό μέγεθος σε κλίμακα 1 (Καθόλου) έως 5 (Πολύ) προκύπτει ότι το 60% έχει δηλώσει ότι ενδιαφέρεται πολύ (5) και το 33,3% αρκετά (4), σύνολο 93,3% των ερωτώμενων.

Διάγραμμα 7.28: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το ενδιαφέρον τους για τις φυσικές περιοχές

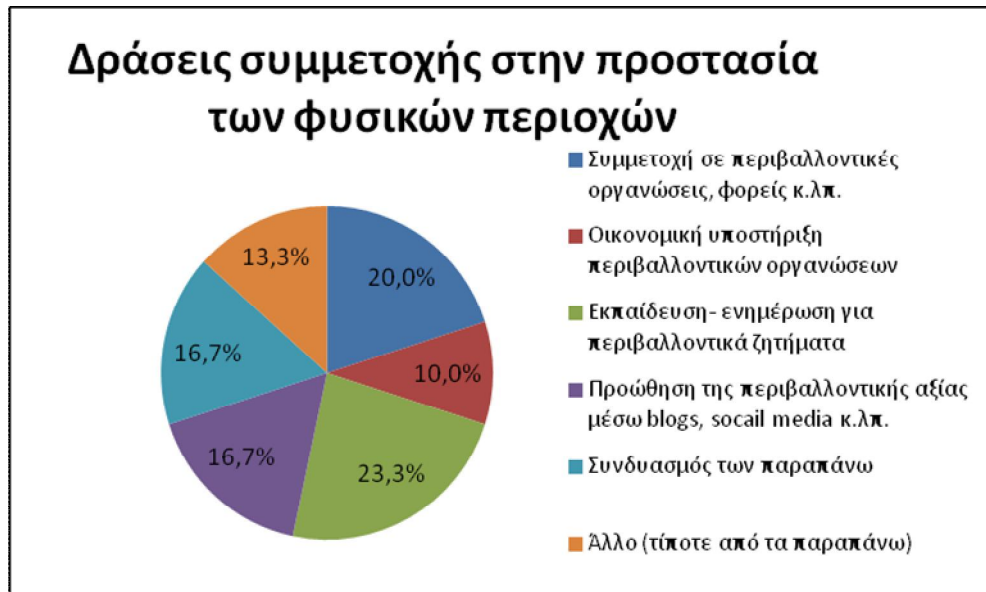

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ίδια επεξεργασία

Δράσεις συμβολής στην προστασία των φυσικών περιοχών

Στο πλαίσιο του αυξημένου ενδιαφέροντος των οικοτουριστών για τις φυσικές περιοχές παρουσιάζεται μεγάλη ποικιλία στις δράσεις που συμβάλλουν για την προστασία των φυσικών περιοχών. Αναλυτικότερα, η εκπαίδευση- ενημέρωση για περιβαλλοντικά ζητήματα (23,3%) αποτελεί μια από τις δημοφιλέστερες δράσεις συμμετοχής τους, ακολουθεί η συμμετοχή σε περιβαλλοντικές οργανώσεις (20%), η προώθηση της περιβαλλοντικής αξίας μέσω κοινωνικών μέσων δικτύωσης, blogs κλπ (16,7%). Επίσης, σημειώνεται ότι πολλοί ερωτώμενοι συμμετέχουν σε παραπάνω από μία από τις προαναφερόμενες δράσεις.

Διάγραμμα 7.29: Κατανόμη των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τη συμβολή τους σε δράσεις προστασίας των φυσικών περιοχών

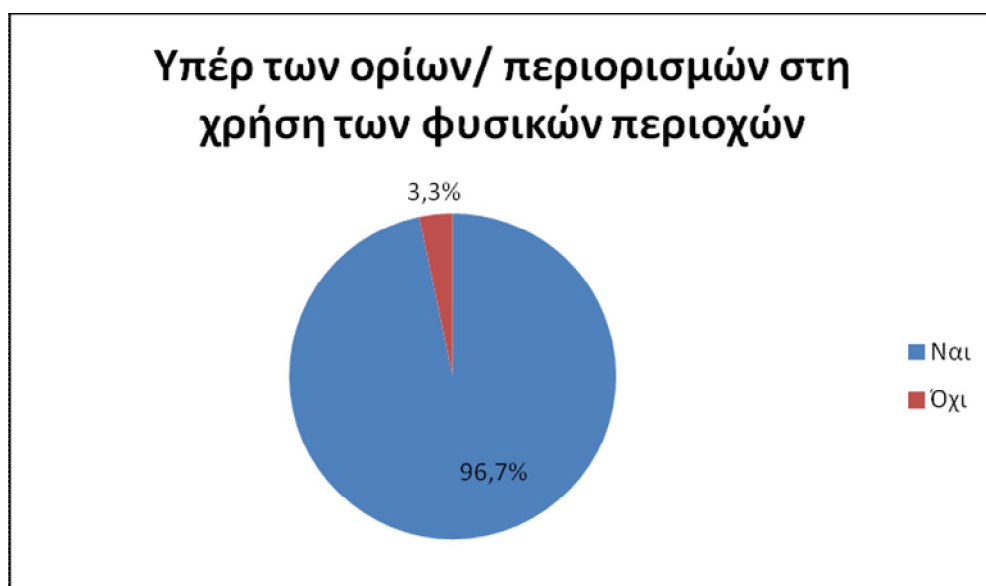

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Ορια/ περιορισμοί στη χρήση των φυσικών περιοχών

Σχετικά με την επιβολή ορίων και περιορισμών στη χρήση των πολύτιμων οικοσυστημάτων του Ζαγορίου συνηγορούν σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα (96,7%).

Διάγραμμα 7.30: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με τη θέση τους για την επιβολή ορίων/ περιορισμών στη χρήση των φυσικών περιοχών

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Πρόθεση των οικοτουριστών

Σε συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης αναφέρονται οι δράσεις που διατίθενται να πραγματοποιήσουν οι οικοτουρίστες. Ειδικότερα, η πλειοψηφία των οικοτουριστών της έρευνας επιθυμούν την επίσκεψή τους πρώτα στο Κέντρο Πληροφόρησης της περιοχής (66,7%), ενώ πολλοί είναι και αυτοί που προτίθενται να υιοθετήσουν συγκεκριμένο κώδικα ηθικής/ ορθής συμπεριφοράς κατά την επίσκεψή τους στην προστατευόμενη περιοχή (60,0%). Επίσης, αξιοσημείωτο είναι ότι μεγάλο ποσοστό οικοτουριστών προτίθεται να πληρώσει εισιτήριο εισόδου (53,3%) για την είσοδό του σε μια προστατευόμενη περιοχή.

Διάγραμμα 7.31: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με την πρόθεσή τους για την προστασία των φυσικών περιοχών

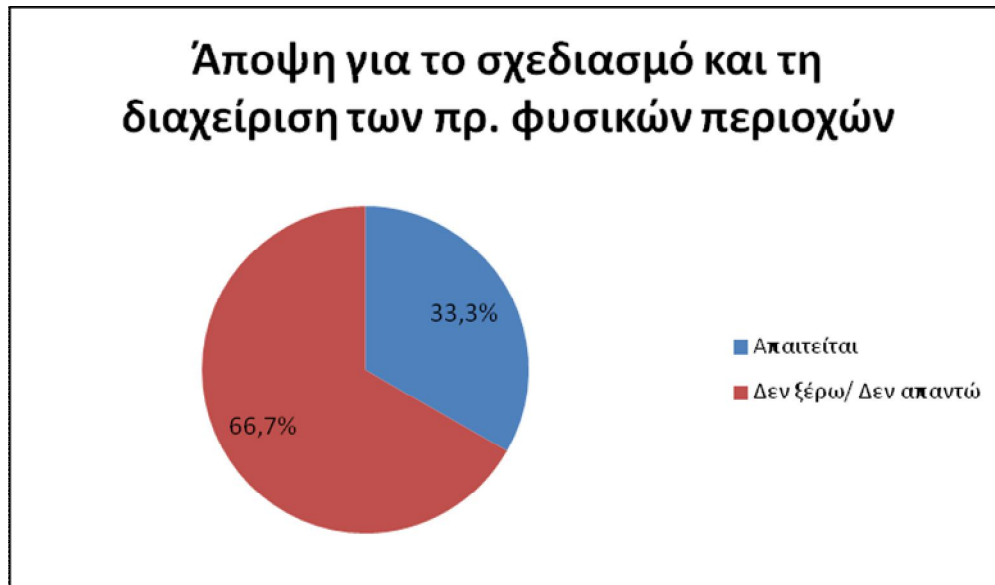

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Άποψη για το σχεδιασμό και τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών

Η ανάλυση της συγκεκριμένης μεταβλητής παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς προκύπτει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των οικοτουριστών δεν έχει άποψη επί του ζητήματος του σχεδιασμού/ διαχείρισης (66,7%). Μόλις το 33,3% των ερωτηθέντων απάντησε ότι απαιτείται η ύπαρξη σχεδιασμού και η ορθολογική διαχείριση των προστατευόμενων φυσικών περιοχών.

Διάγραμμα 7.32: Κατανομή των οικοτουριστών αναφορικά με τη θέση τους για το σχεδιασμό και τη διαχείριση των προστατευόμενων φυσικών περιοχών

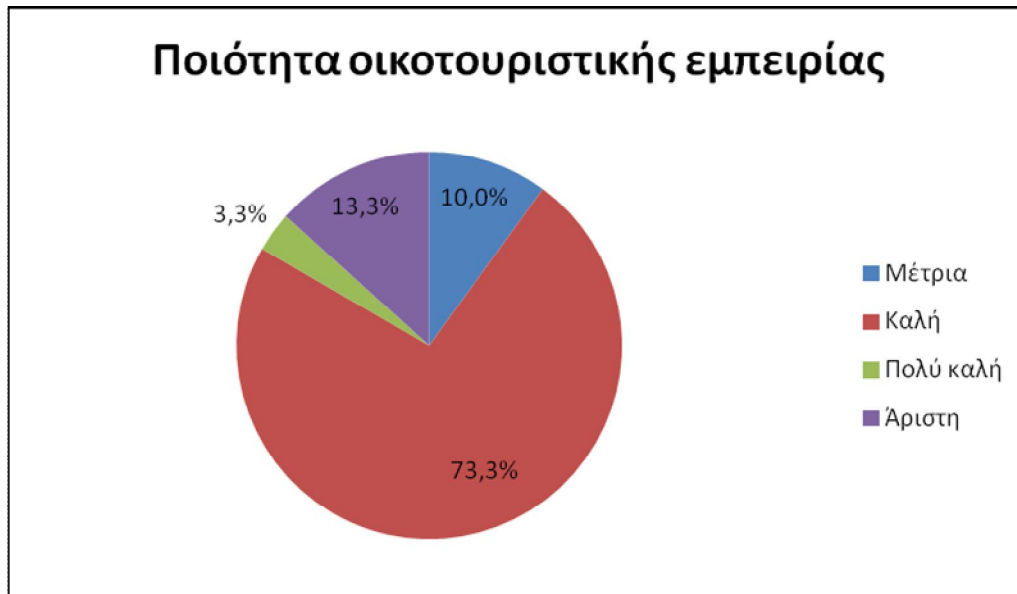
Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ίδια επεξεργασία

7.5.4 ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Ποιότητα οικοτουριστικής εμπειρίας- Προτάσεις βελτίωσης

Παράλληλα με την ερώτηση "Ενδιαφέρον για τις φυσικές περιοχές", αν θεωρηθεί ο βαθμός ικανοποίησης από την ποιότητα της οικοτουριστικής εμπειρίας στην περιοχή ως ένα βαθμωτό μέγεθος σε κλίμακα 1 (Κακή) έως 5 (Άριστη), προκύπτει ότι η ποιότητα της οικοτουριστικής εμπειρίας κρίνεται καλή (73,3%). Η εξαγωγή του συγκεκριμένου αποτελέσματος αιτιολογείται και βάσει των προτάσεων- σκέψεων των ερωτώμενων σχετικά με αυτά που πιστεύουν ότι χρήζουν βελτίωσης. Ειδικότερα, το σύνολο των οικοτουριστών δηλώνει ότι χρειάζεται να ενταθεί η προσπάθεια στην κατεύθυνση της προστασίας και διατήρησης των φυσικών πόρων (100%) αλλά και των πολιτιστικών και ανθρωπογενών πόρων (50%). Αξίζει να αναφερθεί, επιπρόσθετα, ότι προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στα ζητήματα του σχεδιασμού (33,3%) και της βελτίωσης των σχετικών με τον οικοτουρισμό υποδομών (30,0%).

Διάγραμμα 7.33: Η άποψη των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με την άποψή τους για την ποιότητα της οικοτουριστικής εμπειρίας στον προορισμό

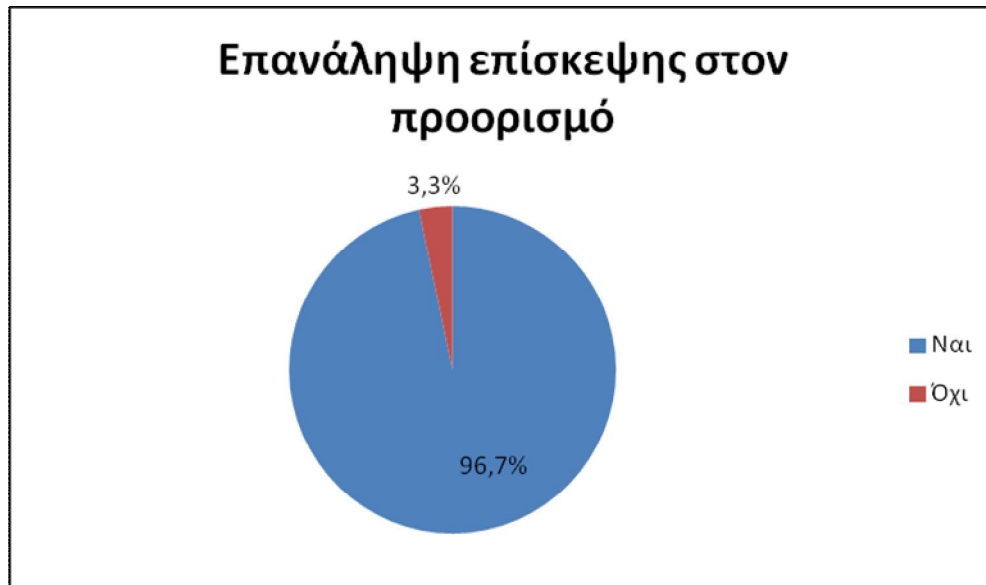

Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ιδία επεξεργασία

Επανάληψη της επίσκεψης στον προορισμό

Τέλος, σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα οικοτουρίστες (96,7%) δήλωσαν ότι θα επαναλάμβαναν την επίσκεψή τους στα Ζαγοροχώρια, εν μέσω μάλιστα οικονομικής κρίσης. Το γεγονός αυτό σαφώς απορρέει από τα οφέλη που αποκόμισαν από την τουριστική εμπειρία στην περιοχή, τα οποία όπως δήλωσαν είναι: η αυθεντικότητα του περιβάλλοντος, η απόκτηση εμπειριών και εικόνων διαφορετικών από την κυρίαρχη εικόνα της Ελλάδας κ.λπ.

Διάγραμμα 7.34: Κατανομή των οικοτουριστών της έρευνας αναφορικά με το εάν θα επαναλάβουν την επίσκεψή τους στον προορισμό

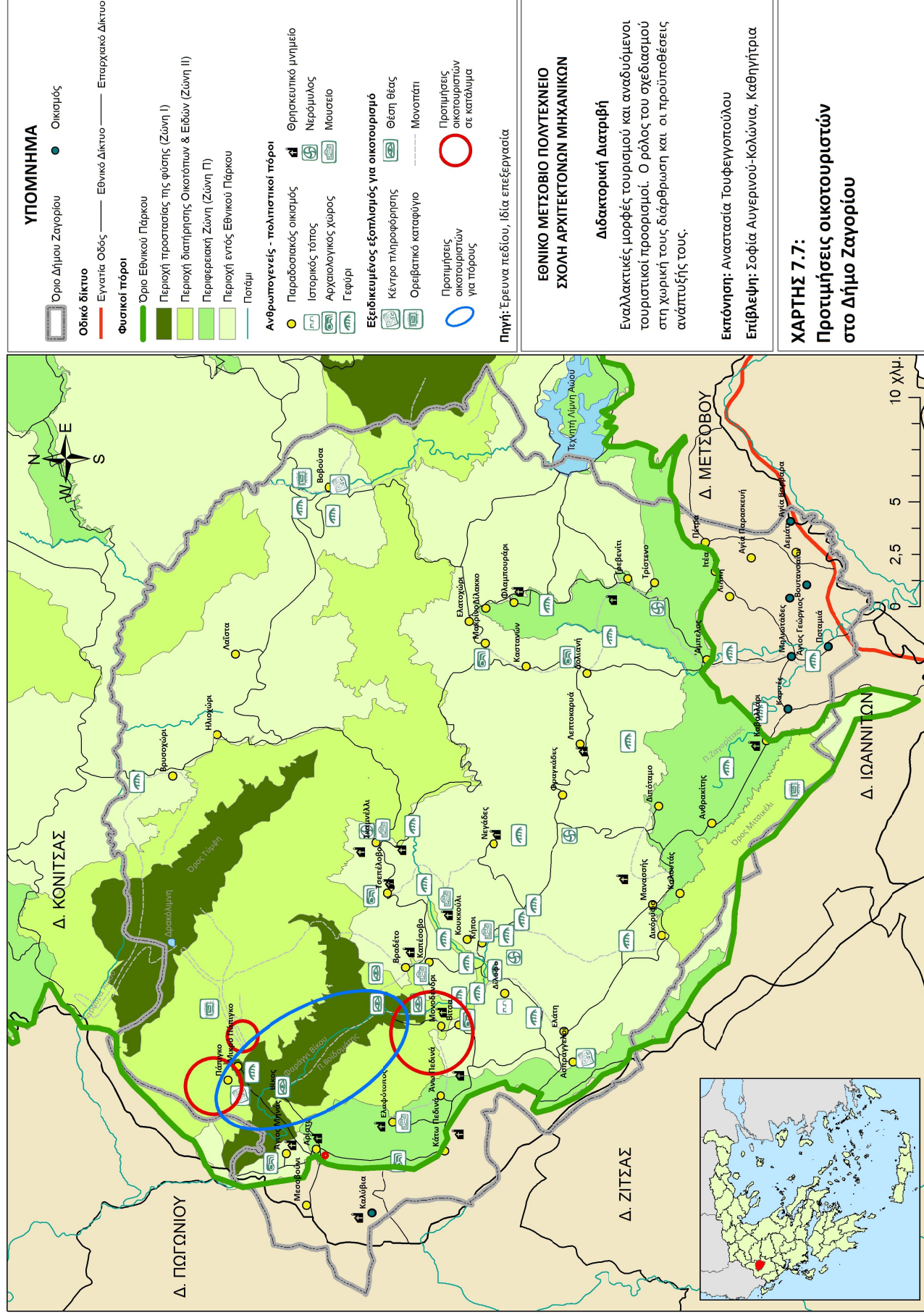
Πηγή: Έρευνα πεδίου, Ίδια επεξεργασία

Παράλληλα, ο στατιστικός έλεγχος συσχέτισης χ^2 (Pearson chi-square) χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για τον έλεγχο της σχέσης μεταξύ συγκεκριμένων μεταβλητών του δείγματος και της ηλικίας, της εθνικότητας και του μέσου ετήσιου εισοδήματος των ερωτώμενων (αναλυτικά παρατίθενται οι σχετικοί πίνακες στο παράρτημα). Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας διαπιστώνεται στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ:

- Της ηλικίας και του κυρίαρχου πόλου έλξης.
- Της ηλικίας και του τρόπου οργάνωσης του ταξιδιού.

Επίσης, στατιστικά σημαντική σχέση διαπιστώνεται και μεταξύ της εθνικότητας και του εισοδήματος με μεταβλητές όπως:

- Ο αριθμός των διανυκτερεύσεων.
- Ο τρόπος οργάνωσης του ταξιδιού.
- Το μέσο άφιξης στον προορισμό.
- Το μέσο μετακίνησης στην περιοχή.
- Η δραστηριότητα "επισκέψεις- περιηγήσεις στον Εθνικό Δρυμό Βίκου Αώου".

7.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εν κατακλείδι, όσον αφορά τους παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού στην περιοχή του Ζαγορίου διαπιστώνονται τα εξής:

- *Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά.* Η περιοχή την τελευταία δεκαετία εμφανίζεται να έχει απωλέσει περίπου το 37% του πραγματικού πληθυσμού της. Η πληθυσμιακή αυτή συρρίκνωση, η οποία αφορά όλες τις χωρικές ενότητες αλλά αφήνει λιγότερο ανεπηρέαστη τη δημοτική ενότητα του Πάπιγκου (μείωση περίπου 18%), οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες: μεταξύ αυτών των παραγόντων εντάσσεται και η μείωση της τουριστικής δραστηριότητας, η οποία παρατηρείται έντονα μετά το 2008⁶⁷. Συμπληρωματικά, αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο ο νομός Ιωαννίνων αλλά και ειδικότερα ο δήμος Ιωαννιτών παρουσιάζουν πληθυσμιακή αύξηση 15% περίπου. Η μετακίνηση των Ζαγοριτών στα Ιωάννινα για κατοικία, ακόμα και ενώ ο τόπος εργασίας τους εξακολουθεί να παραμένει στην περιοχή μελέτης, καταγράφεται ως μια εξαιρετικά σημαντική απειλή με επιπτώσεις στο σύνολο της κοινωνικοοικονομικής διαδικασίας της περιοχής. Ακόμα, επισημαίνονται οι διαφοροποιήσεις στην παραγωγική βάση των δημοτικών ενοτήτων του δήμου. Ο πρωτογενής τομέας κυριαρχεί στις δημοτικές ενότητες Βοβούσας (77,8%) και Ανατολικού Ζαγορίου (48,7%), ο τριτογενής τομέας υπερισχύει στις δημοτικές ενότητες Πάπιγκου (64,6%) και Κεντρικού Ζαγορίου (46,8%), ενώ η εικόνα της παραγωγικής βάσης της δημοτικής ενότητας Τύμφης παρουσιάζεται σχεδόν ισοκατανεμημένη μεταξύ πρωτογενή (44,6%) και τριτογενή τομέα (40%).
- *Σχεδιασμός.* Ο χωροταξικός σχεδιασμός σε επίπεδο περιφέρειας απλώς αναγνωρίζει τις δυνατότητες για ανάπτυξη του οικοτουρισμού, χωρίς να προτείνει κατευθύνσεις για τη ρύθμιση της δραστηριότητας στο χώρο. Το ομολογουμένως καίριας σημασίας κενό αυτό, στο περιθώριο της βασικής του στόχευσης, θα μπορούσε να καλυφθεί, στο βαθμό που του αναλογεί, από τα

⁶⁷ Δεδομένου ότι μέχρι τη σύνταξη της παρούσας ενότητας δεν ήταν διαθέσιμα τα σχετικά οικονομικά στοιχεία από την απογραφή του 2011, ο συσχετισμός της πληθυσμιακής μεταβολής με τις αλλαγές στην παραγωγική δομή των οικισμών δεν μπορεί να τεκμηριωθεί βάσει των στατιστικών στοιχείων, ωστόσο η έρευνα πεδίου στους φορείς της περιοχής τον επιβεβαιώνει. Ο Δήμαρχος Ζαγορίου αναφέρει χαρακτηριστικά: "Το 2008 ήταν το αποκορύφωμα, φτάσαμε τις 550.000 - 600.000 επισκέπτες- τουρίστες το χρόνο και τώρα έχουμε 50.000- 80.000, δηλαδή η μείωση είναι τρομερή".

ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ. Ωστόσο, ελλείπει και των παραπάνω σχεδίων, το σχέδιο χαρακτηρισμού και οριοθέτησης της προστατευόμενης περιοχής, μέσα από το σύστημα ζωνοποίησης, τις επιτρεπόμενες χρήσεις- δραστηριότητες και τους όρους και περιορισμούς προστασίας επιχειρεί να αναλάβει και το ρόλο του "ρυθμιστή" των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο. Το αποτέλεσμα όμως αυτής της έλλειψης έχει ήδη αποτυπωθεί, δημιουργώντας χωρικές ανισορροπίες, συγκρούσεις και σύγχυση στον αναπτυξιακό προσανατολισμό.

- *Φυσικοί πόροι.* Σχεδόν το σύνολο του δήμου Ζαγορίου εντάσσεται στο Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου. Η περιβαλλοντική αξία της περιοχής έχει αναγνωριστεί σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, καθώς παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία αξιόλογης και σπάνιας πανίδας και χλωρίδας, μοναδικών στοιχείων τοπίου, και φυσικότητας. Το γεγονός αυτό της προσδίδει εξαιρετικά σημαντικές δυνατότητες για την περαιτέρω ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην περιοχή.
- *Ανθρωπογενείς - πολιτιστικοί πόροι.* Το στοιχείο αυτό αξιολογείται ιδιαίτερα θετικά. Η χωρική συγκέντρωση σε επίπεδο δήμου 46 παραδοσιακών οικισμών και μεταξύ αυτών το Δίλοφο, το οποίο έχει κηρυχτεί και ως ιστορικός τόπος, 25 κηρυγμένων θρησκευτικών μνημείων (ναών και μονών), 36 γεφυριών- κηρυγμένων μνημείων, 8 κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων, 48 κηρυγμένων αστικών κτιρίων- αρχοντικών και άλλων πόρων της τοπικής υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, και η σύνθεση όλων των παραπάνω με τους πόρους της φυσικής κληρονομιάς του τόπου ως ένα αδιαίρετο προϊόν διαμορφώνουν την τουριστική εικόνα του προορισμού.
- *Εξειδικευμένος εξοπλισμός για τον οικοτουρισμό.* Ο προορισμός είναι μια από τις σημαντικότερες περιοχές για την παρατήρηση της μεγάλης ποικιλίας πανίδας και χλωρίδας, με πολύ καλή πρόσβαση και ένα οργανωμένο δίκτυο μονοπατιών/ διαδρομών. Επίσης, η ύπαρξη των τριών ορεινών καταφυγίων κρίνεται εξίσου σημαντική. Αλλά καθοριστική για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην περιοχή αξιολογείται η λειτουργία των τριών κέντρων πληροφόρησης, υπό την ευθύνη του Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου.
- *Τουριστική διαμονή.* Σχετικά με τα τουριστικά καταλύματα καταγράφεται συγκέντρωση χωρικά εντοπισμένη στην περιοχή που περιβάλλει το φαράγγι του Βίκου (Πάπιγκο, Αρίστη, Άνω Πεδινά, Μονοδένδρι, Κήποι, Τσεπέλοβο κ.λπ.). Διαπιστώνεται ότι οι ξενοδοχειακές μονάδες είναι μικρής κλίμακας, ανήκουν

κυρίως στην κατηγορία "Παραδοσιακά Ξενοδοχεία" και εντάσσονται σε όλες τις τάξεις αστέρων.

- *Προσπελασιμότητα περιοχής.* Τέλος, η περιοχή μελέτης ανταποκρίνεται ιδιαίτερα ικανοποιητικά ως προς το κριτήριο της σύνδεσης με το γειτονικό αστικό κέντρο και σημαντικά ως προς το εσωτερικό δίκτυο.

Έτσι με βάση τα πορίσματα της βιβλιογραφικής έρευνας και της έρευνας πεδίου, οι παράγοντες και τα βασικά χαρακτηριστικά τους που προσδιορίζουν τη χωρική οργάνωση του οικοτουρισμού στο τοπικό επίπεδο είναι:

- *Χαρακτηριστικά οικοτουριστικής ζήτησης.* α) Οι οικοτουρίστες είναι ευνόητο ότι επιλέγουν δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εντός της προστατευόμενης περιοχής όπως: επισκέψεις- περιηγήσεις στον εθνικό δρυμό Βίκου- Αώου (το 53% δήλωσε αυτήν την επιλογή ως πρώτη επιλογή και το 87% ως επιλογή), πεζοπορία (70%), αλλά και πολιτιστικές περιηγήσεις (40%) κ.λπ. β) Σχετικά με τη θέση των καταλυμάτων που προτιμούν σε σχέση με το δίκτυο των οικισμών του Ζαγορίου, είναι σαφές ότι επιλέγουν για τη διαμονή τους οικισμούς σε κοντινή απόσταση από τους βασικούς πόλους που έχουν αναγνωρίσει ως πιο σημαντικούς, δηλαδή το φαράγγι του Βίκου, τον ποταμό Βοϊδομάτη και τους παραδοσιακούς οικισμούς (κυρίως το Πάπιγκο). Έτσι επιλέγουν για τη διαμονή τους κατά σειρά τους παρακάτω οικισμούς: Μονοδένδρι (72%), Μεγάλο Πάπιγκο (12%), Μικρό Πάπιγκο (8%), Αρίστη (4%). γ) Όσον αφορά την άφιξή τους στον προορισμό αυτή επιτυγχάνεται με διάφορα μέσα ανάλογα με τον τόπο προέλευσης των τουριστών. Καθώς, όπως διαπιστώθηκε, επισκέπτονται για οικοτουρισμό την περιοχή άτομα όχι μόνο από την Ελλάδα και την Ευρώπη αλλά και από την Ασία και την Αυστραλία αποδεικνύοντας τη δυναμική της και τα μέσα και η διαδρομή που ακολουθούν ποικίλει. Σχετικά με τη μετακίνησή τους εντός της περιοχής μελέτης, ως βασικό μέσο χρησιμοποιούν το αυτοκίνητο είτε ιδιωτικό (40%) είτε μισθωμένο (60%).
- *Χαρακτηριστικά οικοτουριστικής προσφοράς:* α) Όσον αφορά τη θέση των πόρων, α.1) σχετικά με τους φυσικούς πόρους αυτοί βρίσκονται σε όλη την έκταση του δήμου, με σαφώς εντοπισμένους πόλους το φαράγγι του Βίκου και τη χαράδρα του Αώου στο δυτικό Ζαγόρι (δημοτικές ενότητες Κεντρικού Ζαγορίου, Πάπιγκου και Τύμφης) (χάρτης 7.5), α.2) σχετικά με τους

πολιτιστικούς και ανθρωπογενείς αυτοί χαρακτηρίζονται από συγκέντρωση στο δυτικό και κεντρικό Ζαγόρι επίσης (χάρτης 7.5). β) Αναφορικά με τη διερεύνηση των προτιμήσεων των οικοτουριστών για τις διάφορες κατηγορίες πόρων, αυτοί, όπως προαναφέρθηκε, επιλέγουν το φαράγγι του Βίκου, τον ποταμό Βοϊδομάτη και τους παραδοσιακούς οικισμούς, κυρίως το Πάπιγκο (χάρτης 7.7).

Καθώς λοιπόν οι κυρίαρχοι πόροι για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, οι οποίοι ανήκουν στην κατηγορία των φυσικών πόρων, έχουν προσδιορισμένη θέση στο χώρο, ο κύριος όγκος του ανθρωπογενούς εξοπλισμού π.χ. καταλύματα, εγκαταστάσεις αναψυχής, υπηρεσίες κ.λπ. είναι αυτός που εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το σχεδιασμό. Στην προκειμένη περίπτωση του Ζαγορίου, ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός (ΥΑ 23069 ΦΕΚ 639Δ/05) θέτει όρια και περιορισμούς καθώς και ζώνες προστασίας μόνο εκτός των ορίων των οικισμών, ενώ εντός των ορίων των οικισμών ισχύουν οι όροι και περιορισμοί που ορίζει το Π.Δ. της 26.9/1.11.1979 για το χαρακτηρισμό ως παραδοσιακών των υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών της περιοχής Ζαγορίου, δηλαδή ισχύουν αμιγώς κτιριοδομικοί κανονισμοί.

Συνεπώς, η χωρική οργάνωση του οικοτουρισμού στην περιοχή μελέτης σαφώς σε ένα βαθμό καθορίζεται από τα παραπάνω σχέδια:

- Λόγω της ύπαρξης αυτών των δύο σχεδίων το Ζαγόρι κατάφερε να διατηρεί μέχρι σήμερα αφενός την αξία των φυσικών του πόρων και αφετέρου την πολιτιστική του κληρονομιά.
- Παράλληλα, στο περιθώριο των δύο νόμων ουσιαστικά οργανώθηκε ο τουρισμός, ακολουθώντας καταρχήν την αρχή της γειννίας με τους πόρους και κατά δεύτερον τους κανόνες της αγοράς ελλείψει άλλης κρατικής ρύθμισης, σχετικά με την πυκνότητα της τουριστικής ανάπτυξης, την πρόβλεψη διαφόρων τεχνικών και κοινωνικών υποδομών κ.λπ. και κυρίως άνευ οράματος-στρατηγικής για μια μακροπρόθεσμη αειφόρο ανάπτυξη.

Τα παραπάνω, όπως διαπιστώθηκε, συνέβαλαν στην υπέρμετρη συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας σε συγκεκριμένες χωρικές ενότητες της περιοχής, οι οποίες βάσει της επιτόπιας έρευνας αλλά και της βιβλιογραφικής έρευνας κρίνονται ήδη κορεσμένες (ο αριθμός των ξενοδοχειακών κλινών ανά 100 μόνιμους κατοίκους του

δήμου Ζαγορίου ανέρχεται σε 46!). Ειδικότερα, η Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης της Περιφέρειας Ηπείρου αναφέρει σχετικά με τις Ορεινές Ενότητες Μετσόβου και Ζαγοροχωρίων (Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, 2003, σελ.27): "Η τουριστική χωρητικότητα και των δύο ενοτήτων κρίνεται ότι έχει σχεδόν καλυφθεί. Οι παρεμβάσεις που θα γίνουν θα πρέπει να επικεντρωθούν στη συμπλήρωση και τον εμπλουτισμό της προσφοράς και στην διατήρηση της ποιότητας των πόρων και της τουριστικής προσφοράς".

Πέραν των παραπάνω όμως, ειδικότερα ο χωρικός σχεδιασμός του οικοτουρισμού, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τη φέρουσα ικανότητα ή μια περισσότερο ολοκληρωμένη προσέγγιση, αυτή της ολοκληρωμένης διαχείρισης του προορισμού, Τέλος, κρίσιμο σημείο συνεχίζει να αποτελεί στο όλο εγχείρημα η εξασφάλιση της ενεργού συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας, καθώς και η εκπαίδευση σε θέματα ανάπτυξης και διαχείρισης οικοτουριστικών δραστηριοτήτων.

8. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

8.1 ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

Η ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για τα ζητήματα της τουριστικής ανάπτυξης, των εναλλακτικών μορφών τουρισμού- οικοτουρισμού και της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης αφενός συνέβαλε στην καταγραφή, αξιολόγηση και παρουσίαση της μέχρι σήμερα γνώσης για τα παραπάνω θέματα και αφετέρου ανέδειξε πτυχές του ερευνητικού προβλήματος, που επιδέχονται περαιτέρω διερεύνησης. Η θεωρία, λοιπόν, όρισε τις βάσεις ως προς το αντικείμενο της διερεύνησης αλλά και πώς αυτό μπορεί να προσεγγιστεί.

Ειδικότερα, το ζήτημα του ορισμού του οικοτουρισμού συνιστά ένα σημαντικό κομμάτι της βιβλιογραφίας, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1990. Για παράδειγμα, ο Fennell (2001) αναγνωρίζει 85 ορισμούς του οικοτουρισμού και διαπιστώνει ότι διαστάσεις, όπως η διατήρηση, η ηθική, η βιωσιμότητα, η εκπαίδευση και τα οφέλη στην τοπική κοινωνία, τείνουν να κυριαρχούν στις πιο πρόσφατες αναλύσεις (Weaver & Lawton, 2007).

Η έρευνα, βάσει της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, υιοθετεί πέντε βασικούς πυλώνες που στηρίζουν το οικοδόμημα του οικοτουρισμού:

1. *Ενδιαφέρον για τη φύση και συμβολή στην προστασία της.*
2. *Οφέλη για την τοπική κοινωνία.*
3. *Προώθηση της εκπαίδευσης και ερμηνείας.*
4. *Βιώσιμη διαχείριση.*
5. *Μικρή κλίμακα.*

Συνεπώς, καθίσταται αντιληπτό ότι ο οικοτουρισμός δε χαρακτηρίζεται μόνο από συγκεκριμένες δραστηριότητες αλλά και από ορισμένες βασικές αρχές, διαφορετικά δε νοείται οικοτουρισμός. Με προϋπόθεση τους παραπάνω πυλώνες για την ανάπτυξή του και για τον πληρέστερο προσδιορισμό του αντικειμένου, υιοθετήθηκε μια εννοιολογική προσέγγιση σύμφωνα με την οποία, ο οικοτουρισμός δεν αποτελεί ιδιαίτερη ξεχωριστή μορφή εναλλακτικού τουρισμού αλλά καλύπτει, υπό προϋποθέσεις, ορισμένες μορφές του (τον τουρισμό περιπέτειας, τον επιστημονικό- μορφωτικό τουρισμό και τον πολιτιστικό τουρισμό).

Μετά την οριοθέτηση του αντικειμένου, η βιβλιογραφική έρευνα κατέδειξε τους τρόπους που αυτό μπορεί να προσεγγιστεί. Έτσι, η χωρική οργάνωση και ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην Ελλάδα εξετάστηκε μέσα από την αλληλεπίδραση των παρακάτω παραγόντων:

- Των χαρακτηριστικών της οικοτουριστικής ζήτησης (χωρική και χρονική κατανομή, δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των οικοτουριστών, κίνητρα για οικοτουρισμό κ.λπ.).
- Των χαρακτηριστικών της οικοτουριστικής προσφοράς- οικοτουριστικού προϊόντος (περιβαλλοντικοί πόροι, τουριστικές δραστηριότητες που συναρτώνται με τους πόρους και μορφές οικοτουρισμού που αναπτύσσονται, υπηρεσίες, υποδομές κ.λπ.).
- Της τουριστικής εικόνας των οικοτουριστικών προορισμών.
- Των χαρακτηριστικών της οργάνωσης και διαχείρισης του οικοτουρισμού (ειδική περιβαλλοντική μελέτη, ΚΥΑ/ΠΔ χαρακτηρισμού και οριοθέτησης της προστατευόμενης περιοχής, σχέδιο διαχείρισης).
- Των φορέων που εμπλέκονται στη διαδικασία της οικοτουριστικής ανάπτυξης.
- Των τουριστικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.

Τέλος, αναγνωρίζεται η σπουδαιότητα του σχεδιασμού της τουριστικής δραστηριότητας, και ειδικότερα του εργαλείου της φέρουσας ικανότητας, ως "ρυθμιστή" της χωρικής οργάνωσης, στην πολύπλοκη αυτή σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και ανάπτυξης.

8.2 ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όπως εξ αρχής έχει επισημανθεί, η άποψη που υιοθετεί η παρούσα έρευνα και διατρέχει το σύνολο του κειμένου είναι, ότι ο σχεδιασμός του οικοτουρισμού δεν μπορεί να αποτελέσει ανεξάρτητη διαδικασία από αυτήν του τουριστικού σχεδιασμού και γενικότερα από το χωροταξικό/ περιβαλλοντικό σχεδιασμό (Κομίλης, 2007). Για το λόγο αυτό στα κεφάλαια που προηγήθηκαν παρουσιάστηκε και αξιολογήθηκε το ευρύτερο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού για τον τουρισμό αλλά και η τουριστική πολιτική σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, ώστε αφενός να αναγνωρισθεί η θέση του

οικοτουρισμού στο παραπάνω πλαίσιο και αφετέρου οι ειδικότερες κατευθύνσεις ανάπτυξης του σε τοπικό επίπεδο, μέσα από το παράδειγμα του Ζαγορίου.

Άλλωστε, ο βασικός ρόλος του χωρικού σχεδιασμού είναι εκείνος του μηχανισμού συντονισμού πολιτικών σε διαφορετικούς τομείς και διοικητικά επίπεδα με δυνατότητα καθοδήγησης της ανάπτυξης στο χώρο, αν και ο υλοποιημένος χωρικός σχεδιασμός στην Ελλάδα φαίνεται να υπολείπεται του ρόλου αυτού. Οι λόγοι που έχουν καταγραφεί ως βασικές αιτίες αυτής της στρέβλωσης, αφορούν κυρίως την απουσία αποτελεσματικής συνεργασίας μεταξύ των διαφορετικών φορέων διαμόρφωσης και άσκησης του σχεδιασμού, τον κατακερματισμό, την αποσπασματικότητα και τις επικαλύψεις του θεσμικού πλαισίου, την αδυναμία της διοίκησης να διαμορφώσει συνεπείς και μακροπρόθεσμες πολιτικές κ.λπ. (Σερράος & Ασπρογέρακας, 2012).

Το ίδιο συμπέρασμα προκύπτει και από την παραπάνω ενδελεχή έρευνα, δηλαδή α) ασυμβατότητα των κατευθύνσεων μεταξύ των διαφορετικών σχεδίων (τουριστικά, χωροταξικά, περιβαλλοντικά) και β) μη ενσωμάτωση, έλλειψη και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και απουσία κατευθύνσεων από τα ανώτερα στα κατώτερα επίπεδα σχεδιασμού (από το ευρωπαϊκό στο εθνικό και εν συνεχεία από το εθνικό στο περιφερειακό και τοπικό επίπεδο).

Στην περίπτωση του Ζαγορίου, μάλιστα, όπως αναλύθηκε στο Κεφάλαιο 7, η ύπαρξη του περιβαλλοντικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού για το χαρακτηρισμό ως παραδοσιακών των υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών της περιοχής Ζαγορίου καθόρισε αναμφίβολα τις συνθήκες διατήρησης μέχρι σήμερα, αφενός της αξίας των φυσικών πόρων και αφετέρου της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Ωστόσο, η έλλειψη του πολεοδομικού σχεδιασμού, σε συνδυασμό με την απουσία ουσιαστών κατευθύνσεων του χωροταξικού σχεδιασμού της περιφέρειας για τον τομέα του τουρισμού στην περιοχή μελέτης, είχε ως αποτέλεσμα τελικά να οργανωθεί ο τουρισμός στο Ζαγόρι στο περιθώριο των δύο προαναφερθέντων νόμων, με ευκαιριακό και τυχαίο τρόπο. Τα παραπάνω, όπως διαπιστώθηκε, συνέβαλαν στην υπέρμετρη συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας σε συγκεκριμένες χωρικές ενότητες της περιοχής, οι οποίες βάσει της επιτόπιας έρευνας αλλά και της βιβλιογραφικής έρευνας κρίνονται ήδη

κορεσμένες, με προβλήματα σε βασικές υποδομές μεταφορών, ύδρευσης, διαχείρισης υγρών αποβλήτων κ.λπ.

Ορισμένα κρίσιμα συμπεράσματα- συστάσεις αναφορικά με το σχεδιασμό του οικοτουρισμού, όπως προέκυψαν από την Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής για τον Οικοτουρισμό που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2002 στο Κεμπέκ, είναι (World Tourism Organization & United Nations Environment Programme, 2002):

- *Η συνεργατική/ συλλογική προσέγγιση στο σχεδιασμό και την πολιτική για τον οικοτουρισμό.* Πρέπει να υπάρχει ένα συνολικό εθνικό όραμα για το πώς ο οικοτουρισμός μπορεί να "εξυπηρετήσει" τη βιοποικιλότητα καθώς και το πώς η βιοποικιλότητα μπορεί να "εξυπηρετήσει" τον οικοτουρισμό. Ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός προτείνεται να επιδιωχθεί ενεργά, συμπεριλαμβανομένης της συνεργασίας με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη (τουριστικές επιχειρήσεις, κατοίκους, περιβαλλοντικές οργανώσεις κ.λπ.). Η εκάστοτε κυβέρνηση οφείλει να έχει μια συνολική προσέγγιση στην ανάπτυξη στρατηγικών για την αειφορία, οι οποίες είναι ταυτόχρονα χωρικές και τομεακές. Έτσι, ο σχεδιασμός του οικοτουρισμού πρέπει να διενεργείται στο πλαίσιο του τουριστικού σχεδιασμού για αειφόρο ανάπτυξη, ο οποίος με τη σειρά του πρέπει να σχετίζεται με το ευρύτερο πλαίσιο του σχεδιασμού για τη βιώσιμη ανάπτυξη.
- *Η ανάπτυξη κατάλληλων εργαλείων για το σχεδιασμό και τη διαχείριση του οικοτουρισμού.* Συστήνεται ότι η κατάλληλη κλίμακα οικοτουριστικής ανάπτυξης είναι ζήτημα του σχεδιασμού. Επίσης, επισημαίνεται η αναγκαιότητα του κατάλληλου σχεδιασμού αλλά και η θεμελιώδης σημασία της αυστηρής εφαρμογής του.
- *Ο συστηματικός σχεδιασμός των προστατευόμενων περιοχών.* Τονίζεται, ακόμα, ότι το σύστημα προστατευόμενων περιοχών πρέπει να αποτελεί μέρος- κλειδί της πολιτικής και του σχεδιασμού για τον οικοτουρισμό, και για το λόγο αυτό οι φορείς διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών πρέπει να εμπλέκονται στη διαδικασία του οικοτουριστικού σχεδιασμού. Ως ένα σοβαρό πρόβλημα για την προστασία της βιοποικιλότητας και των προστατευόμενων περιοχών εν γένει καταγράφεται ο κατακερματισμός των οικοσυστημάτων, ενώ προτείνεται το ζήτημα του κατάλληλου μεγέθους της προστατευόμενης περιοχής να αντιμετωπίζεται μέσα από το σχεδιασμό.

Συνεπώς, αξιολογείται ότι ο οικοτουρισμός και ο τουρισμός γενικότερα θα πρέπει να συνεξετάζεται και να σχεδιάζεται μαζί με άλλους τομείς και σε μια ενιαία ολοκληρωμένη προσέγγιση των διαφόρων κοινωνικο-οικονομικών, χωροταξικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων ανάπτυξης μιας περιοχής. Ιδιαίτερα σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, η τουριστική ανάπτυξη γενικά πρέπει να προσαρμόζεται και να συναρτάται με διαδικασίες που στοχεύουν σε αναπτυξιακές ρυθμίσεις, όπως συστήματα ζωνών χρήσεων γης, πολεοδομικά σχέδια και οικοδομικούς κανονισμούς, αναλύσεις περιβαλλοντικών επιπτώσεων κ.λπ. (Κομίλης & Βαγιονής, 1999).

Για τους παραπάνω λόγους, βασιζόμενη στις αναλύσεις, διαπιστώσεις και συμπεράσματα των προηγούμενων κεφαλαίων σχετικά με το ρόλο του σχεδιασμού στις διάφορες κλίμακες του χώρου, συντίθεται ένα κατευθυντήριο πλαίσιο σχεδιασμού της οικοτουριστικής ανάπτυξης, το οποίο επιδιώκει να ενισχύσει την πολιτική για τον τουρισμό προς την κατεύθυνση της χωρικής, χρονικής και θεματικής διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος της χώρας.

Το προτεινόμενο πλαίσιο περιλαμβάνει: α) τους στρατηγικούς στόχους για την ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού στην Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη τις κατευθύνσεις της πολιτικής της ΕΕ για τον τουρισμό, της αναπτυξιακής πολιτικής 2014-2020 καθώς και της χωροταξικής πολιτικής και β) τα μέσα υλοποίησής του.

Όσον αφορά τους κύριους στρατηγικούς στόχους για την ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού στον Ελλαδικό χώρο, απαιτείται:

- *Η αναγνώριση του αδιαίρετου του φυσικού περιβάλλοντος με τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ενός τόπου, καθώς και η ταυτόχρονη μέριμνα για προστασία και διαχείριση των φυσικών- περιβαλλοντικών πόρων.*
- *Η ευρύτερη δυνατή χωρική κατανομή της οικοτουριστικής ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τη γεωγραφική κατανομή των πόρων, την κατανομή της προσφοράς που εξαρτάται από τη ζήτηση και συνδέεται περισσότερο με τις αναπτυξιακές επιλογές αλλά και ευρύτερους στόχους, όπως τον περιορισμό των χωρικών ανισοτήτων, την ανάδειξη και αξιοποίηση του εδαφικού κεφαλαίου κάθε περιοχής κ.λπ. Άλλωστε, όπως διαπιστώθηκε από την έρευνα, ο*

οικοτουρισμός, ανάλογα με τους περιβαλλοντικούς πόρους της κάθε περιοχής, δύναται να ασκείται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

- *Ο συνεχής διάλογος μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών.* Δεδομένου ότι στον τουρισμό και περισσότερο στον οικοτουρισμό δεν υπάρχει ενιαία λύση για όλες τις περιπτώσεις και κάθε προορισμός έχει διαφορετικές ανάγκες και προσελκύει διαφορετικές εξειδικευμένες αγορές, ο σχεδιασμός πρέπει να συνυπολογίζει τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής: ορεινές περιοχές, υγρότοποι, νησιωτικές περιοχές. Δηλαδή, ο σχεδιασμός οφείλει να προσαρμόζεται στην τοπική κλίμακα. Για το λόγο αυτό κρίσιμη θεωρείται η εξασφάλιση της ενεργού συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας, ως απαραίτητου κανόνα στη διαδικασία της οικοτουριστικής ανάπτυξης.
- *Η εκπαίδευση* αφενός των απασχολούμενων και των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό και αφετέρου των κατοίκων και επισκεπτών στο πλαίσιο της οικοδόμησης περιβαλλοντικής συνείδησης.
- *Η αναγνώριση, προβολή και εδραίωση της εικόνας των οικοτουριστικών προορισμών της χώρας.* Αυτό που τεκμηριώθηκε μέσα από την έρευνα πεδίου σε εθνικό αλλά και τοπικό επίπεδο είναι ότι λίγοι έχουν γνώση της σπουδαίας βιοποικιλότητας της Ελλάδας, ενώ ακόμα και Έλληνες τουρίστες, φορείς της κεντρικής διοίκησης, άνθρωποι που ασχολούνται με τον τουρισμό, την αγνοούν. Πρόκειται λοιπόν σχεδόν για "κρυμμένο" πόρο, με σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης και οφέλη για την τοπική οικονομία και κοινωνία και γι' αυτό απαιτείται πρώτιστα η αναγνώριση και προβολή του οικοτουρισμού, ως προνομιακού προϊόντος για την Ελλάδα.

Σε συνάρτηση με τους παραπάνω κεντρικούς στόχους, για να είναι ο σχεδιασμός της οικοτουριστικής ανάπτυξης ρεαλιστικός και εφαρμόσιμος θα πρέπει να συνοδεύεται από:

- *Ειδικές έρευνες αγοράς.* Απαιτούνται ειδικές έρευνες αγοράς, οι οποίες θα αναλύουν το ποσοτικό μέγεθος και τα χαρακτηριστικά της πραγματικής ζήτησης για οικοτουριστικές δραστηριότητες καθώς και την εκτίμηση της δυνητικής (ή "συγκαλυμμένης") ζήτησης, ώστε να υπάρχει, κατά το δυνατόν, μια σαφής εικόνα για το ποια είναι η αγορά- στόχος.

- *Υλοποίηση έργων υποδομής* (μετακίνησης και πληροφόρησης) και *εξειδικευμένου εξοπλισμού* σχετικά με τον οικοτουρισμό (κέντρα πληροφόρησης, παρατηρητήρια, οικομουσεία κ.λπ.), σύμφωνα με τις προτεραιότητες που θέτει ο σχεδιασμός.
- *Υποστήριξη μέσω σχετικών προγραμμάτων ενίσχυσης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας* για βελτίωση της οικοτουριστικής προσφοράς (π.χ. πιστοποιήσεις, βιώσιμη διαχείριση καταλυμάτων κ.λπ.).

Τέλος, σχετικά με τα μέσα υλοποίησης της στρατηγικής για την ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού, αυτά ποικίλουν ανάλογα με το σκοπό που εξυπηρετούν, εκφράζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την αναγκαία αλληλεξάρτηση μεταξύ χωροταξικών μέσων, περιβαλλοντικών μέσων, εργαλείων διαχείρισης κ.λπ., τα οποία απαιτείται να λειτουργήσουν υπό ένα ενιαίο πλαίσιο. Τα μέσα που προτείνονται είναι:

- Κανονιστικές διατάξεις - ρυθμίσεις, η τήρηση των οποίων είναι υποχρεωτική για τους ιδιώτες και το δημόσιο (π.χ. επιτρεπόμενες δραστηριότητες, μέγιστος συντελεστής δόμησης κ.λπ.).
- Κατευθύνσεις, όπως αυτές αναφέρονται π.χ. σε ένα χωροταξικό πλαίσιο και πρέπει να ακολουθούνται από τα υποκείμενα επίπεδα σχεδιασμού.
- Σχέδια, όπως είναι το σχέδιο χρήσεων γης, ζωνών προστασίας κ.λπ., η τήρηση των οποίων συνήθως είναι υποχρεωτική.
- Δημόσια έργα/ προγράμματα και ιδιωτικές επενδύσεις, οι οποίες πρέπει να συνδέονται με κύριο στόχο τη μέγιστη συνέργεια.
- Κώδικες ηθικής - ορθής συμπεριφοράς για επισκέπτες, επιχειρηματίες και κατοίκους.
- Διαχειριστικοί μηχανισμοί, όπως είναι το σχέδιο διαχείρισης, το σχέδιο μάρκετινγκ, η παρακολούθηση, ο έλεγχος κ.λπ.
- Συμμετοχικοί μηχανισμοί, οι οποίοι πρέπει να εξασφαλίζουν τη μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή και εκπροσώπηση όλων των ενδιαφερόμενων μερών. Άλλωστε, ο οικοτουρισμός δε θα πρέπει να αναπτυχθεί, αν οι διαδικασίες διαβούλευσης αποκαλύψουν ότι οι τοπικές κοινότητες δεν τον θέλουν.

8.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Η παρούσα έρευνα, όπως και κάθε έρευνα άλλωστε, υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς, οι οποίοι τίθενται κυρίως στο πλαίσιο του σαφούς προσδιορισμού του ερευνώμενου αντικειμένου, προκειμένου αυτή να ολοκληρωθεί σε εύλογο χρονικό διάστημα. Έτσι, προφανώς απομένουν πεδία ακόμα "ανεξερεύνητα" και ασφαλώς περιθώρια βελτίωσης και επέκτασης της έρευνας. Συγκεκριμένα, τρεις αναγνωρίζονται ως οι βασικοί περιορισμοί και ταυτόχρονα ως νέα πεδία διερεύνησης:

- Ο ρόλος του αναπτυξιακού σχεδιασμού και ειδικότερα των δημοσίων επενδύσεων και των αναπτυξιακών νόμων στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού - του οικοτουρισμού στην Ελλάδα. Ενώ, αρχικός στόχος της έρευνας ήταν η ένταξη και αυτής της διάστασης διαπιστώθηκε μέσω της ερευνητικής διαδικασίας (έρευνα στον Εθνικό Οργανισμό Τουρισμού και στη Γενική Γραμματεία Επενδύσεων για τα ενταγμένα και υλοποιημένα έργα στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού μέσω της αναπτυξιακής πολιτικής, ξεκινώντας από τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα, Α', Β' και Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς) ότι αυτά τα στοιχεία δεν υπάρχουν διαθέσιμα και συνεπώς έπρεπε να υπάρξει μια επιπρόσθετη έρευνα για τη συγκέντρωση των στοιχείων, την επεξεργασία και την παρουσίασή τους. Ως μελλοντική κατεύθυνση έρευνας προτείνεται, λοιπόν, η διερεύνηση του ρόλου του αναπτυξιακού σχεδιασμού στην ανάπτυξη και οργάνωση του οικοτουρισμού στην Ελλάδα.
- Ο αριθμός των οικοτουριστών που έλαβαν μέρος στην έρευνα στο τοπικό επίπεδο. Όπως προαναφέρθηκε, στην περίπτωση της παρούσας έρευνας η επιλογή του δείγματος δεν ήταν εύκολη καθώς δεν υπάρχουν στοιχεία ούτε για το μέγεθος του αριθμού των οικοτουριστών στα Ζαγοροχώρια ούτε και για τα χαρακτηριστικά του μελετώμενου πληθυσμού. Έτσι, για να είναι το δείγμα, κατά το δυνατό, έγκυρο και αντιπροσωπευτικό η επιλογή του έγινε στη βάση των κατευθύνσεων από την έρευνα (πρωτογενή και δευτερογενή) που είχε προηγηθεί και προσδιορίστηκε στα 30 άτομα- 30 αξιοποιήσιμα ερωτηματολόγια, ως το ελάχιστο δείγμα που επιτρέπει τη στατιστική ανάλυση. Ως μελλοντική κατεύθυνση έρευνας προτείνεται να συμπληρωθούν περισσότερα

ερωτηματολόγια, ώστε να είναι δυνατή η περαιτέρω ανάλυση και η ισχυροποίηση της δυνατότητας για γενίκευση των συμπερασμάτων.

- Τέλος, χρήσιμη και σκόπιμη κρίνεται η επέκταση της έρευνας σε τοπικό επίπεδο και σε άλλους τόπους-οικοτουριστικούς προορισμούς με διαφορετικά χαρακτηριστικά, όπως ο Εθνικός Δρυμός της Σαμαριάς στα Χανιά, το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου-Βορείων Σποράδων, ένας υγρότοπος όπως το Εθνικό Πάρκο Δέλτα Έβρου ή το Εθνικό Πάρκο Υγρότοπου Κερκίνης κ.λπ., ώστε η γνώση για το οικοτουριστικό προϊόν της χώρας να είναι περισσότερο πλήρης και στη συνέχεια να μπορούν να γίνουν και οι απαραίτητες συγκρίσεις.

Συνοψίζοντας, η θεμελιώδης υπόθεση εργασίας ότι "ο οικοτουρισμός έχει τις δυνατότητες και διαμορφώνει προοπτικές, ώστε να προσφέρει διέξοδο στα προβλήματα των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών της χώρας" ολοκληρώνοντας το εγχείρημα αυτό επιβεβαιώνεται. Βεβαίως, ο οικοτουρισμός και ο χώρος που αυτός αναπτύσσεται χαρακτηρίζονται από μια δική τους δυναμική, δηλαδή εξελίσσονται ούτως ή άλλως ανεξαρτήτως της ύπαρξης σχεδιασμού. Ωστόσο, η σημασία και η σπουδαιότητα του χωρικού σχεδιασμού στην περίπτωση του οικοτουρισμού κρίνεται χωρίς αμφιβολία απαραίτητη προϋπόθεση όχι μόνο για την προστασία και αναβάθμιση των περιβαλλοντικών πόρων αλλά και τη μεγιστοποίηση της συμβολής του στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος της χώρας και στην ανάδειξη νέων τουριστικών προορισμών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Agriculture and Agri-Food Canada. (χ.χ.). *Canada Land Inventory (CLI)*. Ανακτήθηκε 23 Νοεμβρίου, 2012, από <http://sis.agr.gc.ca/cansis/>
- Αγροτουριστική Α.Ε. (2004). *Εθνικός Σχεδιασμός για τον Οικοτουρισμό (Master Plan)*. Ανακτήθηκε από <http://www.gnto.gov.gr/>
- Ανδριώτης, Κ. (2008). *Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός: Αγροτουρισμός, Οικοτουρισμός, Ορεινός και Πολιτιστικός Τουρισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε.
- Αντωνοπούλου, Π. (2012, Μάρτιος). *Προβολή του ελληνικού brand στο εξωτερικό: Ανάλυση του μηνύματος στις έντυπες διαφημίσεις του ΕΟΤ*. Εισήγηση στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Marketing & Branding Τόπου, Βόλος.
- Αραβαντινός, Α. (1997). *Πολεοδομικός σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*. Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.
- ΑΡΧΕΛΩΝ, Δίκτυο ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ S.O.S., Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, ΜΟm, & WWF Ελλάς (2005). *Αναφορά για την κατάσταση του συστήματος προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα*. Ανακτήθηκε από <http://politics.wwf.gr/>
- Αυγερινού, Σ., Σπυρόπουλος, Γ., & Τουφεγγοπούλου, Α. (2012, Σεπτέμβριος). *Ο αειφόρος τουρισμός στη μεγάλη και στη μικρή κλίμακα. Τεκμήρια και προϋποθέσεις*. Εισήγηση στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.
- Αυγερινού - Κολώνια, Σ. (2011). Προϋποθέσεις και προτάσεις για ένα νέο Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό. Στο Σ. Αυγερινού- Κολώνια και Δ. Μέλισσας (Επιμ.), *Οικονομική συγκυρία και χωροταξία του τουρισμού* (σελ. 81-95). Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.
- Αυγερινού- Κολώνια, Σ. (2002). (Επιστ.Υπ.). Παισανίας: ένα πρότυπο ηλεκτρονικό εργαλείο για την οργάνωση και διάθεση πληροφοριών που αφορούν την τουριστική προσφορά και κατανάλωση. *Ερευνητικό έργο*. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Συστημάτων Επικοινωνιών και Υπολογιστών ΕΜΠ.
- Αυγερινού - Κολώνια, Σ. (2001). Χωρικές Δυναμικές του Τουρισμού (1961-1991). Στο G. Burgel και Z. Δεμαθάς (Επιμ.), *Η Ελλάδα μπροστά στην Τρίτη*

- χιλιετία: χώρος, οικονομία, κοινωνία τα τελευταία 40 χρόνια (σελ.243-269). Αθήνα: Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου, Laboratoire de Geographie Urbaine, Universite de Paris X.
- Αυγερινού- Κολώνια, Σ. (1996). *Ειδικά θέματα αναπτυξιακού σχεδιασμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.
- Βαγιάννη, Ε. (2008). *Αξιολόγηση Βιωσιμότητας Ειδικών Τουριστικών Προϊόντων: Η περίπτωση της Λέσβου* (Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου). Διαθέσιμο από τη βάση δεδομένων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (Κωδ. 16437).
- Βαρβαρέσος, Σ. (1998). *Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές: η ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.
- Βαρβαρέσος, Σ. (1997). *Τουρισμός: οικονομικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.
- Blamey, R. (2001). Principles of Ecotourism. Στο D. Weaver (Επιμ.), *The Encyclopedia of Ecotourism* (σελ.5-22). Wallingford & New York: CABI Publishing.
- Bonilla, J.C. (2003). *Participatory Ecotourism Planning*. Ανακτήθηκε από <http://www.protectedareas.info/>
- Buckley, R. (2006). *Adventure tourism*. Wallingford & New York: CABI Publishing.
- Burkart, A. & Medlik, S. (1989). *Tourism: Past, Present and Future* (2nd ed.), Oxford: Heinemann Professional Publishing.
- Butler, R. (1999). Sustainable tourism: A state-of-the-art review. *Tourism Geographies*, 1 (1), 7-25. doi: 10.1080/14616689908721291
- Butler, R. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *Canadian Geographer*, 24 (1), 5-12.
- Carrying Capacity Network. (χ.χ.). *What is Carrying Capacity?* Ανακτήθηκε από 25 Νοεμβρίου, 2012, <http://www.carryingcapacity.org/>
- Cater, E. (1994). Introduction. Στο E. Cater & G. Lowman (Επιμ.), *Ecotourism: a sustainable option?* (3-18). Chichester, New York, Brisbane, Toronto & Singapore: John Wiley & Sons Ltd.
- Center For Responsible Travel. (χ.χ.). *Responsible Travel: Global Trends & Statistics*. Ανακτήθηκε από <http://www.responsibletravel.org/>
- Γεωπάρκα στην Ελλάδα. (χ.χ.). Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου, 2014, από <http://www.lesvosmuseum.gr/>

- Coccosis, H. (2004). Sustainable Tourism and Carrying Capacity: A New Context. Στο H. Coccosis & A. Moxa (Επιμ.), *The Challenge of Tourism Carrying Capacity Assessment* (σελ.3-14). Surrey & Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Γιαννακούρου Γ. (2009). Η ευρωπαϊκή διάσταση του χωροταξικού σχεδιασμού: από την ενιαία ευρωπαϊκή πράξη στη μεταρρυθμιστική συνθήκη. *Νόμος και Φύση*. Ανακτήθηκε από <http://www.nomosphysis.org.gr/>
- Γιαννακούρου, Γ. (2008). *Η Χωροταξία στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Εθνικές Πολιτικές και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ.
- Γιαννακούρου, Γ. (1999). Το θεσμικό πλαίσιο σχεδιασμού των πόλεων στην Ελλάδα. Στο: Δ. Οικονόμου & Γ. Πετράκος (Επιμ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής* (σελ.457-480). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Δέφνερ, Α., Καραχάλης, Ν. & Μεταξάς, Θ. (2012). Εισαγωγή. Το Marketing και Branding του Τόπου στην Ελλάδα: Η θεωρία, η πρακτική και η διδασκαλία ενός πολυεπιστημονικού αντικειμένου. Στο: Α. Δέφνερ & Ν. Καραχάλης (Επιμ.), *Marketing και Branding Τόπου: Η Διεθνής Εμπειρία και η Ελληνική Πραγματικότητα* (σελ.17-37). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Δέφνερ, Α. (1999). Σχεδιασμός για τον ελεύθερο χρόνο (τουρισμός- πολιτισμός- αθλητισμός). Πανεπιστημιακές Παραδόσεις. Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Δήμος Ζαγορίου. (2011). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Ζαγορίου 2012-2014*. Ανακτήθηκε από <https://diavgeia.gov.gr/>
- Diamantis, D. (1999). The Concept of Ecotourism: Evolution and Trends. *Current Issues in Tourism* 2 (2&3), 93-122. Ανακτήθηκε από <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13683509908667847>
- Dowling, R. & Fennell, D. (2003). The Concept of Ecotourism. Policy and Planning. Στο D. Fennell & R. Dowling (Επιμ.), *Ecotourism Policy and Planning* (σελ.1-20). Wallingford: CABI Publishing.
- Drumm, A. & Moore, A. (2002). *Ecotourism Development- A Manual for Conservation Planners and Managers* (Vol.1). Arlington: The Nature Conservancy.
- Eadington, W. & Smith, V. (1992). Introduction: The emergence of Alternatives Forms of Tourism. Στο V. Smith & W. Eadington (Επιμ.), *Tourism Alternatives: Potentials*

- and Problems in the Development of Tourism* (σελ.1-11). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- EDEN- European Destinations of Excellence. (χ.χ.α). *Τι είναι το EDEN*; Ανακτήθηκε από 11 Σεπτεμβρίου, 2011, <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/>
- EDEN- European Destinations of Excellence. (χ.χ.β). 2009- *Τουρισμός και Προστατευόμενες Περιοχές*. Ανακτήθηκε από 11 Σεπτεμβρίου, 2011, <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/>
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού. (2003). *Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης Περιφέρειας Ηπείρου. Φάση Β: Προτάσεις για τη στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης*. Ανακτήθηκε από <http://www.gnto.gov.gr/>
- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. (χ.χ.). *Η Αρχιτεκτονική του Ζαγορίου*. Ανακτήθηκε από 25 Νοεμβρίου, 2012, <http://www.ntua.gr/MIRC/>
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2011). *Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα: «Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: “Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο- ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό”» COM(2010) 352 τελικό. 2011/C 376/08*. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2009). *Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής για την «Ανακοίνωση της Επιτροπής: Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό τουρισμό» COM (2007) 621 τελικό. 2009/C 27/03*. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2008). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 29ης Νοεμβρίου 2007 σχετικά με την ανανεωμένη πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό: για ισχυρότερη σύμπραξη υπέρ του ευρωπαϊκού τουρισμού (2006/2129(INI)). C297E/184*. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2007). *Συνθήκη της Λισσαβόνας. Για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. 2007/C 306/01*. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2006). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις νέες προοπτικές και προκλήσεις για την αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού (2004/2229(INI)). C193E/325*. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>

- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2004). *Γνωμοδότηση της Επιτροπής των Περιφερειών για την Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: «Βασικές κατευθύνσεις για την αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού»*. 2004/C 121/01. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1997). *Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις*. 97/C 340/01. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1996). *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*. 96/C 347/01. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1992α). *Απόφαση του Συμβουλίου της 13ης Ιουλίου 1992 σχετικά με σχέδιο κοινοτικών δράσεων υπέρ του τουρισμού (92/421/ΕΟΚ)*. L 231. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1992β). *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*. 92/C 191/01. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2008). *Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Επιτροπή Περιφερειών και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. Πράσινη Βίβλος για την εδαφική συνοχή. Μετατροπή της εδαφικής ποικιλομορφίας σε προτέρημα {SEC(2008) 2550}*. COM (2008) 616 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2007). *Ανακοίνωση της Επιτροπής. Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό τουρισμό*. COM (2007) 621 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2006). *Ανακοίνωση της Επιτροπής. Η ανανεωμένη πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό: για μια ισχυρότερη σύμπραξη υπέρ του ευρωπαϊκού τουρισμού*. COM (2006) 134 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2005). *Ανακοίνωση προς το εαρινό Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Συνεργασία για την οικονομική μεγέθυνση και την απασχόληση. Νέο ξεκίνημα για τη στρατηγική της Λισαβόνας*. COM (2005) 24 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>

- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2003). *Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Βασικές κατευθύνσεις για την αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού*. COM (2003) 716 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2001α). *Ανακοίνωση της Επιτροπής - Αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη (Πρόταση της Επιτροπής ενόψει του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Göteborg)*. COM (2001) 264 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2001β). *Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Προσέγγιση συνεργασίας για το μέλλον του ευρωπαϊκού τουρισμού*. COM (2001) 665 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1996). *Έκθεση σχετικά με την αξιολόγηση του σχεδίου κοινοτικών δράσεων υπέρ του τουρισμού 1993-95 Απόφαση του Συμβουλίου 92/421/ΕΟΚ*. COM (96) 166 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1995). *Ο ρόλος της Ένωσης στον τομέα του τουρισμού: Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής*. COM (95) 97 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1994). *Ανακοίνωση της Επιτροπής- Ενδιάμεση έκθεση σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος πολιτικής και δράσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη "Στόχος η Αειφορία"*. COM (94) 453 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Υπουργείο Ανάπτυξης, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού. (1998). *Μελέτη Αγοράς (Market Study) για τον Ελληνικό Τουρισμό*. Αθήνα: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (1996). *Πρόταση ψηφίσματος για την Πράσινη βίβλο της Επιτροπής για το ρόλο της Ένωσης στον τομέα του τουρισμού (COM(95)0097 - C4-0157/95)*. Ανακτήθηκε από <http://www.europarl.europa.eu/>
- Εργολάβος, Σ. (2007). *Τα Ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας. Δύο πολύτιμα ιστορικά ντοκουμέντα*. Ιωάννινα: Εκδόσεις Ήπειρος.

- EU Informal Ministerial Meeting on Urban Development and Territorial Cohesion. (2007). *The Territorial Agenda of the EU. Towards a More Competitive and Sustainable Europe of Diverse Regions*. Ανακτήθηκε από <http://www.eu-territorial-agenda.eu/>
- European Commission. (2012). *Attitudes of Europeans Towards Tourism*. Flash Eurobarometer 334 - TNS Political & Social. Ανακτήθηκε από http://ec.europa.eu/public_opinion/
- European Commission- Eurostat. (2012). *Tourism Trends*. Ανακτήθηκε από <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
- European Commission. (2002). *Using natural and cultural heritage for the development of sustainable tourism in non-traditional tourism destinations*. Ανακτήθηκε από <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/>
- European Commission. (χ.χ.). *Τάσεις του τουρισμού*. Ανακτήθηκε 9 Οκτωβρίου, 2012, από <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
- European Environment Agency. (2012). *Protected areas in Europe - an overview*. Ανακτήθηκε από <http://www.eea.europa.eu/publications/>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2010α). *Ανακοίνωση της Επιτροπής - Ευρώπη 2020: Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη*. COM (2010) 2020 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2010β). *Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο— ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό*. COM (2010) 352 τελικό. Ανακτήθηκε από <http://eur-lex.europa.eu/>
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2002). *Έκθεση σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών- Προσέγγιση συνεργασίας για το μέλλον του ευρωπαϊκού τουρισμού (COM(2001) 665 – C5-0077/2002 – 2002/2038(COS)). A5-0152/2002* τελικό. Ανακτήθηκε από <http://www.europarl.europa.eu/>
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2013α). *ΚΥΑ 67659 της από 9.12/12.12.2013 Έγκριση τροποποίησης Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού*. Τεύχος Δεύτερο. Αριθμός Φύλλου 3155.

- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2013β). *Νόμος της από 6.8/8.8.2013 Απλούστευση διαδικασιών για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στον τουρισμό, αναδιάρθρωση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού και λοιπές διατάξεις*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός Φύλλου 175.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2012). *Νόμος 4067 της από 9.4.2012 Νέος Οικοδομικός Κανονισμός*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός Φύλλου 79.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2011α). *Νόμος 4002 της από 22.8.2011 Τροποποίηση της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας του Δημοσίου - Ρυθμίσεις για την ανάπτυξη και τη δημοσιονομική εξυγίανση - Θέματα αρμοδιότητας Υπουργείων Οικονομικών, Πολιτισμού και Τουρισμού και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός Φύλλου 180.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2011β). *Νόμος 3986 της από 1.7.2011 Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012–2015*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός Φύλλου 152.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2011γ). *Νόμος 3937 της από 29.3/31.3.2011 Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός Φύλλου 60.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2010). *Νόμος 3894 της από 2.12.2010 Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός Φύλλου 204.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2009). *ΚΥΑ 24208 της από 11.6.2009 Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού*. Τεύχος Δεύτερο. Αριθμός Φύλλου 1138.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2006). *Νόμος 3463 της από 8.6.2006 Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός Φύλλου 114.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2003). *ΚΥΑ 25301 της από 6.10.2003 Έγκριση Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Ηπείρου*. Τεύχος Δεύτερο. Αριθμός Φύλλου 1451.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2003). *ΚΥΑ 25301 της από 6.10.2003 Έγκριση Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Ηπείρου*. Τεύχος Δεύτερο. Αριθμός Φύλλου 1451.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1999). *Νόμος 2742 της από 7.9/7.10.1999 Χωροταξικός Σχεδιασμός και Αειφόρος Ανάπτυξη και άλλες διατάξεις*, Τεύχος Πρώτο. Αριθμός φύλλου 207.

- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1997α). *Νόμος 2545 της από 9.12/15.12/1997 Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές και άλλες διατάξεις*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός φύλλου 254.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1997β). *Νόμος 2508 της από 11.6/13.6.1997 Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός φύλλου 124.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1987). *ΠΔ της από 23.2/6.3.1987 Κατηγορίες και περιεχόμενο χρήσεων γης*. Τεύχος Τέταρτο. Αριθμός φύλλου 166.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1986). *Νόμος 1650 της 15/16.10.86 Για την προστασία του περιβάλλοντος*. Τεύχος Πρώτο. Αριθμός Φύλλου 160.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1985). *ΠΔ της από 16.2/27.2.1985 Τροποποίηση και συμπλήρωση του από ΠΔ 6.10.1978 Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των γηπέδων των κείμενων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών*. Τεύχος Τέταρτο. Αριθμός φύλλου 58.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1979). *Π.Δ. της 26.9/1.11.1979: Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών των υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών της ευρύτερης περιοχής Ζαγορίου (Ηπείρου) και καθορισμού ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης των οικοπέδων αυτής*. Τεύχος Τέταρτο, Αριθμός φύλλου 615.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1978). *ΠΔ της από 6.10/17.10.1978 Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των γηπέδων των κείμενων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών*. Τεύχος Τέταρτο, Αριθμός φύλλου 538.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1976). *Νόμος 360 της από 19/22.6.1976: Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος*. Τεύχος Πρώτο, Αριθμός φύλλου 151.
- Fennell, D. (2001). Οικοτουρισμός (επιμ: Α. Αποστολοπούλου, μτφ: Σ. Καραγιάννης). Περιστέρι: Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1999).
- Gale, T. & Hill, J. (2009). Ecotourism and Environmental Sustainability: An Introduction. Στο J. Hill & T. Gale (Επιμ.), *Ecotourism and environmental sustainability: principles and practice* (σελ.3-16). Surrey & Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Hall, M. & Page, S. (2010a). The contribution of Neil Leiper to tourism studies. *Current Issues in Tourism*, 13 (4), 299-309. doi: 10.1080/13683500.2010.482652

- Hall, M. & Page, S. (2010b). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, place and space* (3rd ed.). Oxford and New York: Routledge.
- Honey, M. (2008). *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* (2nd ed.). Washington, Covelo & London: Island Press.
- Hvenegaard, G. (1994). Ecotourism: A status report and conceptual framework. *The Journal of Tourism Studies*, 5 (2), 24-35. Ανακτήθηκε από <http://www.jcu.edu.au/business/>
- Θεσμικό πλαίσιο προστασίας και διαχείρισης. (χ.χ.). Ανακτήθηκε 30 Σεπτεμβρίου, 2012, από <http://www.minenv.gr/>
- Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ). (2013). *Η απασχόληση στον τουριστικό τομέα*. Ανακτήθηκε από <http://www.iobe.gr/>
- Inskip, E. (1987). Environmental planning for tourism. *Annals of Tourism Research*, 14 (1), 118-135. Ανακτήθηκε από <http://www.jcu.edu.au/business/>
- Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ). (2013). *Εξελίξεις στον Τουρισμό και στα Βασικά Μεγέθη της Ελληνικής Ξενοδοχίας το 2012*. Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. (1980). *World Conservation Strategy*. Ανακτήθηκε από <http://iucn.org/>
- International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources. (χ.χ.). *IUCN Categories*. Ανακτήθηκε 23 Νοεμβρίου, 2012, από <http://www.biodiversitya-z.org/>
- Κιλίπρης, Φ. (2009). *Αειφόρος Τουριστική Ανάπτυξη - Εμπειρικές προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Δίσιγμα.
- Κλαμπατσέα, Ε. (2012, Σεπτέμβριος). Ο σχεδιασμός του χώρου ως μέσο διαχείρισης της κρίσης στην Ελλάδα. Εισήγηση στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολυεδομίας Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.
- Κλαμπατσέα, Ε. (2007). Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού ως άξονας βιώσιμης επανένταξης περιοχών με λειτουργική εξειδίκευση ή και μονοκαλλιέργεια του μαζικού τουριστικού προτύπου. Ανασταλτικοί παράγοντες και δυναμικές προοπτικές στον αναπτυξιακό σχεδιασμό του ελληνικού χώρου. Στο Ο. Ιακωβίδου (Επιμ.), *Μεσογειακός Τουρισμός πέρα από τις ακτές: Νέες τάσεις στον Τουρισμό και κοινωνική οργάνωση του χώρου* (σελ.741-760). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. (2001). *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική ΑΕ.

- Κοκκώσης, Χ. (2000). Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά. Στο Π. Τσάρτας (Επιμ.), *Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις* (σελ.81-98). Αθήνα: Εξάντας Εκδοτική Α.Ε.
- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., Γκρίμπα, Ε. (2011). *Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού- Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική ΑΕ.
- Κομίλης, Π. (2007). *Οικοτουρισμός: Η εναλλακτική προοπτική αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης* (2^η έκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.
- Κομίλης, Π. (1986). *Χωρική ανάλυση του τουρισμού*. Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Κομίλης, Π. & Βαγιονής, Ν. (1999). *Τουριστικός Σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.
- Lozato- Giotart, J.P. (1996). *Τουριστική Γεωγραφία* (4^η έκδ., μτφ.: Μ. Πολίτης). Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
- Lück, M. (2002). Large-scale Ecotourism – A Contradiction in Itself? *Current Issues in Tourism*, 5 (3&4), 361-370. Ανακτήθηκε από <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13683500208667929>
- Μεταξάς, Θ. (2002). Πως διαμορφώνεται η εικόνα της πόλης μέσα από τη σχέση Αστικού Τουρισμού και Εμπορευματοποίησης: Ευκαιρίες ανάπτυξης προς εκμετάλλευση και κίνδυνοι προς αποφυγή. *ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος*, 18-19, 229-249.
- Μεχα, Α. & Coccossis, Η. (2004). Tourism Carrying Capacity: A Theoretical Overview. Στο Η. Coccossis & Α. Μεχα (Επιμ.), *The Challenge of Tourism Carrying Capacity Assessment* (σελ.37-53). Surrey & Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Μηνακάκης, Β. (2006). *Ζαγοροχώρια*. Αθήνα: Εκδόσεις Explorer.
- Μούσης, Ν. (2003). *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο - Οικονομία - Πολιτική* (10η αναθ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (2^η έκδ.). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ.
- Μπριασούλη, Ε. (2000). Σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης: χαρακτηριστικές προσεγγίσεις. Στο Π. Τσάρτας (Επιμ.), *Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις* (σελ.123-148). Αθήνα: Εξάντας Εκδοτική Α.Ε.

- Νεκρή φύση το Εθνικό Πάρκο Δάσους της Δαδιάς. (2011). Ανακτήθηκε 25 Μαΐου, 2013, από <http://ellinikifysi.gr/>
- Νομικό πλαίσιο για τους 28 Φορείς Διαχείρισης (ΦΔ). (2009). Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου, 2014, από <http://www.ypeka.gr/>
- Ντυκέν, Μ., Γάκη, Δ. & Κατσακιώρη, Ζ. (2007). Η τουριστική ανάπτυξη στην περιφέρεια Θεσσαλίας: νέες πραγματικότητες - νέες τουριστικές ζώνες. Στο Ο. Ιακωβίδου (Επιμ.), *Μεσογειακός Τουρισμός πέρα από τις ακτές: Νέες τάσεις στον Τουρισμό και κοινωνική οργάνωση του χώρου* (σελ.109-140). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Οικονόμου, Δ. (2004α). Πολεοδομία III. Πανεπιστημιακές Σημειώσεις. Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Οικονόμου, Δ. (2004β). Χωροταξία I: Εισαγωγή στη Χωροταξική Πολιτική. Πανεπιστημιακές Σημειώσεις. Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Οικονόμου, Δ. (2002). Το θεσμικό πλαίσιο της χωροταξίας και οι περιπέτειές του. *Αειχώρος, 1*, 116-127.
- Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού. (1999). *Παγκόσμιος Κώδικας Ηθικών Αρχών για τον Τουρισμό*. Ανακτήθηκε από <http://ethics.unwto.org/>
- Papayannis, T. (2004). Tourism Carrying Capacity in Areas of Ecological Importance. Στο H. Coccossis & A. Mexa (Επιμ.), *The Challenge of Tourism Carrying Capacity Assessment* (σελ.151-161). Surrey & Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Pearce, D. (1991). *Tourist development* (2nd ed.). New York: Longman Scientific & Technical.
- Πετρογιάννης, Κ. (2012). *Γενικές οδηγίες σύνταξης βιβλιογραφικών παραπομπών και αναφορών*. Ανακτήθηκε από <http://www.scribd.com/>
- Πρόγραμμα Archicharter. (χ.χ.). Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου, 2012, από <http://www.nmp-zak.org/>
- Prosser, R. (1994). Societal Change and the Growth in Alternative Tourism. Στο E. Cater & G. Lowman (Επιμ.), *Ecotourism: a sustainable option?* (19-37). Chichester, New York, Brisbane, Toronto & Singapore: John Wiley & Sons Ltd.
- Redclift, M. (2006). Sustainable Development (1987-2005): An Oxymoron Comes of Age. *Sustainable Development, 13* (4), 212-227. doi: 10.1002/sd.281

- Robinson, J. (2004). Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development. *Ecological Economics*, 48 (4), 369–384. doi:10.1016/j.ecolecon.2003.10.017
- Σακελλαρίου, Μ. (1997). *Ήπειρος : 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού* (3^η έκδ.). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Σαντιάγο ντε Κομποστέλα. (χ.χ.). Στο *Βικιπαίδεια: Η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια*. Ανακτήθηκε 2 Σεπτεμβρίου, 2011, από <http://el.wikipedia.org/wiki/>
- Σαραντάκου, Ε. (2010). *Ωριμοί τουριστικοί προορισμοί: εξέλιξη και δυνατότητες μετάβασης σε ένα βιώσιμο μοντέλο θερινού - πολιτιστικού τουρισμού: η ελληνική περίπτωση* (Διδακτορική διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο). Διαθέσιμο από τη βάση δεδομένων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (Κωδ. 27521).
- Σερράος, Κ. & Ασπρογέρακας, Ε. (2012, Μάρτιος). *Σχεδιασμός και ταυτότητα του τόπου. Αναζήτηση αποτελεσματικών εργαλείων αστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης*. Εισήγηση στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Marketing & Branding Τόπου, Βόλος.
- Σιάρδος, Γ. (2009). *Μεθοδολογία Κοινωνιολογικής Έρευνας* (3^η έκδ.). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΖΗΤΗ.
- Σβορώνου, Ε. και Συμβουλίδου Μ. (2009). Μέθοδοι και Εργαλεία Σχεδιασμού των Εναλλακτικών και Ειδικών Μορφών Τουρισμού. Στο Μ. Σωτηριάδης και Ι. Φαρσάρη (Επιμ.), *Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού. Σχεδιασμός Management και Marketing* (σελ.81-105). Αθήνα: INTERBOOKS.
- Σβορώνου, Ε. (2003). *Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές*. Ανακτήθηκε από <http://www.svoronou.gr/>
- Σπιλάνης, Γ. (2000). Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου. Στο Π. Τσάρτας (Επιμ.), *Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις* (σελ.149-187). Αθήνα: Εξάντας Εκδοτική Α.Ε.
- Συνάντηση εργασίας Δικτύου Φορέων με θέμα Παρελθόν και Μέλλον των Προστατευόμενων Περιοχών της Ελλάδας. (2013). Ανακτήθηκε 5 Ιουνίου 2014, από <http://www.samaria.gr/>
- Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων. (2012). *Ελληνικός Τουρισμός: Στοιχεία & Αριθμοί*. Ανακτήθηκε από <http://www.sete.gr/>
- Συνθήκη του Μάαστριχτ. (χ.χ.). Στο *Βικιπαίδεια: Η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια*. Ανακτήθηκε 2 Σεπτεμβρίου, 2011, από <http://el.wikipedia.org/wiki/>

- TEAM 4 ΕΠΕ & ΟΜΑΣ ΕΠΕ. (2000). *Σχεδιασμός αξιοποίησης, με στόχο την ήπια οικολογική τουριστική ανάπτυξη, του τμήματος της ενδοχώρας που ορίζεται από τον άξονα της οροσειράς της Πίνδου και από τις Πρέσπες έως τη Ναύπακτο και αναγνώριση ορεινών χιονοδρομικών όγκων*. Υπουργείο Ανάπτυξης.
- The International Centre of Responsible Tourism. (χ.χ.). *Responsible Tourism*. Ανακτήθηκε από <http://www.icrtourism.org/responsible-tourism/>
- The International Ecotourism Society. (2006). *TIES Global Ecotourism Fact Sheet*. Ανακτήθηκε από <http://www.ecotourism.org/>
- The International Ecotourism Society. (1990). *The Definition*. Ανακτήθηκε από <http://www.ecotourism.org/>
- Tourism Sustainability Group. (2007). *Action for more sustainable european tourism- Report of the Tourism Sustainability Group*. Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου, 2011, από <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/>
- Τσάρτας, Π., Μανώλογλου, Ε. & Μάρκου, Α. (2001). *Ποιοτικά χαρακτηριστικά και τάσεις ζήτησης εσωτερικού τουρισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΚΚΕ.
- Τσάρτας, Π. (1996). *Ταξίδια, Τουρίστες, Τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας.
- Τσεκούρας, Γ., Καλοκάρδου, Ρ. & Τσάρτας, Π. (1991). *Μεταβολή του προτύπου του μαζικού τουρισμού- νέες μορφές τουρισμού*. Αθήνα: Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης Α.Ε.
- Turner, G. (2008). A comparison of the limits to growth with thirty years of reality. *Socio-Economics and the Environment in Discussion (SEED) Working Paper Series SCIRO*. Ανακτήθηκε από <http://www.csiro.au/>
- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Διεύθυνση Χωροταξίας. (2013). *Έκθεση Αξιολόγησης της Εφαρμογής του θεσμοθετημένου Ειδικού Πλαισίου του Τουρισμού*.
- Υπουργείο Τουρισμού. (2013). *Σχέδιο Κατευθύνσεων Εθνικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής 2014-2020 στον τομέα του Τουρισμού*. Ανακτήθηκε από <http://www.mintour.gov.gr/>
- United Nations. (1993). *Earth Summit- Agenda 21*. Ανακτήθηκε από <http://sustainabledevelopment.un.org/>
- United Nations. (1972). *Report of the United Nations Conference on the human environment*. Ανακτήθηκε από <http://www.unep.org/>

- United Nations Educational Scientific Cultural Organization. (χ.χ.). *Madrid Action Plan*. Ανακτήθηκε 28 Μαΐου, 2012, από <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/>
- Weaver, D. & Lawton, L. (2007). Twenty years on: The state of contemporary ecotourism research. *Tourism Management*, 28, 1168–1179. doi:10.1016/j.tourman.2007.03.004
- Wight, P. (1994). Environmentally Responsible Marketing of Tourism. Στο E. Cater & G. Lowman (Επιμ.), *Ecotourism: a sustainable option?* (39-56). Chichester, New York, Brisbane, Toronto & Singapore: John Wiley & Sons Ltd.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. Ανακτήθηκε από <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
- World Tourism Organization. (2002). *World Ecotourism Summit- Final Report*. Ανακτήθηκε από <http://www.gdrc.org/>
- World Tourism Organization. (χ.χ.). *Sustainable Development of Tourism: Definition*. Ανακτήθηκε 9 Οκτωβρίου, 2012, από <http://sdt.unwto.org/>
- World Tourism Organization. (χ.χ.). *Understanding Tourism: Basic Glossary*. Ανακτήθηκε 9 Οκτωβρίου, 2012, από <http://media.unwto.org/>
- World Tourism Organization & United Nations Environment Programme. (2002). *World Ecotourism Summit – Final Report*. Ανακτήθηκε από <http://www.gdrc.org/>
- World Tourism Organization, United Nations Educational Scientific Cultural Organization & United Nations Environment Programme. (1995). *Charter for Sustainable Tourism*. Ανακτήθηκε από <http://www.gdrc.org/>
- World Travel & Tourism Council, World Tourism Organization & Earth Council. (1996). *Agenda 21 for the Travel & Tourism Industry: Towards Environmentally Sustainable Development*. Ανακτήθηκε από <http://www.earthsummit2002.org/>
- WWF Ελλάς. (2013). *Σχόλια στο σχέδιο κ.υ.α. για το ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού για τον τουρισμό*. Ανακτήθηκε από <http://www.wwf.gr/>
- WWF Ελλάς, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. (2009). *Ελληνικοί Υγρότοποι Ραμσάρ: Αξιολόγηση Προστασίας και Διαχείρισης*. Αθήνα. Φεβρουάριος 2009. Ανακτήθηκε από <http://politics.wwf.gr/>
- WWF Ελλάς. (2000). *Σχεδιασμός Δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού*. Μέρος Α. Ανακτήθηκε από <http://www.gnto.gov.gr/>

Χατζηνικολάου, Ε. (2008). *Νομοθεσία Τουριστικών Επιχειρήσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

Yeo, M. & Piper, L. (2011). The Ethics and Politics of Defining Ecotourism: Not Just an Academic Question. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(8), 11-18. Ανακτήθηκε από http://www.ijhssnet.com/journals/Vol._1_No._8;_July_2011/2.pdf

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

<http://dir.forthnet.gr/>

Ιστοσελίδα του καταλόγου ίντερνετ "Forthnet Directory"

http://www.economics.gr/AllMedia/_gr/

Ιστοσελίδα του economics, βάση δεδομένων: "Οι Νομοί της Ελλάδας"

<http://www.ekby.gr/>

Ιστοσελίδα του Ελληνικού Κέντρου Βιοτόπων- Υγροτόπων

www.itia.ntua.gr/filotis/SitesData

Βάση δεδομένων του ΕΜΠ για την ελληνική φύση

<http://listedmonuments.culture.gr/>

Ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδας

<http://www.pezopororia.gr/>

Ιστοσελίδα για την πεζοπορία στα μονοπάτια της Ελλάδας

<http://pindosnationalpark.gr/>

Ιστοσελίδα του Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου

<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>

Ιστοσελίδα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής

<http://www.ypeka.gr/>

Ιστοσελίδα του Υπουργείου Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής

<http://www.zagori.gov.gr/>

Ιστοσελίδα του Δήμου Ζαγορίου